

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halkbilimi Bilim Dalı

GAGAUZ YERİ’NDE KADIN

İrina IUSIUMBELI

Doktora Tezi

Ankara, 2008

GAGAUZ YERİ’NDE KADIN

İrina Iusıumbelı

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Türk Halkbilimi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2008

KABUL VE ONAY

İrina Iusıumbelı tarafından hazırlanan "Gagauz Yeri'nde Kadın" başlıklı bu çalışma, 10.06.2008 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR (Başkan)

Prof. Dr. Dursun YILDIRIM (Danışman)

Prof. Dr. İsa ÖZKAN

Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU

Doç. Dr. F.Gülay MİRZAOĞLU – SIVACI

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☑ Tezimin 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

10.06.2008

İrina Iusıumbelı

ÖZET

IUSIUMBELI, İrina. Gagauz Yeri'nde Kadın, Doktora Tezi, Ankara, 2008.

Çalışmanın amacı Balkanlardan Basarabya'ya göç eden Gagauz Türkleri toplumunda, Basarabya'ya yerleşmelerinden beri yaşanan sosyo-kültürel değişimler karşısında kadınının toplum ile aile içindeki konumunda ve fonksiyonlarında ne gibi değişmelerin olduğunu araştırmak ve kadının bu çerçevede söylediği türküleri incelemektir.

Birinci bölümde; doğum, düğün ve ölüm gibi üç önemli geçiş töreni çerçevesinde kümelenen birçok âdet, tören, dinsel ve büyüsel özlü işlemlerde kadının yüklendiği bütün işlevlerle rolü tespit edilerek irdelenmiş; bütün bunlarda ne tür değişimler gerçekleştiği incelenmiştir. İkinci bölümde; Gagauzların dinî inanışları, eski inançlarından kaynaklanan bayramları ve bu bayramlarda kadının rolüyle işlevi araştırılmıştır. Ayrıca, kadının kilise hayatı ve faaliyetlerinde üstlendiği roller ile işlevler araştırılmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde; kadının, eğitilmiş nüfus içindeki konumu; sosyo-ekonomik statüsünde eğitim seviyesinin yükselmesinin meydana getirdiği değişimler incelenmiştir. Tezin dördüncü bölümünde; kadının hukuksal ve politik alanında, çalışan nüfus içinde, ailenin işlevsel yapısı çerçevesinde konumu ampirik bir çalışmayla incelenmiş, elde edilen veriler çözümlenmiştir. Çalışmanın son bölümünde kadınların söylediği türküler incelenmiş ve kadınların hayatındaki türkülerinin yeri ile önemi; bu türkülerde kadının yansıması incelenmiştir.

Çalışma için yapılan alan araştırmalarında gözlem ile mülakat yöntemleri kullanılmış; bilgi toplama ve derleme tekniklerinden anket uygulanmıştır. Alan çalışması tanımlayıcı bir araştırma niteliğindedir, örnek birimleri ise, olasılığa bağlı olmayan örnekleme tekniklerinden biri olan, amaca uygun örnekleme ile seçilmiştir. Tüm elde edilen veriler tasviri metotla yazıya alınmış; performans ve işlevsel teoriler doğrultusunda, yapısal yaklaşım içinde, bazı örneklemelerde karşılaştırmalı yöntemi kullanılarak, eklektik bir bakış açısıyla incelenmiştir.

Çalışmada, kadının bir kültür taşıyıcısı ve yaratıcısı olduğu görülmüştür. Geçiş törenleriyle bayramlarda, kadının erkeklerden oldukça fazla fonksiyonu üstlendiği ve daha önemli rollere sahip olduğu belirlenmiştir. Kadınlar; nesiller arası dinî ve geleneksel inançlarının aktarılmasında da, erkeklerden daha önemli roller almaktadırlar. Eğitim seviyesi yükselen kadınının, sosyal statüsü yükselmiş ve sosyal işlevi artmıştır. Erkekle eşit haklara ve olanaklara sahip olan kadın, aile içi iş bölümünde ve mesleklerde geleneksel tavır gösterdiği görülmüştür. “Modernleşen” kadının söylediği türkülerinin işlevleri büyük değişim geçirdiği belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Gagauz Türkleri, kadın, geçiş törenleri, gelenek, âdet, türkü, kadın işlevleri, kadının rolü.

ABSTRACT

IUSIUMBELI, İrina. Women in the Gagauz Area, Ph. D. Dissertation, Ankara, 2008.

The objective of this study is to analyze through the changes in the positions and functions of women in the society and family against the socio-cultural changes since settlement of Gagauz Turks that moved from Balks to Basarabya and examine the folk songs of women.

The first part covers all functions and role of women and the changes in the customs, ceremonies, religions and magic actions within the framework of three important ceremonies, e.g. birth, wedding and ceremony. The second part covers the religions of Gagauz Turks, festivals related to ancient beliefs and role of women in these festivals. Also, roles and functions of women in church life are analyzed. The third part of our study covers the position of women in the educated population and the changes cause by increased educational level in the socio-economic status. The fourth part covers the position of women in the functional structure of family within the working population in law and politics with an empirical study and the obtained data are analyzed. The last part analyzes the folk songs sung by women and importance of folk songs in women's life.

Observation and interview methods were applied during the field surveys conducted for this study and interviewing was applied in respect of data collection and compilation techniques. Field survey is a definitive research and the sample units were selected with nonprobability- purposive sampling. All obtained data were written with the descriptive method and analyzed with an elective point of view by applying comparison method in some samplings with an interpretative approach according to performance and functional theories.

It was observed that woman was a culture conveyor and creator. It was revealed that women have more important roles than men during ceremonies

and festivals. Women play more important roles than men in conveying religious and traditional beliefs between generations. Increased education level has also increased the social status and function of women. It was revealed that women that have equal rights and opportunities with men demonstrate a traditional attitude in division of work in family and jobs. It was found out that the functions of folk songs sung by the “modernizing” women changed too much.

Key Words: Gagauz Turks, women, transition ceremonies, traditions, customs, the functions of the women, the role of the women.

İÇİNDEKİLER

TABLO DİZİNİ

ÖNSÖZ

Yüzyıllarca Balkanlarda Osmanlı idaresi altında yaşayan Gagauz Türkleri, 1806 ve 1812 yıllarında yapılan Osmanlı-Rus antlaşmaları ile Rusya topraklarına bağlı olan Basarabya'ya göç etmişlerdir. Basarabya'ya göç eden Gagauzların kayıtlara Bulgar olarak geçmesi ve bu hatanın XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar süregelmesi, sözü edilen dönemdeki Gagauzlar ile ilgili doğru bilgilere sahip olunmasını önlemiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısındaki ve XX. yüzyılın ilk yarısındaki Gagauzların kültürleri ile ilgili bilgiler W. Zajaczkowski, V. Moşkov, A. Manof, M. Çakir, M. Maruneviç, S. Kuroglo gibi araştırmacıların çalışmalarında mevcuttur. Sovyetler döneminde Gagauzların sosyo-kültürel yaşamları ile ilgili bilgiler, M. Maruneviç, S. Kuroglo, M. Filimonova, M. Argunşah ile H. Güngör gibi araştırmacılar başta olmak üzere, birçok araştırmacı tarafından yapılan çalışmalarda bulmak mümkündür. XX. yüzyılın ikinci yarısında yayınlanan çalışmaların birçoğu, gerek araştırmacıların içinde bulunup yaşadığı sistemden dolayı, gerekse günümüzdeki Gagauzların kültürleri anlatılırken XX. yüzyılın başında yayınlanan taraflı ve yanlışlarla dolu kaynaklardan bilgi verilmesinden dolayı, eksik kalmakta, bütün gerçeği yansıtmamaktadır. XX. yüzyılın son çeyreğinde ve XXI. yüzyılın başında Gagauz Türklerinin folkloruna ilginin artmasıyla birlikte, Gagauzların sözlü edebiyat mahsulleri, halk takvim âdetleri ve mutfağı ile ilgili M. Durbaylo, E. Kvilinkova, D. Nikoglo gibi araştırmacıların başta olmak üzere, birçok başka araştırmacının da çalışmaları yayımlanmıştır. Yapılan çalışmalarının büyük çoğunluğu Rus dilindedir. Bu çalışmalar içinde dolaylı bir şekilde de olsa Gagauz kadını ile ilgili kısa bilgiler sunulmaktadır.

Genel olarak tüm dünyadaki çalışmalara baktığımızda, kadınlar hakkında her çağda yapılmış çalışmaların, yazılmış eserlerin mevcut olduğu görülür. Bu çalışmalar, "kadının" ağırlıklı olarak antropologlar, sosyologlar, psikologlar arafından araştırılması biçiminde kendini gösterir. Son zamanlarda ise, "kadın" halkbilimcilerin araştırma konusu olmaya başlamıştır. Gagauz kadını ise, kendi başına bir konu olarak günümüze dek bir tek çalışma dışında herhangi bir

biçimde araştırmaya tabi tutulmamıştır. Gagauz kadınını doğrudan doğruya konu alan tek çalışma, Sovyetler döneminde M. Filimonova ile S.Kuroglo tarafından yapılmıştır. 1976 yılında yapılan bu çalışma, araştırmacıların içinde bulunup yaşadığı sistemden dolayı, Gagauz kadınını Komünist sisteme "yakışan" bir şekilde yansıtmış, bütün gerçekleri aksettirmemiştir.

Basarabya'ya göç ettikten sonra Rusya İmparatorluğu, Romanya Krallığı, Sovyetler Birliği ve Gagauz Yeri olmak üzere dört farklı yönetim sistemi altında bulunan Gagauz halkı birçok sosyo-kültürel değişimler geçirmiştir. Bu farklı iktidarlar döneminde Gagauz kadınının konumu, âdet ve törenlerde yeri, yaşanılan sosyo-kültürel değişimlerde kadının ne gibi roller ve işlevler üstlendiği ile ilgili doğrudan çalışmalar hiç yapılmamıştır. Tüm bu sebepler ve tez danışmanım Prof. Dr. Dursun YILDIRIM'ın yönlendirmeleri, beni bu araştırmayı yapmaya ve Gagauz kadınını hayatını sürdürdüğü bütün bağlamlar içinde incelemeye teşvik etmiştir.

Bu çalışmada, tarihî gelişimi içinde Gagauz kadınının toplumdaki (geçiş törenlerinde, aile içinde ve işgücü içinde) yeri üzerinde durulmuştur. Günümüzdeki Gagauz kadınının değişik açılardan (toplumsal, hukuksal, politik, ekonomi vs.) durumu göz önünde tutularak bağlam içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Bütün inceleme boyunca kadının bir kültür taşıyıcısı ve yaratıcısı olarak Gagauz Türklerinin geçiş törenlerindeki işlevleri ve yaratıcılığı, söylediği türküler üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın hazırlanmasında; Gagauz Türkleri ile ilgili yazılı kaynaklar, istatistik belgeler içeren kaynaklar, resmi kurumlara ait raporlar, "kadını" dolaylı ve doğrudan konu alan kaynaklar incelenmiştir. Gagauz Yeri'ndeki kadının günümüzdeki konumunu ortaya koyabilmek için Moldova Cumhuriyeti Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nde 2004-2007 yıllar arası alan araştırmaları yapılmıştır. Alan araştırmalarında katılımlı ve katılımsız gözlemler yöntemi yanı sıra, yönlendirilmiş ve yönlendirilmemiş mülakatlar yöntemi de kullanılmıştır. Geçiş törenlerinde ve bayramlarda kadının rolü ve işlevlerini tespit edebilmek için, performans teoriye uygun olarak, bu törenlerin tüm gelenek ve göreneklerini

doğal icra ortamında kayda alınmaya gayret gösterilmiştir. Gagauz kadınlarının söylediği türküleri ise, öncelikle doğal bağlam içinde kayda alınarak, daha sonra da, daha kaliteli kayıt yapabilmek için, yapay bağlam içinde kayıtlar yapılmış; bu kayıtlar karşılaştırılarak, aralarındaki farklılık ile değişimler tespit edilmiştir.

Alan araştırması sırasında fotoğraf makinesi, ses kayıt cihazı ve video kamera gibi araçlar kullanılarak görüntülü ve sesli kayıtlar yapılmıştır. Daha kesin ve sağlıklı verilere, konuyla ilgili olabildiğince objektif sonuçlara ulaşabilmek için bilgi toplama ve derleme tekniklerinden yararlanılarak, anket uygulaması yapılmıştır. Anket; basit rastlantı örneklem yöntemiyle seçilmiş ve Gagauz Yeri'nde yaşayan kişilere uygulanmıştır. Elde edilen tüm veriler, tasviri metotla yazıya alınmış ve performans ile işlevsel teoriler doğrultusunda, yorumcu ve yapısal yaklaşım içinde ele alınıp değerlendirilmiştir. Gagauz Yeri'nde Kadın çalışması bu birikimlerden yola çıkarak ortaya konulmuştur.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız başta araştırmacının kendi ülke kültürüne faydalı olmak ile birlikte, Moldova Cumhuriyeti Gagauz Yeri Özerk Bölgesi'nin sınırları içinde yaşayan günümüzdeki Gagauz Türk kadınlarının toplumsal ve aile içindeki konumunu tarihsel bir perspektif içinde ele alarak; kadının konumunda ve fonksiyonlarında ne gibi değişimlerin olduğunu, sözlü edebiyat mahsulü olan türkülerde kadının ne şekilde yansıdığını; bu türkülerin kadının hayatındaki yerlerini ve önemini tespit etmek; Gagauz kadınını halk bilimsel açıdan irdelemektir. Bu çalışma başka kültürlere de Gagauz Türklerini, kültürünü ve en çok da Gagauz kadınını daha yakından tanıma fırsatını verecektir.

Bu çalışmada, her zaman büyük bir istekle, konu seçimimden hazırlanışına kadar geçen her evresinde, gerek planlama ve gerekse teorik alt yapı açısından desteğini esirgemeyen ve yol gösteren danışmanım ve saygı değer hocam Prof. Dr. Dursun YILDIRIM'a çok teşekkür ederim. Çalışmamın kurgusunu yaparken önerileri ile bana yardımcı olan sayın Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR ile sayın Prof. Dr. Özkul ÇOBANOĞLU hocalarıma ayrı ayrı teşekkür ederim. Çalışmam boyunca inancını ve sabrını koruyan, yardımlarını esirgemeyen sevgili eşim

Vasiliy IUSIUMBELI’ye ve çalışmamın yazım aşamasında göstermiş olduğu sabır ve anlayıştan ötürü canım kızım Cansu’ya çok teşekkür ederim.

GİRİŞ

1. GAGAUZLARIN YAŞADIĞI YERLER

Gagauzlar, Ortodoks Hıristiyanlığını benimseyen bir Türk topluluğudur. Bugün Moldova, Ukrayna, Bulgaristan, Rusya, Kazakistan, Yunanistan, Beyaz Rusya, Özbekistan, Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Litvanya, Estonya, Yugoslavya, Romanya, Brezilya, Amerika ve Türkiye gibi birçok ülkede Gagauzlar dağınık olarak yaşamaktadır. Tahmini olarak, bu ülkelerde yaşayan Gagauzların toplam sayısı, 300.000 civarındadır (Argunşah 1998:11). Balkanlar'daki Bulgaristan ve Yunanistan'da yaklaşık 20000 Gagauz yaşamaktadır[1].

Gagauzlar, en kalabalık olarak Moldova Cumhuriyeti'nin güneyinde, "Bucak" adı verilen bölgede yaşamaktadır. 23 Aralık 1994'te Moldova Cumhuriyeti Parlamentosu tarafından kabul edilen kanun (344. madde 13. bölüm) ile Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyet statüsü almıştır. 5 Mart 1995 tarihinde Özerk Gagauz Cumhuriyeti'nin sınırlarını belirlemek üzere yapılan referandumda, 30 yerleşim yeri (3 şehir ve 27 köy) Gagauz Yeri'ne bağlandı (Karanastas 2001:113-114). 01.01.2006 tarihli verilere göre, aşağıda ismi geçen şehir ve köylerdeki nüfüs sayısı şöyledir[2]:

ş.Komrat	23.459
ş.Çadır-Lunga	19.365
ş.Vulkaneştı	15.446
k.Avdarma	3.562
k.Baurçi	8.780
k.Başalma	4.440
k.Beşgöz	3.390
k.Bucak	1.525

[1] http://wikipedia.org/wiki/Gagauz_Yeri
[2] Bu veriler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü Tüfekçi İvan G.'den (2006) temin edilmiştir.

k.Kırbaalı	533
k.Kazayak	7.047
k.Ruskaya Kiseliya	735
k.Kiriyet-Lunga (Korten)	2.506
k.Kirsovo (Başköy)	6.861
k.Çok-Maydan	3.912
k.Çeşmeköy	5.055
k.Kongaz	12.336
k.Verhniy Kongazçik	1.652
k.Nijniy Kongazçik	273
k.Duduleştı	45
k.Kıpçak	9.544
k.Kotovskoe	983
k.Dizgince	5.253
k.Etuliya (Tülüküü)	3.649
k.Vulkaneşti	260
k.Ferapontevka	1.012
k.Haydar	4.528
k.Coltay	2.277
k.Svetlıy	1.883
k.Alekseevka	388
k.Tomay	5.012

Toplam Gagauz Yeri'nde nüfus sayısı 155711dir. 2007 yılında Kongaz köyüne kasaba statüsü verilmiştir.

Gagauz Yeri'nin yüzölçümü 1.831 km^2, resmi dili Gagauzca, Moldovanca ve Rusça, başkenti ise Komrat'tır. Bayrağı, ağırlık mavi renkte olmak üzere, üç renktedir: Mavi, beyaz, kırmızı. Sol üst köşesinde Gagauz Yeri'nin üç bölgesini simgeleyen üç yıldız vardır. Gagauz Yeri'nin etnik yapısı ise, şöyledir:

Gagauzlar	% 81,1

Bulgarlar	%	5,2
Ruslar	%	4,6
Moldovanlar	%	4,4
Ukraynalılar	%	2.8[3].

2. GAGAUZLARIN MENŞEİ

Bir halkın etnogenezi; bu halkın dil, antropoloji ve kültür (arkeoloji, tarih, etnografi) alanlarında yapılan kapsamlı araştırmalarının sonucunda ortaya çıkar (Gradeşliev 1998:67). Bir halkın etnogenez araştırılması meselesinde, araştırılan halkın kültürünü oluşturan elementlerinin tespit edilmesinin yanında, bu halkın hangi tarihi süreçlerinin sonucunda oluşup geliştiğini de tespit etmek gerektir (Tokarev 1949:15).

Gagauzların hakkında yapılan araştırmalarda, Gagauzların menşei araştırmacılar tarafından büyük ilgi görmüş, fakat Gagauzların menşei ile ilgili tarihi kaynakların eksikliğinden dolayı araştırmalar tam olarak sağlıklı yapılamamıştır.

Gagauzların menşei meselesi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından, yani Gagauzların "keşfedilmesinden" itibaren, araştırmacılar tarafından büyük ilgi görmeye başlamıştır. 1990'lı yıllarda Gagauzların özerklik istemiyle beraber bu ilgi daha da artmıştır. Daha XX. yüzyılın başında Gagauzların etnik kökü üzerine 19 hipotezden fazla görüş ileri sürülmüştür (Guboglo 1967(a):4). Günümüzde de, Gagauzların menşei ile ilgili birçok teori mevcuttur. Bu teorileri birkaç temel bloklar halinde vermek mümkündür:

1. Gagauzlar, Türkleşmiş Bulgarlardır;
2. Gagauzlar, ortaçağ Türk kavimlerinden oluşmuş bir Türk topluluğudur. Burada araştırmacıların birkaç hipotezi vardır:
   a. Gagauzlar, Protobulgardır;

[3] Veriler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü İ. G. Tüfekçi'den (2006) alınmıştır.

    b. Gagauzlar, Kumandır;
    c. Gagauzlar, Selçuk Türkleridir;
    d. Gagauzlar, Oğuz Türkleridir;
    e. Gagauzlar, yukarıda adı geçen kavimlerin şu veya bu şekilde karışmış olan topluluğudur;
3. Gagauzlar, Rum kökenlidir.

Gagauzların Bulgar oldukları ve dillerini kaybetmelerine rağmen, dinlerini muhafaza ettikleri teorisini savunan araştırmacılarının arasında büyük çoğunluk Bulgar araştırmacılarına aittir. Bu görüşü destekleyen isimleri sıralayacak olursak; İ. S. İvanov, G. Zanetov, A. Zaşuk, İ. Titorov, P. Mutafçiev (1943:119), İ. İ. Meşçerük, D. Gurgurov, P. Svinin, P. F. Koppen, Brokgauz, Efron, St. Kabakçiev, G. S. Rakowski, B. Neikov, P. A. Miletiç, İ. Gradeşliev, N. S. Derjavin, P. Nikov, St. Mladenov, V. Marinov, A. Kuzev, A. S. Amanjolov, E. Boev, P. Boev, D. Angelov gibi araştırmacılar vardır (bkz.: Çakir 1996:7; 2005:81; Gradeşliev 1998:18-19,46,52,58,63-64; Mutafçiev 1943:119; Şabaşov 2002:331-333).

Bu teoriye karşı çıkan V. A. Moşkov (2005:13) teorinin asılsız olduğunu; bu teorinin oluşmasına ise, Balkanlarda Gagauzların yüzünden Bulgarlar ile Rumların arasında çıkan polemikler sebep olduğunu söylemektedir. Gagauzların Bulgar olduğu teorisini asılsız bulan A. V. Şabaşov (2002:328-329), teorinin temelinde politik sebepler yattığını ve teorinin kabul edilemez olduğunu belirtmektedir. Günümüzde bu teorinin hükmü kalmamıştır. Günümüzdeki Bulgar araştırmacıların arasında bile, bu teori artık üstünlük teşkil etmemektedir (Şabaşov 1999:156).

Diğer bir görüşe göre Gagauzlar, Protobulgar (İlkbulgar)ın bakiyeleridir. Bu teori daha XIX. yüzyılda K. Şkorpil ve H. Şkorpil arkeolog kardeşler tarafından ortaya atılmıştır (Şabaşov 1999:157) ve B. Tsonev, Draganov (Gradeşliev 1998:18,63) tarafından da kabul ve müdafaa edilmiştir.

Çek tarihçisi ve araştırmacısı Constantin Jirecek ise Gagauzları, Moğol istilasından sonra Bulgaristan'a yerleşmiş olan Kuman – Kıpçakların bakiyeleri olarak kabul etmektedir. Jirecek, bu teoriyi desteklemek için birçok tarihi, coğrafi bilgileri sunmakta, Gagauz dilini Kumanların dilleriyle karşılaştırarak, birçok ortak noktaları öne sürüp, dillerin aynı kökten, aynı menşeden olduğuna dikkat çekmektedir (bkz.: Çakir 1996:6; 2005:83,85; Moşkov 2004:13-14; Gradeşliev 1998:22). Bu görüş, D. Grigoroviç (Çakir 2005:81), M. Drinov, Hr. Doktorov, J. V. Markov ve A. İşirkov (Gradeşliev 1998:17,22,29-30) tarafından da benimsenmektedir.

Oğuznâme'nin Seyyid Lokman rivayetini ve zamanın çağdaş Bizans kaynaklarını esas alarak Gagauzların Anadolu Selçuklu Sultanı II.İzzettin Keykâvus (1261-1282) ile Bizans İmparatoru VIII. Mihail Paleolog'a sığınan Türkler olduğu tezi ilk defa Bulgar tarihçisi G. D. Balasçev tarafından ileri sürülmüştür (Gradeşliev 1998:25-26). Polonyalı Paul Wittek, Balasçev'ın esas aldığı çalışmalara ilave, Ali Yazıcıoğlu'nun Selçuknâmesi'ni esas alarak Balasçev'de gördüğü eksikliği tamamlar (Argunşah 1991:2-3). Gagauzların Anadolu Selçuklu Sultanını takiben Dobruca'ya yerleşen Selçuklu Türkleri'nin ahfadı oldukları görüşü Kemal Karpat (1976:172-173), Osman Turan (1969:192), Faruk Sümer (1991a:9-12;1991b:3-5), Halil İnalcık (1965:625-629) tarafından da benimsenmektedir. Claude Cahen bu görüşe karşı çıkarak, bu konuda bir takım soru işaretlerinin varlığına dikkati çekerken (Argunşah 1998:18), P. Mutafçiev (1993:701-702) bu görüşü amansızca tenkit eder.

Bir diğer teoriye göre ise, araştırmacılar Gagauzları bir tek Türk kavmin bakiyeleri olarak değil, başka bir Türk kavmiyle karışıp meydana gelen bir topluluk olarak görmektedirler. Örneğin, İ. Nistor (1923:286-287) İstoriya Bessarabii adlı çalışmasında, Gagauzların Peçenek–Kuman–Türk menşeli olduğunu söylemekte, Gagauzların Hristiyanlığı kabul etmelerine rağmen, kendi ana dilleri olan Türk dilini Osmanlı Türklerinden daha temiz bir şekilde muhafaza ettiklerini vurgulamaktadır. Gagauzların Peçenekler ile Kumanların bakiyeleri olduğu görüşü, Bulgar araştırmacı Petko R. Slaveikov tarafından da kabul görmektedir (bkz.: Çakir 2005:85; Gradeşliev 1998:16). Şt. Georgescu,

Slaveykov'un görüşünü benimseyerek, Gagauzların Kuman-Peçenek-Oğuz menşeli olduğu görüşü ileri sürmektedir (Çakir 2005:84-85). Bu görüşe İ. Dron (1992:29) da katılmaktadır.

Gagauz Türkleri hakkında en kapsamlı çalışmayı yapan V. Moşkov ise, Gagauzların Oğuz Türklerinin neslinden geldiğini ve Uz-Türklerin veya Karakalpakların torunları olduğunu söyler (Moşkov 2004:17).

A. Manof'un görüşüne göre, Gagauzlar Tuna'yı geçerek Balkan yarımadasının muhtelif köşelerinde yapılan harplerde zayıfladıktan sonra serpilen ve Deliorman'da, Tuna ve Dobruca civarında kalmış bulunan Peçenekler, Kumanlar ve bilhassa Uzlar gibi başlıca Türk veya Oğuz kavimlerin ahfadıdırlar (Manof 1939:16). Gagauzların Oğuz Türklerinin Balkanlardaki bakiyesi olduğu görüşü, küçük farklılıklar olmasına karşın, bir çok araştırmacı tarafından kabul görmüştür. Örneğin, M. Ciachir (1934a:21), Zeki Velidi Togan (1970:165), İbrahim Kafesoğlu (1977:176), Akdes Nimet Kurat (1972:67), Müstecip Ülküsal (1966:16), Th. Menzel[4], Hikmet Tanyu (1978:91) ve Hüseyin Namık Orkun (1932:75; 1944:107-109) gibidir.

Yukarda verdiğimiz bütün görüşlere karşı çıkan F. Kanıtz, Gagauzların aslının Rum olduğu görüşünü savunmaktadır (bkz.: Çakir 2005:85; Gradeşliev 1998:14,64). Bu görüşü kabul ve müdafaa edenlerin arasında Romen tarihçisi N. İorga ile Yunan araştırmacıları Amantos ve B. Lissof da vardır (Argunşah 1998:17).

Gagauzların menşei ile ilgili yukarda verdiğimiz teorilerden farklı olan teoriler de mevcuttur. Bu teoriler o kadar temelsiz ki, burada onların üzerinde fazla durmadan, sadece kısaca bilgi vermekle yetineceğiz. Örneğin, İngiliz araştırmacıları St. Clair ile Ch. Brophy'nin görüşüne göre Gagauzlar; Romen, Rum ve İtalyan asıllılardır, fakat Venedik döneminde Türk halklarıyla karışarak Türkleşmişlerdir (Çakir 2005:85; Gradeşliev 1998:33,64). Z. K. Arbore,

[4] "Gagauzlar", İslam Ansiklopedisi, MEB, C:4, s.706.

Gagauzları İtalyan asıllı (Gradeşliev 1998:64), G. Lejan ise, Arnaut asıllı olarak kabul etmektedir (Gradeşliev 1998:10).

Bütün bu görüşleri inceleyen Kowalski (1933:27), Gagauzları üst üste üç tabakadan oluştuğunu söylemektedir. Bu üç tabakayı Kowalski şöyle sıralamaktadır:

1. En eski tabaka, kuzeyli bir Türk topluluğun kalıntılarından,
2. İkinci tabaka, Osmanlıların Balkanlara gelmelerinden daha önceki devre denk gelen kuvvetli bir güneyli gruptan,
3. Üçüncü tabaka, Osmanlı devrinin Türk kolonistlerinden ve Türkleşmiş unsurlarından teşekkül etmiştir (Kowalski 1933:27).

Yukarıda vermiş olduğumuz birçok bilim adamına ait görüşlerden yola çıkarak, "Gagauzların sadece Karadeniz'in kuzeyinden gelerek Balkan yarımadasının çeşitli bölgelerine yerleşen Peçenek, Oğuz, Kıpçak ve Karakalpakların torunları olmadıklarını", aynı zamanda "XIII. yüzyılda Anadolu'dan göç ederek Balkanlara yerleşip Hıristiyanlığı kabul eden Anadolu Selçuklu Türklerinin de torunları olduğu" (Argunşah 1998:21) sonucuna ulaşılmaktadır. Bu sonuçtan yola çıkarak Harun Güngör ve Mustafa Argunşah (1991:4), kısaca Gagauzların tarifini şöyle verirler: "Gagauzlar; Peçenek, Oğuz ve Kıpçaklar ile, Anadolu Selçuklu Türklerinden meydana gelmiş, onların sentezi bir Türk toplumudur".

3. GAGAUZ ADI ÜZERİNE

"Gagauz" adına ilk defa Rus kaynaklarında, 1817 tarihli Rus nüfus sayımındaki bir "Katagrafya"da rastlanmıştır (Guboglo 1981:54). Gagauzlardan bir halk olarak, 1837 yılında Rusya İçişleri Bakanlığı çalışma memuru İ. Tolstoy (1969:179) "Statistiçeskoe Obozrenie Koloniy Bessarabskoy Oblasti" çalışmasında bahsetmiştir. 1853 yılında ise, P. fon Koppen, Gagauzları Bulgarların arasında ayrı bir etnik birlik olduğunu fark etmiştir (Gradeşliev

1998:8). Gagauz adının ne zaman kullanılmaya başlandığı konusunda Osmanlı kaynakları sessiz kalmıştır, Bizans kaynakları ise, Gagauzlar için "Türkçe konuşan Elenler" tabirini kullanmıştır (Manof 1939:28).

Gagauz adının kaynağı hakkında, en az menşei ile ilgili görüşler kadar çok, çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Biz burada temel görüşleri vermekle yetineceğiz.

V. V. Radloff ile V. Moşkov'a göre, "Gagauz" kelimesinin etimolojisi *Gag* + *Oğuz*'dan oluşur. *Gag* kelimesinin, Uzlara mensup hususî bir kabile mânasını ifade ettiği ihtimalini ileri sürerken, *Oğuz* kelimesinin *"ğ"* harfini, gırtlak bir ses olduğundan, *"gh"* olarak vermek daha doğru olabileceğini, zamanla da dil gelişimi ile düştüğünü vurgulamaktadırlar. Bu fikri desteklemek için, bir çok Gagauz kelimesini örnek göstermektedirler (Moşkov 2004:17-18). G. Zanetov, Gagauz adının bir Oğuz kavminin adı olduğunu kabul etmektedir (Gradeşliev 1998:18-19).

L. A. Pokrovskaya'ya göre "Gagauz" kelimesi, bir Oğuz kavmi olan "*Hanga-guz*" (*Kanga-guz*)'dan meydana gelmektedir. Bu görüşünü aşağıdaki açıklama ile desteklemektedir: Eski İran dilinde Kangha, Çince kangyuy "su, nehir, kanal, delta" anlamına gelmekteydi. Kanga-guzlar coğrafi olarak yaklaşık Balhaş ile Aral Denizi arasında yaşıyorlardı ve şimdiki Gagauzların atasıydılar. Ortaçağındaki "kanga-guz" adı ile şimdiki "Gagauz" adını kıyasladığımız zaman XII. asırdan bu yana dikkati çekecek kadar konsonant değişiklikleri olduğunu görürüz. İlk önce –*k*- harfi –*g*-harfine değişti, "*kanga*"- "*ganga*" oldu. Gagauz dilinin ses kurallarına da uyan –*k*, -*g* harflerinden önce –*n*- harfinin gelmesi doğaldır, fakat –*n*- harfinin zayıf olması onun gittikçe yok olmasına yol açmıştır: *kanga>gaga*. İkinci unsurda –*guz*, -*g*- harfi ilk önce intervokal duruma düşerek dudak-diş –*v*-'ye geçti. Gagauzlarda önce bu ad "Gagavuz" olarak tanındı. Gagauz dilinde, diğer Türk dillerinden farklı olarak dayanıksız –*v*- düşmüştür. Böylece *kanga-guz >gagavuz>gagauz* oldu (Pokrovskaya 1995:79-80).

“Gagauz” kelimesinin “Keykâvus”tan gelebileceği iddiaları da vardır. Gagauzların Selçuklu Sultanı II. İzzeddin Keykâvus’un torunları olarak kabul eden Balasçev’e göre, doğulu milletler baştaki “*k*” harfini “*g*” olarak telaffuz ederler ve XIV-XV. yüzyıldaki Donbruca diyalektinde “k”nin “*g*” gibi telaffuz edildiğinden Gagauz kelimesi Keykâvus’tan gelmektedir (Balasçev 1917:33-36; 1930:19). Bu görüş; Zajaczkowski (1965:993), Karpat (1976:173), İnalcık (1965:626), Sümer (1991a:9-12; 1991b:3-5) tarafından da kabul görmüştür. Bu görüşe iştirak etmeyen Atanas Manof, Gagauzların –*k*- harfini –*g*- gibi telaffuz etmediklerini, II. İzzeddin Keykâvus’un tebaasına önceleri Gagauzlar denilmesi gerekirken bunlara Selçuklu Türkleri denilmesi sebebiyle kabul edilemez olduğunu vurgulamaktadır (Manof 1939:34). Görüş kabul edilmiş olsaydı, o zaman Gagauzlarla aynı menşeden olan, fakat Müslümanlığı kabul eden Gacallara da Gagauzlar demek lazımdı (Manof 1939:35).

Manof, Gagauz kelimesinin izahı konusunda şunları açıklamaktadır: Gagauz kelimesi bir milletin tarihî bir adı değil, Oğuzların ailevî bir unvanıdır ve Hristiyanlığı kabullerini ifade etmek için alınmıştır. Binaenaleyh, Gagauz, sadece Türk Oğuz kavminden olan Hristiyandır (Manof 1939:35).

Gagauz araştırmacısı D. Tanasoglu, Gagauz adının “Hak-Oğuz”dan geldiği görüşündedir. Görüşünü açıklarken, “Oğuzların bir kısmı İslamı kabul etmemiş, ‘biz Hak Oğuzuz, biz dönmeyiz’ diyerek Orta Asya’dan çıkmış, Tuna deresine gitmiştir” (Tanasoglu 1991:6) demektedir. Bu iddia dayandığı temel tarih tezinin gerçeklere uymaması sebebiyle doğru olması mümkün değildir (Argunşah 1998:25).

N. A. Baskakov’a göre (1984:14–15), Gagauz adı “*aq oγuz – haq oγuz*” –“Ak Oguz”dan oluşmuştur. Tarihçi Z. V. Togan’a göre (1970:165), ise “Kaka + Uz” veya “Aga + Uz”dan oluşmuş olabilir.

St. Mladenov, Gagauz adının “Gök – Uz” (Kök -Uz)dan gelmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır (Gradeşliev 1998:28-29; Manof 1939:34). Bu

görüşü H. N. Orkun (1944:107), Ö. L. Barkan (1940:47), Y. N. Nayır (1936:87), Th. Menzel (bkz.:Gradeşliev 1998:49-50) de benimsemektedir.

A. Bican Ercilasun'a göre, Gagauz kelimesi Gaga (Kıpçak Türklerine verilen bir isim) ve Uz kelimelerin birleşmesinden meydana gelebilir ve kelimenin de "Kıpçak ülkesinden gelen Oğuzlar" anlamında düşünülebilir olduğu gibi, Uzların Kıpçaklarla karışmasından dolayı, "Gaga + Uz" sözünün çıktığı da düşünülebilir (Ercilasun 1989:31).

Yukarda verdiğimiz görüşlerin çoğu "Gagauz" kelimesinin sonundaki "Uz" kelimesinin Oğuz'un kısaltılmış şekli olduğunu kabul etmektedir. Kelimenin başındaki "Gaga"nın ise "Kara, Kaga, Kanga, Gaga, Haka ve Gök" kelimelerinden gelmiş olabileceği üzerinde durulmaktadır[5].

4. GAGAUZLARIN TARİHİ

Gagauzların tarihi konusundaki kaynaklar çok yetersiz olmakla birlikte A. Manof (1939), M. Ciachir (1934a), V. Moşkov (2004), D. Tanasoglu (1991:6), H. Güngör ve Argunşah'ın (1991;1998), çalışmalarından bu konuda bilgi edinilebilir. Gagauzlara ait kaynaklar; Gagauz ismi ve kökeniyle ilgili sıkıntılar olmasından dolayı oldukça yetersizdir. Biz Gagauzların tarihine ait olan bilgilerden kesinlik kazanmış olanlara kısaca yer vermekle yetineceğiz. Gagauzlar, Balkan yarımadasının değişik bölgelerinde yaşamaktaydılar. İlk kez 1589 yılında Basarabya'da[6] biri "Çadır" diğeri de 1694 yılında "Tomay" adlı iki köy kuran Gagauzlar (Karanastas 2001:24), 1804 yılına kadar hem Basarabya'da, hem de Dobruca'da dağınık halde yaşamışlardır (Argunşah 1991:14). Gagauzlar 1807 yılında Tatarların Bucak'tan çıkarılması üzerine

[5] "Gagauzlar" adı hakkında daha fazla bilgi için bkz. M. Argunşah (1998:.21-26), A. Manof (1939: 33-35), Ercilasun (1989:31), Ülküsal (1966:16), Togan (1970:165), Orkun (1944:107), Çakir (2005:89-91), Karanastas (2001:6-9), Pokrovskaya (1995:79-80), Moşkov (1904:433).
[6] Basarabya, günümüzdeki Moldova topraklarını ve Ukrayna'nın güney-batı bölgesinin topraklarını kapsayan ceoğrafi bölgeye verilen addır.

Rusların teşvikiyle, Bucak'a yerleşmeye başlamışlardır. 1818 yılında yapılan Bükreş Antlaşması ile Rusların Gagauzlar üzerindeki etkisi çoğalmıştır (Argunşah 1998:38). 1817 tarihli Rus nüfus sayımındaki "Katografya"'da Gagauzların 19 köy kurduğu kaydedilmiştir (Guboglo 1981:53). 29 Aralık 1819'da Rusların aldığı özel karar ile göçmenlerin yaşadıkları köyler dört bölgeye ayrılır. Bunlar; Prut, Kagul, İzmail ve Bucak'tır. Rus yönetimi tüm göçmenlere kolonist hukuk hakkını[7] verir ve göçmenler kendilerine ait mahkeme, vergi sistemi vs. gibi haklara sahip olur. Hem yapılan bu düzenlemeleri uygulamaya koymak ve halka aktarmak için, hem de halka eğitim verebilmek için bazı köylerde öğretmen seminerleri açılır (Argunşah 1998:39).

Yaklaşık 85 yıl Rus İmparatorluğu yönetiminde yaşayan Gagauzlar, 6 Ocak 1906 tarihinde Komrat'ta Gagauz Devleti'ni kurduklarını ilan eder. Fakat bu devlet sadece 10 gün varlığını sürdürebilmiştir. Rus orduları bu devleti ortadan kaldırmıştır.

Geçim sıkıntısından dolayı, Gagauzların bir bölümü 1909-1910 yıllarında Orta Asya'ya Turgay bölgesine, 1925 (1922'den itibaren Gagauzlar Rus İmparatorluğu yönetiminden çıkarak Romen Krallığı yönetimine girereler) yılında da bir başka bölümü Taşkent civarında yerleşir (Bigaev 1983:188-189). Yine bu yıllarda Gagauzların bir kısmı işçi olarak Güney Amerika ülkelerinden Brezilya'ya yerleşir[8].

1922 yılından 1940 yılına kadar Romen İmparatorluğu yönetiminde kalan Gagauzlar 1940 yılında Sovyet idaresine girerler, ancak bu bir yıl sürer. Romenler; Rusları bölgeden gönderirler ve 1941'den 1944 yılına kadar Gagauzları kendi hâkimiyeti altına alırlar. Gagauzlar, 1944'ten sonra ise, tekrar Sovyet idaresi altında yaşamaya devam ederler ve uzun yıllar Sovyetler idaresi devam eder. Sovyetlerde "Glasnost" ve "Perestroyka"[9] hareketleri başladığında

---

[7] Kolonist hukuk haklarıyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. *Ana Sözü*, S:39, 14 Kasım 1992:5-6; Karanastas (2001:9-10).

[8] "Gagauzlar Brezilya'da", Sabaa Yıdızı, S:2, 1996:50.

[9] "Glasnost" ve "Perestroyka" SSCB cumhurbaşkanı M. Gorbaçev ile başlatılan SSCB'de olan sistemin değişim hareketleridir.

Gagauzlar seslerini dünyaya duyurmak isterler. Ve 1987 yılında Komrat'ta "Gagauz Halkı" adlı örgüt kurulur. Bu örgüt, Gagauzların millî bilinçlerinin uyandırılması yönünde çalışmalar yaparak, 12 Kasım 1989'da Özerkliğin ilan edilmesinde yönlendirici olmuştur. Ağustos 1990'da Gagauz Parlamentosu "Bağımsız Gagauz Cumhuriyeti"ni ilan eder. Ancak kurulan Cumhuriyeti Moldova Cumhuriyeti tanımaz. Buna paralel yaşanan birçok problemden sonra 1994 yılı ortasında Moldova Cumhuriyeti "Gagauz Yeri"nin idari yetkisini Gagauz Halkı'na devretme kararı alır. Gagauz yetkilileriyle Moldova yetkilileri arasında devam eden görüşmeler sonucunda, 17 Aralık 1994'te Gagauz Yeri hakkında özel bir kanun üzerine görüşülmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda da, Moldova Anayasası'na eklenen bir maddeyle (madde 113), Gagauz Yeri Özerk Cumhuriyeti tanınmış, hazırlanan "Gagauz Yeri'nin Özel Statüsü Hakkındaki Kanun Tasarısı" (№ 334 – XII) 23 Aralık 1994'te Moldova parlamentosunda kabul edilmiştir (Argunşah 1998:45).

Kanun tasarısının kabulünden sonra Gagauz Yeri'ndeki yerleşim birimlerinde halk oylaması yapılmıştır, oylama sonucunda 3 şehir, 27 köy olmak üzere toplam 30 yerleşim birimi Gagauz Yeri'ne bağlanmıştır. Gagauz Yeri üç "rayondan" (=bölgeden) oluşmaktadır. Bu rayonlar büyüklük sırasına göre Komrat, Çadır-Lunga ve Vulkaneşt'tir. Komrat, Çadır-Lunga ve Vulkaneşt şehirlerinden Komrat, Gagauz Yeri'nin başkenti olmuştur. Günümüzdeki tespitlere göre, Gagauz Yeri'ndeki Gagauzların %41'i şehirlerde, %59'u köylerde yaşamaktadır (Argunşah 1998:45).

1995 yılında yapılan seçimler sonunda 35 üyelikten Gagauz Yeri Meclisi oluşturulmuştur. Bugün Gagauz Yeri'nin Başkanı İ. Formuzal'dır.

5. GAGAUZLARIN DİLİ

Gagauz Türkçesi yaşayan Türk diyalektlerinden biridir ve Azerî, Türkmen ve Türkiye Türkçeleriyle birlikte Türkçenin Oğuz grubunu teşkil etmektedir

(Argunşah 1998:51). Gerhard Dörfer (1959:262) Balkanlar'da kullanılan Türkçeyi inceleyerek, bu dili Tuna ve Balkan Türkçesi olarak iki ana kola ayırır ve Gagauz Türkçesini Tuna Türkçesine dâhil eder. Gacal ve Gagauz Türkçelerini aynı diyalektolojik grup içinde ele alarak ikisine birden Tuna Türkçesi adını veren Tadeusz Kowalski (1949:442-500) ise, bu iki ağzın Osmanlı (Türkiye) Türkçesinin bir ağzı olduğunu söyler ve Tuna Türkçesinin Karadeniz'in kuzeyindeki Türk ağızları ve Kuzeydoğu Andolu ağızları ile benzerliğine dikkati çeker.

Gagauz Türkçesi; Gagauzlar Bizans idaresinde yaşadıkları zaman Rumca, Osmanlı idaresi altındayken Arapça, Farsça, Bulgar idaresi altındayken Bulgarca, Romen idaresi altındayken Romence, Ruslar idaresi altındayken Rusça olan bir çok kelimeyi bünyesine almıştır (Argunşah 1998:52). Günümüzdeki edebî Gagauz Türkçesinin içerisinde çok sayıda Rusça kelime vardır, bilhassa teknik ve ilmi terimlerin tamamı hep Rus dilinden alıntı kelimelerdir.

1957 yılına kadar Gagauz Türklerinin kendilerine ait bir alfabeleri olmamıştır. 1957 yılında D. Tanasoglu ile L.A. Pokrovskaya Kril harfli Gagauz alfabesini meydana getirmiştir. Bu alfabe, Rus alfabesi bazında oluşturularak, dört harf (ä, ö, ÿ, ж) ilave edilmesiyle oluşturulmuştur. 30 Temmuz 1957 tarihinde bu alfabe, Moldova SSR Yüksek Sovyeti’nin kararıyla kabul edilmiştir (Pokrovskaya 1990:3–5). Kiril alfabesinin Gagauz diline uygun olmadığını savunan Gagauz Otonom Cumhuriyeti’nin parlamentosu, 29 Ocak 1993’te Latin alfabesine geçme kararı almıştır. Komisyon çalışmaları yapıldıktan sonra, D. Tanasoglu, G. Gaydarji ve M. Kolsa’nın hazırladıkları alfabe taslağı Moldova Cumhuriyeti parlamentosunda 13 Mayıs 1993’te kabul edilmiştir. “Gagauz dilinin Latin alfabesine geçirilmesi” kararını Gagauz Halk Meclisi 26 Ocak 1996 tarihinde onaylamıştır. 1 Eylül 1996’dan itibaren Gagauz okullarında resmen Latin alfabesine geçilmiştir. Kiril alfabesindeki “э” harfinin yerine “ê”, “ц” harfin yerine “ţ” (“ts” okunur) kabul edilmiştir.

Gagauz Türkçesinin günümüzde yaşayan iki ağzı vardır: Birisi merkez ağzı (Komrat ve Çadır-Lunga bölgeleri), diğeri de güney (Vulkaneştı bölgesi) ağzıdır. Moldova'da yaşayan Gagauzların çoğunluğunun konuştuğu ağız, yani şimdiki zaman fiillerinin "geleer, gideer" şeklinde telaffuz edildiği ağız, "merkez ağzı" olarak kabul edildi. Aynı fiillerin "geliy, gidiy" şeklinde telaffuz edildiği ağız, "güney ağzı" diye adlandırıldı (Stoletnyaya 1995:6). Bu ağızlar, fonetik ve leksik farklılıklar göstermektedir (Pokrovskaya 1990:3-4). Merkez ağız adlandırılan ağız, aslında Deliorman ağzı, güney ağzı da Dobruca Türk ağzıdır. Bu durum, Basarabya Gagauzlarının Bulgaristan'ın hangi yörelerinden göç ettiğini de göstermektedir (Argunşah 1998:54).

Gagauz Türkçesinin, Türkiye Türkçesinden farklı gelişen bazı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Kelimelerin cümle içerisinde sıralanışları serbesttir. Türkçe yazı dilinde devrik sayılan kelime sıralanışı Gagauz Türkçesinde normal sayılmaktadır. Gagauz Türkçesinde bağlı cümle parçası, bağlanılan cümle parçasından sonra gelir. Ayrıca, tümleç ve zarf yüklemden sonra bulunur; bundan dolayı da yüklem cümlenin başında veya ortasında yer alır. Aynı yapı bazı Balkan Türk ağızlarında ve Bulgaristan'da yaşayan Gagauzların dilinde de mevcuttur (Pokrovskaya 1975:231-235).
2. Türkiye Türkçesinin mastar eki olan -mak/-mek'in sonundaki "k" sesi Gagauz Türkçesinde düşmüş ve ek –maa/-mää haline gelmiştir: kaçmaa (kaçmak), almaa (almak), vermää (vermek), seslemää (seslemek) vs.
3. Gagauzcada yönelme (datif) eki yerine yükleme (akkuzatif) eki kullanılır: Nereyi gidersin (nereye gidersin), burayı yollayım (buraya yollayayım) vs. (Argunşah 1998:55).
4. Gagauzca fonetiğin en önemli özelliklerinden biri uzun ünlülerin yaygın olarak bulunmasıdır. Uzun ünlüler: a) Arapça ve Farsçadan geçmiş kelimelerde vardır (Allaa, günaa, islää, eer, aaret, aalem vs.), b) Aslı olduğu düşünülen uzun ünlüler vardır (aaz, aaç, ool, kaar, yaarın, geeri, daa, baa, diil vs.), c) F, ğ, h, k, y ünsüzlerinin düşmesiyle meydana gelen uzun ünlüler vardır (uşaa, laana, otçaaz, dalcaaz, akmaa, durmaa, bulmadaan, büük vs.) (Stoletnyaya 1995:15; Özkan 1996:44).

5. Gagauzcada “y” sesin başta ve ortada düştüğü görülmektedir. Örneğin: Edi (=yedi), edek (=yedek), er (=yer), imek (=yemek), büük (=büyük), bölä (=böyle), ölä (=öyle) vs. Baştaki “r” sesi “rüzgâr” kelimesinde “l” sesine (“lüzgär”) dönmüştür. “Vurmak” fiilinde baştaki “v” sesi düşer (urmuş=vurmuş, urunca=vurunca) (Stoletnyaya 1995:17-18).
6. Kelime içinde nl/ml sesleri yan yana bulunduklarında benzeşme yoluyla nn/mn olmaktadırlar. Ayrıca -n/-m ile biten isim gövdelerine çokluk eki -lar/-lär geldiğinde ek benzeşmesiyle -nar/-när şekline dönmektedir (adamnar, odunnar, damnamış, dinnenmek, annatmak, tabannar, insannar vs.). Aynı şekilde Gagauzcada, Türkiye Türkçesindeki “ile” edatının görevini yapan -lan/-län, -nan/-nän eki de -n/-m ile biten kelimelerde -nan/-nän, eki, diğer durumlarda -lan/-län eki kullanılmaktadır (Örneğin: Kumnan, unnan, üzümnän, giimnärlän, horozlarlan vs.) (Stoletnyaya 1995:20).
7. İlk hecedeki “o, ö” sesleri “u, ü” seslerine dönüşürler: Örneğin: Buulmaa (boğulmak), buaz (boğaz), üüretmää (öğretmek), üfkä (öfke), küü (köy) vs.
8. Gagauz Türkçesinde Türkiye Türkçesinde olmayan -ka/-yka dişilik eki vardır. Bu ekin Gagauz Türkçesinef Slav dillerinden girmiş olması gerek: Baldızka (baldız), Gagauzka (Gagauz kadın), komşuyka (kadın komşu), baacıyka (bağda çalışan kadın vs.).
9. Türkiye Türkçesinde zarf-fiil (gerundium) eki olan -kan/-ken eki, Gagauzcada incelik–kalınlık uyumuna uymaz ve genellikle kalın sıradan gelmektedir: Yaklaşırkan (yaklaşırken), iyerkan (yerken) vs. Ayrıca -kan ekinin genişlenmiş -kana şekli de kullanılmaktadır: Gidärkana (giderken), dinnenärkana (dinlenirken), saakana (sağken), yaparkana (yaparken) vs.
10. -dan/-den eki “-e kadar” anlamlarında kelimeler yapar: Pazaradan (pazara kadar), yazadan (yaza kadar) vs.
11. Gagauzcada “açan” sözcüğü “-diği/-dığı zaman” anlamını üstlenmektedir: Açan geldim (geldiğim zaman), açan gördüm (gördüğüm zaman).
12. Türkçede yardımcı unsurun asıl unsurdan önce gelme kuralı vardır. Bu kural birleşik fiil grupları ve birleşik cümleler için de geçerlidir. Ancak Gagauz Türkçesinde bu konuda yabancı dillerin etkisi görülmektedir. Cümlede yardımcı unsurun asıl unsurdan önce değil de, Hint-Avrupa dillerinin

yapısına mahsus olduğu gibi, sonra kullanılması, birleşik cümle olarak karşımıza çıkmaktadır. Gagauz Türkçesinde kullanılan bu birleşik cümleler ani (ki, ne), nice (nasıl), nända (nerede) gibi zamirlerin bağlaç gibi kullanıldığı cümle türleriyle oluşmaktadır. Yalnız, Hint-Avrupa dillerinin yapısına yaklaşmakta olan bu tür cümlelerin gittikçe yaygınlaşması, Türkçenin en önemli özelliklerinin başında gelen fiilimsilerin görevlerinin sınırlanmasına ve kullanımlarının azalmasına yol açtığını söylemek gerekir (bkz.: Özkan 2004:95-139).

13. Gagauz Türkçesinde şimdiki zaman eki kalın sıradaki kelimelerde -êr, ince sıradaki kelimelerde -er ekleri kullanılmaktadır. Örneğin: Alêr (alıyor), geler (geliyor), bakêr (bakıyor), ister (istiyor) vs.

1. GEÇİŞ TÖRENLERİNDE KADININ ROLÜ VE İŞLEVLERİ

1.1. DOĞUM TÖRENLERİNDE KADININ ROLÜ VE İŞLEVLERİ

Doğum, üreme yeteneğine sahip insan hayatının başlangıcıdır ve her zaman aileye büyük mutluluk getiren bir olaydır. Doğum, toplum içinde hem kadının, hem erkeğin saygınlığını artırır. Kadına duyulan saygınlığı arttırdığı gibi, onun aile, akraba ve toplum içindeki yerini de sağlamlaştırır. Doğum, bir "geçiş" olduğuna göre, inançlar ve gelenekler, gebe kadını daha doğum öncesinden, hatta çocuk sahibi olma isteğinden başlayarak birtakım âdetlere uymaya, bu âdetlerin gerektirdiği işlemleri yerine getirmeye zorlamaktadır (Örnek 2000:132).

Gagauz Türklerinde doğum, çocuk anne rahmine düştüğü zamandan, ergenlik çağına gelene kadar yapılan birçok âdet, gelenek, tören, inanç, dinsel ve büyüsel özlü işlemler ile zengindir. Bunların yaşatılmasında, hayatın getirdiği yeni şartlar altında değişmesinde kadının rolü çok büyüktür: Âdetler ile geleneklerin eskisi gibi uygulanmasına yaşları ilerlemiş kadınlar dikkat ederken; genç kadınlar, gelişime ve etkileşime bağlı değişiklikleri, yenilikleri eve taşımaktadır. Sözü geçen törenlerde kadının işlevlerini tespit etmek amacı ile bunları, çalışmamızda, doğum öncesi, doğum sırası, doğum sonrası olmak üzere üç öbek altında toplayıp inceleyeceğiz.

1.1.1. Doğum Öncesi Yapılan Pratik ve Âdetlerde Kadının Rolü ve İşlevleri

1.1.1.1. Kısırlığı Giderme Ve Gebe Kalmayla İlgili İnanç Ve Pratiklerde Kadının Rolü ve İşlevleri

Gagauz Türkleri evlendikten sonra, genellikle, hemen çocuk sahibi olmak isterler, çünkü toplumun bilincinde yeni oluşmuş bir ailenin tam bir aile olması

için çocuğun doğması gerektir. Bununla birlikte, günümüzde anne adayı kendini hazır hissetmiyor veya çocuk sahibi olması için erken olduğunu düşünüyor ise (örneğin buna üniversite eğitiminin bitmemiş, kariyerini istediği şekilde tamamlamamış olması, maddi açıdan ailesinin hazır olmaması sebep olarak gösterilebilir), çocuk sahibi olma planları daha sonraya bırakılır; çevresindekiler de bu karara hem saygı duyarlar, hem de destek çıkarlar. Eskiden olan "gelinin hemen gebe kalması gerek" düşüncesi günümüzde mevcut değildir. Karar tamamen genç çifte kalmıştır. Bu konuda ancak çevredeki ihtiyar kadınlar tarafından "daha gebe değil midir?", "niye çocuk yapmıyorlar?" şeklinde sorular ile hafif bir baskı yine de söz konusudur. Eskiden ise, düğün olalı bir iki ay geçince, hemen gebelik belirtilerini beklemeye başlarlardı. Bir yıl içinde gelin çocuk doğuramazsa da, hemen adı "kısır"a çıkardı. Günümüzde genç kadınlarının çalışmalarından dolayı olan ekonomik bağımsızlıkları da, bu konuda genç Gagauz kadınlarının sert tavır göstermelerinde bir etkendir.

Dünyadaki her kadın gibi, Gagauz kadını da anne olmak ister. Evliliğin ilk 2–3 yılında bebek doğmadı ise, çevredekilerden hissedilir bir baskı oluşmaya başlar. Ailenin yakınları "kusurun" kimde olduğunu anlamaya çalışırlar. Kocası sebebin kendinde de olabileceğini kabul etmesiyle birlikte, gebe kalamamayı, genellikle kadın kendi kusuru olarak görüp, öncelikle kendisi birtakım çarelere ve yollara başvurur. Kadının kusuru öncelikle kendisinde araması, eskiden beri süregelen ve halkın bilincine yerleşmiş bir olaydır. Doktora ilk önce kadının başvurması toplum içinde bir kural şeklini almıştır. Yalnız, doktora başvurmadan önce kadınlar, aralarındaki konuşmalardan birbirlerinden öğrendikleri halk hekimliği çareleri uygularlar. Kadınlar birbirleriyle konuşup bildiklerini paylaşmaları, yol göstermeleri, birbirlerine destek çıkmaları, komunikatif özellikleriyle birçok işlevi üstlenmektedirler. Örneğin, burada psikolojik bağlamında rahatlatıcı, güven verici, iyi düşünceler telkin edici işlevleriyle birlikte eğitici işlevini de görmektedirler.

Kadın, bütün çareleri ve yolları denedikten sonra, yine gebe kalmazsa; ancak o zaman erkek bazı çarelere başvurmaktadır. Erkeklerin çoğu alay konusu olur

diye, doktora gitmekten çekinmekte ve gittiğini de gizlemekte, aile dışına bu haberin yayılmamasına dikkat etmektedirler.

Çocuğu olmayana Gagauz Türklerinde kısır denilmektedir. XX. yüzyılın ilk yarısına kadar, ta ki Gagauzların yaşadığı yerlerde hastaneler açılana kadar, ailede çocuğun olmaması tamamen kadının kusuru olarak kabul edilmekteydi. Kısır bir kadın; iyi isim taşımaz, erkek, erkeğin ailesi, yakınları tarafından makbul sayılmazdı (Manof 1938:109). Kadının kısırlığı (ki erkeğin kısır olması söz konusu bile olamazdı) bir hastalık veya yapılmış büyü sonucu olarak ortaya çıktığına inanılırdı (Kuroglo 1980:17). Yaklaşık olarak 1960'lara kadar kullanılan, doğumların hastanelerde yapılmaya başlaması ile ise, kullanma fırsatı kalmayan bir kısırlık ilacı, Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:25), şu şekilde yapılmaktaydı: Yeni doğmuş bebeğin sonunu toprağa gömdüklerinde, son ile birlikte kuyuya bir avuç arpa da atarlar; bu arpalar büyünce yeni mahsul arpa tanelerini rakı içine koyarlar; bir iki hafta bekletip bu rakıyı kısır olana içirirlerdi.

Erkek, kısır bir kadını, Hıristiyanlıkta boşanmak olmadığından dolayı, bırakamazdı; ailenin çocuk sahibi olması ise, evlat edinmek ile mümkündü. Evlat edinme, genellikle çok çocuklu akrabalardan bebek alarak mümkün olmakla birlikte, başka köylerdeki, kasabalardaki çok çocuklu ailelerden de, bebek almak mümkündü. Günümüzde ise, tıbbın getirdiği gelişmelerin de etkisi ile, kadın suçlanmadan önce erkek de muayene olup, problem kimden kaynaklanıyor ise, o tedavi görmektedir. Tıbbın yapabileceği bir şey olmadığında ise, devlet kurumuna başvurarak kimsesiz çocuklar yurdundan çocuk edinme şansları olmaktadır.

Genç kızlar, ileride evlendiklerinde çocuk doğurup doğuramayacağını anlamak isterler. Bu hususta bazı halk pratiklerine başvururlar. Örneğin; evli ve çocuk sahibi bir kadının nikâh yüzüğünü alırlar; yüzüğe yaklaşık olarak 30 cm uzunluğunda bir ip geçirirler; yüzüğü, ipin uçlarından tutarak, yarısına kadar su ile doldurulmuş bardağa üç kere daldırırlar. Üçüncü kez daldırdıktan sonra, yüzüğü sudan çıkartırlar, bardağın ağzı seviyesine kadar yükseltip hiç hareket

ettirmeden beklerler. Kaç kere yüzük bardağın kenarına çarpar ise, o kadar çocuğu olacağına inanılmaktadır. Üzüğün bardak kenarına hiç çarpmaması ise, falı bakılanın çocuğu olmayacak anlamına geldiğine inanılmaktadır.[9]

Gagauzlarda evlatsızlık, yukarda da söylediğimiz gibi, büyü sonucu da olabileceğine inanılmaktadır. Büyünün olup olmadığını öğrenmek; büyü varsa bu büyü bozmak için büyücülere, “babu”lara[10] gidilmektedir.

Çocuğu olmayan kadın ayrıca, kiliseye giderek veya evde, çocuğun olması için dua eder, adakta bulunur. Eğer bundan sonra gebe kalır ve çocuğu doğar ise, adağını yerine getirir (adak; bir kurban olabilir, bir yoksul veya kimsesiz çocuğu baştan ayağa kadar giydirmek olabilir vs.). Çocuğu olmayan kadın, papazlardan da yardım ister. Papazlar, kısır olan kişileri “okur”, bunların çocuk sahibi olmaları için dualar okur veya üzerine dualar okunduğu suları içmeleri için bu kişilere verir (Konstantin 2005).

Kısırlığın bir hastalık veya bir büyü sonucu olduğu inancı başka halklarda da mevcuttur. Örneğin, Kazaklarda kısırlık, cinlerin ve büyücülerin bulaştırdığı bir hastalık olarak kabul edilmektedir (Tayjanova 1995:254).

Kısırlığı gidermek için başvurulan çareleri, Sedat V. Örnek’in (2000:132) öne sürdüğü, üç kümede toplayabiliriz:

1) Dinsel–büyüsel nitelikte olanlar: Gagauz kadınları; kiliseye, monastırlara giderek dua eder, oruç tutar, papazlardan yardım isterler. Yapılan kısırlık büyülerini bozmak için, büyücülere başvurarak, onların okuduğu sular içilir, yiyecekler yenilir. Günümüzde bu tip çarelere bir ek çare gözü ile bakılmaktadır. İnanırlığı kaybolması ile birlikte, ailenin yaşı ilerlemiş kadınları tarafından “zararı dokunmaz ki” baskısı ile uygulanmaktadır. Genç bayanların bu tür çarelere başvurmalarında anneannelerin, babaannelerin veya komşu ihtiyar kadınların rolü çok büyüktür, çünkü bu tür çarelere, genellikle onların ısrarları üzerine

---

[9] Sözü geçen bu uygulama Kıpçak köyünde yapılmaktadır.
[10] Babu, ocakçı kadındır.

başvurulur. Böylece, yaşı ilerlemiş kadınlar, gelenek taşıyıcısı ve yayıcısı işlevleriyle göze çarpmaktadır.

2) Halk hekimliği kapsamına girenler: Genellikle babulara başvurarak çare aranır. Babular, şifalı bitkileri suda kaynatır, bu suyu gebeliği isteyene içirirler. Babular; gebe kalmak isteyenin kasıklarına, karnına, beline masaj yaparlar. Gebe kalmak isteyenler; şifalı bitkiler ile kaynatılmış suyunun buğusuna 9 – 12 gün sırayla oturur, bir tülbende biraz bal koyup, çıkın yaparak dölyoluna koyar, Hıdrellez'de (6 Mayıs) düşen çiğ ile yıkanırlar. Günümüzde, çoğunlukla, bu tür çareler ek çare olarak kullanılmaktadır (Jelez 2005; Sarsaman 2005).

3) Tıbbî sağaltma alanına girenler: Sorunlarla doktora başvurmalar, Gagauzlarda 1960'lı yıllarda hastanelerin açılmasıyla başlamıştır. Bayanlar doktora giderek bir problemi varsa, çare aramaktadır. Gerektiğinde tedavi görmektedir. Eğer, kadında problem bulunamadıysa, veya bulunan problem tedavi ile ortadan kaldırıldıktan sonra da bir sonuç alınamadıysa, o zaman erkek doktora başvurmak zorunda kalır. Erkeğin hastaneye gitmesini, genellikle, kadın tetikler. Yeniliklere daha açık olan kadın, erkeğini ikna ederek erkeğin muayene olmasını sağlar.

Burada belirtmeliyiz ki, eskiden kadınlar daha çok dinsel – büyüsel nitelikli çarelere başvururken, günümüzde çoğunlukla tıbbî sağaltma yöntemlerine başvurmaktadırlar. Özellikle XXI. yüzyılın başında tıbbın bu konularda oldukça ilerlediği ve geliştiği zamanda, dinsel – büyüsel nitelikli ve halk hekimliği kapsamına giren çareler, tıbbî sağaltmayı destekleyici nitelikte kullanılmaktadır. Örneğin, kadın hem tedavisini görür, hem de dualarını eksiltmez, şifalı bitkilerle kaynatılmış sular içer vs. Bazı genç kadınlar (özellikle yüksek eğitimli olanlar), büyüklerin baskılarına rağmen, dinsel – büyüsel veya halk hekimliği alanından çarelere başvurmadan önce mutlaka doktorlarına danışır, onun bu çareler hakkında fikrini alırlar.

Yukarda da görüldüğü gibi, kısırlığı giderme ve gebe kalmak için günümüzde yapılan uygulamaların arasında akılcı ve gerçekçi olanlar da vardır. Bunlar,

halkın yüzyıllardır edinmiş olduğu tecrübeye bağlıdır. Bazı otların, buğuların, masajların tedavide büyük etkisi olduğu bilim tarafından da kabul edilmektedir. Gagauz kadınlarının kullandığı bazı uygulamalar ise, dinsel ve büyüsel nitelik taşımaktadır. Bu uygulamalara tıbbî gelişmeler sonucu daha az başvurulmakla birlikte, dinsel ve büyüsel nitelikli olan uygulamalar uygulamadan henüz tamamen kalkmış saylamaz.

Eski halk çarelerine, dinsel–büyüsel nitelikli çarelere başvurmalarda, yaşları ilerlemiş kadınların rolleri çok büyüktür. Görüldüğü gibi, yaşları ilerlemiş kadınlar burada gelenek taşıyıcısı ve yayıcısı işlevlerini üstlenmektedirler. Yukarda söylediklerimizden görülmektedir ki, kadınların komunikatif özellikleri de çok önemli rol oynamaktadır.

Gagauz kadınların kısırlığı giderip gebe kalmaları için yaptıkları uygulamaların benzerleri başka halklarda da mevcuttur: Örneğin; Türkiye Türklerinde, Dobruca Türklerinde, Çuvaşlarda, Arnavutlarda, Sırplarda vs.[11]

Evlatsızlık motifi, evlatsızlığın Allah'ın bedduası olduğu motifi Türk sözlü edebiyat ürünlerinde de işlenmiştir. Buna en güzel örnek olarak Dede Korkut Hikâyeleri'ni gösterebiliriz. Örneğin, Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikâyesi'nde hanlar hanı han Bayındır toy edip, bir yere ak otağ, bir yere kızıl otağ, bir yere de kara otağ kurdurur. Oğlu olanı ağ otağa, kızı olanı kızıl otağa kondurun, oğlu kızı olmayanı kara otağa alın, altına kara keçe döşeyin, önüne kara koyun yahnisinden getirin, yerse yesin, yemezse kalksın gitsin, oğlu, kızı olmayana Tanrı Taala gazap etmiştir, biz de ederiz, iyi bilsin der (Ergin 1997:4, 78). Dirse handan "alçak kişileri ağ otağa, kızıl otağa", Dirse hanın evladı olmadığı için, kara otağa oturturlar. Kara otağa oturtulma nedenini öğrenen Dirse han, "bu karayıb bana ya bendendür, ya hatundandur" (Ergin 1997:79), diyerek, evlatsızlığı "karayıb" olarak adlandırır. Kam Büre Oğlu Bamsı Beyrek hikâyesinde de Kam Büre "oğulda ortacum yok kartaşda kaderüm yok, Allah Taala meni kargayupdur" (Ergin 1997:116) diye böğüre böğüre ağlar. Beyler

[11] Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz.: Acıpayamlı (1961:13-22), Kuroglo (1980:18), Örnek (2000:133); Önal (1998:33, 34, 36), Salmin (1994:110-111), Şabaşov (2002:635-636).

oğlu olması için dua ederler. Pay Bicen adındaki bir bey de kızı olsun diye dua ister, onun için de dua ederler. Hem birinci, hem üçüncü hikayelerde gördüğümüz gibi, evlatsızlık Allah Taala'nın bedduası sayılırdı. Çocuk sahibi olmak isteyenler, Allah'ın rızasını kazanmak için açları doyurur, çıplakları giydirir ve ağzı kutlu kişilerin duasını dilerlerdi.

Evlatsızlık konusu Gagauz Türklerinin sözlü halk edebiyatı örneklerinde de işlenmiştir. Onlardan birinde, örneğin Saraylı Petri türküsünde, Lenka'nın mutsuzluğu anlatılmaktadır: Petri çalışıyor, bir altın saray, gümüş aul yaptırıyor. Lenka ise, evlatları olmadığı için dert yanıyor, ne altın, ne de gümüş hayatına mutluluk katmıyor ve o şöyle diyor:

Ay, Petri, Petri, saraylı Petri
Çok çalıştın, çok kazandın.
Arta da kalsın senin kazanman,
Posta da kalsın senin çalıştıın,
Açan yok senin candan evladın
Candan evladın, erkek evladın…

Petri ise, eşini rahatlatmaya çalışarak şöyle der:

…Ay, Lenkam, Lenkam,
Ben gidecäm kuyumculara,
Yazdıracam altından evlat
Gümüştän de lülka.
Sen de üç gün, üç gecä sallaycan
Mamu da diyecek, tätü da deiyecek…

Petri dediği gibi altından bir çocuk, gümüşten bir beşik yaptırıyor, Lenka da üç gün, üç gece beşiği sallıyor, fakat bebekten ses çıkmadığını görünce, yine Petri'nin kazançlarını nafile bulup, şöyle der:

… Arta kalsın altından aulların
Gümüşten de tokatların
Açan yok senin candan erkek evladın (Çavdar T. 2006).

Gagauz Türklerinede evlatsızlık sadece kadının suçu olarak görülmemektedir. "Saraylı Petri" türküsü de, evlatsızlıktan dolayı erkeğin kadını suçlamamasına dair adeta bir delil gibidir.

Gebe kalmak isteyenlerin yanı sıra, gebe kalmak istemeyenler de vardır. Yukarıda da kısaca değindiğimiz gibi, günümüzde genç çiftlerinin bazıları hemen çocuk sahibi olmak istememektedirler. Buna sebep olarak, genellikle, bitmemiş üniversite eğitimleri, çocuk sahibi olmak için elverişsiz maddi durumları vs. gösterilmektedir. Böylece, genç Gagauz kızları, evlenince hemen çocuk sahibi olması gerektiği geleneğine karşı koyarak, bu yeniliği ailelerine taşımaktadırlar.

Gebeliği istemeyen bayanlar günümüzde doktora başvurup, gebeliği önleyici aletler taktırmakta veya haplar da kullanmaktadır. Bu tür yöntemlere, çocuk sahibi olup başka çocuk istemeyen bayanlar da başvurmaktadır.

Günümüzdeki tıbbi gelişmelerinin sayesinde gebeliği önleyici tedbirleri sadece bayanlar değil, erkekler de yapabilmektedir. Bu yöntemin, çocuk sahibi olup başka çocuk istemeyen çiftlerde kullanılması mümkün olduğu gibi, ileride çocuk sahibi olmayı planlayan çiftlerde kullanılması da mümkündür[12]. Fakat hala aile planlanması sanki sadece bayanların problemiymiş gibi, Gagauz Türkleri arasında bu konuda bayanların önlem alması beklenmektedir. En çok güvenilen sterilizasyon yöntemi hem kadına, hem erkeye uygulanabilirken, üstelik cerrahi sterilizasyon uygulanan çiftler çocuk sahibi olmak istediklerinde bu işlemin geriye dönüşü olmasına rağmen, erkeğin doktora gidip sterilize olması, toplum içinde "yanlış bir iş" olarak kabul edilmektedir. Bu durum bize, kadının erkekten daha çok yeniliklere açık olduğunu bir daha göstermektedir.

Din, gebelikten korunmaya (bu tedbir ne şekilde olursa olsun) karşı çıkmaktadır. Bundan dolayı da, Gagauz dindar aileleri, çok çocuklu ailelerdir. Dinin daha

---

[12] Bu yöntemle ilgili geniş bilgi için bkz.:
http://www.genetikbilimi.com/genbilim/dogumkontrol.htm .

fazla karşı çıktığı, hatta yasakladığı bir diğer konu da, isteyerek çocuk düşürmek ile kürtajdır.

1960 öncesine kadar dinin etkisi ile korunma tedbirlerine, kürtaja halk arasında iyi gözle bakılmazdı. 1960'lardan itibaren, hastanelerde kadınlarla "aile planlama" konusunda süreklişekilde devam eden çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar ve Sovyetler Birliği'nin ilerlettiği ateist politikası sonucu olsa gerek, kürtaj ile korunma tedbirlerine halkın bakış açısı değişmiştir. Gagauz kadınları korunma tedbirleriyle kürtaja kocalarına danışarak başvuruyor olduğu gibi, bazı durumlarda kocaların haberi olmadan da bunlara başvurabiliyor olmuştur. Görüldüğü gibi, burada yeniliği evine taşıyan yine kadın olmuştur.

Bununla birlikte, eskiden beri kullanılan çocuk düşürme yöntemleri, bugün de bazı kadınlar tarafından kullanılmaktadır. Bu yöntemleri kadınlar "kulaktan kulağa" aktarmaktadır. Kadınlar, ağır bir şey kaldırarak, yüksek bir yere çıkıp atlayarak, bazı bitkilerin sularını içerek çocuk düşürmeye çalışırlar. Çocuk düşürme olayı gizli tutulur; çoğu kadın aile dışına bilgi sızdırmamaya çalışırken, bazıları kocalarına bile söylemezler.

Yukarda söylediklerimizden yola çıkarak, Gagauz kadınlarının tıbba güvenerek kendilerini hekimlerin ellerine bırakmalarıyla birlikte, gebe kalma, kısırlığı giderme ile ilgili eskiden beri süregelen dinsel – büyüsel niteliğinde olan, halk hekimliği alanına giren pratikleri de bir ek çare olarak kullanmaya devam ettikleri söylenebilir. Eskiden beri gelen pratiklere başvurulmasında yaşı ilerlemiş kadınların rolü çok büyük olduğunu söylemek mümkündür. Genç kadınlar ise, yeniliklere erkeklerden daha açık olduğundan, yenilikleri eve taşıyıcı işleviyle önümüze çıkmaktadır. Ayrıca, kadınlar komunikatif özellikleriyle eğitici işlevini de üstlenmiş olduğunu görmek mümkündür.

1.1.1.2. Gebelik İle İlgili İnanç Ve Pratiklerde Kadının Rolü ve İşlevleri

Gagauz Türklerinde kadının hamilelik durumu değişik ad ve ifadelerle belirtilmektedir. Bunların içerisinde en yaygın olanları “yüklü”, “iki canlı”, “dolu”, “öyle” ve Rusça’dan geçmiş olan “beremennaya”dır. Bunlar kadar yaygın olmamakla birlikte, gebe kadının bedeninin aldığı biçimden kaynaklanan “şişmiş”, “ön eteği kısalmış” gibi benzetmeler de mevcuttur.

Kadının hamile olduğunu öğrenenler onu her türlü rahatsızlıklardan korumaya, istediği yiyecekleri vermeye çalışırlar. Gebe kadın, neredeyse bir nevi hasta olarak kabul edilir ve bir takım kaçınmalara, işlemlere uymaya zorlanır.

Günümüzde hamile bayanın, hamileliğin ikinci ayından itibaren, oturduğu semte bağlı olan veya kendisinin tercih ettiği hastanede kontrollere gitmesi kanunla zorunludur. Bütün hamilelik süreci doktor kontrolü altında geçmelidir. Hamile bayan, bebeğin sağlıklı gelişimiyle ilgili doktorun tüm tavsiyelerine uymaya da kanunla zorunludur. Alkol, uyuşturucu gibi maddelerin kullanımı hamilelik sürecinde yasaktır.

Kanunun öngördüğü zorunluluklar ve yasaklar ile birlikte hamile bayan, ailenin büyükleri tarafından da neler yapması, nelerden kaçınması gerektiğini, ne tür besinler tüketmeli ve kaçınması gerektiği besinler hakkında sürekli olarak uyarılmaktadır. Bu uyarıları hamile bayan, tanıdıkları tarafından alabildiği gibi, komşu ve tanımadığı kadınlar tarafından da almaktadır. Koruyucu, uyarıcı işlevlerini üstlenmiş kadınların yaptığı bu tür uyarılara, günümüzde genellikle aldırmayanlarının yanı sıra, uyanlar da vardır. Yine de, gebe kadınlar çoğunlukla, gebelik süresince takibinde oldukları doktorun tavsiyeleri dışına çıkmamaya çalışıp, büyüklerin söylediklerini birer hurafe olarak görmektedirler.

Eskiden beri gelen yaygın bir inanca göre, kadın; bütün hamileliği süresince, canının çektiğini yemelidir. Aşeren kadın her gördüğü yemeği yemek istemezse de, tadına mutlaka bakmalıdır. Gebe kadın; canı çektiği yemeğinin tadına bakmazsa, çocuğunu düşürebileceğine veya da çocuk fiziksel özürlülüklerle doğabileceğine inanılmaktadır. Hamile kadına istediği yemeği vermemek, büyük günah olarak kabul edilmektedir. Dinî inanç bir yana, böyle bir şey yapmaya hiç

kimse cesaret edemez. Hiç kimse, kadına veya bebeğe bir şey olmasına sebebiyet vermek istemez. Perhizlerde bile hamile bayana her şey yemek serbesttir (Kuroglo 1980:18).

Günümüzde hamile bir bayanın nasıl beslenmesi gerektiğini yaşına, kilosuna uygun bir şekilde doktor belirlemektedir. Bununla birlikte, eskiden beri gelen inanca göre, hamile kadın yemekte bazı kaçınmalar yapmalıdır: Balık kafasını, çocuğun kafası balığın kafasına benzemesin diye, yememelidir; çocuk rahimde morarmasın diye, "katı" olarak adlandırılan piliç mideleri yenmemelidir; çocuk kıllı olmasın diye, kanat uçları yenmemelidir vs. (Malacılı 2002:170).

Hamile kadın, eğer bir şeyleri gizli olarak veya çalarak yerse, Gagauzlarda yaygın bir inanca göre, çocuğun teninde çalınan bir nesne, doğum lekesi olarak kalacaktır. Bu yüzden, hamile kadın hiçbir şey izin almadan almamaya dikkat eder; bir şeyler isteyince sorarak alıp yer.

Kadının gebeliği sırasında baktığı, yediği, içtiği ve yaptıklarıyla doğuracağı çocuk arasında kurulacağına inanılan gizemsel ilişkiler sonucu birtakım uygulamalar ya da kaçınmalar da yaygınlık kazanmıştır. Bu durum, kuşkusuz, anne ile karnındaki çocuk arasında gizemsel bir ilişkinin, hatta bir yazgı bağının varsayılmasından kaynaklanmaktadır (Örnek 1979b:6).

Hamile kadının yememesi gerekenlerinin yanı sıra yapmaması gerekenler de mevcuttur. Alan araştırması sırasında günümüzde genç anne adayların birçoğunun bu kaçınmalar hakkında hiç birşey duymadıkları tespit edilmiştir. Kaçınmalar ile ilgili sorulara orta yaşlardaki kadınlar ise, genellikle şöyle bir cevap verirlerdi: "Evet, ninelerimiz böyle bir şeyler söylerlerdi, ama biz hiç uygulamazdık, masal bunlar". Günümüzde gebeler bu kaçınmaların ne olduğunu, neden kaçınılması gerektiğini bilmezken, neredeyse XX.yüzyılın ikinci yarısına kadar, hamile bayana kaçınması gerekenlerden oluşturulmuş bir nevi liste sunulmakta imiş (bkz.: Kuroglo 1980:18-19; Derjavin 1914:108). Geçmiş asırlardan kalma bu yasaklarının bazıları anne rahmindeki çocuğu zamansız doğumdan kurtarma amaçlı rasyonel kaçınmalardır, birçoğu ise mistik

tabulardır. Örnek olarak aşağıdakileri gösterebiliriz: Hamile kadın, zincir, kuyu, maşa, birinin uzatılmış ayakları üzerinden geçmemeli (geçerse doğum zor gerçekleşir); örgü örmemeli (bebek rahimde kordona sarılabilir); bacayı sıvamamalı (ölü doğurabilir veya düşük yapabilir); yangına veya büyük ateşe bakmamalı (bakarsa çocuğun yüzünde kırmızı doğum lekeleri olur); sakatlara bakmamalı ve gülmemeli (çocuk sakat doğabilir); köpek, kedi gibi hayvanları ayak ile itmemeli (iter ise, çocuğun yüzünde tutam tutam tüylenmeler olur); köpeğin oturduğu yerde oturmamalı (çocuğun yüzü beyaz tüylerle kaplı olur); taşlar üzerine oturmamalı (taş altında kurbağa olabilir ve altında kurbağa bulunan bir taşın üstüne oturursa, çocuğu patlak gözlü olur); balık kafası yememeli (yerse çocuk balık ağızlı olur); kovadan veya sürahiden su içmemeli, mutlaka bardağa koyup içmeli (çocuk salyalı olur); horoz kesmemeli[13] (çocuğun kafası küçük olur) vs.

Gagauzlardaki bu tür kaçınmalara benzer kaçınmalar diğer halklarda da mevcuttur (bkz.: Örnek 1979:84-100; 2000:137-139; Derjavin 1914:108; Tolstaya 1995a:161,164; 1995b:43; Popov 1996:432; Naumenko 1998:23-25).

Hamile kadına günümüzde de, eskiden olduğu gibi, zarar verebilecek ağır işler, ev işleri de dâhil, yaptırılmaz. Günümüzde, tüm anne adayları kanunun koruması altındadır. 25 Mayıs 1973 yılında kabul edilmiş kanuna göre, çalışan hamile kadınlar isteğine göre daha kolay bir iş pozisyonunu veya yarım iş günü talep edebilir, doğumdan 70 gün önce ve doğumdan sonra da daha 56 gün ücretli izne ayrılır. Doğumun zor geçtiği takdirde veya iki ve daha fazla bebek doğduğu durumlarda ise, doğumdan sonra 70 gün ücretli izin verilmektedir. Bebek 3 yaşını doldurana kadar, çalışan anneler iş pozisyonunu kaybetmeksizin maaşın %20'sini alarak (ki bu para 100 lei'den az olmamalıdır) izin kullanabilmektedir. Ayrıca, sigortası da devam etmektedir. Sigortası olmayan anneler ise, bebek 1,5 yaşını doldurana kadar, devletten aylık 100 lei miktarında bebek bakım parası almaktadırlar. Hem sigortası olan, hem sigortası olmayan anneler 1.000'er lei doğum parası almaktadırlar. Aynı

[13] Gagauzların ağırlıklı olarak köylerde yaşadığını ve bahçelerinde tavuk beslediklerini göz önünde bulundurmak gerek.

güvenceler bebeği evlat edinmiş anneler için de geçerlidir. Ayrıca, evlat edinmiş kişi veya aileye devlet her ay 200'er lei maddi destek uygulamaktadır. Çalışan annelerin yukarıda sözü geçen izin hakları ile birlikte, bir izin hakları daha vardır: Çocuk 6 yaşını doldurana kadar anneler işyerindeki pozisyonu kaybetmeksizin ücretsiz izin kullanabilmektedirler.

Doğum sonrası 56 gün izni kullanıp çalışmaya karar veren anne, bebek 3 yaşını doldurana kadar bebeği beslemek için, yemek tatili saatleri dışında, her 3 saatte bir 30'ar dakika (ikizlerin annesi ise 1 saat) işine ara verebilmektedir. Bebeği besleme araları çalışma saatlerinden düşmemektedir. Ayrıca, 28 Mart 1995 yılında kabul edilmiş kanunun № 411-XIII maddesine göre, hamile kadın veya 3 yaşına kadar çocuğu olan kadın iş seyahatlerine gönderilemez, 14 yaşına kadar çocuğu olan anneler ise, iş seyahatlerine zorlanamaz. Hamile veya 14 yaşına kadar çocuğu olan kadınlar partime veya yarım çalışma haftası talep edebilirler, bu durumda maaşı çalışma saatlerine orantılı olmaktadır.

Kadını, devlet kanunlarına göre; hamileliği veya 6 yaşına kadar çocuğu olmasını gerekçe göstererek işe almamazlık yapılamaz; maaşı düşürülemez, işe alınırken hamile kadına deneme süresi uygulanamaz, işten çıkartılamaz. Hamile veya 6 yaşına kadar çocuğu olan kadın mesaiye kalmaya, gece vardiyasında çalışmaya zorlanamaz. Bu güvenceler göz önünde bulundurularak, kadınlar "işimi kaybederim" diye çocuk sahibi olmaktan korkmamaktadır.

Günümüzdeki bu tür güvenceler, Sovyetler Birliği zamanında da vardı. Ayrıca, dul veya bekâr annelere, çok çocuklu annelere yardım paraları verilmektedir. Örneğin; 1961 yılında dul, bekâr ve çok çocuklu annelere her ay Kongazcık köyünde 424'er ruble 50'şer kopeyka; Kirsova köyünde 323 kadına aylık 2.200'er ruble, Dizgince köyünde 285 anneye aylık 2.272'şer ruble verilmiştir (Filimonova 1976:59). Sadece Çadır Lunga bölgesinde 1964 yılında 4.600 anne 473.885 ruble yardımı; Komrat bölgesi ise, 1973 yılında çok çocuklu ve dul olan anneler 344.800 ruble yardımı almıştır (Filimonova 1976:59). Oysa ki Sovyetler döneminden önce, yazılı kaynaklara göre, XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın ilk yarısına kadar Gagauz kadınları, özellikle de işgücüne ihtiyaç duyan fakir

ailelerin kadınları, hamilelik boyunca ta doğuma kadar tarlada çalışmak, evin ağır işlerini erkeklerle birlikte yapmak zorunda kalırlardı (Kuroglo 1980:19). Bu ağır işlerden etkilenerek "çocuk düşürme, ölü çocuk doğurma, erken doğum gibi olaylar çok sık olurdu" (Kuroglo 1980:19). Ölü çocuk doğumların, çocuk düşmesinin sık yaşanması Gagauz edebiyatında da yansımasını bulmuştur (örnek olarak bkz. Kara Çoban 2004:138–139).

Gebelik sırasında önemli bir konu da, doğacak çocuğun cinsiyeti konusudur. Günümüzde, doğacak çocuğun cinsiyeti, gebenin rutin kontrolleri sırasında ultrasonografi sonucunda kesin olarak belirlenmektedir. Fakat neredeyse 1990'lı yıllara kadar köy ve bölge hastanelerinde ultrasonografi yoktu; doğacak çocuğun cinsiyeti ise, halk arasında eskiden beri süregelen pratikler ve yorumlar ile anlaşılmaya çalışılırdı. Örneğin, hamile kadının karnının aldığı şekilden anlamaya çalışılırdı. Eskiden beri çok yaygın olan görüşe göre, gebenin karnı sivri ise erkek, yassı veya yuvarlak ise kız çocuğu doğacaktır. Ayrıca, gebenin aşerdiği yiyeceklere göre de, doğacak bebeğin cinsiyeti belirlenmekte idi: Ekşiye aşeren gebe, erkek; tatlıya aşeren ise, kız çocuğu doğuracaktır.

Gagauz Türklerinde gebenin yüzü çirkinleşir ise kız; güzelleşir ise, erkek çocuk doğacağına inanılmaktadır. Ayrıca, karnındaki bebeğin ilk hareket etmesinde kadının ilk karşılaştığı kişinin cinsiyetine göre de belirlenir: Karşılaşılan kişi erkek ise, çocuk oğlan olur; kadın ise, kız olur[14]. Benzer yorum ve pratikler Türkiye'de de mevcuttur[15].

Günümüzde ultrasonografinin verdiği kesin sonuçlara rağmen, kadınlar; doktor daha bebeğin cinsiyetini belirlemeden, yukarıda sözü geçen pratik ve yorumlarla çocuğun cinsiyeti tayininde bulunmaktadır ve böylece bu pratik ve yorumları yaşatmaktadırlar.

---

[14] Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi ve örnekler için bkz.: Kuroglo (1980:18), Derjavin (1914:108).
[15] Türkiye'deki pratik ve yorumlarla ilgili bkz.: Acıpayamlı (1961:31-37), Boratov (1994:145), Örnek (1979b:56-70).

Gagauz Türkleri'nin âdetlerine göre, gelin evliliğin ilk günü evin içine girip oturduğunda kucağına, hemen bir erkek çocuk oturturlar. Bu uygulama, gelinin ilk çocuğunun erkek olmasını sağlamak için yapılmaktadır. Aynı anda damadın kucağına kız çocuğu oturtulur. Bu uygulama, kız bereketin simgesi olarak görüldüğünden, damadın "bereketli" olmasını sağlamak için yapılmaktadır. Gelin de, kucaklarında oturan çocuklara, dileği kabul edilmesi için, hediyeler verir. Günümüzde bu âdet neden yapıldığı, ne amaç taşıdığı unutulmuş olmakla birlikte, bir pratik olarak varlığını devam ettirmektedir. Âdetin varlığını devam ettirilmesinde, yaşı ilerlemiş kadınların rolü büyüktür. Çünkü gelin ile damat daha neler olduğunu anlamadan, bu kadınlar çocukları kucaklarına oturtuverirler.

XIX. yüzyılda ve neredeyse XX. yüzyılın ilk yarısına kadar Gagauzların arasında "her evde erkek çocuğun, 'mirasçının' olması şart" görüşü çok yaygın idi. Anne babanın erkek çocuğu istemesinden çok, bu istekte, bulundukları grup yada toplumun isteği ağırlığını duyurmaktaydı. Toplumda kız çocuğuna verilen değer, erkek çocuğuna nazaran çok daha aşağı bir durumda idi. Bununla birlikte, erkek çocuğun olmasını çok istemelerine rağmen, Gagauz Türklerinin arasında, çocuğun erkek olması için başvurulan bir pratik veya uygulamaya yazılı kaynaklarda rastlanılmadığı gibi, tarafımızca yapılan alan araştırmalar esnasında da tespit edilmemiştir. Bu konuda Gagauz kadınları "Allah'ın bileceği bir iştir, hiçbir şey yapılmaz, ne olursa o olur" demektedirler. XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında Gagauz Türklerinin geleneksel kültüründe erkeğin ağırlığı ve üstünlüğü düşünülecek olursa, ilk doğan çocuğun erkek olmasının istenme yaygınlığı anlaşılacaktır.

Gagauzların yaşadığı standartlar değişmeye başlayınca, yaşanan toplumsal değişim ile birlikte, Gagauzların çocuk üzerine sergiledikleri tutum da değişmiştir. Kız çocuğun doğumu, artık annesinde kızın geleceği ile ilgili endişe ve korku uyandırmamakta, çünkü annesi kızın istikbalinden emin olmaktadır (Filimonova 1976:60). Sovyetler Birliği zamanında kız çocukları, oğlanlar ile aynı şekilde eğitim almaya, meslek sahibi olmaya, kendi geçimlerini

sağlayabilmeye başlayınca; kızlar da erkekler gibi, beklenen evlat olmaya başlamıştır.

Günümüzde, hem kız çocukları, hem erkek çocukları aynı haklara sahiptir. Bununla birlikte, yine de “illa ailede oğlan olsun” isteyenler de, sayıları çok daha az olması ile birlikte, mevcuttur. Tarafımızca 2006 yılında Gagauz Yeri’nde uygulanan ankette, “ailenizde yeni doğan çocuğun cinsiyeti önem taşır mı?” sorusuna %5,8 “evet, taşır”, %94,2 “hayır” cevabını vermiştir. “Ailede ‘illa oğlan olsun’ tutumu mevcut mudur?” sorusuna %7,4 “evet”, %92,6 “hayır” cevabını vermiştir. Yukarıdaki rakamlardan da görüldüğü gibi, günümüzde kız çocukların doğumu, en az erkek çocukların doğumu kadar sevindirici bir olaydır.

Doğum yaklaşınca hamile kadınlar genellikle faaliyetlerini azaltırlar. Günümüzde bütün doğumlar hastanelerde gerçekleşir. Doğumdan önce, hastaneye gidecek bebek çantası hazırlanır. Çantaya doktorun tavsiye ettiği şeyler konulur: Bebek kıyafetleri, bezler vs. Bunlarla birlikte, çantaya, genellikle nineler tarafından, doğumu kolaylaştırdığını inanılan “Panayıya Duası”nı kâğıda yazıp konulur. Bebeğin kalacağı oda hazırlanır. Ayrıca, doğumdan sonra akrabaların, komşuların, arkadaşların “göz aydın”a geleceğinden misafir kabul edilecek yer de hazırlanır. Bu hazırlanmaların aşamasında müthiş bir kadın dayanışmasını gözlemek mümkündür. Hazırlamalar yapılırken hamile bayana doğumla, bebek bakımıyla ilgili bu konuda tecrübeli kadınlar tarafından tavsiyeler verilir.

1.1.2. Doğum İle İlgili Yapılan Pratik ve Âdetlerde Kadının Rolü ve İşlevleri

Doğumun gerçekleştiği aşama çok önemlidir. Bu sebeple de çevresinde doğumu kolaylaştıracak, çabuklaştıracak, birtakım uygulamalar toplanmaktadır. Gagauzlar, doğumun kolay olması ve anne ile çocuğa zarar gelmemesi için birtakım yollara ve çarelere başvurmaktadırlar. Bu yollar ve çareler, yüzyıllarca aynı kalmakla birlikte, 1950’lerden sonra genellikle bütün doğumlar

hastanelerde yapılmaya başlanmasıyla, tıbbî çarelerin de eklenmesi, çoğalmalarına neden olmuştur.

Doğum 1950'lere kadar genellikle "küü babusu" (=ebe) tarafından evde yaptırılırdı. Her kadın küü babusu olamazdı. Doğum için genellikle, 50–60 yaşın üstünde, defalarca doğumlarda bulunmuş, ebelik metotlarını bilen ve ebelik becerileri bulunan kadın tercih edilirdi. Ebeye bir de yardımcı ayrılırdı. Bu yardımcıya da "ard babusu" denilirdi. Doğum ölümle sonuçlandığı takdirde, doğumu yaptıran ebeyi kimse artık doğuma çağırmak istemezdi (Kuroglo 1980:19). Oysaki hem XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında tıbbî yardımı neredeyse hiç görmeyen Gagauz kadınların doğumları çoğunlukla ölüm ile sonuçlanmaktaydı. Öyle XX. yüzyılın ilk yarısında Gagauz kadınlarının %95 tıbbî desteksiz doğum yapmakta idi, bu da her yıl binlerce kadın ve bebek ölümüne sebep olmakta idi (Filimonova 1976:24).

1913 yılında bütün Moldova'da tek bir kadın doğum hastanesi (istişare) yoktu, öteki hastanelerde ise, toplam 31 yatak hamile ve bebekli kadınlar için ayrılmıştı.[16] Krasnaya Bessarabiya (Kızıl Basarabya) gazetesindeki bir makaleye göre, Gagauzların Romanya Krallığı hükümeti altında bulunurken, köylerde ölen çocukların %90'nı, şehirde ölen çocukların da %50'si tıbbî yardım alamamakta idi.[17] Yıldan yıla Gagauz halkının yokolma belirtileri daha daha belirmekte idi. Çocukların büyük çoğunluğu 5 yaşına kadar ölüyordu. Dolay (=il) merkezinde bulunan hekimden uzak olan köy halkı tamamen tıbbî yardım servisinden yoksun kalmaktaydı. Baurçi, Kazayak gibi köylerde tüm doğumlar küü babusu yardımı ile yapılırdı ve 2 yaşına kadar çocuk ölümleri ise %35–45 oluşturmakta idi (Filimonova 1976:25).

Bazı yerlerde hekimin olması bile çocuk ölümlerini önleyemiyordu, çünkü çiftçilerin birçoğu maddi sıkıntılarından dolayı, hekime başvuramıyordu. Çadır-Lunga şehrinde hekim olmasına rağmen, 1925 yılında Çadır-Lunga sakinlerin ölenlerin %61'i 5 yaşına kadar çocuklar teşkil etmekteydi. Dizgince köyünde

[16] *Narodnoe Hozyaistvo MSSR v 1962 godu*, Gosstatizdat, Kişinev (1963:357).
[17] *Krasnaya Bessarabiya*, N 7,(1937:13).

sadece 1930 yılında Ocak ayında doğan bebeklerin sayısı 11 iken, ölen kişi sayısı 12'dir, ki bunların arasından 6'sı 0-3 yaş arası grubundan çocuktur (Filimonova 1976:25).

Günümüzdeki durum çok farklıdır. Aşağıda sunulan tablodan da görüldüğü gibi, bütün Moldova'da hamile kadınların, loğusa kadınların ve çocuk ölümleri büyük miktarda azalmıştır. Ama yine de çocuk ölümleri olayları, bazı Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Moldova'da daha sık yaşanmaktadır.

Tablo 1. Moldova'da hamilelik döneminde, doğum sırasında, loğusalık döneminde kadın ölümleri[18]

Yıllar	Kişi sayısı			100 000 kişiye göre		
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
2000	10	3	7	27,1	23,6	28,9
2001	16	6	10	43,9	47,8	41,8
2002	10	3	7	28,0	23,5	30,5
2003	8	2	6	21,9	15,6	25,3
2004	9	1	8	23,5	7,1	33,0

Tablo 2. Moldova'da bir yaşına kadar bebek ölümleri[19]

Yıllar	Kişi			100 000 kişi göre		
	Toplam	Erkek	Kız	Toplam	Erkek	Kız
2000	681	412	269	18,3	21,4	15,2

[18] Veriler *Women and Men in the Republic of Moldova*, Statistical Collection'dan (2005:17) alınmıştır.
[19] Veriler *Women and Men in the Republic of Moldova*, Statistical Collection'dan (2005:17) alınmıştır.

2001	597	334	263	16,3	17,8	14,9
2002	528	308	220	14,7	16,6	12,8
2003	522	309	213	14,4	16,4	12,2
2004	464	269	195	12,2	13,6	10,6

Tablo 3. Gagauz Yeri’nde ölüm istatistiği[20]

Yıllar	Doğan kişi sayısı	Ölen kişi sayısı	
		1 yaşına kadar	1 yaşından yukarı (yaşlılar dâhil)
1995	2445	16	2077
1997	2324	45	1656
1998	1958	32	1601
1999	2060	33	1630
2000	2012	21	1665
2001	1631	18	1809
2002	1647	0	1842
2003	1752	27	1871
2004	1816	16	1760
2005	1899	11	1921

Yukarda da söylediğimiz gibi, 1950’lere kadar neredeyse bütün doğumlar evde yapılmaktaydı. Hamile kadın sancılanınca, genellikle en deneyimli küü babusu olan yaşlı ebe ve yardımcısı ardbabusu çağırılırdı. Doğum, ailenin oturduğu odada yapıldığından, odadan çocuklar ve erkeler çıkartılırdı, hamile bayanın eşine ise, kalmasına izin verilirdi (Kuroglo 1980:19). Gagauzların bazılarına göre, hamile bayanın eşi doğuma katılmak zorunda değildir, ama kendisi istiyorsa katılabilir; bazılarına göre ise, “günahı birlikte işlediler, doğumu da birlikte yapmak zorundadırlar”, ve bu katılmada da erkek pasif bir izleyici olarak

[20] Veriler Gagauz Yeri İstatistik Merkezi müdürü Tüfekçi İ.G.’den (2006) alınmıştır.

değil, karısının başını kucağına alarak, bir yardımcı olarak yer almalıdır (Moşkov 2004:22).

Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:22), XIX. yüzyılda Gagauzlar ikonaların yanında kurutulmuş "Panayıyanın Eli" (=Fatma Ana) adlı bitkiyi bulundururlardı. Doğum başladığında bu bitkiyi suya koyup bekletirler ve bitki uçlarının açılıp açılmadığından, doğumun kolay veya zor olacağını söylerlerdi. Doğum süresince, doğumun kolay gerçekleşmesi için, Panayıya'nın Duası'nı okurlardı. Doğum sancılarını daha kolay atlatabilmesi için, hamile kadını odada gezdirirlerdi.

Hamile kadının bulunduğu odaya giren ebe, üç kez haç çıkartır, üç kez odanın köşesine tükürür ve önlüğünü çıkarıp hamile kadının omzuna atardı. Bu dinsel – büyüsel içerikli uygulamaları kötü ruhları, şer kuvvetleri uzaklaştırmak ve kovmak, temas büyü ilkesi ile doğumu kolaylaştırmak için yapardı. Doğum başlamadan, bayanın saçı açılır, elbise düğmeleri açılır, bilezikleri, küpeleri çıkartılır; ayrıca, doğumu kolaylaştırmak için kilitli sandıklar, kapılar açılır. S.S. Kuroglo'ya göre (1980:20), bu uygulamalar; hamile kadına doğumda engel olabilecek eşyalardan kurtarmak, kadını rahatlatmak amacı ile yapılmaktadır. Fakat başka halklarda da benzer işlemler yapılmakta ve bu işlemler büyüsel anlam taşımaktadır. Örneğin; Mordvinlerde doğumun kolay gerçekleşmesi için evdeki bütün bağlar, düğümler çözülür, saçı açılır (Salmin 1994:111–112); Kırgızlarda da saç örgüleri açılır, sandıklar, kilitler açılır, düğümler çözülür (Şabaşov 2002:636–637); Kazaklarda bağlar, düğümler, tükler çözülür, sandıklar açılır (Tayjanova 1995:289); Türkiye Türklerinde kilitli kapılar, kilitli sandıklar, kapalı pencereler açılır, düğümler, kadının kendi saç örgüleri çözülür, kafesteki kuşlar, kümesteki hayvanlar serbest bırakılır (bkz. Örnek 2000:140; Boratav 1994:149; Acıpayamlı 1961:40–41), Saksonya'da (Frazer 1991:78, 108). Bunlar hepsi göz önünde bulundurularak, Gagauzlarda da yapılan bu uygulamalarının büyüsel nitelik taşıdığını söyleyebiliriz.

Zor doğum zamanı kadına ve çocuğa zarar gelmemesi için bir takım yollara ve çarelere başvurulmaktaydı: Kadını 3 kez maşa üzerinden geçmeye, eşiği

tekmelemeye, eşik üzerinden 3 kez atlamaya, sıcak su ile yıkanmaya zorlarlar; odada gezdirirler, masaj yaparlar, tavana bağlanmış ipe veya kocasının kuşağına tutunmasını, asılmasını sağlarlar, kocasının avucundan veya kocasının elini yıkadığı veya da küskün olduğu kimsenin elinden su içmesine verirler; sarsarlar; dualar okurlar; ikona önündeki kandilleri yakarlardı[21].

Uygulamalarının bazıların akılcı olması ile birlikte, çoğunlukla bu uygulamalarının büyüsel içerikli olduğu görülmektedir. Maşa yardımı ile doğumu zorlaştıran kötü ruhlardan arınmak isteği, maşanın demirden olması ve ateş ile temasta olmasından kaynaklanmaktadır. Burada hem ateş, hem de demir kültlerinin izleri olduğu açıktır. Doğum esnasında zorluk çeken kadın, evin dışarısı ile hududu olan eşiği tekmeleyerek veya üzerinden geçerek, taklit büyüyü prensibi ile zor doğuma sebep olan engelleri sona getirilerek, onlardan kurtulmasını temin eder. Eşik ile eşikte yaşayan ruhlar ile ilgili inançlar birçok halkta mevcuttur. Frazer'in (1985:346) verdiği bilgilere göre, eşik ile ilgili inançlar ilkel toplumlarda olduğu gibi, gelişmiş halklarda da mevcuttur.[22] Zor doğumlarda suyun kullanılması, suyun akıcılığı sebebi ile doğumu kolaylaştırmak maksadıyla yer almış olabilir. Fakat yukarıda da söylediğimiz gibi, kocasının ellerini yıkadığı kirli suyu içmek, V. A. Moşkov'a göre (2004:23), "kadının kocasına tabi olmasının kanıtıdır". Hamilenin evvelce kocasına yapmış olduğu fena bir hareket veya itaatsizlik sonucunda, Allah tarafından böylece cezalandırılmış olduğuna inanılmakta imiş. Tamamen pişman olup itaatini ifade etmek için, eşine ait kirli suyu içer ve bu suretle, çocuğu ana karnında tutan amiller ortadan kaldırılmış olur (Moşkov 2004:23). Böylece erkek, temas büyü ile karısına yardımcı olmuş olur. Aynı şekilde küskün olduğu kimsenin elinden su içerek de, çocuğu ana karnında tutan amiller ortadan kaldırılmış olur. Zor doğumda doğumu yapanın kocasına ait kuşağının kullanılması da, temas büyü prensiplerine uygundur. Kadının güce ihtiyaç duyduğunda, erkeğin kuşak yardımıyla, sanki kuvvetinin bir bölümünü ona vererek, kadına yardımcı olmakta imiş.

---

[21] Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Derjavin (1914:109), Kuroglo (1980:20), Moşkov (2004:23).

[22] İlkel toplumlar ile gelişmiş halklardaki eşik ile ilgili inançlar için bkz. Frazer (1985:344–353).

Bütün bu büyüsel içerikli uygulamalar, doğumu “kazasız belâsız” gerçekleştirme amacına yönelmektedir. Bu uygulamalarının çoğu başka Türk halklarında da vardır[23].

Gagauzlarda yaygın olan bir inanca göre, doğum yapan kadının annesi doğumun başladığını bilmemesi gerek. Öğrenecek olursa, doğumun zor gerçekleşeceğine inanılır. Ne kadar az kişi doğumu bilirse, doğumun o kadar kolay olacağına inanılır (Derjavin 1914:107). Tıbbın o kadar gelişmesine rağmen, bu inanç, eski yaygınlığı olmamasıyla birlikte, günümüzde de mevcuttur.

Doğumların evlerden hastanelere geçmesi ile birlikte bazı âdetler unutulmaya yüz tutmuşken, bazıları ise, sadece şekil değiştirmektedir. Fonksiyon açısından bakacak olursak, küü babularının yerini doğum hekimleri almıştır. Doğum hekimlerin, küü babularının yaptığı büyüsel–dinsel uygulamaları yapmaması ile birlikte, hamilelere verdikleri tavsiyeleri ve koydukları tabuları inceleyecek olursak, bunların birçoğunun eskiden beri var olduğunu anlarız ve hatta bazılarının büyüsel içerikli olduğunu da görürüz. Fakat, bunlar günümüzde doktorlar tarafından rasyonel açıklamalar ile verilmektedir. Örneğin, çirkin veya sakat insanlara veya hayvanlara bakılmaması gerektiğinin eskiden olan ve günümüzdeki gerekçeleri karşılaştırabiliriz: Eskiden bebeğin de aynı şekilde sakat veya çirkin doğabileceği inancı varken, günümüzde hamile bayanın psikolojik olarak etkilenebileceğini, depresyona, psikolojik çöküntüye uğrayabileceği, bu da bebeğe yansıyacağı söylenmektedir. Hem yeni, hem de eski açıklamalar hamileliği, “tehlikeli” bir dönem olarak kabul etmekte, çirkin, rahatsız edici şeylerden uzak durulmasını önermektedir.

Doktorlar, bebeğin cinsiyetini belirlemekte de bazı halk inanışlarını bilimsel metotlar ile birlikte kullanmaktadırlar. Örneğin, doğum hekimi daha ultrasonografiye girmeden, karnının büyüklüğünden, aldığı şekilden, bebeğin hareketliliğinden, kalp atışlarından (erkek çocuğu anne karnında aktif, kız pasif;

---

[23] Söz konusu uygulamalarla ilgili daha fazla bilgi için bkz.: Acıpayamlı (1961:39-43, 49), Kuroglo (1980:20-21), Radloff (1982:173), Şabaşov (2002:636-637).

erkeğin kalp atışları güçlü, sesli; kızınkiler zayıf, sessiz vs.), hamilenin ellerini göstermesinden bebeğinin cinsiyetini tahmin edebilirken, ultrasonografi ile kesin olarak söyleyebilmektedirler.

Doğum, bir biyolojik olay olduğu gibi, aynı anda bir sosyo-kültürel olay da olduğundan, geleneksel ebelerin halefleri olan doğum hekimleri, bir taraftan anne ve bebek arasındaki, diğer taraftan da toplum ve kozmos arasındaki ilişkiyi düzenlemekte, geleneksel ebeler gibi, bebeğin cinsel ve "normatif" özdeşlenmesinin yapılmasında yer almaktadırlar. Bebek, cinsel kimliğine kavuşarak, sosyal yapıya girmektedir ve ondan artık kültürümüzün kız veya erkek bebeklerine atfettiği fizyolojik ve psikolojik belirtilere uyması beklenmektedir: Örneğin, istatistiğe göre kız bebekleri erkeklerden daha yaşaya kalmaktadır, erkek bebekleri kızlardan daha iri doğarlar, fakat daha yavaş kilo koyarlar vs. (Belousova 1999).

Bebeğin normatif özdeşlenmesi de, yani kültürümüzdeki fiziksel ve davranış normlarına bebeğin uyma derecesi, eskiden ebeler tarafından değerlendirilirken, günümüzde doktorlar tarafından değerlendirilmektedir. Geleneksel kültürde ebeler büyüsel uygulamaların yardımı ile bebeğin görüşünü etkilemeye çalışırlardı: Örneğin; bebeğin güzel veya yakışıklı olması için bebeğin ilk yıkandığı suyu gülfidanın, lalenin dibine dökerlerdi. Çağdaş kültürünün, insanın değişik yaşlarına uygun görünüş, sağlık, fiziksel ve beyinsel gelişim ile ilgili kendi tasavvurları (normları) mevcuttur. Bunlara uygunluk derecesinin kontrolünü tıp yapmaktadır. Tıp; "normu" belirler, tanımlar, normla ilgili bilgileri yayar, uygunluk derecesini değerlendirir ve sapmaları gösterir. Doğum hekimleri, hem gebelik öncesi, hem de gebelik döneminde bebeğin "normal" fiziksel, beyinsel ve psikolojik gelişimini programlamaya çalışırlar. Hamile bayana yemesi, içmesi, işi, cinsel hayatı hareketliliği, konuşması vs. ile ilgili tavsiyelerde bulunurlar. Bu tavsiyelerin bir kısmı halk tecrübesine, bir kısmı da bilimsel verilere başvurmaktadır. Hamile bayanın ve bebeğin "normlara" uygunluk gösterilmediği durumlarda, hekimler tıp çarelerine başvurarak uygunluğu bulmaya çalışırlar.

Bebeğin annesinden ayrılıp bir birey olarak toplum içine girmesinden (göbeğin kesilmesi, memeden ayrılması, “köstek kesilmesi” (=ilk adım), “dilin çözülmesi”, ilk saç kesimi vs.) sorumlu olan geleneksel ebeler gibi, çağdaş doktorlar da bebeğin göbeğini keserek, ne zamana kadar anne sütü ile beslenmesi ve ne zaman ek gıdalara geçilmesi gerektiğini belirleyerek, ne zaman yürümesi, konuşması, bezlerden çıkması gerektiğini belirleyerek, aynı ayrılma işlevlerini üstlenmektedirler.

Zaman içinde kaybolmayıp, sadece şeklini değiştirerek varolmaya devam eden âdetlerden bir diğeri de ebelere yaptıkları iş için hediyeler verme âdetidir. Doğum başarı ile sonuçlandığında, bebeği, loğusayı yıkadıktan sonra ebeye para, giyim-kuşam, erzak türü hediyeler verilirdi. Doğumun hastanelerde yapılmaya başlamasıyla, hastanelerin ücretsiz olması ile birlikte (ki son birkaç yıl içinde özel doktorlarda doğum yapanlar belirli ücret vermeleri ile birlikte), doğumu yaptıran hekime, ebelere, genellikle çiçek, çikolata veya pasta ve şampanyadan oluşan hediyeler verilmektedir. Bu âdetin devam ettirilmesinden annelerin ve kayın validelerin rolü çok büyüktür. Hem bebeğin topluma, hem de kadının topluma yeni statüsü ile katılmasında (aslında aynı anda bütün yakınlarının da statüsü değişmektedir: Örneğin, anneden anneanne veya babaanne olmak gibi vs.) bir payı olan hekim ile ebelere bir minnettarlık belgesi olarak sunulan o hediyeler, genellikle annelerin, kayınvalidelerin hatırlatılması, tavsiye ile alınmaktadır.

1.1.3. Doğum Sonrası Yapılan Pratik, Âdet ve Törenlerde Kadının Rolü ve İşlevleri

Doğum sonrası tören, âdet ve pratiklerde kadınların rolleri daha da artmaktadır. Neredeyse tüm doğum sonrası törenleri kadınlar organize eder, uygularlar. Doğum sonrası tören, âdet ve pratiklerde eskiden kadının rolü ve işlevleri nelerdi ve günümüzde neler olduğunu anlamak için doğum sonrası yapılan tören, âdet ve pratikleri incelemeliyiz.

Gagauzlarda nasıl ki gebe kadının yediği içtiği şeylerin, baktığı kimse ve hayvanların karnındaki çocuğu etkileyeceği düşüncesi ve inancı varsa, çocukla göbeği ve "sonu" arasında da aynı inanç söz konusudur. Bundan dolayı, doğum çocuğunun göbeği ve "sonu" birtakım işlemlerden geçirilir (Örnek 2000:142). Gagauzların geleneksel kültüründe çocuk doğduktan sonra, ebe onun göbeğini keser ve göbeğinin etrafında ekmek çevirir ki, çocuk "ekmeği sevsin", başka söyleyiş ile çalışkan olsun (Moşkov 2004:23). Çocuğun geleceğini, ilerdeki uğraşını ve işini etkileyeceği inancıyla, göbek gelişi güzel atılmazdı. Erkek çocukların göbek bağları; toprağı sevsin ve çalışkan olsun diye, pulluk üzerine; şoför veya traktörcü olsun diye, araba veya traktör üzerine; okunmuş, bilgili olsun diye, kalem üzerine konulur; yakışıklı olsun diye, avluda gül ağacın dibine gömülürdü. Kız çocukların göbek bağları ise, dokumacı olsun diye, dokuma tezgâhın veya çıkrığın; terzi olsun diye, makas, dikiş makinesi; marifetli olsun diye, şişler; okunmuş ve bilgili olsun diye, kalem üzerine bırakılır; güzel olsun diye, avluda gül ağacı dibinde gömülürdü[24].

Benzer uygulamalar başka halklarda da mevcuttur: Örneğin, Kuroglo'nun aktardığı bilgilere göre (1980:21), Ukrayin, Bulgar, Rus ve Karadağlı halklarında da kızların göbek bağları erkeklerinkinden farklı yerlere konulur, farklı işlemler görür[25]. Günümüzde artık hiç uygulanmayan bu pratikler, aslında halk arasında varolan geleneksel iş bölümünün bir göstergesidir. Halkın bilincine, çiftçilik erkeğin, ev işleri, dokumacılık ise, kadının nasibi olduğuna dair tasavvur yerleşmiştir. Kuroglu'ya göre (1980:21), çocuğun geleceğini, özellikle de uğraşını, mesleğini büyüsel bir şekilde etkilemek amacı olan bu pratikler, çiftçiliğin insan hayatı üzerindeki büyük rolünden dolayı oluşmuştur.

XIX. yüzyıl ve XX. yüzyılın ilk yarısında "son" veya "uşaan yataa" ve çocuğunun arasında yazgısal ve büyüsel bir birliğin olması inancının yaygınlığı görülmektedir. Bu durum da, kimi belirli işlemleri ya da kaçınmaları beraberinde

---

[24] Göbek bağı ile yapılan işlemlerle ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Kuroglo (1980:21), Moşkov (2004:23).

[25] Bu uygulamalar ile ilgili bkz.: Acıpayamlı (1961:52-55); Çubinskiy (1877:5), Makuşev (1867:24), Sumtsov (1880:89) aktaran Kuroglo (1980:21); Kalafat (1999:93); M. N. Önal (1998:41-42); Örnek (2000:142-143; 1979b:107-112).

getirmektedir. XIX. yüzyılda Gagauzlar sonu bıçakla ufak ufak parçalara bölerek, bir küçük parçasını loğusaya yedirirlerdi ki, loğusanın sütü iyi olsun; geri kalanını ise toprağa gömerlerdi. Toprağa gömerlerken, köpeklerin bulup sonu yiyemeyecekleri bir yere gömmeye dikkat edilirdi. Köpekler sonu yiyecek olurlarsa hem loğusa, hem bebek zarar görebileceğine inanılmaktaydı (Moşkov 2004:25). Sonu gömerken ebenin sonun gömüleceği yerin görmemesine dikkat edilirdi. Çünkü bazı "kötü niyetli ebeler" ileride kısırlık ilacı için kullanabilirdi ki, bu işlem de hem loğusaya, hem bebeğe zarar verir (Moşkov 2004:25).

Çocuğun sonu, 1950'lere kadar temiz bez ile sarılarak toprağa gömülürdü. Genellikle, avluda gömmeye çalışırlardı ki, "çocuğun gözü dışarıda olmasın" (Malacılı 2002:173). 1960'lı yıllardan başlayarak, doğum hep hastanelerde yapıldığı için, son hastanede kalır ve hastane atıkları ile atılır. Doğal olarak hastanelerde yapılan doğumlarda, yukarıda sözü geçen işlemler söz konusu olamazdı. Bu da bize, doğum yapılan kültürel ortamının değişmesi ile, bir takım inançların, bunlara bağlı uygulamalarının da etkinliklerini yetirdiklerini göstermektedir (Örnek 2000:143).

Yukarıda verdiğimiz göbek bağı ile ilgili uygulamalar komşu Bulgar, Moldovan, Ukrayna halklarında (Kuroglo 1980:21) ve başka Türk halklarında da görülmektedir (bkz.: Örnek 2000:142-143; Acıpayamlı 1961:54-55; Kalafat 1999:93).

Bebeklerin bazen zar içinde doğdukları olur. Gagauz Türkleri arasında yaygın olan inanca göre, bu bebekler uğurlu sayılır. Böyle bir çocuk, büyüdüğünde yüksek mevkilerde olacağına, çok şanslı olacağına inanılmaktadır. Zarı atmazlar, uğur için sandığa kaldırırlar (Moşkov 2004:25). Benzer inanç Türkiye'de mevcuttur (Acıpayamlı 1961:55).

Evde yapılan doğumlarda bebeğin ilk yıkama işlemi ebe tarafından yapılırdı. Ebe, bebeği öncelikle tuzla ovardı. Bu uygulama bebeğin terlememesi için yapılırdı (Derjavin 1914:106,112). Bazı ebeler ise, bebeği tuz ile ovmazlar ama, bebeği yıkadıkları ilk suyu tuzlarlardı (Derjavin 1914:109; Kuroglo 1980:21).

Bebeği doğar doğmaz tuz ile yıkama âdeti Türkiye ve Romanya Türklerinde de vardır (bkz.: Acıpayamlı 1961:56; Önal 1998:43).

Bebeğin ilk yıkandığı suya çeşitli şifalı bitkiler konulur. Bazı Gagauz kadınları bu şifalı bitkileri su ile kaynatıp içinden çıkarıldıktan sonra, bebeği yıkarlar. Doğumlar hastanelerde yapılmaya başlaması ile birlikte; Komrat, Çadır Lunga, Vulkaneştı gibi şehirlerde bu uygulama çok nadir olarak yapılmakta; köylerde ise, bebek hastaneden taburcu olup eve dönünce, büyük ninelerin baskısıyla bazı Gagauz kadınları bu uygulamayı sürdürmektedirler.

Gagauz Türklerinde bebeğin teknede yıkandığı su, rasgele bir yere dökülmez, çocuk sağlıklı ve güzel olsun diye, mutlaka gülfidanının veya meyve ağaçlarının dibine dökülmektedir. Ayrıca, bebek kırk gününü doldurana kadar her gün yıkanmakta; bebek büyünce tembel olmasın diye, bebeğin yıkandığı su sarsılmaktadır. Bu pratikler ile temas büyü prensibine dayanarak, çocuğun görünüşünü, geleceğini, huyunu etkileyebileceğine inanılmaktadır. Günümüzde şehirlerde yaşayan Gagauzlar tarafından artık uygulanmayan bu pratik, köylerde uygulanmaya devam etmektedir.

Eskiden beri annelerden kızlarına, kayınvalidelerden gelinlerine aktarılmak sureti ile varlığını devam ettiren, bebeği yıkarken ve yıkadıktan sonra yapılan bazı pratikler mevcuttur. Örneğin, bebek yıkanınca ilk kırk gün sudan iki elle kafasından tutarak çıkarılmaktadır. Bu uygulamayı; bebeğin boynu uzun, dolaysıyla güzel olsun, "ense" olmasın diye açıklamaktadırlar. Her yıkamadan sonra, bebeğe "hareketler" yaptırılır: Sağ kolu sol ayağına ve tersi, uzatılır, omuzlarını ileri geri oynatılır, kollarını yan tarafa uzatılır ve göğsünde çapraz şeklinde toplanır gibidir (Moşkov 2004:31). Eskiden beri bebeğe yaptırılan bu geleneksel "jimnastik", günümüzde çocuk doktorların bebeğe yaptırılmasını tavsiye ettiği jimnastik ile örtüşmektedir.

XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında zamanından önce doğmuş prematüre bebekleri, zamanları dolana kadar, (yani doğumun ne zaman yapılması gerekirdi, ta ki o gün gelene kadar) babasının gömleğine veya da koyun yününe

sararlardı. Aynı uygulama Moldovan, Bulgar ve Slav halkalarında da görülmektedir. Babasının gömleğinin kullanılması ise, bu gömleğinin bebeği kötü ruhlardan koruyabileceğine inanılması ile bağlantılıdır (Kuroglo 1980:22). Taylor'un verdiği bilgilere göre (1989:334), Çinliler de, bebeği kötü ruhlardan korumak için babasının gömleğini kullanmaktadır (örneğin, bebek doğarken, kötü ruhların bebeğe değil de gömleğe girsin diye, doğum sırasında babasının gömleği ters şekilde asılır).

Günümüzde prematüre bebekler, hastanelerde doktorlar tarafından müdahale (küveze konulmak gibi) görmektedirler. Bebek, doktorlara göre, "normal" seviyeye geldikten sonra, evine dönebilmektedir. Prematüre bebeğin yaşatılması ile ilgili eski dönemlerde yapılan uygulamalar, günümüzde bilinmemektedir. Bu tür uygulamalarının günümüzde unutulmuş olması, prematüre bebeklerin ölüm oranının, gelişmiş tıbbın yardımıyla çok düşmesinden dolayı, halkın bu uygulamalara ihtiyacı kalmamasından kaynaklanmaktadır. Toplumsal yapıdaki değişiklikten kaynaklanan nedenlerle uygulamaların işlevselliği kalmayınca, bu uygulamalar yapılmamaya başlamıştır ve günümüzde tamamen unutulmuştur.

Gagauzların yaşadığı yerlerde hastanelerin açılmasına ve yeterli sayıda çocuk doktorları olana kadar; sistematik bir şekilde bebekleri ölen aileler, doğan çocukların yaşaması için başka bazı pratiklere de başvurmaktaydılar. Bu pratikler, aşağıdaki şekilde sıralanabilir: Bebeği; üç kez at hamutu içinden geçirirler; sağ kulağına para şeklinde gümüş veya altın küpe takarlar; çocuğu hiç ölmemiş çok çocuklu kadınının kucağına pencereden üç kez verirler veya bebeği böyle bir kadının gömleğinin içinden geçirirler; dokuz çok çocuklu kadından ebe tarafından toplanmış dokuz kumaş parçalarından dikilmiş gömleği bebeğe giydirirler; sağdıçlarını değiştirirler; bebek üç yaşını dolduracak olursa, ziyafetli saç kesimi="strijba" yapılacağını herkese duyururlar; bebeği süpürge le "süpürürler" veya "satarlar" idi. Satma uygulaması ise, şu şekilde yapılmakta idi: Kundaklanan bebek sokağı bırakılır; oradan geçen biri çocuğu görerek alırdı. Bunu gizlice izleyen bebeğin annesi, para karşılığında bebeği yabancıdan "satın" alırdı (bkz.: Kuroglo 1980:23; Moşkov 2004:27).

Bütün bu pratikler büyüsel içeriklidir ve günümüzde artık uygulanmamaktadır. Uygulanmayıp unutulmuş olması, tıbbın bu konuda çok ilerlemesinden, bebek ölümlerinin azalmasından kaynaklanmaktadır. Bebek ölümleri yukarıda verdiğimiz tablolardan da (bkz.:Tablo № 2,3) görüldüğü gibi, artık çok nadir görülmektedir.

Bu pratiklerin neden uygulandığını anlayabilmek için, işlevlerini anlamaya çalışalım. Bebeğin at hamutu içinden geçirilmesi, atın Gagauz Türklerinde sağlık sembolü olmasıyla ilgilidir (Kuroglo 1980:22). Temas büyü esasına göre, bu uygulama yapılınca, bebekten de "at gibi" sağlıklı olması beklenir. Yani, bebek üç kez hamut içinden geçerek, bebeğin üzerindeki ölüm kuvvetinin zararsız hale gelmesi beklenir.

Bebeği çok çocuklu kadının kucağına vererek veya bebeği böyle bir kadının elbisesinden geçirerek, veya da kumaşından dikilmiş elbise giydirerek; bebek, bu kadınların tesiri altına alınıp annesinden geçmiş olan öldürücü kuvvetleri yok edilmeye çalışılmaktadır. Burada görmüş olduğumuz gibi, yine temas büyü esasları işlemektedir.

Bebeğin anne babasının sağdıçlarının değişmeleri ise, bu sağdıçların o aileye uğursuz geldiği inancından kaynaklanmaktadır. Sağdıçların değişmesiyle birlikte, aile üzerinde olan uğursuzluğun kalkacağına inanılmaktadır (Nedioglo 2005; Petroviç 2005).

"Strijba", yaşını veya bazı durumlarda üç yaşını dolduran çocuğun ilk kez saç kesimine denilmektedir. Üç yaşında strijba, genellikle, zayıf ve hastalıklı olarak doğmuş erkek çocuklarına yapılmaktadır. Halk arasında yerleşmiş olan "erkek çocukları kızlardan daha zayıftır; daha sık ölürler" görüşü, istatiksel verilerle de desteklenmektedir.[26] Aile, erkek çocuğunun yaşamasını temin etmek üzere, onun saçını kız saçı gibi uzatarak, çocuğunu kız gibi göstermek suretiyle, halk arasında oğlan çocuğa musallat olduğuna inanılan öldürücü kuvvetleri, aldatılması inancı hâkimdir. Burada da taklit büyü esasların işlediğini

[26] Bu konu ile ilgili istatiksel veriler için bkz.: Tablo-2.

görmekteyiz. Uygulamaların üçer kez yapılması da, bunların büyüsel içerikli olduklarını göstermektedir.

Süpürgenin kullanılması Orhan Acıpayamlı'nın (1961:120) fikrine katılarak, halkın bir temizleyici olarak gördüğü süpürgeden, kötü kuvvetlerin korkacağı neticesini çıkartarak, süpürgenin majik bir kudret haline gelmesinden kaynaklanmış olması mümkündür.

Küpelerinin kullanılması ise, Gagauzların hem gümüşün, hem altının koruyucu mahiyeti olduğuna inanmalarından kaynaklanmaktadır. Gümüş ve altın eşyalar bir nevi "nazarlık" olarak da kullanılmakta idi. Aynı işlevi nazar boncukları, sarımsak, soğan, kırmızı ip, muska, süpürge, makas, bıçak, çivi gibi eşyalar da görmekteydi. Bu eşyaları beşik yanında veya bebeğin yastığı altında tutarak, kötü ruhlardan korunduklarına inanılmaktaydı (Kuroglo 1980:22). Demirin kötü ruhları uzak tutabileceği inancı, dünyada çok yaygındır (Frazer 1991:173-174). Burada, Gagauzların demir kültünden kalma demirin büyülü gücüne ve insan sağlığı için çok önemli olan sarımsak-soğanın büyülü gücüne inançları görülmektedir. Günümüzde nazarlıklar ile ilgili inançların yaygınlığı yavaş yavaş azalması ile birlikte; ninelerin, büyük yaştaki kadınların tavsiyeleri üzerine, bazı genç annelerin "ne olur ne olmaz, zararı gelmez" diyerekten, bu pratikleri yapmaya devam ettikeri de görülmektedir.

Eskiden beri gelen yaygın bir inanca göre, bebeklere çok çabuk nazar gelebilmektedir. Bebeğe nazar değmiş olması, bebeğin durmadan ağlamasından, huzursuzluğundan anlaşılmaktadır. Nazardan korunabilmek için, yukarıda adı geçen nazarlıklardan herhangi biri kullanılmasıyla birlikte, bazı pratikler de yapılmaktadır. Örneğin, bebek gece uykusuna yatırıldığında, evin içinde yabancılar bulunmakta ise, bunlar evden çıkmadan önce, bebeğin yastığı altına kendilerinden birer eşya (toka, düğüme, mendil, üzerlerinden bir ip vs.) bırakmak zorundadırlar.

Gagauz Türkleri arasında nazar değmesine günümüzde de yaygın bir şekilde inanılmaya devam etmektedir. Günümüzde bebeğe değmiş nazarın geçmesi

için ise, aşağıda vermiş olduğumuz pratiklere başvurulmaktadır: Bir tas su alınır, ev içinde olan herkes tas ile suya parmaklarını değdirdikten sonra bu suyla bebeğin yüzü yıkanır. Nazarı değdiği sanılan kişinin, artık orada olmadığı takdirde, o kişinin tutunduğu kapı kolu silinerek bebeğin alnına, yanaklarına ve çenesine değdirerek, nazarın geçeceğine inanılmaktadır. Eski dönemlerde bebeğe değmiş nazarın geçmesi için karanfil, ateş vs. ile yapılan pratikler, günümüzde unutulmuş olup, uygulanmamaktadır[27].

Eski dönemlerden berisüregelen inanca göre, dualar ve “okumaklar” yardımıyla da, bebeğin nazardan kurtulacağına inanılmaktadır. Dualar, genellikle anne ve ninelerin tarafından okunurken, “okunmak” için “babu”lara (=ocakçı kadınlara) gidilmektedir. Bu kadınlar, neredeyse hiç bir şey duyulmayacak şekilde kısık sesle dular ve “okumaklar” okur. Okumaklara aşağıdaki örneği verebiliriz:

Oklamış betfalı[28] (haç çıkartır)
Kara gözlü, kömür üzlü
Bakışı kurusun!
Gözü aksın, lafı bitsin,
Nazar tütsün (üfler)(Hastanın adı söylenir, eli ile kafadan ayaklara doğru hareket ettirerek, sanki hastanın üzerinden bir şeyler alınıp atılıyormuş gibi yapar)
Daalara, taşlara,
Vasilkanın bayırına gitsin (esner)
Gülbür gülbür[29]
Gülbür olsun süpürgän (üfler)
İlişsin süpürgenin telindän
(Hastanın adı söylenir)nın tenindän
Daalara, taşlara
Vasilkanın bayırına gitsin (üfler).
Okumaklar koolêr[30]

---

[27] XIX. yüzyılda Gagauzlarda nazar ile ilgili yapılan pratikler için bkz.: Manof (1939:82), Derjavin (1914:112).
[28] Bedduалı.
[29] Çöp.

Süpürge süpürer[31]

Alla da koruyer[32] (elindeki süpürgeyle süpürür gibi yapar, esner, haç çıkartır)(Sarsaman 2005).

Eskiden beri gelip devam eden pratiklerin arasında, bebeğin yıkanıp dışarıya, balkona kuruması için asılan çamaşırları gün batmadan toplanma pratiği de vardır. Gece vakti bebeğin çamaşırları dışarıda bırakılmaz. Bunun nedenini günümüzdeki anneler açıklayamazken, yaşı ilerlemiş kadınlar "gece vakti kötü ruhlar bebeğin çamaşırlarına musallat olup, bebeğe zarar verirler" (Çavdar S. 2005; Duşkova 2005) demektedir. Aynı inanç Bulgaristan'da da mevcuttur. Bebeğin kundakları, kıyafetleri karanlık olmadan içeri alınır (Mitkov 1975:16–17).

XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında Gagauz halkın yaygın inancına göre, gece vakti, kötü ruhların hâkimiyet zamanıdır. Gece karanlığı, kötülük kaynağıdır. Bundan dolayı, loğusa ve bebek gece vakti evden çıkamazdı. Gece veya akşam vakti bebeğin yıkandığı suyunu dökmek gerektiğinde ise, suyun içine kor atarlardı (Kuroglo 1980:23).

Ateşin koruyucu ve arındırıcı kuvveti olduğuna inanan Gagauzlar, gün batımı ile birlikte loğusa ve bebeğin bulunduğu odada mum veya lamba yakarlar ve sabaha kadar söndürmezlerdi. Ayrıca, günlüğün de kötü ruhları kovduğuna inandıklarından, odada günlük (=buhur, tütsü için kullanılan bir çeşit ağaç sakızı) yakarlardı (bkz.: Kuroglo 1980:23; Manof 1939:82; Moşkov 2004:29; Derjavin 1914:110-111). Gagauzlar, ateşin koruyucu ve arındırıcı kuvveti olduğuna inandıklarından olsa gerek, akşam veya gece vakti vaftiz olmamış bebek olan evden ateş vermezlerdi. En kötü ihtimalle ateş vermek zorunda kaldıklarında, ateşi verdikleri şahıstan o gece için, sabaha kadar kalması şartı ile bir şeyler alırlardı (bkz.: Kuroglo 1980:23; Manof 1939:82).

---

[30] Kovuyor.
[31] Süpürüyor.
[32] Koruyor.

Gagauzlara elektriğin gelmesi ile birlikte ateş ile ilgili tabu unutulmuştur. Sözü geçen bu bu uygulama ise, zamanla şeklini değiştirmiştir: Günümüzde, loğusa ve kırk gününü doldurmamış bebek olan evlerden akşam ve gece vakti hiç birşey verilmemektedir. Vermek zorunda kaldıklarında ise, verdikleri şahıstan, sabaha kadar kalması şartıyla, bir şeyler alınır. O "bir şey", şahsın üzerinden bir ip bile olabilir. Bunun sebebini halk arasında "bebek rahat uyusun, huzursuzlaşmasın diye" açıklanmaktadır.

XIX. yüzyıla kadar loğusa ve bebeğe en çok zarar verebilecek kötü kuvvet, mitsel kadınlar suretinde tasavvur edilmekte idi. Gagauzların tasavvurlarına göre, bu "kötü kuvvet", tekil bir kötü ruh olarak düşünülmekle birlikte, bazen üç kız kardeş suretinde de var olarak tasavvur edilmekte idi. Bu kadınlar beyaz veya siyah elbiseler ile giyimli, ellerinde de mutlaka kitap vardır (Moşkov 2004:29). Gagauzlar bu kadınları değişik adlarla adlandırmakta idi: Örneğin; Lufusnitsa, Luşnitsa, Urisnitsa, Lohusacı, Bet Karısı'dır.

Lohusacı (=albastı), loğusalara musallat olup öldürebilir veya bebeği kaçırıp öldürebilir. Lohusacı = Albastı inancı tüm Türk boylarında mevcuttur[33]. Fakat, Gagauzların inanışlarında Lohusacılar her seferinde loğusayı veya bebeği öldürmeye veya zarar vermeye fırsat aramaz; bebeğin kaderlerini de belirlemektedirler (bkz.: Moşkov 1904:32-33; 2004:29-30; Kuroglo 1980:24). Lohusacıların bebeklere yazdıkları kaderler, genellikle, kötü kaderler olmakla birlikte, ara sıra iyi kaderler, kısmetler de yazıldığı olurmuş. Örnek olarak rivayetlerde geçen aşağıdaki "yazgıları" verebiliriz: "Bu çocuk 13 yaşında olduğunda pınarda ölecek", "Bu çocuk evlendiği gün ölecek", "Bu çocuk hayatında hiç dert görmeyecektir" (Moşkov 1904:32-33).

Lohusacıların yazdıklarını etkilemek, onları yumuşatmak, kandırmak amacıyla, geldiklerine inanılan, bebeğin doğumundan sonraki üçüncü gece, Gagauz kadınları Lohusacıların geleceklerini bekleyerek, bebeğinin başucuna ekmek,

[33] Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Acıpayamlı (1961:75-84; 119-120), Argunşah (1998:131), Çobanoğlu (2001:50-52), İnan (1968:257-267), Mitkov (1975:17), Önal (1998:52); Örnek (2000:144-146), Tayjanova (1995:246-247).

tuz ve gümüş para koyarlardı. Böylece, Lohusacılar insanların koyduklarını görerek, bebeği zengin zannedip, ona zengin hayat yazabileceğine inanılırdı. Lohusacılar bebeğin baş ucunu boş görecek olurlarsa, tam tersi, bebeğin kaderine sefil hayat yazacaklarına inanılırdı (bkz.: Kuroglo 1980:24; Moşkov 2004:29).

Lohusacıların gelecekleri inandıkları gece, loğusa ile bebek yalnız bırakılmaz. Bunların yanında mutlaka bir kadın alınır ve bu kadın odanın kapısına aykırı bir şekilde yatarak, loğusa ile bebeği koruyacağına inanılırdı. Kapının yanında yatan kadın, genellikle, ebe olurdu (Kuroglo 1980:29). Ebe herhangi bir sebepten dolayı kalamadığında ise, onun yerine orta yaşları geçmiş bir kadın kalırdı. Gördüğümüz gibi, burada kadının koruyucu işlevi vardır. Loğusayı ve bebeği Lohusacıdan korumak için, ayrıca, yastığın altına makas, bıçak, çivi, erkek kıyafetinden bir şeyler, sarımsak, soğan konulurdu.

Lohusacı=Albastı inanışın kökenleri hakkında Ö. Çobanoğlu'nun (2001:51) öne sürdüğü görüşe tamamen katılmaktayız. Ö. Çobanoğlu'ya göre:

> "Albastı inanışının kökenleri muhtemelen, eski dünyanın neolitik toprağa bağlı anaerkil orman içi köylülerin toplum yapısının avcı – çobanlığa doğru dönüşüp, ormandan bozkıra çıkmaları ve çevrelerindeki dünyanın yaşanabilir bölgelerini yavaş yavaş fethedip ataerkil toplum yapısının gücünü hissettirmeye başlamasıyla ortaya çıkmış olması gereken erk ve inanç bunalımından kaynaklanmaktadır" (Çobanoğlu 2001:51).

Albastının koruyucu ruhtan kötü ruha dönüşmüş olması düşüncesi (İnan 1968:265), Gagauzlarda Albastının=Lohusacının bebeklerinin kaderlerini belirleme inancı ile desteklenmekte olduğu kanaatindeyiz.

S. S. Kuroglo'nun verdiği bilgilere göre (1980:24), XIX. yüzyıl Gagauzlarında Lohusacı kadınlarının suretleri hayal meyal hatırlanırken, XX. yüzyılın başında artık tamamen unutulmuştur. Günümüzde ise, halk arasında Lohusacı ile ilgili bir bilgiye hiç rastlanmamaktadır.

XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında doğum yapmış ve henüz kırklamamış kadın “kirli” olarak kabul edilmekteydi. Bu kırk günlük dönem içersinde doğum yapmış kadına “lohusa”, “lofusa”, “luusa” denilmektedir. Loğusa “kirli” olarak kabul edildiğinden bir dizi tabulara uymak zorundaydı. Bu tabulara örnek verecek olursak şunları sıralayabiliriz: Kuyudan su alamaz (kuyudaki su kurtlanabilir); turşu fıçıdan alamaz (turşu bozulur); şarap fıçıdan alamaz (şarap ekşir); otların üzerine yalın ayak basamaz (otlar kurur) vs. (Kuroglo 1980:24). Loğusa kadın; yalın ayak otlara basamaması bir yana, kendi evi içinde bile yalın ayak şeklinde hiç dolaşamaz, ayağında mutlaka çorap olmalıdır. Loğusanın kafasına ise, kırmızı ipe geçirilmiş bir diş sarımsak ile “altınçe” takılması gerektir (Derjavin 1914:113).

Günümüzdeki Gagauzlar bu tabuların çoğunu artık bilmemektedir, fakat loğusanın “kirliliği” ile ilgili kilise tarafından uygulanan tabular, günümüzde de mevcuttur. Loğusa kırk gün kiliseye giremez, kırkıncı gününde “temizlenme” ayini yapılıp, “okunma” duası alınınca kadının arınmış olduğu kabul edilmektedir. Halk arasında ise, arınma tek bir kilise merasimi ile sınırlı kalmamaktadır. Kilise merasimi, geleneksel kültürde mevcut olan arınma etaplarının sonuncusunu teşkil etmektedir. Diğer arınma etapları ise, aşağıda verilen çocuğu topluma tanıtma törenlerinin içinde yer almaktadır.

Loğusanın “kirliliği” ile ilgili olarak, loğusa 40 gün (veya 6 hafta) cinsel ilişkiye giremez. Bu tabu günümüzde doktorlar tarafından da destek görmektedir. Bu zaman, doktorların rasyonel açıklamaları ile kadının düzelmesi, dikişlerin iyileşmesi için gereklidir.

Loğusanın “kirliliği” ile inançlar tüm komşu halklarda (Romen, Bulgar, Ukrayna, Moldovan) mevcuttur (Kuroglo 1980:25). Ruslarda da kadının temizlenmesi için 6 haftaya ihtiyaç duyduğuna inanılmaktadır (Adonieva 1993:29; Belousova: *Sovremennıy*). Çuvaşlarda da, loğusaya tabular konulur: Yemek yapamaz, insan içine çıkamaz, cinsel ilişkiye giremez vs. (Salmin 1994:114–115). Taylor’un (1989:496) verdiği bilgilere bakılacak olursa, bu inancın evrensel olduğunu söyleyebiliriz.

Loğusacılık döneminde konulan tabuların aslına bakıldığında, bu tabular insanların rasyonel tecrübelerine dayanarak, kadının sağlığı düşünülerek ve kadını korumak amaçla yapıldığını görmek mümkündür. Doğum, kadının bünyesinde önemli bir sarsıntı meydana getirdiği için, kadın belirli bir süre dinlenmek gereksinimindedir. Zamanla ise, Gagauzlarda kilisenin de baskısıyla, loğusanın kirliliği düşüncesi yerleşmiş olabilir (Kuroglo 1980:24). Bu kirlilik anlayışı kanla bağlantılıdır; öyle ki, kirlilik loğusanın kendisi ile sınırlı kalmamaktaydı. Doğumların evlerde gerçekleştiği zamanlarda, doğumun yapıldığı oda da kirli kabul edilmekteydi (Kuroglo 1980:24). Odanın arınması için “ayazma” merasimi yapılmaktaydı.

V. Moşkov’un verdiği bilgilere göre (2004:24–25), bu “ayazma” merasimi aşağıdaki şekilde yapılmaktaydı: Doğumdan iki gün sonraki akşam oda kadınlar tarafından iyice temizlenir; ayazma bir kaseye konularak, bu kase içine gümüş veya altın para, tuz, ikona ve bir bağa fesleğen konulur. “Koliva”[34] hazırlanır; koliva içine bir mum, koliva ile kâse etrafına ise, üçgen şeklinde üç mum konulur. Doğumdan sonraki üçüncü gününde ebe, eve papazı çağırır. Papaz gelince, bütün hazırlanmış olduğu mumlar yakılır. Papaz koliva üzerinde dualar okur; ayazma ile kâseyi eline alarak, fesleğen yardımı ile her köşeye ayazma serper. Doğumların hastanelerde yapılmaya başlanması ile (ki bu dönem Sovyetler dönemine denk gelmektedir), Sovyetlerin uyguladığı ateist politikasının etkisiyle de “ayazma” merasimi yavaş yavaş uygulamadan kalkmıştır. Son zamanlarda bazı aileler tarafından “büyük pita” töreni yapılmadan önce, papaz eve çağırılıp, eve ayazma serptiriyor olması, serpme merasiminin tekrar canlanması söz konusudur. Lakin günümüzde “ayazma” merasiminin fazla yaygın olmadığını belirtmeliyiz.

Eskiden beri süregelen âdetlerden biri de loğusaya “göz aydın” = “dolaşmaa” ziyaretleridir. Bu ziyaretler, genellikle ilk iki üç haftasında, halk arasında denildiği gibi, “kırkı çıkmadan”, yapılmaktadır. Bu ziyaretlerde loğusa evine çikolata, şeker, ekmek, piliç söğüşü, bebeğe giyecek ve oyuncak gibi hediyeler

[34] Koliva, suda pişmiş şekerli buğdaydır, genellikle Gagauz Türklerinin dinî törenlerde yer almaktadır.

getirilir. Ekmek ile söğüş piliç (birçoğu Gagauz yerleşim yerlerinde buna *kaniska* denilmektedir), Gagauzlarda bereket sembolü olduğundan, birçok âdetlerde yer almaktadır. Törenlerde kolacın ve pilicin sık kullanımını bazı araştırmacılar, kadim zamanlarda Tanrılara yapılan ekmek ve piliç kurbanları ritüellerinin kalıntısı olarak görmektedir (bkz.:Zelençuk 1959:35, 50-51).

Ziyarete gelenler mutlaka bebeği görürler. Bu esnada ve daha sonra gelenlere ikram yapıldığında, ziyarete gelenler bebek için temennide bulunurlar ve bebek için dua ederler. Bütün bunlar kalıp ifadelerle söylenmektedir. Bu ifadeler genellikle şöyledir: “Sağlığınla büyüsün”, “ hastalanmadan büyüsün”, “anasını, bobasını seslesin”, “düğününe bizi de çağırsın, biz de düğününde oynayalım”, “Allah uzun ömür versin” vs. Ziyarete gelen kadınlar arasında hasta (ayhali) olanlar var ise, bunlar bebeği göremez. Bebeğin yanına bu şekilde bir kadın girecek olursa, bebeğin sivilceli olacağına inanılır.

Ziyarete gelenlere yapılan ikramda mutlaka şarap veya rakı (veya herhangi bir alkollü içecek) bulunmaktadır. İçki sunulduğu kadeh, geri sadece boş olarak kabul edilmektedir. Kadeh, yarım içildiği veya tam olarak içilmediği takdirde, çocuğun sümüklü ve salyalı olacağına inanılmaktadır. Bundan dolayı, loğusa veya yakını olan bir kadın, kadehin mutlaka boş olmasına dikkat eder.

Loğusayı sadece kadınlar ziyaret edebilir, erkekler loğusa ziyareti yapamazlar. Son zamanlarda şehirlerde bu kaide pek uygulanmamaktadır. L. D. Loskutova’ya göre (1980:26), loğusayı ilk önce kadınların ziyaret edip, erkeklere bu tür ziyaretlerin yasak olması, anaerkilliğin kalıntısıdır.

1.1.4. Çocuğun Aileye Ve Topluma Kabulü İle İlgili Âdet Ve Törenlerde Kadının Rolü Ve İşlevleri

1.1.4.1. Küçük Pita (=Ekmek) Töreni

Çocuğun doğumu her zaman mutlu bir olay olduğundan, Gagauzlar bu mutlu olayı merasimlerle kutlamaktadırlar. Çocuk ile ilgili yapılan merasimlerden ilki bölgeden bölgeye farklı olarak, “küçük pita”, “tütüçka”, “sabantuy”, “kadeni” ve son zamanlarda yeni eklenmiş olan “rodinı”, “aldamaç” adları ile adlandırılmaktadır. En yaygın ise, “küçük pita” ve “kadeni” adları bilinmektedir. Merasimin adındaki “pita” kelimesi Gagauz Türçesine Bulgarca’dan geçmiştir ve “ekmek” anlamına gelmektedir (Kuroglo 1980:28).

Merasimin yapıldığı zaman, bazı kaynaklara göre doğumdan hemen sonra (Kuroglo 1980:25-26; Moşkov 2004:23-24); bazılarına göre ise, doğumdan sonraki üçüncü günü yapılmaktaydı (Derjavin 1914:110; Maruneviç 1983:180). İster ilk gün, ister üçüncü gün olsun merasimde yapılan işlemler hep aynı kalmaktaydı. Doğumların evde yapıldığı zamanlarda, bu merasimin organizatörlüğünü ebe yapmaktaydı. Günümüzde ise, loğusanın annesi veya kayınvalidesi yapmaktadır.

Yukarıda da söylediğimiz gibi ekmek Gagauz Türklerinin birçok törenlerinde yer almaktadır. Gagauzlar, çiftçilikle uğraşan diğer halklar gibi, tören ekmeğine büyük rol atfetmektedirler. Tören ekmeğine, törenin kendi büyüsel özellikleri yüklenmektedir ve bu defa ekmeğin büyüsel özellikleri, bu ekmeğin temas ettiği her şeye ve herkese geçebileceğine inanılmaktaydı. Bundan dolayı, tören ekmeği, aile üyelerine öncelik tanıyarak, tüm törene katılanlara dağıtılmaktaydı. Tören ekmeğinden, bu ekmeğin doğurganlığı, bereketi etkilediğine inanıldığından, hayvanlara verilmekte, topraklara saçılmakta veya gömülmektedir. Bu uygulama Avrupa halklarında da çok yaygındı (Tokarev 1973:131,167,171,211-212,253-254,312; 1978:158). Tören ekmeklerin üzeri, günlük yenilen ekmeklerden farklı olarak, süslenmektedir. Süsleme işlemi, sadece estetik açısından yapılmamaktadır. Süslemeler, genellikle, büyüsel içeriklidir (Listova 1983:163).

Gagauz Türklerinde ebe, bebeği ve loğusayı yıkadıktan sonra, mayasız hamurdan üç tane bazlama şeklinde pita pişirip, loğusanın komşu olan kadınları ve yakın akraba kadınları merasime çağırırdı. Merasimde sadece çocuğu olan

kadınlar yer alabilmekteydi. Çağrılanlar hemen gelirdi. Çağırılınca gelmemek, çok çirkin ve ayıp hareket olarak algılanırdı (Kuroglo 1980:26; Moşkov 2004:24). Gelenler, loğusaya tatlı, içecek, para ve birer kâse un getirirlerdi. Loğusanın yanına geçerek onu selamlarlardı. Selamlaşma klişe dua içerikli ifadelerden ibaret idi: "Allah sağlığını versin!", "Allah tükenmez zenginlik versin!" vs.; loğusa "Allah versin!" olarak cevaplardı (Moşkov 2004:24). Gelenlere içki, yemek ikram edilirdi. En sonunda pişirilen pita üzerine bal sürülerek bütün orada bulunanlara paylaştırılırdı. Bu merasimde çocuğa verilecek isim açıklanırdı. Bununla merasim bitmiş olurdu. Ebeye, yaptığı işlerine karşılık para ve bir kâse ile un verilirdi. Bebeğin arınma ve aynı gün isimlendirme merasimi birçok halk tarafından uygulanmıştır (Taylor 1989:495-496).

Doğumun hastanede yapılmaya başlaması ile "küçük pita" merasimi karmaşık bir hal almıştır. Öncelikle babaların doğum haberini aldıklarında, yeni bir görenek olarak, tanıdık tanımadık herkese "aldamaç" (=içki ikramı) yapmaktadırlar. Loğusa ile bebek, hastanelerde 1950-1990 yıllar arası en az bir hafta, 1990'lardan sonra ise, en az 3 gün kalmalarından dolayı, "küçük pita" merasimi uygulandığı zaman açısından değişiklik göstermektedir. Örneğin: Kıpçak köyünde loğusanın bebek ile eve geldiği gün veya bir sonraki gün yapılırken, Beşalma köyünde doğumdan yirmi gün sonra, Kazayak köyünde iki hafta sonra vs. yapılmaya; Komrat, Çadır Lunga, Vulkaneştı gibi şehirlerde ise, neredeyse hiç yapılmamaya başlamıştır. Gagauz Yeri'nde uyguladığımız ankette, "küçük pita" merasimi ile ilgili soruya % 40 böyle bir merasimin ailelerinde veya akrabalarında hiç yapılmadığını, % 2,6 akrabalarından çok azı yaptığını, % 57,4 ailelerinde, ailelerinde olmasa da akrabalarında yapıldığını söylemiştir.

Tablo 4. Küçük pita merasimin yapılma oranları

Bu merasim hiç yapılmamaktadır			76	%40,0
Merasim yapılmaktadır			109	%57,4
Merasimin ismini bilenler	77	% 70,6		

Merasimin ismini bilmeyenler 32 % 29,4		
Ailede yapılmaz, akrabalardan bazıları yapar	5	% 2,6
Toplam	**190**	**% 100**

Ancak, merasimin yapıldığını söyleyenlerin % 70,6 merasimin nasıl adlandırıldığını bilirken, %29,4'ü adını bilmeyip merasimi ziyafet anlamına gelen "gulyanka", "sofracık" gibi kelimeler ile adlandırmıştır. Yaptığımız saha araştırmalarında "küçük pita" merasiminin en bütün şekliyle Beşalma'da yapıldığı tespit edilmiştir. Beşalma köyünde bu merasim şu şekilde cereyan etmektedir: Daha doğumdan önce bu merasim için seçilen "babu" (kadın)a haber verilir. Tüm davetlilerden önce gelen babu "loğusayı kaldırır". Bu işlem aşağıdaki şekilde yapılır: "Çetin taş" denilen özel taş kızdırılır. Kızgın taş üzerine 100 gr rakı dökülür, loğusa sıcak buğuya oturtulur. Loğusanın üzerine tas ile kalburdan veya elekten su dökülür, bir saate kadar sürebilen masaj yapılır. Masaj her kemiğine, etine yapılmalıdır, çünkü doğum sırasında tüm kemiklerin yerinden oynadığına inanılmaktadır (Kırım E. 2006).

Gördüğümüz gibi, burada babu, ebenin yerine geçmiştir. Bu "yerine geçme" sadece "loğusayı kaldırmak" ile sınırlı kalmamaktadır. 21 Ocak günü Gagauzlarda babular (=ebeler) günü olarak bilinmektedir. Bu günü ebeler, kendilerine has bir gün olarak kutlarlardı. Eskiden 21 Ocak günü ebelere gidilir, ebeye hediyeler verilir, ebe evinde kutlama yapılırdı. Diğer Gagauz köylerinde ve şehirlerinde artık unutulmuş olan bu âdet, Beşalma'da "lohusayı kaldıran" kadınların günü olarak kutlanmaya devam etmektedir. Eskisi gibi, 21 Ocakta "lohusayı kaldıran" kadının evine hediyeler ile gidilir (hediyeler de eskiden olduğu gibi bir kase un, soğan, para, çorap, baş örtüsü), evinde kutlama yapılır. Bu merasimden yola çıkarak, doğumların hastanelerde yapılmasıyla birlikte ebe kültürünün tamamen kalkmadığını, şekil değiştirip varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkündür.

Gagauzların diğer köylerinde "küçük pita" töreninin âdetlerine, Beşalma köyündeki kadar bağlı olmaması ve loğusayı kaldırmak için özel kadınının

olmamasıyla birlikte, merasimin temel işlevleri yine de yapılmaktadır: Loğusa buğuda durmakta, yıkanmakta, loğusanın kafasına tas ile kalbur veya elekten su dökülmekte, davet edilen en yakın akraba ve komşu kadınları ile yemekler yenilmekte, içkiler içilmekte, bebeğin ismi açıklanmaktadır.

Loğusanın başına kalburdan su dökülmesinin pratiği, loğusanın "kirliliten" arınmasıyla bağlantılıdır. Bu pratik ile, loğusayı doğum ve loğusalık dönemindeki tehlikeler geçidinin pisliklerinden arıtmaktadırlar. Benzer pratik Türkiye'de "kırklama" adı altında bilinmektedir (Acıpayamlı 1961:93-96).

Komşu Bulgar ve Moldovan halklarında bu merasim aynı şekilde yapılmaktadır. Dobruca Türklerinde de, *toy* adı altında benzer merasim yapılmaktadır (Önal 1998:59-60). Sözü geçen halkların bu merasimlerinde de, sadece kadınlar yer almaktadır. Yakut Türklerinde doğumdan birkaç gün sonra ziyafet verilir. Bu ziyafette hem çocuğun adı konur, hem de gelenler hediyelerini verirler (İnan 2000:173).

1.1.4.2. Çocuğa Ad Verilmesi

Gagauzlarda XX. yüzyıla dek bebeğin adını, babası doğumdan sonra ikinci veya üçüncü gün verirdi. Adın verilmesi ile bebeğin aileye katıldığı kabul edilmektedir (Dron 1989:101). Babasının taktığı adla birlikte, bebeğe doğar doğmaz ebe veya da papaz tarafından bir de "su adı" verilirdi. Bu ad, kilise azizler takviminden seçilerek, o güne düşen azizin adı olmaktaydı. Fakat, gerçek adı olarak, sağdıcın vereceği ad kabul edilmekteydi (Moşkov 2004:26). Erkek çocuklarına genellikle, baba tarafından dedesinin adı verilirdi. Böylece, soyun yaşatılacağına inanılırdı. Bu âdet günümüzde Kongaz kasabasında varlığını devam ettirmektedir. Aynı âdet Bulgarlarda, Yunanlarda (Dron 1989:101) ve birçok ilkel toplumlarda da (Taylor 1989:256) mevcuttur. Günümüzde "su adı" denilen ad verme âdeti uygulanmamaktadır. Çocuğa sadece bir tek ad verilmektedir.

Gagauz Türklerinde bebeğin gerçek adı ilk üç gün, veya en geç bir hafta içinde konması gerek. Bundan dolayı, bebeğin babası, bebeğin adını sağdıç ile birlikte kararlaştırmak üzere, bir şişe rakı (veya konyak, şampanya gibi alkollü içecek) alarak sağdıca gider. Bbebeğin babası, bebeğe vermek istediği adı söyler; sağdıca bebeğe vermek istediği adı sorar; hep birlikte bebeğe hangi ad verileceğine dair karar verirler. 1970'li yıllardan itibaren bebeğe, sağdıcın kabul etmesi şartıyla, anne baba istediği adı vermeye başlamıştır. Sağdıç kabul etmediği halde, bebeğe anne babanın istediği ad verilirse, küsmeler ve kavgalar olur, "büyük pita" törenine sağdıçlar tarafından hiç kimse katılmaz, bebeği vaftiz etmezler.

Ad, "insanın toplumsal ve bireysel kişiliğinin yanı sıra büyüsel ve gizemsel gücünü de belirten bir simgedir" (Örnek 1973:2). Belki de bu yüzden XX. yüzyıla kadar yeni doğan bir çocuğa gelişi güzel bir ad konulmazdı. Adın taşıdığı, karşıladığı ya da içerdiği anlamının; çocuğun karakterini, kişiliğini, geleceğini biçimlendirecek simgesel bir öz taşımasına özen gösterilirdi (Dron 1989:100).

Gagauz Türklerinin adlarını inceleyen İ. Dron (1989:100), bu adların en kadim tabakasını Türkçe adlar oluşturduğunu vurgulamaktadır. Çocuğa verilen Türkçe adın şöyle yada böyle olmasında çeşitli etmenler rol oynardı. Günümüze kadar belgelerde yetişen Türkçe isimleri şu şekilde kümelemek mümkündür:

1. Akrabalığı, cinsiyeti gösteren adlar: Aaret (=evlatlık), Bulma, Buluntu (=bulunmuş çocuk), Tapıdan (=gayri meşru çocuk), Baku (=bakılmış), İkiz, Dayku (=dayı oğlu), Bacı, Kadın, Koca, Dul, Bibi (=bayan), Kizi (=kız).
2. Daha önce kardeşlerinin olup olmadığını ve onların yaşayıp yaşamadığını gösteren adlar: Beklemiş, Kısmet, Arzu, Seftä, Sefte (=sıfta), Taraş (=son), Artık (=fazla).
3. Çocukta olumlu karakter çizgilerini oluşturacak adlar: Alpar (=iyi kalpli), Selemet (=Selamet), Arif .
4. Çocuğun güzelliğini yetkileyecek adlar: Gözäl, Kula (=Sarışın), Paka (=pak, temiz), Aksüta (=süt gibi beyaz), Güneş, Aydın, Yıldız, Nar, Çavdar, Dana

(=tan), Dafina (=defne), Lale, Zümbüle, Gül-Fatma, Aygül, Zambak, Karanfil, Girgina (=dalya), İnci, Mercan, Altın, Gümüş, Bülbül, Palaz (=kuş yavrusu).
5. Çocuğu "kötü ruhlardan" koruyan adlar: Bayır, Demir, Taşçı, Mermer, Korkmaz, Sert, Atlı, Kurt, Arslan, Meşe, Deniz, Dev, Orman, Azman, Ateş.
6. "Kötü ruhları" kandıran adlar: Baygın, Beşaret, Bargan, Küçük, Kurum, Nazar, Engeç, Malak, Koç.
7. Epik kahramanlarından, Kral, Marku, Köroğlu, Kambur, Bayıroğlu gibi; coğrafi bölgelerden, Balkana, Tuna gibi; Türk soylarından, Orak, Kayı, Kuman, Osman, Tatar gibi kaynaklanan adlar da vardır (Dron 1989:105-106).

Gagauzların Hristiyanlığı kabul etmelerinden itibaren kilise, Türk isimleri yasaklamıştır. Fakat halk, çocuklarına Türk isimleri vermeye devam etmiştir. Çocuk kırk günlük olunca vaftiz olunur ve vaftizlik sırasında papaz çocuğa Hristiyan ismi vermekteydi. Sonuçta, çocuğun iki ismi olurdu: Biri resmi evraklarda kullanılan Hristiyan adıdır, diğeri Türkçe ana-babanın verdiği addır (Dron 1989:102). Hristiyan adı sadece resmi evraklarda kullanılırken, günlük hayat içersinde Türk ismi kullanılmaktaydı. Bebeğe verilecek isim yüzünden papaz ile babalar arasında kavgaların çıktığı durumlar da olmaktaydı[35]. Görüldüğü gibi, Gagauzlar, Hristiyanlığı kabulünden sonra, kilise tarafından zorla verilen Hıristiyan isimlere rağmen, Türk isimlerini muhafaza etmeye çalışmışlardı. Böylece, Gagauz Türklerindeki çift isimlilik, Hıristiyanlıkla putperestlik arasındaki çekişme sonucu ortaya çıkmıştır (Kuroglo 1980:31). Zamanla Türk isimlerin yerini kilise Hristiyan adları (İbrani, Yunan ve Rum adları) alarak ağırlık göstermeye başlamıştır.

Gagauz Türklerinde XX. yüzyılda en yaygın olan adlara örnek verecek olursak: Erkek adları: Afanasiy, Aleksandr, Anatoliy, Andrey, Fedor, Gavril, Georgiy, David, Dimitriy, Nikolay, Petr, Stepan, Kirill, Trifon, Harlampiy, İlya, İvan, Mihail, Semen, Vasiliy; kadın adları: Vasilisa, Ekaterina, Elena, Sofya, Fedora, Angelina, Valentina, Varvara, Kira, Lidiya, Melanya, Matröna, Domnika, Nataliya, Anna, Mariya, Zinaida vs. (Dron 1989:103). Gagauzlar, bu adları

[35] Bu konu ile ilgili örnekleri bkz.: Kuroglo (1980:30).

oldukları gibi değil, ama değişime uğratarak “Türkçeleştirerek” kullanırlar. Örneğin: Fedor - Todur, Todi, Todiş; Stepan - Stepu; Harlampiy – Lambu, Lambuşka; Filipp – Fili, Filçu; Afanasiy - Tanku, Tani, Tanas, Tuku; Nikolay - Koli, Koka, Nüklay; Georgiy – Gogi, Yorgi, Corcu, Gitsa; Vladimir – Demir; İvan - Vani, İvançu; Mihail – Mina; Raisa – Radu; Zinovei - Jelez vs.

1950’lerden sonra, Gagauzlar Rus adlarını da kullanmaya başlamıştır: Vera, Nadejda, Lubovi gibi adlar en yaygın kullanılan Rus kız adlarıdır. Dönem dönem “moda adları” da olduğu görmek mümkündür. 1970’li yıllarda İgor, Viktor, Sergey, Svetlana, Yuriy, adları moda olarak Gagauzlar tarafından çocuklara en sık verilen adlar olmuştur. Günümüzde ise, Darya, Danil, Karina gibi isimleri oluşturmaktadır.

Halkın isim seçmesine kolaylık sağlanması için 1970’li yıllarda Moldova Bilim Akademisi tarafından yapılan çalışmalar sonucu, Rus ve Moldovan dillerinde isim kılavuz kitapları yayımlanmıştır.[36]

Gagauzlar son 10-15 yıldır yoğun toplumsal değişme içerisindedir. Buna bağlı olarak, Gagauzlar birtakım kültür değişmelerinden görünür biçimde etkilenmiştir. Bu etkilenme ad seçimini de kapsamaktadır. Radyo, televizyon, basın gibi kitle haberleşme araçlarının son zamanlarda yaygınlığı ve etkinliği, yurt dışında çalışmaya gidenlerin dünya ve yaşam görüşlerindeki değişiklikleri, ister istemez halkın beğenisini etkilemekte ve halka isim konusunda yeni seçmeler kazandırmaktadır. Bununla birlikte, günümüzde yine Türkçe isimler verilmenin başlaması gözlenmektedir. En yaygın Türk isimleri ise Sevda ile Aydına dır.

Günümüzde, çocuğa verilecek isim genellikle anne-baba tarafından seçilmektedir. Bununla beraber, yine de eski âdetlere uyarak büyüklere, sağdıca danışmalar da mevcuttur. İsim seçildikten sonra, en fazla kırk gün içinde belediyeye başvurarak çocuğun nüfus cüzdanı çıkartılmaktadır. Nüfus cüzdanında yazdırılmış isim ne olursa olsun, çocuk vaftiz edilecek olursa, vaftiz

[36] İsim seçiminde kılavuzluk yapan başlıca kitaplar için bkz.: Cosniceanu (1973), Eremiye (1974), Uspenskiy (1960), Kuroglo (1977).

edilirken papaz tarafından (bu isim daha sonra hiç kullanılmasa dahi) çocuğa Hıristiyan ismi de verilmektedir.

Gagauzlarda olduğu gibi, Çuvaşlarda da kilisede verilen Hıristiyan isimden başka, bebeğe kendilerin seçtiği isim merasimle verilmektedir. Bununla birlikte, Hıristiyan ismine paraleli yerleşmiş isimler seçilmektedir. Örneğin: Nikifor – Tahtaman, Vasiliy – Yuman vs. (Salmin 1994:118-119).

1.1.4.3. Büyük Pita (=Ekmek) Töreni

Gagauz Türklerinde “küçük pita” merasiminden sonra “büyük pita”, “ponuda” veya “paramoni” olarak adlanan merasim yapılmaktadır. “Ponuda” kelimesi, “pita” kelimesi gibi, Gagauz Türkçesine Bulgarcadan geçmiştir ve “iki kolun kucaklayacağı kadar büyük ekmek” anlamına gelmektedir (Kuroglo 1980:28). Bu merasimde “büyük ekmeğin” rolü çok önemli olduğundan, merasim ekmeğin adıyla anılmaya başlamıştır. Vulkaneştı, Tülü köyü, Çeşmeköy köylerinde yaygın olan “paramoni” adı ise, bu köylerin dışında ne Gagauzlarda, ne de Bulgarlarda kullanılmamaktadır.

Büyük pita merasimi, küçük pita merasimiyle işlev ve yapı açısından neredeyse aynıdır; aralarında tek bir fark var, o da büyük pita merasimine davet edilenlerinin listesi daha geniş tutulmaktadır. Büyük pitanın yapılması da, küçük pita merasiminde olduğu gibi, belirli bir güne bağlı değildir. Eskiden bu merasim, ebenin loğusayı yatağından kaldırdığı gün yapılırken (Kuroglo 1980:26); günümüzde doğumdan kırk güne kadar herhangi bir gün yapılmaktadır. Merasime katılanlar küçük pita merasiminde olduğu gibi, loğusa ile bebeğin yanlarına gelerek hediyeler verir, bebeğin yanına para bırakır, yemekler yer, içkiler içer, türküler söyler. Eskiden bu merasimde genellikle Gagauz halk türküleri söylenirken (Balaban S. 2005; Dragan P. 2006; Uzun 2005), günümüzde Gagauz, Ukrayna, Bulgar, Moldovan türküleri ile birlikte Rus türküleri ağırlık göstermektedir.

Gagauz türkülerinden en sık söylenen türküler ise, genellikle, mizahi ve lirik türkülerdir. Alan araştırması sırasında katıldığımız büyük pita merasimlerinde yapmış olduğumuz tespitlerimize göre, en sık söylenen türküler ise şunlardır: Tepelär, Lelö, Neçin Ben Seni Gördüm, Tanas, Çekirge, İlkyaz Güller Açêr, Kadınım, Mari Marinke[37]. Bununla birlikte, daha az olmasıyla birlikte, hüzünlü türkülerin de söylendiği görülmektedir.

Eskiden olduğu gibi, günümüzde de büyük pita törenindetörene katılanlara bebeğin ismi açıklanmaktadır. Yeni bir görenek olarak ise, bu merasimde babaanne ve anneanne ile "uğraşılmaktadır". Örneğin; babaannenin saçlarını kız çocuuğu saç şekline sokarak "bantik" denilen tokalar takılır; el arabasına bindirilerek "saygınlığı" arttığını herkes görsün diye, sokaklarda gezdirilir; sandalyeye oturtup, sandalyeyi havaya kaldırarak gezdirilir; bütün bunlardan sonra, hep birlikte bir bara, kahvehaneye girerek babaanne ve anneanneden orada tüm bulunanlara dondurma veya içki ikram edilmesi istenir vs. Merasimdeki bu tür yeni oluşmuş görenek sadece bir tek köyde değil, birçok yerde aynı uygulamalar görülmekte ve yıllarca yapılmaya devam etmektedir.

Bu "uğraşmaklar" ile birlikte, kadınlar eğlenmek için çeşitli "oyunlar" icra ederler. Törene katılan kadınlar arasından daha cesaretli olan bir iki kadın, genellikle de bunlar töreni düzenleyenin yakın akrabası veya yakın komşusu olan kadınlardır, kılık kıyafet değiştirerek, genellikle de doğan bebeğin anne babasını simgeleyerek, törene katılanlara çeşitli "oyunlar" (=dramalar) yaparlar. Bu "oyunların" çeşitliliği, uzunluğu; oyunları yapan adınlarının yaratıcılığı ile doğrudan bağlantılı olduğu gibi, törene katılan bu "oyunlara" katılıp katılmaması ile, onların gösterdiği tepki ile, kısaca doğal bağlam ile, doğrudan bağlantılıdır. Bu "oyunlar" oynanırken, aynı anda müzik eşliğinde danslar da edilir; kadınlar kendi aralarında arzu ettikleri gibi eğlenirler.

Küçük pita merasiminde olduğu gibi, büyük pita merasimine de sadece kadınlar katılmaktadır. Halk arasında bu merasime bir de "karı konuşkası (=kadın

[37] Adı geçen türküler, Ek-1 Türküler'de verilmiştir.

ziyafeti)" denilmektedir. Eskiden bu merasime erkek katılacak olursa (eşini eve almaya gelse dahi), onu katran ile bularlarken; günümüzde bazı yakın akraba olan erkekler merasime katılırlar, fakat ayrı yerde, ayrı masalarda otururlar. Yapmış olduğumuz saha araştırmasında, büyük pita merasiminden eşlerini almaya gelen erkeklerin, merasimin yapıldığı yere uğrayıp, bebeğin sağlığı için birer kadeh içki içtikleri, ayak üstü bir şeyler atıştırdıkları da tespit edilmiştir.

Gagauz Yeri'nde uygulamış olduğumuz ankete katılanlarının % 72'si erkeklerin bu merasime katılmadığını, % 4 akraba olan erkeklerin katıldığını, % 3 eşini almaya gelen erkeklerin katıldığını, % 2 kadın-erkekli yapıldığını söylemiştir.

Tablo 5. Büyük pita töreni erkeklerin katılma oranı

	Kişi Sayısı	%
Erkekler katılmaz	137	% 72,11
Eşini almaya gelen katılır	6	% 3,16
Akraba olan erkekler katılır	7	% 3,68
Merasim kadın-erkekli yapılır	3	%1,58
Bu merasim yapılmaz	37	%19,47
TOPLAM	190	% 100,00

Böylece Gagauz Yeri'nde yapılan bu merasiminin "erkekler katılamaz" kuralının katılığını yitirmeye başladığı söz konusudur.

Büyük pita töreninde eskiden çok büyük rolü olan büyük ekmek, günümüzde unutulup kullanılmamaktadır. XIX. yüzyılda ebe büyük ekmeğin üzerine bal sürüp parçalara bölerek, onu törene katılan kadınlara dağıtırdı. Ebe, ekmeği dağıtırken, tüm törene katılanlar ekmeği öper, yanına para koyar, ekmekten bir lokma alarak, mutlaka eve götürüp evdeki halkına yedirirdi. Loğusa, yaptığı hizmet için ebeye teşekkür ederek, içine bir mumla çiçek saplanmış olan bir kase un, sabun, para ve kumaş gibi hediyeler verirdi (Kuroglo 1980:26-27).

Eskiden büyük pita töreninde yapılıp, günümüzde unutulmuş olup yapılmayan uygulamalardan biri de, “kundağa basma” uygulamasıdır. Eski dönemlerde törenin sonunda eşik üstüne bebeğin kundağı serilirdi. Tören sona erdikten sonra evlerine dönen kadınlar, mutlaka bu kundak üstüne basarlardı. Ebe, eşiğin yanında durarak, nane dalıyla kadınların ellerine ayazma serperdi (Kuroglo 1980:27). Büyük pita töreninde geleneksel kültürde uygulanan olan bu ekmeği bölüşmek, kundağa basmak, ayazma serpmek gibi işlemlerin, büyücü işlevleri olduğuna ve bu işlevlerin kadınların doğurganlığını sağlayacağına inanılırdı (Kuroglo 1980:27).

Yukarıda söylediklerimizden görüldüğü gibi, küçük pita ile büyük pita merasimlerin arasında yapı açısından büyük benzerlik mevcuttur, yalnız katılan kişi sayısı farklılık göstermektedir. Bu benzerlik törenlerin işlevselliği için de söz konusudur. Her iki törenin de en önemli işlevi, bebeği topluma tanıtmaktır. Günümüzde bazı aileler her iki töreni de yaparken, bazıları ekonomik durumlarına göre, ikisinden birini yapmakta veya da hiç yapmamaktadır. Şehirlerde oturan Gagauzlar, genellikle bu iki töreni yapmayıp, çocuğu topluma tanıtmak için sadece “kumatriya” törenini yapmaktadır.

1.1.4.4. Kumatriya (=Vaftiz Olma) Töreni

Kumatriya[38] töreni, aynı küçük ve büyük pita töreni gibi, çocuğu topluma tanıtma ve kabul etme işlevlerini üstlenmektedir. Kumatriya genellikle, çocuğun vaftiz edildiği gün yapılmaktadır. Bazı durumlarda (örneğin, ailenin o an maddi sıkıntılarının olduğundan) töreni bir yıla kadar erteleyebilirler.

Ortodoks Hıristiyan olan Gagauzlar, çocuk kırk gününü doldurunca, belediyeden alınmış olan çocuğun kimliği ile birlikte kiliseye giderek çocuğu vaftiz etmektedirler. Gagauzlarının yaşadığı yerlerde hastanelerinin olmadığı

[38] Gagauz Yeri’nin bazı yerleşim yerlerinde bu tören Rusça kelimesi olan “kreşçenie” (=vaftiz olma)dan Gagauzcaya uydurulmuş şekli ile “kreşteni” olarak adlandırılmaktadır.

dönemlerde, zayıf ve hastalıklı bebekleri, doğdukları gün (Moşkov 2004:26) veya ilk pazar günü vaftiz ederlerdi (Kuroglo 1980:28) ki, bebek ölecek olursa, vaftiz edilmiş olsun. Gün olarak vaftiz edilme ayini genellikle cuma, cumartesi, pazar günleri (kilisede çalışan papazın seçimine kalır) yapılmaktadır.

Bebeği vaftiz etmeye, genellikle, sadece kadınlar gider. Erkek ise, çok nadir olarak vaftiz ayinine katılmaktadır. Vaftiz ayinine erkek, genellikle, sadece onun ismi bebeğe verildiği takdirde veya da illa onun "vaftiz babası" olması istendiği durumlarda katılmaktadır. Vaftiz ayinine katılanların kişi sayısı genellikle az olur. Örneğin, Kıpçak köyünde vaftiz ayini için kiliseye bebek, bebeğin annesi, vaftiz edecek şahıs gelmekteyken; Kongaz kasabasında bunlara bebeğin anneannesi ile babaannesi de katılmaktadır.

Vaftiz ayini için kiliseye bebeği, bebeğin annesinin sağdıcı veya naşası, bebeğin de vaftiz babası veya vaftiz annesi olacak kişi, yani "nuna"[39] sokar. Bebeğin annesi kiliseye giremez. Vaftiz töreni dini akidelere uygun olarak yapılmaktadır. Papaz, bebeği "nuna"sının kucağından alıp, dualar okuyarak, bebeği çırılçıplak şekilde suyla dolu kazana üç kez sokup çıkarır. Bebeğin boynuna haç takar, alnına "miru"[40] denilen kutsallaştırılmış yağ ile haç çizer, ismini söyler. Bebek erkek ise mihraba çıkartılır, kız ise sadece ikonalara götürülür. Böylece bebek vaftiz edilmiş olur. Gördüğümüz gibi, kilise vaftiz ayini ile daha bebeklikten erkeğin üstünlüğünü vurgulamaktadır.

Bebek vaftiz edildikten sonra, bebeğin annesi kilise içine çağrılır, daha kilise girişinde dizlerinin üstüne çöktürülür ve papaz bu kadının "arınması" için dualar okur. Ancak bu dualardan sonra, o ana kadar loğusa ve kirli olarak kabul edilen kadın, kirlilikten arınmış, loğusalıktan çıkmış olarak kabul edildiğinden, kilise içine girebilmektedir.

[39] "Nuna", bebeğin anne-babasının düğünlerindeki sağdıçlarıdır. Anne baba onlara sağdıç ile naşa (bazı yerlerde krestnitsa) derken; çocuklar, bu kişiler onların vaftiz annesi ile vaftiz babası olduğundan, onları "nuna" olarak adlandırmaktadırlar. Sağdıçlık, Gagauzlarda, babadan oğula, kuşaktan kuşağı aktarılmaktadır. Sağdıç, sağdıç olduğu gelin ile damadın bütün çocuklarını vaftiz eder ve vaftiz etme hakkının öldükten sonra kendi çocuklarına aktarmaktadır Gagauzlarda sağdıçlıkla ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Kuroglo (1980:28), Moşkov (2004:27;112).

[40] Miru, kilisede ayin ile insanların alnına sürülen ve kutsal kabul edilen yağdır.

Vaftiz töreni bitince, bebek annesine verilmez, evine nunasının kucağında getirirlir. Nunası bebeği annesine ancak evde verir. Bebek annesine verilirken belirli pratikler uygulanmaktadır. Mutlaka mum yakılır, eşik üzerine ters çevrilmiş bir elek konulur ve bebeği eşik ile elek üzerinden, evin içinde olan annesine şu kalıp ifade "Çıfıt aldım, Hıristiyan getirdim. Sağ olsun, yaşasın" söylenerek verilir. Bebeğin annesi bu arada demire (makas, çivi gibi) basıp yere kadar eğilerek onları üç kez selamlar ve ellerini öper. Ancak bundan sonra bebeğini kucağına alır. Eskiden beri süregelen bu âdet, günümüzde şehirlerde oturan Gagauzlar tarafından pek yapılmamaktadır. Köylerde yaşayanlardan ise, genellikle geniş aileye sahip olanlar, bu âdeti yapmaya devam etmektedirler.

Kilisede "okunmak" ile arınmış olan anne, bu arınma ayininden sonra eve döndüğünde de, eve girmeden önce eşik üzerinde arınma uygulamalarına maruz kalmaktadır. Örneğin, Kıpçak köyünde bu arınma uygulaması şu şekilde gerçekleştirilmektedir: Kilisede yapılan vaftiz ve arınma ayinlerinden dönen anne eve girmeden, eşik üzerinde bekler; kayınvalidesi onun ayaklarına su döktükten sonra ancak eve girer. Bu arınma uygulamasının da, günümüzde unutulmaya başladığı tespit edilmiştir.

Vaftiz edildikten sonra bebeğin eşikten annesine verilmesi âdeti Balkanlarda yaşayan halklar tarafından da bilinmektedir (Kuroglo 1980:31). Litvanya'da da, vaftiz edilmiş bebeği eve getirdiklerinde, babası bebeğini eşik üzerinde belirli bir zaman tutarak, bebeği "evin hami ruhlarının koruması altına" verildiğine inanılmakta idi (Frazer 1985:350). Elek, mum ve demirin kullanılması büyüsel içeriklidir ve kötü ruhlardan korunmayı amaçlamaktadır. Âdet geleneksellliğini XX. yüzyılına kadar koruyabilmiştir, fakat günümüzde inanırlığını kaybederek, işlevselliğini değiştirip daha çok bir "oyun" havasında veya bir "tedbir" olarak yapılmaktadır.

Protestan Hristiyan olan Gagauzlarda vaftiz töreni Ortodokslarınkinden biraz farklıdır. Tören, çocuk 16–18 yaşlarında yaptığının şuuruna varabilecek yaşa gelince yapılmaktadır (Malacılı 2002:182). Vaftiz olma töreni göl, dere gibi açık sularda geçmektedir. Vaftiz olan kişi beyaz kıyafetler giyip, ilahiler okuyarak su

içine girer. Dualar okur. Böylece çocuk vaftiz edilir. Küçük pita, büyük pita, kumatriya gibi merasimler Protestan Gagauzlarda yapılmaz.

Bebeğin vaftiz edildiği günün akşamı, bebeğin topluma kabulü ile ilgili törenlerinden en büyü, en şaşaalısı olan “kumatriya” töreni yapılmaktadır. Gagauz Yeri’nde 2006’da uygulamış olduğumuz anket sonuçlarına göre (bkz.: Tablo-6), bu ankete katılanların %83’ünün bu töreni yaptığı, sadece %7’sinin yapmadığı, %10’nun ise, kendi ailelerinde yapılmasa da, akrabalarında bu törenin yapıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda sunduğumuz tablodan da görüldüğü gibi, kumatriya töreni Gagauz Türkleri arasında oldukça yaygın olarak yapılmaktadır. Günümüzde küçük pita, ponuda törenlerinin gittikçe daha az yapılmaya başlamasının yanında, kumatriya töreni, eski dönemlerde de olduğu gibi, mutlaka yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Tablo 6. Gagauz Yeri’nde kumatriya töreninin yapılma oranı, 2006

	Kişi Sayısı	%
Tören yapılır	157	% 83
Tören yapılmaz	14	% 7
Ailemizde yapılmasa da akrabalarda yapılır	19	% 10
TOPLAM	190	% 100

Kumatriya törenine akrabalar, komşular, aile dostları, iş arkadaşları vs. davet edilmektedir. Bu törene erkekler de katılmaktadır. Kumatriyaya gelenler mutlaka ekmek, şarap veya herhangi başka bir alkollü içecek ve bebeğe hediyeler getirmektedirler. Ekmek ile şarap, hediyeler, bebeğin annesine verilmekte, bebeğin yanına ise, para konulmaktadır.

Kumatriyada en önemli davetliler, çiftin sağdıçlarıdır. Sağdıçlar törene katılmadan masalara geçilmez, ziyafet başlatılmaz; diğer tüm misafirler gelmiş

olsa bile, herkes sağdıçlar gelene kadar bekletilir. Sağdıçlar gelip kolaç[41] ile hediyeleri bebeğin annesine verince, masalara geçip yemekler yenir, içkiler içilir. Yemeğe başlamadan önce, sağdıç bebek için hayır duasını yapar, iyi temennilerde bulunur; ancak bundan sonra, herkes yemeğe başlar.

Bu tören müzikle yapıldığından, tam bir düğün gibi, oyunlar oynanır, dans edilir. Eğlence gecenin geç saatlerine kadar devam eder. Kumatriya töreni, yapısında pek fazla değişiklik göstermeden eskiden beri aynı şekilde yapılmaktadır. Değişiklik; verilen hediyeler, ikram edilen yemekler ve çalınan müzikler arz etmektedir. Eski dönemlerde, bebeğin annesi törene katılan herkese hediyeler verirken (Moşkov 2004:28); günümüzde, sadece sağdıçlara hediyeler vermektedir. Genellikle şehirde yaşayan Gagauz Türkleri ise, aralarında anlaşarak, bu törende birbirlerine hediyeler vermemektedirler. Son zamanlarda köylerde yaşayanların da, aynı uygulamaya geçtiği durumlar da yaşanmaktadır. Eski dönemlerde yapılan kumatriya törenlerinde akordeoncu ile davulcu müzikleri çalarken, davetliler de türkü söylerlerdi. Günümüzde ise, kiralanan müzik grupları kendi programlarına uygun müzikler çalar, şarkılar söylerler. Bu müzik gruplarının kendi müzik programları olması ile birlikte, istek üzerine de türkü söyledikleri olmaktadır. Bilhassa, sağdıcın türkü istekleri (müzisyenlerin bu türküleri bildiği durumlarda) mutlaka yerine getirilmelidir. Törende davetliler artık türkü söylemezler; oysaki eskiden bu gibi törenlere katılan herkes sırayla türkü söylermiş. Törende oturulan sıraya göre, içki ikram edilir, içki içilmeden önce türkü söylenir, ancak türkü söylendikten sonra içki içilebilirmiş. Böylece tören sahiplerine “hatır” gösterilmiş olurmuş (Dragan P. 2006). Günümüzde müzik gruplarını kiralamaya maddi gücü etmeyen Gagauz Türkleri, törenin müzik, türkü ihtiyacını CD veya kasetlerden yararlanarak, elektronik ortamdan karşılamaktadır.

[41] Kolaç, üstü şekillerle süslü büyük somun ekmektir. Kolaç, kalaç sözü somun anlayışında, Türkçeden Rusçaya girmiş ve sonra da, yeniden Orta Asya’da yayılarak, has ekmek, beyaz ekmek karşılığı olarak kullanılmıştır (bkz.:Ögel 2000:IV,39).

Kumatriya töreni komşu halklarda da mevcuttur. Bu tören Rus, Bulgar ve Ukrayna halklarında “krestinı”, Moldovan halkında ise “kumâtriya” olarak adlandırılmaktadır.

1.1.4.5. Mirudan Çıkarma Töreni

Kumatriyadan sonraki gün Gagauz Türklerinde bebeği “mirudan çıkarmaa” (=kilisede sürülen yağı yıkama) merasimi yapılmaktadır. Merasim için bebeğin kadın nunası en yakın kadın akrabaları ile birlikte, hediyeler ile ellerinde bebeğin evine gelirler. “Mirudan çıkarmak”, aslında kilisede bebeğin anlına sürülen mirunun yıkanma merasimine denilmektedir. Fakat, bu merasim daha çok Hıristiyanlık öncesi âdetlerin uygulanması ile gerçekleşmekte ve kırk günlük tehlikeler geçidinin pisliklerinden arıtmak amacını gütmektedir. Eskiden, yıkanma merasimini bebeğin ebesi ile nunası yaparken (Kuroglo 1980:29), günümüzde sadece nunası yapmaktadır.

Bebeğin yıkanacağı su önceden kaynatılır, “çiğ su” bu su içine katılmaz. Suya, bebek bereketli olsun diye, biraz buğdayi; parası bitmesin diye, para; sağlıklı olsun diye, kırılmış yumurta kabuğu; pembe yanaklı olsun diye, birkaç damla kırmızı şarap; bebeğin yüzünde lekeler varsa, lekelerin gitmesi için altın konulmaktadır. Bebeğin yıkandığı tekne uçlarına mumlar yakılmaktadır. Bebek yıkandığı sırada yüzü, kiliseden nunası tarafından getirilen ve “miru bezi” olarak adlandırılan bez ile kapatılır. Bu uygulama bebeğin utangaç olması için yapılmaktadır (Kırım 2006). Kötü ruhları kovmak, bebekten uzaklaştımak için bebeğe üflerler, kulaklarına tükürürler (Petroviç 2005).

Nunası bebeği yıkadıktan sonra, getirdiği giysilere giydirir, yanağına para koyar. Bebeğin yıkandığı sudan miru bezini çıkartırken bazı pratiklere başvurulmaktadır. Çocuğun sıkı, cimri olması istenilirse, bezin suyu iyice sıkılır; bol, açık elli olması istenirse, bez sulu bırakılır (Kırım 2006). Odada bulunan kadınlardan yaşça en büyük olanı, odada bulunan herkese “bereketli, doğurgan”

olmaları için, bebeğin yıkandığı sudan serper. Bebeğin mirusu yıkanan suyu rastgele bir yere dökmezler. Genellikle bu su, eski geleneğe göre, gülfidanı veya meyve acı dibine dökülür. Bundan sonra, törene katılan herkes yemeğe geçer.

Bu tür pratikler, Gagauz edebiyatında da yansımasını bulmuştur. Kendi eserlerinde Gagauzların âdetle törenlerini çok sık kullanan Dimitri Kara-Çoban (2004:67) 1968'de yazdığı "Evelki Adet" adlı şiirinde şöyle der:

Yukarı kirişe bir makas astılar –
Ool[42] terzi olsun.
Küçücük elinä karandaş[43] verdilär –
Yazıcı olsun.
Kolaç tepesindä babu oynattılar –
Oyuncu olsun.
Biyaz beznän uşaan üzünü örttülär –
Utancak olsun.
Yikandıı suyunu laaleyä döktülär –
Ool gözäl olsun.

Mirudan çıkarma merasiminde yapılan pratiklerin büyüsel içerikli olduğu görülmektedir: Bebeğin yıkanma suyunda buğday, şarap, altın vs. kullanılması, kadınlara su serpilmesi vs. Türkiye'de çocuğun kırklama pratiğinde de su içine yumurta, altın, buğday, arpa vs. konulmaktadır (Acıpayamlı 1961:94-95). Bu merasimin şekli eskiden beri aynı kalmakla beraber, yapıldığı zaman açısından değişiklik göstermektedir. Eskiden vaftiz edilen törenden bir sonraki gün yapılırken günümüzde genellikle aynı gün yapılmaktadır. Bebeğin vaftiz olmasından sonra bir uyku uyuması yeterli olarak kabul edilmektedir.

1.1.4.6. Oktyabrinı[44] Töreni

---

[42] Oğul.
[43] Kalem.

Sovyetler Birliği döneminde özellikle de 1960–1980 yıllar arası din, töre, âdet ve geleneklere karşı yoğun bir karşı politika uygulanmaktaydı. Dinle, âdetle ilgili ne varsa, her şey "kötülük" olarak, sosyalist cumhuriyet insanlarına "yakışmayan davranışlar", ilerlemelerini, gelişmelerini geciktiren öğeler olarak algılanmaktaydı. L. D. Loskutova'ya göre (1979:53), insanların dinden uzaklaşmaları ve ülkede ateizmin yayılması ile birlikte, yeni doğum merasimlerine ihtiyaç duyulmuştur. Bu yeni doğum merasimlerin amacı yeni insanın doğuşunu, geçmişin kalıntılarından arınmış, dinsel törenini de ortadan kaldırmış bir törenle kutlamaktır. Yeni oluşturulan tören "oktyabrinı", "zvezdinı", "krasnıe krestinı", "proletarskiye krestinı" olarak adlandırılmakla birlikte, en yaygın olarak "oktyabrinı" adı kullanılmaktaydı (Loskutova 1979:53).

Çocuğun doğumu ile ilgili yapılan geleneksel törenler, genellikle evde veya son dönemlerde yapılmaya başladığı gibi, restorantlarda ve salonlarda yapılırken, oktyabrinı töreni genellikle, Kültür Evleri salonlarında yapılırdı. Oktyabrinıların yapıldığı mekan inkilapçı, politik dövizlerle süslenir; törene komünist, komsomol ve sendika temsilcilerinden protokol seçilir; ünlü yazar, parti yöneticileri davet edilirdi (Loskutova 1979:53).

Bu törene örnek olarak Vulkaneştı şehrinde ve Vulkaneştı dolayındaki Gagauz köylerinde yapılan oktyabrinı törenini gösterebiliriz: Törenin yapılacağı bina önüne, herkesi törene davet eden, törenin saati ve yerini belirten afiş asılır. Doğumu kutlanacağı bebeğin cinsiyetine göre, afiş kenarına mavi veya pembe kurdele takılır. Bina ve törenin yapılacağı salon süslenir. Belediye memurları, Kültür Evi çalışanları, Komsomol üyeleri törenin hazırlanmasında aktif rol alırlar. Anne, baba ve bebek salona girdiklerinde marş çalar, herkes alkışlarla onları karşılar. Prezidiyum (=Başkanlık Heyeti) sahnedeki yerini alır. Anne ve baba bebek ile birlikte salondaki şeref sırası olarak kabul edilen ilk sırada oturur. Tören, belediye başkanın konuşmasıyla başlatılır. Belediye başkanı bebeğin ismini açıkladıktan sonra, anne-babayı tebrik ederek, onlara bebeğin nüfus cüzdanını takdim eder. Belediye memuru, bebeğe hediyeler sunarak, anne

[44] Sovyetler döneminde çocuğun doğumu ile ilgili yapılan geleneksel törenler yerine çocuğun doğumunu kutlamak ve topluma tanıtmak için düzenlenen törendir.

babaya bebeğin yetiştirilmesi, terbiyesi ile ilgili nasihatler söyler, iyi temennilerde bulunur. Komsomol veya Pioner üyesi olan biri, anne babaya kırmızı kurdelede Oktyabrönok rozeti ile Pioner kravatını takdim eder. Bundan sonra anne babayı akrabaları, arkadaşları, törene katılan öğretmenler, hastane çalışanları ve diğer katılanlar tebrik eder, hediyelerini verir. Tebriklerden sonra sahneyi çocuklar alır. Çocuklar şiir okumaktan, şarkı söylemekten, dans etmekten oluşan bir program sunarlar. Bu program bitince, tören de bitmiş olur (Loskutova 1979:67).

Yukarda söylediklerimizden görüldüğü gibi, törende doğum töreni ile hiç alakası olmayan Pioner kravatı ve Oktyabrönok rozeti kullanılmaktadır. Oysa ki bunlar çocuklara okulda yapılan törenlerle çocukların resmi yeminlerinden sonra sunulmaktadır[45]. Törenin yapıldığı şekil uzun hazırlıklar gerektirirdi ve her yeni doğan bebek için yapılması güçtü. “Oktyabrina”lar ilk yapılmaya başlandığında bir yenilik olarak çok ilgi çekmişti. Fakat birçok eksiklikten dolayı, uzun süre varlığını koruyamazdı. Geleneksel törenlerden vazgeçerek, siyasi ve politik konuşmalarla dolu “oktyabrina”lar yeterince yayılmadan uygulamadan kalkmıştır. Halk, bebeğinin doğumunu, coşkulu bir törenle kutlamak isterken, “kuru” oktyabrinalar yetersiz kalmıştır. Bebeğin geleceğini iyi yönde etkileyebilecek, onu kötü ruhlardan koruyabilecek büyüsel uygulamalardan yoksun olan oktyabrını töreni, geleneksel törenlerin işlevlerini göremediğinden, Gagauz Türklerinin bu “kutlama” ihtiyacını karşılayamamıştır. Bütün bunlardan dolayı, köylerde yaşayanlar gelenek ve göreneklere bağlı kalarak eski törenlerle “kutlamalarını” yapmaya devam etmiştir; şehirdekiler ise, dost-akraba arasında davetler vererek bebeğin doğumunu kutlamaya başlamıştır. Bununla birlikte, şehirlerde de, daha küçük çevre ile yapılmış olması ile birlikte, geleneksel törenlerin yapılmaya devam ettiği de görülmüştür.

Pita, kumatriya gibi törenler yapılmaya devam edilirken, bazı durumlarda aileler vaftiz törenlerinden vazgeçmekteydi. Köy kesimlerinde küçük pita, büyük pita,

---

[45] Oktyabrönok, Pionerliğe kabul etme törenleri ve Sovetler Birliği zamanında Moldova’da geleneksel doğum ve ölüm merasimleri yerine oluşturulmuş yeni törenler ile ilgili bkz.: *Stsenarii Obrydov i Prazdnikov*, Kişinev, 1974.

kumatriya törenleri (bazı ailelerde maddi durumlarına göre sadece bu törenlerden biri veya ikisi) yapılmaya devam ederken; şehirlerde yaşayanlar, genellikle belediye tarafından düzenlenen tören ve aile içi küçük kutlama ile yetinmekteydi (Loskutova 1979:55-56).

Belediye tarafından düzenlenen oktybrinı töreni zamanla daha basit bir şekil almıştır. Tören, genellikle belediye memurunun anne-babaya tebriklerinden, nasihatlerinden ve bebeğin kimliğini takdim etmesinden sonra, bir demet çiçek ve bebeğe hediyeler verilmesiyle sınırlı kalmıştır. Bu şekle bazı yerel değişiklikler ilave edilebiliyordu. Örneğin, bazı yerlerde özel oluşturulan parklarda, korularda veya kolhoz bahçelerinde bebeğin adına ağaç dikilmekteydi. Tören günü, mevsim müsait olduğunda, anne-baba sağdıçlar ile birlikte "bebeğin ağacını" dikerlerdi (Loskutova 1979:62,69). Bebeğin adına ağaç dikilmesi için özel oluşturulmuş alanların olmadığı köylerde ise, anne-babalar kendi bahçelerine "bebek ağacı" dikerlerdi. Ağaç dikimi, bebek, ağaç gibi yeşersin, filizlensin, gürbüz olsun diye yapılırdı. Ağaç tutarsa ve iyi yetişirse çocuğun nasibinin bol, şanslı olacağı inancı vardı (Loskutova 1979:62). Günümüzde bu âdet hemen hemen kalkmıştır denebilir. Ağaç dikme âdeti Türkiye'de (Örnek 1979b:187-190), Letonya'da (Gerodnik 1964:18-19), Ukrayna'da (Kuveniova 1971:244) da mevcuttur.

1.1.4.7. Çocuğun hayatındaki önemli olaylar ile ilgili törenler

Yukarda verdiğimiz törenlerden başka, çocuğun hayatındaki önemli olaylar ile ilgili bir dize pratik, âdet ve törenler vardır. Bunlara, "altı ay", "yaşı", "strijba", "kösteeni kesmek", "diş çıkarma" gibi âdetler dâhildir. Bu âdetlerde bebeklerin babaları ve diğer erkekler hiçbir rol almazken, bebeğin annesine büyük rol düşmektedir.

Çocuğun altı ayı doldurması Gagauz Türklerinde çok önemli bir olay olarak kabul edilmektedir. 1960'lı yıllara kadar süregelen bir âdete göre, çocuk altı

ayını doldurduğu gün evde ocak yakılır idi. Annesi çocuğu kucağına alarak, ocak etrafında üç kez dolandırdıktan sonra, “Bu kırmızı şarap gibi kırmızı yanaklı olasın!” diyerek, çocuğa bir yudum şarap verirdi (Tanasoğlu 1970:63). Aynı âdet Bulgarlarda da vardı, yalnız bebek altı aylık iken değil, birkaç günlükken yapılır idi (Telbizov 1963:214). Üç kere ocağı dolanarak, çocuk ocağın himayesi altına kabul edilmiş olduğuna ve payına düşebilecek kötülüklerden kurtulmuş olduğuna inanılmaktaymış (Tokarev 1965:2003). Şarabın kullanılması ise, şarabın insan bünyesine olumlu etki ettiği düşünülmesiyle ilgili kullanılmaktaydı. Şarap ile ekmek çiftçilikle uğraşanların temel gıdaları olduğu bilinmektedir ve bundan dolayı, çiftçilikle uğraşanların törenlerinde de çok önemli yerlere sahiptir (Kuroglo 1980:33). Günümüzde bu âdetin uygulanması Gagauz Yeri’nde tespit edilmemiştir.

Çocuğun bir yaşını doldurması törenle kutlanmaktadır. Yaşını doldurduğu gün sabah erkenden çocuğun yüzüne su serpmek, kulaklarını ıslatmak, kulaklarını çekmek âdeti vardır. Bu büyüsel işlemlerin yardımıyla çocuğun büyümesini etkileyebileceklerine inanılmaktaydı. Burada suyun işlevi, hayati bir sıvı olduğundan, çocuğun büyümesini sağlamak olduğu kanaatindeyiz. Kulakların çekilmesi ise, bu uygulamanın çocuğun uzun boylu olmasını sağlayacağına inanıldığından yapılmaktaydı. Günümüzde de, uzun boylu olanlara şaka olarak “çok mu su döktüler?” veya “kulaklarını çok mu çektiler?” sorulmaktadır. Zamanla bu işlemlerin büyüsel işlevleri unutulup, Gagauz Türkleri bu uygulamaları “öyle gördük, öyle yapıyoruz” diyerek, uygulamaların işlevini bilmeden, adeta bir oyunmuş gibi, uygulamaya devam etmektedirler.

S. A. Tokarev’e göre (1959:21), bu büyüsel uygulamalar inisyal grubundandır. Bu gruptan uygulamalarda, istenilenin ilk başlangıç hareketi yapılmakta, devamı ise, büyüsel kuvvede bırakılmaktadır.

Yaş günü için bebeğin vaftiz annesi, arkadaşlar, komşular davet edilir. Çeşitli yemekler hazırlanır. Yaş töreni mutlaka yemekli, içkili kutlanmaktadır. Ayrıca geleneksel kültürde bu gün için özel “yaş kolacı” denilen ekmek pişirilmekte idi. Bu ekmek tören sonunda anne tarafından bölünerek herkese dağıtılmaktaydı.

Günümüzde “yaş kolacı”nın yerini pasta almıştır. Pasta da, aynı “yaş kolacı” gibi, bölünerek herkese dağıtılmaktadır.

Yaş günü töreninin en kulminasyon anı çocuğun saç kesilmesidir. Gagauzlarda eskiden beri, bir yaşına kadar çocuğun saçı ve tırnakları kesilmez, ona kesici herhangi bir eşya da vurulmazdı. Çocuğun tırnakları annesi tarafından kırılır veya dişle kopartılırdı. Frazer’in verdiği bilgilere göre (1991:193), dünyanın her yerinde küçük bir çocuğun doğaüstü tehlikelere açık olduğuna inanıldığından, onu bu tehlikelere karşı korumak için özel önlemler alınır; ve çocuk bir sürü tabu altında kalarak, tırnakları ve saçları kesilmez. Günümüzde, çoğunlukla şehirlerdeki Gagauzlar, bu tür uygulamalara dikkat etmezler, ama köy kesiminde yaşayanlar genellikle bu eskiden beri gelen uygulamaları devam ettirmektedirler.

Bir yaşına kadar bebeğin tırnaklarını kesmeyip, mutlaka dişlerle kopartılması, Gagauz kadınlarının verdiği açıklamalara göre, bebeğin tırnakları “keskin” olmaması içim yapılmaktadır. Fakat, bu âdetin işlevinde basit bir korunma olduğunu görmek mümkündür. Eskilerden, ta ki 1980’li yıllara kadar, Gagauzların yaşadığı yerlerde bebekler için özel makas yoktu. Diğer makaslarla bebeğin tırnaklarını keserken bebeği yaralama tehlikesi vardı. Zamanla, bebekler için özel makaslar satışa sunulunca, birçok anne bir yaşına kadar bebeğin tırnaklarını makasla kesmeye başlamıştır.

Çocuk bir yaşını doldurunca, saçı da ilk kez kesilmektedir. Kesilme işlemini çocuğun nunası (genellikle kadın nunası) yapmalıdır. Fakat, günümüzdebebeğin nunası sadece simgesel olarak bir iki tutam saç keser, geri kalanı ise kuaförde tamamlanır. Kuaförün, evli olmayan genç kız olmasına dikkat edilmektedir. Kuaförde bazı Gagauzlar çocuğun saçına şekil verirken, bazıları da eski âdete göre, çocuğun saçını sıfıra vurdurmaktadır. Çocuğun saçı yaş gününde sıfıra vurdurulmazsa da, Gagauzlardaki yaygın görüşe göre, çocuğun saçı gür ve güzel olması için doğduğu saçından kurtulması gerek, bunun için de hayatında hiç değilse bir defa mutlaka sıfıra vurdurulmalıdır (veya kazıtılmalıdır). Bu saç kazıtma törenine “strijba”, “kırkın” denilmektedir.

Bazı erkek çocuklarına “strijba” üç yaşını doldurunca yapılmaktadır. Bu durumlarda doğum günü büyük törenle kutlanmaktadır. Davetlilerin listesi daha geniş tutulmakta, kiralanan müzisyenlerin çaldığı müzikler eşliğinde törene bir düğün havası verilmektedir. Çocuğun saçı kesildikten sonra, çocuğa hediyeler verilmektedir. Verilen hediyeler arasında, nuna çocuğun saçını kestiği makası, tarağı, aynayı da çocuğa hediye eder.

Çocuk bir yaşına geldiğinde saçının törenle kesilmesi veya kazıtılması Tuva, Hakas (Yoloğlu 1999:101-102), Türkiye (Örnek 1979b:196-197) Türklerinde de mevcuttur.

Doğum günleri Gagauz Türklerinde günümüzde sadece ilk yaşında değil, her yaş günlerinde kutlanmaktadır. Fakat ilk yaş günü, diğerlerinden farklıdır. Diğerleri basit doğum günü partileriyken, ilk yaş günü bebeklikten çocukluğa geçiş törenidir. Her doğum gününün kutlanmasına yaşı ilerlemiş Gagauzlar “yeni icattır, önceleri böyle bir şeyler yapılmazdı” demekte, fakat torunların yaş günlerinde her şey en iyi şekilde olsun diye en fazla onlar uğraşmaktadır.

Çocuk yaşını doldurduğu gün, akrabalardan veya komşulardan biri, çocuğu “kaçırmaya” çalışır ve bunu annesi-babası görmeden yapmayı başarırsa, mutlakakaçırdığı çocuğa yeni üst-baş giydirmektedir. Anne, çocuğu arar, bulunca bebeği kaçırana hediyeler vererek çocuğu alır. Burada, yukarıda sözü geçen “bebeğin satılması”nın izleri görülmektedir. Gagauzlar, bu uygulama yapılacak olursa, bebeğin ömrü uzayacağına inanmaktaymış (Balaban S. 2005; Çavdar S. 2005; Kambur 2005). Bu inanç günümüzde neredeyse unutulmuştur, uygulama ise, varlığını bir oyun şeklinde devam ettirmektedir.

Çocuğun biyolojik ve fizyolojik gelişmelerinin belirtilerinden olan diş çıkarma, ilk adımlarını atma, Gagauzlar tarafından genellikle merasimlerle kutlanmaktadır. Merasimlerde çocuğun dişinin sağlam olması, adımlarının sağlam atılması istekleri yer almaktadır.

Gagauzlarda yaygın olan bir görüşe göre, bebeğin diş çıkarmaya başladığını annesinin anlamaması gerektir (babasının görüp görmeyeceği fark etmemektedir). Annesi anlayacak veya bebeğin dişini ilk annesi görecek olursa, bebeğin çok zor ve ağrılı diş çıkartacağına inanılmaktadır. Bebeğinin ilk dişini ilk görene hediyeler verilmektedir. Hediyeler ile birlikte mutlaka iğne ile iplik verilmektedir. İğneyle iplik verilmesi, dişlerin iğne gibi sivri olması, dişlerin damaktan, ipin iğne kulağından gibi çabuk çıkması isteği ile bağlantılıdır. Eski dönemlerde çıkan ilk dişi gümüş para ile ovarlardı ki, dişleri gümüş gibi beyaz ve sağlam olsunlar (Moşkov 2004:31). Düşen ilk süt dişi ise, Gagauz Türklerinde bir lokma ekmek içine koyup, “garga, garga, na sana kemik diş, ver bana demir diş” diyerek evin çatısına veya bahçesine atarlar. Dişin kuşa veya fareye atma uygulaması başka halklarda da mevcuttur[46].

Çocuğun ilk yürümesi ile ilgili merasime “kösteeni kesmek” denilmektedir. Gagauz Türklerinde yeni yürümek isteyen çocuğun ayaklarına ip, “köstek” sarıldığına inanılmaktadır. Bu iplerden çocuğu kurtarabilmek için Gagauzlar “kösteeni kesmek” törenini düzenlerler. Tören, çocuk tek başına adımlarını atmaya başladığında düzenlenmektedir. Çocuk ilk adımlarını atmaya başladığında, annesi “adım çöreği” denilen mayasız ekmek pişirir ve komşu kadınları çağrır. Çocuk ayaklarına konur, tüyü gibi hafif yürüsün diye, ayakları arasında tavuk tüyü kesilir. “Adım çöreği” ayakların arasından yuvarlanır, çörek uzağa yuvarlanacak olursa, çocuğun uzağa gideceğine, büyük mevkilere ulaşacağına inanılır. Yuvarlanan çöreği, çocuğun kendisinin getirmesini sağlarlar, çocuk çöreğe doğru yürüdüğünde annesi çocuğun poposuna hafifçe oklava ile vurarak “Kute kute, kendi ekmeğine git” kalıp ifadesini söylemektedir. Çocuk ekmeği getirince, annesi veya ninesi (ki çoğunlukla ninesi yapmaktadır) ekmeğin üzerine bal sürer, “oynaya oynaya” (=dans ederek) başının üzerinde kırıp, misafirlere vererek şu kalıp ifadeyi söyler: “Uşaan ilk ekmecii. O, varlıın yüzü, kısmetli ömrünün simvolu[47], buyurunuz! Bizim kısmet –sizin kısmet”. Misafirler ekmeği alarak, çocuğa hayır dua verir, övgü dolu sözler söylerler. Bu sözlere örnek teşkil edecek birkaç kalıp ifade vermek mümkündür: “Saa olasın,

---

[46] Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz.:Kuroglo 1980:33; Sokolova 1972:111.
[47] Simgesidir.

gözel büüyäsin, nicä gün erä, insana hatır güdäsin!", "Demir ayak – ömüre dayak!", "Gezip göräsin, dünneyi açasın, ananı hem bobanı, hayli insanı hep sevindiresin!", "Altın ayak – demir dayak!" vs.

Günümüzde bu merasime, eve birilerini davet etmek yerine, küçük küçük adım çörekleri pişirilir, üzerine bal sürülür ve çocuklara verilir. Çocuklar komşulara, akrabalara koşarak giderek ekmeği götürür.

Merasimde tüyün kesilmesi, kösteğin kesilmesi, ekmeğin koşarak dağıtılması, bu uygulamaların hepsinde taklit büyü prensipleri görülmektedir. Gagauzlarda yapılan "köstek kesme" âdetine benzer âdetler Bulgar, Rus, Türk halklarında da mevcuttur[48].

Çocuğun memeden ayrılmasını, çocuk için bir dönüm noktası olarak gören Gagauzlar, çocuğu memeden ayırtırken bazı âdetlere uymaktadırlar. Çocuk memeden ayırtılacağı gün, annesi pita ve yumurta pişirir. Çocuğu son kez emzirdikten sonra, yumurtayı yuvarlar, çocuk yumurtayı almaya yöneldiğinde kaba etine hafifçe oklava ile vurulur. Pita mahalledeki çocuklara dağıtılır. Bu âdet eskiden beri aynı şekilde uygulanagelmektedir (Duşkova 2005; İkizli 2006; Kambur 2005). Aynı âdet komşu Bulgar halkında da uygulanmaktadır (Derjavin 1914:112).

Çocuğun hayatındaki geçiş dönemlerinden olan, evlerinde çok büyük kutlamalar yapılmamasına rağmen, bir bayram havasında geçen diğer önemli törenler de okula başlama, liseden mezun olma, üniversiteden mezun olma törenleridir. Okula başlama töreni okulda düzenlenmekte, okula başlayanlarının velileri törene seyirciler olarak katılmaktadır. Töreni, okul müdürü konuşmasıyla açar, belediye başkanı veya onun yardımcıları konuşma yaparak çocukları tebrik eder, eğitimde başarılar dilerler. Konuşmalardan sonra şiir okumaktan, şarkı söylemekten oluşan kısa bir program sunulur, okulun o sene mezun olacak

[48] Başka halklarda köstek kesme âdetiyle ilgili bkz.: Gordlevskiy (1950:169), Derjavin (1914:112), Dobrudja (1974:272), Kalafat (1999:89), Önal (1998:67), Örnek (1979b:251-258; 2000:164-166).

öğrencileri, okula başlayan öğrencilere hediyeler verir. O sene mezun olacak erkek öğrencilerden biri okula başlayan bir kız öğrencisini omzuna alarak ilk zili çalarlar. Böylece tören bitmiş olur. Günümüzde törene katılan veliler, törenin video kaydını yaparak veya da fotoğraflayarak, çocukların hayatındaki bu önemli anı ölümsüzleştirmektedirler. Daha sonra ise, yeni oluşan bir göreneğe göre, yakın akrabalar davet edilerek, videolar izlenir, fotoğraflar bakılır, çocuğa ufak tefek okul-kırtasiye malzemelerinden oluşan hediyeler verilerek, çocuğa başarılar dilenir.

Liseden ve üniversiteden mezun olma törenleri de, yine velilerin seyirci olarak katıldıkları program bittikten sonra, yemekli-müzikli kutlama yapılmaktadır. Mezun olan çocuklarının aileleri, komşularını, akrabalarını davet ederek "aldamaç" (=içkili-yemekli ikram) koymaktadırlar.

1.2. DÜĞÜN TÖRENLERİNDE KADINININ YERİ VE İŞLEVİ

Evlenme, gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşamasını oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlenmesi bakımından her zaman ve her yerde önemli bir olay gözüyle görülmüştür. Ailenin, toplumsal yapının temeli olması, bu birliği sağlayan evlenme olayına evrensel bir karakter kazandırmıştır. Dünyanın her yerinde her aşaması, bağlı bulunduğu kültür tipinin öngördüğü belirli kurallara ve kalıplara uydurularak gerçekleştirilen evlenme olayı, özellikle tören, âdet, gelenek ve görenek bakımından zengin bir tablo çizmektedir (Örnek 2000:185).

Toplumların tarihsel boyutları, ekonomik yapıları, yerleşim düzenleri, üretim ilişkileri, gelenekleri, yani kültürleri evlenme biçimlerini belirlediğinden, her halkın ya da grubun, kendi yapısına uygun evlenme biçimleri, gelenek ve görenekleri mevcuttur. Gagauz Yeri'nde yaşayan Gagauzların evlenme âdet ve törenlerin aynı genel yapıya sahip olmasıyla birlikte, yerel varyantlarıyla

değişiklik göstermektedir. Düğün törenlerinde her köyün kendine has gelenek ve göreneklerinin olduğu “Her küünün kendi âdeti” Gagauzların atasözüne de yansımıştır. Ayrıca, geçiş törenleri arasında en çok değişime uğrayan düğün törenleri olmuştur. Birçok eski gelenek ve âdet unutulup günümüzde uygulanmazken, birçok yeni âdet düğün törenine yerleşmiş durumundandır[49].

Düğünlerde kadınların ve erkeklerin yapacağı işler ayırd edilir ve genellikle bellidir. Kadınlar düğünlerde kendi üzerlerine düşen işleri; erkekler de, kendi üzerlerine düşen işleri yaparlar. İşleri yapanlar, “kendi işlerine” karşı cinsten birilerinin karışmasına izin vermezler. Erkekler, genellikle, düğün yemekleri malzemelerinin temin edilmesi, düğün çadırının kurulması ve aydınlatılması ile görevlidir. Bunların dışında kalan bütün düğün işleri ise, kadınlar tarafından yapılmaktadır.

Düğün törenlerinde Gagauz kadınının yerinin neresi olduğunu, törenlerde ne tür işlevler üstlendiğini anlayabilmek için Gagauzların düğün âdet ve törenlerini aşağıda üç aşamada ele alıp inceleyeceğiz:

1. Düğün öncesinde yapılan törenler;
2. Düğün sırasında yapılan törenle;
3. Düğün sonrasında yapılan törenler.

1.2.1. Düğün Öncesinde Yapılan Törenler

1.2.1.1. Gagauz Gençlerinin Tanışma Yerleri, Eş Seçimleri

[49] XIX. yüzyılda Gagauzların düğün âdet ve törenleri ile ilgili bazı bilgileri K. Malay (1875), C. Peez (1894), A. Manof (1938), E. M. Hoppe (1957), M. Çakir (2005), V. Moşkov (2004)’un çalışmalarından bulmak mümkündür. XX. yüzyılın ilk yarısında Gagauz düğünlerinde ne gibi âdet ve törenler yer almaktaydı S. S. Kuroglu’nun (1980) çalışmasında verilmektedir.

Gagauzların XX. yüzyılda geçirdiği derin kültürel değişimler, düğün âdet ve törenlerini de derinden etkilemiştir[50]. Törenlerin geleneksel temellerinin muhafaza edilmesi ile birlikte, âdetlerin içeriği, ideolojik, kültürel ve ahlaki eğilimi değişiklik göstermiştir (Maruneviç 1983:172).

Günümüzde Gagauz gençleri doğrudan tanışıp anlaşarak evlenebilirken, A. Manof (1939:96), S. Kuroglo (1980:40,47), M. Filimonova (1976:16) gibi araştırmacıların bize verdikleri bilgilere göre, XIX. yüzyılda evlililk için kızların rızaları genellikle, sorulmamaktaydı.

Gagauz gençleri 1960'lı yıllara kadar mevsimine göre, genellikle bahar şenlikleri "rop-rop" larda, "sidyanka", "horu", çeşme başı, düğün törenleri ve imecelerde tanışırlardı. Sidyankalar veya bazı yerleşim yerlerinde "dernek, pridyanka, pirdyanka, oturmak" adlarıyla da bilinen toplantılar, sonbahardan ilkbahara kadar yapılmaktaydı. Bu tür toplantıları, evli bayanlar sırayla düzenlemekteydi. Toplantılara katılan evli ve bekâr bayanlar yanlarında mutlaka el işlerini (nakış, örgü, vs.) getirmekteydiler (Moşkov 2004:102). Böylece, evlenecek yaşta oğlanı olan bayanlar, genç kızların marifetlerini, huylarını gözlemlemek şansına sahip olmakta ve oğluna iyi bir eş seçme işlevini üstlenmekte idi. Ayrıca, bu tür toplantılarda, kadınlar genç kızlara el işleri de öğretirlerdi. Kızlar, el işlerini yaparlarken, türkü ve maniler söylemekteydi. Toplantılara katılan bekâr erkekler kızlarla maniler atışırlardı. Böylece, gençler maniler aracılıyla kendi duygularını dışa vurabilmekteydi. Mani atışmaları esnasında kimin kimden hoşlandığı anlaşılmaktaydı. Örnek olarak birkaç mani verelim:

Erkek Ah iricä, iricä,
Kaşık saldım pirincä
Bir incecik ter döktüm
Yar üzünü görünce.
Kız Ah, uluma, uluma,
Su doldurdum tuluma.

---

[50] Gagauzların geçirdiği derin kültür değişimlerle ilgili bkz. Filimonova (1976), Maruneviç (1983).

Sölärsän mani sölä,
Köpek gibi uluma.
Erkek Ah, saçak, veran saçak,
Dayansam yıkılacak.
Topla komşu kızını,
Kızın bana kaçacak.
Kız Ah, çocuk, kara çocuk,
Perçemini tara, çocuk.
Anam sana kız vermäz,
Kısmetini ara çocuk (Jelez 2005).

Katıldığı bir toplantıda hoşlandığı kızı göremeyen erkekler, o evi terk ederek, hoşlandığı kızı bulmak için, başka bir yerde yapılan toplantıya katılmaktaydı.

İlkbaharın bayram günlerinde gençlerin katıldığı “rop-rop” oyunları, güreş ve koşularda gençler tanışma fırsatını bulabilirdi. Bahar ve yaz aylarındaki bayram günlerinde köy veya kasaba merkezlerinde “horu” denilen çalgılı, oyunlu toplantılar düzenlenmekteydi. Horulara, büyük küçük ayrılmaksızın tüm halk katılmaktaydı (Çavdar T. 2006). Evlenecek yaşta çocukları olan kadınlar, gençlerin davranışlarını izleyerek, aldıkları terbiye ve ahlâkları hakkında bilgi sahibi olmaktaydılar. Bu yüzden, evlenecek yaşta çocuğu olan kadınlar, horulara eğlenmekten ziyade, özellikle gençleri izlemek için katılmaktaydılar.

Günümüzde evlenecek yaşta çocuğu olanlar, böyle bir şansa sahip değiller. Gençler kulüp, kafeterya, disko, bar gibi eğlence yerlerinde, düğünlerde, üniversite, işyeri gibi yerlerde tanışıp, anlaşarak kendilerine göre evlenecekleri zamanı belirlerler ve ancak bundan sonra evlilik kararlarını ailelerine bildirirler. Günümüzde Gagauz Türklerinde eş seçimi konusunda kızlar da, en az erkekler kadar serbesttir. Oysaki eski dönemlerde böyle bir serbestlik söz konusu değildir. Erkekler kızlara göre, biraz daha serbest olmaları ile birlikte, erkeğin seçtiği kız finansal ve soyluluk açısından uygun görülmediği takdirde

evlenmesine izin verilmezdi. K. Malay'ın verdiği bilgilere göre (1875:837-838)[51], ekonomi açısından tamamen babasına bağlı olan erkekler de, ailesine karşı gelemiyordu; aileler ise, çocukların evliliklerine daha çok bir ticari anlaşma gibi bakıyordu. V. Moşkov 1904 yılında yayınladığı çalışmasında (2004:103), gençlerin seçimine ailelerin karışması oldukça nadir görünen olay olduğunu vurgulamaktadır.

Kızlar, ailelerine itiraz edemediklerinden, ailesi kime verirse ona gitmek zorundaydılar. Örneğin, "Beni Anam" Gagauz türküsünde genç kız, annesi ablasını iyi bir kocaya, onu ise ihtiyar bir kocaya verdiğinden dolayı sitem eder:

Beni anam
Güldürmedi, gülmesin.
Ötän horoz
Kapusunda görmesin.
Kakuyu verdi
Bir şanlı şalverliyä
Beni de verdi
Bir biyaz sakallıya.
İştän geldi
Yorulmuş tazı gibi,
Bän da yanında
Bir bakla kuzu gibi.
Keçi olsa kasaplara satayım.
Koyun olsa sürülerä katayım.
Kedi olsa pençeredän atayım.
Bän de bundan
Bän de bundan kurtulayım (Malaçlı N. 2005)

Günümüzdeki Medeni Kanunun 16. madde 1. ve 2. fıkralarına göre, hem erkek, hem bayan reşit olduktan sonra, ırk, milliyet veya din gibi ayırım olmaksızın, evlilik yapabilir. Nikâh, evlenen çiftin her iki tarafının isteği ve kabulü üzerine

---

[51] Aktaranlar Kuroglo (1980:40), Filimonova (1976:16).

akdedilir (bkz.: *Vseobşçaya* 1999:9). Bununla birlikte, eş seçimindeki serbestliği; kanunlardan ziyade, gençlerin eğitimleri, ekonomik özgürlükleri etkilemiştir.

Gençler (hem kızlar, hem erkekler) eğitimlerini tamamlayıp, meslek sahibi olduktan sonra, kendi paralarını kazanmalarıyla birlikte, ekonomi açısından, tamamen babalarına bağlı olma devrini sona getirmişlerdir. Özellikle de, Sovyetler döneminde birkaç köyün bir araya getirilip kolhozların[52] oluşturulması ve kadınlara eşit haklar tanınması ile anne-baba baskısı ortadan kalkmıştır. Gençler istedikleri kolhoza, fabrikaya gidip, iş bulup çalışabiliyordu.

Devlet tarafından evlenen çiftlere büyük yerleşim birimlerinde daireler verilmesi, köyden şehirlere göçün başlamasına neden olmuştur. Bu durum evlilik için eş seçimindeki serbestliği de etkilemiştir. Gençler ekonomik bağımsızlıklarını elde ederek daha rahat hareket edip eşlerini bağımsız olarak, sadece kişilik özellikleri ile ilgilenerek seçme ortamını bulmuşlardır. Oysaki, ekonomi özgürlüğü olmayan gençlerin yapılan seçimini anne baba onaylamadan evlilik mümkün görünmüyordu. Günümüzde gençler, anne babalarının onaylarına yine büyük önem vermektedir (örneğin, 2006 yılında Gagauz Yeri'nde uygulamış olduğumuz anket sonuçlarına göre, ankette yer alanların %78,4'i onay aramaktadır); fakat bununla birlikte "izin" aramamaktadırlar.

1980'lerde Gagauz köylerinde yapılan etno-sosyal araştırmaların sonuçlarına dayanarak M. V. Maruneviç'in verdiği bilgilere göre (1983:173), köylülerin %44,48'i ebeveynlerin rızası olması gerektiğini savunurken, %44,34'ü rıza aramadıklarını veya cevap vermeye zorlandıklarını söylemiştir. Gördüğümüz gibi, ebeveynlerin rızasını alma isteği oranı 1980'lerden beri çok yükselmiştir. Zamanımızda ise, geniş hoşgörü sahibi veliler de, gençlerin seçimine karışmayıp, aldıkları kararları saygıyla karşılayarak çocukların yaptıkları seçimlerini genellikle onaylamaktadırlar. Çocukların yaptığı seçimi çok yanlış bir seçim olduğunu düşünen daha muhafazakâr, geleneğe bağlı veliler ise, tavsiyeler ile çocuklarının kararını etkilemeye çalışırlar. Evlenecek gençlerin

---

[52] Kolhoz, devlet kooperatifidir.

yaşları çok küçük olduğunda da, veliler gençlerin kararlarını etkilemeye çalışarak, evliliği ertelemeye uğraşmaktadırlar. Gagauz Yeri'nde 2006'da uyguladığımız anket sonuçlarına göre, "ebeveyn çocuğun eş seçiminde etkili olur mu?" sorusuna ankete katılanların %15,3'ü "evet, etkilemeye çalışırlar", %80 "hayır, hiç karışmazlar", %4,7'si "sadece tavsiyelerini verirler", cevaplarını vermiştir. Anket sonuçlarından da görüldüğü gibi, eş seçimi genellikle, gençlerin kararlarına bağlıdır.

Gagauz Türklerinde evlilik için başka bir etnik gruptan eş seçildiği durumlarda, ebeveynlerin rızaları genellikle hiç aranmamaktadır. Gagauzların başka bir etnik gruptan biri ile evlenmeleri, yazılı kaynaklara göre, 1940'lı yıllara kadar neredeyse hiç görülmemekteydi (bkz.: Maruneviç 1983:173; Şabaşov 2002:347). Gagauzların, Sovyetler Birliği'nin uyguladığı enternasyonalizm devlet politikası sonucu, evlenecek kişinin başka bir etnik gruba ait olması evliliğe engel olmaktan çıkmıştır. 1980'li yıllarda Gagauz köylerinde yapılan anket sonuçlarına göre, ankette yer alanlarının %62,85'i evlilikte kişinin hangi etnik gruba ait olduğu hiç önem taşımadığını; %9,35'i akrabalarından evlenen çiftin aynı milletten olması taraftarı olduğunu, fakat başka bir milletten birini tercih ettiklerinde de karşı çıkmayacaklarını; %20,21'i evlenecek olanlarının milletleri hiç önemli olmadığını, içinde yaşayacakları halkın gelenek göreneklerini uygulamaları önemli olduğunu; %3,59 kendilerine özgü özel sebeplerden dolayı, milletlerarası evliliklere karşı çıktıklarını söylemiştir (Maruneviç 1983:173).

Gagauz Türklerinde hem şehirlerde, hem köylerde milletlerarası evlilikler zamanla, gittikçe çoğalmıştır: Örneğin, Dizgince köyünde 1950'de karışık evlilikler, tüm evliliklerin %10,7'yi, 1960'ta %22,7'yi, 1970'te %25'i teşkil etmekteydi (Filimonova 1976:65). M. V. Maruneviç'in ve S. S. Kuroglo'nun Gagauz köylerinde yaptığı araştırmada (1983:173), araştırmaya katılanlarının %56,45'nin akrabaları, başka milleten biri ile (genellikle Rus, Moldovan, Bulgar ve Ukrayin) evli olduklarını söylemiştir. Gagauz erkeklerinin kızlara göre, daha sık başka milletten biri ile evlilik yaptıkları tespit edilmiştir. Gagauz şehirleri için

de aynı durum geçerli olmakla birlikte, şehirlerde milletlerarası evliliklerin oranı daha yüksektir (Maruneviç 1983:173). Bu durum günümüz için de geçerlidir.

Karışık etnikli köyler ve şehirlerde, karışık evliliklerin oranı çok daha yüksektir. Örneğin, Vulkaneştı dolayı Gavanoase köyünde Moldovan, Gagauz, Rus, Ukrayin ve Bulgarlar birlikte yaşamaktadır. Köylülerin 1955–1970 yıllar arası yaptığı evliliklerinden %12 Gagauz-Moldovan, %3,4 Gagauz-Rus, %7,2 Gagauz-Ukrayin ve %3,5 Gagauz-Bulgar arasındaki evliliklerdi. Böylece 1955–1970 yıllar arası yapılan tüm evliliklerin %26,1 karışık evliliklerdi. Geri kalan %73,9 halkın kendi milletinden yaptığı evliliklerdi. Görüldüğü gibi, bu halklar arasında Gagauz Türkleri, karışık evliliklere en çok açık olanlardır (Zagorodnaya 1987:83).

Gagauz Yeri topraklarında Rus ve Ukrayinler ile evlilikler ise, genellikle, Gagauzların yaşadığı bölgelere SSCB tarafından gönderilen kalifiye uzman olanlar ile yapılan evlilikler veya Rusya'da, Ukrayna'da yüksek öğretim gören Gagauzların yaptığı evlilikler olmaktaydı. Daha 1979 yılında Gagauzların %68 Rus diline hâkimdi (Maruneviç 1983:174) ve karışık evliliklerin gerçekleşmesi için "dil" gibi bir engel ortadan kalkmıştı.

Yukarıda söylediklerimizden yola çıkarak, Gagauzların yaşadığı bölgenin çok milletli olmasının yanı sıra, kentleşme ile iş göçü gibi faktörlerin de karışık evliliklerin çoğalmasında yetkili olduğu söylenebilir. Karışık evliliklerin sıklığı, nüfusun etnik yapısını yansıttığı gibi, "değişik milletlerin aralarındaki ilişki karakterini de yansıtmaktadır" (Zagorodnaya 1987:82).

1.2.1.2. Evlilik Yaşı İle Evlilik Biçimleri

Günümüzde Moldova'da ortalama evlilik yaşı kızlarda 22, erkeklerde 25'tir. 1950'lere kadar hem kızların, hem erkeklerin evlilik yaşı çok daha küçüktü: Ortalama evlilik yaşı kızlarda 16-18 iken, erkeklerde 18-19'du (bkz.: Filimonova 1976:17; Kuroglo 1980:39; Moşkov 2004:101). Kızın fiziksel olarak evliliğe hazır

olmasıyla ilgili bir gösterge olarak “urdun kalpaknan, yıkılmadı; hayda gitsin” ifadesi yaygın olarak kullanılmaktaydı (Moşkov 2004:101).

Erken yaşta evliliklere sosyo-ekonomik şartlar sebep olmaktadır. Gelinler bir iş gücü olarak kabul edildiğinden, erkekleri askere göndermeden önce evlendirmeye çalışırlardı (Filimonova 1976:17). Küçük yaşta yapılan evlilik olayları, Gagauz folklorunda da yansımasını bulmuştur. Örneğin, bir dünürcülük türküsünde şöyle denilmektedir:

Kız oturmuş sundurmanın başına,
Gün da urmuş küpesinin taşına.
Henüz basmış ondört onbeş yaşına,
Ne da gelmiş zavalının başına.
Dünürcülär, dünürcülär gelmişlär,
Kızı gelin, kızı gelin istemişlär...
…Boba demiş: ”Kız küçük taa, veremäm”,
Ana demiş: ”Çiizi yok taa, veremäm.”
Kız sa demiş: “Yärim geldi, gidecäm”
Kız sa demiş: “Vakıt geldi, gidecäm!” (Yüsümbeli 2001).

Türküden de görüldüğü gibi 14–15 yaşındaki kız, anne babasının rızası olmadığı halde ve küçük yaşına rağmen evlenme isteğini dile getirmektedir.

Gençler, günümüzde birbirlerini tanımak için belirli süreler “çıkmaktadırlar”. Çıkma teklifi erkeğin tarafından yapılması beklenmekle birlikte, ilk adımları kızların attığı da günümüzde gittikçe yaygınlaşmaktadır. Oysaki 1960’lı yıllara kadar süregelen geleneğe göre, erkekler dahi kızdan hoşlandığını kıza doğrudan açıklamadan, kendi akrabası olan bir kıza açılırlardı, akrabası da hoşlandığı kızla görüşüp rızasını alırdı. Kız olumlu cevap verecek olursa; horu, sidyanka vb. yerlerde görüşmeye başlarlardı. Bu görüşmelerin veya aralarındaki münasebetin nişanı olarak, kızlar “yavuklu”larına elleri ile yaptıkları çiçeği verirlerdi.

Çiçekler, gençlerin aralarındaki münasebetin ne kadar uzun sürdüğüne göre, değişiklik göstermektedir. Kızlar 2–3 kez görüşüp konuştuğu erkeye "garus" veya "kitka" olarak adlanan çiçekleri; aylarca görüştüğü erkeğe ise, "kolada çiçeği" olarak adlanan çiçeği vermekteydi. Garus, yün ipinden bir dalda yapılmış üç küçük çiçeğe denmekteydi. Kolada çiçeği ise, garustan daha büyük ve tek çiçektir ve sadece uzun süreli yavuklulara Kolada Bayramında verilmekteydi (Çavdar T. 2006). Verilen bu çiçekleri erkekler şapkalarına takarlardı. Ahlâk kurallarına göre erkekler, kendisine çiçeği verenin ismini açıklayamazdı (Moşkov 2004:101). Bazı erkeklerin şapkaları çiçeklerle dolmuş olurdu. Bu durumlarda kız, verdiği çiçeğin şapkada takıldığı yere göre, erkeğin kendisine verdiği değeri anlamış olurdu (örneğin, erkek çok önem verdiğinde şapkanın ön tarafına, fazla önem vermediğinde arka tarafına; kararsız kaldığında ise, yan tarafına çiçeği takardı) (Çavdar T. 2006, Çavdar S. 2006). Zamanla, Sovyetler Birliği'nin uyguladığı politikanın etkisiyle de, bu tür uygulamalar çok "gerici" bulunmaya başlanmış; gençlerin kulüplere gitmeye başlamasıyla birlikte, çiçek verme geleneği yavaş yavaş uygulamadan kalkmıştır. Sevgili olan gençler, hiç kimseden gizlenmeden, saklanmadan "çıkmaya" (=görüşmeye) başlamıştır.

Gençler, evlenme kararını aldıktan sonra, ailelerine bu kararı bildirirler. Aileler de geleneklere uygun olarak kız isteme, nişan gibi törenleri yaparlar. Günümüzde hem kızlar, hem erkekler evlenme kararlarını doğrudan anne-babalarına açıklamada bir sakınca görmezken; XX. yüzyıla kadar kızlar genellikle ailesine açılamazken, erkekler yakın bir akrabaya açılıp, ondan anne-babasına durumu aktarmasını istemekteydi (bkz.: Kuroglo 1980:40; Moşkov 2004:101; Yoloğlu 1999:26).

Oğulların evlenmek istediğinden haberdar olan anne ile baba ilk gelen bayram veya tatil gününde horuya giderek, kızı incelemeye, kız hakkında bilgi toplamaya çalışırlardı. Kızın ahlakına, fiziksel görünüşüne, maddi durumuna, soyuna ve onlarla 7 kuşak akraba olmamasına dikkat edilirdi (Kuroglo 1980:40). Kızı, erkeğin anne ile babası uygun buldukları durumda, yakın akrabaların da katıldığı aile meclisi toplanırdı. Aile meclisinde bu konu iyice konuşup tartışılırdı; fakat hem hukuksal, hem ekonomik açıdan ailenin tüm üyeleri aile reisine bağlı

olduğundan, son kararı aile reisi verirdi (Kuroglo 1980:40, Moşkov 2004:101). Karar olumlu olduğunda, aile tarafından akraba kadınlardan dünürcü seçilirdi (Manof 1939:78).

Sovyetler döneminden itibaren, gençlerin artık ekonomik özgürlüklerinin olmasından da etkilenerek, erkek evlenmek istediği kızın kim olduğunu açıkladıktan sonra, artık aile meclisleri toplanmaz; sadece anne ve baba, kız evine kimi dünürcü olarak göndereceğine karar verir. Dünürcü olarak genellikle, halk arasında saygı duyulan belâgatli kadınlar seçilir. Dünürcüler, genellikle iki kişiden oluşur. Aralarından biri *dünürcü başı* (veya bazı yerleşim yerlerinde var olan diğer adlarıyla *aracı, kodosçu*) seçilir.

Dünürlere; kız isteme sırasında, kız tarafının verdiği karar olumsuz olduğunda, buna karşılık oğlan kızı çok sevdiği durumlarda veya da erkeğin sevdiği kıza ebeveynlerin o kızı ona istemeye gitmeyeceklerini anladığında, başka bir evlilik biçimi olan *kaçırma* yoluna başvurulmaktaydı. Kaçırmanın bir çeşidi olan *gelini kapmak,* oğlanın ailesi kabul ettiği, fakat kızın istemediği durumlarda yapılmaktaydı. Gelini kapmaya, erkeğin arkadaşları yardımcı olurdu. Kızı, zorla ata veya at arabasına bindirerek, başka köy veya kasabada oturan oğlanın akrabalarında saklarlardı. Kızın ailesi kızı arar, gece olmadan kızı bulursa, onu geri alırdı. Geceyi evinde geçirmemiş kızın namusu lekelenmiş kabul edildiğinden dolayı, geceyi evi dışında geçirmiş kızların eve dönmesine ısrar edilmezdi. Kız kendisi de, bu evliliği istememesine rağmen, geceyi sırf evin dışında geçirmiş olmasından dolayı, ona “bu evliliği istiyor musun?” diye sorulduğunda, “evet” diyerek bu zorlama yollu evliliği kabul etmek zorunda kalırdı. Bu tür kız kaçırma sonrası, düğün yapılmaz; geline çeyiz verilmezdi. Aileler arasındaki düşmanlık ise, kızın ailesi damatlarını affedene kadar sürmekteydi. Yazılı kaynaklara göre, XIX. yüzyılda bu türden “gelini kapmak”lar çok nadir görülmekteydi (Kuroglo 1980:4; Moşkov 2004:127). Günümüzde ise, kızı zorla kaçırmalar hiç uygulanmamaktadır.

Kızın isteği olmaksızın zorla kaçırmalardan başka, bir de kızın kaçırılmaya istekli ve gönüllü olduğu kaçırmalar vardır. Kız ailesinin erkeği istememesi, ya

da oğlan ailesinin kızı istememesi nedenlerinden dolayı, eskiden yine kız kaçırmaları vardı. Bu tür kaçırmalara, *gelini kavramak* denilmektedir. Bu tür kaçırma için kızın oğlanla aralarında anlaşmaları ve akraba bir kadının da onlara eşlik etmesi gerekir. Bu tür evlilik biçimiyle evlenen kızın ailesi kızı affetmedikçe, ona çeyiz vermez ve düğün yapmazdı. Kızlarını affetmeyi kabul ettiklerinde ise, kızın ailesi akraba bir kadın ile kızın birkaç parça giyimini gönderirdi. Gelen kadın, belirli bir günde gençleri kızın ailesi tarafından affedilmeleri için, kızın evine gelmelerini söylenirdi. Belirtilen günde kız, damat ve damadın birkaç akrabası kızın evine gelir. Evde kız, babasının önünde dizlerin üzerine çöker ve babası onu affettiğini söyleyene kadar, dizleri üstünde öyle beklerdi. Çençler affedildikten sonra, kızın ve damadın ebeveynleri düğün hakkında birbirleriyle konuşup anlaşırlardı. Bu sırada kız, düğünden önce damadın evinde kalırdı. Ancak, düğüne iki hafta kala, düğün hazırlıkları için kız, yine baba evine dönerdi (Kuroglo 1980:43).

XIX. yüzyıldan başlayarak bu tür kaçırmalar genellikle “sahte kaçırmalar” olarak yapılmaktaymış. Kızı kavradıktan sonra, hem çeyizin az verilmesi, hem düğünün yakın zamanda daha kısa süreli törenle ve daha az bir masrafla yapılması, fakir Gagauzları genellikle ebeveynlerin de rızalarıyla, “kız kavrama” yöntemine başvurmaya yöneltmişti (Moşkov 2004:128). Günümüzde çok nadir olmakla birlikte, sahte gelin kaçırma olayları hala devam etmektedir.

“Kaçkın evlenme” adı altında bilinen evlenme biçimi, günümüzde hiç uygulanmamaktadır. XIX. yüzyılda da, nadir uygulanan “kaçkın evlilik” biçimi, kızın kendi isteği ve iradesi sonucu oğlan evine gelmesiyle yapılmaktaydı. Bu durumlarda, kimi zaman oğlanın ailesi veya oğlan kızı istemediği zaman oğlan evine kaçıp gelen kızı, geri baba evine göndermeleri olayları da yaşanmaktaymış (Kuroglo 1980:43). Kaçkın evlenme şekli, genellikle kız, ailesi tarafından sevmediği biri ile evlendirilmek istendiği ve kızın bir sevdiği yavuklusu olduğu durumlarda yaşanmakta idi. Bu durumlarda oğlan evinde küçük bir düğün şenliği organize edilirdi. Yapılan bu düğüne gelin tarafından hiç kimse katılmazdı (Kuroglo 1980:43).

Kaçkına benzer evlilik biçimi başka halklarda da mevcuttur. Örneğin, komşu Moldovan halkında bu tür evlilik biçimine “pe kutior” denilmektedir. Kız oğlanın evine gelip ocağın veya sobanın yanına oturunca, oğlanın anne-babası bu kızı kendilerine gelin olarak kabul etmek zorunda kalırlardı (Zelençuk 1959:15).

Aynı âdet, “pristanka” adı ile Bulgaristan’da, Ukrayna’da (bkz.:Zelençuk 1959:15-16, Kuroglo 1980:43), “oturakalma” adı ile Türkiye’de (Örnek 2000:186; Yasa 1962:3; Balaman 1973:6575-6576) de mevcuttur. Kızın zorla veya gönüllü olarak kaçırılması da birçok halkta mevcuttur. Örnek olarak Türkiye (Örnek 2000:186; Yasa 1962:3-6; Koşay 1944:341; Kalafat 1999:112; Yalman 1993:213), Hakas (Butanaev 1987:184), Azeri (Yoloğlu 1999:41), Kazak (Tayjanova 1995:296), Dobruca (Önal 1998:85-87), Yakut (İnan2000:166), Pomak (Moşkov 2004:172) Türkleri ile, aynı kültür coğrafyasını paylaşan Moldovan, Romen, Bulgar, Ukrayin ve Rus (bkz.: Zelençuk 1959:13-16; Moşkov 2004:172; Kuroglo 1980:43) halkları gösterilebir.

Kızı kaçırmak yolu ile yapılan evlilik biçimlerine, XIX. yüzyılda genellikle, kız ve oğlanın aileleri arasında ortaya çıkan servet eşitsizliği sebep olmaktaydı. Daha sonraları ise, belirli sosyal sebepler olmadan da, bu tür evliliklere başvurulmaktaydı. Kaçırmak, kaçkın gitmek Gagauz Türklerinde ayıplanmaktaydı ve her aile çocuklarını, “sırasınca” evlendirmeye gayret göstermekteydi. Gelini kaçırmak ile evlilik biçimleri tüm dünya halklarında mevcuttur; fakat XIX-XX. yüzyıllarda bu yolla evlilik artık nadir kullanılmaktaydı (Zelençuk 1959:13). Gelin kaçırılmasının kökenleri, kadın kaçırma geleneğine dayanmaktadır. Kadının kaçırılmasıyla yapılan evlilik biçimleri ilkel toplumlarda olduğu gibi, birçok gelişmiş halklarda da mevcuttur (Zelençuk 1959:14). İlkel toplum ve aile tarihi ile ilgili birçok çalışmada kadın kaçırma geleneğinin kökenleri incelenmiştir. V. S. Zelençuk’un aktardığına göre (1959:14-15), Mc Lennan, Lebok, Lippert, Spencer, Post, Kovalskiy gibi araştırmacılar bu geleneği egzogami ile ilişkilendirmektedir.

Kızın bohçasını toplayıp erkeğin evine gitmesi, böylelikle evlilikte ilk adımı erkeğin değil de, kızın atması ilgi çekicidir. Zelençuk'a göre (1959:15), evlilikte kızın ilk adımın atması, anaerkilliğin bir kalıntısıdır.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, kaçırılma olaylarından sonra düğünler hiç yapılmayabilir veya yapıldığı takdirde daha küçük, daha kısa bir tören ve masraf ile yapılır.

Ayrıca, bekâr gençlerin evlenme biçimleri yanında dul ve çocuklu kadınların dul ve çocuklu bir erkekle evlenme biçimi de mevcuttur. Bu tür evliliklere "ikinci evlilik" denilmektedir. Bu evliliklerin temelinde dul kalmış bir kadın veya erkeğin bir eşe olan ihtiyacını karşılama ve çocukları anne ve babasız büyütmeme, dul kadınının ve çocuklarının bakımının sağlanması, erkeğin evdeki ihtiyaçlarının karşılanması gibi sosyo-ekonomik ve psikolojik etmenler rol oynamaktadır.

Aileler arası veya eş adayı ile ilgili bir problem olmadığı takdirde gelin adayına dünürcü gönderilir. Dünürcü göndermek için cumartesi ve pazar günleri tercih edilmektedir. Çok nadir olarak da, perşembe günleri de dünürcü gönderilir. Salı, çarşamba ve cuma günleri dünürcülük, nişan vs. için uğursuz kabul edilerek, bu günlerde dünürcü hiç gönderilmemektedir. Bu günlerin dünürcülük, nişan için uğursuz olarak görülmesi, Gagauz folklorunda yansımasını bulmuştur. Örneğin, "Tuna'da" türküsünde Tanas isimli delikanlı Çarşamba akşamı nişanlandıktan sonra, ağabeyi ile birlikte geline hediyeler almak için kasabaya iner:

… Tanas oglan yavuklu oldu
Çarşamba günü perşembää karşı
Kalktı Tanas agasına vardı:
Hadi, bre batö, kasabaa gidelim,
Genç gelinmä ruba seçelim, -
Kumaş bulalım, şarap içelim…

Tanas ağabeyi ile kasabaya vardıklarında, Tuna boyunda kayıklarla yarış yapılmakta. Tanas ağabeyi ile alış verişlerini bitirdikten sonra yarışa katılarak

yarışı kazanırlar. Ödüllerini aldıktan sonra, Tanas ağabeyi ile bir daha Tuna ortasına üzer ve Tuna'da can verirler:

… Tanaslan agası gene çıktılar
Su ortasında taa bir seyir yaptılar.
Neredän da esti bir fena lüzgär,
Bir fena lüzgär ansızdan lüzgär.
Dalgalar üştü, karannık düştü
Tanaslan batüsü Tuna'da buuldu (Dragan P. 2006).

Haftanın günleri arasında Salı, Çarşamba ve Cuma günlerinin dünürcülük ve nişan için "uğursuz" olarak kabul edilmesi, V. S. Zelençuk'a göre (1959:17), Hıristiyanlık öncesi dönemlerin kalıntısıdır ve birçok halkta mevcuttur[53]. Putperestlik dönemlerinden kalan bu inanç, daha sonra Hıristiyanlığın tesirinde yeni açıklamalar ile verilmiştir: Örneğin, "Salı günü Dünya yaratıldığından, dünürcü gidilmez", "Çarşamba günü kıyamet günü olacağından, dünürcü gidilmez" vs. (Zelençuk 1959:18). Genellikle Perşembe günleri dünürcülük, nişan ve düğünü başlatmak için uğurlu olduğu inancı, neredeyse tüm Avrupa halklarında yaygındır (Moşkov 2004:137-138). Bunlar arsında Rus, Sırp, Leh ve Beyazrus halkları örnek olarak gösterilebilir.

Dünürcüler, 1960'lı yıllara kadar kızın evine sabah erken veya akşam geç saatlerde giderlerdi. Günümüzde ise, genellikle akşam saatleri tercih edilmektedir. Bu saatlerde gidilmesinin maksadı, dünürcüleri kimsenin görmemiş olmasıdır. Eskiden kızı vermediklerinde rezil olmamak için erkek evi dünürlük hakkında kimsenin bir şey bilmemesine dikkat ederdi. Bugünlerde ise, evlilik kararını gençler kendi aralarında aldığından, dünürcülük sadece formalite icabı, âdet yerini bulsun diye yapılmaktadır. Bundan dolayı da, dünürcü gönderileceğini gizli tutmaya gerek duyulmamaktadır.

Neredeyse 1950'lere kadar süregelen geleneğe göre, dünürcüler kızın evine adım attığında, ilk yaptıkları iş "ateşliye" (=ocağa) gidip korları karıştırmak

---

[53] Salı, Çarşamba, Cuma günlerinde uğursuzluk olduğu inancın kaynağı ile ilgili bkz.: Zelençuk (1959:17-18).

olurdu. Bu uygulama, halk arasındaki yaygın bir inanca göre, kız isteme işleminde uğur getirmesi için yapılmakta ve herkes tarafından ne anlama geldiği bilindiğinden dolayı da, ev sahipleri gelenlerin ne amaçla geldiklerini hemen anlamaktaydı (Moşkov 2004:104). Kız istemeye gelindiğinde ateşlikte, kor karıştırma âdeti Pomak Türklerinde de yapılmaktaydı (Moşkov 2004:135).

S. Kuroglu'nun aktardığına göre (1980:41), Rus etnografçı A. Afanasiyev (1868:36-37) bu âdet ile ilgili geniş ve kapsamlı bir karşılaştırmalı araştırma yapmıştır. Biz bu araştırmaya dayanarak, aynı âdetin Gagauzların komşusu olan bütün halklarda bulunduğunu söyleyebiliriz. Araştırmacılara göre, bu âdet ocak kültünün bir kalıntısıdır. Ateşe ve ocağa tapma inancının, hiç şüphesiz ateşin ilkel insanın hayatındaki önemi ile doğrudan doğruya bir bağlantısı bulunmaktadır. İlkel insanların inançlarına göre, bu âdeti uygulayan kişi, ailenin himayesi altına girmekte ve bu nedenle de, aile reisi, onu korumak mecburiyetinde idi (Tokarev 1965:2003). Böylece, korların karıştırılması ve ocağa temas edilmesi ile, dünürcü olarak gelenler, kız evinin ocağına katılmakta, ailenin himâyesine girmektedirler (Kuroglo 1980:41). Türk geleneğinde ocağın külü, ocak sönmesin, devamlı yansın diye karıştırıldığı bilinmektedir (Kırcı 1998:405). Böylece, ateşle ilgili bu uygulamanın kökünde soyun devam etmesi dileği yatıyor olabilir. Günümüzde bu âdet tamamen unutulmuş olup uygulanmamaktadır.

Dünürcü kadınlar içeri alındıklarında, bir süre kızın annesi ile görüşerek hal hatır sorup, biraz havadan sudan konuştuktan sonra, "asıl mesele"ye sözü getirmektedir. Söz "asıl mesele" üzerine gelince, burada kendine özgü bir kavramlar dizisi içinde konuşma başlar. "Asıl mesele" eskiden beri üç kavram ile açıklanmaktadır:

a) Avcı – av şekli
b) Tüccar – mal şekli
c) Oğlan – kız şekli.

a) Avcı – av şeklinde dünürcü kız istemini bir av şekli ile ifade eder ve bu avda oğlandan avcı olarak, kızdan ise bir av (keçi, oğlak, keklik vs.) olarak bahsedilir. Dünürcü; avcı oğlanın avı gördüğünü, onu çok beğendiğini; fakat av bu eve girince, o avını kaçırdığını anlatır. Şimdi dünürcü de, avcı da onlardan (evden), bu av sahiplerinden, avı istemeye geldiğini açıklamaktadır.
b) Tüccar – mal şeklinde ise, "kız güzel bir kuş, taylak, kuzu" gibi ifadelerle; oğlan ise, alıcı olarak ifade edilmektedir. Dünürcü, malı alabilmek için, mal sahipleriyle kaç para isterler, diye pazarlığa tutuşmaktadır. Bu her iki şekil de XX. yüzyılda, çok nadir kullanılmaktaydı.
c) XX. yüzyılda ve günümüzde "asıl mesele" en sık, oğlan–kız şeklinde, sadece iki kavram kullanılarak açıklanmaktadır. Bu şekilde hiçbir allegoriye başvurmadan kız, oğlana istenmektedir.

Gagauzlarda kızı istemek için var olan bu üç şekil, tüm komşu halklarında da mevcuttur[54].

Dünürcüler, 1950'lere kadar kız isteme usüllerinden herhangi birini kullanarak, kız evinden kızı verip vermeyeceklerini anasına sorardı. Kızın annesi bu teklifi kabul edecek olursa, dünürcülere birer kadeh şarap ikram eder; fakat, hemen cevap vermeyerek, kocası ve kızıyla konuşması için zaman ister ve ikinci gelişleri için dünürlere tarih verirdi. Kız evi, dünürcüye verdiği ikinci buluşma süresi içinde, damat adayı ile ilgili araştırma yapardı. Dünürcülerin ikinci gelişlerinde ise, kız evi onlara artık net bir cevap verirdi. Kız evi yapılan teklifi kabul etmek istemediği durumlarda, dünürcüleri kırmamaya dikkat ederek bir cevap verirdi. Böyle durumlarda, nazikçe, ya kızın daha küçük olduğunu; bu sene değil de, bir sonraki seneye kısmet kiminse ona vereceğini; ya da, kızın çeyizinin tamamlanmadığı için, bir yıl içinde bunu tamamlayıp evlendirmeyi düşündüğünü söylerdi.

Gençler evlilik kararını 1950'lerden sonra kendi aralarında alır oldular ve kız isteme âdeti formalite icabı yapılmaya başladı. Bu durumdan kızın ailesi daha

[54] Bulgar, Moldova, Ukrayin, Rus halklarında olan kız isteme şekilleri ile ilgili bkz.:Zelençuk (1959:18-22), Kuroglo (1980:41-42), Ohrimoviç (1892:16-17), Loskutova (1979:26-27).

önceden haberdar olduğundan dolayı, dünürcüler bir tek defa gelmekte; kızın ailesi de "Gençler kendi aralarında anlaşmışlar, bize onları evlendirmek düşer" diyerek, nişan için damat tarafının ne gün gelmeleri gerektiğini söylerler. Konuşmayı genellikle kızın annesi yapar; babası ise, sadece konuşulanları onaylar. Bazı durumlarda ise, dünürcülerle yapılan konuşmalarda kızın babası hiç yer almaz. Kız isteme, kız verme olayında Gagauz kadınlarının, erklerden çok daha aktif rol aldıkları görülmektedir.

Eski bir âdete göre, kız tarafından olumlu cevap alan damat tarafı, kız evine bir adet altın gönderirdi (bkz.: Argunşah 1998:104; Manof 1939:78). XX. yüzyılda bu âdet artık uygulanmaz olmuştur.

1.2.1.3. Nişan

Dünürcülük yoluyla anlaşan aileler, bu anlaşmalarını, daha geniş bir topluluk içinde, akrabaların huzurunda yapılan bir anlaşmayla iyice pekiştirip meşrulaştırırlar. Bu çağrılı kutlama törenine ve işlemlere "nişan", "annaşmak", "yavklu etmek", "yavklu olmak", "söz", "söz vermek", "laf", "laf bırakmak" gibi adlar verilir. Gagauz köylerinde bunların en yaygın olarak kullanılanı: "Söz" ve "annaşmak"tır.

Nişan töreni cumartesi veya bir bayram gecesi yapılır. Törenin gece vakti yapılma geleneği, kız ve oğlan tarafları bazı konularda anlaşamayacak olur ve nişan yapılmaz ise, etrafa rezil olmaktan çekilmesine dayanır (Moşkov 2004:105). Törene hem oğlanın, hem de kızın en yakın akrabaları (anne-baba, kardeşleri ve anne babanın kardeşleri) ve bir iki arkadaşı katılır. Eskiden törene katılanların sayısının çift olmasına dikkat edilirdi (bkz.: Kuroglo 1980:44; Moşkov 2004:105; Yoloğlu 1999:41). Günümüzde nişan törenlerine katılanların sayısına pek fazla önem verilmemektedir. Damat tarafından nişan törenine gelenler, yanlarında "kaniska" (=kolaç ile söğüş piliç), meşrubat ile içki, tatlı ve

geline hediyeler getirirler. Geline getirilen hediyelere günümüzde "nışan" denilmektedir.

Oğlan evi mensupları kızın evine gelince, damat ve arkadaşı hariç, herkes içeri geçer. Damat ve gelin tarafları birbirlerine kaniskaları verdikten sonra, hal-hatır sorma faslına geçilmektedir. Bundan sonra, taraflar arasında herkesin ortasında yapılan karşılıklı konuşmalarda, 1950'lere kadar süregelen geleneğe göre, oğlan evinin kız evine vereceği başlık parasının değeri; "baba hakkı" ve "ana topu" denilen hediyeler; geline verilecek ziynet eşyalar, çeyiz; düğünün ne zaman yapılacağı; tarafların düğüne kaç kişi ile katılacağı hakkında anlaşmalara geçilirdi. Gagauz köylerinin birçoğunda, "baba hakkı" ve "ana topu" oğlan evinden, kızın baba ve annesine verilen paraya denilmekteydi. Kız için verilen başlık parasına ise, örneğin Çeşmeköy ve Satılık Hacı köylerinde "aarlık" denilmekteydi (Kuroglo 1980:45).

Nişan töreni sırasında yapılan bu anlaşmalarda ilk önce oğlan evinin kız evine verecekleri konusunda tartışılıp pazarlık yapılmaktaydı. Bu konuda anlaşmaya varıldıktan sonra, kız evinin verecekleri konusuna geçilmekteydi[55]. Öncelikle gelinin çeyizine neler gireceği konusu (kaç yastık ile yorgan, kilim ile halı, nakışlı peşkir, sandık, danteller gibi) konuşulduktan sonra kız ailesinden "bohçalık" (=damadın bütün yakın akraba erkeklerine gömlek ve peşkir; bayanlara ise, başörtü ile bir kesim kumaş) istenilmekteydi. En önemli konu ise, genç çifte "zesträ" (= toprak, tarla)nın ne kadar verileceği konusuydu. Genç çifte kız ailesi tarafından verildiği kadar toprağın, oğlan ailesi tarafından da onlara verilmesi gerekirdi. Ayrıca, her iki ailenin de, genç çifte vereceği büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısı konusunda da pazarlık yapılmaktaydı. Bütün bunlardan sonra, kızın babası kızı için "atlas fistan" (=gelinlik), "mor şal fistan" (=yemiş töreninde giyinilecek elbise), gelinlik topuksuz ayakkabı[56], yemiş töreni için topuklu ayakkabı vs. istemekteydi (Moşkov 2004:106).

---

[55] Damat evi tarafından gelin evine verilen para miktarı ve verilen hediyeler içine neler girdiği ile ilgili bkz.: Kuroglo (1980:45), Moşkov (2004:105-106).
[56] Eskiden Gagauz inanışlarına göre, nikâha topuklu ayakkabı giyinilmezdi. Bu konuyla ilgili bkz.: Moşkov (2004:106).

Gagauz Türklerinde Sovyetler Birliği'ne girmeden önce; baba hakkı, ana topu, ağırlık, çeyiz vs. evliliğin temel şartları olarak kabul edilmekteydi. Kız evi tarafından zestra verilmesi ise, genellikle, gelinin damattan yaşça büyük veya özürlü olmasıyla doğrudan bağlantılıydı. "Kör olsun, ama zestrası olsun" şeklindeki bir Gagauz atasözü bu görüşü destekler niteliktedir. Zestra, oğlanı evliliğe çekmek için kullanılmaktaydı (Kuroglo 1980:47). Aynı uygulama komşu Bulgar ve Moldovanlarda da yapılmaktaydı (bkz.: *Dobruca* 1974:213; *Moldovane* 1977:273).

Gagauzlarda görülen baba hakkı, ana topu, ağırlık adı altında istenilen para ve hediyeler gibi işlemler; başlık, kalın, süt parası gibi değişik adlar altında eskiden beri birçok halkta mevcuttur. Daha Göktürk yazıtlarında mal, servet, kalın, çeyiz anlamında "kalıng" kelimesi geçmektedir (Ergin 1984:116). Kırım (Tahir 1990:42), Makedonya (Kalıcanın 1992:172) Türklerinde, gayrimüslim Altaylarda (Radloff 1982:175), Türkmenlerde (Blackwell 2001:67–69), Kazakistan Kazaklarında (Tayjanova 1995:295), Doğu Türkistan Kazaklarında (Altay 1998:155), Türkiye'nin değişik bölgelerinde, değişik adlar altında (Koşay 1944:15–55, 113; Boratav 1994:174) bu gelenek mevcuttu. Bu para ve hediyeler ne adı altında olursa olsun, Türk aile hukukunun temelini teşkil eder. Türk edebî kaynaklarının hepsinde kalın geleneğinden söz edilir (Ögel 1988:256–258).

II. Dünya Savaşından sonra, Gagauzların Sovyetler Birliği hükümeti altında yaşamaya başlamasıyla birlikte, varlık sahiplerinin malları, toprakları, ellerindeki altınları devlet tarafından alınınca, özel mülkiyeti ve varlığı elinden alınan insanların başlık parası, zestra, baba hakkı vs. istemesi veya vermesi olasılığı ortadan kalkmıştı.

Gagauz Türklerinde 1950'lere kadar yapılan nişan törenlerinde konuşup pazarlık ettikleri konularda anlaşmaya vardıklarında, gelin ve damat adaylarının babaları tokalaşırlardı. Tokalaşma olayı, her konuda anlaştıkları ve tarafların bu anlaşmaya aykırı davranma hakları olmadığı anlamındadır.

Nişanda konuşulan konular 1950'lerden itibaren büyük değişime uğramıştır. Nişanda genellikle düğünün yapılacağı tarih, düğüne davet edilecek kişi sayısı, karşılıklı hediye alıp alınmayacağı konularda anlaşılmaktadır. Önceleri olan o "ticari sözleşme" karakterindeki anlaşmalar kalkmıştır; düğün töreninin nerede ve ne şekilde yapılacağı konusunda anlaşmalar yapılır olmuştur. Her iki taraf anlaşıp tokalaştıktan sonra, herkes sofralara yemeğe davet edilir ve bu arada arkadaşı ile birlikte dışarıda bekleyen damat adayı da içeri alınır.

Gelin ve damat adaylarına tüm orada bulunanların huzurunda evlenmek isteyip istemedikleri, birbirlerini sevip sevmedikleri sorulur. Olumlu cevaplar alındıktan sonra gelin adayına kayın validesi tarafından "nışan çemberi"[57] bağlanır. Çember köşesine 1950'lere kadar, bir külçe altın dikilmekteydi. Bulgaristan Gagauzlarında ise, dört köşesine de altın dikilmekte ve ortasına da diğerlerinden biraz daha büyük olan altın dikilmekteydi (bkz.: Manof 1939:78, Kuroglo 1980:47). Günümüzde ise, bazı Gagauzlar hiç başörtüsü vermemekte; bazıları ise, seçtikleri güzel bir başörtü veya fluarı "nışan" denilen bohçaya koyarak, gelin adayına bohçayı vermektedirler. Bohçaya günümüzde ayrıca, bir takım elbise, çamaşır, çorap, parfüm gibi hediyeler de konulmaktadır. Aynı anda kızın annesi de, damada aynı şekilde baştan ayağa kadar kıyafetten oluşan bir bohça vermektedir.

Nişan çemberi ve nişan bohçaları verildikten sonra, eski geleneğe göre, genç çift orada bulunan herkesin ellerini öpmektedir. Eli öpülenler, gençlere para vermektedir. Bu seremonyalardan sonra, gençler nişanlanmış, yavuklu olmuş olarak kabul edilmektedir. Burada hemen belirtmeliyiz ki, 1960'lı yıllara kadar nişanlı kız, halk arasına çıktığında, mutlaka nişan çemberi ile başını örtmeliydi. Nişan çemberinden, herkes bu kızın nişanlandığını anlıyordu. 1970'li yıllarda genç kızların yanı sıra, evli kadınlar da başlarını örtmemeye başlamıştı. Böylece, nişan çemberi ile baş örtme âdeti de zamanla uygulanmamaya başlayarak, günümüzde tamamen unutulmuştur.

---

[57] Nişan çemberi, nişan töreninde geline bağlanan süslü yazmaya, başörtüye denilmektedir.

Gelin adayına çember hediye etme âdeti başka halklarda da bilinmektedir. Örneğin, Pomak Türklerinde, Türkmenlerde, Tatarlarda (bkz.: Kuroglo 1980:48; Şişkov 1936:88).

Nişan töreninden itibaren düğün gününe kadar oğlan, her akşam kızı ziyarete gidebilmekteydi. Görüşmelerde mutlaka yanlarında kızın küçük kardeşi veya ninesi bulunmaktaydı. Nişanlılar tek başına bırakılmaz. Günümüzde ise, oğlanlar kızların ziyeretlerine nişanlanmadan da gelebilmektedir. Fakat, nişanlandıkten sonra, oğlan kızın evinde artık ailenin bir üyesi olarak kabul edilmektedir.

Düğün âdetlerini inceleyen N. A. Kislyakov (1969:98), nişanlığın aslında anaerkil çağındaki evliliğin kalıntısı olduğu sonucuna varmıştır. Gagauzların nişanlanmış oğlanı bir nevi “tebrik etme” âdetine de, bir anaerkillik kalıntısı olarak bakmak mümkündür (Kuroglo 1980:48). Nişanlanmış oğlan horu yerinde görününce, arkadaşları onu kulaklarını çekerek tebrik ederlerdi; oğlan ise, bu işlem âdetten olduğundan, arkadaşlarına ne kızabilir, ne de küsebilirdi (Moşkov 2004:107). Nişanlı bir kızın baş örtmesi, bir tek oğlanın bu kızın üzerinde hakkı olduğunu simgeleyerek, ilkel zamanlarda, sadece bu oğlanın, o kız üzerinde meşru sahip olma hakkı olduğuna işaret sayılırdı. Ataerkilliğin ve kapitalist ilişkilerin gelişmesi, zamanla oğlanların kendilerine gelin seçmelerini kanunlaştırmış ve evliliğin yapılmasını, oğlanın seçtiği kız için anlaştıkları para miktarınca ödeme yapmasına bağlamıştır (Kuroglo 1980:48).

Nişan töreninde 1960’lı yıllara kadar kemençeci ve gaydacının; 1960’lı yıllardan başlayarak akordeoncu ile davulcu; son zamanlarda ise, teyp veya CD çalarların çaldıkları müzikler eşliğinde yemekler yenilir, halk dansları oynanılır. Tören, gelin ailesinin damat tarafından katılanlara hediyeler (genellikle erkeklere gömlek veya havlu ya da maddi durumları iyi olanlar her ikisini de, kadınlara elbiselik kumaş veya başörtüsü gibi) vermesiyle sona erir. Misafirler eve dönmeye kalktıklarında, damadın ailesine hazırlanmış olan hediyeler, bohçalar veya son zamanlarda olduğu gibi, paketler ile verilir. Damat tarafın eve dönüşü, genellikle çok gürültülü olur ki, evlerinde oturan herkes, o gece nişanın

olduğunu anlayabilsin. Tarafların son 10–15 yıl içersinde karşılıklı anlaşmaları üzerine hediyeler, gelin ve damat hariç, başka kimseye verilmemektedir.

Nişan töreninde eski dönemlerde müzisyenlerin söylediği türküler yanı sıra, müzisyenlerin çaldığı müzik eşliğinde törene katılanlar da, sırayla türkü söylemekteydi (Dragan P. 2006). Müziklerin elektronik ortamda dinlemeye başlanmasıyla bu âdet ortadan kalkmaya başlamıştır ve günümüzde tamamen unutulmuştur.

1.2.1.4. Emiş (=Yemiş) Töreni

Gagauz Türklerinde nişan ve düğün arasında yapılan en önemli törenlerden biri de yemiş törenidir. Törenin gelenek içinde bilinen yerleşik ismi yemiş olmakla birlikte, XX. yüzyılda “goda”, “çotra” gibi isimlerle de adlandırılmaya başlanmıştır. Törenin isimleri, törende kullanılan ve önemli yeri tutan yemişten, çotradan ve godadan almaktadır. Yemiş; törende yer alan kuru üzüm, fındık, ceviz gibi, çerez diye Türkiye’de bilinen kuruyemişlere denilmektedir. “Çotra”, düğün törenlerinin birçoğunda şarabı koymak için kullanılan oymalı, tahta mataradır. “Goda” ise, “anlaşma töreni” anlamına gelen ve Bulgarca “godeş”, “godej”, “godyavane” gibi adlarla adlanan tören adından Gagauzcaya uydurulmuş bir addır. Gagauzlarda “goda”, hediyeler bulunan bohçalar anlamına gelmektedir. Bulgaristan Gagauzları da, bu törene “goda” demektedir (Argunşah 1998:105).

Yemiş töreni, nişandan sonra düğünden önce bir pazar günü yapılır. Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre, tören; damat tarafından gelin evine ve gelin evi tarafından damada verilecek olan hediyelerin halkın huzurunda verilmesi için düzenlenmektedir. Günümüzde bu tören çok nadir, neredeyse hiç yapılmamaktadır. Günümüzde bu tören yapılmış olsa bile, çok sadeleştirilmiş şekliyle yapılmaktadır. Oysa ki, V. Moşkov (2004:107–109), S. Kuroglo (1980:49–55), A. Manof (1939:78)’un verdikleri bilgilere göre, eski dönemlerde

yemiş töreni tam bir "küçük düğün" şeklinde yapılmaktaymış. Bu tören eski şekliyle, 1960'lı yıllara kadar süregelmiştir.

Yemiş töreninden bir önceki gün, hem damat ve hem de gelin tarafından genç çift kendilerine birer bekâr delikanlı "izmetçi" (=hizmetçi) seçerdi. Hizmetçilerin görevine, yemiş törenine katılacak olanları davet etmek, damada eşlik etmek; hediyeleri taşımaya, çeyizleri almaya yardım etmek; tören sofralarında hizmet etmek gibi çeşitli işler girmekteydi. Hizmetçiler, törene davet etmeye, yelesine "basma" denilen mendil bağlanmış atlar üzerinde giderlerdi. Hizmetçi, davet edilecek kişiye, davet eden taraftan selam söyleyerek, yemişe davet eder ve çotra ile şarabı uzatır. Davet edilen, daveti kabul ettiği zaman çotradan bir yudum şarap içerdi. Günümüzde yemiş töreni yapıldığında, törene davet etmek için at yerine motor veya araba ile gidilir; yaya olarak çocuklar gönderilir, ya da daha basite kaçarak telefon aracılığı ile davet edilir. Çotra kullanımı günümüzde neredeyse kalmamıştır.

Yemiş töreni gelin evinde yapılmaktadır. Damat tarafından katılacak olanlar, belirlenmiş saatte damadın evine gelip, hediyeleri birkaç bohçaya toplarlar: Bu bohçalardan birine "goda kolacı" veya "kaniska" diye adlandırılan süslü ekmek ile söğüş piliç; diğerine "meze", yemiş denilen kuruyemiş ve şekerlerle tepsi; bir diğerine ise, gelinin annesine, babasına ve kardeşlerine hediyeler; en sonuncusuna da, gelinin hediyeleri konur. Hediyelerin sayısı, yukarıda da söylediğimiz gibi, damat ailesinin finansal gücüne bağlıdır. Nitekim nişanda yapılan anlaşmaya sadık kalarak, bütün anlaştıkları hediyeler alınmalıdır. Damat tarafından orada bulunanlara ikram yapıldıktan sonra, damat hariç, hepsi müziğin refakatinde gelinin evine gider. Gidenlerin gidiş sırası şu şekildedir: En önde müzisyenler "yol havası" müziğini çalarak gider; daha sonra, elinde goda ile "dever"[58] veya bazı Gagauz köylerinde olduğu gibi deverler; deverlerden sonra da, damadın ailesi ve arkadaşları yürüyüş sırasında yer almaktadır. Mihail Çakir'in verdiği bilgilere göre (2005:109), törende yer alan müzisyenlere göre,

[58] Dever, damadın bekar erkek kardeşi veya kuzenidir (bazı köylerde ise, örneğin Kıpçak'ta evli ağabeyi veya kuzeni dever olur). Dever, bütün düğün törenlerinde damada yardımcı olur. Deverin düğün törenlerinde birçok işlevi olduğundan halk arasında devere "düğünün eşeği" denmektedir.

damat tarafının zengin olup olmadığını anlamak mümkün olurmuş. Gagauzların zenginleri 1930'lu yıllara kadar, kasaba orkestrasını tutabilirken; fakirler sadece bir tek gaydacı ile yetinmek zorunda kalırlarmış (Çakir 2005:109). Ancak, 1950'lerden beri tören için genellikle bir davulcu ile akordeoncu tutulmaktadır.

Gelinin evine gelindiğinde, gelin tarafı ile damat tarafı ilk önce karşılıklı halk dansları ederler, sonra hep birlikte "horu" adı verilen halk dansını yaparlar. Müziğin eşliğinde getirilen hediyeler gelin tarafına verilir.

Oğlan tarafı kız evine gelince, gelin, gelen misafirlere hemen çıkmaz. Deverin gelini bulup halk arasına çıkarması gerek. Dever, gelinin arkadaşları olan "zılvalar" tarafından saklanan gelini bulunca; zılvalar, ondan gelin için fidye isterler.

Fidye, XX. yüzyıldan beri, bir türkü söylemekten veya "tukanca" ve "kadınca" adı verilen oyunları oynamaktan oluşmaktadır. Zılvalar, deverden istenilen yerine getirilinceye dek, gelini göstermezler. Dever, türkü söylemek, oyun oynamak istemezse veya bilmezse, para ödeyerek gelini vermelerini sağlar. Fidye âdeti birçok halkta mevcuttur; yalnız "ödeme" yerleri her halkta düğünün değişik etaplarında yapılmaktadır. Örneğin, Kazaklarda (Tayjanova 1995:300, 304–307), Türkmenlerde (Blackwell 2001:71), Bulgarlarda (Derjavin 1914:146), Moldovanlarda (Zelençuk 1959:40) bu tür âdet vardır. S. S. Kuroglu'nun aktardığına göre (1980:50), bazı araştırmacılar bu âdeti, ilkel insanın hayatının kritik anlarında kötü ruhların karşısında mitsel korkular olarak (Kagarov 1926:169); bazıları ise, gelinlerin/kızların satın alınması geleneğinin kalıntısı olarak (Sumtsov 1881:26; Ostroumov 1905:18; Smirnov 1878:989) görmektedirler. Kazak, Türkmen ve diğer Türk halkların âdetlerini inceleyen N. A. Kislyakov'a göre (1969:128), bu âdetin menşei, anaerkilliğin ataerkillik ile çatıştığı döneme dayanmaktadır. S. Kuroglu'ya göre (1980:51), Gagauzlardaki yemiş töreninde "yemiş fistanını" (=yemiş elbisesini) gelinin giymek istemiyor gibi yapma âdeti de, iki kabile arasındaki çatışmaların bir kalıntısıdır. Günümüzde artık hiç yapılmayan âdete göre, gelin kız kayınvalidesinin

giydirmeye çalıştığı yemiş elbisesini üç defa giyip üstünden çıkartır, giymek istemez. Sonuncusunda gelin razı olur ve giyer.

Gelin yemiş elbisesini giydikten sonra, dever gelini misafirlere çıkartır. Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:109), yemiş elbisesini giyen gelin, damat tarafından törene katılanlara çotra ile şarap ikramında bulunur ve şarabı içenler geline para verir; gelin de bunun karşılığında, para verenlerin ellerini öperdi. Günümüzde birçok Gagauz köyünde artık bu âdet görülmez. Bu âdet sadece Vulkaneştı şehrinde ve düğün gününde, gelinin onu giydiren ve süsleyenlere şarap ikram etmesiyle, büyüklerin ellerinden, küçüklerin yanaklarından öpmesi biçiminde var olmaya devam etmektedir.

Törende yer alan herkes sofralara geçip, ikram edilen yemekleri yedikten sonra "büyük horu" ve diğer halk dansları oynanır. Danslardan sonra, gelin tarafından damat için hazırlanan hediyeler tepsi üzerinde devere verilir. Gelin tarafından damat için hazırlanan hediyelerin tepsiye dizilip, üzerine işlemeli-nakışlı örtünün örtülmüş olduğu ve bütün bunların tepesine bir kırmızı kuşak ve bir kırmızı gül konulmuş hediyeye de, "goda" denilmektedir. Bu kırmızı kuşak yerine 1930'lardan beri kırmızı kurdele kullanılmaktadır.

Kırmızı kuşağın veya kurdelenin ve kırmızı gülün kullanılması, günümüzde sadece estetik açıdan değerlendirilmektedir. Fakat, daha önceleri bunların büyüsel bir işlevi de olduğuna inanılmaktaymış (Kuroglo 1980:53). Kırmızı gül, damadın göğsüne veya şapkasına takılırdı ve aşkın simgesi olarak kabul edilirdi. Birçok halkta gül, güzel bir kızın, yarin ve aşkın simgesidir (Kuroglo 1980:53). Halk türkülerinde gül, yâr ve gelini ifade eder. Örneğin, "Şu Bayırda, Şu Çayırda" türküsünde şöyle denilmektedir:

Şu çayırda, şu bayırda üç çiçek,
Bre gidi canım, üç çiçek.
Biri lale, biri zümbül, biri gül,
Bre gidi canım, biri gül.
Lale, zümbül sizin olsun, gül bizim.

Bre gidi canım, gül bizim (Çavdar T. 2006).

Bir diğer Gagauz türküsünde, gül yine bir aşk sembolü olarak karşımıza çıkar…

Şu bayırın ardında,
Güme - güme gül açar,
Güller sevdaya karıştı,
Sevda güle yaraştı (Yoloğlu 1999:45).

“Ay Kızım” türküsünde, baba kızına “gülüm” diye hitap eder:

Ay kızım, kızım,
Kırmızı gülüm.
Seni ister cambaz oglu
Vereyim ona (Tatar 2005).

Godada kuşağın kullanılması S. Kuroglu’ya göre (1980:53), kızın ve oğlanın “evlilik birleşmesi” sembolüdür. Gagauzlarda eskiden yemiş töreninde geline hediye edilen gümüş kemer, hayatında sadece bir tek defa düğün gününde takılırdı. Damadın düğünde bağlaması için kırmızı kuşak, goda ile gönderilirdi. Böylece, bu kuşaklar, gençlerin evlilikle birbirlerine bağlandıklarını gösterir. Bu kuşakların gençlerin birbirlerine evlilikle bağlandıkları gün kullanılmasından dolayı da, bu kuşaklar, “birlik kurma” simgesi haline gelmiştir (Kuroglo 1980:53–54).

Dever, damat tarafından yemiş törenine katılanlar ile birlikte, yine müziğin eşliğinde damadın evine döner. XX. yüzyılda ve günümüzde yapılan yemiş törenleri burada biterken; XX. yüzyıla kadar yapılan yemiş törenlerinde damat tarafı gelin evinden çıktıktan sonra, gelin, kuru üzüm, fındık, ceviz ve şekerleri alarak horu yerine giderdi. Bu arada damat da, gelinin gönderdiği kıyafetleri giyerek, horu yerine gelirdi. Horu yerinde gelin ile damat, getirdikleri yemişleri onları kutlayan arkadaşlarına ikram ederdi. Bu törenden sonra, gelin ve damat, horuda artık el ele tutuşarak oynayabilirdi. Sözü geçen zamanlarda böyle bir davranış (akraba olan gençler hariç), namuslu bir kız için bir genç ile el ele tutuşma, Gagauzların ahlâk normlarına uygun olmayan bir davranış kabul edilirdi. El ele oynadıkları ilk oyundan sonra, gelin herkesin önünde damadın elini öpmeli; damat ise, buna karşılık geline bir büyük altın vermeliydi.

Delikanlının kıza bu altını vermesi ile yemiş töreni sona ermiş kabul edilirdi (Moşkov 2004:109).

XX. yüzyıla kadar yapılan yemiş törenlerinde damat, goda ile birlikte gelinin evine hiç gitmezdi. Ancak, XX. yüzyılda, bilhassa 1950'lerden sonra, bazı Gagauz köylerinde damat yemiş töreninde gelin evine gelmeye başlamıştır (Kuroglo 1980:51). Damadın gelinin evine gelmesiyle, bazı yemiş âdetleri değişiklik göstermiştir. Örneğin, el öpme âdetini gelin ve damat birlikte yerine getirmektedir. Yemekler yenildiği vakit, içki ikram edilir; içki ile birlikte bir tepside ekmek ve tuz gezdirilir, içkisini içenler tepsiye para atar. Damadın hediyeleri yine süslenmiş goda şeklinde verilirken, gelinin ailesi törene katılan damat tarafı erkeklere gömlek ve el dokuması peşkir; bayanlara ise, bir "kesim kumaş" hediye eder. Verilen hediyeler insanların üzerine çapraz olarak bağlanır; böylece evlerine dönüşte hediyelerini herkese sergilemiş olurlar. Her iki taraftan da verilen hediyeleri görebilmek için, komşu ve meraklılar gelinin evine gelerek hediye verme merasimini izlerler. Verilen hediyeler zaman içinde değişiklik arz etmektedir.

Yemiş törenine damadın da katıldığı durumlarda, damat ve gelin arkadaşlarıyla birlikte büyüklerden ayrı bir odada otururlar. Gelin, damattan başlayarak herkese yemiş ikram eder. Bu âdete, "güveyi" konuklamak denir. Damadın annesi ise, büyüklere yemiş ve ballı kolaç ikram eder (Kuroglo 1980:51–52).

Yemiş ve şeker (veya tatlı) ikram etme ile ilgili âdetler, düğünlerin farklı etaplarında yapılmakla birlikte, bunların hepsi birçok Türk halkında mevcuttur. Türkiye Türklerinde kına gecesinde lokum ikram edilmesi, nikâhta nikâh şekeri dağıtılması gibi. Ayrıca, söz kesiminde ve nişanda da, şeker ikram edilir (Koşay 1944:22; Örnek 2000:192). Kırım Tatarlarında üzüm, yemiş ikram edilir. Kazan Tatarlarında damadın ağabeyi geline hediyeler ile sandık getirdiğinde, sandık içinde "kişmiş" denilen yemiş ile şekerler bulunurdu (Kuroglo 1980:51; Yoloğlu 1999:45). Orta Asya Türk halklarında da, bu âdet çok yaygındır (Kislyakov 1969:132,142; Blackwell 2001:71). Türk halklarından başka Beyazruslarda,

Ruslarda, Sırplarda (Moşkov 2004:137) ve Bulgarlarda (Derjavin 1914:126) da kuruyemiş ile tatlı ikramı yapıldığı bilinmektedir.

Gagauzlarda gelinin tebrikleri kabul ederek el öpme âdeti büyüklere duyduğu saygıdan kaynaklanmaktadır. Bu âdet de birçok halkta mevcuttur. El öpme âdetinin çok yaygın olduğu Türkiye'nin bazı bölgelerinde (örneğin, Ağrı'da), gelin olacak kızın kına gecesi el öpmeye çıktığı bilinmektedir (Kalafat 1999:111). Bulgarların düğün törenlerinde gelinin el öpme âdeti mühim bir yere sahiptir (Derjavin 1914:126,145).

Yemiş töreninin yapılması, evlenecek olan iki gencin nişanlı olduklarını resmi olarak kabul etme anlamını taşımakta ve nişan töreninde anlaşma yapıldığı şeyleri yerine getirdiklerini halk huzurunda göstermelerine araç olmaktadır. Törende düğünün kesin tarihi belirlenmektedir. Günümüzde bu tören yok denecek kadar az yapılmaktadır.

Yemiş töreninden bir iki hafta sonra düğün yapıldığından, bu töreni, düğüne geçiş etabı olarak kabul etmek mümkündür. XIX. yüzyıla kadar yemiş töreni bir hafta süreyle yapıldığından, "hafta yemişi" olarak adlandırılırdı (Argunşah 1998:105; Manof 1939:78). Zamanla bir hafta içinde yapılan bu törenler, tek gün içinde yapılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise, neredeyse hiç yapılmayarak, törenin en önemli unsuru olan "hediyelerin verilmesi" nişan ve düğün günü gibi günlerde, diğer âdetler yapılırken verilmektedir.

Eskiden gelin adayı, yemiş töreninden düğüne kadar, damadın anne babasıyla karşılaşmaktan kaçınmaktaydı. Hoppe'nin verdiği bilgilere göre (1957:134), "gelin damadın ebeveyninden biriyle görüşecek olursa, öyle ağlamaktadır ki, kimse onu teselli edemez". S. Kuroglu'nun verdiği bilgilere göre (1980:55), gelinin kayınvalide ve kayınpederiyle karşılaşmaktan kaçındığı gibi, damat da aynı şekilde kayınvalide ve kayınpederiyle görüşmekten kaçınmaktaymış. Araştırmacıya göre, damadın geline ziyaretlere gelebildiği dönemlerde bile, genç çiftin, birbirlerinin ebeveynleriyle görüşmelerinden kaçınmaları, çekinmelerinden ve utanmalarından kaynaklanmakta idi. Çekinmelerin sebebi

ise, damadın gelini ziyaretleri, bir anaerkil dönem evliliklerinin kalıntısı olup, ataerkil evliliklerin kökleşmesiyle bu ziyaretler, her iki taraftan da kınanmadan kabul edilemez olması idi. Bundan dolayı gençler, âdetler görüşmelerine izin verse de, kınanmaya sebebiyet vermemek için karşılaşmalardan kaçınmaktaydılar. Sonuç olarak, kaçınmalar, gençlerin ve ailelerin arasında geçmişe karışan ve yeni oluşan ilişkilerin arasındaki çelişkiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kuroglo 1980:55). Günümüzde bu tür kaçınmalar mevcut değildir. Köylerde gelinin, düğün öncesi damadın evine gitmeme durumları bugün de yaşanıyorsa da, damadın ebeveyniyle karşılaşmak hiçbir gelinin ağlamasına sebebiyet olmamaktadır. Damat ise, gelin evine rahatça gelebilmekte, ebeveynle birlikte yemek yiyebilmekte, televizyon izleyebilmekte, düğün hakkında konuşabilmektedir.

1.2.2. DÜĞÜN TÖRENLERİ

Gagauz Türklerinde düğün birçok kesimden, törenden oluşmakta ve tüm Gagauzlar tarafından "düün" terimiyle bilinmektedir. Düğün törenlerini kendi aralarında üç bölüme bölmek mümkündür: 1. düğüne hazırlıkları kapsayan bölüm (çeyizin sergilenmesi, hamur töreni, bayrak, düğüne davet); 2. gençlerin bekârlıktan evliliğe geçiş törenlerini kapsayan bölüm (pelik örmek, güveyi tıraş etmek, gelini donatmak, prost olmak, gelini almak, nikâh); 3. düğünü tamamlayan bölüm (konuşka).

Gagauzların düğün âdet ve törenleri yerel varyantların bolluğu ile diğer aile merasimlerinden ayrılmaktadır. Yerel değişiklikler törenlerin ayrı unsurları ve değişik terminoloji ile kalmamakta, törenlerin mevcudiyetinde de görülmektedir. Bazı törenler sadece bir veya öteki köye özgüdür. Çalışmamızda tüm Gagauzlara ait düğün törenlerini açıklarken, yerel farklılıklara da değinmeye çalışacağız.

Gagauz Türkleri dinî inanışları sebebiyle oruçlarda düğün yapmazlar. Yaz aylarına gelen Petros ile Pavlos ve Meryem Ana perhizlerinde, kış vakti Kolada perhizinde, genellikle ilkbaharda olan Paskalya perhizinde düğün yapılmamaktadır.

Düğün rasgele bir günden başlatılmazdı. Yukarıda da söylediğimiz gibi, dünürcülük, nişan için uğursuz olarak kabul edilen salı, çarşamba ve cuma günlerinde düğünler de başlatılmazdı. Başlanmış olan düğünler ise, bu günlerde devam ederdi. Günümüzde köylerde düğünler genellikle cumartesi ve pazar günlerinde yapılırken, şehirlerde cuma günlerinde yapıldığı da görülmektedir. Günümüzde iyice azalan düğün törenleri, XX. yüzyıla kadar düğünün birkaç gün, genellikle de, bir hafta sürmesine neden olurdu. XX. yüzyılda bazı törenlerin unutulup yapılmamasıyla düğünler kısalmış, yine de kısalmış hali ile bile en az üç gün sürmekteydi. Zengin Gagauzlar böyle uzun düğünler yapmaktan belki de fazla etkilenmezlerdi, ama maddi gücü olmayanların ne kadar çok etkilendiklerini “üç gün ‘hop’, kırk yıl ‘of’” Gagauz atasözünden de anlamak mümkündür.

Düğün törenlerinde önemli rolü kızlar ve kadınlar üstlenmiştir. Düğün sırasında yapılması gereken birçok iş kadınlar tarafından imece usulü yapılmaktadır. Yukarıda da söylediğimiz gibi, gelinin arkadaşlarından ve kız akrabalarından zılvalar seçilirdi. Günümüzde artık olmayan zılvalar, eskiden düğünün her aşamasında hem geline, hem gelinin ailesine yardımcı olurdu. Örneğin, perşembe günü sabahın erken saatlerinde eline çotra ile şarap alarak bir kadın zılvaları hem hamur törenine, hem de evi tertiplemeye çağırırdı. Kızlar erkenden gelerek evi kireçler, temizlik yaparlardı. Kadınların dayanışmasını gösteren bu âdet, günümüzde en bariz şekli ile Kongaz kasabasında tespit edilmiştir.

Günümüzde, gelinin kız arkadaşları ile genç kız akrabaları düğünün çeşitli aşamalarında yer alarak geline ve ailesine yardımcı olmaya devam etmeleriyle birlikte, “zılva” terimi bu kızlar için artık kullanılmamaktadır. Törene katılmaları için bu kızları törenli bir şekilde çotra ile çağırmalar da, artık yapılmamaktadır.

1.2.2.1. Hamur Töreni

Düğün, hamur töreni ile başlamış sayılırdı. 1950'lere kadar yapılan bu tören, genellikle perşembe günü yapılırdı (bkz.: Kuroglo 1980:59; Manof 1939:78; Maruneviç 1983:176; Moşkov 2004:110). Günümüzde tamamen unutulmuş olan, sadece çok yaşlıların hatıralarında yaşayan hamur törenine akrabaların katılmaları için, sabah erken saatlerinde yelesine mendil bağlanmış olan atlar üzerinde "izmetçiler"(=hizmetçiler) gönderilirdi. Hizmetçiler, bir çotra şarap ile akrabalara giderek "hamura gelesiniz" sözleriyle törene davet ederlerdi.

Tören ilk önce damadın evinde yapılmaktaydı. Tören için çağırılan akrabalar akşam saatlerinde damadın evine gelirlerdi. Genç kızların arasından birini gelin, birini de damat kılığına sokarlardı. Damat kılıklı kız, havlu bağlanmış baltayı eline alırdı. Diğer genç kız ve erkekler sahte gelin ve damatla birlikte pınar, kuyu veya çeşmeden düğün ekmeklerinin hamurunu yapmak için kovalarla su getirmeye giderlerdi. Yolca müzik eşliğinde halk oyunları oynanırdı.

Sular getirilip ısıtılırken kemençeci çok hüzünlü olan "gelin havası" olarak adlandırılan havayı çalardı. Unu elemek için tekneye üst üste üç elek konulurdu. Gelin ve damat kılığında olan kızlar ilk önce en üst elekten ikinciye, ondan üçüncüye, üçüncüden de tekneye unu elerlerdi. Un elendiği sırada, teknenin iki ucunda bir kız ile bir erkek çocukları ellerinde birer yanar mum tutarak dururlardı. Bu çocukların ebeveynlerin yaşıyor olmasına dikkat edilirdi (Kuroglo 1980:59; Moşkov 2004:110). Tören ekmeklerinin hazırlanışı sırasında kız ve erkek çocuklarının yer alması Rus, Ukrayna ve Makedonyalılarda görülmekteydi (Moşkov 2004:140–141). Yanan mumların büyüsel işlevi vardı. Gagauz inançlarına göre, yanan mumlar kötü ruhları uzaklaştırarak, hamura karışmalarını önlemiş olurlar. Unu eleyen kızlar ara sıra durarak eleklerin delindiğini ve yamalanmasını gerektiğini bildirirlerdi. "Yama" olarak kızlara verilen para kabul edilir ve bu para törenden sonra kızlar, müzisyen ve mum tutan çocuklar arasında paylaşılırdı (Moşkov 2004:110-111).

Hamur hazır olup, ekmekler fırında piştiği sırada kızlar "düz horu" oyununu oynarlardı. Ekmekler pişince, bir ekmeğin üzerine bal sürüp kesilirdi ve bir tepsi üzerinde orada bulunanlara ikram edilirdi. Ballı ekmeği, genellikle dever gençlere ikram ederken, damadın akrabası olan başka bir delikanlı da şarap ikram etmekteydi. Gagauzlar arasında eskiden yaygın olan inanca göre, bu ballı ekmekten iyenin, gelin ve damadın gibi, kısmeti açılacaktır (Malacılı 2002:195).

Ballı ekmek ile şarap ikram edildikten sonra gençler, gelin evine bir dilim ballı ekmek ile biraz hamur götürürdü. Damat tarafından hamur gelmeyene dek gelin evinde hamur yapılmazdı. Damat tarafından getirilen hamuru gelin evinde yapılan hamura katarlardı. Gelin evinde hamur töreni, yukarıda verdiğimiz damat evinde yapılanlarının aynısıdır. Aralarında sadece bir fark vardır, o da damat hiçbir şekilde törene katılmazken, gelin ekmekler piştikten sonra damat tarafından gelenlerinin ellerini öpmekteydi. Eli öpülenler, geline para verirlerdi. El öpme seremonisi bittikten sonra, herkes sofralara geçerek yemekler yenirdi.

Gelin tarafından da damada ballı ekmek gönderilirdi. Damat bu ekmeği yiyebilir, ama kendi evinde pişmiş olan ballı ekmeği yiyemezdi. Aynı durum gelin için de geçerliydi (Moşkov 2004:111).

Törenin günümüzde unutulup yapılmaması, Gagauzların düğün için çok miktarda ekmek yapmalarına gerek kalmadığından kaynaklanmış olabilir. Sovyetler zamanında her köyde ekmek fırınları açılmış, tüm Gagauz kadınları iş hayatına atılmış, birçok Gagauz evinde ekmek yapılmamaya başlamıştı. Hem hazır satışta ekmeklerin olması, hem de bütün yetişkinlerin çalışması sözü edilen törenin zamanla yapılmamasına yol açmış olabilir.

Gagauzlarda yapılan hamur töreni diğer halklarda da vardı. Bulgarlarda düğün arifesinde "medenik" (= ballı ekmek) yapılması için "zamisok" veya "zasevok" törenleri yapılmaktaydı (Derjavin 1914:126–127,145). V. Moşkov (2004:138), Gagauzların hamur töreninin Bulgarlarda yapılan hamur töreni ile tıpa tıp aynı olduğunu belirtmektedir. Hamur töreni Moldovanlarda, Romenlerde ve tüm Dobruca halklarında da yapılırdı (Zelençuk 1959:29; Kantemir 1973:163).

Düğün arifesinde unu törenle eleyip ekmek yapma âdeti Yunanistan'da (Kuroglo 1980:60) ve Ukrayna'da (Kuroglo 1980:60; Zelençuk 1959:29) da yapılmaktaydı. Karamanlı Türklerinde de, perşembe günü gelinin evinde bütün kızlar toplanarak ekmek yapmaktadır (Anzerlioğlu 2003:151). Araştırmacı V. Moşkov (2004:138–140), “bu âdetin belki tüm dünyada değil, ama Eski Dünya'da çok yaygın olduğunu” söylemekte ve Bulgar, Rus, Polonyalı, Beyazrusyalı, Kazak, Yunan, Ermeni, Litvanyalı, Mordovyalı halklarında yapılan hamur törenleri ile ilgili bilgiler sunmaktadır[59]. Türkiye'de Kahramanmaraş'ta nişan töreni Ramazan ayına rastlayacak olursa, oğlanın kız evine “maya” gönderdiği, kızın bununla ekmek yaptığı bilinmektedir (Boratav 1994:175).

Yukarıda da söylediğimiz gibi, çiftçilikle uğraşan Gagauzlar için çok önemli olan ekmek, neredeyse bütün törenlerde yer almaktadır. Ekmeğin bereket simgesi olduğunu da göz önünde bulundurursak, neden ekmeğin bütün törenlerde yer aldığı daha kolay anlaşılacaktır.

1.2.2.2. Kına Gecesi

Önceleri Gagauzlarda kına veya boya gecesi geleneği vardı. Gagauz Türkleri Basarabya'ya göç ettikten sonra, bu gelenek unutulan gelenekler arasında yerini almıştır.

A. Manof'un verdiği bilgilere göre (1939:78), hamur töreni perşembe günü sabahtan öğlene kadar yapılır, öğlenden sonra ise, hususî olarak tayin edilen iki kadın gelinle beraber kız ve kadın arkadaşları için kına döverlerdi. Kına hazırlanınca, orada bulunan kadınlardan biri ev ev dolaşarak, tanıdık kadınları gelin evine kınaya davet ederdi. Aynı gece bir da kemençeci çağırılırdı. Kemençeci kadınların saçları boyandığı müddetçe hüzünlü türküler okur ve çalardı. En çok okunan türkü ise şu idi:

[59] Adı geçen halklarda hamur töreni ile ilgili bkz.: Moşkov (2004:138-140).

O kâfküllerin telleri,
Örtmüş yanağının benlerini.
Pembe yanak, ela göz
Yaktı ciğerimin paresini (Manof 1939:78).

Saçlara kına yakıldıktan sonra, yabancılar kınalarını görmesin diye, kadınlar başlarını örterlerdi. Bu "boya gecesi" boyunca çalgılı, türkülü eğlenirlerdi. Yemekler yenilir, halk oyunları oynanırdı (Manof 1939:78-79).

Boya gecesine iştirak edenlerin hepsi cuma sabahı gelinle beraber hamama giderek temizlenirlerdi. Hamamda gelin, iki kadın eşliğinde orada bulunanların elini öperdi. Bundan sonra, gelini giydirip yüzünü yere kadar uzanan bir kumaşla örterek iki kadın eşliğinde eve getirirlerdi. Damat bu esnada alayın geçeceği yol üzerindeki bir tanıdık evine girerdi. Pencereden şeker, lokum ve para atardı. Gelin eve döndükten sonra, yemekler yenilir oyunlar oynanırdı ve bundan sonra herkes dağılırdı (Argunşah 1998:106; Manof 1939:78-79).

1.2.2.3. Çeyizin Sergilenmesi

Evlenen kıza çeyiz verilmesi Türklerin en eski geleneklerinden biridir. Türlerin en eski yazılı kaynaklarından biri olan Divanü Lûgat-it-Türk'te de çeyiz geleneğinden bahsedilir: "Ol anınğ kızın septürdi", yani o, onun kızını çeyizleyerek güveyinin evine göndermesini emretti denir (Kaşgarlı 1998:II,182).

Gagauzlarda çeyiz sergilenmesi gelinin evinde törenle gerçekleştirilir. Tören düğünden iki üç gün önce, genellikle perşembe veya cuma günleri yapılır. Tören için eskiden akraba kadınlar ve gelinin kız arkadaşları çağırılırken, günümüzde törene genellikle sadece akraba kadınları katılır. Kadınlar çeyizleri bir odada veya koridorda sergilemek için hazırlarlar: Ütü yapar, yorganları, döşekleri, yastıkları üst üste güzel bir şekilde koyarlar vs.

1960'lı yıllara kadar, çeyizin olmazsa olmaz parçalarından olan sandık, çeyizin sergilenmesinde önemli yer tutardı. Bütün yorgan, döşek, yastıklar sandık üzerinde sergilenirdi. Zamanla sandığın yerini dolap almıştır. Çeyiz içeriği zamana göre değişiklik gösterdiği gibi, tarafların maddi durumuna göre de değişiklik göstermektedir[60]. 1960'lardan sonraki yıllarda, mobilya ve beyaz eşyalar çeyizde yer almaya başlamıştır. Yorgan, yastık, halı, yatak, dolap gibi eşyaların çeyizde mutlaka olması gerektiği yaklaşımı, eskiden beri çok yaygındır.

Verilecek çeyizler bir odaya toplanıp güzel bir şekilde dizildikten sonra, gelin düğün ile evden çıkana kadar akrabalar, konu komşular gelip çeyizi görebilirler. 1960'lara kadar süren geleneğe göre, damadın annesi "kavil olmaya" (=çeyizi görmeye) geldiğinde çeyizi teferruatlı bir şekilde incelerken gelinin marifetliğini överek, her yastığa, yorgana, sandığa, vs. para koyardı (Kuroglo 1980:57–58). 1960'lardan beri evlilik, tamamen bir ticari anlaşma olmaktan çıktığından, damadın annesi çeyzi görmeye gelmez ve bu gelenek yapılmaz.

Çeyizin sergilenmesi başka Türk halkalarında da mevcuttur. Örneğin, Dobruca (Önal 1998:103–104) ve Türkiye (Koşay 1944:64,98,105,110,114; Taş 1992:177; Yalman 1993:271) Türklerindedir.

Dobruca Türklerinde Önal'ın verdiği bilgilere göre (1998:103), çeyize bakmaya gelenler eli boş gelmezler, kızın eksiğini tamamlayan eşyalar getirirlermiş. Aynı gelenek, Gagauz Yeri'nde tarafımızca derleme yapıldığı sırada, Kongaz kasabasında tespit edilmiştir. Düğünden bir önceki akşam "sandık toplanır". Sandık toplama veya çeyiz sergileme törenine yalnızca akraba kadınlar ile komşu kadınlar katılmaktadır (Tatar 2005). Günümüzde artık sandık kullanılmadığından, sandık yerine büyük bir koli kullanılmaktadır. Kadınlar, teker teker ne getirdiğini duyurarak getirdiğini koliye bırakıp gelini tebrik ederler. Bazı kadınlar eşya yerine koliye para koyarlar.

---

[60] 1960'lara kadar çeyize neler girdiği hakkında bkz.: Kuroglo (1980:56-57), Moşkov (2004:106).

Çeyiz, damadın evine genellikle gelinin damada gittiği gün çalgılı, oyunlu alınır. Çeyiz alınırken de, merak edenler çeyizi iyice incelerler. Çeyizin damat evine götürülmesinde lokal değişiklikler görünür. Örneğin, Vulkaneştı ve Komrat şehirlerinde çeyiz genellikle düğünden sonra alınır (Jelez 2005; Kara 2005).

1.2.2.4. Bayrak Dikme Töreni

Gagauzlarda evin çatısına bayrağın çıkarılması "bu evde düğün var" anlamını taşır. Bayrak, bir anlamda, düğünün simgesidir. Burada hemen belirtmeliyiz ki, düğün bayrağı derken, Gagauzların veya Moldova'nın resmi bayrağı kastedilmemektedir. Düğün bayrağı törenle düğün için özel olarak hazırlanmakta ve yöresel değişiklikler içermektedir.

Bayrak için yapılan törenler, Türk haklarında eskiden beri bilinmektedir. B. Ögel'in (2000:VI,xxıv) ifadesiyle, bayrak merasimi, Türklerde devlet, topluluk ve aile içinde, vazgeçilmez bir din, bir gelenek, bir sosyal vazife olarak, binlerce yıldan beri uygulana gelmiştir. Bayrak için yapılan törenler, aile ve Türk topluluklarında, daha çok bir din gereğinin yerine getirme, bir uğur bulma aranışı veya mistik ihtiyaçları doyurma amacına yöneliyordu. Bayrağın kötülüklere karşı koruyan bir muska, koruyucu bir ruh olduğuna inanılmaktaydı (Ögel 2000:VI,xxı).

Gagauz Türklerinde düğün bayrağı töreni cumartesi günü yapılır. Tören, sabah erken saatlerinde elinde kolaç olan bir kız çocuğu ile elinde şişeyle şarap olan bir erkek çocuğu birbirlerine ters yönde düğünün olacağı evi koşarak üç kez dolanması ile başlar. Günümüzde, düğün ziyafeti birçok yerde pazardan cumartesine kaydırıldığından evi, dolanma âdeti cuma sabahı da yapılmaktadır.

Bu âdeti yaptırmak için çocuklar rasgele alınmazlar. Kız çocuğunun ailesinde son çocuk, erkeğin ise ilk çocuk olmasına (Baboglu 2000a:26) ve anne babalarının hayatta olmasına (Kuroglo 1980:60) dikkat edilir. Evi üç kez

dolandıktan sonra, horu oynanılır, şarap ile kolaç orada tüm bulunanlara ikram edilir ve şarap şişesi kırılır.

Çocukların evi dolanmalarında ve şarap şişesinin kırılmasında, kötü ruhları evden uzaklaştırdığına inanılan büyüsel işlev vardır. İşlemin biçimsel bir sayı olan üç kez yapılması da büyüsel işlevi artırmaktadır. Kolacın bölünerek dağıtılması temas büyü prensiplerine göre, törende yer alanlara ekmek aracılığı ile kısmet, saadet, zenginlik tevzi edildiğine inanılmaktaymış (Kuroglo 1980:60–61). Şişe kırılması yerel varyantlarının olmasıyla Gagauz düğünlerinin değişik törenlerinde yer almaktadır. Örneğin, ziyafet gecesi, gelin evden çıkarken, damadın evine geldiklerinde vs. Değişik düğün törenlerinde, değişik nesnelerin kırılması (örneğin bardak, tabak, şişe veya çömlek) değişik anlamlar içermektedir. Bu törende şişenin kırılması “artık geri dönüş yok” anlamını üstlenmiş olabilir. Bu âdet, kırılmış şişenin eskisi gibi bir bütün olması mümkün olmadığı gibi, bu iki gencin evlilikten vazgeçmeleri de mümkün olmadığı anlamını taşıyor olabilir (Moşkov 2004:160). Günümüzde âdetin büyüsel işlevi unutulmuş olup, kaynak kişiler “öyle gördük”, “öyle yapılır” açıklamasını yaparak âdeti formal olarak uygulamaya devam etmektedirler. Şişe, tabak, bardak vs. düğün törenlerinde kırmak âdeti Moldovan, Ukrayin, Rus halklarında da mevcuttur (Moşkov 2004:159–160; Zelençuk 1959:37).

Düğün bayrağı, ilk önce gelin evinde yapılıp takılır; daha sonra, müzisyenler damadın evine geçince, damat evinde de yapılıp takılır. Bayrağın takılması öğlenden önce “gün ileri giderken” (Baboglu 2000a:26) yapılmış olması gerek. Bayrağı mutlaka bekâr kızlar yapar; evli veya dul olan kadınlar bayrak yapamaz. Bayrak, evin eşiği üzerinde hazırlanır. Bunun için birkaç kız evin içine girerek, birkaçı da dış tarafta durarak bir sopanın ucuna bir parça kumaş bağlarlar. Kimi yerlerde beyaz kumaş kullanılırken, kimi yerlerde de kırmızı kumaş kullanılır. Bazı yerlerde ise, örneğin Kıpçak’ta hem kırmızı, hem beyaz kumaş kullanılır.

Bayrağın tepe ucuna mevsimine göre canlı gül veya plastik gül çiçeği dikilir. 1950’lere kadar yaygın olarak kırmızı elma ve fesleğen dalları da dikilirmiş

(Kuroglo 1980:61; Moşkov 2004:112). Dikme işlemi ya kırmızı, ya da beyaz iple yapılır, siyah ip kullanılmaz (Baboglu 2000a:26).

Bayrak için kırmızı ve beyaz renkte kumaşların kullanılması, beyaz veya kırmızı iple dikilmesi, günümüzde Gagauzlar için bir anlam ifade etmemekte, âdetten öyle olduğu için kullanımı öyle formal olarak devam etmektedir. Renklerin anlamını Türklerin geleneklerine göre ele alacak olursak, Türklerde eskiden beri beyaz "aklık, arılığın, temizliğin ve kutluluğun"; kırmızı ise "ergenliğin, muradın ve mutluluğun renkleri" (Ögel 2000:VI,385) olduğunu görebiliriz. B. Ögel'in verdiği bilgilere göre (2000:VI,419), asıl kırmızı renk, Türklerde bir düğün ve gerdek rengidir. Nitekim Dede Korkut hikâyelerinde evlenecek olan Beyrek'e "Adaklusından ergenlik bir kırmızı kaftan" gelir (Ergin 1997:129) ve evlenen Banı Çiçek de kırmızı kaftan giyer (Ergin 1997:147). Yine Dede Korkut hikâyelerinde "kırk yirde kızıl ala gerdek" diktirildiğinden bahsedilir (Ergin 1997:193). Dede Korkut'ta zaman zaman otağ yerine, yalnızca "gerdek" sözünün kullanılması kızıl otağın bir ergenlik, gerdek otağı olmasından kaynaklanmaktadır (Ögel 2000:VI,426). Gagauz Türkleri, düğün bayrağında kırmızı rengi, aşk rengi olarak kullanmalarıyla birlikte, kendileri de farkından olmadan eski Türk geleneklerini yaşatmaktadırlar.

Fesleğen dallarının kullanılması, fesleğenin kötü ruhlardan koruyacağına inanılan büyüsel işlevi ile ilgilidir. Günümüzdeki bayraklarda artık kullanılmayan elmaların da büyüsel işlevi vardı. Elma, meyve ağacın ürünü olduğundan, bir bereket simgesi olarak, evlenecek çiftin doğurganlığını etkileyeceğine inanılırdı (Kuroglo 1980:61). Elmanın Türk kültüründe üremenin, çoğalmanın, yayılarak büyümenin simgesi olduğunu belirten Y. Kalafat (1999:82–84), elmanın çoğalmadaki bereketi anlattığını da vurgulamaktadır. Gülün kullanılması, yukarıda da belirttiğimiz gibi, gülün aşk sembolü olmasıyla doğrudan bağlantılıdır.

Bayrağın eşik üzerinde hazırlanması dikkat çekicidir. Bu uygulamanın eşikte ruhların bulunduğu inançla bağlantısı olabileceği kanaatindeyiz. Daha önce yukarıda doğum ile ilgili törenleri aktarırken, eşik ruhu ile ilgili olabileceği

uygulamayı vermiştik. Evin eşiğinde ruhların olabileceği inancı dünyada çok yaygındır (bkz.: Frazer 1985:344-353).

Bayrağın hazırlanışı sırasında, eskiden kızlar mutlaka türkü söylerlerdi (Baboglu 2000a:26). Günümüzde genç kızların türküleri pek bilmediklerinden dolayı, türkü söylenmez. Ama bayrak hazırlandığı müddetçe, tören için kiralanan müzisyenler tarafından halk müziği çalınır.

Eski dönemlerde varolan, fakat günümüzde uygulanmayan bir diğer âdet ise, bayrak sopasına "koşuculara", "ödülcülere" hediyelerin asılmasıdır. Hediyelerinin artık asılmaması, "koşu" yarışın yapılmamasıyla bağlantılıdır. XX. yüzyıla kadar düğün töreninde atlı koşu düzenlenmekteydi (Moşkov 2004:112). Günümüzde atlı yarışlar yapılmamakta, dolaysıyla, hediyeler de asılmamaktadır.

Bayrak hazır olduğunda, kızlar bayrak ile ellerinde "düz horu" halk oyununu oynar. Oyunlar oynandıktan sonra, bayrağı evin saçağına takarlar. Bayrağın hazırlanmasında yer alan kızlara gelin para verir.

Düğün evinde bayrağın saçaktan sarkıtılması geleneği gittikçe zayıflamaktadır. Birçok yerde bayraklar artık sarkıtılmamaktadır (örneğin Beşalma, Tomay köylerinde, Komrat, Kongaz, Vulkaneştı, Çadır-Lunga şehirlerinde bayrak asılmaz). V. Moşkov'un (2004:112) verdiği bilgileri göz önünde bulundurarak, XIX. yüzyılda Gagauzların evin çatısına bayrağın çıkartılmasını, düğün münasebetiyle yapılacak atlı koşusunun simgesi olduğunu da söylemek mümkündür. Kanaatimizce, bazı yerleşim yerlerdeki düğün bayrağın kullanılmaması, bu yerlerde bayrağın düğünden çok, düğün münasebetiyle yapılan koşu ile bağdaşmasından kaynaklanmış olabilir. Sovyetler Birliği döneminde kolektifleşme sonucu insanların ellerinden atların alınmış olmasından dolayı, atlı koşular yapılamaz olmuştu. Bayrağın koşularla bağdaştığı yerlerde, 1950'lerden sonra koşular düzenleme geleneğinin kalkmasıyla birlikte, bayrak töreninin de unutulup yapılmaması doğaldır.

Bayrağın koşulardan çok, düğün ile bağdaştığı yerleşim yerlerinde ise, bayrak geleneği devam etmektedir.

Düğünlerde bayrak asılması birçok halkta mevcuttur. Gagauzlarda olan bu gelenek günümüzde Anadolu'nun çeşitli köylerinde düğünde erkek evine bayrak dikilmesi şekliyle devam etmektedir (Argunşah 1998:107). Türkiye'de düğün için özel yapılmış bayrağın yaygın olmaması ile birlikte, Türk bayrağın asıldığı bilinmektedir. Karamanlı Türklerinde damat evinde evin damına kırmızı bayrak asılır (Anzerlioğlu 2003:151). Düğün için özel yapılan ve Gagauzların bayrağı ile büyük benzerliği olan Bulgarların düğün bayrakları; "feruglitsa", "pryaporitsa", "bayryak" adlarıyla bilinmektedir (Derjavin 1914:131,136,145). Gagauz Türklerinin komşuları olan Moldovanlarının düğün bayrakları da, kırmızı kumaştan yapılmaktadır (Zelençuk 1959:32).

Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:145), düğün bayrağın hazırlanıp evin saçağına takılması, XIX. yüzyılda Sırplar ve Ruslarda da mevcuttu. XIX. yüzyılda düğünlerde bayrak kullanımı Bulgar, Sırp, Rus, Ukrayin, Polonya, Karadağ, Beyazrusya halklarında mevcut idi (Moşkov 2004:142-145). Nitekim Ugor Ruslarında "horugv" adıyla adlandırılan düğün bayrağı kırmızı ve beyaz kumaşlarından yapılması ve bayrak sopasının ucuna mutlaka elmanın saplanması (Moşkov 2004:142) Gagauz düğün bayrağı ile büyük benzerlik göstermektedir[61]. Makedonya Türklerinde düğün öncesinde bayrağın süslendiği ve düğünlerinde kullanıldığı bilinmekte; bayrağa elma takılması, yarışçılara verilmek üzere gömlekler bağlanması ile Gagauzların düğün bayrağıyla benzerlik göstermektedir (Kalıcanın 1992:173; Kahramanyol 2003:38,45,53,72, 78,85,141).

Bulgaristan Gagauzlarında damat evi düğün bayrağını saçaktan sarkıtır, gelin evi ise sarkıtmaz (Zajaczkowski 1966:93).

---

[61] Adı geçen halkların düğün bayrakları ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Eremeev (1969:92), Kuroglo (1980:60-61), Moşkov (2004:142-145), Zelençuk (1959:32).

1.2.2.5. Fentsä (=Taç) Töreni.

Fentsä, “taç” anlamına gelmekte ve Gagauz diline Slav dilinden “venets” kelimesinden girmiştir. Eski dönemlerde Gagauzlarda düğün taçlarına çok büyük önem verilirdi. Fabrika yapımı taçlar yaygınlaşmadan önce, taçların elle yapıldığı dönemlerde, taçlarının hazırlanması için Gagauzlar tören düzenlerlerdi. Taç hazırlama töreni gelin evinde genellikle cumartesi günü yapılırdı (Kuroglo 1980:61; Moşkov 2004:112). Tören için zılvalar, aynı yemiş törenine olduğu gibi, atlı hizmetçi ile çağırılırlardı (Moşkov 2004:112).

XX. yüzyıla kadar zılvalar iki şekilde taç yaparlardı: Gelin, damat, sağdıç ile eşine fesleğenden yapılmış dört tane ve garus kâğıdından her zılva üç dört tane taç yapardı. Fesleğenden yapılan taçlar, şeref taçlarıdır. Kâğıttan yapılan taçları zılvalar, damat tarafına para karşılığında verirlerdi. Taçları erkekler, şapkalarına takarken; kadınlar da, başörtülerin üzerine takarlardı (Moşkov 2004:113).

Kafalara takılmak için yapılan bu büyük taçlardan hariç, iki tane küçük cep tacı yapılırdı. Küçük taçlar nikâhta gelin ve damadın ceplerine konulur ve hayat boyu muhafaza edilirdi (Kuroglo 1980:62).

XX. yüzyılın başlarında taçlar artık sadece gelin, damat ve sağdıçlara yapılırdı. Yaz vakti taçlar kırmızı çiçeklerden yapılır ve nikâh sırasında gençlere takılırdı. Nikâhtan sonra evlerine bu taçlarla dönülürdü (Çakir 2005:110).

Taçlar hazırlanınca müzik eşliğinde oyunlar oynanılır ve gelinin en yakın arkadaşları olan iki zılva damadı fentsäye çağırmaya gönderilirdi. Zılvalar damada bir çotra şarap götürürlerdi. Damat zılvaları konuklar, yemek ve içki ikram ederdi. Zılvaların kadehlerinden birine geline gönderilecek yüzük konulurdu. Kadehinde yüzük çıkan zılva, o yüzüğü geline götürme şerefine sahip olurdu (Kırım 2006). Damat zılvalara para verirdi ve gelin tarafına teşekkürlerini sunarak törene katılmazdı. Törene davet edilmesi ise, gelin tarafından duyulan saygıyı göstermek için yapılırdı (Kuroglo 1980:62)

XX. yüzyılda kullanıma fabrika yapımı taçlar girmiştir ve zamanla fentsä törenine ihtiyaç kalmadığından, bu tören yapılmamaya başlamıştır. Bu tören, 1960'lara kadar sadece bazı köylerde yapılmaya devam etmiştir. Örneğin, Beşalma köyünde 1970'li yıllara kadar süregelmiştir (Kırım 2006).

V. Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:145–146), Rusya, Ukrayna, Beyazrusya, Polonya halklarında da XIX. yüzyılda taç hazırlama töreni nadir olmakla birlikte, hala yapılmaktaymış. V. Moşkov (2004:145–146), bu halkların düğün türkülerinde taçlardan, taç törenlerinden sık sık bahsedilmesinden, bu töreninin önceleri daha yaygın olduğunu anlamak mümkün olduğunu vurgulamaktadır. Gagauzların fentsä töreni en çok Bulgarlarda yapılan "venets" töreniyle benzerlik göstermektedir.

Halkbilimci N. Nikolskiy'e göre (1959:89), düğün taçların hazırlanma âdeti, ataerkil dönemiyle başlamıştır. Araştırmacı Kuroglu'ya göre ise (1980:62–63), bu âdetin kökenleri anaerkil dönemine dayanmaktadır. Törenin gelin evinde yapılması, törene sadece kadınların katılması bu görüşü destekler niteliktedir. Taçların Hıristiyan nikâhının sembolü olarak kullanılması ise, çok daha sonraları başlanmıştır (Kuroglo 1980:63).

1.2.2.6. Düğüne Çağırma Âdeti

Düğün, toplumluk bir olaydır. Genç çiftin ve dolaysıyla onların ailelerinin, yeni bir bağla birbirine bağlanmalarının bütün toplulukça bilinmesi ve topluluğun da katıldığı törenlerle bu bağın pekiştirilmesi gerek (Boratav 1994:176). Düğünün yukarıda verdiğimiz kesimlerinin daha dar bir çevre içinde geçmiş olmasına karşılık, asıl düğün akşamı için kimsenin unutulmamasına ve küstürülmemesine özen gösterilir.

Yukarıda yemiş, hamur törenlerini verdiğimizde, törenlere geleneksel davet şeklini vermiştik. Düğün gecesine davet 1950'li yıllara kadar diğer düğün

törenlerine davet etmelerden biraz daha gösterişli olurdu (Kırım 2006; Jelez 2005). Düğün gecesine davet etmek için cumartesi sabahtan atlı hizmetçiler gönderilirdi. Atın üzerine cıvıl cıvıl renklerde bir kilim konulur, yelesine veya yularına peşkir veya yazma bağlanırdı. Hizmetçinin eline ve elindeki çotraya da peşkir bağlanırdı. Hizmetçi; akraba, dost ve komşuları teker teker dolaşarak düğün ziyafetine davet ederdi. Davet; şarap ikram edilerek, kalıp ifadelerle yapılırdı: "Buyurun için bir şarap da gelin (ismi söylenir) düğüne!". Bu davete, davet edilen yine kalıp ifadelerle cevap verirdi: "Sağ olasın çocuğum, Allah versin sağlıcakla başarasınız düğünü. Şükür, ani bizi da unutmamışsınız teklif etmeye" (Baboglu 2000a:27). Davet edilenler hizmetçiye para veya başka bir bahşiş verirdi (Kuroglo 1980:67).

Dever ile sağdıçları düğün ziyafetine davet etmek için, bir grup kişi müzik eşliğinde giderdi. Yanlarında mutlaka kaniska götürürlerdi (bkz.: Kuroglo 1980:67; Moşkov 2004:113-114).

Daha önce doğum ile ilgili bölümde, Gagauzların hayatları üzerinde sağdıcın rolünden bahsetmiştik. Burada yine de, düğünde en önemli rol sağdıca atfedildiğini belirtmemiz gerek. Sağdıçlar düğünün en kıymetli misafirleri olarak kabul görür. Düğünün çeşitli kesimlerine sağdıçlar müzik eşliğinde elçilerle getirilip götürülür[62].

Düğün ziyafetlerine gelin ile damat da davet edilmektedir. Gelin evinden gelinin kız kardeşiyle en yakın arkadaşı, damat evinden damadın kız kardeşiyle kız kuzeni, ellerinde çotra ve kaniskayla düğüne davet etmeye giderler. Her iki taraf da gelenleri güzel bir şekilde karşılayıp onlara ikramda bulunurlar. Davet etmeye gelenlere bahşiş verilir.

1950'lerden beri akraba, dost ve komşuları düğüne davet etmek için atlı hizmetçi gönderilmez. Yukarıda da söylediğimiz gibi, Sovyetler Birliği döneminde halkın elinden atlar alınmıştı ve at üzerinde düğüne davet etme geleneği böylece yapılamaz olmuştur. Düğüne davet etmek için başlarda yaya

[62] Sağdıç ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Kuroglu (1980:28,67); Moşkov (2004:27,112).

davetçiler gönderilirken, zamanla motosiklet, araba ile hizmetçiler gönderilmeye başlamıştı.

1970'li yıllarda düğün kartı veya davetiye ile düğüne davet yapılmaya başlamıştı. Düğün kartı olarak hazır kart postallardan kartlar seçilmesiyle birlikte, özel basılmış kartlar da kullanıma girmiştir. Özel basılmış kartlarda evlenen çiftin fotoğrafları yer almaktadır.

Gagauzlarda, düğüne çağırmak, sofraya, ziyafete çağırmak anlamını taşımaktadır. Davetiyeler genellikle düğün ziyafeti "konuşka" için olduğundan, davetiyede ziyafetin yapılacağı yer, saat ve kimin düğünü olduğuna dair bilgiler içermektedir.

Sağdıçların ve deverin düğüne davet etme şekline eskiden olduğu gibi, günümüzde büyük önem verilir. Sağdıcı ve deveri düğüne davet etmeye genellikle bizzat damat kendisi veya da damadın babası gider. Günümüzde köylerde, komşuları düğüne davet etmek için davetiye verilmesiyle birlikte, çotra veya bir şişe şarap ile çocuk gönderilmektedir. Çocuklar, komşuları kapı kapı dolaşarak düğüne buyur etmektedirler. Uzaklarda olan akraba veya dostlar, telefon aracılığı ile davet edilmektedir. Evlenecek gençler çiftinden müteveffa ebeveyn var ise, onun kabrine gidip düğüne "davet etmek" geleneği günümüze dek süregelmiştir. Müteveffa ebeveyni davet etmeye kendi çocuğu tek başına gitmektedir.

Düğüne davet edenlere bahşiş verme geleneği başka halklarda da mevcuttur. Örneğin, Türkiye (bkz.: Boratav 1994:177; Koşay 1944:63,68; Örnek 2000:197) ve Dobruca (Önal 1998:107) Türklerindedir.

1.2.2.7. Geline Belik Örme ve Güveyi Tıraş Etme Törenleri

Düğün törenlerinde yapılan geleneklerin çoğu, çok eskilere dayanmaktadır. Geline pelik (=belik) örme, damadı tıraş etme gelenekleri de çok eskilere dayanan geleneklerdendir. Zaman içersinde sürekli değişiklikler geçiren bu gelenekler, 1980'lerden beri hiç yapılmamaktadır. Bununla birlikte geleneklerin bazı kesimleri, değişik yerleşim yerlerinde yaşayan Gagauzların düğünlerinde değişik kesimlerinde yapılmaktadır. Aşağıda bunlara değinmemizle birlikte, bu törenlerin XX. yüzyılın 60'lı, bazı yerlerde ise 70'li yıllara kadar ne şekilde cereyan ettiğini, törenlerde kızların, kadınların rolü ne olduğunu da vereceğiz.

1950'li yıllara kadar belik örme ve tıraş etme törenleri cumartesi akşamı yapılırdı. Genellikle törenlere "pelik örmek", "tıraş etmek" denilmesiyle birlikte, bazı yerleşim yerlerinde (örneğin Kıpçak'ta) "zasev" denilmekteydi. "Zasev" kelimesi Gagauzlara Bulgarlardan geçmiştir. Bulgarlarda aynı tören "zasevski" olarak adlandırılmaktaydı (bkz.: Derjavin 1914:135; Mitkov 1975:19). Törenin zasev olarak adlandırılması, genellikle Bulgarlarla komşu köylerde veya karışık köylerde yaşayan Gagauzlarda yapılmaktaydı.

Tören hem damadın, hem de gelinin evinde cereyan etmekteydi. Damadın evinde arkadaşları yavuklularıyla birlikte toplanır ve yanlarına deveri de alarak gelin evine giderlerdi. Tören, damadın kardeşlerinden, arkadaşlarından ve deverden oluşan elçilerin gelmesiyle başlardı. Elçiler gelinin annesiyle babasına kaniska verirlerdi. Gelinin zılvaları gelini gizler, deverden "fidye" isterlerdi. Dever fidyeyi ödeyince, yani bir türkü okuyup veya oyun oynayınca, zılvalar, saçlarını yıkayıp açtıkları ve başını örttükleri gelini odaya getirir ve üzerinde yastık olan sandalyeye oturturlardı. Gelinin ilk beliğini nunası, kemancının çaldığı hava eşliğinde örerdi. Diğer beliklerini zılvalar türküler söyleyerek örerlerdi (bkz.: Moşkov 2004:113-114; Kuroglo 1980:63). Her örülen bir beliğe, bir türkü söylenirdi. Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:114), XIX. yüzyılda geline 12 belik ve 2 "koditsa" (=kulağın etrafında sardırılan belik) örülürdü. 1950'lerde ise, genellikle 8 belik örülürken (Çavdar S. 2006), 1970'lerde 4 veya 6 belik örülmeye başlanmıştı (Kırım 2006). Örülen beliklere özel gelin telleri geçirilmekteydi. Söylenen türküler hep hüzünlü olduğundan gelin, belikleri örülürken sürekli ağlardı.

“Pelik türkülerinden” en yaygın olan ve günümüze kadar çeşitli varyantları ile gelmiş olan Haydi Gelin türküsünde şöyle denilir:

Haydi gelin, haydi canım!
Uyurmusun? Uyansana
Vani geliyor, inansana
Gelin olêrsin inansana,
Gül yastığına dayansana
Kızlık saçın söküler
Gelinnik saçın örüler
Uzun yollar görüner
O yollardan geri dönülmer,
Dönülse de buna benzemer
Haydi, gelin uyansana
Eller geliyor, inansana
El geliyor, el alıyor
Seni bizden ayırıryor.
Anadan da, babadan da
Kardaştan da, kızkardaştan da
Ana-boba kapusu –
Eşil feslen kokusu,
Kayına kaynata kapusu
Acı pelin kokusu (Dragan P. 2006)[63].

Yine çok hüzünlü olan diğer bir türküde kızın evlendikten sonra kocasının evinde nasıl zor hayat beklediğini ve ailesinin nasıl üzüldüğü anlatılmaktadır:

Kızıydım, nazıydım, gelin ettilär
Sırmalı saçımı pelik ettilär
Kınalı ellerimi hamur ettilär…
… Gül da yanacıım soldu, sarardı
Biyaz da tenceezim soldu, karardı.
Anama gittim, çiiz gölmää diker,
Gözyaşı damnadıkça,

[63] Bu türkünün varyantları için bkz: Ek-1 Türküler.

Gölmekler soluyor.
Babama gittim, sandık yapêr,
Gözyaşı damnadıkça, sandık soluyor… (Çavdar S. 2006).

Evlilik için kızların rızaları pek sorulmadığı, sevmediklerine neredeyse hiç tanımadıklarına verildikleri konulu türküler söylendiğinde, gelin kız istediğine varıyor olsa bile, yine de bu tür türküleri duyduğunda göz yaşlarını tutamıyordu:

…Nadinin mamusu yavklu etti
Yavklu etti, aşırıya verdi
— Neçin verdin, mali, beni aşırıya?
Vermedin beni istediğimä?
Aşırı yolun tozu dinmäz,
Benim gözümde yaş kurumaz…(Tanasoglu 1959:50).

Geline belikler örülürken söylenen türkülerin arasında “Yankayı Mamusu Yavklu Etmiş”, “Saşo”, “Ne Aalêrsın Male”, “Kız Toplamış Her Bir Çiçektän”, “Tuna Başında”[64] gibi türküler en başta gelirdi (Çavdar S. 2006, Kırım 2006, Malaçlı N. 2005).

Geline belik örme töreninde söylenen hüzün dolu türkülerde kızın gençliği, bekârlığı ile vedalaşması, ailesinden ayrılma acısı, koca evinde beklediği hayatın belirsizliği anlatılmaktadır[65].

Belikler örüldükten sonra gelin, odada bulunan herkese yaklaşarak çotrayla şarap ikram eder ve elini öperdi. Eli öpülenler geline para verirlerdi (Kuroglu 1980:64; Moşkov 2004:114). El öpme seremonyası bittikten sonra horular oynanır ve damat tarafından gelen elçiler (damadı tıraş etme töreni için) geri damadın evine dönerlerdi.

Damat tıraşını 1950’lere kadar sağdıç, dever veya “bobalık” (=deverin babası) yapardı. Daha sonraki yıllarda ise, arkadaşı da bu görevi üstlenebiliyordu. Bir

---

[64] Tarafımızca derlenmiş olan bu türküler Ek-1 Türküler’de verilmiştir.
[65] Bu türküler ile ilgili ayrıca bkz.: Kuroglu (1972:161-163), Kvilinkova (2003:156-162), Tanasoglu (1959:46-58).

odanın ortasında konulmuş sandalyeye damadı oturtarak karşısına ayna konulmaktaydı. Tören boyunca bir kız ve bir oğlan çocukları yanar mumları tutar, kemancı hüzünlü havalar çalardı. Damadı tıraş eden kişi ara sıra durarak, usturanın körlendiğini duyururdu. Bu durumda kızlar “güvää” türküsünü söylerlerdi. Bu türküler de, hüzün dolu türkülerdir. Türkülerde gencin gençliğinden, bekârlığından ayrılıp sorumlu hayata atıldığı, anne-babasından, arkadaşlarından ayrıldığı, hatta askere gideceğinden dolayı yeni evlenmiş eşinden uzak kalacağı anlatılmaktadır:

Cumaya karşı ben bir düş gördüm:
Eşil dalara dumanlar düştü
Eşil yapracıı duman haşladı…
… Söylesänä, mamo, hasta mı yatacan
Hasta mı yatacan, osa ölecän mi?
Ne hasta yatacam, oolum, ne de ölecäm.
Cumartesi, oolum, düününä başlaycez.
Pazar günü, oolum, stevnozlaa gidceniz.
Pazartesi, oolum, slujbaya gidecän.
Üç günnük gelinini evdä brakacän(Kvilinkova 2003:157)[66].

Kızlar türkü söylerken, misafirler damadın tıraş olduğu suyuna gümüş, altın veya maden para atarlardı. Bu işlem birkaç defa tekrarlanırdı. Toplanan para damadı tıraş eden, mumları tutan çocuklar ve kemancı arasında paylaşılırdı (Moşkov 2004:114). Damat tıraş edilirken söylenen türküler[67] damat tıraşı törenlerine özel türkülerdi ve sadece bu törenlerde söylenmekteydi (Kuroglo 1980:64). Günümüzde bu türküler neredeyse hiç bilinmemektedir.

Türkülü, çalgılı şekilde damadın tıraşı bitince; damat yerinden kalktığında arkadaşları o sandalyeye oturmaya çalışırlardı. İlk oturanın kısmeti açılacağına ve yakın zamanda evleneceğine inanılırdı. Damat, orada bulunanlara çotrayla

[66] Bu türkünün varyandı için, tarafımızca derlenen “Cumaya Karşı Mali Ma” türküsüne (İngilis 2005) bkz. Ek-1 Türküler.
[67] Damat tıraşı töreninde söylenen türküler için bkz.: Baboglo (1969:85), Kuroglu (1972:159), Kvilinkova (2003:157), Tanasoglu (1959:51).

şarap ikram ederdi. Damattan yaşça küçük olanlar damadın elini öperdi. Gençler horular oynadıktan sonra, tören sona erirdi.

Bu tören Gagauzlarda bazı yerel varyantlar içermekteydi. Örneğin Dizgince köyünde, önce deveri, sonra damadı tıraş ederlerdi. Bulgaristan Gagauzlarında ise, damadı tıraş ettikten sonra, tüm arkadaşları tıraş edilirdi (Kuroglo 1980:64).

XIX. yüzyılda damat tıraşı töreni bitince, gece vakti damadın arkadaşları yavuklularıyla birlikte, dever ve sağdıçlar damat evinin gelin tarafına hazırladıkları hediyeleri de alarak gelinin evine giderlerdi. Gelin evine yaklaşınca, dever haber vermek için silahıyla bir el ateş eder ve “i-hu-hu!” bağırırdı. Bu arada zılvalar yine gelini saklarlardı. İlk kez olduğu gibi, bu defa da dever “fidyeyi” ödeyince, yani türkü söyleyip, oyun oynayınca, zılvalar gelini getirirdi. Geline damadın hediyeleri (bunların içinde gelinlik de bulunurdu) verdikten sonra, “naşa” veya bazı yerlerde “krestnitsa” olarak adlandırılan sağdıcın karısı, geline getirilen hediyeleri “giydirirdi”. Gelini giydirmek için onu, sandalye üzerine konulmuş yastığa oturturlardı. Naşa gelini giydirmek ister, lâkin gelin karşı koyar, elbiseyi giymek istemezdi. Karşı koyma, ta ki damat tarafından gelen kızların türkü söylemesine kadar devam ederdi. Kızlar türkü söyleyince, gelin giyinmeye başlardı (Malay 1875:839 aktaran Kuroglo 1980:65). Gelin giydirilirken, dört kız gelinin üzerinde “çember” (=başörtü) tutar ve hafifçe yandan yana sallarlardı. Çember üzerine fentseler konulurdu (Moşkov 2004:115). Kongaz kasabasında gelinin üzerinde dört köşeli kalbur sallarlardı. Kalbur üzerine “bariz” denilen başörtüsü konulur ve onun üzerine fesleğen dalları atılırdı. Dizgince köyünde aynı uygulama kalbursuz yapılırdı (Kuroglo 1980:64).

Naşa gelini giydirirken ara sıra durur, kızlardan türkü söylemelerini isterdi. Kızlar türkü söyleyince, naşa gelini giydirmeye devam ederdi (Moşkov 2004:115). Naşa, türkü söyleyerek geline kızlar tarafından örülen belikleri söker, saçını tarar ve gelin telleri de koyarak, Baboglu’ya göre (2000a:29) iki, bazı kaynak kişilere göre (Çavdar S. 2006; Kambur K. 2005) ise, bir belik örerdi. Gelini giydirirken ve yeni belikleri örülürken söylenen türküler, genellikle hüzünlü

olduğundan, zaten karışık duygular içersinde olan gelin, türkülerden de etkilenerek ağlamaktaydı. Söylenen bu türkülerde gelinlerin gittikleri yeni evde onu beklediği zor hayat, anne babasından, kardeşlerinden ayrılışı, o gece bekârlığın son gecesi olduğu, geri dönüşün olmadığı anlatılmaktadır:

…Kızlık saçın söküler
Gelinlik saçın örüler,
Bu gecä sän musaafirsin
Yarın sabaa sän bizimsin (Baboglu 2000a:29).

V. Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:115), XIX. yüzyılda Gagauzlarda bu tören için özel türkü yokmuş. Genellikle herkes tarafından bilinen türküler, bazıları ise irticalen maniler söylerlermiş.

Gelin giydirilip saçı örüldükten sonra yerinden kalktığında, arkadaşlarından biri onun yerine oturtulurdu. Gelinin yastığına oturanın kısmeti açılıp, yakın zaman içersinde evleneceğine inanılmaktaydı. Gelin, zılvaların belik örmesinden sonra yaptığı gibi, herkese şarap ikram edip ellerini öperek teşekkür ederdi, eli öpülenler geline para verirdi (Moşkov 2004:115).

N. İ. Baboglu'nun verdiği bilgilere göre (2000a:29), XX. yüzyılın ilk yarısında kızlık belikleri sökülüp gelin beliği örüldüğünde geline altın verilirmiş; lâkin zamanla, halkta altınların bulunmadığı dönemde, altın vermek yerine, türkü söylenmeye başlanmıştır.

Gelin hazır olduktan sonra horular oynanır, sofralara geçip yemekler yenirdi. Yemek yenildiği sırada, sofralardan kalkmadan herkes sırayla türküler söylerdi (Çavdar S. 2006). En sık söylenen türküler arasında "Mari Marinke", "Tepelär", "Dünür", "Dostlar", "Aman Karıcım", "Başım Arêr" gibi türküler vardı[68]

Yemekten sonra, damat tarafından gelenler damadın evine dönerlerdi. Gelin damada bir canlı tavuk gönderirdi (Baboglu 2000a:29). Türkiye'de de damadın

[68] Adı geçen türküler Ek-1 Türküler'de verilmiştir.

mahallesinden evlenmiş bir delikanlı güveyin evinden canlı horoz alınıp gelin evine “alın horozunuzu, verin pilicimizi” denmesiyle verilerek bahşiş alınır (Boratav 1994:179–180).

Damadın evinde sağdıç “izmetçileri” sınava tutar. Sağdıcın önüne kaniska konur ve bütün düğün hizmetçileri sağdıcın emirlerini uygulamak, sorduğu bilmeceleri cevaplamak için hazır bulunurdu. Emirler genellikle, bir şeylerin getirilmesi istenmesinden oluşurdu, fakat istenilen nesnelerin gerçek isimleri söylenmez, mecazî olarak söylenir ve hizmetçilerin görevleri böylece zorlaştırılmış olurdu. Örneğin, kavun istediğinde “bir sarı fıçı saplan, içi dolu hergeleylän” der, iskarpin için “altı öküz, yüz de koyun” der, yumurta için “bir fıçı dolu iki türlü içkiylän” derdi (Moşkov 2004:116–117). Yeterince eğlenip hizmetçileri yorduktan sonra, sofralara geçip sabaha kadar ziyafet çekilirdi. Hizmetçiler, sabahın erken saatlerinde sağdıcı evine götürdükten sonra evlerine danışırlardı (bkz.: Kuroglo 1980:65; Moşkov 2004:115-117).

Zaman içersinde bekârlıktan evliliğe geçiş törenleri olan “pelik örme”, “damadı tıraş etme”, “gelini giydirme” törenleri, uygulanan zaman açısından değişiklik göstermiştir. Örneğin, 1930-1940’lı yıllarda ilk önce damat tıraş edilip, sonra gelin giydirilip belikleri örülmeye başlamıştı (Kuroglo 1980:65). Törenlerin birçok öğesi yapılmamaya veya da değişmiş şekliyle yapılmaya başlar. Örneğin, gelinin belikleri sadece naşa geldiğinde örülürdü; damadı arkadaşlarından veya orada bulunan ve tıraş işini bilen herhangi biri yapabilirdi; tıraş sırasında mumlar artık kullanılmazdı; gelinin başı üzerinde çember oynatılmazdı; söylenen türkü sayısı çok azalmış veya hiç söylenilmezdi; gelin için fidye her yerleşim yerinde istenilmezdi vb.

Yukarıda da söylediğimiz gibi, 1980’lerden sonra bu törenler artık hiç yapılmamaktaydı. Gençlerin bekârlığa veda edip evliliğe geçiş yapmaları için düzenlenen bu törenlerin yerini, aynı işlevi olan ve genellikle şehirlerde yaşayan Gagauzlar tarafından düzenlenen bekârlığa veda partileri almıştır. Bununla birlikte, törenin bazı öğeleri günümüzde hala yapılmaktadır. Örneğin, Kongaz kasabasında düğün öncesi akşamı damat tarafından hediyelerle dever ile

deverka gönderilmektedir (Tatar 2005). Kıpçak köyünde nikâh günü önceki akşamı gelinin evinde tören yapılmaktadır. Bu törene 1980'li yıllarda daha zasev denilmesiyle birlikte, belik örmeler artık yapılmıyordu (Malaçlı S. 2001). Zamanla zasev ismi da kalkmıştır, yerine "düün", "kız düünü" ismi yerleşmiştir. Yapılan bu törene damat tarafından sadece damat ve arkadaşları (yavuklularıyla birlikte) katılmaktadır. Tören, genellikle sabah üçe dörde kadar devam edip, törene katılanlar artık hiç türkü söylemez, sadece halk oyunları oynar, özenle hazırlanmış sofralara geçip ziyafet çekerler.

Belik örme töreninin yapılmamaya başlamasıyla birlikte, geline naşa tarafından bir belik örülmesi diğer bir düğün töreni olan ve nikâh günü yapılan gelini donatmak töreninde yapılmaya başlamıştır. Zamanın getirdiği değişiklikler (birçok gelin-kızın saçları kısa olması da bunlardan biridir), belik örme töreni tamamen kalkmış; gelinler saçlarını kuaförlerde yaptırmaya başlamıştır.

Belik örme töreninde gelinin, ona belikleri ören kızlara teker teker teşekkür edip, şarap ikram etme ve ellerinden öpme âdeti, günümüzde Vulkaneştı şehrinde gelini donatmak töreninde yapılmaktadır. Gelinin kız arkadaşları geline gelinliği giymeye, duvağını koymaya yardımcı olurlar; gelin ise, onlara ve orada bulunan herkese şarap ikram ederek, ellerinden veya yanaklarından öperek teşekkür etmekte; şaraptan bir yudum içenler gelini överek hayır dua vermektedir. Gelinin ikram ettiği içkiden bir yudum içip gelini övüp hayır dua vermek Tuvalılarda da mevcuttur (Yoloğlu 1999:58–61).

Gagauzlarda kızın birçok belikten bir beliğe geçmesiyle, kızın kadınlığa adım atmış olduğu kabul edilmekteydi. Geline belik örme âdeti birçok halkta mevcuttur. Düğünde gelin saçlarıyla yapılan âdet Ukrayin, Rusya, Beyazrusya, Polonya, Litvanya, Buryat, Kabardin, Mordvin, Sırp (Moşkov 2004:148–149), Tuva, Hakas (Yoloğlu 1999:50–51), Türkmen (Blackwell 2001:75–76), Moldovan (Zelençuk 1959:30), Bulgar (Derjavin 1914:131) halklarında yapılmaktaydı.

Bu halkların belik örme âdetlerin detaylarında farklılık görülmektedir: Örneğin, Buryatlarda 8-10, Mordvinlerde 25, Hakaslarda 2 belik örülür (bkz.: Moşkov 2004:148-149; Kuroglu 1980:64; Yoloğlu 1999:50-51). Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:149), Gagauzların belik töreniyle en çok Pomaklarda yapılan geline belik örme töreni benzerlik göstermekteydi. Pomaklarda da gelinin beliklerine gelin telleri örülmekteydi.

Gelin, belik örülmesiyle "kızlığa", bekârlığa veda edip evlilere karıştığı gibi, damat da tıraş töreni ile bekâr arkadaşlarının arasından ayrılıp "adam sırasına" (Çavdar T. 2006) katılmaktadır. Damat tıraşı Gagauzlardan başka Türkiye'de (Koşay 1944:87,121,205,225), Bulgarlarda (Derjavin 1914:131,145), Yunanlılarda (Moşkov 2004:152), Karaman Türklerinde (Anzerlioğlu 2003:151). Dobruca (Önal 1998:136–138), Makedonya (Kahramanyol 2003:81,108,113, 117,140154,413) Türklerinde de mevcuttur.

Gelinin yastık üzerinde oturması; bazı Slav halklarında, örneğin Rus, Ukrayna, Beyazrus halklarında da mevcuttur (Moşkov 2004:147–148).

Geline belik örme töreninin âdetlerinden biri olan *gelini ağlatmak*, türküler söylendiğinde gelinin ağlaması da, başka halklarında da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Moldovanlarda gelin isteyip sevdiği biriyle evlenmesine rağmen nikâh günü önceki akşam yapılan törende ağlamak "zorundaydı". Gelinin ağlamaması, büyük bir uğursuzluk olarak kabul edilirdi (Zelençuk 1959:30–32). Türkmenlerde gelinin arkadaşları türküler söylediğinde hem kendileri, hem de gelin ağlamaktadır (Blackwell 2001:70). Aynı matem havası Başkurtlarda da mevcuttu. Ölülere ağıt söyler gibi gayet yanık ahenkle kızlar bir ağızdan türkü söylerler gelin de ailesinden, arkadaşlarından ayrılma acısından ağlardı (Eröz 1990:242).

Belik örme töreninde de deverden "fidye" istenilmesi ve gelinin gelinliği giymek istememesi ile karşılaşmaktayız. S. Kuroglu (1980:66) ve N. Kislyakov (1969:106,109,131) gibi araştırmacılara göre, bu âdetlerin kökleri çok kadimdir ve Asya Türklerinde de, bu âdetleri görmek mümkündür. Gelinin gelinliliği

giymek istememesini Kislyakov (1969:160), anaerkillikten ataerkilliğe geçiş döneminde evlenen çiftin erkek tarafında yaşamaya başladığında, gelin tarafından gösterilen mücadelenin kalıntısı olarak görmektedir.

1.2.2.8. Gelini Donatmak Töreni

Gelini donatmak töreni 1960'lı yıllara kadar pazar günü yapılmaktaydı. Zamanla nikâhların cumartesi günü de kıyılmaya başlanmasıyla, gelini donatmak töreni cumartesi günleri de yapılmaya başlamıştı.

Gagauzların Balkanlar'dan Basarabya'ya göç etmeleriyle, Balkanlar'da kullandıkları, giydikleri kıyafetler; yeni komşu halklarından, coğrafi değişikliklerinden etkilenerek deformasyon geçirmiştir. Balkanlar'da kullandıkları ve Balkanlarda kalan Gagauzların XIX. yüzyıl boyunca kullanılmaya devam ettikleri gelin-damat kıyafetleri Basarabya'da XIX. yüzyılda kullanılmazdı[69]. Gelinler için özel açık renklerde ipek veya atlas gelinlikler diktirilir, damatlar için siyah pantolon, beyaz gömlek, siyah yelekle ceket ve kırmızı kuşak alınırdı. Bununla birlikte, aşağıda göreceğimiz gibi, kemer, fesleğen tacı ve duvağın kullanılması, Basarabya'da ve Balkanlar'da yaşayan Gagauz gelin kuşamının ortak çizgilerini oluşturmaktaydı.

Düğün törenlerin arasında bu tören en çok lokal değişiklikler içeren törendir. Çadır-Lunga şehrinde ve Beşalma, Coltay, Kazayak, Tomay, Haydar gibi köylerde tören, naşa ve mahiyetinde bulunan "sağdıç koltukların" (=sağdıcın en yakın akrabaların), damadın kız akrabaları ve dever ile birlikte gelin evine gelmesiyle başlar. Gelini "donattık"tan sonra naşa sağdıç koltuklarıyla damadın evine geçerler. Gelin naşaya, damada götürmesi için güzel süslenmiş bir bohça verir. Bohçada damatlık gömlek vardır. Naşa damada bohçayı ancak damadın "çökme" oyununu oynadıktan sonra verir. Damat giyinip ailesinden hayır dua

---

[69] Balkanlarda yaşayan Gagauzların gelin ve damat kıyafetleriyle ilgili bkz.:Hoppe (1957:136), Manof (1939:79-80).

aldıktan sonra; naşa, sağdıç, sağdıç koltukları, dever ve arkadaşlarıyla birlikte, daha önce sözlendikleri yere (genellikle merkezde olan bir yer: Örneğin, kilise, belediye binasının yanı gibi) gitmektedir. Burada, gelin tarafını beklemektedirler (Kazaklı 2005; Kırım 2006).

Çoğunluk olan diğer Gagauz şehirlerin ve köylerinde ise, gelini donatmak için bütün düğün alayı gitmektedir. Bu durumlarda, nikâh kıymaya gelin ile damat birlikte gitmektedirler.

Gelini donatmaya gitmek için damadın evinde damat, damadın arkadaşları, genç akrabaları ve deverlerden oluşan düğün alayı oluşturulur. Müzik eşliğinde sağdıçlara gidilir. Sağdıçta karşılıklı şarap ikramı yapılır ve hep birlikte müzik eşliğinde “yol tukanca” halk oyununu oynayarak geline gidilir. Düğün alayı şu şekilde ilerler: En önde oynayan gençler ile müzisyenler, sonra aralarına damadı almış sağdıç ile naşa ve dever, onlardan sonra da geri kalan düğüncüler. Naşanın elinde “boşçalık” denilen ve içinde gelini nikâha hazırlamak için gerekli malzemeler bulunan bohça ile kolaç (son on yıl içinde ise kolaç yerine genellikle pasta kullanılır) var, sağdıçta şarap, deverin elinde ise, damat evinden gelin evine verilecek olan kaniska bulunmaktadır. Hizmetçilerden birinde de düğün bayrağı vardır.

Kongaz’da düğün alayının gelin evine yaklaştığını, geline ödülcüler haber verir ve gelin bu ödülcülere bahşiş verir (Tatar 2005). Diğer köylerde ise alayın yaklaştığı, gelenlerin “iha-iha, ihu-hu-hu-hu” bağırmalarından anlaşılmaktadır. Düğün alayını gelinin akrabaları oynayarak karşılar. Karşılıklı “maramca”, “tukanca” oyunları, oynandıktan sonra (sağdıçlar, damat ve dever oynamaz), dever gelinin ebeveyne kaniskayı verir ve onlar da devere kendi tarafından kaniska verir. Hep birlikte oynadıktan sonra, düğün alayı avluya alınır. N. Babaoglu’nun verdiği bilgilere göre (2000:30), gelenlerin avluya geçebilmeleri için, sağdıç önce gelin tarafı gençlerine kapı parası vermek zorundaymış. Günümüzde, düğün alayı avluya alınır, naşa, gelini donatmak için gelinin yanına girmek istediğinde ise, sağdıçtan kapı parası istenir. A. İnan’a göre (1968:346–347), kız tarafının kapıyı kapaması, bahşiş almadan açmaması, eski Türk

düğünlerindeki savaş unsurlarının kalıntılarıdır. Para ödendikten sonra naşa, deverka ve 1–2 bayan ile birlikte, gelinin yanına alınır. Alay ile gelen diğerleri ise, dever ile birlikte sofralara geçip ikram edilen yemekleri yerler. Damat, sağdıç ile birlikte dışarıda kalır, gelinin hazırlanmasını bekler. Tülüküü'de damat ile dever gelin evine girmez, bir komşu evinde saklanır (Kuroglo 1980:68).

Gelinin donatılması(=hazırlanması) bir kompleks âdetten oluşmaktadır. Neredeyse 1980'lere kadar süregelen geleneğe göre, naşanın geline gelindiği giydirmesi, belik örmesi ile bu tören geline belik örme töreniyle benzerlik göstermekteydi. Aralarındaki fark ise, geline yapılan saç modelinden kaynaklanmaktaydı. Geline artık kadın saç modeli olan ve "kok" veya "kokuy", "kukuy" olarak adlanan saç modeli yapılırdı. Gelin sırmalar, teller ile süslenir, duvağı takılırdı. Önceleri kırmızı duvak kullanılırken (bkz.: Kuroglo 1980:69; Manof 1939:80), 1960'lardan itibaren genellikle beyaz renkte olan ve gelinler için özel fabrika üretimi olan duvaklar kullanıma girmiştir. Gelinin beline gümüş kemer veya maddi gücü daha az olan Gagauzlar gümüş ve bakır süslemeleri olan deri kemer takarlardı. Fakat 1930'lu yıllarda kemer yavaş yavaş kullanımdan kalkar. Gelinin eline mutlaka "duaklık" denilen bir elbiselik kumaş takılırdı. Gagauzlarda olan yaygın bir inanca göre bu duvaklıkla dinî nikâha gidilmesi gerek ve kumaştan bir şeyler diktirip bir yıl içinde o diktirilen kıyafetin yıpratılması gerektir (Malaçlı S. 2001; Dragan P. 2006). En sonunda gelinin başına fesleğenden yapılan, teller ile süslenmiş taç takılır, kokular sürülürdü. XX. yüzyılda fabrika yapımı taçlar kullanılmaya başlamıştır. Fesleğen taçları ise, dini nikâh sırasında kiliselerde takılırdı (Kambur 2005). Bu işlemle gelinin hazırlanması sona ermiş olurdu.

Gelin giydirilip süslendiği süre boyunca, bir sandalyeye konulmuş yastık üzerinde otururdu. Gelinin karşısında mutlaka ayna konulur ve aynanın sağ-solunda, kurdeleyle birbirine bağlanmış mumlar elinde tutan birer kız çocuğu dururdu (Kuroglo 1980:69). Gelinin giydirilip süslenmesi bitince naşa, gelini duvaklıkla kapatarak başı üzerinde kolaç kırar veya son on yıl içinde olduğu gibi, pasta keser. Bu kolaç veya pasta odada bulunan herkese bölüştürerek verilir. Gelin yastıklı sandalyadan kalkınca, arkadaşlarından biri oturur veya

oturtulur. Gelin, naşasına teşekkür ederek, ellerinden öper ve ona hediyeler verir.

1980'lerden beri, gelinler gelinliği giymek için naşayı (Kazayak köyü hariç) beklemez. Gelin, kız arkadaşlarının yardımı ile giyinip, saçını, genellikle, kuaförde yapar; naşaya ise, sadece gelinin duvağını takmak kalır.

Günümüzde gelini donatmak töreninde ayna ile yastık törenin önemli unsurlarından olmaya devam ederken, mumlar artık kullanılmamaktadır.

Bu törende de, bazı yerel değişiklikler görülmektedir. Örneğin, Tomay ile Vulkaneştı'da gelin hazırlanır, sadece ayakkabısını giymez. Ayakkabıyı gelinin ayağına dever giydirir ve ayakkabı içine bahşiş koyar. Kongaz'da damat gelinin evine adım atmadan önce, damadın başı üzerinde kolaç kırılır. Gelin pabucuna bahşiş konulma geleneği Türkiye'de de mevcuttur (Boratav 1994:180).

Gelin içerde hazırlanırken, gelinin kız kardeşleri bütün düğüncülere XX. yüzyıldan beri sadece fabrika yapımı olan "garuş", "çiçek" denilen düğün çiçeklerini takarlar. Bazı köylerde bu çiçekler para ile satılır, çiçeklerden toplanan para ise, geline verilirdi (Moşkov 2004:118). Günümüzde düğün çiçekleri bütün düğüncülerin göğüslerine takılırken, XIX. yüzyılda erkekler bu çiçekleri şapkalarına takarlardı (Moşkov 2004:118). Aynı anda gelin akrabalarından bir kadın izmetçilere, zılvalara, devere hediyeler dağıtmaktaydı. 1980'li yıllardan beri, özel zılva, izmetçi seçilmediğinden, sadece dever ile ailesine hediyeler verilmeye başlamıştır. Bazı yerlerde ise, daha önce yapılan anlaşmaya göre, hediyeler hiç verilmemektedir.

Gelini donatma töreninde N. Baboglu'nun verdiği bilgilere göre (2000a:30), bazı köylerde gelinin kız arkadaşları türkü söylermiş. Tarafımızca yapılan derleme gezileri sırasında, gelini donatma töreninde türkülerin artık söylenmediği, bu geleneğin sadece Vulkaneşti şehrinde devam ettiği tespit edilmiştir. Vulkaneşti şehrinde tören sırasında söylenen türküler de, ne yazık ki, hepsi Rusçadır.

Gelini giydirip süslemeler tüm halklarda mevcuttur, fakat Gagauzlarda yapılan gelini donatma töreni, Bulgarlarda yapılan “zabulvaneto na nevestata” töreniyle hem yapıldığı zaman açısından (nikâha gitmeden önce), hem de taçların, düğün çiçeği veya kurdelelerin kullanılması, gelinin duvakla kapatılması, hediyelerin dağıtılması gibi unsurlarla benzerlik göstermektedir (Derjavin 1914:132, 137; Kuroglo 1980:70; Vakarelski 1977:251). Gagauz Türkleri ve Dobruca Türklerinin gelin süsleme törenleri arasında da benzer unsurlar mevcuttur (bkz.: Önal 1998:142). Türkiye’de günümüzde de, gelin evinden çıkarken kırmızı duvakla kapatılır. Gelinin başına tellerin takılması, kuşak–kurdele bağlanması, başına çiçeklerin veya taçlarının kullanılması ile de, Gagauzların gelini süslemeleriyle benzerlik göstermektedir (Koşay 1944:210, 237–238, 247).

Törende kullanılan ayna, sadece gelinin kendi yansımasını görüp, istediği değişiklikleri yapması için kullanılmaz. Aynaya büyüsel işlevler de yüklenmektedir. Aynanın Türk halk inançlarında özel bir yeri vardır. Ayna etrafında inanç muhtevalı bir kültür gelişmiştir. Anlam olarak ayna, aydınlık gelecek, baht açıklığı olarak kabul edilmektedir (Kalafat 1999:113). Tacik ve Özbeklerde aynanın ailede saadetin, zenginliğin sağlayabileceğine inanılmaktadır (Şabaşov 2002:644). Gagauz Türklerinin damadı tıraş töreninde, gelini donatmak töreninde aynaların kullanılması, gelinin çeyizine mutlaka ayna konulması (Malaçlı S. 2004; Kırım 2006) gençlerin geleceklerini etkilemek, baht açıklığını sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Türkiye’nin bazı yörelerinde de, gelinin çeyiz sandığına mutlaka ayna konulur; gelin baba evinden ayna eşliğinde çıkarılır; damat evinde gelin ayna eşliğinde karşılanırdı (Kalafat 1999:113; Örnek 2000:203; Cingöz 1992:18). Makedonya Türklerinde, gelin atından veya arabasından inerken başına ayna tutulur, gerdeğe girmeden mutlaka aynaya baktırılır (Kalafat 1999:38; Kahramanyol 2003:127, 155, 413).

Törende damat ve gelin taraflarının birbirlerine karşılıklı kaniska vermeleri komşu Moldovan ve Ukrayna halklarında, Polonya halkında da yapılmaktadır (bkz.: Loskutova 1979:30,40; Moşkov 2004:141; Zelençuk 1959:33). Karşılıklı verilen kolaçları damat veya gelinin başı üzerinde kırma âdeti yerel değişiklikler göstermektedir: Bazı yerlerde gelinin başı üzerinde kırılırken, bazılarında

damadın üzerinde, bazı yerlerde de damatla gelinin üzerinde kırılmaktadır. Örneğin, Kıpçak'ta sadece gelinin başı üzerinde, Kongaz'da damat üzerinde, Tomay'da gelinle damat üzerinde kolaç kırılır. Böyle kırılmış kolaçtan herkesin (genellikle de bekârların) bir lokma almaya çalışmaları, düğün kolacından yiyenlerin kısmetleri açılacağı ve bekârların evlenebileceği inancıyla bağlantılıdır. Aynı âdet ve inanç Bulgar, Moldovan (Loskutova 1979:30; Zelençuk 1959:33–34) ve Orta Asya (Lobaçeva 1975:318, 327) halklarında da mevcuttur. Düğün kolacın gelin veya damat başı üzerinde kırılması XIX. yüzyılda Sırp, Abaza, Rus halklarında da uygulanmaktaydı (Moşkov 2004:159).

V. Zelençuk'un aktardığı bilgilere göre (1959:34–35), bu âdetin kökenlerini bazı araştırmacılar, antik zamanlarda Tanrılara yapılan ekmek kurbanlarında görmektedirler. A. Şabaşov'a (2002:646) göre ise, baş üzerinde ekmek kırma âdeti, İran geleneklerindendir. Türkiye'de Malatya'da, nazara uğrayanların başında ekmek kırılınca nazarın kalkacağına, bozulacağına inanıldığı (Kalafat 1999:90) göz önünde bulundurarak, Gagauzlarda bu işlemin nazardan korunmak için yapıldığını da varsaymak mümkündür.

Günümüzde Gagauz gelinlerin duvak kullandıkları gibi, birçok halkın gelinleri duvak kullanmaktadır. Türk halklarında yaygın olan gelinin baba evinden duvakla kapalı çıkma âdeti Gagauzlarda XIX. yüzyılda yapılırken (bkz.: Çakir 2005:110; Kuroglo 1980:69), günümüzde bu âdet bir tek Haydar köyünde devam etmekte, diğer yerlerde uygulanmamaktadır. Haydar köyünde gelin, yüzü ince duvakla kapalı şekilde evinden ayrılıp merkeze gelir, merkezde damat ile görüşmelerinde duvağı damat açar (Kazaklı 2005). Duvağın damat tarafından açılması Türkiye'de de çok yaygındır (Boratav 1994:181).

Gagauzlarda, ebeveynlerin evliliğe razı olmalarını ve gelinin kızlık grubundan evli kadınlar grubuna geçtiğini simgeleyen kuşak-kemer bağlanması, S. Kuroglu'ya) göre (1980:70, evlilik için resmi şekilde müsaade verilmesinin belirtisiydi. 1950'lerde kuşak bağlama âdeti yavaş yavaş uygulanmamaya başlamış ve günümüzde tamamen unutulmuştur. Türkiye'de gelinlere kuşak-kurdele bağlanması günümüzde devam etmektedir. Ayrıca, kuşak çözülüp

bağlanmasıyla ilgili inançların da mevcut olmasından dolayı, kuşak çözme uygulanması da yapılmaktadır (Kalafat 1999:114).

Düğün alayının gelin evine yaklaştığı haberini veren haberciler, Gagauzlardan başka Moldovan, Ukrayna, Rus halklarında da mevcuttur (Zelençuk 1959:32). Aynı şekilde bu halklarda, Gagauzlarda olduğu gibi, damadın gelin evine hemen girmeyip, komşuda veya dışarıda bekleme geleneği de vardır (Zelençuk 1959:33). Bu da bize Gagauz Türklerinin gelenek ve göreneklerinin yüzyıllarca aynı topraklarda yaşayan komşu halkların gelenekleri ile benzerliği olduğunu bir kez daha göstermektedir.

1.2.2.9. Prost Olmak (=Hayır Dua Almak)Töreni

"Prost olmak" törenini Gagauz Türklerinin geçiş törenlerini inceleyen S. Kuroglo (1980:70-71) "vedalaşma" töreni olarak verirken, A. Şabaşov (2002:641-642) "af, özür dileme" töreni olarak vermektedir. Tarafımızca yapılan derleme gezilerinde bu törenin af dilemekten, vedalaşmaktan ziyade, yakın akrabalardan evliliği tasvip etmek, hayır dua alma töreni olduğu tespit edilmiştir.

Hayır dua alma töreni, gelinin ve damadın giyinip hazırlandıktan sonra, nikâha gitmeden önce yapılmaktadır. Tören boyunca müzisyenler "aalatmak havası"nı çalarlar. Damat hazır olunca, evinden çıkmadan ailesi ve yakın akrabası ile "prost olur". Tören için odada bulunan tüm yabancı ve uzak akraba olanlar odadan çıkar. Damadın anne babası ve nineleri ile dedeleri koltuklara oturup ellerini dizleri üzerine koyar, diğer yakın akrabalar ayakta dururlar. Damat dizleri üzerinde durarak, haç çıkartıp önce babasıyla annesinin, sonra da dedelerin, büyükannelerin (bazı Gagauz ailelerinde ise, öncelikle yaşı büyük olanın eli öpülür) ellerini ve dizlerini öper. Aile büyükleri hem hayır dua, hem nasihat verdikten sonra damadın yanaklarından öperek damada para verirler. Damat diğer yakın akrabalarının yaşça büyük olanların ellerinden, küçüklerin ise, yanaklarından öper. Onlar da aynı şekilde damada para verirler. El öpme

seremonyası bittikten sonra, damadın anne babası damada kolaçla ikona vererek bir kez daha “Allah yol açıklığı versin, hem hayırlı saatte, hem büyük kısmetle” (Moşkov 2004:117) gibi hayır dua eder. Damat kolaçla ikonu alıp odadan ters şekilde ilerleyerek arkaya bakmadan odadan çıkar. Evden çıkarken ise, kadınlardan yaşça büyük olan biri (örneğin büyük annesi) eşiğin önüne maşa koyar, damat maşaya basarak geçer. Bu işlem üç kez tekrarlanır.

Gelinin ailesiyle geleneksel “prost olması” Beşalma, Coltay, Kazayak, Tomay, Haydar köyleriyle, Çadır-Lunga şehrinde gelin hazırlandıktan sonra, aynı damadın “prost olması” gibi olur. Gelin, bu törenden sonra; yakınları ve arkadaşlarıyla evden çıkar ve merkezde damat ile görüşür.

Diğer köy ve şehirlerde, damat gelinin evine geldiğinde, gelinin hazırlanması devam eder. Hazırlanması bitince, damat gelinin yanına alınır. Damat gelinin yanına geldiğinde, gelin ile damat birbirlerinin ayağına basmaya çalışırlar. Ayağa basanın ailede üstün, dominant olacağı, aile içinde onun sözünün geçeceğine inanılmaktadır. Aynı inançla uygulama Dobruca Türklerinde de mevcuttur (Dobruca 1974:281). Türkiye’de bu uygulama nikâh kıyıldıktan hemen sonra ve gerdeğe girerken yapılmaktadır (Koşay 1944:282, 289, 296, 298, 305 hb.). Gelinin ve damadın bulunduğu odadan yabancı ve uzak akraba olanlar çıkar ve “prost olma” töreni, damat evinde yapıldığı gibi, aynı şekilde cereyan eder. Bu durumda, damat gelinle birlikte “prost olur”, maşa üzerine birlikte basarlar.

Törenin bazı lokal değişiklileri mevcuttur. Örneğin, Kongaz kasabasında damat gelini almaya geldiğinde, dışarıda beklerken, gelin ailesiyle tek başına “prost olmakta”dır (Duşkova 2005; Tatar 2005). Vulkaneştı şehrinde ise, damat gelinin yanına alınırken, damada oyun oynanılır: Gelinin yerine geçen ihtiyar bir kadına duvak takılır, duvak açılması için damattan para istenilir, para alınıp duvak açıldığında ise, o kişinin gelin olmadığı görülür. Damada bu tür oyunlar Dobruca Türklerinde de oynanmaktadır (Önal 1998:148).

“Prost olmak” töreninde XX. yüzyıla kadar hayır dua isteyenin dizleri altına koyun postu konulurdu. Zamanla postun yerini kilimler almıştır (Zelençuk 1959:42). Törende koyun postunun kullanılması V. Zelençuk’a göre (1959:42-43), Tanrıları merhamete getirmek için koyunların kurban edilmesinden ve halkın arasında koyun postunun zenginlik, saadet ve bereket simgesi olduğundan kaynaklanmaktadır.

Hayır dua alma törenleri Moldovan, Ukrayna, Bulgar komşu halklarında olduğu gibi (bkz.: Derjavin 1914:126,132; *Dobruca* 1974:280; Loskutova 1979:24; *Moldovane* 1977:276; Moşkov 2004:155; Zelençuk 1959:42), Türk (Koşay 1944:199), Rus (Moşkov 2004:155; Russkiy 1978:170-171), Çuvaş (Salmin 1994:127), Tuva ve Hakas (Yoloğlu 1999:58-62) halklarında da bilinmektedir.

1.2.2.10. Gelini Almak Töreni

Bazı Gagauz yerleşim yerlerinde (örneğin Tomay, Beşalma, Beşgöz, Haydar, Coltay gibi köylerde) gelin hazırlanıp süslendikten ve ailesiyle “prost olduktan” sonra, baba evinden çıkarak damat ile merkezde bir yerde görüşmelerinden dolayı, bu yerlerde gelin alma töreni diğer Gagauz yerleşim yerlerinden farklılık göstermektedir. Coltay, Beşgöz, Beşalma, Kazayak, Tomay köylerinde 1950’lere kadar gelin ile damat nikâh kıyınca, gelinin evine döner ve ziyafet çektikten sonra damat tarafına geçerlerdi. Gelin alma töreninde yapılan âdet ve uygulamalar da, damat evine geçmeden önce yapılırdı. Günümüzde ise, yukarıda adı geçen köylerde nikâhtan sonra, genellikle damadın evine gidildiğinden bu âdetlerin çoğu yapılmamaktadır.

Kirsovo, Avdarma, Baurçi, Kıpçak, Kongazçik köyleriyle Kongaz, Komrat ve Vulkaneştı şehirlerinde gelin almaya damat akrabaları ve arkadaşlarıyla birlikte gelmektedir. Yukarıda, “Gelini Donatmak Töreni” bölümünde, aktardığımız şekilde düğün alayı gelin evine gelip, damat tarafına yemekler ikram edilip, damat gelinin hazırlanmasını bekleyip, “prost olduktan” sonra; gelinin anne

babası gelinle damada kolaçla ikona verir ve gelinle damat ancak bundan sonra evden çıkabilir.

Gelinle damadı evden sağdıçla naşa çıkartır. Evden çıkarken, ev eşiği üzerinde gelinle damat ortada, yanlarında sağdıçla naşa, arkalarında da gelinin anne-babası olacak şekilde durarak gelinin babası saçı âdetini yapmaktadır: Gençlerin hayatlarında mutluluklar, saadet dileyerek buğday, darı, şeker, ceviz, madeni para gelinle damat başları üzerinden saçmaktadır. Herkes bunları kapmaya çalışır, çünkü bu paranın, şekerlerin uğurlu olduğuna inanılır. Eskiden beri süregelen ve günümüzde de uygulanan bu gelenek, birçok halkta mevcuttur. Örneğin, Moldovan (Loskutova 1979:47; Zelençuk 1959:32), Ukrayna (Loskutova 1979:47-48), Ermeni (Moşkov 2004:155-156) halklarında, Anadolu ve Rumeli'de (Boratav 1994:180; Eröz 1990:238; Kalıcanın 1992:174; Kahramanyol 2003:108,127,141,154,159; Önal 1998:163-164; Turan 1992:90), Orta Asya Türklerinde (Altay 1998:159, 162, 164; Eröz 1990:238; Toyjanova 1995:303;), İsviçre'de (Frazer 1985:349, 1991:121) bu gelenek bilinmektedir. Saçı geleneği; yeni kurulacak aile yuvasının üzerinde bereketi, sağlığı sağlayacağına, nazardan koruyacağına inanıldığından yapılmaktadır (Zelençuk 1959:52). Frazer'e göre (1991:124), saçının yapılma amacı, bu mutlu zamanda kıskanç cinler tarafından kandırılıp götürülmek gibi, özel bir tehlike içinde olan ruhu, durdurmaktadır. Günümüzdeki Gagauzlar geleneğin hangi inançlardan dolayı yapıldığını bilmemeleriyle birlikte, geleneği formal olarak yapmaya devam etmektedirler.

Gagauzlarda saçı geleneğin eşik üzerinde uygulanması dikkat çekicidir. Kanaatimizce, bayrak yapımında olduğu gibi, burada da, eşikte ruhların olabileceği inancıyla bağlantı mevcuttur. Gelinle damat eşik üzerinde veya yerel varyant olarak eşik yanında dururken ellerine kurdeleyle birbirlerine bağlanmış olan mumlar verilir ve bu mumlar yakılır. Araştırmacı S. Kuroglo'ya göre (1980:72), törende ikonun ve mumların kullanımı, kilisenin tesiriyle, törene sonradan ilave edilmiştir.

Eşik üzerinde veya yanında yapılan bir diğer gelenek de, hediyelerin verilmesidir. İlk önce gelinin annesi geline, damada, sağdıcın ve deverin ailesine, daha sonra da damat tarafından katılan her düğüncüye hediyeler verir. Bu geleneğe "çeyizlemek" denilmektedir. Çeyizlemek neredeyse 1990'lı yıllara kadar hep kıyafet türünden oluşur ve düğüncülerin göğüslerine çapraz şekilde bağlanırdı (bkz.: Kuroglo 1980:71-72; Malacılı 2002:200; Moşkov 2004:48). 1990'lardan beri, verilen hediyeler değişiklik göstermiştir: Sağdıçlara, deverlere, gelinle damada mobilya, beyaz eşya, halı gibi büyük hediyeler verilmeye başlamıştır. Bununla birlikte, tarafların anlaşmaları üzerine hiç hediye verilmediği de, gittikçe sıklaşan olaylar arasındadır. Gagauzların birçoğu ise, sağdıç ile dever ailesine hediyeler verirken, damat tarafından gelen diğer düğüncülere hediye vermemektedirler. Verilen hediyeler içinde kıyafet türü olsa bile, daha önce özellikle gösterilmesi, sergilenmesi için insanların göğüslerine çapraz şeklinde bağlamalar ortadan kalkarak, bağlamak yerine bu hediyeler 1990'lardan beri genellikle paketlerle verilmektedir. Makedonya Türklerinde, Moldovanlarda da misafirleri çeyizlemek âdeti mevcuttur, çeyizlemeği gelin yapmaktadır (Kahramanyol 2003:413; Loskutova 1979:22).

Gelinin annesi çeyizlemeyi bitirince, damat tarafı gelinin çeyizini alır. Çeyizi bekleyen genç kızlar, çeyiz için deverden bahşiş ister. Verilecek para miktarı için âdete göre, pazarlık yapılması gerek. Anlaşmaya varıldıktan sonra, çeyizi kamyona yüklerler. Burada hemen belirtmeliyiz ki, eskiden gelinin çeyizini, gelinin akrabası olan erkek çocuklar "satarlarken" (Kuroglo 1980:73); tarafımızca yapılan derleme gezilerinde yapmış olduğumuz tespitlere göre, günümüzde kız çocukları ile kız arkadaşları "satmakta"dır.

Çeyizlerin çıkarılmasıyla birlikte, saçaktan sarkıtılmış bayrak da alınmaktadır. 1950'lere kadar süregelen ve günümüzde artık yapılmayan geleneğe göre, bayrağı alabilmek için, bayrağı bekleyen çocuklara bahşiş verilirdi (Kuroglo 1980:73).

Çeyizler kamyona yüklenirken, gelin tarafından akrabalar gelinle damada hediyelerini sunarlar. Hediyeler verildikten sonra, avluda horular yapılır, halk

oyunları oynanır. Gelinle damat avludan çıkarken yaşlı bir kadın önlerine maşa koyar ve gelinle damat maşa üzerinden geçer. Bu işlem üç defa tekrarlanır. Maşanın kullanılması, demirin büyüsel ve koruyucu işlevi olduğu inancıyla bağlantılıdır. İşlemin büyüsel sayı olan üç defa yapılmasıyla, işlevin artırıldığı düşünülmektedir.

Evden çıkarken gelin, geri bakmaması için kadınlar tarafından tembihlenir. Gelinin eve geri bakması uğursuzluk olarak kabul edilir ve kocasıyla mutlu olamayacağına, geri baba ocağına döneceğine inanılır.

Gelin alma sırasında yapılan bazı lokal âdetler vardır. Avdarma köyünde, gelinle damada avludan çıkmadan önce içki ikram edilir. Gelin ile damat birer yudum içtikten sonra, geri kalanını arka tarafa dökmektedirler (Kuroglo 1980:72). Tülüküü ve Baurçi köylerinde 1950'lere kadar gelinle damat evin eşiğinde koyun postu üzerinde dururlardı (Kuroglo 1980:72). Günümüzde bu âdet mevcut değildir.

Damat yerli olmadığı durumlarda ondan *toprak parası* (Kıpçak, Kobey, Çeşmeköy köyleri ile Vulkaneştı ile Kongaz şehirlerinde), *toprak bastı parası* (Tülüküü), *hotar parası* (Beşalma, Coltay, Kazayak köyleri) veya *sınır parası* (Baurçi köyü) istenilir. Gelinle gidebilmesi için damattan şu veya bu şekilde para istenilmesi, başka halklarda da mevcuttur. Örneğin Dobruca Türklerinde (Önal 1998:151), Moldovanlarda (Moldovane 1977:278; Zelençuk 1959:40-41) gelin evinden çıkarken damattan para istenilir.

Haydar, Tomay, Kongaz, Kıpçak gibi yerleşim yerlerinde gelinle damat avludan çıkarken önlerine bir kova su dökülür. Haydar, Tomay ve Kongaz'da kova ters kapatılıp damattan kova üzerine para koyması beklenirken (Balaban E. 2006; Tatar 2005), Kıpçak'ta gelinin annesi parayı suya koyar ve suyla birlikte döker (Malaçlı S. 2001). Suyun dökülmesi, gençlerin hayat yolları açık olsun, su gibi kolay ve rahat aksın temennisiyle yapılır.

Lokal özelliği olan diğer bir âdete göre, gelin evinden damat tarafının bir şeylerin çalması gerek. Örneğin, Kıpçak köyünde genellikle tavuk veya geline ait bir şeyler çalınır. Daha sonra çalınan eşya damada verilerek karşılığında bahşiş alınır. Türkiye Bolu'da buna benzer âdet vardır: Kız evinden sahan çalınır, bunu güveye vererek, gelinin ata bindiğini haberini verir ve bahşiş alır (Boratav 1994:181). Damat tarafının kızın evinden bir şeyler çalma âdeti Makedonya Türklerinde de vardır (Kahramanyol 2003:414).

Gelinle damat düğün alayıyla nikâh kıyılacak yere gitmek için yola çıkarlar. Gidecek yer yakın olduğunda genellikle yaya gidilmektedir. Uzak olduğu durumlarda ise, biraz yaya gittikten sonra, arabalara binilmektedir. Her halükarda, Gagauzlarda gelin arabası süslenmektedir. Gelin arabası olarak neredeyse 1960'lı yıllara kadar at arabası kullanılırken, 1960'lı yıllardan itibaren otomobil kullanılmaktadır. Eski bir geleneğe göre, gelin arabasına ve düğün alayındaki tüm arabalarının aynalarına havlular bağlanmaktadır. Aynı gelenek Romenlerde ve Dobruca Türklerinde yapılmaktadır (Önal 1998:152).

Gelin alma töreninde gelin evinin gelen misafirlere yemek vermesi Gagauzlarda olduğu gibi Türkiye, Makedonya ve Dobruca Türklerinde de vardır (bkz.: Kahramanyol 2003:38,413; Koşay 1944:202; Önal 1998:152). Su ile yapılan gelenek ise, Gagauzlarda olduğu gibi Bulgarlarda, Dobruca ve Makedonya Türklerinde de mevcuttur (Derjavin 1914:132,145; Kahramanyol 2003:20,21,27,59, 72,78,85; Önal 1998:151).

1.2.2.11. Resmi ve Dini Nikâhların Kıyılması

Sovyetler dönemi öncesi Gagauzlarda resmi nikâh olarak, evlilik ve boşanmak ile ilgili Aralık 1917'de kabul edilen kararnameye rağmen, dini nikâh kabul edilirdi. Sovyetler döneminde resmi nikâh, dini nikâhtan tamamen ayrılmıştır. Resmi nikâh kıyılmadan, dini nikâhın kıyılması yasaklanmıştır. 11 Ocak 1957'de Moldova SSR Bakanlar Kurulunda "Cumhuriyet Nüfus Kütüğü Büroların

oluşturulması" ile ilgili alındığı kararnameden sonra, resmi nikâh belediye memurları tarafından özel nikâh odaları veya salonlarında kıyılmaya başlamıştır (Loskutova 1979:46).

Gagauzlar resmi nikâh günleri olarak, düğün ziyafeti günlerinde olması için, genellikle cumartesi ve pazar günlerini seçerler. Geleneksel olarak, resmi nikâha bütün düğün alayı katılırken, gelinle damadın ebeveynleri, gelinin akrabaları katılmazdı. 1990'larda nikâha gelinin yakın akrabaları, gelinle damadın ebeveynleri de katılmaya başlamıştır.

Nikâhın kıyılması özel ayine göre yapılır: Sağdıçların nikâh şahitliğinde nikâh kıyılır, nikâh cüzdanı geline verilir, ilk "karı-koca" valsı edilir, sağdıçlarla nikâh memuru tarafından genç çifte nasihatler verilir, çikolata ile şampanya ikramı yapılır, fotoğraflar çekilir vs. Nikâhta gelin ve damadın ebeveynleri bulunduğu durumlarda, ebeveynler genç çifte nasihatler verir ve genç çift ebeveynleri eğilerek selamlar. Nikâh sırasında, nikâh bölümlerine özel müzikler çalar. Herkes genç çifti tebrik eder.

Gagauzların arasında yerleşmiş bir geleneğe göre, damat gelini nikâh salonundan kucağında çıkarır.

Genç çift nikâhtan sonra mutlaka bir heykele veya anıta çiçek koyar. Sovyetler döneminde yeni oluşan bu heykele çiçek koyma göreneğinde gelin ve damat ebeveynleri, gelin akrabaları artık yer almazlar. Heykelin yanında yine fotoğraflar çekildikten, horular oynandıktan sonra, genç çift dini nikâh kıymak için kiliseye gider. Dini nikâh kıydırmayanlar ise, damadın evine gider.

Burada belirtmemiz gerekiyor ki, Sovyetler döneminde düğün törenlerinde birçok değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerden biri de resmi nikâhta, dolaysıyla bütün düğünde, sağdıçların yerini, arkadaşlardan seçilen nikâh şahitleri almıştır. Bu durumlarda nikâh şahitleri sağdıcın bütün rollerini üstlenmektedirler.

Dini nikâha Gagauzlar “stenoz” veya “steunoz” olmak demektedir. “Steunoz” kelimesi Yunanca “nikâh” demektir (bkz.: Kuroglo 1980:74; Pokrovskaya 1974:142; Yoloğlu 1999:62). Dini nikâh kıyılmasının Gagauzların düğün törenlerinde belirli kesin bir yeri yoktur. Dini nikâhın Gagauzların hayatlarında pek büyük rolü yoktur. Dini nikâh kıyılmamasına rağmen düğün yapıldığı zaman, düğünü yapılan çift toplumun gözünde evli kabul edilmekteydi. Oysa ki düğünü yapılmayanın, sadece dini nikâhı olan evlilikler, toplumda pek kabul görmezdi (Kuroglo 1980:74; Zelençuk 1959:11). Stepan Kuroglu’nun aktardığına göre (1980:74), S. Kiranov ve K. Malay (1875:822, 839) papazların raporlarında XIX. yüzyılda Gagauzların arasında dini nikâhsız evlilik sayıların çok yüksek olmasından sözedilmektedir. Sovyetler Birliği döneminde uygulanan politika neticesinde, dini nikâh kıydıranların sayısı çok azalmıştır (Loskutova 1979:43). Sovyetler Birliğin dağılmasıyla, uygulanan din politikasının değişmesiyle, dinî nikâhlarda 1960’lı yıllarda başlayan azalma, 1990’lı yıllarda artış göstermektedir. Genç nesil, fazla din bilgisine sahip olmamasına rağmen, dini nikâhın kıyılması gerektiğini kabul etmektedir. Gagauz Yeri’nde 2006 yılında tarafımızca uygulanan anket sonuçlarına göre, ankette yer alanların %90’ı ailelerinde dini nikâha önem verildiğini belirtirken, sadece %10 dini nikâhın önemsenmediğini belirtmiştir.

1950’lere kadar kimi köylerde damat ile gelin kendi evlerinden ayrı ayrı gelerek kilisede görüşür, nikâh kıyarlardı, kimi köylerde ise, damat düğün alayı ile gelini alır nikâh kıymaya giderdi (Kuroglo 1980:74). Sovyetler döneminde dini nikâh nadir kıyılırdı, kıyılmış olsa bile, düğün yapıldığı gün pek kıyılmazdı. Birçoğu köyde kiliselerin kapatılmış olup, papazların olmamasından dolayı, düğünler dini nikâhlar kıyılmadan olmaktaydı. Dini nikâh kıymak isteyenler, daha sonra kasaba veya şehirdeki kiliselere giderek nikâh kıyabilmekteydi. Günümüzde ise, her köyde kiliselerin açık olmasıyla birlikte, düğün günü dini nikâh kıyanların sayıları azdır. Dini nikâhı bazı çiftler düğün günü kıyarken, bazıları da düğünden sonra kıymaktadır.

Düğün günü dini nikâh kıyanlar düğün alayıyla kiliseye gelir. Nikâh sırasında genç çiftin ebeveynleri bulunmamaktadır. Nikâhta sağdıçla naşaya önemli rol

atfedilmektedir. Dini nikâh dini akidelerine göre kıyılır: Dualar okunur, gelinle damat kitap rahlesi etrafında üç kez döner, başlarına taçlar takılır, nikâh yüzükleri takılır vs. Günümüzde dini nikâh töreni bitince gelinle damat, sağdıçlar ve düğüncüler ile birlikte damadın evine giderken, 1950'lere kadar kilise içinde ve avlusunda bazı geleneksel uygulamalar yapılmaktaydı (bkz.: Kuroglo 1980:74-75; Moşkov 2004:118-119). Örneğin, nikâh kıyılırken, sağdıç kilisede kuru üzüm, ceviz saçar; çiçeklerden, fesleğenden yapılmış taçlarla nikâh kıyarlar; nikâh kıyılınca dever kilise avlusunda havaya ateş eder; gençler kilise avlusunda horu oynardı (Çakir 2005:110; Moşkov 2004:118:119). Tülüküü'ünde XIX. yüzyılda kıyılan dinî nikâhlara ilginç bir gelenek yapılırmış: Damat kiliseye mevsimine göre giyimli gelir, fakat nikâh sırasında mevsim ne olursa olsun uzun kürk giyermiş (Moşkov 2004:119). Kilise bunlara karşı çıkmasına rağmen, halk yapmaya devam ederdi. Nikâh sırasında kürk giyme geleneği komşu halklarda da mevcuttu (bkz.: Kuroglo 1980:75; Moşkov 2004:156).

Düğün alayı kiliseden çıkıp damadın evine giderken, kiliseye geldikleri yoldan geçmemeye dikkat ederler. Aynı yolların kullanılması uğursuzluk olarak kabul edilmektedir. Aynı inanç Moldovan halkında da mevcuttur (Zelençuk 1959:48).

1.2.2.12. Düğün Alayın Geçmesi

Genç çiftin nikâhı kıyıldıktan sonra, damat evine gitmeye yola çıkan düğün alayı; Komrat, Çadır-Lunga, Vulkaneştı şehirleri hariç, tüm köylerde belirli süre mutlaka yaya olarak ilerlemektedir. Yaya gidilmesinin sebebini kaynak kişiler, herkesin bunu duyup görmesini istemelerinden kaynaklandığını söylemektedirler.

1950'lere kadar süregelen geleneğe göre, düğün alayı ilerlerken deverin havaya ateş ettiğini duyanlar, düğün alayına bakmaya çıkardı. Hizmetçiler gelen-geçen herkese şarap ikramında bulunurdu. Gelinle damat önüne su döküp kovayı kapatanlara ise, damat veya sağdıç para verirdi. Yol boyunca bayrak, çeyizdeki

yastıklar ve gelinin çerçeveli fotoğrafları havaya kaldırılarak oynatılırdı (Baboglu 2000a:31; Kuroglo 1980:75-76). 1950'lerden beri düğün alayı giderken ateş edilmez. Günümüzde yolda şarap ikram etme geleneği nadir yapılmaktadır. Yastıkların, fotoğrafların oynatılması ise, devam etmektedir.

Gagauzlarda düğün alayının başka bir düğün alayı veya cenaze ile karşılaşması, büyük bir uğursuzluk olarak kabul edildiğinden, alayın istikameti bunları göz önünde bulundurarak ayarlanmaktadır. Buna rağmen, başka bir düğün alayı ile karşılaştıkları durumlarda, gelinlerin birbirlerinin yüzlerini görmemelerini sağlamaktadırlar.

Damadın evine yaklaştığında düğüncüler mutlaka arabalarından iner. "Ödülcüler" alaydan ayrılıp, alayın yaklaştığını haber vermek için damat evine giderler. Damat evinden kolaç ve bayrak mevcut ise, bayrağı alarak, alayı karşılamaya dönerler. Damat ile gelin avluya girmeden başları üzerinde bu kolaç kırılır ve orada bulunan herkese dağıtılır.

"Ödülcüler" adı günümüze dek gelmesine rağmen, bu ödülcülere günümüzde genellikle ödül verilmemektedir. Bundan dolayı olması gerek, bazı köylerde "ödülcü" yerine "haberci" terimi yerleşmiştir. Oysa ki, 1950'lere kadar düğün alayından herhangi biri ödülcü olamaz, ödülcüler sağdıç tarafından seçilirdi (Moşkov 2004:119). Deverin havaya ateş etmesiyle seçilenler yaya ise, koşarak; atlı ise, atlı olarak damat evine giderek, saçaktan sarkıtılmış bayrak ile ödülleri almak için yarışırlardı. Ödülcülerin yaya veya atlı olacağı, verilecek ödüllere bağlıydı. Damat evine ilk varan en iyi ödülü alırdı. Damat evinin bayrağını da alarak, gelin evi bayrağıyla birleştirir ve kolaç ile bir çömlek şarap alıp düğün alayını karşılardı. Kolacı genç çift üzerinde kırıp dağıtır, çömleği araba tekerine veya yere vurarak kırardı (Baboglu 2000a:31; Kuroglo 1980:76; Moşkov 2004:119-120). Gagauzların düğün törenlerinde çömlek, bardak, tabak gibi eşyaların kırılmasıyla ilgili yukarıda söz etmiştik. Burada ise araba tekerine vurarak çömlek, bardak gibi eşyalarını kırmak geleneği Komrat şehrinde devam ettiğini belirtmeliyiz. Türkiye'de Kahramanmaraş'ta kaynananın gelin ayağı

dibinde boş bir şişe kırma, gelinin su dolu bir küpü kırma geleneği vardı (Boratav 1994:185).

Gagauzların düğün alayı geçmesi sırasında yapılan at koşusu çok eski Türk geleneğinin kalıntısıdır. Düğünlerde at yarışları düzenleme âdeti birçok Türk halkında bilinmektedir[70]. Türk halklarından başka, Gagauzlara komşu Bulgar ve Moldovan halklarında da koşular düğün alayı geçmesi sırasında düzenlenmekteydi. Bulgarlarda, aynı Gagauzlarda olduğu gibi, damadın evine gidildiği sırada yapılırken, Moldovanlarda gelini almaya giderken yapılmaktaydı (bkz.: Dobruca 1974:283; Moldovane 1977:278).

Düğün alayın geçmesinde bayrağın kullanımı, silahlarla ateş edilmesi, bilhassa damadın evine varıldığında ateş edilmesi, Makedonya ve Romanya Türklerinde de yapılmaktadır (Kahramanyol 2003:38,45,53,72,78,85,413; Önal 1998:155).

Düğün alayın yolu kesilip para istenilmesi Türkiye'de, Romanya'da da çok yaygındır (bkz.: Koşay 1944:206,208,222,242; Önal 1998:156-157; Örnek 2000:199). Damat evine yaklaşıldığında silahla ateş edilmesi, Basarabya Bulgarlarında (Derjavin 1914:126,129,130,133,135) ve Orta Asya'da (Lobaçeva 1975:318) da yapılmaktaydı.

1.2.2.13. Gelinle Güveyi Karşılama Töreni

Gagauzlar, gelinle damadı oynayarak karşılarlar. Bazı köylerde genç çiftin önüne su dökülür (Kuroglo 1980:77). Dizgince köyünde gençlerin önüne kovayla su konulur ve damat kovaya tekme vurarak suyu dökerken, Çeşmeköy'de damat kovayla suyu avluya getirir ve orada döker.

---

[70] Türk halklarında düğünlerde yapılan at yarışlarıyla ilgili bkz.: Koşay (1944:171;254;276), Lobaçeva (1975:315-327), Moşkov (2004:157-159), Önal (1998:176), Tayjanova (1995:302).

Romanya Türklerinde gelin damat evine girerken testiden su dökme geleneği vardı (Önal 1998:166). Karaburun'da gelin ibriğe bir tekme vurur, ibriğin içindeki suyu odaya dökerdi (Koşay 1944:230). Sivas Türkmenlerinde de gelin gelince testiyle su yere atılırdı (Koşay 1944:258). Diyarbakır ve Ağrı'da, gelin eve girerken ayağına su dökülürdü vs. (Kalafat 1999:114). Bütün bu uygulamalar uğurun, bereketin getirdiği inancıyla yapılmaktadır.

Gelinle damat sağdıçlarıyla birlikte evin kapılarına karşı duracak şekilde, mumlar yanarak damadın anne babasını beklerler. Eski geleneklere göre, genç çiftin koyun postu üzerinde durması gerek[71], fakat günümüzde bu gelenek uygulanmamaktadır. Damadın anne-babası mutlaka el-ele tutulu şekilde evin içinden çıkar: Annesinin elinde kolaç ve bal, babasının bir çotra şarap vardır. Kolaca üç mum ve çiçeklerler de saplıdır. Damadın anne babası müzik eşliğinde "tukanca" oynayarak, gelinle damadı, sağdıçları ve deverleri kapsayacak şekilde daireler yaparak üç kez dolanırlar. Bu âdetin lokal varyandı olarak, damadın anne babası birlikte değil de, ayrı olarak, birbirlerine ters yönde hareket ederek dolanması mevcuttur (Kırım 2006; Malacılı 2002:202). Bu esnada düğüncülerden birileri anne ile babanın unla, kurumla, çamurla veya rujla yüzlerini kirletirler. Gagauz Türklerinin düğün törenlerini inceleyen Stepan Kuroglo'ya göre (1980:79), kirletme işlemi, kötü ruhlardan, nazardan korumak gibi büyüsel nitelikli işlevler içermektedir.

Dolanmalar sona erince, damadın annesi dolandıkları kişilere birer kaşık bal ikram eder, kulaklarına çiçek takar, babası ise şarap veya şampanya ikram eder. Yapılan bu âdete "ballamak" denilmektedir. Ballama sırasında ballananlara şakalar yapılır. Örneğin, düğüncülerden birileri ballananın kafasına hafiften vurur ve ballananın yüzü gözü bal olmasını sağlar vs. Günümüzde bu davranışlara bir oyun gözüyle bakılırken, muhtemelen daha önceki dönemlerde belli bir işlevi bulunmaktaydı, ancak zaman içersinde içi boşalmış, sadece davranış olarak kalmış olmalıdır.

[71] Bu gelenek Coltay, Beşgöz, Dizginca, Kongaz, Tülüküü gibi Gagauz köylerinde 1980'li yıllara kadar yapılmıştır (Kuroglo 1980:77).

XIX. yüzyılda gençleri karşılarken kolaç yerine, içine bir kase bal üç mum saplanmış bir tabak un da kullanılırmış (Kuroglo 1980:77). Bulgaristan Gagauzları da aynı şekilde gençleri karşılarlardı (Zajaczkowski 1966:93). Gençleri ekmekle balla karşılamak âdeti tüm komşu halklarında mevcuttur (bkz.: Demidenko 1970:75; Derjavin 1914:146; Loskutova 1979:32; Zelençuk 1959:34-35). V. Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:161–162), ballamak âdeti XIX. yüzyılda Litvanya, Beyazrusya, Sırp, Kabardin, Gürcü, Rus halklarında da yapılmaktaymış. Türk, Arnaut, Makedon, Bulgar ve Yunan halklarında gelinin damat evine geldiğinde kapının eşiğine bal sürmesi âdeti vardı (bkz.: Eremeev 1971:247; Kalıcanın 1992:174; Koşay 1944:83,215,230; Kuroglo 1980:78;). Gagauzlarda ballamak âdeti genç çiftin hayatı tatlı olması temenni ile yapılmaktadır.

1950'lere kadar gelinin damat evine geldiğinde koyun postu kullanıldığı gibi, diğer Türk halkları da kullanırdı (Örneğin bkz.: Kahramanyol 2003:154; Koşay 1944:199;). Koyun postu kullanılmasına da büyüsel anlam yüklemekteydi. Halkın inancına göre, bu uygulama gelinin doğrulandığını etkiler, bereketi sağlar, gelinin yumuşak huylu olmasını sağlar vs. (Kuroglo 1980:79). Türkiye'de olan inanca göre, koyun postu üzerine basmak, gelinin bahtı açık olmasını, uymuşak huylu olmasını sağlar (Örnek 2000:203). Aynı inanç Özbeklerde de mevcuttur (Snesarev 1969:85).

Ballamak âdeti yapıldıktan sonra, damadın anne babası, onlardan sonra da bütün akrabaları genç çifte hediyeler verirler. Damadın anne babası tarafından verilen hediyelerin arasında mutlaka koyun da vardır. XIX. yüzyıla kadar olan geleneğe göre, ballamak töreni yapıldıktan sonra genç çifte içeri girmesi teklif edilirmiş, fakat genç çift hediyeler, bahşişler almadan içeri girmeyi kabul etmezmiş (Kuroglo 1980:79-80). Bahşişler almadan gelinin damat evine girmek istememesi âdeti Türkiye'de mevcut idi (Cingöz 1992:18; Koşay 1944:206,213,228,234,264; Yalman 1993:121,216;). XIX. yüzyılda Gagauzlarda verilen hediyeleri dever saçakta, kapı kenarında veya evin duvarında baltayla nışanlar bırakarak "yazardı" (Kuroglo 1980:80; Moşkov 2004:120-121).

Günümüzde bu âdet yoktur. Aynı âdet XIX. yüzyılda Bulgarlarda da mevcuttu (Moşkov 2004:162).

Hediyelerin verilmesi sona erince genç çift içeri alınmaktadır. Genç çifti içeri sağdıç veya bazı köylerde[72] damadın annesi alır. Genç çifti mumların kurdelesi, gelinin duvağı, havlu, kilim veya battaniye ile sararak içeri çekerler. Sarılarak çekilmesiyle, hayat boyu birbirine sarılı şekilde yaşamaları sağlanabileceğine inanılmaktadır (Kırım 2006). Genç çift içeri çekildiği an, damadı tüm düğün törenlerinde kollayan, ona yardımcı olan arkadaşları damadın sırtına, ensesine vururlar. Aynı âdet Makedonya (Kahramanyol 2003:33,45,414), Tatar (Önal 1998:187; Ülküsal 1966:97), Türkiye (Boratav 1994:183; Koşay 1944:282; Yalman 1993:216-217;) Türklerinde de mevcuttur. M. Ülküsal'a göre (1966:97), bu yumruklar güveyin kanını oynatmak, onu uyuşukluktan kurtarmak için yapılırdı. İçerde oturtulan genç çiftin kucaklarına çocuklar verilir: Damada kız, geline erkek çocuğu verilir. Böylece çiftin doğurganlığını etkilemiş olduklarına inanılmaktaymış (Kuroglo 1980:80). Gelinin ilk çocuğun erkek olmasını temenni ederek gelin kucağına erkek çocuğu verilir. Gelin çocuklara bahşiş verir. Aynı inançla damadın evine girdiğinde gelinin kucağına çocuk verilmesi Makedonya (Kahramanyol 2003:27,98,141–142,154,159), Türkiye (Koşay 1944:199,215) Türklerinde de vardır.

Bu âdetlerden sonra sağdıçlar evine götürülür, gelinle damat deverlerle birlikte ayrı bir odaya alınır.

1.2.2.14. Konuşka (=Ziyafet) Töreni

Pazar akşamı damat evinde verilen yemeğe Gagauzlarda genellikle "konuşka" denilmektedir. Bununla birlikte "düğün sofrası" ve "düğün" olarak adlandırılması da çok yaygındır. Moldovanlarla komşu veya karışık olan köylerde Moldovanca

---

[72] Örneğin, Tomay, Kıpçak, Kazayak, Kongaz, Çeşmeköy, Tülüküü gibi köylerde genç çifti damadın annesi veya anneyle babası alırlar.

"masa mare" adı da kullanılmaktadır. "Konuşka", düğünün kulminasyonudur. Genellikle düğün ziyafetleri evde yapılır, fakat son on yıl içinde düğün ziyafetlerinin salonlarda yapılması çok artmıştır. Düğün ziyafetleri gelin evinde ortalama 200–250, damat evinde 250–400 kişilik yapıldığından, ziyafet için özel çadırlar kurulur. Çadır içi uygun şekilde süslenir.

Konuşka için yemek hazırlıkları yapılır. Bu işlem için Gagauz Türkleri mutlaka koyun keserler. Gagauzlarda koyunları kesmek ve yemekler için gereken diğer malzemeleri temin etmek erkek, yemekleri hazırlamak ise, kadın işi olarak kabul edilir. Konuşka yemekleri özel tutulan "aşçıyka" (=kadın aşçı) ve ona yardım eden aile yakınları kadınlar tarafından hazırlanır. Yemeklerin hazırlanışı düğünün bir önceki gününden başlar ve düğün süresince devam eder. Konuşkalarda değişik salata, meze, tatlı, meyve, soğuk etli ikramların yanı sıra, mutlaka iki kez sıcak yemekler ikram edilir. Gagauz düğünlerinde çorba ikramı hiç yapılmazken, soğuk ve sıcak kavurma, sarma, dolma, söğüş piliç gibi ikramlar olmazsa olmazlardandır. 1960'lı yıllara kadar bu olmazsa olmazların listesinde olan pilav ile sütlaç, günümüzdeki düğün ziyafetlerinde ikram edilmez. İkram edilecek yemeklerin kaç çeşit ve ne tür olacağına, düğün sahibi kadınlar (yani gelinin ve damadın anneleri) karar verir. Konuşka ikramları düğün sahiplerinin ekonomi güçlerine göre değişiklik gösterir.

Konuşkalar hem damadın, hem de gelinin evinde yapılır, fakat gelin evinde konuşkaya daha az davetli katılıp, yemekler yiyip eğlenilirken, damat evinde yapılan konuşkalarda "doyuruculuk", "proşka", "damadı asmak" gibi birçok âdet yapılır. Gelin evinde ziyafet gece ikiye üçe kadar sürerken, damat evinde eğlenceler sabah tan arıyana kadar sürer. Konuşkaya gelen davetliler, 1970–1980 yıllara kadar süregelen geleneğe göre, mutlaka düğün sahiplerine bir kolaç ile bir "garafa" (=dar ağızlı cam sürahi) şarap getirirlerdi.1980'lerden itibaren bu gelenek pek yapılmazken, günümüzde hiç yapılmamaktadır.

Konuşkanın en önemli davetlileri sağdıçlar olduğundan, onlar gelmeden konuşka başlamaz. Sağdıçlar ziyafete katıldıklarında şeref yerlerine geçtikten sonra konuşka başlar. 1960'lardan beri gelinle damat sağdıçlarla birlikte

otururlar. Oysa ki, daha önceleri gelinle damat ziyafet yerine sadece sağdıcın çağırdığında gelebilmekte ve çok az süreyle kalabilmekteydiler (Kuroglo 1980:82).

Ziyafet sırasında bütün gece boyunca, özellikle düğün için tutulan müzisyen grupları Gagauz, Türk, Bulgar, Moldovan, Ukrayin ve Rus müziklerini, şarkıları ile türküleri çalıp söylemektedirler. Düğün ziyafetlerinde Gagauz türkülerinden genellikle halk oyunları oynanılan türküler söylenmektedir. Örneğin, "Koy Adımı", "Bizim Karı Pek Yavaş", "Länka", "Orada Bän", "Keçicik", "Biyaz Güllär", "Çekirge" gibi türkülerde "düz" veya "iki yanna" horular oynanır. "Aman Karıcım", "Tepelär", "Yuha-Yuha", "Saat Gidärdi Yediyä", "Hadi Mari Gidelim", "Başım Arêr", "Koca Karı" gibi Gagauz türkülerinde "kadınca" halk oyunu oynanır[73]. Kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre, eskiden düğün ziyafetlerinde herkes türkü veya mani söylermiş (Çavdar S. 2006; Çavdar T. 2006; Dragan P. 2006). Mihail Çakir'in verdiği bilgilere göre (2005:111), iyi türkü söyleyebilenler yanlarında kendi müzik aletlerini de getirir ve çalıp türkü söyledikten sonra, gelin onlara hediye verirdi. 1980'lerden beri bu ziyafetlerde davetliler tarafından türkü söylenmesi neredeyse görünmemektedir. Parayla tutulan müzik grupları, görevlerini yaparak, repertuvarındaki türküleri söylemekte ve bir anlamda ziyafeti yönlendirmektedir: Söyledikleri parçalara göre, düğüncüler horuları veya valsları oynar, pop parçalar çalındığında ise, gençler dans ederken diğer davetliler onları izlerler.

Düğüncüler tarafından söylenen türküler ve manilerle birlikte, düğün ziyafeti sırasında bilmeceler oyunu da tarihe karışmıştır. Eski dönemlerde bilmeceleri sağdıç hizmetçilere sorar ve bilmeceli emirler onlara verirdi. Hizmetçiler bilmeceleri çözmeye ve emirleri uygulamaya çalışırken herkesi eğlendirmiş olurlardı (Çavdar T. 2006; Kuroglo 1972:149–166).

Düğün ziyafeti devam ederken genellikle gece iki gibi (bazı yerleşim yerlerinde on iki gibi), gelini "konuklamak" için gelin tarafından "doyurucular" veya diğer

---

[73] Adı geçen türküler tarafımızca derlenmiş ve Ek–1 Türküler'de verilmiştir.

adıyla “kaniskacılar” gelir. Kongaz’da bu âdete “gelin ardına gitmek” denmektedir (Tatar 2005). Doyurucular eskiden sadece kadınlardan oluşurken (Kuroglo 1980:82), günümüzde erkekler de katılmaktadır. Kongaz kasabasında önceleri de erkek katılımcı olurmuş, fakat mutlaka kadın kılığındadır (Tatar 2005). Doyurucular ile ilgili zaman içersinde yapılan diğer bir değişme de, önceleri gelinin anne-babası katılmazken, günümüzde onlar da katılmaktadırlar. Doyurucuların asıl işlevi, yeni evinde yabancılık çeken gelinin karnını doyurmaktır. Bunun için gelin tarafından yemekler getirilir. Ayrıca, doyurucular gelin tarafındaki düğün ziyafetinde gençlere getirilen hediyeleri de getirirler ve geline son bir kez daha nasihatler verirler. Gelin tarafından gelen doyurucular, damat akrabaları ve gelinle damat tarafından “Ya Buyurun Svatular”[74] türküsü ile “karşı havasını” oynayarak karşılanırlar. Ya Buyurun Svatular türküsünde de söylendiği gibi, doyurucuları damadın annesi kolaçla karşılar:

… Ya Buyurun svatular
Geçin aula,
Kırçmalar bilyer işini,
Yaklaşın ona…
… Kayına karşı çıkêr,
Elindä kolaç tütêr,
Bal akêr, şarap kaynêêr
Kolide düün çekedyer (Murzakoy 2001).

Duyurucular hediyelerini gelinle damada verdikten sonra ziyafete katılır, fakat sabaha kadar kalmazlar.

Düğün ziyafeti sırasında damadın annesiyle dever davetlileri çeyizlerler. Gagauzların eski âdetlerine göre, ziyafete katılanlarının tümüne hediye verilmesi gerekmektedir. M. Çakir’in verdiği bilgilere göre (2005:112), hediyesini alanlar irticalen şiirler şeklinde tebrikler veya türküler söyleyerek, gelinle damada teşekkür ederlerdi. Günümüzde bu âdet uygulanmamaktadır.

[74] Svatu, dünür demektir.

Çeyizleme sadece sağdıçlara ve düğün yapanların maddi durumu iyi ise sağdıç "koltuklarına" (=en yakın akrabalarına) yapılmaktadır.

Çeyizleme sona erince "dolucak" âdeti yapılır: Bir tepsiye şarapla dolu kadehler ve tuz ile ekmek konulur. Bu tepsi sağdıçlardan başlayarak tüm düğüncülere tutulur. Kadehle şarabı alan herkes hayır duasını eder ve hediyesini de söyleyerek tepsiye bir miktar para atar. Söylenenlerin arasında en çok genç çifte sağlık, saadet, bereket, çok çocuk, anne-babaların sözlerinden çıkmamalarını, akrabalarını tanımalarını vs. temennili sözler söylenir. Yine eski âdete göre, gelinle damat hediye veren veya adayanların teker teker ellerini öpmesi gerek (Çakir 2005:111), fakat günümüzde bu âdet uygulanmamaktadır.

Gagauz Türkleri düğün ziyafetinde en önemli davetliler olan sağdıçları "şen" tutmaya çalışırlar. Kadınlar sürekli "şen misiniz?", "bir şey ister misiniz?" diye sorarlar. Ziyafette sağdıçlar için özel türküler söylenir, halk dansları oynanır. Günümüzde sağdıçlar için türküleri müzik grupları söylerken; gelin, damat, damadın anne-babası sağdıca karşı oynarlar. Sağdıçlara söylenen en yaygın türküler, "Geldik Kutlamaklan" ile "Sadıca Karşı"dır. Her iki türküde de, "karşı havası" olarak adlanan oyun oynanır. Türkülerin bazı bölümlerinde sağdıçla naşanın mutlaka kalkıp oynaması beklenir. Örneğin:

… A şindi dönelim sağdıca karşı,
Sadıca karşı – kuzunun başı.
A şindi dönelim kresnitsaa[75] karşı,
Krestnitsa karşı – pipinin[76] başı… (Murzakoy 2001).

"Geldik Kutlamaklan" türküde ise, şu bölümde oynamaları beklenir:

… A saadıçlar, dini dini da,
Gelin düünä, dini dini da,
Hopa-pa, hopa-pa
Geldik kutlamaktan

[75] Krestnitsa, bazı Gagauz yerleşim yerlerinde naşaya denilmektedir.
[76] Pipi, hindidir.

Gelinnän güveyä gözäl yaşamak…(Murzakoy 2001).

Diğer bölümlerde ise, sağdıçlar oturdukları yerden alkışlamaları ile oynayanlara teşekkür ederler.

Mihail Çakir'in verdiği bilgilere göre (2005:112), 1930'lu yıllarda düğün ziyafeti sırasında bazı dramatik gösteriler yapılmaktaymış. Gagauz kadınları ve erkekleri "tavşan", "ayı" taklitlerini yaparak oyunlar oynarlar, halkı eğlendirirlermiş (Çakir 2005:112). Günümüzde "ayı", "tavşan" taklitlerin yapılmamasıyla birlikte, "gelini kapmak", "güveyi asmak", "kaynanaynan kaynatayı öldürmek", "çingene" dramatik oyunlar yapılmaktadır.

"Gelini kapmak" âdeti, ziyafetin en coşkulu saatlerinde yapılmaya çalışılır. Gelinle damat gerdeğe girmeden birkaç saat öncesi, gelinin veya da damadın erkek arkadaşları "gelini kaparlar". "Gelini kapmak" olayı, ya "kapmak" işlemini gerçekleştiren kişilerle gelinin anlaşması sonucu, ya da gelinin de "kapmak planından" haberi olmaksızın gerçekleşir. Damat, gelini kaptıracak olursa, alay konusu olur. Bu yüzden, düğün gecesi gelinden hiç ayrılmamaya dikkat eder. "Gelini kapmak"ta gelinin kız arkadaşları da yardımcı olur. Bunlar, damadı oyalamaya çalışırlar. Gelini kaçırdıktan sonra, yakın bir yere saklarlar ve damadın gelininin kaçırıldığını anlamasını beklerler. Gelini kaçıran gruptan bir iki kişi damada gelerek, gelinin nerede olduğunu bildiklerini, fidye karşılığında gelinin yerini göstereceklerini bildirirler. Damat ilk önce fidyeyi vermek istemez, "gittiyse, orada kalsın, biz başka gelin buluruz" gibisinden laflar eder, fakat daha sonra kendisi aramaya başlar. Gelini bulamazsa, fidyecilerle pazarlık yapar ve istediklerini vererek, karşılığında gelinine kavuşur. "Gelini kapmaa" dramatik gösterisi günümüzde gittikçe daha az yapılmaktadır.

"Güveyi asmaa" dramatik gösterisi ise, eskisi gibi sık yapılmaktadır. Bu gösteri "gelini kapmak" ile benzerlikler göstermektedir: Damadın erkek arkadaşları, damadı gelinden kaçırır, bir halatla bağlayarak başı aşağı kalacak şekilde ağaca asıp, gelinden fidye isterler. Gelin, kayınvalidesi ve kayınpederi yardımlarıyla fidyeyi vererek, damadı kurtarırlar. Her iki dramatik gösterinin

temelinde kaçırmak ve sevgilisinden fidye istemek vardır. Aynı temel unsurlar (kaçırmak ve fidye istemek) “kainnaynan kaynatayı öldürmek” dramatik gösterisinde de vardır. Düğün gecesi eğlence sürdüğünde, komşulardan veya akrabalardan oluşan bir grup, kayınvalideyle kayınpederi kaçırarak “öldürürler”: Genellikle, el – ayaklarından tutarak el arabasına koyarlar ve gelinle damattan fidye ister, fidyeyi alamazlar ise, “cesetleri” yara atacaklarını söylerler. Gelinle damat, fidyeciler ile pazarlık yaparlar ve sonunda ortak anlaştıkları fidyeyi verirler. Fidye karşılığında “cesetleri” ayağa kaldırarak “diriltirler”, hep birlikte eğlenceye devam ederler.

“Çingene” gösterisi, birkaç kişinin çingeneler gibi giyinip düğüncülere takılmalarından oluşan bir eğlencedir. “Çingeneler” düğüncülerin el fallarına “bakarlar” karşılığında para isterler. Bu arada “Roman” müziği çalınır ve Roman dansları oynanır.

Törende yapılan “gelini kapmak”, “güveyi asmak”, “kaynanaynan kaynatayı öldürmek” oyunlarını, anaerkillikten ataerkilliğe geçiş döneminde yapılan ciddi mücadelelerin kalıntısı olarak kabul etmekteyiz. Gerdeğe girildiği gece çeşitli oyunlar yapma geleneği diğer Türk halklarında da mevcuttur: Örneğin, Türkiye’de (Koşay 1944:68), Tatar Türklerinde (Önal 1998:197–198).

Sabahın ilk ışıklarıyla “proşka” âdeti yapılır. Gagauzlarda yapılan bu âdet, komşu Bulgarlarda da yapılmakta ve “proşka” olarak adlandırılmaktadır (Demidenko 1970:76). Muhtemelen “proşka” adı komşu Bulgarlardan alınmıştır. Bununla birlikte, bu âdetin pek fazla kullanılmamasıyla birlikte Gagauzca adları da mevcuttur: “Söletmäk”, “tuz ekmek”. Âdete göre sağdıç, genç çifte bir tepside kaniska, tuz ile ekmek verir ve üç kez tepside nelerin olduğunu sorar. Geleneğe göre, genç çift “tuz ekmek” cevabını verir. Sağdıç, ne olursa olsun, gençlerin evinde tuz, ekmeğin eksik olmamasını temenni eder ve hayır duasını yapar. Uğur getirmesi, nazardan koruması için gençlerin başları üzerinde bir tabağı kapı kenarına vurarak kırarlar. Kırılan parçaların sayısından çiftin çok veya az çocuğu olacağına yorarlar.

"Proşka"dan sonra naşa gelinin duvağını çıkartır. Duvak çıkartma geleneği XIX. yüzyıla kadar, hatta bazı köylerde 1950'lere kadar, düğünden bir veya iki gün sonra yapılırdı (bkz.: Kuroglo 1980:84; Moşkov 2004:124). Hüzünlü müziğin eşliğinde naşa gelinden duvağı ve taçı çıkartarak gelinin görümcesine (görümce yoksa herhangi bir genç kıza) takar. Vulkaneşti ile Tomay'da gelinin duvağını çıkarmak için damat sandalyeye oturur, kucağına yastık konulur ve yastığın üzerine gelin oturtulur. Bu esnada hüzünlü müzik oynar. Gelinin başı "kadınca" bağlanır. Böylece gelin evliler arasına katılmış oluyor.

Gelinin başı kadınca bağlandıktan sonra, sağdıçları eve uğurlarlar. Sağdıçları uğurlamak için dışarıda ateş yakılır. Ateşin etrafında horular oynanır. Sağdıçlar evlerine kadar, çalgılı oyunlu götürülür. Ateşin yakılması önceleri sağdıç uğurlamanın olmazsa olmaz geleneklerindenken, günümüzde nadir yapılan gelenek haline gelmiştir.

Ateşin düğün ziyafetinin sonunda, genç çiftin gerdeğe girmeden önce yakılması ilgi çekicidir. Burada kullanılan ateşin arındırıcı büyüsel işlevi olduğunu kabul edecek olursak, demek ki sağdıçlar evlerine dönmeden, gençler de gerdeğe girmeden önce "kötü ruhlardan" arıtılırlar. Türkiye'de Domaniç'te gelin ile damat gerdeğe girdikten sonra, dışarıda ateş yakılır, ateşin etrafında oyun oynanılırdı (Koşay 1944:285–287).

Sağdıçları uğurlayınca düğün bitmiş olarak kabul edilir, gelinle damat gerdeğe sokulur. XX. yüzyıla kadar gelinle damat gerdeğe girdiğinde odanın kapısına "dever "bekçi" kalırdı (Moşkov 2004:122). XX. yüzyılda bu gelenek kalkmıştır.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden görüldüğü gibi, Gagauzların geleneksel düğün âdetleri Sovyetler döneminde büyük değişimlere uğramıştır. Bu değişimler sosyo-ekonomik şartların değişmesinden kaynaklandığı gibi, devletin uyguladığı politika yüzünden de kaynaklanmaktaydı[77]. Komünist partinin idaresi altında "krasnaya svadba"(=kızıl düğün) törenleri düzenlemişti. Kızıl düğünleri organize

[77] Sovyetler Birliği insanının hayat normlarına ters düşen âdetler uygulamadan çıkarılmaktaydı (Loskutova 1979:23).

eden Komünist parti görevlileri ile Komsomol Gençlik Kolları görevlileri, geleneksellikte dinsel unsurlarını görerek, bütün geleneklerden vazgeçip, salonlarda kızıl düğün törenleri hazırlamaktaydı. Sadece birkaç saatlik eğlenceden oluşan, düğün öncesi ve düğün sonrası geleneklerinden yoksun kalan bu düğünler halk tarafından benimsenmeyince çok kısa bir süre devam ettikten sonra uygulamadan kalkar (Loskutova 1979:33-35). Fiyasko ile sonuçlanan kızıl düğünlerinden sonra, 1956 yılından itibaren "Komsomol düğünleri" yapılmaya başlamıştır[78]. Komsomol düğünlerinde bazı geleneksel âdetler yer almazken, halk tarafından çok fazla önem verilen âdetler yer almaktaydı. Komsomol düğünleri genel çizgileri ile geleneksel düğünlerle büyük benzerlik göstermekteydi. En önemli unsuru ise, düğün günü resmi nikâhın töreni yapılmasıydı. Genel olarak Gagauzlarda günümüzde yapılan düğünler, komsomol düğünleri ile büyük benzerlik göstermektedir. Bu düğünler, belediye salonlarında nikâhın törenle kıyılmasından oluşan resmi bölümünden ve gelin ile damadın baba evlerinde yapılan halk eğlencelerinden oluşan geleneksel bölümünden oluşmaktadır. Komsomol düğünleri ile günümüzdeki düğünler arasındaki fark, günümüzde isteyenlerin dini nikâhın kıyılmasıdır.

Günümüzde yapılan Gagauz düğünlerinin düğün alayının istikametini aşağıdaki şema ile göstermek mümkündür: Damat evi → sağdıçların evi → gelin evi → belediye nikâh salonu → kilise (bazı düğünlerde bu unsur düşmektedir) → damat evidir.

1.2.3. Düğün Sonrasında Yapılan Törenler

Düğün sonrasında yapılan törenler, gelinle damadın karı-kocaya geçişlerini tamamlamakta, gelinin marifetliğini kontrol etmekte, yeni akraba ilişkilerinin pekişmesini sağlamaktadır. Düğün sonrasında yapılan törenlerin arasında "kırmızı rakı" "çingenä gezmäk", "duvaa almak", "geline iş yaptırmak", "haftalık" gibi törenler bilinmektedir.

---

[78] Komsomol düğünleri ile ilgili daha geniş bilgi için bkz. Loskutova (1979:35-42; 1984:45-56)

1.2.3.1. Kırmızı Rakı, Çingene Törenleri

“Kırmızı rakı”, “çingenä gezmäk”, “geline iş yaptırmak” gibi törenler XX. yüzyıla kadar ayrı törenler şeklinde yapılırken (Moşkov 2004:122-125), XX. yüzyılda birbirleriyle iç içe geçmiş şeklinde yapılmaya başlamıştır. Günümüzde şehirlerde yaşayan Gagauzlar tarafından bu törenler pek yapılmazken, köylerde yaşayan Gagauzlar bunları yapmaya devam etmektedirler. Bununla birlikte, 1950’lere kadar olan “bu törenler mutlaka yapılmalıdır” yaklaşımı, günümüzde kalmamıştır. Günümüzde birleşen bu üç tören genellikle “kırmızı rakı”, “tatlı rakı” veya “çingene” olarak adlandırılmaktadır. Tören, düğün ziyafeti bittikten birkaç saat sonra yapılmaya başlar. Törene genellikle akraba kadınlar ve ev halkından erkekler katılır.

XX. yüzyıla kadar yukarıda da söylediğimiz gibi, gelinle damat gerdeğe girdiğinde, dever kapıda bekçilik yapardı. Gelin kapıyı açar ve deverin annesine çarşafı verirdi. Gelin “kız” çıktığı durumda, dever havaya ateş eder ve “kırmızı rakıyı” hazırlatır ve bundan sonra kırmızı rakı töreni başlardı (Moşkov 2004:122). Gelinin “kız” çıkmadığı durumda ise, dever ateş etmez, kırmızı rakı hazırlanmaz, kısacası tören yapılmazdı. Bu durumda gelinin kiminle ilişkisi olduğunu öğrenmeye çalışırlardı. Düğünden önce damatla ilişkisi olduğu ortaya çıktığında hem gelini, hem damadı at arabasına atların yerine koşarlar, maşa ile kovalayarak bütün köyde gezdirirlerdi (Kuroglo 1980:86; Moşkov 2004:122). Bir başkası ile ilişkisi olduğunda ise, damat gelini kamçı ile döverek kiminle ilişkisi olduğunu öğrenir, geline çeşitli işkenceler yapardı (Kuroglo 1980:86).

XX. yüzyıla kadar kırmızı rakı töreni gelininin çarşafın sergilenmesi ile başlardı. Damadın evinde toplanan akrabalar sevinçten bağırır, horular oynardı. Hem kadınlar, hem erkekler gelin telleriyle bağlanmış fesleğen dallarını veya çiçekleri kulak arkasına takardı. İki grup elçi oluşturulur ve biri gelinin babasına, diğeri ise sağdıca kırmızı rakıyla gönderilirdi. 1920-1930’lu yıllarda çarşaf gösterme geleneği artık yapılmazdı. Gelinin bekâreti olup olmadığı, deverin annesi

tarafından çarşaf kontrol edilerek, başkalarına göstermeden sonucu dile getirilerek belirtirdi (Kuroglo 1980:86).

1950'lerden beri gerdek törenleri yapılmadığı gibi, çarşaf kontrolleri de kalkmaya başlamıştı. Önceleri bekâret meselesine çok fazla önem verilirken, günümüzde yeni nesil tarafından hiç önem verilmemektedir. XX. yüzyıla kadar gereken nişan görülmedikçe yapılmayan kırmızı rakı töreni, XX. yüzyılda ve günümüzde "âdetten" yapılmaktadır. Törende kullanılan kırmızı rakının rengi, gelinin bekâretiyle bağlantılı olduğu, tören yapılmasının nedeni bütün halka gelinin bakire çıktığını duyurmak, ailesini namuslu bir kız yetiştirdikleri için tebrik etmek olduğu halk tarafından neredeyse unutulmuştur. Törende yapılan âdetlerin içeriği unutulmuş olup, formal olarak oyun havasında yapılmaktadır.

Günümüzde bu tören, damadın evinde saat on gibi damadın en yakın kadın akrabalarının toplanmasıyla başlar. Törene sadece evli olanlar katılır, bekârlar katılamaz. Öncelikle yeni evlenmiş çiftle birlikte "düz horu" oynanır. Damat herkese kırmızıya boyanmış ve tatlandırılmış rakı ikram eder, gelin de çiçek verir. Rakının rengi gelinin bekâretini simgelerken, tatlı olması genç çiftin hayatı tatlı olması temennisinden kaynaklanmaktadır (Kurdova S. 2000). Rakıyı içenler, çiçeği de alır ve kadehi bahşişle birlikte geri verir. Hep birlikte yemekler yedikten sonra "çingene gezecek" grup hazırlanır.

"Çingene" olarak XIX. yüzyılda sadece erkekler gezerken (Moşkov 2004:123), XX. yüzyılda ve günümüzde genellikle kadınlar gezerler (Kambur 2005; Kırım 2006; Kuroglo 1980:88). 6–8 kişilik bir grup komik şekillerde giyinerek, yüzlerini rujla, kurumla boyarlar. Gözlük, şapka, boncuk gibi eşyaları komik şekillerde takarlar vs. Bu grup ellerine keman yerine süpürge, davul yerine kova, zurna yerine huni, bayrak yerine "basma tura"[79] alarak sokaklarda gezerler, önce sağdıçlara, oradan da gelinin evine giderler. Gruptan biri gelin, biri de damat olur. Grup, yolda karşılarına çıkan herkese takılır, para veya herhangi bir eşya dilenir, yol boyunca türküler söyler, oynar vs.

[79] Basma tura, bir sopaya kırmızı kuşakla veya kırmızı kurdeleyle yünün bağlanıp, ucuna elma saplanmış turaya denilmektedir.

İlk önce sağdıçların evine gelen çingeneler sağdıçlara kırmızı rakı ikram eder; sağdıçlar da yemek ikramı yapar, genç çift için hediyeler ve bir de oyuncak bebek verirler. Çingene grubu burada belirli bir süre eğlendikten sonra gelinin anne babasının evine gider. Gelinin evinde de aynı şekilde kırmızı rakı ikramı, yemek ikramı yapılır ve hediyeler verilir, çeşitli komiklikler yapılır, horular, oyunlar oynanır, türküler söylenir.

Grup damadın evine ancak akşam geç saatlerde döner. Damadın evinde çeşitli oyunlar ve gösteriler yapılmaya devam eder. Yapılan oyun ve gösteriler lokal değişiklik gösterdiği gibi, katılımcılarının buluculuğu ile de değişiklik göstermektedir. Bazı yerleşim yerlerinde düğün ziyafeti sırasında yapılan "damadı asmak", "kayınnaynan kaynatayı öldürmek" gibi dramatik gösteriler, düğün ziyafetinde yapılmayan yerlerde bu törende yapılmaktadır. Sözü geçen âdetlerin uygulanmasında Gagauz Yeri'nde yapılan derleme gezileri sırasında yapılan tespitlere göre, genellikle kadınlar önayak olmaktadır. Ayrıca kadınlar gelinin ne kadar "marifetli" olduğunu görebilmek için gelinden "akıtma", "kıvırma" (=pide) yapmasını isterler. 1950'lerde gelinler gerçekten hamur hazırlayarak akıtma pişirir veya pide yaparmış. Kaynak kişilerinin anlattıklarına göre, gelin hamuru açıp yufka haline getirdiğinde, damat tarafı kadın akrabalarından biri yufkayı kopartarak "O-oo, gördün mü? Hiç bilmer! O-oo, bu da iş yapacêk!" diyerek gelinle alay eder, ta ki gelini ağlatana kadar eğlenirlermiş (Çavdar S. 2005; Kınalı 2006). Günümüzde ise, gelinler hamur açmayı bilmedikleri için, hazır olan yemeklerden ikram yapar veya da hiç yapmaz; dalga geçip alay etmelerine de, pek izin vermezler. Bununla birlikte, bazı yerlerde ve tutucu ailelerde damadın anne-babasının ayaklarını yıkatma oyunu yapılmaktadır. Genellikle damat su döker, gelin ayakları yıkar ve kuruladıktan sonra, baba evinden getirdiği çorapları giydirir. Günümüzde bu gelenek, bir oyun havasında yapılırken, XIX. yüzylında yeni evlenen çiftin, kendilerinden büyük olan akrabalarına misafirliğe giderek akrabaların ayaklarını yıkama geleneği yapılırdı (Moşkov 2004:125). Aynı gelenek komşu Bulgar halkında da mevcuttu (Derjavin 1914:146).

1950'lere kadar gelinin damat akrabaları huzurunda mutlaka yapması gerektiği işlerin arasında elde çamaşır yıkamak, avluyu, bahçeyi süpürmek, yerleri sıvamak vardı. Bu işler yapılırken de gelinle çeşitli oyunlar oynanır, işi düzgün yapması engellenir, gelinle eğlenilirdi (Çavdar S. 2005; Kınalı 2006; Terzi 2006). Zamanla bu âdetler, oyunlar kalkmış, yerine gelinin onurunu zedelemeyen oyunlar almıştır. Yeni oyunlar gelinle birlikte damada da oynanmaktadır. Örneğin, bir kâse dolusu bozuk para yere dağıtılır, genç çiftten toplanması istenir, kim daha fazla toplarsa evin parası onda olacağına inanılır. Aynı şekilde mısır, pirinç vs. dağıtılıp toplanması istenilir. Her ikisine de oyuncak bebek verilip, bebeğin sarılıp uyutulması istenir vs.

Oyunlar yoruluncaya kadar oynandıktan sonra, hep birlikte horu oynanır, yemekler yenir.

Gelinin damat evindeki ilk günlerinde akrabaların huzurunda iş yapma âdedi Makedonya Türklerinde (Kahramanyol 2003:142,155,414), Romanya'da Nogay Türklerinde (Ekrem 1992:95; Önal 1998:204), Ruslarda, Beyazruslarda (Moşkov 2004:165) da yapılırdı.

Kırmızı veya tatlı rakı töreni komşu Bulgar (Derjavin 1914:146), Moldovan, Ukrayna (Loskutova 1979:33; Zelençuk 1959:52) halklarında da yapılmaktaydı. XIX. yüzyılda bu gelenek Sırplarda, Beyazruslarda da mevcuttu (Moşkov 2004:164). Aynı şekilde "çingene gezme" âdeti de komşu Moldovan, Bulgar halklarında da yapılmaktadır (Loskutova 1979:33; Kuroglo 1980:88).

Gelinin "temiz" olup olmadığını anlamak için çarşafların kontrol edilmesi, "temiz" çıktığı belli olunca silah etmekle ilân edilmesi Türk halklarında çok yaygındı. Örnek olarak Türkiye (Koşay 1944:282,287–289,297–298,306; Örnek 2000:198; Yalman 1993:121,217), Makedonya (Kahramanyol 2003:141), Romanya (Önal 1998:200–201), Türkmen (Blackwell 2001:75), Kazak (Tayjanova 1995:301–302) Türklerini gösterebiliriz. Günümüzde artık uygulanmayan bu gelenek Moldovan (Zelençuk 1959:52), Rus, Beyazrus, Ukrayna, (Moşkov 2004:165–166) halklarında da mevcuttu.

Gagauzlarda yapılan “çingene gezme” geleneğine benzer uygulamalar da çok yaygındır (bkz.: Moşkov 2004:166-168; Loskutova 1979:33).

1.2.3.2. Duvak Alma Töreni

Gagauzlarda duvak alma töreninde gelinin tacı, duvağı çıkartılıp, başı kadınların başı gibi bağlanır. Yukarıda Konuşka Töreni bölümünde de belirttiğimiz gibi, günümüzde duvak alma uygulaması düğün ziyafeti sonunda yapılmaktadır. Oysa ki, 1950’lere kadar, hatta bazı yörelerde 1970’lere kadar, duvak alma ayrı bir törenle yapılmaktaydı (Kuroglo 1980:88-89; Malacılı 2002:206-207; Moşkov 2004:124-125).

“Gelini bozmak” (Kuroglo 1980:88) olarak da bilinen duvak alma töreni düğünden sonraki haftada bir gün (belirli günü yoktur; Gagauzların bazı yerleşim yerlerinde pazartesi, bazılarında salı günü vs.) damadın evinde yapılırdı. Avluda horu oynanılır, horunun ortasına bir kova bir de kâse su konurdu. Gelin, başı duvakla kapalı şekilde, arkadaşları ile odasından çıkar; arkadaşları gelin ayakkabısına darı, buğday koyduğu ayakkabıları giyer ve horunun ortasına girerdi. Ayakkabısındaki darıyla buğdayı, para ile birlikte kovadaki suya atardı. Kâseye tekmeyle vurarak suyu dökmesi gerekirdi. Bu arada kâse kapaklanırsa, gelinin ilk olarak bir oğlan, kapaklanmazsa bir kız doğuracağına inanılırdı (Argunşah 1998:109; Manof 1939:81). Kovadaki suyu da tekmeyle döken dever, kovayı kapaklandırıp üzerine otururdu. Dever elene iki çubuk veya oklava alarak gelinin duvağını, elini sürmeden çubuklarla alır kova üzerine koyardı. Bu işlem üç defa tekrarlanırdı. En sonunda naşa gelinin başını başörtüyle “kadınca” bağlardı. Gelin orada bulunanlara bahşişler verirdi (bkz.: Argunşah 1998:109; Kuroglo 1980:88; Moşkov 2004:124).

Gelinin başı “kadınca” bağlandıktan sonra, gelin artık sokağı çıkabilirdi. Gelinin gideceği ilk yer, en yakın kuyu veya çeşme olurdu. A. Manof’un verdiği bilgilere göre (1939:81), Bulgaristan Gagauzlarında duvak alma töreni de, çeşme veya

kuyu başında olurdu. Gelin çeşmeye veya kuyuya damat tarafından kadın akrabalarıyla giderdi. Kuyu veya çeşme başında gelini görmek isteyen halk toplanırdı. Toplanan halka gelin kuru üzüm, yemiş, ceviz, şeker ikram eder; onlar da geline su serperdi. Yapılan bu su serpme âdetine Tülüküü'de "kutladık" denilirdi (Moşkov 2004:125). Günümüzde bu âdet uygulanmamaktadır. Tören damadın evinde verilen yemekle sona erirdi. Yemekte türküler söylenir, oyunlar oynanırdı.

Gelinin duvağın çıkarılmasıyla, gelin tamamen evli kadınlar sınıfına geçmiş olur. Törende darı, buğday, para kullanılması âdeti önceleri büyüsel içerik taşırken; XIX. yüzyılda büyüsel içerik unutulup, formal olarak yapılmaya devam etmişti (Kuroglo 1980:88-89). Kanaatimizce, törende darı, buğday, para, kuru yemiş, su kullanımı bereket sağlamak amacıyla kullanılmaktaydı. Duvağın el değmeden, çubukla veya oklava ile çıkarılması Makedonya (Kahramanyol 2003:141,155) ve Nogay (Ekrem 1992:94-95) Türklerinde de uygulanmaktaydı. Gagauzlarda yapılan duvak alma törenine Türkiye'de Bolu'da, Çivril'de düğünden sonraki gün yapılan "duvak gün"ü ziyafet verilmesi, türküler söylenmesi, oyunlar oynanması ile benzerlik göstermektedir (bkz.: Boratav 1994:183; Koşay 1944:309). Komşu Moldovan halkında da aynı tören yapılmaktaydı. Tören, yörelere göre değişik isimlerle bilinmektedir: "Legêtoare", "unkrop", "la plêcinte", "têrfêrie" gibidir. Günümüzde, tören genellikle, düğün ziyafetleriyle birlikte yapılır, ayrı bir gün yapıldığında ise, törende sadece kadınlar yer alır (Loskutova 1979:32-33; Zelençuk 1959:52-54). Aynı tören komşu Bulgarlarda da XIX. yüzyılda yapılırdı (Derjavin 1914:146). Türkmenistan'da gelinin evli kadına geçişini tamamlayan tören, düğünden bir veya iki gün sonra yapılır (Blackwell 2001:75-76).

1.2.3.3. Haftalık Töreni

Düğün sonrası törenlerini tamamlayan törene "haftalık", "suvatuluk", "gerlik" denmektedir. Bu törenin en önemli işlevi yeni akraba ilişkilerinin pekiştirilmesini sağlamaktır.

Haftalık töreni, düğünden bir hafta sonra gelinin baba evinde yapılır. Törene, gelin tarafından en yakın akrabalar, damat ile gelin, damadın anne babası, sağdıçlar, deverler ve damadın en yakın akrabaları katılmaktadır. Gelin, düğünden sonra ilk kez baba evine haftalık töreniyle gelmektedir.

Geleneğe göre genç çift, onlara bahşişler verilmeden eve girmek istemez, fakat günümüzde bu gelenek yapılmaz. Genç çift nazlanmadan içeri geçer, gelinin anne babası ise, genç çifti evine boş elle göndermez, mutlaka hediyeler verir.

Törende yemek, tatlı, içki ikramı yapılır. İsteyenler veya türkü bilenler (genellikle de bunları kadınlar oluşturmaktadır) türkü söyler, hep birlikte eğlenirler. Törende genç çift, eski geleneğe göre, akrabaların ellerini öpmelidir, fakat günümüzde bu âdet uygulanmamaktadır.

Gagauz Yeri'nde yapmış olduğumuz derleme gezileri sırasında, haftalık töreninin çok nadir yapılmaya başladığı tespit edilmiştir.

1950'lere kadar yapılan "ikinci haftalık" ile "üçüncü haftalık" törenleri (Kuroglo 1980:89–90; Moşkov 2004:124–125) ise, tamamen unutulup yapılmamaktadır. "İkinci haftalık"ta gelin tarafı akrabaları damat evine gelir, onlara ikramlar yapılır, eğlenilirdi. "Üçüncü haftalık"ta ise, gelinle damat akraba ziyareti yapardı. Bu ziyaretler sırasında gelinle damat akrabaların ayaklarını yıkar, akrabalar ise onlara bahşiş verirdi (Kuroglo 1980:89–90).

Gelinin düğünden sonra damat, kayınvalide ve kayınpederi ile birlikte baba evine gelme geleneği, Gagauzlarla komşu olan halklarda ve Türk halklarında da mevcuttur. Türkiye'de bu gelenek "üç günlük", "el öpme", "baba evine gitme", "ayak dönümü" vb. adları ile bilinirken (Boratav 1994:188; Koşay 1944:222,312–319; Örnek 2000:198; Taş 1992:183; Yalman 1993:217), Romanya Türklerinde "geze" (Önal 1998:207–209), Türkmenistan'da "gaytarma" (Blackwell 2001:76–77), Makedonya Türklerinde "ilklik", "prviçe", "sefte" (Kahramanyol 2003:46,66,73,79,85,113,118,142,155,414) adlarıyla bilinmektedir. Aynı âdet Kırgızlarda da mevcuttur (Lobaçeva 1975:310).

Günümüzde bu gelenek sadece iki tarafın aralarındaki ilişkilerinin pekiştirilmesi için yapılıyormuş gibi görünmesine rağmen, Makedonya Türklerinde, Türkmenlerde yapılan bu geleneği incelediğimizde, geleneğinin önceleri başka bir amacı daha olabileceğini düşündürmektedir. Türkmenistan'da gelinin baba evine gelip, bir hafta, bir ay veya daha fazla zaman kalıp, ancak başlık parasının tamamını ödedikten sonra damat evine dönebilmesi; Makedonya Türklerinde gelinin baba evinde bir geceden otuz sekiz güne kadar kalması; Gagauzlarda da önceleri başlık parası verildiği dönemlerde, "haftalık" töreninin yapılma amaçlarından biri de gelini baba evine getirip, başlık parasının tamamı verildikten sonra damada dönmesi olabileceğini akla getirmektedir.

Gagauz Türklerinde düğün törenleri "haftalık" töreniyle sona ermektedir.

V. Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:124), XIX. yüzyılda haftalık törenine gelin damatla birlikte sadece akraba olan erkekler katılırmış. Sovyetler döneminde yapılan haftalık törenlerine evli çiftler eşli olarak katılırmış. Günümüzde de bu törende evli çiftler yer almaktadır.

1.2.4. Düğün Törenlerinde Meydana Gelen Değişimler

Gagauz toplumunun hayat şartlarının değişimi ile, âdetleri de değişime uğramıştır. Gagauzların 1950'li yıllara kadar kış aylarında yaptığı ve gençler için tanışma yerleri olan "sidyankalar", devletin uyguladığı politika sonucu, hem kadınlar ve hem de erkekler kış aylarında sürekli çalışmalarından dolayı, boş zamanlarının kalmaması sebebi ile, 1960'lı yıllarda artık yapılmamaya başlar. Gençlerin tanışma yerleri kulüp, disko ve bar gibi eğlence yerleri olmaya başlar ve böylece, gençler arası önceleri olan geleneksel mani atışma âdeti ortadan kalkmıştır.

"Sidyankaların" kalkmasıyla genç kızların büyüklerinden el işleri, türküleri öğrenme şansı azalmış; "sidyankada" yer alan kadınların eğitici, gelenekleri

yaşatıcı ve taşıyıcı işlevleri de bir anlamda azalmıştır. “Sidyanka” ve “horuların” kalkmasıyla birlikte, kadınlar oğullarına gelin seçme işlevinden de neredeyse yoksun kalmıştır. Günümüzdeki gençlerin tanıştığı eğlence yerlerine çoğunlukla sadece gençlerin katılabilmelerinden dolayı, Gagauz kadınları, kızlarının erkeklerle tanışma durumunu kontrol altında tutma işlevini de kaybetmiştir.

Gagauz gençleri artık evlenecekleri eşleri kendileri seçtiklerinden ve aileleri de evlenmelerinde problem çıkartmadığından dolayı, Gagauzlarda önceleri olan kaçkın, gelini kapma gibi evlilik biçimleri günümüzde kalmamıştır. Sahte gelin kaçırmaları ise, çok nadir olmakla birlikte, devam etmektedir. Evliliklerin normal yoldan olmayıp da kaçırma şeklinde olmasının temelinde, âşık olma ve kavuşamama, aileler arasındaki statü farkı, aileler arası anlaşmazlık, çeyiz ve düğün yapmama gibi ekonomik sebepler, sosyal normlar gibi toplumun içinde bulunduğu dönemin, sosyo-ekonomik ve psikolojik şartların yattığı görülmektedir. Bu tür şartların birçoğunun ortadan kalkmasıyla birlikte, bu evlilik şekilleri de ortadan kalkmıştır.

Gagauzlarda günümüzde en yaygın evlenme şekli, gençlerin tanışıp anlaşarak evlenme kararını almaları ve ailelerin bu evliliğe karşı çıkmamalarından oluşan “anlaşarak evlenme” biçimi olduğu tespit edilmiştir. Bu evliliklerin temelinde psikolojik etmenler ve toplumsal hayattaki hızlı gelişim, globalleşme ve modernleşme gibi sosyo-kültürel değişim yatmaktadır.

Günümüzde gençler, çeşitli yerlerde birbirleriyle tanışarak, duygusal beraberlikler yaşayarak kendi aralarında evlenme kararını alır oldular. Gençler kararlarını ailelerine bildirip, büyüklere saygıdan dolayı rızalarını aramakta, rıza bulamadıkları takdirde ise, yine de kararlarından vazgeçmeyip evliliklerini yapmaktadırlar. Her şeye rağmen, gençler genellikle ebeveynleri razı etmeye çalışır, onların rızası olmadan evlilik yapmak istemezler.

Gençler için ebeveynlerin rızası ve onayı ne kadar önem taşıdığı, Gagauz Yeri’nde uyguladığımız anket sonuçlarından da belli olmaktadır. “Size göre, evliliğinize ebeveynin onayı ve rızası şart mıdır?” sorusuna %78,4 “evet”, %21,1

“hayır”, %0,5 ise “bilmem” cevabını vermiştir. Gördüğümüz gibi, ankete katılanların büyük bir çoğunluğu ebeveynlerin rızasını, onayını istemektedirler. Sovyetler döneminde Gagauzlarda aile onayı pek önemsenmediği halde[80], bugün post-Sovyet döneminde bu önemsemede büyük artış gözlemlenmektedir.

Sovyetler döneminde yüksek oranda başlayan milletlerarası evlilikler, günümüzde de yapılmaya devam etmektedir. Gagauzların eş seçiminde millet, din gibi unsurların hiçbir engel teşkil etmediği görülmektedir. 2006 yılında Gagauz Yeri’nde uyguladığımız anket sonuçlarına göre, ankette yer alanların %43,7’sinin aile ve akrabalarında Gagauzlar ile evlilikler yapılmıştır, %56,3’ünün ise başka halktan biri ile evlenilmiştir.

Tablo 7. Gagauzların evlilik yaptığı milletler

№	Gagauzların evlilik yaptığı milletler	% oranı
1	Moldovan	% 21,4
2	Rus	% 19,3
3	Ukrayin	% 18,7
4	Bulgar	% 15,4
5	Türk	% 9,4
6	Tatar	% 5,0
7	Beyaz Rusyalı	% 4,4
8	Alman	% 2,2
9	Abaza	% 1,1
10	İtalyan	% 0,5
11	Türkmen	% 0,5
12	Özbek	% 0,5
13	Romen	% 0,5
14	Ermeni	% 0,5
15	Fransız	% 0,5

Tablodan da görüldüğü gibi, Gagauzlar en çok Moldovan, Rus, Ukrayin ve Bulgarlarla evlilikler yapmaktadır.

---

[80] Bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Maruneviç (1983:173).

Yabancılarla yapılan evliliklerde, en çok Moldovanlar ile evlilik yapıldığı dikkat çekicidir. Oysaki 1980'li yıllarda yapılan çalışmalarda Gagauzların Moldovanlar ile, Rus ve Bulgarlardan daha nadir evlendikleri vurgulanmaktadır (bkz.: Maruneviç 1983:98,174; Zelençuk 1979:244). Bulgarlarla yüzyıllardır yan yana, hatta bazı durumlarda iç içe yaşayan Gagauzların kültür benzerliği oluşmuştur. Gagauzlar, Moldova Cumhuriyetinde Bulgar ve Moldovanlar ile karışık köyler ve şehirlerde veya komşu köylerde yaşamaktadır. Böylece, karışık evliliklerin Bulgar ve Moldovanlar ile yapılması daha da kolaylaştırılmıştır.

1995 yılından beri Moskova'ya, Almanya'ya çalışmaya giden Gagauz gençleri Rus ve Alman kızları ile evlenerek Gagauz Yeri'ne geri dönmemektedir. Gagauz kızların ise bu ülkelere, aynı Gagauz erkekleri gibi, çalışmak ve eğitim için gitmeleriyle birlikte, Rus ve Almanlar ile evlilik yaptıkları neredeyse hiç görülmemektedir. Gagauz kızların, genellikle, Türkiye'ye öğrenim görmeye ve çalışmaya gelerek Türklerle yaptığı evlilikler son on yılda artış göstermektedir.

Gagauz Türkleri için, çocuğun hangi milletten eş seçeceği konusu, pek fazla önem taşımadığı tespit edilmiştir. Gagauz Yeri'nde uyguladığımız ankette Gagauzlara "çocuklarınızdan veya akrabalarınızdan evlenen çiftin aynı milliyetten olup olmaması sizin için bir önem taşır mı?" sorusuna %5,8 "evet" cevabını verirken, %94,2 "hayır" olarak cevaplamıştır. Rakamlardan da görüldüğü gibi, Gagauzlar karışık evliliklere çok açıktır.

Gagauzların evlilik yaşı günümüzde büyük değişiklik göstermektedir. Genel olarak, ortaokulunu veya liseyi bitirip iş hayatına atılan gençler, üniversitelerde eğitim görenlerden daha erken evlenmektedirler. Bununla birlikte, üniversitelerde okuyan kızlar, genellikle üçüncü dördüncü sınıflarda evlilik yapmaktadırlar. Bu tür durumlarda, evlenen çifte aile tarafından eğitim bitmesi şartı konularak, evlilikleri kabul edilmektedir. Böylece, üniversitede okuyup, üniversiteden evli ve çocuk sahibi olarak mezun olan Gagauz kızların sayısı küçümsenecek sayıda değildir. Yüksek eğitim almayan Gagauz kızlarından bir kısmı köylerinde, kasabalarında iki üç seneye kalmadan evliliklerini yaparken; bir kısmı Türkiye, İtalya, Ukrayna, Rusya gibi ülkelere çalışmaya gitmektedir.

Yurtdışına çalışmaya gidenlerin bazıları, çalıştıkları ülkede evlilik yaparak orada kalmaktayken; bazıları ise, evlilik yapmaya acele etmeden kendilerine maddi açıdan güvence sağlamaya çalışmaktadır.

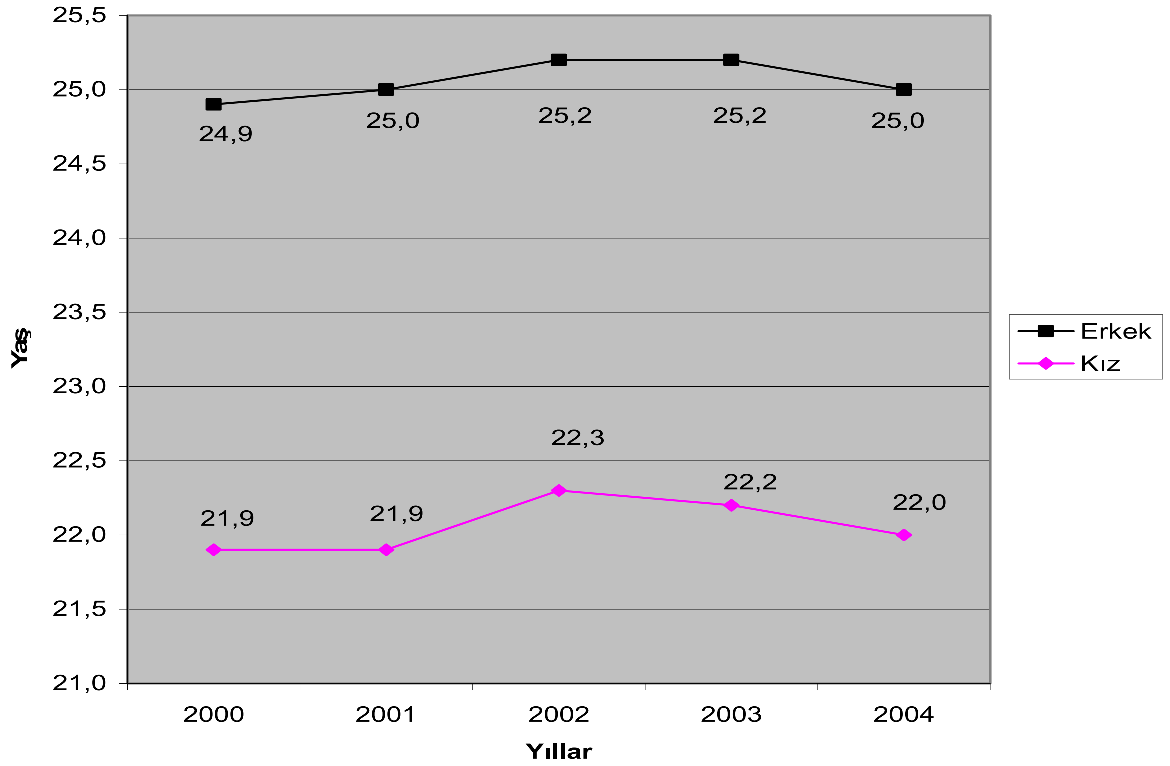
Çok küçük yaşta evlilikler günümüzde neredeyse hiç görülmemekle birlikte, evlenen kızın 16 yaş altında olduğu yegâne olaylar da mevcuttur. Aşağıda sunduğumuz tablodan da görüldüğü gibi en çok 20–24 yaş arası evlilikler yapılmaktadır. Moldova'da ortalama evlilik yaşı ise kızlarda 22, erkeklerde 25'tir. Görüldüğü gibi, kızların ortalama evlilik yaşı, XX. yüzyıla kadar olan 16,18 yaştan, eğitim seviyesinin yükselmesiyle, günümüzde 22'ye yükselmiştir.

Tablo 8. 2004 Yılında Moldova'da yapılan evlilikler (ilk defa evlilik yapanlar)[81]

evlenecek erkeklerin yaşı	evlenecek kızların yaşı											Toplam
	16 altı	16-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60 üzeri	
16 altı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	**0**
16-19	1	509	274	34	2	1	-	-	-	-	-	**821**
20-24	8	3341	5590	591	44	7	-	-	-	-	-	**9.581**
25-29	1	1184	3728	1282	132	18	3	-	1	-	-	**6.349**
30-34	-	98	579	499	162	29	2	3	1	-	-	**1.373**
35-39	-	15	88	130	88	35	9	1	-	-	-	**366**
40-44	-	4	22	25	33	27	17	4	-	1	-	**133**
45-49	-	1	8	13	13	12	16	7	3	1	-	**74**
50-54	-	1	-	4	2	5	4	8	8	2	-	**34**
55-59	-	-	1	-	1	1	-	1	7	2	-	**13**
60 üzeri	-	-	2	-	-	-	1	1	1	3	22	**30**
Toplam	**10**	**5.153**	**10.292**	**2.578**	**477**	**135**	**52**	**25**	**21**	**9**	**22**	**18.774**

Tablo 9. İlk kez evlilik yapanların ortalama yaşı[82]

[81] Veriler *Women and Men in the Republic of Moldova*, Statistical Collection'dan (2005:20) alınmıştır.
[82] Veriler *Women and Men in the Republic of Moldova*, Statistical Collection'dan (2005:20) alınmıştır.

Çıkan gençlerin sözlenme, nişanlanma gibi işi resmiyete dökme zorunlulukları yoktur. Hem kızlar, hem erkekler evlenmeden önce birçok erkek veya kız ile çıkabilmekte ve bu durum toplum tarafından normal, sıradan bir olay olarak kabul edilmektedir. Ne kızlar, ne de erkekler, hoşlanmadığı, sevmediği biriyle çıkmaya veya evlenmeye ailesi tarafından zorlanmaz.

Gençler, evlilik kararını kendileri aldıklarından dolayı, kız isteme âdeti günümüzde "formalite icabı" ve "âdet yerini bulsun" diye yapılmaya devam etmektedir. Kız isteme işleminde 1950'lere kadar uğur getirmesi için yapılan uygulamalar, günümüzde unutulmuş olup uygulanmamaktadır. Dünürcü olarak gönderilen kadınlarla kızın annesi, bazı durumlarda babası da, düğün tarihini belirlemektedirler.

Nişan töreninde iki aile arasında yapılan anlaşmalar da, zaman içersinde değişiklik göstermiştir. Kızlara, bir "mal" imişler gibi yaklaşımın kalkmasıyla

birlikte, önceleri yapılan “ticari sözleşme” karakterindeki anlaşmalar ortadan kalkar; bu kez; düğün töreninin nerede ve ne şekilde yapılacağı konusunda taraflar arasında anlaşmalar yapılır.

Zamanın getirdiği değişimlerle Gagauz kadınlarının başörtüleri kullanmamaları, nişan töreninin en önemli unsuru olan “nişan çemberi” bağlama âdetini de etkilemiştir. Başörtünün bağlanması yerine ilk önce başörtüsü hediye etme, sonraları ise fluar hediye etme geleneği yerleşmiştir. Nişanda diğer önemli unsur olan nişan bohçaları, gelin ve damada müstakbel kayınvalideler tarafından verilmeye devam etmektedir.

Evliliğin bir “ticari sözleşme”den çıkması, yemiş töreninin yapılmamasına da ön ayak olmuştur. Günümüzde çok nadir ve kısaltılmış şekliyle yapılan yemiş törenine davet, XX. yüzyıla kadar sadece atlı delikanlılar tarafından yapılırken, XX. yüzyılda ve günümüzde davet etme işleri, aynı düğüne davet de olduğu gibi, kızlara aktarıldığı görülmektedir.

Yemiş törenini yapılmayınca, tarafların birbirlerine verdiği hediyeler günümüzde, bazı köylerde düğünden bir önceki gün (örneğin Kongaz’da) dever ile gönderilir; bazı köylerde ise, (örneğin Kıpçak’ta, Kazayak’ta) düğün günü verilir. Günümüzde yemiş töreninin yapılmamasını Gagauzlar, bu törenin artık çok masraflı olmasına bağlamaktadırlar.

Günümüzde Gagauzlarda yemiş töreninin pek yapılmaması, yapıldığında bile yemişlerin kullanılmaması ile birlikte, ceviz, bal, buğday gibi ürünlerin büyüsel amaçla kullanımı (her ne kadar kullananlar tarafından ne amaçla kullanıldığı pek bilinmese de) düğün törenleri boyunca devam etmektedir. N. P. Lobaçeva’ya göre (1975:318-319, 322, 327), düğün törenlerinde meyve, tatlı, ceviz, emiş kullanma geleneği Fars kökenlidir; ve düğünde gençlerin bereketini sağlamak için yapılmaktadır.

Gagauzların geleneksel düğün âdetleri Sovyetler döneminde büyük değişime uğrayarak, günümüzde birçok düğün töreni (örneğin hamur, kına gecesi, fentsä,

geline pelik örme, güveyi tıraş etme gibi) artık hiç yapılmamakta, yapılmaya devam eden törenlerde de, birçok âdet ile gelenek değişmiş şekilde yapılmaktadır. Örneğin, nikâh kıymaya giden düğün alayında ve nikâhta günümüzde gelin tarafı akrabaları da yer alırken, önceleri böyle bir davranış mümkün değildi; tüm düğüncülere hediye vermek yerine, sadece en önemli olan düğüncülere hediye verilir; düğüne gelen davetliler, düğün sahiplerine ekmek ile şarap artık getirmez gibi değişimlerdir. Düğün törenleri çok daha sadeleştirilmiş, "çağdaş" şekliyle yapılmaya başlamıştır. "Çağdaşlığa" ayak uydurarak, düğünler için müzik grupları kiralanmakta, dolaysıyla da bir açıdan, düğüncülerin düğünlerde türkü söyleme geleneğinin unutulmasına, sebep olunmaktadır.

Düğünde gelin için fidye isteme geleneği günümüzde de devam etmektedir. Gagauz düğün törenlerinde fidye istenilmesi, gelin için para isteme kadim geleneğinin sembolik şekilde yapılan taklidi olarak uygulanmaktadır. Yukarıda da söylediğimiz gibi, gelin için para istenilmesi birçok halkta değişik isimler altında mevcut idi, bazı halklarda ise, istenilmeye günümüzde de devam etmektedir. Gelin için para isteme geleneğin kökenleri ilkel insan topluluklarına dayanmaktadır (Zelençuk 1959:41). Birçok araştırmacı tarafından araştırılan bu gelenek[83] M. Kovalevskiy, H. Sumtsov, M. Ohrimoviç, M. Dovnar – Zapolskiy, F. Volkov, A. Veselovskiy hb. araştırmacılar tarafından, kadın kaçırmalarının kalıntısı olarak kabul edilmektedir. M. Kosven, Zelençuk gibi araştırmacılar ise, bu geleneği anaerkillikten ataerkilliğe geçiş döneminde kadının verdiği mücadelenin kalıntısı olarak görmektedir (Zelençuk 1959:40-48). Ataerkilliğin oluşmasıyla erkeğin rolü ve hâkimiyeti artar, miras haklarında değişiklikler yapılır, soy çekimi ata tarafına geçer, evlenen çift erkek evinde yaşamaya başlar vs. Kız tarafı, kızın erkek tarafından götürülmesine karşı koyar. Bu karşı koyma sadece aile tarafından kaybedilen işçi için yapılmamakta, kurulmakta olan ataerkil düzenine gösterilen bir tepki olarak ortaya çıkmaktaydı. Yeni aileye geçmek, erkeğin egemenliğine girmek istemeyen kadın, tepkisini mücadele etmekle göstermekteydi. Yapılan bu mücadelelerden, kızın koca evine götürülmesine ailesi tarafından karşı koymasından dolayı da, kadının

[83] Gelin için para isteme geleneği ile ilgi yapılan araştırmalar hakkında ve kaynakça için bkz. Nikolskiy (1956), Zelençuk (1959:40).

kaçırmaları ortaya çıkmıştır. Evlilik sırasında verilen bu mücadele, muhtemelen, çok uzun süre devam etmiş ki, düğün törenlerine girmiş ve sonradan dramatik gösteriler şeklini almıştır (Zelençuk 1959:47–48).

Gelinle damadın karı kocaya geçişlerini tamamlayan, yeni akraba ilişkilerinin pekişmesini sağlayan düğün sonrası âdetlerinin XX. yüzyıla kadar mutlak şekilde yapılması beklenirken, XX. yüzyılda bu yaklaşım ortadan kalktığı görülmektedir. Düğün sonrası yapılan törenlerinin bir kısmı deformasyon geçirmiştir ve düğün ziyafeti sırasında ve ziyafetin sonunda yapılmaya başlamıştır: Örneğin damadı asmak, duvak almak, kayınna kaynatayı öldürmek gibidir. Bir kısmı ise; haftalık, ikinci haftalık, üçüncü haftalık gibi törenler, uygulamadan kalkmıştır. Yapılan törenlerde uygulanan âdetlerinin başlangıçtaki amaçları unutulmuş, uygulanması ise “âdet yerini bulsun” yaklaşımı ile yapıldığı tespit edilmiştir.

Düğün sonrasında yapılan törenlerde gelinin onurunu zedeleyen, aşağılayan unsurların XX. yüzyıldan, bilhassa 1950’lerden, itibaren kalktığı görülmüştür. Gelinin marifetlerine bakmak, gelinin becerilerini, sabrını kontrol etmek 1950’lere kadar, sosyo-ekonomik şartların etkisiyle de, büyük bir ciddiyetle yapılmaktayken, günümüzde bunlar bir oyun havasında yapılmaktadır. Sosyal şartlarının değişmesiyle birlikte, yapılan bu tür kontrollere ihtiyaç kalmadığından, kontrollerin zamanla oyun şeklini aldığı tespit edilmiştir.

Yukarıda Gagauz düğün törenlerinde birçok törenin ve âdetin yapılmadığını vurgulamıştık. Bunların yapılmamasında, Sovyetler döneminde kadınların da erkekler gibi devlette çalışmaları, bu kadar uzun süren törenlere katılamamaları, bununla birlikte ekmeklerin, fentsälerin, çeyizin artık fabrika yapımı olduğundan, bunları yapma gereği kalktığı için özel tören yapılmasına da gerek kalmadığı gibi etkenler önemli yere sahiptir. Günümüzde yapılmaya devam eden törenler de bazı deformasyonlara uğramıştır: Örneğin, nişan töreninde en önemli unsuru olan nişan çemberi önemini kaybederek günümüzde kullanımdan kalkmış, kırmızı rakı töreni eskiden sadece gelinin bekâreti ispatlandığında yapılırken,

günümüzde gelinin bekâreti olup olmadığı önemsenmeden yapılır gibi değişimler olmuştur.

Yapılan değişimlerin en büyük etkeni Sovyetler döneminde uygulanan politika olmuştur. Bu dönemde uygulanan politika sonucu yeni “kızıl düğünler” düzenlenmiş, fakat gelenek göreneklerden tamamen yoksun olan bu düğün töreni Gagauzlar arasında tutulmamıştır. 1960’larda “komsomol düğünleri” olarak adlandırılan düğün şekli ise, günümüzde uygulanan düğün şekli ile büyük benzerlik göstermektedir. Aralarındaki fark, “komsomol” düğünlerinde dinî nikâhın kıyılmamasından ibarettir.

Gagauz düğün gelenekleri Makedonya, Dobruca, Türkiye, Orta Asya Türklerinin düğün gelenekleriyle büyük benzerlikler gösterdiği gibi, komşu Bulgar, Moldovan, Ukrayna ve Rusya halkların gelenekleri ile de benzerlikler göstermektedir. En fazla benzerlik ise, komşu Moldovan ve Bulgarlarla gözlenmektedir. Burada V. S. Zelençuk’un (1959:3) görüşüne katılarak, etnik kökenleri farklı olduğu halde, siyasi, ekonomi ve kültür birliği olan komşu halkların geleneklerinde büyük benzerliğin görülmesini doğal karşılanması gerektiğini kabul etmekteyiz. Uzun süreli komşuluklarda, komşu halkların birbirlerine yaptığı tesirin önemi tartışılamaz diye düşünmekteyiz.

1.3. ÖLÜM MERASİMLERİNDE KADININ YERİ VE İŞLEVLERİ

Ölüm, somut olarak, insan yaşamının sona ermesidir. İnsan topluluklarının inanış ve törelerinde ise, bu olay doğum ve düğün gibi bir “geçiş” aşaması değerini taşımakta; ölümden sonra da ölünün yaşayanlarla ilişkileri, alış verişleri süre gitmektedir (Boratav 1994:194). Doğum ve evlenmede olduğu gibi, ölüm çevresinde de birçok inanma, âdet, tören kümelenmektedir. Doğum ile evlenmeden farklı olarak, ölüm çevresinde kümelenen inanma, âdet, törenler daha az değişim geçirerek, oldukça çok eskiye bağlı kalmasıyla Gagauzların en eski inanç, gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Gagauzların ölümle ilgili ne

tür inanç, gelenek ve görenekleri olduğunu ve bunlarda Gagauz kadının nasıl bir yer aldığını, ne tür işlevler üstlendiğini tespit edebilmek için, ölümle ilgili inanç gelenek ve görenekleri dört aşamada ele alacağız:

1. Ölüm öncesi gelenek ve görenekler
2. Ölüm sonrasında ve cenaze töreni sırasında gelenek ve görenekler
3. Yas ve ölü aşları
4. Ölüm töreninde yaşanan toplumsal değişimler.

Gagauzların çoğunluğu Ortodoks Hristiyandır. Bununla birlikte, Protestan Hristiyan sayısı da önemsenmeyecek sayıda değildir. Protestan Gagauzlar, ölü gömme törenlerini tamamen dini kaidelere göre yaptıklarından dolayı, geleneksel ölüm merasimlerinden hiçbir geleneği uygulamamaktadırlar. Ortodoks Hristiyan olan Gagauzlar ise, ölüm merasimlerinde gelenek ve göreneklerini dini akidelerine uydurarak uygulamaktadırlar. Bu sebepten dolayı, biz burada Gagauzların ölüm merasimlerini ele alıp incelerken sadece Ortodoks olan Gagauzların ölü merasimlerini temel alacağız.

1.3.1. Ölüm Öncesi Gelenek ve Göreneklerde Kadının Yeri ve İşlevleri

1.3.1.1. Ölümü Düşündüren Önbelirtiler

Dünya kurulduğundan beri, ölüm insanı hem üzmüş, hem korkutmuştur. İnsan hayatının birdenbire sona erebilmesi insanda ölüm korkusu yaratmıştır.

> “Ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, alışagelmişin dışındaki birtakım davranışları, araç-gereçlerin şu ya da bu biçimdeki kullanılışlarını, meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini, düşlerdeki görüntülerle hastadaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti, bir ön belirtisi sayılmaktadır” (Örnek 2000:208).

Halk inanmalarında ölümü önceden haber verdiği sanılan belirtiler arasında hayvanlarla ilgili olanlar büyük bir yer kapsamaktadır. Bunların arasında köpek uluması ile baykuşun ötmesi en yaygınlarıdır. Köpeğin uluma biçimi, uluma

zamanı ve uluduğu yer ile yaklaşan bir ölümü haber verildiğine inanıldığından, Gagauzlar başlarına ölüm gelmemesi için bazı ölümden kaçınma işlemlerine başvurmaktadırlar: Örneğin, köpek kovalanır, taşlanır veya ulumaması için ekmek ile su verilir, "ne gelecekse, başına gelsin!" denir. Gagauz Türkleri köpeğin eve doğru başını yukarı kaldırarak uluma şekli en tehlikeli şekil olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce, köpeğin ölüm meleğini görebildiği inancından kaynaklanmaktadır. "Kukumäv" kuşu denilen baykuşun bebek ağlamasını andıran ötmesi de, ölümünün ön belirtisi olarak bilinmektedir (Kısa 2004; Malaçlı 2005).

Gagauzlar arasında ölümü haber veren hayvanlarla ilgili inanışlar, başka Türk toplulukları arasında da, oldukça yaygındır[84]. Gagauzlarda olumsuz özelliklere sahip olduğuna inanılan baykuş, eski çağlardan bu yana pek çok kültürde insanlar tarafından kötülük, felaket ve ölümün sembolü olarak kabul edilmiştir. Geleneksel Türk inancında ise baykuş, uğursuzluk ve ölüm simgesi olarak düşünülmemiştir. Baykuşun ölümü haber veren kuş olarak düşünülmesi, Türklere İran veya Çin düşüncesinden geçmiştir (Selçuk 2004:130). Köpek ulumasının ölümü simgelediği düşüncesi de pek çok kültürde mevcuttur[85]. Köpek ulumasının ölüm habercisi olduğu düşüncesi, köpeklerin ölüm meleğini görebildiği inancından kaynaklanmaktadır (Taylor 1989:362). Köpeğin ölüme işaret ettiği zamanlarda kovulması, taşlanması veya "gelecekler, başına gelsin" temenniyle, ölüm meleğinin kötülüklerini bertaraf edildiğine, yapması gereken vazifesini engellemiş olduklarına inanılmaktadır.

Nesnelerle ilgili önbelirtiler arasında en yaygın olanlar, evde kendiliğinden kapı, tavan, sandık, dolap çatırdaması, gıcırdaması, çatlamasıdır (Moşkov 2004:219). Dizginca köyünde ikonanın düşmesi de, ölümün belirtisi olarak görülmektedir (Kınalı 2006).

---

[84] Bu konu ile ilgili ayrıntılı örnekleri ve kaynakça için bkz.: Kuroglu (1980:93), Önal (1998:243), Örnek (1979:15-19; 2000:209), Santur (1991:105),

[85] Bu konuda ayrıntılı örnekler için bkz.: Kalafat (1999:133), Kuroglu (1980:93), Önal (1998:243), Örnek (1979:19-23; 2000:209), Santur (1991:105), Taylor (1989:95,362).

Gagauz Türklerinde ağır hasta kişide birtakım psikolojik belirtiler ve istekler ölüme işaret olarak yorumlanır: Mesela, hastanın sürekli olarak duvara dönük yatması; tırnaklarına bakması; aniden ayağa kalkmak isteyip "gitmem lazım", "beni çağırıyorlar, ben gidiyorum" gibi sözleri söylemesi; gerçekten ölmüş olan birini "görüp" konuşması vs. Ağır hastanın bazı fizyolojik belirtileri de, ölümün önbelirtileri olarak kabul edilmektedir. Meselâ, hastanın birdenbire iştahın açılması, birdenbire çok iyileşmiş gibi görünmesi, bedeninin sararıp morarması, şişmesi gibidir.

Halk arasında bazı rüyalar ölüme yorulmaktadır. Örneğin, rüyada dişin çektirilmesi, dökülmesi, kırılması ölüme yorulur. Rüyada diş dökülmesinin acılı ve kanlı olduğu durumlarda, yakın akrabalardan birinin; acısız ve kansız olduğu durumlarda ise, uzak akrabalardan birinin öleceğine inanılmaktadır. Rüyada bataklığa saplanmak, çıplak bebek veya yetişkin insan, yılan, düğün alayı, gelin, evin önünde kalabalık görmek de ölüme yorulmaktadır. Rüyasında ölen bir yakınını çok fazla gören Gagauz Türkü, ölünün kendisini yanına çağırdığına inanır. Bu durumda o kişi, olası ölümü uzaklaştırmak için, rüyada görülen kişinin hayatta iken hangi içeceği veya yiyeceği seviyorsa, ondan komşulara veya fakir birilerine dağıtır. Böylece ölen kişinin onu rahat bırakacağına inanılır.

Gagauz Türklerinde her insanın gökte parlayan bir yıldızı olduğuna inanılmaktadır. Bu inanç doğrultusunda, gökyüzünden yıldız kaydığında birinin öldüğü düşünülmektedir.

Ölümün bir işareti, bir önbelirtisi olarak kabul edilen inançlar Gagauzlarda[86] olduğu gibi, Moldovan (Zelençuk 1959: 58), Dobruca Türkleri (Önal 1998:243-246), Türkiye (Kalafat 1999:133-135; Örnek 1979:15-16; 2000:203-212; Santur 1991:105-106), Avrupa (Taylor 1989:95) halklarında da mevcuttur.

Ölüme yorulan rüya motifleri, bu motifleri rüyasında görenin ölümü Gagauzların türkülerinde de işlenmiştir. Örneğin, bir türküde düğünü yaklaşan nişanlı kız

[86] Gagauzlarda ölüm belirtisi olarak kabul edilen inançlar ayrıca bkz.: Kuroglo (1980:93); Manof (1938:141-144).

Celezna rüyasında yılan görüp hüzünlenir. Hüzünlenmesinin nedenini yengesine anlatır:

… “Hele otur, be bulüm, biraz.
Otur biraz, düşümü söleyim.
Sansın, be bulö,
Nerdän da geldi düşümdä
Bir sarı yılan.
O yılanın kafası yoktu,
Nişan kolanımın paftası yoktu…

Yengesi Celezna’ya rüyalarına inanmamasını, “uymamasını” söyler, düğün için hazırlıklar yapmaları gerektiğini hatırlatır ve kum almak için kızı kum ocağına gönderir. Kum ocağından kum almaya giden Celezna’nın üstüne kumluk yıkılınca Celezna ölür, rüyası da “aslıya çıkar”:

…Kazmış kazmış, ilk sırayı bitirämemiş,
Kumnuk da üstünä yıkılmış.
Saliyä karşı düşü aslı çıkmış,
Pazar günü onun düğünü kalmış,
Ölüsü yatmış (Durbaylo 1991:151–152).

Bir diğer Gagauz türküsünde ise, perşembeyi cumaya bağlayan gece bir kız rüyasında yeşil fesleğenleri suladığını görür. Fakat o fesleğenleri suladıkça, fesleğenler kurur; yengesi fesleğenleri suladıkça onlar yeşerir. Kuru fesleğen, ölüm simgesi olduğundan, kız öleceğini anlar:

Cumaya karşı, mali ma,
Bän bir düş gördüm.
Hasta mı yatacam, mali ma,
O sa olacäm mi?
Bizim evin ardında, male ma,
Fesleen ekili.
Bän islarım onnarı, male ma,
Onnar kurêrlar,

Bulü islêr onarı, male ma,
Onnar eşirer.
O zaman bän annadım, male ma,
Ani ölecäm… (İngilis 2005) [87].

Gagauzlar arasında bazı rüyaların ölüme yorulduğunu görmekteyiz. Halk düşüncesi zaman zaman rüya ile gerçek arasında kesin bir çizgi çekememekte, rüyada görülen bazı şeylerin rüya tabirlerinde ölüm motifi sayıldıklarını anımsayarak etkilenmekte ve tedirgin olmaktadır (Örnek 2000:210). Gagauzlarda ölüme yapılan rüyaların ana motifleri olan diş dökülmesi veya kırılması, bataklığa saplanmak, düğün alayı, gelin, çıplak bebek, yılan vs. görmek başka halklarda da ölüme yorulmaktadır (Örnek 1979:26-27, 2000:210; Waring 1985:227 aktaran Selçuk 2004:131).

1.3.1.2. Ölüme Hazırlık

Gagauz Türklerinde ölümü bekleyen ağır hastayı "öteki dünyaya" temiz gitmesi için yıkarlar. Ağır hastanın ölümü beklenirken, hastaya abdest aldırılması Dobruca Türklerinde de yaygındır (Önal 1998:247). Hasta inançlı ise, Gagauzlar, özellikle de kadınlar, papazı çağırıp hastanın günah çıkartıp "komka" almasını sağlarlar. Gagauzlarda ölümü bekleyen ağır hastanın yıkanması, tüm insanların kirli, "günahkâr" olduğu ve suyun arıtıcı gücü olduğu inançlarıyla bağlantılıdır. Gagauzlar suyun arıtıcı gücünü kullanarak hastayı temizlemeye, hafifletmeye, öteki dünyaya hazırlamayı amaçlamaktadırlar. Ortodoks Hristiyan olan Gagauzların inançlarına göre, günah çıkartıp komka almakla, insan bazı günahlarından arınılmaktadır. Gagauzların hastaya ölümden önce komka aldırmaları bu inançlar doğrultusunda yapılmaktadır.

Son nefesine gelen hastanın başucuna yakınları toplanır ve hasta son nefesini verene kadar yalnız bırakılmaz. Son nefesini verdiği düşünülen kişinin eline

[87] Tarafımızca derlenen bu türkü Ek-1 Türküler'de verilmiştir.

yakınları arasından yaşça büyük olan kadınlardan biri, yanar bir mum tutuşturur veya kendisi tutar. Kişi öldükten sonra, bu mum ikiye bölünerek haç şekline sokulur ve mum-haç ölünün üstüne konulur.

Günümüzde yapılan bu uygulamalar Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:288–289), XIX. yüzyılda da aynı şekilde uygulanmaktaymış.[88] Ölen kişinin yanında mutlaka mum yakılması gerektiğini Gagauzlar, dinî inançları ile açıklamaktadırlar. Mum, öteki dünyaya giden yolu aydınlatır (Kınalı 2006; Kadın 2006). Aynı inançla bu uygulama XIX. yüzyılda Ukrayna, Beyazrusya, Karadağa (Moşkov 2004:301), Bulgar (Derjavin 1914:149), Moldovan (Zelençuk 1959:61) halklarında mevcuttu.

Zelençuk'a göre (1959:61), öleceği düşünülen kişinin eline yanar mum verme geleneği, Moldova'da Hristiyanlıkta yerleşmiştir. Gagauzlarda bu gelenek, ölenin ruhuna mum ışığı aracılıyla yolu şaşırmamasını sağlamak için yapıldığı tespit edilmiştir. Işığın ruha yol bulmasına yardım ettiği inancı çok eski ve oldukça yaygındır[89]. Bu inancının Hristiyan olmayan halklarda da yaygın olması, bu inancın Gagauzlarda Hristiyanlığı kabul etmeden önce de var olduğunu, ateş kültünün kalıntısı olduğunu varsaymayı mümkün kılmaktadır. Söz konusu olan inancın Gagauzlarda Hristiyanlıkla yerleştiğini kabul etmiş olsak dahi, bu inancınHristyanlıktan çok daha önceleri var olduğunu ve Hristiyanlığa ateş kültünden geçtiği bilinmektedir (Emelyah 1985:136,159).

Yaşı ilerlemiş Gagauz Türkleri, özellikle de Gagauz kadınları, ölmeden, hastalanmadan önce, "eli ayağı tutarken", ölüm sırasında gerekli olacak bazı hazırlıkları yaparlar. Bu hazırlıklar aşağdaki işlemlerden ibarettir: Kadınlar genellikle, öldüklerinde giyecekleri "ölümnük bez" (=kefen)i, defin kıyafetini ve giyecekleri ayakkabıları hazırlar; cenaze hizmetlerini görenlere ve cenazeye katılanlara dağıtılmak üzere yeterince mendil, peşkir ve yazmalar satın alırlar;

[88] XIX. yüzyılda Gagauzların ölümü bekleyen kişiye yaptıkları uygulamalarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Moşkov (2004:288-289).

[89] Işığın ölenin ruhuna yol bulmakta yardımcı olduğu inancıyla ilgili ayrıntılı örnekler için bkz.: Derjavin (1914:149), Esin (2001:51), Kalafat (1999:135), Moşkov (2004:301), Yoloğlu (1999:156), Zelençuk (1959:61).

cenaze evden çıkarıldığında ve mezara gidiş sırasında yapılan duraklarda verilecek kilimleri ve dağıtılacak paraları biriktirmeye, hazırlamaya çalışırlar. Bütün bunları bir bohçaya toplayarak, "ölümnük çıkısı" denilen bohçayı hazırlamış olurlar.

XIX. yüzyılda Gagauzlar, cenazenin üzerini kapatmak için ikonalı örtüleri hacılığa gittiklerinde bütün aileleri için temin ederlerdi (Moşkov 2004:294). Günümüzde Gagauzlar, genellikle bütün örtüleri yerli kiliselerden de alabilmekte ve çıkılarına koyabilmektedirler. Kaynak kişilerin verdikleri bilgilere göre, "ölümnük çıkılar" öldüklerinde başkalarına yük olmak istemediklerinden, kendi seçtikleriyle defnedilmek istediklerinden (Çavdar S. 2005; Kınalı 2006) gibi gerekçelerle hazırlanmaktadır.

Yaşı ilerlemiş Gagauz kadınları hem kendilerine, hem eşlerine "ölümnük çıkı"larını hazırlarlar. Bu çıkıların hazırlanmasıyla birlikte kadınlar, öldükten sonra yapılacak olan "sofralarda" (=ölüyü anma törenlerinde) katılanlara dağıtılmak üzere porselen tabak, kaşık, mendiller hazırlamaktadırlar.

Kıyafet ve bağışlanılacaklarla birlikte, genellikle yaşlı Gagauz kadınları, öldüklerinde mezarlarına konulması için bazı hazırlıkları da yapmaktadırlar: Küçüklüğünden beri kesmiş olduğu tırnaklarını, saçlarını tararken tarağa gelen saçlarını veya saçlarını kestirmiş ise, kesilen saçlarını biriktirerek; ölünce bunları beraberinde tabuta konulmasını isterler. Saçlar çoğalınca, kadınlar bunlardan yastık yaparlar ve öldüğü zaman bu yastığı tabutta başının altına konulmasını isterler (Çavdar S. 2005; Jelez 2005, Malaçlı S. 2005). Gagauz Yeri'nde yapmış olduğumuz derlemeler sırasında, saç toplama geleneği günümüzde yaygın olmaya devam ederken, tırnak toplamaları neredeyse hiç yapılmadığı tespit edilmiştir. Gagauzlarda kırpılmış saç ve kesilmiş tırnaklarının toplanması geleneği, yeniden dirildiklerinde bunlara gereksinmeleri olacağı inancıyla sürdürülmektedir.

Hazırlanması gereken tüm tabak, kaşık, mendillere vs. günümüzde Gagauzlar tarafından dini inançlarıyla bağlantılı açıklamalar getirilmesiyle birlikte, bu

inancın kökenleri Hristiyanlık öncesine kadar uzanmakta ve öteki dünyanın bu dünyanın devamı olduğu, oradaki “hayatının” buradaki alışılmış hayatın aynısı olduğu, ölenin aynı canlılar gibi eşya ile yiyeceklere vs. ihtiyaç duyduğu inancından kaynaklanmaktadır. Aynı şekilde saçların, tırnakların toplatılmasını Gagauz kadınları Hırsitiyan inançların doğrultusunda yaptıklarını düşünmektedirler. Oysaki bu geleneğin kökenleri de çok derindir ve Hristiyanlıktan çok geleneksel inançlarla bağlantılıdır. Saçların ve tırnakların şu veya bu gerekçeyle atılmayıp toplanması dünyaca yaygındır[90]. Yabanılın, kendisiyle bedeninin her parçası arasında var olan duygusal ilişkinin, bu fiziksel ilişki koptuktan sonra bile devam ettiğine ve bu yüzden de kesilmiş, kırpılmış saçlar ya da kesilmiş tırnaklar gibi bedeninden ayrılmış parçaların başına gelebilecek herhangi bir zarardan kendisinin de zarar göreceği inancı (Frazer 1991:191), Gagauzlarda günümüzde de mevcuttur. Kesilmiş saç ve tırnak ile büyülerin yapılabileceği kaygısından, bunları biriktirmeyen ve yapılabilecek büyüden korunmak isteyen Gagauzlar, saç ile tırnakları ateşte yakmayı eylerler.

Yapılan bu maddi hazırlıklarının yanı sıra, yaşlı Gagauzlar manevi hazırlıklar da yapmaktadır. Derleme gezisi sırasında derlemiş olduğumuz materyallerden, yapmış olduğumuz gözlemlerden genellikle Gagauz kadınlarının, mezarda, öteki dünyada rahat etmesi için dini inançlar doğrultusunda ibadetlerini yapmakta olduğu; Gagauz erkeklerinin ise, ölüme hazırlık olarak dini ibadetleri yaptıkları pek görülmediği anlaşılmıştır. Yaşlı Gagauz kadınları eşlerini oruç tutmaya, kiliseye gitmeye teşvik eder ve eşleri için de dua eder, “onların günahlarını hafifletmeye” çalışırlar (Çavdar S. 2005, Kör 2005, Topal 2005). Maddi hazırlıklarının yanı sıra yapılan manevi hazırlıklar da, “öteki dünya”ya geçişi hafifletmek ve orada rahat etmek amacıyla yapılmaktadır. Manevi hazırlıklarının genellikle sadece kadınlar tarafından yapılması Gagauz kadınlarının Gagauz erkeklerinden daha inançlı olmalarıyla bağlantılıdır. Kadınlar, erkekleri manevi hazırlıkları yapmaya teşvik ederek, hem yakınlarına gösterdiği ihtimamı dışa vurmakta, hem de dini inançları yayma fonksiyonunu görmektedirler.

[90] Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Frazer (1991:188-204).

Gagauzların ölüm öncesi yaptıkları hazırlıklara benzer hazırlıklar Dobruca Türklerinde de yapılmaktadır. Ölmeden önce, kişi isterse maddi ve manevi hazırlıklarını yapar: Kefen hazırlar; cenazeye katılanlara, cenaze hizmetleri görenlere dağıtılmak üzere mendiller hazırlar; küçüklüğünden beri biriktirdiği tırnakları, dişleri, saçları kişi öldüğü zaman kabrine koyulması için hazırlar; dinî inançlar doğrultusunda ibadetler yapar (Önal 1998:246-247). Kişinin sağılığında kefenini alıp köşeye saklanması ya da bunun için para ayırması âdeti Türkiye'de de yaygındır (Örnek 2000:217-218).

1.3.2. Ölüm Sonrası Gelenek Ve Göreneklerde Kadının Yeri ve İşlevleri

İnsanın "yok" olması fikrini kendine yakın bulmayan insanlar, onların sonraki hayatları ile ilgili kendilerine farklı inanç ve tasavvurlar oluşturmuşlardır (Yoloğlu 1999:143). Ölümü "öteki dünyaya" bir geçiş olarak kabul eden Gagauzların, öteki dünya ve ruh ile ilgili tasavvurları hem putperestlik dönemlerinden kalan, hem de Hristiyanlığın aşıladığı bilgiler doğrultusunda oluşmuştur.

Halk arasında, bir hastanın uzun süre can çekişmesini; onun kötü, günahkâr bir kişi olduğuna ve sağlığında yaptığı kötülüklerin, günahların cezasını çektiğine yorumlanmaktadır. Hastanın uzun zaman can çekişmesini yaptıklarına karşı çektiği ceza olduğuna; çabuk, kolay ölümü ise, o insanın günahları, kötülükleri olmadığına yorumlamak Moldovan (Zelençuk 1959:61) ile Türkiye (Santur 1991:106) halklarında da mevcuttur.

Gagauzların arasında yaygın olan inanca göre, Allah kimin kaç gün yaşayacağını bir deftere yazmıştır. Melek o deftere bakarak, sırası ile insanların canlarını alıyor. Bu inanç, Gagauzların türkülerine de yansımıştır. Bir Gagauz türküsünde kızlar Çuma adı altında ölüm meleğini görür ve herkes ondan kaçmaya kalkar. Sadece yetimlikten, zor hayattan bıkan Stanke isimli kız Çuma'yı karşılar ve şöyle der:

— Ay, Çuma, Çuma, dedi,

Alsana sän beni.
Benim ne anam var, ne de bobam,
Ne kakum, ne kardeşim.
Bän bir üüsüz garibim, dedi…

Çuma ise elindeki defterin listesine bakar ve listede Stanke'nin ismi geçiyor ise, onu alacağını söyler. Defterindeki yazıyı inceleyen Çuma, şimdiki sıranın Stanke'de olmadığını görür ve şöyle der:

— Sän, dedi, yoksun yazılı.
Yirmi yaşında açan olacan, dedi,
Sän o zaman iyi olacan.
Yedi uşak anası açan olacan,
O zaman bän seni alacam.
Nicä, Stanke üüsüz büüdün, dedi,
Uşaklarını da üüsüz bırakacan (Dragan P. 2006)[91].

Günümüzde Gagauzlarda olan kimin ne kadar yaşayacağını Allah'ın belirlediği inancı, temelinde evrenseldir. Genellikle Gagauzlarda bu inancın Hristiyanlığın etkisiyle geliştiğini kabul edilmesiyle birlikte, bu inancın Gagauzlara Hristiyanlık öncesi de yabancı olmadığını varsaymaktayız. Gagauzlarda eskiden beri, bebeğin doğduktan sonraki üçüncü gece "lohusacının" gelip bebeğin kaderini belirlediği inancı mevcuttur. Kanaatimizce, bu inanç eski Türklerin Umay inancının kalıntısıdır. Bu bilginin doğrultusunda, bir ilahi güç tarafından insanın ne kadar yaşayacağı belirlendiği inancı, Gagauzlara hiç de yabancı olmadığı görülmektedir. Günümüzde Iofustnitsa ile ilgili inancının zayıflamasıyla birlikte, kaderin Tanrı tarafından belirlendiği inancı kuvvetlenmiştir.

Gagauz halkın tasavvuruna göre, insanın canı (=ruhu) kalbindedir. Canı, "can alıcı" melek insanın göğsüne basarak alır. Melek, etrafta duranlara görünmemesiyle birlikte, ölen kişiye görünebilir (bkz.: Argunşah 1998:111; Manof 1939:52; Moşkov 2004:287; Kuroglo 1980:93). "Can alıcı" Gagauzların

[91] Tarafımızca derlenmiş olan bu türkü Ek-1 Türküler'de verilmiştir.

tasavvurunda XIX. yüzyıla kadar canlı insan şeklinde düşünülürken, zamanla Hristiyanlığın tesiriyle de "can alıcının" yerini Aziz Mihail (=Azrail) meleği almıştır (Moşkov 2004:287). Aziz Mihail'in ölüm meleği olduğu inancı, diğer Hristiyan toplumlarının inançları arasında da yer almaktadır. Gagauzlarda ölüm meleği ile Aziz Mihail'in yapısal özelliklerinin aynı olduğu görülmektedir. Bu bölümde verdiğimiz folklor örneklerinden de görüldüğü gibi, Gagauzların ölüm meleğini cisimleştirdiklerini söyleyebiliriz.

Ölüm meleğinin ruhunu aldıktan sonra, ruhun tekrar evine dönerek üç gün, cesedi terk etmiş olduğu yerin etrafında dolaştığına inanılmaktadır. Bu inanç doğrultusunda, o yerde üç gün yanar mum bırakılır. İnanca göre, mum; ruhun yolunu şaşırmaması için onun yolunu aydınlatır. Yolunu şaşıran ruh, insanlara felaket getirebilir. Ruhun uçup gidebilmesi için evin kapıları, camları açılır (Taşçı 2005; Kör 2005). Ruhun eve dönmesi inancıyla ilgili Gagauzlarda yaşı ilerlemiş kadınlar, kişinin öldüğü yere bir bardak su ile bir dilim ekmek koyarlar, bir de havlu asarlar. Böylece ruh acıktığında ekmeği yiyip, suyu içebileceğine; havlu ile silinebileceğine, bazı görüşlere göre ise, bu havluda dinlenebileceğine inanılmaktadır. Günümüzde bu inanç pek fazla yaygın olmamasıyla birlikte, ölü evlerinde yardımcı olmaya gelen yaşlı kadınlar, "yönetimi ele geçirerek" bu pratiği uygulamaya devam etmektedirler.

Gagauzlarda ölüm anında "can" kelimesi ile simgelenen ruhun uçabilmesi için kapı ve camların açılması, ölünün ruhunun olabileceği yere yemek, ekmek, su bırakılması ve bunların azaldığına inanılması vb. inanış ve uygulamalar aynı zamanda ruhun da cisimleştirildiğini gösterilmektedir. Bu bağlamda, Gagauzların ruh anlayışı, geleneksel Türk inanışının izlerini taşır. Gagauzlar ruhun şeklini bilmemekle birlikte, mezar üzerine bırakılan yemek, şarap ve sudan ruhun kuş şeklinde gelip yiyip içeceğine inandıkları tespit edilmiştir. Bu anlamda ruhun zoomorfik nitelikte olduğu söylenebilir.

Kişinin öldüğü yerde ruhun yolunu aydınlatmak için üç gün veya daha uzun süre mum yakma veya aydınlatma âdeti Moldovanlarda (Zelençuk 1959:62), Türkiye'de (Kalafat 1999:135; Sahtur 1991:109) ve Tuva (Yoloğlu

1999:154,156) Türklerinde de uygulanmaktadır. Budizm'in Çin'de yayılmasından sonra, halk arasında mumların gök tarafını arayan ruha yol gösterdiğine inanılırdı (Esin 2001:51). Ölünün ruhu için ekmek konulması komşu Moldovan (Zelençuk 1959:62) halkında da uygulanmaktadır. Ruhun hem yıkanması, hem de içmesi için su, silinmesi için havlu koyma geleneği başka halklarda da yer almaktadır: Örneğin, Moldovan (Zelençuk 1959:62), Türkiye Mersin Tahtacılarında (Selçuk 2004:127), Rusya'nın kuzey bölgelerinde (Zelençuk 1959:62), Filipin Adalarında (Taylor 1989:262–263) bu âdetin uygulandığı bilinmektedir. İnsan ölürken kapı pencere açma geleneği, XIX. yüzyıl Fransa, İngiltere ve Almanya halklarının âdetleri arasında da yer almaktaydı (Taylor 1989:95–96, 226–227).

1.3.2.1. Ölüm Sonrası Hemen Yapılan İşlemler

Gagauz Türklerinde ölünün başı düzeltilerek gözleri açık kalmış ise mutlaka kapatılır, çenesi çekilir, düzeltilir ve bağlanır. Ölünün üst kıyafetleri çıkartılır, elleri yanlarına ya da göbek üstüne konulur, ayakları ise düzeltilip bağlanır. Ölünün üzerine makas, demir parçası veya mıknatıs konulur. Bunlar halk inancına göre ölenin kokmasını, şişmesini, kötü ruhların gelmesini önleyecektir. Bütün bu işlemler, ölenin vücudu sıcak iken, genellikle, yaşlı komşu kadınlar tarafından yapılır. Çenenin, ayakların bağlandığı bağlara, büyüsel nitelikler yüklenmektedir. Birileri tarafından bu bağların kötü niyetle büyülerde kullanmamaları, zarar getirmemeleri için, bu bağları daha sonra tabuta koyarak ölü ile birlikte gömerler.

Ölünün gözlerini kapatmak, çenesini bağlamak, karnına demir parçası koymak, ellerini yanlarına veya göbek üstüne koymak gibi işlemler Türkiye (Boratav 1994:195; Örnek 2000:214; Santur 1991:106–107; Selçuk 2004:131), Dobruca (Önal 1998:248), Azeri (Selçuk 2004:131) Türklerinin geleneklerinde de, ölümden hemen sonra yapılan işlemler arasında yer almaktadır.

Gagauz Türklerinde ölenin gözleri açık kaldığında bu kişinin hayata doymadığına, gözü bu dünyada kaldığına inanılır. Açık gözle ölen, peşinden daha birilerini alıp götürebileceğine inanıldığından, ölenin gözleri hemen kapatılmaya çalışılır.

Komşu kadınlardan biri mayasız hamurdan “can pitası” yapar. Bu pita ölüyü yıkayanlara verilir ve ölü yıkandığı süre içersinde eve gelenler olursa, onlara pitadan ikram edilir (Moşkov 2004:289). Pitadan bir lokma şaraba batırılarak ölünün tabutuna konulur (Kuroglo 1980:104).

Ölü olduğu evinin avlu kapısı açılır ve ölü toprağa verilip ilk ölü aşı verilene kadar kapatılmaz. Moşkov’un verdiği bilgilere göre (2004:289), XIX. yüzyılda Gagauzlarda biri öldüğünde, evin saçağına veya direğine bir havlu veya bir bez asılırmış. Bunlar orada 40 gün asılı kalırmış. Günümüzde havlu asılması çok nadir uygulanmakla birlikte, ev kapısının üstüne veya evin saçağına beyaz renkte olan bir havlu veya dörtgen şeklinde bir bez, üç köşesinden duvara çakılır, bezin dördüncü alt köşesi ise düğümlenir. Avlu kapısının sürekli açık olması, beyaz bezin duvara çakılması, “bu evde ölü var” anlamını taşır. Kapı üzerine çakılan bez orada kırk gün kalır. Son 10–15 yıl içersinde şehirlerde beyaz bez yerine siyah danteller kullanılmaya başlanmıştır. Bu siyah danteller de kapı üzerine konularak, orada kırk gün sarkıtılır (Jelez 2005; Kara 2005; Kısa 2004).

Köylerde saçağa veya kapı üzerine çakılan bezler, A. Manof’un aktardığı bilgilere göre (1939:51), Romanya’da Çavuş Köy’de XX. yüzyılın başlarında fena ruhlara ölü bulunan yere girmemeleri için önceden haber vermek için asılan flamalarla büyük benzerlik göstermektedir. Kazaklarla Kırgızlarda da yas evinde bayrak takılırdı: Beyaz renkte olanlar yaşlılar için; kırmızı bayrak gençler için; kırmızı beyaz veya siyah beyaz bayrak yetişkinler içindir (Moşkov 2004:305; Tayjanova 1995:259). Doğu Türkistan’da eskiden matem sembolü olarak siyah sancak asarlardı (Altay 1998:200). Çinliler ve Hindistan’daki Buteasa halkı, ölüm sembolü olan beyaz flama takarlardı (Manof 1939:51;

Moşkov 2004:306). Gördüğümüz gibi, ölü evine bayrağın asılması çok yaygın bir gelenektir.

Yas evinde bayrak asılması eski Türk geleneğidir. Bayrak asma âdeti Oğuzlar ile İdil Bulgarlarında da görülmekteydi (İnan 2000:188,196; Ögel 2000:VI,385). Günümüzde Gagauzların matem rengi olarak siyah rengin kullanılması, yaz bayrakların ise beyaz olması dikkat çekicidir. Gagauzların yaslı evlerine beyaz kumaş asma âdetini, beyazın yas alametleri içinde olduğu eski Göktürk ve Oğuzlarda olan yas tutma âdetlerinin (bkz.: İnan 2000:196) kalıntısı olarak görebiliriz. Son 10–15 yıl içinde Gagauzlarda yas bayrağı olarak beyazın yanında siyahın da kullanılmaya başladığı tespit edilmiştir. Siyah yas bayrağının genellikle Moldovan ve Bulgarlarla karışık veya komşu olarak yaşandığı yerleşim yerlerinde kullanılması, bayraklardaki renk değişimini bu halkların yetkisiyle yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Bununla birlikte, yas bayrağın renk değişimi başka halkların etkisi olmadan da olmuş olabilir. Matem rengi siyah olan Gagauzlar, yas döneminde beyaz bayrağın kullanılmasına anlam veremeyince, zamanla gerçekten yas rengi olarak kabul ettikleri siyah bayraklar kullanmaya başlamış da olabilirler.

Ölü evinde var olan bütün aynalar bezle kapatılır. Bu işlemi yaptıran yaşlı Gagauz kadınlarının inancına göre, işlemin yapılma sebebi ölünün ruhunun aynaya bakmasını önlemektir. Çünkü halk arasında, ruh aynaya bakacak olursa, o ev içinde kısa bir süre içersinde bir ölü daha çıkacağına inanılmaktadır (Kör 2005; Malacılı 2002:211). Ruhun kırk gün dolaştığına inanıldığından, aynalar kırk gün örtülü kalmaktadır. Aynaları örtme veya duvara döndürme geleneği dünyada çok yaygındır[92].

Ölüm olayından kırk gün sonra ruhun artık etrafta dolaşmadığına, öteki dünyaya gittiğine inanıldığından, tehlikeli sürenin sona erdiğine inanılmakta ve aynalar açılmaktadır. İngiliz insanbilimci ve halkbilimcisi J. G. Frazer (1991:144) bir ölümden sonra evdeki aynaların yüzünü örtme ya da duvara döndürme

[92] Bu gelenek ile ilgili bkz.: Derjavin 1914:149,151; Frazer 1991:144-145; Kalafat 1999:132; Mitkov 1975:22

geleneğinin, insanın içinden aynadaki yansıması şeklinde dışarı fırlayan ruhun, evin içinde dolaştığı varsayılan ölenin hayaleti tarafından kaçırılmasından korkulduğu için uygulandığını söylemektedir. Frazer'in getirdiği bu açıklama, neden Gagauzlarda bir ölümden sonra mutlaka aynaların kapatılması gerektiğine, kapatılmazsa o evden kısa bir süre içersinde bir ölü daha çıkacağına inanıldığını anlaşılır kılmaktadır.

Ölü, ölünün can verdiği oda, bazı yerlerde ise bütün ev bir kadın tarafından günlükle tütsülenir. Bazı Gagauzlar tütsülemek işlemi için papaz çağırır. Ölünün üzerini, etrafını ve evin bütün mekânlarını tütsüleme işlemi Türkiye Tahtacılarda da yapılmaktadır (Selçuk 2004:121–122).

Mum veya ateş yakılması Gagauz Türklerinde Hristyanlık öncesinden varolan bir Türk geleneğinin devamıdır ve bu gelenek birçok Türk topluluklarında değişik şekillerde günümüzde de uygulanmaya devam etmektedir[93]. Yapılan bu uygulamalar, ateş vasıtasıyla ölülerin ruhlarını memnun etmek ve onlardan zarar gelmesini önlemek için yapılır (Kırcı 1998:406). Ölünün üzerinin, etrafının ve evin bütün mekânlarının tütsülenmesi de, eski Türklerde var olduğu bilinen bir gelenektir (Selçuk 2004:131). Türkler ölünün bulunduğu evi, ölüyü, mezarını tütsüleyerek, ölünün ruhunun kötülüklerinden sakındıklarına inanmaktadırlar. Eski dönemlerde de mumlar ataların ruhları için yakılmaktaydı. İlkel insan atalarına mum kurban ederdi (Emelyah 1985:159). Ateş ve atalar kültlerinden mum yakma ile günlük tütsüleme âdetleri Hristiyanlığa geçmiş (Emelyah 1985:136,159) ve günümüzde Gagauzların ölüm merasimlerinde mumların, günlüklerin kullanılması dini inançların doğrultusunda yapıldığı düşünülmektedir. Oysaki Hristiyanlıkta olmayan ve Gagauzlarda yapılan mumlar ve ateş ile ilgili diğer uygulamaları da (örneğin, ataların ruhlarını ısıtmak gibi) göz önünde bulunduracak olursak, Gagauzlara mum ve ateş ile ilgili inanç ve âdetlerin Hristiyanlıkla gelmediğini, bunların politeizm dönemlerinin kalıntıları olduğunu anlamak mümkün olur.

---

[93] Türk topluluklarında mum ve ateş ile yapılan uygulamalar ile ilgili açıklayıcı örnekler ve kaynakçası için bkz.: İnan (2000:111-112), Kırcı (1998:398-407), Ögel (1998:514); Santur (1991:109), Selçuk (2004:131), Yoloğlu (1999:152,154,156).

Tabut yapımına başlamadan tabutun ebatlarını belirleyebilmek için, bir saz dalı veya iple ölünün ölçüsü alınır. Ölçü alındığı dal veya ip, daha sonra tabuta konularak, ölü ile birlikte gömülür. Ölünün ölçüsü alındığı ipin veya dalın büyüsel nitelik taşıdığı inancı Gagauz Türkleri arasında çok yaygındır. Bunların yardımı ile ölüm büyüleri yapılabileceğine inanıldığından, “ölçünün” kötü niyetlilerin tarafından çalınmamasına dikkat edilir.

Gagauzlar tabuta “tabut”, “sandık”, “koşçuk” demektedir. Gagauz Türklerinde ölüler tabutla defnedildiği için, her ölen için ayrı tabut yapılır. Tabutlar 1950’lere kadar genellikle ölenin marangozluk işlerinden anlayan yakınları veya tanıdıkları tarafından yapılırdı. Tabutu yapanlar, “ölenin evini hazırlamak” büyük sevap sayıldığından emekleri karşılığında para almazlardı. Zamanla tabut sadece usta marangozlar tarafından para karşılığı yapılmaya başlandı (Kuroglo 1980:100; Moşkov 2004:289).

Günümüzde şehirlerde tabutlar özel cenaze şirketleri tarafından marangoz ustalarında, köylerde ise marangoz ustaların atölyelerinde yapılmaktadır. Şehirlerdeki cenaze şirketleri değişik boyutlarda ve değişik kalitede hazır tabutlar bulundurmaktadır. Tabutların dış kısmı cilalanmakta veya kumaş ile kaplanmakta ve üzerine siyah kurdeleler ile haçlar yapılmaktadır. Tabutlar en çok çam ve kavak ağaçlarından yapılmaktadır. Sovyetler döneminde askerlik yaparken ölen gençler, çinko tabutlar ile defnedilirdi. Bu tabutlarda haç yapılmazdı.

S. Kuroglo’nun (1980:100) verdiği bilgilere göre, eskiden Gagauzlar tabutta “pencereler” yaparlarmış. Günümüzde tabutlara “pencerelerin” yapıldığı sadece türkülerden bilinmektedir. Örneğin, bir Gagauz türküsünde rüyasında suladığı fesleğenlerin kuruduğunu gören genç kız, yakınlarda öleceğini düşünerek, annesine tabutunu pencereli yaptırmasını söyler:

… Yapasın bana, male ma,
Dört köşeylän bir ev.
Dört köşesi olsun, male ma,

Üç ta penceresi.
Birisi olsun, male ma,
Senin yoluna doru,
Birisi de olsun, male ma,
Üülenä doru,
Birisi de olsun, male ma,
Açan sän gelecän
Açan sän gelecän, male ma,
Bän de görecäm… (İkizli M. 2006).

Tabutun “ölünün evi” olarak kabul edilmesi XIX. yüzyıl XX. yüzyılın başlarında Ruslarda da mevcuttu. Ruslar ile Beyazruslarda, aynı Gagauzlarda olduğu gibi, tabut yapımı karşılığında ustalar para istemezlerdi (Moşkov 2004:301-302). Komşu Moldovan halkında da Gagauzlarda olduğu gibi, XX. yüzyılına kadar tabutlarda “pencere” yapma geleneği mevcuttu (Zelençuk 1959:69).

Gagauzların ölümden hemen sonra yapılan gelenek ve göreneklerinin birçoğu, ölen kişinin ruhu evde üç gün daha kaldığı ve kırk gün de dolaştığı inancıyla bağlantılıdır. Ölümden hemen sonra yapılan işlemler, ölünün ruhunun kötülüklerinden sakınmayı amaçlamaktadır. Gagauzlarda tespit ettiğimiz ölünün çenesinin bağlanması, gözlerinin kapatılması uygulamaları diğer Türk toplumlarında da yer almakta ve geleneksel Türk inancının devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Türklerde, ruh ölüm anında ağızdan çıkar ve ağız ve gözler kapatılmazsa ölünün ruhu başka birisinin ölümüne neden olabileceğine inanılır (Selçuk 2004:131). Ruhun kötülüklerinden korunmayı amaçlayan diğer uygulamalar ise, ölüm anında ruhun uçabilmesi için kapı, camların açılması, ruhun yararlanması için mumların yakılması, su ile ekmek konulmasıdır. Bütün bu uygulamalar, ruhun dolaştığına ve aynı hayattayken olduğu gibi ışık, su ile ekmeğe ihtiyaç duyabileceğine inanıldığından yapılmaktadır.

1.3.2.2. Ölüm Haberinin Duyurulması

Ölüm olayının duyurulmasının en doğal biçimi ölenin yakınlarının ağlamaları ile olur. Olayı duyan komşular ölü evine gelerek, ölenin yakınlarını teselli etmeye, acılarına ortak olmaya çalışırlar. Ölü evinde toplanan komşular, genellikle yaşlı komşuların liderliğinde, ilk hazırlıkları yaparlar. Komşular, ölü sahipleri ile birlikte gerekli yerlere olayı haber verirler.

Ölüm haberinin duyurulması eskiden ahalinin eşe dosta haber vermesinden oluşurdu. Avlu kapısının açık olduğunu, kapı üzerinde veya saçakta beyaz bezin veya havlunun çakılı olduğunu görenler, evde ölü olduğunu anlar ve bu haberi eşe dosta iletirdi. Uzakta yaşayan akrabalara ise, özel haberci gönderilmekteydi. Halk arasında, ölüm haberi ile giden atlıya ve ata çok zor olduğuna, yolun ağır geçeceğine inanıldığından; atı ve atlıyı hafifletmek için yanlarına ölü ölçüsünden bir parça ile bir tüy verilir ve atın yelesine beyaz mendil bağlanırdı. Bunları yanına almayan habercinin köy meralarından uzağı gidemeyeceğine inanılırdı (Kuroglo 1980:98; Moşkov 2004:289).

1950–1980 yıllar arası köylerde daha telefonun yaygın olmadığı dönemlerde uzakta yaşayan akrabalara at yerine motor veya araba ile giden haberciler de, yanlarına ölü ölçüsünden bir parça ve bir tüy almalarıyla birlikte, motor veya araba aynasına mutlaka beyaz peşkir veya mendil bağlanırdı (Kör 2005; Malacılı 2002:211; Taşçı 2005). Günümüzde ölüm haberin duyurulması, ahalinin birbirine haber vermekle, telefon edilmekle, telgraf çekmekle, yerel radyo, televizyon, gazetelerde ilan vermekle yapılmaktadır. Basın aracılıyla ölüm haberinin ilanı ölenin yakınları tarafından verildiği gibi, ölenin çalıştığı kurum tarafından da verilmektedir.

1.3.2.3. Ölünün Yıkanması Ve Giydirilmesi

Gagauzlarda, “ölünün kirli olduğu” inancı yaygındır (Kuroglo 1980:96). Gagauz Türkleri ölenin öteki dünyaya kirli gitmemesi için, onu mutlaka yıkarlar. Yıkama işlemi için kazanlarda ısıtılan suya fesleğen atılır. Ölü, tahtaya konur ve tahta

üzerinde yıkanır. Kuroglu'nun verdiği bilgilere göre (1980:96), neredeyse 1950'lere kadar Gagauz Türklerinde ölüyü yıkamak için özel teneşir tahtaları kullanılırmış. Bu tahtalar köyde sadece birkaç tane olduğundan, köylüler bunları eğreti verirlermiş. Türkmenistan'da ölüyü yıkamak için özel teneşir tahtaları günümüzde de kullanılmaktadır (Blackwell 2001:78).

Cenaze yetişkin erkek ise, yaşlı erkekler tarafından; kadın veya çocuk ise, yaşlı kadınlar tarafından yıkanır. Yaşlılar ölüyü yıkamak için çağırıldığında mutlaka gelirler. Halk arasında, günümüzde artık unutulmaya başlamış, inanca göre, ölüyü yıkamak ölüyü arındırıyor olması ile birlikte, yıkayanları da arındırır ve bundan dolayı sevap sayılır. Aynı inanç Türkmenlerde de mevcuttur. Türkmenlerde her insanın hayatında yedi ölü yıkaması gerektiğine inanılmaktadır (Blackwell 2001:78). Ölen kadının kadın tarafından, erkeğin ise erkek tarafından yıkanması gerektiği inancı ve uygulaması Gagauzlarda olduğu gibi, birçok halkta mevcuttur: Eskiden beri Türkiye Türklerinde (Örnek 2000:216; Santur 1991:107), Bulgarlarda (Derjavin 1914:149), Beyazruslarda, Kadnikov bölgesindeki Ruslarda, Yakutlarda (Moşkov 2004:301) ölen kadını kadınlar, erkeği ise erkekler yıkarlar.

Ölü sabunlanır, durulanır. Ölü yıkanırken kullanılan su kabının, sabunun ve saçların taranması için kullanılan tarağın yeni olması ve ilk defa kullanılması gerekir. Bu kap, sabun ve tarak başka işlerde kullanılmaz, ölü yıkandıktan sonra atılır, gömülür veya tabut içine konularak ölü ile birlikte gömülür. Ölü ile temas edilen bütün eşyalardan, bunların insanlara kötülük getirebileceği inancı olduğundan dolayı, kaçınılmaktadır. Ölünün yıkandığı tekne veya tahta, su ısıtılan kazanlar, ölünün yıkandığı yerde ters çevrilerek kapatılır ve dokuz gün boyunca bunlara hiç el sürülmez. Daha sonra bu eşyalar iyice temizlenir.

A. Manof'un (1939:50) ve S. Kuroglu'nun (1980:99) verdikleri bilgilere göre, Gagauzlar eskiden ölülerini şarapla da yıkarlarmış. Gagauz Yeri'nde yapmış olduğumuz derlemeler sırasında bu geleneğin yapılmadığı, halk arasında tamamen unutulduğu tespit edilmiştir. Ölüyü arındırmak için günümüzde suyun arıtıcı gücü kullanılmaktadır. Suyun arıtıcı gücü aynı şekilde, ölüyle temasa

giren her insan ve her eşya için de kullanılmaktadır. Ölen kişinin “kirli” olduğu kabul edilmesi ve ölüyle temasta olan her şeyin arınması gerektiği inancının evrensel nitelikli olduğunu görmek mümkündür (bkz.: Frazer 1985:419-420; İnan 2000:185; Kuroglo 1980:98; Taylor 1989:488-501;).

Cenaze yıkandıktan sonra giydirilir. Ölüye beyaz “ölümnük bez” (=kefen), iç çamaşırı, çorap ve kıyafet giydirilir. Kıyafetin, genellikle, ölenin hayattayken bayramlarda giymeği sevdiği kıyafet tarzında olmasına dikkat edilir. Ölen kişi kıyafeti “sevmeyecek” olursa, ruhu hayatta kalanları rahatsız edebilir inancı çok yaygındır. Bu kıyafetler; erkekler için gömlek ve takım elbise veya mevsimine göre gömlek, hırka veya kazak, pantolon olabilirken; kadınlar için takım elbise, bluz ve etek, elbise olabilmektedir. Yaşlı veya hayattayken başını örten kadınlar öldüklerinde de başörtüyle defnedilirler. Aynı şekilde, yaşlı erkekler veya hayattayken sürekli şapka kullanan yetişkin erkekler de, şapkayla defnedilir. Kadın, erkek, genç, çocuk, yaşlı bütün ölülere giydirilen giysilerin yeni ve kullanılmamış olması gerekmektedir. Ölüye, öteki dünyada yalın ayak olmaması için, mutlaka ayakkabı giydirilir. Ölülerin giydirilmesi Gagauzların tüm komşu halklarında mevcuttur (bkz.: Derjavin 1914:149; Moşkov 2004:301; Zelençuk 1959:63). Bu gelenek Hristiyanlarda olduğu gibi, Müslüman olan halklarda da görülmektedir: Örneğin, Türkiye’de Mersin Tahtacıları ölülere yeni giysiler giydirmektedir (Selçuk 2004:124).

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden de görüldüğü gibi, Gagauzlar ölülerini hem kefen, hem de elbiselerle gömmektedir. Ölüleri elbiseyle gömme geleneği çok eskidir ve bu gelenek Göktürkler’de de uygulanmaktaydı (Ögel 1991:143). A. İnan’ın (2000:178,184) bize sunduğu bilgilerden, hem IX. yüzyıl Oğuzlarının, hem Beltirlerin de ölülerini giydirdikleri anlaşılmaktadır. Uygurların da cenazeye yeni elbiseler giydirdikleri bilinmektedir (Görkem 1992:165). Ölüye elbise giydirme veya kefen ile gömme âdetleri çok eskiden beri uygulanmaktadır: Ölüye elbise giydirme âdetin İslam öncesi Orta Asya Türklerinde bulunduğu bilinmekte, Türklerde ölüyü kefenle gömme âdetinin de İslam öncesi dönemlerinde mevcut olduğu, hatta kefenin “eşük” kelimesiyle ifade edildiği belirtilmektedir (bkz.: Günay 1997:77; Roux 1999:240–241; Selçuk 2004:132).

Gagauzlar ölülere hem kefen, hem de elbise giydirme geleneğini dinî inançlar doğrultusunda yaptıklarını düşünürken, bu geleneğinin eski Türklerden kaldığını da varsaymak mümkündür.

V. Moşkov'un (2004:297), S. Kuroglu'nun (1980:99) verdikleri bilgilere göre, Gagauzlar neredeyse 1950'lere kadar, evlenecek yaşta olan kız ve erkekleri düğün kıyafetleri ve "düğün alayı" ile defnederlermiş. Ölen delikanlı erkeklerin şapkalarına yavukluların verdiği "kitka", "garus" çiçeklerini de takarlarmış. Evlilik çağında veya sözlenmiş birinin öldüğünde aynı düğün törenlerinde olduğu gibi, düğün kolacı pişirilir, dever, hizmetçi ve zılva seçilirmiş. Cenaze mezarlığa götürüldüğü sırada kaval çalınırmış (bkz.: Kuroglo 1980:99, Moşkov 2004:297).

Bütün bunların yapılması, halk arasında gençlerinin ölümünü, onların düğünü olarak algılanmasından kaynaklanmaktaydı (Kuroglo 1980:99). Günümüzde bu tür uygulamalar mevcut değildir. Bununla birlikte, düğününde ölenlerin veya düğününe çok yakın bir tarihte ölenleri, düğün kıyafetleri ile defnedilmesi günümüzde de devam etmektedir.

Evlenecek yaşta gençlerin düğün kıyafetleri ve düğün töreni ile defnedilmesi Gagauzlara özgü değildir. Aynı gelenek bütün Balkanlar'da çok yaygındı: "Ölü – düğün" geleneği Yunan, Arnaut, Sırp, Bulgar, Romen, Moldovan halklarında da uygulanmaktaydı (Zelençuk 1959:63). Bu geleneğin kadim Slav halkları tarafından da yapıldığına dair (Zelençuk 1959:63), Ukrayna halkı tarafından XIX. yüzyılda uygulandığına dair (Moşkov 2004:311) yazılı kaynaklar mevcuttur. Türkiye'de genç yaşta ölenleri düğün kıyafeti ile defnedilmemesi ile birlikte, genç kızların ya da gelinlerin tabutları tel duvakla, çeyizinden birkaç parçayla, pullu, ipekli al renkli kumaşla süslendiği (Gerçel 1992:87; Örnek 2000:218), genç ölünün akranları tabuta ipekli ve renkli bayraklarla eşlik ettiği bilinmektedir (Boratav 1994:195). Mersin Tahtacıları ise, evlenmemiş genç kıza çoğunlukla gelinlik giydirirler (Selçuk 2004:124).

"Ölüm – düğün" geleneği ile ilgili araştırmalar yapan A. Smirnov (1897, aktaran Zelençuk 1959:64) geleneğin temelinde evli olmayanların öteki dünyada

kendilerine yer bulamayacağı ilkel inancının olduğunu öne sürmektedir. Bu "ilkel" geleneğinin Gagauzlar ile komşu halklarında neredeyse XXI. yüzyıla kadar süregelmesinin sebebini, araştırmacılar, halk inancında öteki dünyayı bu dünyadaki hayatının devamı olarak tasavvur edildiğinden, ölenleri nasıl yemek, giyecek, para vs. ile "göndermeleri" gerekiyorsa, aynı şekilde ölen bekâr gencin de sembolik olarak evlendirilmesi gerektiğine inanmalarında görmektedirler (Kuroglo 1980:99–100; Zelençuk 1959:63–65). Bu inancın zayıflamasıyla birlikte ise, gelenek de uygulamadan zamanla kalkmıştır.

Ölü yıkanıp giydirildiği yerden alınıp, yakınların, dostların, komşuların gelerek vedalaşıp helalleşeceği odaya taşınır. Ölünün yıkanıp giydirildiği yere demir parçası konulur; su ısıtılan kazanlarda su kalırsa, bu su insanların gezmediği yere, ağaç dibine dökülür; kazanlar ters çevrilir ve 40 gün boyunca ellenmezler (Kısa 2004; Kör 2005). Halk arasındaki inanca göre demir, bu evden başka birinin yakın zamanda ölmesini engellemek için konulmaktadır. Cenazeyi yıkayıp giydirenlere, tabuta yerleştirenlere, cenaze sahibinden birer havlu verir.

1960'lı yıllarda Gagauzların yaşadığı Moldova'da, tüm ölülere mutlaka otopsi yapılmaya başlandı. Kendi eceliyle ölen çok yaşlı olanlara ise, yakınları gerek duymadıkça otopsi yapılmamaktadır. Otopsi yapılmayan cenazeler geleneksel şekilde yıkanıp giydirilirken, otopsi yapılan cenazeler morgta yıkanıp giydirilmektedir.

1.3.2.4. Cenazenin Tabuta Konulması ve Bekletilmesi

Ölüyü yıkayıp giydirme işlemi tamamlandıktan sonra, ölü tabuta geçirilir. Tabutun dibine kilim serilir. Başı konulacak yere kurutulmuş fesleğenden yastık konulur. Hayattayken düşen ve kesilen saçlarını biriktiren kadınların başları altına ise, saçlarından yapılmış yastık konulur. Tabuta, cesedin yanına mutlaka sabun, tarak, iğne ile iplik, şarapta ıslatılmış "can pitası" (=insanın öldüğünde yapılan mayasız ekmek), para konulur. Ölenin cebine para, göğsü üzerine

mumdan yapılmış veya hazır satın alınmış haç konulur. Ölünün elleri karnı üzerinde, sağ eli yukarda kalacak şekilde üst üste konulur ve parmakları arasına yanar mum sokulur. Sovyetler döneminde ateist, komünist olanların elleri yanlara gelecek şekilde konulurdu.

Neredeyse XX. yüzyılın başlarına kadar süregelen geleneğe göre, ölenin çalıştığı iş aletlerinden biri, tabuta konulurdu (Kuroglo 1980:100). Gençlerin ve çocukların tabutlarına günümüzde de, eskiden olduğu gibi elma, bisküvi, simit gibi yiyecekler konulur. Bütün bunların konulması, ölenin öteki dünyaya gidişi ve "o dünyada" hayatın devam edeceğine inanıldığından, bu araç gereçlere de gereksinimi olacağı inancıyla bağlantılıdır. Gagauzlar arasında tespit ettiğimiz ölümden sonra bir hayatın mevcut olduğu inancı, Türklerde çok eski dönemlere kadar uzanmaktadır. Bu inanca istinaden IX. yüzyıl Oğuzlarda, Batı Hun, Uygur Türklerinde vs. ölülerin yatakları, süs eşyaları, silahları ve atlarıyla birlikte gömüldüğü bilinmektedir[94].

Ölüyle tabut odada ayakları doğuya doğru kalacak şekilde konulur. Tabutun ayakucunda ölenin "boy mumu" yakılır. Boy mumu, kişinin öldüğünde boyu kadar yapılan muma denilir. Ortodoks Gagauzların dinî inançları doğrultusunda, her ölenin boyu kadar mum yaptırılması ve ayakucunda ölü defnedilene kadar yanması gerektir. Ölünün defnedilmesinden sonra geri kalan "boy mumu", ölünün kırkına kadar her akşam sabaha kadar yakılır (Moşkov 2004:290).

Ölünün etrafında en yakın akrabaları oturur. Ölenin yakınlarından kadınlar ağlamaklarla birlikte "dizerler" (=ağıt yakarlar). Çok nadir olmakla birlikte, erkeklerin de ağıt yaktığı görülmektedir. Ağıtlar ölenin yaşına göre, çok veya az okunur: Ölen kişi ihtiyar birisiyse, genellikle az ağıt, çocuk veya genç ise, çok ağıt yakılır. Ölenin arkasından "dizmek" herkesten önce annesine, eşine, kız kardeşine, kızına, sonra da akraba ve komşulara düşer. Aile fertleri arasında ağıt yakma kabiliyetine sahip kimse çıkmazsa, bunu onların adına akrabalardan

[94] Gerek eski Türklerde, gerekse zamanımız Türk toplumlarındaki ölümden sonra hayatın mevcut olduğu inancı istinaden ölünün eşyalarla birlikte gömüldüğüne dair açıklayıcı örnekler ile kaynakça için bkz.: İnan (2000:178,184-185), Kalafat (1999:127-130), Kuroglo (1980:100-101), Ögel (1991:62-68, 143-144, 146, 292;1998:17) Önal (1998:263-264), Roux (1999:289-290).

veya komşulardan kadınlar yapmakta, aile fertleri ise ağlamakları ile onlara eşlik etmektedirler. Stepan Kuroglo'nun verdiği bilgilere göre (1980:102), eski dönemlerde her köyde çok iyi ağıtlar okuyabilen birkaç kadın ismi bilinirmiş. Günümüzde, düzgün dörtlükler şeklinde, kafiyeli ağıtlar yakan kadınların sayısı yok denecek kadar azdır. Ağıt yakınların çoğu; duydukları acıyı, ayrılıktan çekilen üzüntüyü gözyaşlarına boğularak, düzensiz cümleler şeklinde, ölüyle konuşurcasına ağıtlar yakmaktadırlar. İrticalen söylenen bu ağıtların mısra yapıları çoğunlukla kusurludur.

Halk arasında ölenin yakınlarının çok fazla ağlayıp ağıt yakması, ölünün ruhunu rahatsız edebileceğine inanılır. Bundan dolayı, durmadan ağlayanı "Yeter artık bu kadar, gücendirme Allah'ı. Allah'ın işine karışılmaz, ömrü bukadarmış" gibi ifadelerle sakinleştirmeye çalışırlar.

Zajaczkowski'nin verdiği bilgilere göre (1976:238), eski dönemlerde Gagauz köylerinde ölüm üstüne yakılan türküleri, ölen kişinin akrabalarının ricasıyla belirtilmiş bir armağan verilen özel kişiler, köyün ağıtçıları yazarlardı. Ağıt başarılı olduğu durumlarda, başka köylere de yayılarak söylenmeye devam ederdi (Zajaczkowski 1976:238). XX. yüzyılda ve günümüzde istek üzerine ağıt söyleme geleneği kalmamıştır. Eski dönemlerde düzenlenen ve günümüze dek gelen ağıt türkülerini derleyen M. Durbaylo (1991) Balada Türküleri çalışmasında vermişti. Günümüzde unutulmaya yüz tutmuş bu türküler, söyleyenlerin tarafından bir ağıt türküsü olduğu genellikle bilinmemektedir (Dragan P. 2006, İkizli 2006, Kurdova 2000).

Ağıtlar; ölünün başında ölü bekletilirken, ölüyle vedalaşırken yakıldığı gibi, belirli günlerde yapılan ölüyü anma törenlerinde, cumartesi sabahları yapılan mezar ziyaretlerinde mezar başında da yakılmaktadır. Ağıtların genellikle ölüyle yapılan diyalog şeklinde kurulmasına ve mezar başında da söylenmesine örnek olarak Gagauzların bir türküsünü verebiliriz. Bir Gagauz türküsünde şöyle söylenir:

…Da Sinko Petri

Çok yatmadı, öldü.
Mezarlaa götürüldü.
Erä girdi, er içti
Beygiri da ne yedi, ne içti.
Mamusu dedi:
“Kalk, ba Petri,
Senin beygirin ne iyee, ne içee,
Hep tokada bakêê.
Kalk, çocucaam!”
“Kalkmıycam, malü, kalkmıycam.
Benim saçlarımda
Yaptı yılannar yuva”.
“Kalk çocucaam!
Beygirini sulaycan.
Beygirini, beyaz beygirni,
O hep tokada bakêr” (Durbaylo 1991:38).

Ölülere ağıt yakma geleneği eski Türk geleneklerindendir ve bu eski geleneğe sözlü edebiyat örneklerinde de rastlıyoruz[95]. Türk, Hakas, Tuva, Türkmen, Azeri, Kazak vb. Türk halklarında ağıtlar yakıldığı gibi[96], Türk kökenli olmayan halklarda da ağıt yakma geleneği mevcuttur[97]. Söz konusu ağıt geleneği Gagauzların komşu halkları tarafından da çok iyi bilindiğini söyleyebiliriz[98].

Gagauzlarda cenaze iki gün bekletilir, ancak üçüncü gün defnedilir. Yaz aylarında çok sıcak günlerde, uzaktan birilerin cenazeye gelmesi beklenmediği durumlarda, cenaze bir gece bekletildikten sonra defnedilir.

---

[95] Ağıtların eski Türk geleneği olduğu ve sözlü edebiyat ürünlerinde rastlanan ağıt geleneği ile ilgili bkz.: Boratav (1994:197-199), Ergin (1984:20,30,31,36,50,51), Ögel (1998:518,531), Yoloğlu (1999:147-148).

[96] Bu konuyla ilgili bkz.: Altay (1998:197-198, 206-208), Blackwell (2001:78-79), Boratav (1994:197-199), Kalafat (1999:139), Örnek (2000:227-233), Selçuk (2004:132), Yoloğlu (1999:147-149, 176-177).

[97] Bu konuyla ilgili bkz.: Derjavin (1914:151), Frazer (1985:418-419), Loskutova (1979:75,78), Moşkov (2004:301), Zelençuk (1959:65-66).

[98] Gagauzların komşu halklarında olan ağıt geleneği ile ilgili açıklayıcı örnekleri ve kaynakça için bkz.: Derjavin (1914:151), Loskutova (1979:74-75,78), Moşkov (2004:301), Zelençuk (1959:65-66).

S. Kuroglu'nun verdiği bilgilere göre (1980:101–102), eski dönemlerde Gagauzlar cenazelerini bekletmeden öldükleri gün defnederlermiş. XIX. yüzyılın sonunda Ortodoks kiliselerinin etkisiyle cenazelerin üçüncü gün defnedilmesi yaygınlaşmaya başlamıştır (Kuroglo 1980:102). Günümüzde cenazenin öldüğü gün kaldırılması hiç görülmemektedir. Bununla birlikte, 1945–1950 yıllar arası Gagauzların yaşadığı bölgede açlık ve veba olmuştu. Açlıktan ve vebadan ölenleri hiç bekletmeden, törenler düzenlemeden öldükleri gün gömüldükleri görülmekteydi (Baboglu 1994:65,77). Bu sıra dışı olaylar dışında, Gagauzların dinî inançları doğrultusunda, cenazenin en az bir gece bekletilmesi şarttır.

Gagauz Türklerinde ölü bir an bile tek başına bırakılmaz, sürekli yanında birileri olur. Özellikle geceleri ölünün yalnız kalmamasına dikkat edilir, bundan dolayı, "ölü beklenilir". Günümüzde ölüyü genellikle elli beş yaş üstü kadınlar beklerler. Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:291), XIX. yüzyılda ölüyü erkekler beklerlermiş. Ölünün beklenmesi halk arasında yaygın olan, ölü yalnız kaldığında ölünün içine şeytanın girebileceği inancıyla bağlantılıdır. Böyle bir durumda ölünün daha sonra "hortlak" olabileceğine de inanılırdı (Loskutova 1979:72). Günümüzde hortlak ile ilgili olan inancın neredeyse unutulmuş olması ve beklemenin gerekçesi bilinmemekle birlikte, Gagauzlar ölüyü mutlaka beklemeye devam etmektedirler.

"Ölüyü beklemek" geleneği komşu Bulgar, Moldovan, Ukrayna halklarında da uygulanmaktadır (bkz.: Derjavin 1914:15; Loskutova 1979:72,75; Moşkov 2004:306-307; Zelençuk 1959:66-67). Bu halklarda da ölüyü genellikle yaşlı kadınların beklemesiyle birlikte, genç kızlarla erkeklerin beklediği de olurdu. Moldovanlarda ölüyü gençler beklediğinde "fokuşor", "tsoşka" oyunlarını oynama geleneği vardı (Zelençuk 1959:66–67). Ölüyü gece beklerken, ölü yanında gençlerin oyun oynama geleneği XIX. yüzyıl XX. yüzyılın ilk yarısında Moldova'da olduğu gibi Romanya, Ukrayna ve Kafkasya'da da uygulanırdı (bkz.: Constantinescu 1938:157-158; Moşkov 2004:306-307; Zelençuk 1959:66-68).

Ölüyü bekleyenlere ve akşam saatlerinde ölüyle vedalaşmaya gelenlere cenaze sahipleri tarafından yemek verilmektedir. Yemek, komşu kadınlar veya özellikle tutulmuş aşçı tarafından hazırlanmaktadır.

Protestan Gagauzlar ölüyü bir gece beklettikten sonra, ertesi günü defnederler. Protestan Gagauzlar ölüyü hazırlama, bekletme, defnetme ve anma merasimlerini geleneksellikten uzaklaşarak tamamen dinî inançlarının doğrultusunda yapmaktadırlar. Ölü için ağıtlar yakmak onlara göre günahtır. Tanrı kulunu yanına aldığı için, sevinmekte ve ilahiler söylemekte; ölünün yanında dualar okumaktadırlar.

Ortodoks olan Gagauzlar ise, ölü başında dualar okumazlar. Daha XIX. yüzyılda Gagauzlarda ölünün başında duaların okunmadığını belirten V. Moşkov (2004:291), buna sebep olarak Gagauzların dua bilmediğini göstermektedir. Gagauz Yeri'nde yapmış olduğumuz araştırmalarda, orta yaş üstü Gagauz kadınlarının birçok dua ezbere bildiği, fakat buna rağmen ölüyü "beklerken" veya ölüyle vedalaşırken dualar okumadığı tespit edilmiştir. Duaların okunması için, daha doğrusu Ortodoks Gagauzların anlayışına göre, "ölünün okunması" için ölü evine papaz çağırılır.

Papaz, genellikle, ölünün defnedildiği gün çağırılır. Papazın gelmesi için cenaze sahipleri dokuz "yol kolacı" hazırlarlar. Dokuz kolacın hazırlanması, papazın ölü evine çağırılıp evdekilerle birlikte cenaze ayininin yapılması Gagauzların dinî inançları doğrultusunda olmaktadır. Komşu Bulgar, Moldovan, Ukrayna halkları da Hristiyan olduklarından dolayı, aynı uygulamaları yapmaktadırlar. Papaz duaları okuyarak cenaze ayinini yapar ve ölüyü günlük ile tütsüler. Ölü tütsülendiği an, yol kolaçları büyük bir tepsiye veya masaya konularak, koliva[99] ile birlikte ölü yakınları tarafından havaya kaldırılarak üç defa kaldırılıp indirilir. Yapılan bu işleme bütün ölü yakınları katılır, herkes hiç değilse, bir parmakla tepsiye veya masaya değmeye çalışır. Gagauzlar bu kolaçlarla kolivaya öteki

[99] Koliva, suda pişmiş ve tatlandırılmış buğday veya pirinçtir. Gagauzların cenaze ve ölüyü anma törenlerinde inançlarından dolayı, ölünün canı için tanıdık tanımadık bütün karşılaşılanlara ikram edilmektedir.

dünyaya geçiş sırasında ölünün gereksinim duyacağına inanmaktadırlar. Papaz İncil'den dualar okuyup "Allah rahmet eylesin! Hatırası ebediyen yaşasın!" kısmına geldiğinde, ölü yakınları tabut kenarına veya ölüye ikişer parmak ile temas ederek, tabutu veya ölüyü sallarcasına hareket yaparlar. Ölüyü sallamak işlemi, ölünün rahat uyuması için yapılır (Jelez 2005; Kara A. 2005).

1.3.2.5. Cenaze İle Vedalaşmak

Gagauzlarda biri öldüğünde, ölünün yakınları, dostları, komşuları, bütün tanıyanları ölüyle vedalaşmaya gelirler. Vedalaşmaya gelenler, ölenin ruhu için mutlaka mum yakarlar. Vedalaşmaya gelen kadınlar ellerinde mum, çiçek, fesleğen ile gelirken; erkekler genellikle sadece mum ile gelirler. Yaşlı Gagauz kadınlarının ölenin ailesine vermek üzere elma bisküvi, yağ, tavuk gibi yiyeceklerin getirdiği de görülmektedir. Köylerde yaşlı adamların da ölü evine şarap getirdiğini görmek mümkündür. Kaynak kişilerin verdi bilgilere göre, eskiden ölüye gelen herkesin, ölünün ailesine verilmek üzere yanında bir şeyleri getirme geleneği varken, günümüzde bu geleneği sadece yaşlılar sürdürmektedir (Çavdar S. 2005; Kara A. 2005; Kısa 2004). Ölü evine yiyecek getirme geleneği, eski Türk geleneklerinden biridir ve Türkiye'de, Dobruca'da günümüzde uygulanmaya devam etmektedir (Santur 1991:109; Selçuk 2004:127; Örnek 2000:226).

Gagauzlarda cenaze sahipleri, yaslı olanlar selam verip almaz, tokalaşmazlar. Ölüyle vedalaşmaya gelenler cenaze sahipleriyle ve ölünün yanında bulunanlarla selamlaşma yerine "prost et (=affet) Allah'ım günahlarını" derler. Gelenler haç çıkartıp mumunu yakar, kadınlar çiçeklerle fesleğenleri tabuta, yanar mumları tabutun kenarlarına veya bunun için özellikle hazırlanmış unla tabağa koyarlar ve ölünün üzerine para bırakırlar. Gelen kadınlardan ağıt yakmayı bilenler, genellikle tabutun kenarından tutunarak veya ara sıra tabuta dokunarak, ağıt yakarlar. Gagauzlara göre, ölünün ruhu üç gün sonra öbür dünyadaki akraba ruhlar ile görüşmektedir. Bu inancın doğrultusunda yakınları

ölmüş olanlar, ağıtları ile yakınlarına selam, ailelerin durumuyla, işleriyle ilgili bilgiler söylemektedirler. En sonunda ölüyle vedalaşmaktadırlar.

Gagauzların ölüye çiçek getirme, bu çiçekleri "ölüye verme" geleneği Türkiye Mersin Tahtacılarında olan kefen arasına çiçek bırakma geleneği ile benzerlik göstermektedir. Tahtacıların inançlarına göre ölenin ruhu, kendisinden daha önce ölenlerin ruhlarıyla görüşecektir ve onlara çocuklarının, torunlarının, sevdiklerinin gönderdiği çiçekleri takdim edecektir (Selçuk 2004:125). Ölüye çiçek getirme geleneği komşu Moldovan, Bulgar, Ukrayna halklarında olduğu gibi, tüm Avrupa halkları tarafından da bilinmektedir (bkz.: Taylor 1989:249).

Ölü ile vedalaşmaya gelenlere ölenin ruhu için cenaze sahiplerinden bir kadın "koliva", erkeklerden biri de, bir kadeh rakı veya şarap mutlaka ikram eder.

Cenazenin kaldırılması için doktordan rapor ve belediyeden belirli izin belgeleri alınır.

1.3.2.6. Ölü Ağacı

Gagauz Türkleri ölünün "ağacını" veya "dalını" hazırlar. Ölü dalı veya ağacı, genellikle meyve ağıcından kesilmiş büyük bir daldır ve bu dala ölünün canı için verilecek olan yeni kıyafet, çorap, ayakkabı, havlu, başlık, simit, elma, şekerler asılmaktadır. Son yıllarda bu dala ölenin cep telefonun da asıldığı görülmektedir (Tatar 2005). Dala asılanlar, ölenin canı için ölenin yaşlarında ve cinsinde olan birine cenaze defnedildiğinde bağışlanmaktadır. Gagauzların inancına göre, dala asılı bağışlanacaklar öteki dünyada ölenin olacaktır. Bundan dolayı, baştan ayağa kadar her şey bu dala asılmaktadır.

V. Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:290–291), XIX. yüzyılda Gagauzlar ölü ağacı olarak elma, armut veya erik fidanını kullanırlarmış. Bu fidan, kök ile çıkarılır ve ölü defnedildiğinde mezar ucuna dikilirmiş. Sadece kış aylarında

fidan dikilmesine mevsim uygun olmadığından, geçici olarak dal kullanılırmış (Moşkov 2004:295). Günümüzde de Gagauzlarda mezarın başucuna fidan dikme geleneği mevcuttur. Bununla birlikte, halk arasında bu fidan ve "ölü ağacı" arasında bağlantı görülmemektedir. Fidanın mezarın başucunda dikilmesinin anlamı, halk arasında unutulmuştur ve "ölünün canı için meyvalarından insanlar, kuşlar yesin" (Jelez 2005; Kambur 2005; Kabak 2005), "öteki dünyada dinlenecek gölgesi olsun" (Çavdar Tr. 2006; Malaçlı S. 2005) gibi yeni anlamlar yüklenmiştir.

Hazırlanan "ölü dalı" cenaze bekletildiği süre içersinde tabutun başında durur. Cenaze defnedilmeye götürüldüğünde, ölü dalı tabutun önünde taşınır, dalı taşıyanın koluna bayan veya erkek olmasına göre başörtü, havlu veya gömlek bağlanır. Ölü defnedildikten sonra, dalda asılı olanlar ihtiyaç sahibi birine verilmek üzere çıkartılır, dal mezara saplanılır.

Dal hazırlama geleneği Gagauzlarda küçük değişiklikler göstermektedir. Gagauzların çoğu genç yaşta ölenlere ölü dalı mutlaka hazırlamaya devam ederken, yaşlı birine dal hazırlamak ise, cenaze sahiplerinin maddi durumlarına göre yapılmaktadır.

Gagauzlarda ölüler için hazırlanan ve ölü defnedildikten sonra mezarına saplanan dala benzeyen dallar, birçok halkta kullanılmaktadır (Kuroglo 1980:101; Moşkov 2004:303-304). Türkiye'nin bazı yörelerinde cenaze giderken salın önünde renkli bez parçalarıyla süslenmiş, kırmızı elma takılmış söğüt ve kavak dalları götürülür. Bu dallardan biri mezarın başucuna, diğeri de ayak ucuna dikilir (Gerçel 1992:87; Örnek 2000:219; Selçuk 2004:133). Dallara bağlanan renkli bez parçaları, dallara kıyafet bağlama geleneğin kalıntısı olabileceği kanaatindeyiz.

Bu geleneğin Gagauzların öteki dünyaya inanmalarıyla bağlantılı olmasıyla birlikte, eski bir Şamanist geleneğinin devamı olduğu da açıkça görülmektedir. Geçen yüzyılda Hakaslar kamı gömdüklerinde, yere bir ağaç dikip o ağaca bütün eşyalarını asarlardı (Çobanoğlu 2001:34). Aynı işlemi XIX. yüzyılda

Gagauzlar da yapmaktaydı. Günümüzde ise gelenek bazı değişimler geçirerek bütün ağaç veya fidan yerine, ağacın parçası olan dal kullanılmakta ve eşyaları ağaçta bırakmak yerine, muhtaç birine bağışlanmaktadır. Kanaatimizce, Türkiye'de Tokat ve Zile'de cenaze giderken salın önünde renkli bez parçalarıyla süslenmiş söğüt ve kavak dalları götürme geleneği (Örnek 2000:219) de ağaç kültü kalıntısıdır. Mezar başında fidan dikme de bu geleneğin devamı olduğu kanaatindeyiz.

1.3.2.7. Mezarın Kazılması

Ölü için mezar hazırlama, ölüyü mezara gömme âdeti Türklerin çok eski âdetlerindendir (İnan 2000:180-184). Kaşgarlı'nın yaptığı açıklamalarından öğrendiğimize göre; Türkler mezara karanlık yer anlamında "tünerik" diyorlardı (Kaşgarlı 1998:I, 488). Mezara "sin", "kara orun" dedikleri de olurdu (Genç 1977:135). Gagauzlar ise, mezara "mezar" derler.

Mezar, cenazenin kaldırılacağı gün kazılır, tabutun ölçüleri iple veya kamışla alınır ve bu ölçülere göre mezar kazılır. Mezarı kazanlara "mezarcılar" denilir. Mezarcılar, ölenin yakınlarından komşularından, iş arkadaşlarından erkekler olabilir. Mezar kazmak büyük sevap sayılır ve karşılığında para alınmaz. Mezarcılar 6–9 erkekten oluşur, toprağın sert olduğu, mevsimin kış olduğu durumlarda mezarcı sayısı artar. Kıpçak köyünde ise, her durumda dokuz mezarcı olur. Mezarcıların kollarına, onlara bağışlanmak üzere cenaze sahipleri tarafından birer gömlek veya havlu bağlanır. Mezarcılarla birlikte mezarlığa mezarı tütsülemek için bir kadın gider.

Mezarlığa sabahtan gidilir. Mezar, mezarlığın müsait olduğu durumlarda, daha önce ölmüş olan akrabalarının yanında kazılır. Kadın, yanında getirdiği korla günlük yakar ve mezar kazılacağı yeri tütsüler. Bu işlemle kötü ruhların o yerden uzaklaştırıldığına inanılır. Mezar kazılacağı yerin tütsülenmesi komşu Bulgar halkında da aynı inançlar doğrultusunda uygulanır (Derjavin 1914:149).

Mezar kazılması doğudan batıya doğru dikdörtgen şeklinde yapılır. Mezar derinliği iki metreye kadar olur. Eskiden Gagauzlar mezarlarını sapıtmalı/saptırmalı biçiminde yaparken (Argunşah 1998:112; Moşkov 2004:294), günümüzde genellikle içeriye doğru girinti yapmadan, düz dikdörtgen şeklinde yaparlar. Mezarların doğudan batıya doğru kazılması Hristiyan âdeti olmasıyla birlikte (Taylor 1989:491), Müslüman halklarda da karşımıza çıkmaktadır (bkz.: Selçuk 2004:126). Sapıtmalı mezar yapma geleneği çok eski geleneklerdendir ve eski dönemlerde bu gelenek birçok halkta uygulanırken, bazılarında günümüzde de uygulanmaya devam etmektedir[100]. Mezarda ölüyü "laam" (=sapıtma) adı verilen mekâna koyma uygulaması ise, eski Türklerdeki ölünün yerinin gizlenmesi geleneğinin bir devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Asya'da yapılan kazılardan eski Türklerde mezar içine ayrı bir "niş" yapıldığı bilinmektedir (Ögel 1998:75).

Vulkaneştı'da mezarlarda 50–60 santimlik içeriye doğru girinti yapmaya devam edilir ve bu girintiye "laam" denilir. "Laamlı" mezarlar genellikle evli olanlara yapılır. Tabutu, yapılan sapıtmaya koyarlar, daha sonra eşi öldüğünde ise aynı mezar açılır ve oraya eşini de defnederler (Anautova 2005; Jelez 2005). Halk arasında olan inanca göre, hayatlarında iyi geçinen karı kocayı aynı mezara defnetmek mümkündür, fakat iyi geçinemeyenleri mutlaka ayrı mezarda defnetmek gerek, yoksa öteki dünyada da "kavgalara devam edeceklerdir" (Jelez 2005; Kabak 2005). Gagauzlarda aynı günde ölen karı kocaları bir mezara koyarlar.

Mezar kazıldıktan sonra, mezarın kazıldığı yerde önceden mezar olma ihtimaline karşı içine bir tane demir (=madeni) para atılır. Böylece, daha önceki mezar sahibinden toprak satın alınmış olduğuna inanılır. Dolaysıyla burada ölen kişinin yok olan bir nesne yerine canlı bir varlık olarak tasavvur edildiği görülmektedir. Mezarın kazıldığı yere para atılması, ölümden sonra hayatın devam ettiği inancıyla ilgili olmalıdır. Aynı inanç doğrultusunda, Türkiye'nin bazı

---

[100] XIX. yüzyılda Ukrayna, Kırgız, Başkurt, Nogay halklarında yapılan saptırmalı mezarlarla ilgili bkz.: Moşkov (2004:309). Saptırmalı mezar geleneğinin Türkiye'nin bazı yörelerinde ve Uygur Türklerinde günümüzde de uygulanmasıyla ilgili bkz.: Karaman (1995:33), Selçuk (2004:126,134).

yörelerinde (Selçuk 2004:126), Moldova'da Moldovanlarda (Zelençuk 1959:73–75) mezarlığa para atılır. Mezarcılarla birlikte gelen kadın mezarcıları doyurur, onlara şarap ile koliva ikram eder.

Mezar kazıldığı sırada, önceden defnedilmiş birinin kemiklerine rastlandığında, bu kemikler toplanıp üzerine şarap dökülür ve mezarın bir köşesine tekrar gömülür (Moşkov 2004:294).

Mezar kazıldıktan sonra mezarcılar ölü evine gider, lakin aralarından biri mezarı beklemek için orada kalır. Halk arasında olan inanca göre, açık mezar kimsesiz bırakıldığında, mezara kötü ruhlar üşüşebilir (Arnautova 2005; Kabak 2005). Komşu Bulgar halkında da olan bu inanç aynı uygulamayı yapmaya zorlamaktaydı (Derjavin 1914:151).

S. Kuroglu'nun (1980:101) verdiği bilgilere göre, Gagauzlarda ailevî yeraltı makberleri de yapılırmış. Yeraltı makberleri sadece çok zengin Gagauzlar yaparmış (Kuroglo 1980:101). Günümüzde yeraltı makberler mevcut değildir.

1.3.2.8. Cenazenin Evden Çıkarılışı Ve Mezarlığa Götürülmesi

Gagauzlarda cenaze öğle vakti, güneş batarken ve battıktan sonra defnedilmez. Günümüzde defin genellikle öğle sonrası (saat 13-16 arası gibi) gerçekleştilir. Cenazenin evden çıkarılmasına sıra geldiğinde, cenaze yakınları ağıtlar yakar, hıçkıra hıçkıra ağlarlar. Cenaze evden önce ayakları çıkacak şekilde çıkartılır. "Ayakları önde" götürme şekli mezara kadar uygulanır. Cenaze kaldırılınca, odada yatmış olduğu yere demir bir nesne bırakılır.

Cenaze evden çıkartılırken, ev eşiği üzerine kilim konulur ve cenaze bu kilim üzerinden geçirilir. Kilim, hemen orada bulunan birine bağışlanır. Yapılan bu bağışa "kapu pomanası" denilir. Cenaze avluda tabureler üzerine veya bazı köylerde olduğu gibi özel teskereye konulur. Cenazenin ayakları doğu tarafında,

yani yüzü doğuya bakacak şekilde konulmasına dikkat edilir. Genellikle ölenin akrabası olan ihtiyar bir kadın tabutun başı ucuna bir tabure üzerine ölünün canı için bağışlanacak eşyaları (kilim, halı, kıyafet, havlular vs.) koyar, tabutun altına ise "yol bezi" veya "köprü bezi" denilen bezi serer ve bu bez üzerine "yol kolacını" koyar; bez altına ise madeni para atar. Gagauzların inançlarına göre, "yol veya köprü bezi" öteki dünyaya geçişi sağlayan köprü, paralar köprü direkleri, bağışlanacaklar ise ölenin öteki dünyada sahip olabileceği eşyalardır.

Cenaze avludan çıkmadan, cenazenin etrafında kurban edilecek koyun veya tavuk üç defa dolandırılır ve akrabalardan birine veya da ihtiyaç sahibi birine bağışlanır. Tabut içine avludan bir avuç toprak konulur. Bu şekilde hayvanların "kurban edilmesi" ölünün ruhu için yapılır. Günümüzde din adamları ölünün ruhu için hayvanların kurban edilmesine karşı çıkmakta, izin vermemektedirler.

Ölüyle vedalaşıp helalleşmeye gelen kadınların getirdiği çiçekler, yukarıda da belirttiğimiz gibi, tabuta konulur. Fakat çiçeklerin miktarı çok fazla olduğundan, yeni gelen çiçeklere yer açmak için, çiçekler tabuttan alınarak bohçalanır. Bohçalanmış çiçekler cenaze ile birlikte evden çıkarılarak mezara götürülür. Bütün bu hazırlıklar yapılırken, ölünün yakını olan kadınlar durmadan ağlar, ağıtlar yakar. Birkaç kadının aynı anda ağıt yaktığı sıkça rastlanan durumdur.

Ölen kişi yaşlı biri ise, cenaze arabaya konur, genç veya yetişkin biri olduğu durumlarda ise, çoğunlukla elde taşınır. Mezarlığın çok uzak olduğu yerlerde cenaze, kiliseye kadar arabayla getirildikten sonra, mezarlığa elde taşınır. Cenaze arabasına mutlaka beyaz kumaş veya peşkir bağlanır. Cenaze arabasına bağlandığı beyaz kumaşı bir bayrak olarak kabul edecek olursak, Gagauzlarda ölüyü mezara bayraklı araba ile götürme eski Türk geleneğinin devam ettiğini söyleyebiliriz. Ölünün bayrakla taşınması geleneğini X. yüzyılda tespit edilen İdil Bulgarlarının cenaze törenlerinde görmekteyiz (İnan 2000:188). Gagauzların cenaze alayının en başında taşınılan bayrakların ise, tamamen dinî inançlar doğrultusunda kullanıldığı tespit edilmiştir.

Cenaze alayı şu şekilde oluşur: En önde ölünün boy mumunu ve haçını taşıyanlar; onların peşinden ölenin erkek, kadın, çocuk, yakınları, arkadaşları tarafından yaptırılan çelenkleri taşıyanlar; ölünün dalını taşıyan; cenaze; yakınları ve öleni son yolculuğuna uğurlamaya gelenler yer alırlar. Mumu, haçı, dalı, çelenkleri, cenazeyi taşıyanların kollarına ve taşıdıklarına taşıyanın erkek veya bayan olmasına göre gömlek, havlu, batik veya büyük boy mendil bağlanır.

V. Moşkov (2004:292), S. Kuroglo (1980:102) gibi araştırmacılar, 1950'lere kadar Gagauzların cenaze alaylarının önünde bayrakların taşındığından söz etmekte; bununla birlikte, ne tür bayrak olduğu açıklamasını vermemektedirler. Gagauzların cenaze alaylarında günümüzde de bayrak taşınır. Bu bayraklar Hristiyan kilise bayraklarıdır ve cenaze alayında kullanılmak üzere kiliseden alınır, cenaze defnedildikten sonra kiliseye bırakılır.

Cenaze alayı ilerlerken geçtiği kavşaklarda durur. Tabut tabureler üzerine konularak, bağışlanacak olan "yol bezi ve yol kolacı" tabutun önüne konulur, madeni para atılır ve bunların üzerinden tabut geçilir. "Yol bezi" ile "yol kolacı" oradan geçen birine bağışlanır. Bağışlananlar öteki dünyada ölünün olacağına inanılır. Lokal varyant olarak bazı yerlerde, örneğin Çeşmeköy'de durulan her kavşakta aynı bez veya peşkir kullanılır ve bu bez veya peşkir mezara gelindiğinde birine bağışlanır. (Perçemli 2004; Hergeleci 2006). Kavşaklarda durulduğunda tabut, ölünün ayakları doğu tarafına kalacak şekilde konulur. Kavşaklarda bu tür duraklar en az üç kez olmak şartıyla, dokuz defaya kadar tekrarlanır. Cenaze durduğunda ölenin yakınları tabut etrafında daire şeklinde toplanarak kadınlar ağıt yakar ve ağlarlar.

Cenaze alayı geçtiği yolda olan evlerin camları ile kapıları kapatılır. Bu işlem, ölünün ruhu evlerine girip ev halkından birini yanına almaması için yapılır (Hergeleci 2006; Kısa 2004). Cenaze alayı ile karşılaşıldığında, "Alla günahlarını prost etsin, topracıı ilin olsun" denilir, erkekler şapkalarını çıkartırlar. Cenaze alayı önünden geçilmez, geçilecek olursa geçenin başına büyük uğursuzlukların gelebileceğine inanılır (İvanova 2005; Karayani 2006).

Cenaze öncelikle kiliseye götürülür. Kilisede cenaze ayini yapılır ve buradan papaz ile birlikte mezarlığa gidilir.

Gagauzlarda cenazenin evden çıkarılırken ve mezara taşınılırken yapılan geleneklerinin aynısı komşu Moldovan ve Bulgar halklarında da yapılmaktadır (bkz.: Derjavin 1914:149-152; Loskutova 1979:73-75; 1984:61-66; Mitkov 1975:22; Zelençuk 1959:69-76). Hem coğrafi, hem din açısından komşu halklarla aynı konumda olan Gagauzların bu âdetleri benzerlik gösterirken, Gagauzların kökenleri aynı olduğu halklarının âdetleriyle de bazı benzerlikler göstermektedir. Örneğin, Gagauzlarda ölünün ruhu için verilen kurbanlar, cenaze alayının önünde bayrak taşınması Türk asıllı halklarında da mevcuttur[101]

1.3.2.9. Defin

1.3.2.9.1 Ortodoks Hristiyan Olan Gagauzlarda Defin

Mezarlıkta defin öncesi bir kez daha ağıtlar yakılır, ölüyle vedalaşılır, mezar ile tabuta para konulur. Mezara para atma, ölüyü para ile gömme gelenekleri Avrupa, Asya, Amerika ve Afrika'nın çeşitli halklarında da mevcuttur[102]. Gagauzlarda uygulanan bu geleneğinin literatürde Yunan kökenli olduğu kabul edilmiştir (Kuroglo 1980:100). Gagauzlarda Yunan etkisiyle yerleşmiş olan birçok süjenin (bkz.: Pokrovskaya 1974:144) günümüzde de bilinmesiyle birlikte, kayıkçı Haron ile ilgili olana hiç rastlanılmamıştır (Kuroglo 1980:100). Sözü geçen geleneğin Gagauzlarda olması, muhtemelen, ölünün öteki dünyada kullanması için gereken her şey ile donatılması gerektiği inancıyla bağlantılıdır. Zamanla halk inanışları Hristiyan din öğretileriyle karışmıştır ve günümüzde

---

[101] Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: İnan (2000:179,183-184), Kalafat (1999:129,132,136), Santur (1991:110), Selçuk (2004:125), Sultangareeva (1993:87), Tayjanova (1995:255,259,262).

[102] Mezara para atma ve ölüyü para ile gömme gelenekleri ile ilgili açıklayıcı örnekler ve kaynakça için bkz.: Kuroglo (1980:100), Taylor (1989:247-249), Zelençuk (1959:72-75).

ölüyle birlikte gömülen paranın, öteki dünyada ölünün karşısına çıkabilecek engelleri aşmasına yardımcı olacağına inanılmaktadır.

Ölüyle vedalaşma olduğu esnada, ölenin akrabalarından bir kadın ile bir erkek ölüyü son yolculuğuna uğurlamaya gelenlere “koliva” ile şarap ikram eder, papaz dualar okur. Papaz ölünün üzerini hac ve İsa şekilli örtü ile örter. Papaz dualar okuyarak kefenin üzerine ayazma ile şarap serper ve tabut kapağı ile kapatılır. Tabutun kapağı çivilerle çakılır.

Tabut mezara indirilmeden önce, mezar üzerinden ihtiyaç sahibi birine bir koyun, kaz, tavuk gibi “kurban” verilir. Kilise bu tür “kurbanlara” karşı çıkmakta, bunun yapılmaması gereken bir putperest geleneği olduğunu söylemektedir. Buna rağmen, genellikle yaşı ilerlemiş kadınlar, ölenin ruhu hayatta kalanları rahatsız eder endişesiyle bu tür “kurbanları” vermeye devam ederler. Bazı durumlarda ise, papazın azarlamasından çekinerek mezar üzerinden kurban verilmez. Bu durumlarda “kurban” definden sonraki gün sabahın erken saatlerinde verilmektedir.

Cenazeyi mezara indirmeden mezar üzerinden fakir birine kurban verme geleneği 1960’lı yıllara kadar bütün Moldova’da uygulanırdı. Moldova’nın bazı bölgelerinde at, koyun, horoz, kaz gibi hayvanların kurban olarak verilmesi yerine, “kurban” olarak çanta, halı vb. eşyaların verildiği de bilinmektedir (bkz.: Constantinescu 1938:160; Kuroglo 1980:105; Zelençuk 1959:75-76). Mezar üzerinden kurban verme geleneği Romanya’nın değişik yörelerinde de mevcuttu (Zelençuk 1959:76). Günümüzde şehirlerde bu gelenek unutulmaya başlamıştır. Eski bir gelenek olan, defin öncesi kurban kesme geleneğinin Kırgızlarda “hudayı”, Yakutlarda “hayılga” denilen gelenekleriyle devam ederken (İnan 2000:183), Gagauzlarda mezar üzerinden kurban verme şeklini almıştır.

Tabutu mezara, ölünün ayakları doğuya başı batıya kalacak şekilde, yani ölünün yüzü doğuya bakacak şekilde, mezarı kazan adamlar indirir. Ölüyle vedalaşmaya gelenlerin getirdiği tüm çiçekler mezara atılır. Ölü ve çiçekleri mezara konulduğu zaman önce ölenin en yakın akrabaları, sonra diğer akraba

ve arkadaşları “toprağa ilin (=hafif) olsun” sözleri ile mezara üç avuç toprak atarlar. Avuç ile toprak, atılmadan önce öpülür (Kabak 2005; Kısa 2005; Taşçı 2005). Moşkov’un verdiği bilgilere göre (2004:295), XIX. yüzyılda Gagauzlar avuçla atılacak toprağa solurlarmış.

Ölenin yakınları avuçla toprak attıktan sonra, mezarcı adamlar kürek ve kazma yardımıyla mezarı çok acele bir şekilde kapatırlar. Mezara toprak atarken, kazma elden ele verilmez. Kürek, kazma yere bırakılır, diğer kişi küreği, kazmayı yerden alır. Bu uygulama halk arasında ölüm meleğinden korunmak için yapılır (Kambur 2005; Çavdar Tr.2006). Mezar kapatılınca, ölünün başucuna ağaçtan bir haç takılır. Bu gelenek lokal değişiklikler içermektedir. Örneğin, Kıpçak köyünde ağaçtan haçlar sadece erkeklerin mezarına dikilir. Kadınların mezarına ise, haç yerine başı yuvarlatılmış bir kazık dikilir. Baurçi köyünde başı yuvarlatılmış kazıklar sadece loğusalık döneminde ölen kadınlara dikilir, diğerlerine ise haç dikilir.

Komşu Bulgar, Moldovan, Ukrayna halklarında da cenaze ayakları doğu, kafası batı tarafa kalacak şekilde defnedilmektedir. Bu âdet Hz. İsa’nın bu şekilde, yani gün doğuşunu görecek şekilde defnedilmesinden dolayı, tüm Ortodoks Hristiyanlar tarafından uygulanmaktadır (Konstantin 2005). Hz. İsa’nın yüzü doğuya bakacak şekilde defnedildiğine inanıldığından, ölülerin yüzleri doğuya bakacak şekilde defnedilme kuralı tüm Hristiyanlar için geçerlidir (Taylor 1989:491-492).

Tabut üzerine avuç ile toprak atmak âdeti de, başka halklarda da görülmektedir. Ukrayna halkında cenaze töreninde yer alanlar üçer avuç toprak tabut üzerine atar. Beyazrusya’nın Gomel bölgesinde de üç avuç toprak atma âdeti uygulanırken, Beyazrusya’nın diğer bölgelerinde ise mutlaka bir avuç toprak atma geleneği uygulanmasıyla birlikte, bu sayının “üç” olacak kuralı uygulanmaktadır. Yakutlarda XIX. yüzyılda, Gagauzlarda olduğu gibi, mezara ilk önce ölenin en yakını, daha sonra da diğerleri toprak atar (bkz.: Moşkov 2004:310). Türkiye’de de öncelikle ölenin yakınları mezara toprak atar, ama bu işlem avuçla değil kürekle yapılır. Bazı yörelerde ise mezara ilk toprağı, mezar

kazmaya başlarken ilk kazmayı vuran kişi atmaktadır. Mezara toprak atarken kürek elden ele verilmez, yere bırakılır, diğer kişi yerden alır (Selçuk 2004:126). Birer avuç toprak ölünün üstüne atma geleneği Romanya Türklerinde de görülmektedir (Önal 1998:262).

Ölüyü tabutla gömme geleneğinin Anadolu Selçukluları döneminde de mevcut olduğu ifade edilmektedir (Selçuk 2004:133–134). Bununla birlikte, eski Türklerde uygulanan ölü gömme gelenekleri arasında da, ölüyü tabutla gömme uygulaması bulunmaktadır (İnan 2000:184; Ögel 1991:75, 136–137; 1998:518; Selçuk 2004:134). Manas'ı da iç yüzü altınla, dış yüzü gümüşle kaplanarak süslenen tabutla gömerler (Gülensoy 2002:139). Manas'ın mezarı için, genel olarak dünya otağları için kullanılan "Ak-saray" deyimi kullanılır (Ögel 1998:513). Buradan tabut ile mezarın ölenin yeni bir evi oldu inancının eski Türklerde de mevcut olduğunu söyleyebiliriz.

Gagauz Türklerinde "ölü dalı" veya "ölü ağacı"ndan bağışlanacak eşyalar çıkartılıp, ihtiyaç sahibi birine bağışlanır, dal ise mezarın ayakucuna saplanır. Çelenkler mezar üzerine bırakılır. Türkiye'nin bazı yörelerinde cenaze taşınırken salın önünde götürülen renkli bez parçalarıyla süslenmiş dallar mezarın başucuyla ayak tarafına dikilir (Örnek 2000:219).

Defin töreninde yer alanların ellerine bir kadın tas ile su döker ve herkes ellerini yıkar. Mezarın kazılıp kapatıldığı kazma kürekler, mezarda yıkanır ve ölünün çıktığı eve kazma küreklerinin demir kısmı yere bakacak şekilde mezarcılar tarafından götürülür. Mezarcılar, bunları ölünün çıktığı eve getirince, ellerini kazma küreklerin üzerine yıkar, ellerine yapışmış olabilecek ölüm meleğini temizlemeye çalışırlar. Mezar yapmak için komşu ve tanıdıklardan alınan kazma ve kürekler, ölü evinde ölünün kırkına kadar bekletilir, ancak kırk gün geçtikten sonra geri verilir. Bu uygulama, eşya ile birlikte ölü meleğinin o eve götürülmemesi için, dolaysıyla ölü meleğinden korunmak için yapılır.

Cenaze töreninde yer alan herkes, yas evine "sofraya" (=ölü aşına) çağırılır. Mezarlıktan, cenaze töreninden yas evine dönenler, eve girmeden önce

dışarıda ellerini yıkarlar. Eskiden cenaze defnetmekten dönen Gagauzlar su ile arınmadan başka, ateş ile de arınırlarmış (Kuroglo 1980:98). Günümüzde cenaze defninden dönünce ateşle arınma yapılmamaktadır. Definden dönenlerin su veya ateş ile arınma geleneği birçok halkta uygulanmaktadır[103]. Definden dönenlerin ateş ile arınması Hırvat, Bulgar halklarında da uygulanırdı (bkz.: Derjavin 1914:151-152; Kuroglo 1980:98). Ateş üzerinden atlayarak, onun kötü ruhları yok edeceği inancı Basarabya ile Dobruca'da olduğu gibi, Kırcı'nın verdiği bilgilere göre (1998:402), Kafkasya ve Anadolu Türkleri arasında da yaşamaktadır. Ateşin kötü ruhları yok edeceği inancı eskiden tüm Avrupa'da da yaşamaktaydı (Taylor 1989:362). Su ile arınma ise Tuva, Bulgar, Beltir, Yunan, Moldovan halklarında da uygulandığı bilinir (bkz.: Derjavin 1914:151-152; İnan 2000:185; Kurglo 1980:98; Yoloğlu 1999:153). Defin sonrası arınma geleneği yüzyıllar önce Skifler de uygularlardı (Taylor 1989:488). Definden dönünce su ve ateşle arınma geleneği Romalılar tarafından da uygulanırdı. Romalılar definden dönünce üzerlerine su serper ve ateş üzerinden geçerlerdi (Taylor 1989:500). Eski Yunanlılar da, üzerlerine su serperek arınmış olduklarını kabul ederlerdi (Taylor 1989:500). Gördüğümüz gibi, defin sonrası arınma geleneği değişik menşeili ve inanç sistemli halklarda oldukça yaygın imiş.

Defin sonrası arınma töreni en bariz şekliyle Türk halkların geleneklerinde muhafaza edilmiştir (Kuroglo 1980:98; Snesarev 1960:2-3; 1969:134-135,159-161). Ölüm gibi manevi kirlilikten Türk halklarının kaçınmaları temelinde, Zerdüştilik inançları üzerine oluşan eski İran gelenekleri yatmaktadır (Snesarev 1969:134–135,159–161; Sultangareeva 1993:92). Gagauzlarda suyla arınma uygulamaları günümüzde de devam ettiği halde, ateşle arınmalarının unutulmuş olması, kanaatimizce, Gagauzlarının dinî inançları etkisiyle olmuş olabilir. Hristiyanlık suyla arınmayı bünyesine almışken (Taylor 1989:500–501), ateş ile arınma putperest inancı olarak görülmeye devam etmiştir ve bu geleneğe din tarafından karşı çıkılmıştır.

---

[103] Başka halklarda definden dönenlerin su veya ateşle arınma geleneği ile ilgili açıklayıcı örnekler ve kaynakça için bkz.: Derjavin (1914:151-152), İnan (2000:185), Kuroglo (1980:98), Taylor (1989:488, 500-501), Yoloğlu (1999:153).

1.3.2.9.2 İntihar Edenlerin Defnedilmesi

İntihar etmiş olanlar, Gagauzların tasavvurunda kendi canlarına kıydıkları için, ruhlarını şeytana teslim etmiş olur ve bu ruhun yeri cehennem olur. İntihar edenlere papaz "okumak" için eve gelmez, intihar edenin cenazesi kiliseye sokulmaz. Günümüzde intihar etmiş olanların cenazeleri mezarlıkta diğer ölenler ile birlikte defnedilebilirken, XIX. yüzyılda XX. yüzyılın başında mezarlık hududu dışında gömülürmüş (Manof 1939:51). Atanas Manof'un verdiği bilgilere göre (1939:51), ölen intihar etmiş ise, o zaman hiç kimseye haber gönderilmez, mum ile günlük yakılmaz, papaz cenazeye gelmezmiş. Ölü bir çarşafa sarılır, "obur" (=hortlak) olmaması için sıkıca bağlanır ve pencereden dışarı çıkarılırmış. Ölü bir arabaya konularak defnedilmeye götürülür ve arabaya refakat edenler, ancak sürücü ile mezarcı olurmuş (Manof 1939:51). İntihar edenlerin mezarlıkta defnedilmesine izin verilmemesi, intiharla ölenlerin kırlarda, köy dışında gömülmesi bütün Moldova'da uygulanmaktaydı (Zelençuk 1959:59).

İntihar edenler günahkâr olarak algılandığından, XIX. yüzyılda bunların "obur", "hobur", "vampir" olmasından korkulurdu. Aynı şekilde vaftiz edilmeden ölenlerin hortlayabileceğine de inanılırdı. Vaftiz edilmeden ölen çocukları da Gagauzlar tabutsuz, sadece bir battaniyeye sarılmış şekilde mezarlık dışında gömerlerdi (Moşkov 2004:297). İntihar etmiş, vaftiz edilmemiş ölenler ile birlikte boğulanların, büyücülerin, tabutun altından veya üzerinden kedinin atladığı cenazelerinin de hortlayabileceğine inanılırdı. Bu tür cenazelerin tabutlarını dikenli dallar veya dikenli teller ile bağlar, tabutu evden pencereden çıkartır, mezarlık dışında defnederlerdi (Kuroglo 1980:94).

Hortlakların, mezardan çıkarak geceleri dolaşıp insanları rahatsız ettiklerine, eline geçirdiği her şeyi yiyip yuttuğuna, insanlara bulaşıcı hastalıkları, felaketler getirdiğine inanılırdı (bkz.: Argunşah 1998:128-129; Kuroglo 1980:94; Manof 1939:52; Moşkov 2004:298-300). Bu inançlardan dolayı, kolera, kuraklık, kıtlık veya buna benzer büyük felaketler olduğunda Gagauzlar, hortlak olduğunu

düşündükleri mezarların açılması ve hortlağın kalbine kazık saplanması veya da cesedin yakılması gerektiğine inanırlardı (bkz.: Kuroglo 1980:94; Manof 1939:52; Moşkov 2004:299). Büyük felaketlere sebebiyet olmuş olmasa da, hortlak olduğu düşünülenin mezarını okumak için papaz çağırılırdı. Papaz mezarı okur, hortlağın mezardan çıkmaması için mezarın dört tarafına kürekle haçlar yapardı (Argunşah 1998:129; Manof 1939:52).

XIX. yüzyılın sonlarında Gagauzlar, papazların çoğalmasıyla hortlakların azaldığına inanırlardı. Hortlakların eskiden çok olması, papazların az olmasına ve cenazelerin dinî kaidelere göre defnedilmemesine bağlanırdı (Moşkov 2004:298). Günümüzde hortlak inancı çok zayıftır. Hortlağı simgeleyen "obur", "hobur" kelimeleri, halk arasında sadece hiç yemek seçmeden çok fazla yemek yiyenler için kullanılır.

İntihar etmiş olanların hortlayabileceğine XIX. yüzyılda, XX. yüzyılın ilk yıllarında Moldovanlar da inanırlardı. Moldovanlar, intihar edenlerin "strigoy" (=hortlak) olmasından korkarak kalplerine kazık saplayıp köy dışında gömerlerdi (Zelençuk 1959:59). Ölünün üstünden kedinin atlamasıyla, ölünün hortlayacağına Türk (Kalafat 1999:133), Bulgar (Derjavin 1914:150) halklarında da inanılırdı. Ölülerin ruhları fenalık yapmak için geri döndüklerinde kapıyı bulmamaları için, ölüleri kapıdan çıkarmama geleneği Orta Asya'daki Türk boylarından Urenhalarda vardı (İnan 2000:184).

1.3.2.9.3 Ateistlerin Defnedilmesi

Sovyetler Birliği döneminde cenaze töreninde yer alan dinî unsurlara karşı çıkan sistem, Komünist Partisi üyelerinin, askerlerin, ünlü yazar ve sanatçıların cenaze törenlerini dinî unsurlardan, gelenek ve göreneklerden arınmış şekilde yapmaya çaba sarf ederdi. Genellikle Komünist Partisinin ve Komsomol (=Komünist partinin gençlik kolu) yönetimi altında düzenlenen bu cenaze törenlere yine de tamamen gelenek ve göreneklerden arıtılamamıştır. Cenaze

üçüncü gün toprağa verildiğinden ve ateist cenaze töreni ikinci, üçüncü günü düzenlendiğinden, ilk günler ölü evinde “yönetimi ele geçiren” yaşlı komşu kadınları her şeyin âdetlere uygun olmasını sağlarlardı (Loskutova 1979:77).

Geleneksel cenaze törenlerinden farklı olarak ateist olan ölünün cenazesine papaz çağırılmaz, cenaze kiliseye götürülmez, tabuta haçlar yapılmaz, törende haç ile ikona hiç kullanılmaz, ölenin elleri karnında üst üste konulmaz, yanlarına getirilirdi.

Topluma mal olmuş önemli sanatçıların, yöneticilerin vs. cenazeleri kamu salonlarına alınır ve sevenleri bu salona gelerek ölenle vedalaşırdı. Cenaze yanında nöbet tutan şeref kıtası her on dakikada değişirdi. Bando hüzün dolu cenaze müzikleri çalardı. Ölenin yoldaş ile arkadaşları cenaze mitingini düzenler ve mitingde veda konuşmalarını yaparlardı (Loskutova 1979:76).

Cenaze bando eşliğinde defnedilmeye götürülürdü. Cenaze alayın önünde, ülke bayrağı, ölenin nişan ve madalyaları, siyah kurdeleli çelenkler taşınırdı. Defin öncesi yine kısa konuşmalar yapılıp cenaze defnedilirdi. Mezar başı haç yerine kızıl yıldız dikilirdi, çelenkler mezar üzerine bırakılırdı (İvanova 2005; Kara 2006). Askerler defnedildiği durumlarda silahlar ateşlenerek ölü selamlanıyordu.

Bu ateist cenaze definleri Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Gagauz Yeri’nde yapılmamaktadır. Sovyetler Birliği döneminde Gagauzlarda ateist definleri düzenlendiği gibi, Sovyetler Birliği’ne giren bütün Cumhuriyetlerinde, hatta Doğu Blok’u ülkelerinde de düzenlenmekteydi (bkz.: Loskutova 1979:76-77; 1980:36; Mitkov 1975:20, 22-23).

1.3.3. Yas Ve Ölüyü Anma Törenleri ve Bu Törenlerde Kadının Yeri Ve İşlevleri

1.3.3.1. Yas

Sözcük olarak yas, "ölüm veya bir felaketten doğan acı ve bu acıyı belirten davranışlar", "duyulan acı ve üzüntüyü bazı davranışlarla belli etmek"[104] biçiminde Türkçede kullanılmaktadır. Başka bir kavramsal tanıma göre de yas, toplum tarafından bizim için önemli olarak tanımlanmış insanların ve yakınlarımızdan birinin kaybı ile duyulan acı ve üzüntüyü toplumsal kalıplar içersinde ifade etmektir (Örnek 2000:222). Türk halkları arasında birinin yasını tutmak çok eski bir gelenektir (Banarlı 1971:45). "Yas" olgusunun evrensel boyutlarına bakıldığında, ölüm ve ölüm korkusu ile ilgili ve giderek insanın öteki geçiş dönemlerini de etkileyen bir kavram olduğu görülmektedir (Çakır 1992:60).

Dünyanın her yanında olduğu gibi, Gagauzlarda da toplumsal bir durum niteliğinde olan yas ile ilgili âdetler, bu âdetlere bağlı işlemler, kaçınmalar acı çekeni belli etme, belirli bir süre yeni durumlara alıştırma, acısını azaltma ve giderek bu durumdan çıkarma amacına yöneliktir (Örnek 2000:222). Yas âdetleri bilimsel temeli açısından bakıldığında aynı olmasıyla birlikte, biçimsel ve yöresel özellikleri bakımından ayrımlar göstermektedir. Her toplumda farklı biçimlerde uygulanan "ölüm kültü" ve "atalara inanma", yas âdetinin temel nedeni olarak ele alınıp incelenmiştir (Malinowski 1964:20–25).

Gagauzlarda yasın süresi kesin bir zaman dilimiyle sınırlandırılmamakta, bu süre dokuz gün ile birkaç yıl arasında değişmektedir. Yas sürenin belirlenmesinde psikolojik, ekonomik, dinsel, geleneksel ve toplumsal etmenler büyük rol oynamaktadır. Yas süresinin belirlenmesi ölenin yakınlık derecesine; genç ve yaşlı oluşuna; erkek ve kadın oluşuna; toplumsal yerine; sayılıp sevilmesine; ölüm biçimine bağlıdır (Örnek 2000:223). Bununla birlikte, Gagauzlarda en yaygın kırk günlük yas süresidir. Kırk günlük yas süresinin çok yaygın olması, kırk rakamının dinsel ve büyüsel niteliği ile bağlantılıdır.

Gagauz kadınları erkeklere göre, daha uzun yas tutarlar. Ölenin çok uzak akrabaları genellikle dokuz gün, yakın akrabaları kırk gün, ailesi altı ay veya bir

---

[104] Türkçe Sözlük, "yas" (1988:1602).

yıl yas tutar. Bazı kadınların eşleri için tuttukları yasları üç yıl ve üç yıldan çok olur.

Yas süresince yas tutanlar birtakım şeyleri yapmaktan kaçınırlar. Yas süresince erkekler saç ve sakal tıraşı olmazlar, havalar çok soğuk olsa bile şapka takmazlar, renkli ve süslü kıyafetler giymezler, genellikle siyah veya koyu renklerde kıyafet giyerler. Gagauz kadınları da aynı şekilde renkli ve süslü kıyafetler giymezler, siyah veya koyu renk kıyafet giyerler, başlarını siyah başörtüyle bağlarlar. Genç kızların son on, on beş yıl içersinde siyah başörtüsü yerine başlarına siyah kurdele bağladıkları gözlemlenmektedir. Kadınlar saçlarını sökerler, tokalarla bağlamazlar, kestiremezler. Yas tutanlar, yas boyunca düğün, nişan vb. gibi eğlence ortamına katılmazlar. Kırk gün boyunca televizyon seyretmez, radyo, teyp dinlemezler. Daha önceden planlanmış nişan, düğün vb. törenler iptal edilir veya ileri tarihe alınır. Yas tutanlar, çarşamba ve cumartesi günleri banyo yapamazlar. Halk inancına göre, çarşamba ve cumartesi günleri banyo yapanların şampuanlı ve sabunlu suları ölünün yüzüne gelir ve onu rahatsız eder (Malacılı 2002:217-218; Terzi 2006).

Yas süresince yapılan kaçınmalar eskiden beri aynı kalmıştır. Yapılan bu kaçınmalarının temelinde, yaslılarının ölenin ruhuna ne kadar üzüldüklerini göstermek, onu hoş tutmak ve bir anlamda güzel kıyafetler giymeyerek, süslenmeyerek ruhun yaslılardan tiksinip ilgilenmemesini sağlamak gibi amaçlar yatmaktadır (Frazer 1985:380–381). Günümüzde yaslılar tarafından yas tutma sadece bir üzüntü göstergesi olarak görülse de, bu durum yapılan kaçınmaları değiştirmemektedir. Yaslı Gagauzların yaptığı kaçınmalar hem Gagauzların komşu halkları, hem de Türk halkları tarafından yapılan kaçınmalarla büyük benzerlikler göstermektedir. Türklerin Orta Asya'da uyguladıkları yas tutma geleneğini Gagauzlarda bazı değişikliklerle devam ettirdiklerini görmekteyiz. Bütün Türk boylarında yas geleneği, onların ölü âdetlerinin değişmeyen bir unsuru olarak günümüze kadar devam etmiştir (Görkem 1992:158–188).

Yas âdet ve geleneklerinin dünyanın birçok yerinde uygulandığı gözlemlenmektedir. Ünlü insan bilimci E. Cassirer'in (1980:88) belirttiği gibi,

kuşkusuz ölüm korkusu, çok genel ve kökenleri çok derinlerde olan insansal içgüdülerden biridir. İnsanlığın her evresinde, dünyanın her yerinde gözlemlenen cenaze törenleri ve uygulanan ölüm âdetleri, sürdürülen "yas" gelenekleri hep aynı korkudan (ölüm korkusundan) kaynaklanmaktadır. Dinsel düşüncenin animizm, animatizm, totemizm ve fetişizm vb. politeizm dönemlerinde ve monoteizm gibi yüksek dinlerde bu korkunun, değişik biçimlerde yaşandığı gerçeği, bilimsel olarak kanıtlanmıştır. Bu nedenle, yas âdet ve gelenekleri, toplumsal farklılıklarına ve uygulama biçimlerine karşın evrensel anlamda insan düşüncesinin birer ürünüdür. Bu düşüncenin oluşumunu da duygusal birlik sağlamıştır (Cassirer 1980:72–78).

Yaslı evde ölenin ailesi dokuz gün boyunca (bazı Gagauzlarda bu süre ölenin kırkına kadar devam eder) tek başına bırakılmaz. Ölenin yakın akrabaları ölenin ailesi yanında kalarak yeni durumlarına alışması için onlara yardımcı olur, acılarını paylaşırlar.

Yasın kaldırılması yas tutanlarının ölüye yakınlık derecesine, ölünün genç veya ihtiyar olmasına göre, dokuzuncu, kırkıncı gün, altı ay veya yılı yemeğinin verilmesiyle sona ermektedir. Yasın kaldırılmasıyla yasın rengi olan siyahlar çıkartılır, erkekler tıraş olur ve yaslılar normal hayatlarına dönerler.

Yas süresince siyah renkte kıyafet giyme geleneği, matem rengi siyah olan başka halklarda da uygulanır. Dede Korkut hikâyelerinden yas tutan Oğuzların ak çıkartıp siyah giydikleri görülmektedir. Beyrek'in "yidi kız kardaşı ağ çıkardılar kara tonlar geydiler", "Banı Çiçek karalar geydi ağ kaftanını çıkardı" (Ergin 1997:130–131). Beyrek'in ölüm haberini alan "Delü Dundar ağ çıkardı kara geydi", "Yar ve yoldaşları ağı çukarup karalar geydiler" (Ergin 1997:131). Aynı eserin on ikinci hikayesinde de akların çıkarılarak, "kara geyüp gök sarındılar" denilmektedir (bkz.: Ergin 1997:246). XVI. yüzyıl Özbeklerinde yas alametinin kara olduğu bilinmektedir (İnan 2000:197). Manas'ın ölümü üzerine karalar giyip yas tutulmuştur (Kalafat 1999:137). Günümüzde yas tutanların kara giydikleri Gagauzların komşuları olan Moldovan, Bulgar, Rus, Ukrayna halklarında görüldüğü gibi, Türkiye, Kırgız, Kazak, Tatar Türklerinde de görülmektedir (bkz.:

Boratav 1994:202; Kalafat 1999:137, 142; Önal 1998:281; Örnek 2000:223-224; Selçuk 2004:128).

Yaslı kişilerinin belirli süre eğlencelere katılmamaları, televizyon, radyo, müzik dinlememeleri Türkiye Türkleri tarafından da yas süresince yapılan kaçınmalar arasındadır (Örnek 2000:223; Santur 1991:110; Selçuk 2004:128). Yaslı erkeklerin yas süresince tıraş olmama geleneği, kadınların ise saç örgülerini çözme geleneği Türk halkları arasında yaygındır (bkz.: Moşkov 2004:311, Önal 1998:281; Örnek 2000:223-224; Santur 1991:110; Selçuk 2004:128). Yas tutan erkeklerin başları açık şekilde gezmeleri XIV. yüzyılda Anadolu'da Sinop Türklerinde olduğu da bilinmektedir (İnan 2000:199).

1.3.3.2. Ölüyü Anma Törenleri

Gagauzlarda ölenin dinsel ve geleneksel törenlerle ve yemeklerle anıldığı belli günler vardır. Bunların başında mezar dönüşü, yani ölünün "üçüncü", "dokuzuncu", "kırkıncı" günleri ile "yılı" gelmektedir. Daha seyrek olmakla birlikte, "yirminci" gününde, "altı ayında", "üç yılında" da ölü törenle anılır. S. V. Örnek'in (2000:220) vurguladığı gibi,

> "aslında belirli sayıların karşıladığı bu tür günler, söz konusu sayılara kazandırılmış dinsel, büyüsel ve geleneksel niteliklerden dolayı önemsenmişler, giderek birtakım âdetlerin bünyelerine ana öğe olarak yerleşmişlerdir" (Örnek 2000:220).

Ölenin ardından, definden sonra unutulmadığını ve hatırlandığını, öbür dünyada rahat etmesi için yaşayanların ellerinden geldiğini yaptıklarını, arandığını, anıldığını göstermek için, ölümün üçünde, dokuzunda, kırkında, altı ayında ve ölümlerinin yıl dönemlerinde merasimlerin yapılıp ziyafetlerin verilmesine Gagauzlarda "pomana", "sofra", "ölü ekmää (=ekmeği)" denilir. Verilen bu belirli günlerde ölenin merasimlerle, ziyafetlerle anılması haricinde, Gagauzların halk takviminde ölenin merasimlerle, ziyafetlerle, "üleştirmek" (=bağışlamak)lar ile

anıldığı belirli günler vardır. Bu tür günlerin arasında “Ak Perşembe”, “Küçük Paskelle”, “İspas”, “Moşa” bulunmaktadır.

1.3.3.2.1. Pomana (=Ölü Yemeği)

“Ölü yemeği” defin töreni ile ve ölüler kültü ile bağlı en eski ve iptidaî törenlerden biridir (İnan 2000:189). Evrensel nitelikli “ölü yemeği” âdeti hem eski kültürlerde görülmekte, hem zamanımız toplumların birçoğunda hala yaşamaktadır[105]. Bugün medeniyetin yüksek derecesine ulaşmış olan toplumların hepsinde gördüğümüz ölüleri anma törenleri, iptidaî devirlerde ölülere aş verme töreninin tekâmül etmiş şeklinden başka bir şey değildir (İnan 2000:189).

Gagauzlarda ilk ölü yemeği cenaze defnedilip mezar dönüşünde, yani genellikle ölenin üçüncü gününde verilir. Yaz vakti ölü sadece bir gün bekletilip defnedildiği durumlarda, mezar dönüşü ile birlikte ölenin üçüncü gününde de ölü yemeği verilir. Ölü yemeği âdetine göre, “üçünde” üç çeşit sıcak yemek yapılır (Terzi 2006; Kara İ. 2006). Yemekleri yas evinde komşu kadınlar veya özellikle tutulmuş aşçı kadın yapar. Ölü yemeği için komşulardan masa, sandalye toplanır ve bunlar ölünün kırkına kadar yas evinde kalır. Ölenin kırkı çıkmadan yas evinden verilen eşyayı geri almak uğursuzluk, hastalık, felaket getirebileceğine inanılır.

Mezar dönüşü verilen yemeğe defin törenine katılan herkes katılır. Genellikle çok kalabalık olan bu yemeklerde kadınlar önceliği erkeklere verir, erkekler yemeklerini yedikten sonra kadınlar yemeğe geçer. Yemeğe katılan herkese yas evinden ayrılırken, yas evinde pişirilen “sofra kolacı”[106], kilisede okutulmuş

---

[105] Ölü yemeği âdetinin eski kültürlerle zamanımızın toplumlarındaki ayrıntılı örnekleri ve kaynakçası için bkz.: Frazer (1991:174-175), İnan (2000:189-195), Loskutova (1979:73,80-81), Moşkov (2004:297-298,311), Önal (1998:270-274), Örnek (1971:88-89), Propp (1963:20), Taylor (1989:270-276), Uraz (1967:174-175), Zelençuk (1959:76-84).

[106] Sofra kolacı, sadece ölü yemeklerinde kullanılan büyük simitler şeklinde yapılan ekmeklerdir.

koliva ve bir mum verilir. Sofra kolaçları yerine bazı Gagauzlar büyük ekmeklerden kesilen birer dilim ekmek de verirler. Koliva, suda pişmiş ve şekerle tatlandırılmış, kuru üzüm, bon bon ile süslenmiş buğday veya pirinçtir. Bu koliva kilise ayinlerinde okunur ve ölenin canı (=ruhu) için insanlara birer kaşık verilir. Koliva verilirken kimin canı için verildiği söylenir; kolivayı alan ise, “Allah günahlarını affetsin” diyerek ölüyü anmış olur.

Defin töreninden sonra, o gün akşam yas evinde yemek yenmesi geleneğinin de eski Türklerde mevcut olduğu belirtilmektedir (İnan 2000:185,186). Ölünün üçüncü gününde ekmek pişirip ikram etme geleneği Doğu Anadoluda’da uygulanır. Pişirip ikram edilen bu ekmeğe “semini” denilir (Kalafat 1999:141). Başkurtlarda da özel yapılan ekmekler, mezar dönüşü törene katılanlara ikram edilir (Sultangareeva 1993:92). Ölenin üçüncü gününde veya mezar dönüşünde “ölü yemeği” âdeti zamanımızda başka toplumlarda da uygulanmaktadır. Bu âdet komşu Moldovan (Zelençuk 1959:76), Bulgar (Derjavin 1914:150; Mitkov 1975:22), Romen (Önal 1998:287), Çingene (Önal 1998:288) halklarında yapıldığı gibi, Türkiye halkında da yapılmaktadır (Örnek 2000:221; Selçuk 2004:127).

Gagauz Türklerinde dokuzuncu, yirminci, kırkıncı günlerinde, altı ay, yıldönümünde verilen ölü yemekleri birbirlerinden sadece katılımcı sayısı ile farklılık gösterir. Örneğin dokuzuncu, yirminci günlerinde ve altı ayında sadece akrabalar ve komşular çağırılır; kırkıncı günü ile yılında akraba, komşu, arkadaş, dost, iş arkadaşı vs. çağırılır. Günümüzde yirminci gününde genellikle yas evinde yemek verme yerine, komşulara “sofra kolacı”, “pusurka” veya “pesmet” (=küçük ekmek) olarak adlanan ekmek ile yanar mum, koliva, şeker, bisküvi vb. gibi yiyecekler üleştirilir. Ölü yemeğine katılanlara birer porselen tabak, tabağın içinde bir kaşık koliva ile kaşık (veya çatal), şeker ile bisküvi, mendil ve bunların üzerine konulmuş “sofra kolacı” ile mum verilir.

Bu verilenler yas evinin ekonomik gücüne göre değişiklik gösterebilmesiyle birlikte, bütün Gagauzlar yukarıda adı geçen nesneleri vermeye çalışır. Bunun sebebi, verilenlerin öteki dünyada ölünün ruhunun olacağı inancından

kaynaklanmaktadır. Yapılan bu “bağışlar” genellikle ölenin yakınları olan kadınlar tarafından dağıtılır ve verilirken “öbür dünyada … (ölenin ismi söylenir) önünde olsun!” derler. Gagauzlarda yapılan ölü yemeğine katılanlara bağışlananlar, komşu Moldovan ve Bulgar halklarında ölü yemeklere katılanlara yapılan bağışlarla büyük benzerlik göstermektedir (Derjavin 1914:150; Kuroglo 1980:113).

Ölü yemekleri için Gagauz Türklerinde genellikle koyun, tavuk kesilir. Gagauzlar bunları et ihtiyacı karşılamak için yaptıklarını söyler (Kısa 2004; Kör 2005; Terzi 2006). S. Kuroglu’nun verdiği bilgilere göre (1980:113), Gagauzlar XIX. yüzyılda XX. yüzyılın başlarında ölü yemeklerinde kurban keserlermiş. Ölü için kurban kesme geleneği çok eski bir Türk geleneği olup eski Türklerde görüldüğü gibi, günümüz Türk topluluklarında da görülmektedir[107]. Günümüzde ölü yemeklerinde kurban kesilme âdeti unutulmuş olmasıyla birlikte, Gagauzlar koyun kesmeye devam eder, fakat bunu sadece yemekte kullanılacak et ihtiyacını karşılamak için yaparlar.

Gagauzların ölüyü anma günlerinde yaptıkları bağışların arasında yer alan kolaç ile koliva kansız kurbanlar cümlesindendir. Kansız kurbanlar geleneği günümüzde Gagauzların komşu halklarında da uygulanırken, eski kültürlerde de (eski Türk kültürü de dâhil) uygulandığını bilinmektedir[108].

Ölü yemeklerinde genellikle 3–7 çeşit yemek yapılır. Yemekleri akraba ve komşu kadınlar yapar. Bazı durumlarda özel aşçı kadın tutulur.

“Dokuzuncu” gününde, ölenin yıkanıp temizlenmiş kıyafetleri, eşyaları ihtiyaç sahibi birine verilir. “Kırkıncı” gününde ise, yine ihtiyaç sahibi birine ölünün giymeği sevdiği tarzda yeni kıyafetler verilir. Bu kıyafet kompleksine başlık,

---

[107] Gerek eski kültürlerde, gerek ise günümüz Türk halklarında ölü için kurban kesme geleneği ile ilgili ayrıntılı örnekleri ve kaynakça için bkz.: Taylor (1989:237, 244, 248), Kalafat (1999:129,132,136), İnan (2000:98, 100, 179, 183-186), Tayjanova (1995:255, 262), Selçuk (2004:128, 135), Kuroglo (1980:105), Zelençuk (1959:75-76), Önal (1998:284-286), Sultangareeva (1993:89), Santur (1991:110).

[108] Ölüler adına sunulan kansız kurbanlar ile ilgili bkz.: Taylor (1989:81-82,270-276,483), İnan (2000:98), Listova (1983:164,166-167), Frazer (1991:128-129), Zelençuk (1959:76-84), Kuroglo (1980:104-105).

ayakkabı, iç çamaşır ve kıyafet dâhildir. Genellikle "yılında" masa ve 4 sandalye, kap-kacak gibi eşyalar yine ihtiyaç sahibi birine verilir. Bütün bağışlanan bu eşyaların, öteki dünyada ölenin eline geçip ihtiyacını göreceğine inanılır (Çavdar Tr. 2006; Kısa 2004; Terzi 2006). Gagauzlar öteki dünyanın düzeni, aynı bu dünyanın hayatı gibi olduğuna, ruhların da aynı canlılar gibi ihtiyaçları olduğuna inanırlar (Kuroglo 1980:113). Ölenin yıkanıp temizlenmiş kıyafetlerini ihtiyaç sahibi birine verme geleneği başka toplumlarda da hala uygulanmaktadır. Örneğin, Dobruca Türklerinde (Önal 1998:268), Türkiye Türklerinde (Örnek 1979:75–76; Selçuk 2004:127). Kazaklarda ölü adına bağışlar yapılır (Tayjanova 1995:257–258).

Ölü yemekleri, ölü yemeklerinde bağışlanan eşyalar çok fazla masraf gerektirir. Gagauzların âdetlerine göre, yapılan bu masraflar ölenin ailesiyle birlikte, akrabaları tarafından da karşılanır. Akrabalar tarafından yapılan bu yardım, yemeklerde kullanacak malzemelerin temin edilmesiyle birlikte, finansal şeklinde (ölünün ailesine bir miktar para verilmesi gibi) de olmaktadır. Aynı gelenek XIX. yüzyılda yaşayan Gagauzlarda da mevcutmuş (Kuroglo 1980:114).

Ölü yemekleri genellikle yas evinde yapılır. Şehirlerde yaşayan Gagauzlar bazen çalıştığı kurumda veya salonlarda ölü yemekleri düzenlerler. Evlerde veya salonda verilen ölü yemeğinden sonra (bazı Gagauzlar bunu ölü yemeğinden önce yapar) ölenin ailesi ve en yakın akrabaları mezar ziyaretine giderler. Mezara koliva, şarap ve yapılan yemeklerden götürülür. Mezar günlükle tütsülenir. "Biz içeriz, o da içsin" diyerek mezara su, şarap dökülür. Mezar üzerine koliva ve yemek bırakılır. Böylece o yemeklerden ölenin de yiyebileceği düşünülür. Ölenle vedalaşmaya gelenlerin getirdiği mumlar, ölenin yakın akrabası olan bir kadın tarafından bir kova içinde eritilerek alev alacak şekilde yakılır. Yakınlarda bulunan veya geçenlere "sofra kolacı", para ve yemek verilir. Ölenin yakını olan kadınlar ağıtlar yakar.

Mezara şarap dökme geleneği komşu Romen (Önal 1998:288) ve Bulgar (Mitkov 1975:22) toplumlarında da uygulanmaktadır. Kazaklarda ölünün

mezarına kımız saçılıp et parçaları atıldığı bilinmektedir (İnan 1968:466). Mezar üzerine yemek bırakma geleneği evrensel nitelikli ve zamanımızda başka toplumlarda da hala yaşamaktadır[109].

Mezar ziyaretleri ölü yemekleri verildiği günlerden başka, ölenin kırkıncı gününe kadar her gün, kırkından sonra da her cumartesi sabahları yapılmaktadır. Mezar ziyaretleri genellikle kadınlar tarafından yapılır. Erkekler daha nadir olarak mezarı ziyaret ederler. "Kırkıncı" gününe kadar mezara giden kadınlar ağıt yakmayı bilirlerse, ağıt yakar; mezarın ayakucunda mum yakar; mezara su veya şarap döker; karşılaştıklarına elma, gözleme, kurabiye, şeker gibi yiyecekler verir ve bu yiyeceklerden mezar üzerine bırakırlar. Cumartesi sabahları mezara yapılan ziyaretler aynı şekilde olur, sadece mumlar artık yakılmaz.

Gagauzların cumartesi sabahları yaptıkları mezar ziyaretlerine benzer ziyaretler Diyarbakır'da yapılır. Diyarbakır'da cuma günleri ikindi namazından sonra mezarlığa gidip su dökülür ve sadaka dağıtılır (Kalafat 1999:144).

Mezara su, şarap dökülmesine, yemek bırakılmasına karşı çıkan din adamları uzun zamandır bunların yapılmaması için çaba sarf etmelerine rağmen halk, ölüler kültü kalıntısı olan bu uygulamaları inatla uygulamaya devam eder. Bununla birlikte, Gagauz Yeri'nde yapmış olduğumuz araştırmada, son on yıl içersinde, ölenin yıl dönemleri için evlerde düzenlenen "pomanalar" yerine, kimsesiz çocuklar, öğrenci yurtlarına vb. gibi yerlere yardımlarda bulunmak veya bu tür yerlere yemekler götürmek tercih edildiği tespit edilmiştir.

Ölenin üçünde, dokuzunda, kırkında, altı ayında, yılında ölü yemeği verme ve anma törenleri düzenleme geleneği evrensel niteliklidir ve eski kültürlerde görüldüğü gibi, zamanımızda başka toplumlarda da hala uygulanmaktadır[110].

---

[109] Gerek mezara şarap dökme, gerek mezara yiyecek bırakma âdetin eski kültürlerle zamanımızın toplumlarındaki ayrıntılı örnekleri ve kaynakçası için bkz.: Frazer (1991:128-129), Kalafat (1999:133), Listova (1983:166,172), Mitkov (1975:22), Önal (1998:288), Taylor (1989:80-82,231,271-274), Zelençuk (1959:78-79).

[110] Ölü yemeği ile ölüyü anma törenleri ile ilgili eski kültürlerle zamanımız toplumlardaki ayrıntılı örnekleri ve kaynakçası için bkz.: Altay (1998:201, 202-203), Blackwell (2001:78-79), Frazer (1991:174-175), İnan (2000:189-190, 194), Kalafat (1999:140-142), Mitkov (1975:22), Moşkov

Gagauzlarda düzenlenen ölüyü anma törenleri diğer Türk halklarında da düzenlendiği bilinmektedir. Ölünün üçüncü, dokuzuncu, kırkıncı günleri ve yıldönümünde kurban kesme ve yemek ziyafeti verme geleneğinin Orta Asya Türklerinin geleneksel inanışlarında var olduğu, hatta bu uygulamalarının büyük törenler şeklinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Beltır, Altay ve Yenisey Türklerinde ilk ölü yemeği üçüncü gün verilmekteydi. Hazırlanan yemek ve rakı mezarın üzerine bırakıldıktan sonra, kendileri de yemeğe ve içmeye başlamaktaydılar. Aynı tören kırkıncı günde, yıldönümünde yapılırdı (İnan 2000:189–190; Kalafat 1999:141). Azeri Türkleri ve Türkiye Tahtacıları arasında da ölünün kırkıncı gününde, yılında yemek ziyafeti verilmektedir (Selçuk 2004:135–136).

Yukarıda söylediklerimizden de görüldüğü gibi, Türklerde ölü aşı, iptidaî dönemlerde yemek ve içkilerin mezara konulması şeklinde bizzat ölünün kendisine, daha sonraki dönemlerde ölünün ruhuna sunma şeklinde, Türklerin kabul ettikleri bütün dinlerde varlığını devam ettirmiştir (İnan 2000:189,192–193). Gagauzlarda ölü yemeğinin ölünün bizzat kendisine sunulmasından, ölünün ruhuna sunulmasına doğru bir gelişmenin olmasıyla birlikte, ölü yemeği törenleri aynı amaca yönelik kalmıştır. Gagauzlarda ölü yemekleri ruh tasavvurları ila ilgili olup, ruhun kötülüklerinden korunma ve onu memnun etme amaçlıdır. Gagauz Türkleri Hristiyan olduktan sonra, ölüler kültünü tıpkı eski Şamanizmde olduğu gibi yüzlerce yıl muhafaza etmişlerdir.

Ölenin özellikle kırkıncı gününe kadar çok fazla kurban ile bağış verilmesi, ölenin ruhunun serseri bir şekilde dolaşmayı bırakıp, öbür dünyadaki yeni hayatına alışmasıyla ilgilidir. Zira kurbanlar sunulmazsa ruh geçişini sağlamayacak ve serseri şekilde dolaşmaya devam ederek aile ve akrabalarına musallat olacağına inanılmaktadır. Halkın bu putperest inanışlarıyla mücadele eden Hristiyan din adamları, sonunda ölülere tapınmayı unutturmuştur. Bununla birlikte, halkın ölüleri anma törenleri düzenlemelerini unutturamamıştır (Zelençuk 1959:78-79). Zamanla din adamları düzenlenen ölü aşlarına "ölenin

(2004:311), Örnek (1979:78-80), Santur (1991:40), Selçuk (2004:129-130, 135), Tayjanova (1995:261), Yalvaç (1992:29).

günahlarının affı ve ölenin cennete gidebilmesi için yapılması gerektiği" gibi yeni anlamlar yükleyerek, ölüyü anma geleneğini Hristiyanlaştırmaya çalışmışlardır.

1.3.3.2.2. Halk Takviminde Ölüyü Anma Günleri ve Törenleri

Gagauzların halk takviminde ölüyü anma günleri mevcuttur. Bu günler çoğunlukla ilkbahar dönemindedir. Bu günlerin ilkbaharda olması, ölmüş ataların mûsamahasını sağlamakla, kısacası ölüler kültü ile bağlantılıdır (Kuroglo 1980:115). İlkel insan, ölümü bir son olarak görmediğinden, ölen ataların öteki dünyada var olmaya devam ettiklerine ve bu dünyadakileri iyi veya da kötü etkileyebildiklerine inanırdı (Propp 1963:23). Çiftçilikle uğraşan toplumlarda insan en çok ilkbaharda ataların desteğine ihtiyaç duyardı. Ölen ataların, hayatta kalanların iyi hasat almalarını sağlamaları için, insanlar ölü atalarını hoşnut edebilmek, ruhlarını memnun etmek için ataların adına kurbanlar keser, bağışlar yapar, atalarını "besler", "ısıtır" (Kuroglo 1980:114–115). Günümüzde bu inanç unutulmuş olmakla birlikte ölü anma törenleri yapılmaya devam etmektedir.

1.3.3.2.2.1. Süüt Pazarı (=Söğüt Pazarı)

Söğüt Pazarı günü sabit bir gün değil, her yıl Paskalya bayramından bir hafta önce yapılır. Genellikle pazar günü yapılmasıyla birlikte, Kıpçak köyünde cumartesi günü yapılır ve "Süüt Cumartesi" denilir. Söğüt cumartesi veya pazar günü kadınlar, söğüt dalları alarak kiliseye ayine gider ve dallarla birlikte ölülerin canı için koliva okuturlar. Sovyetler Birliği döneminde neredeyse bütün köylerde kiliseler kapatılmıştı. Bu dönemlerde yapılan Söğüt Pazarı törenlerinde söğüt dalları ile koliva okutulmadan kullanılırdı. Kadınlar söğüt dalları, koliva, gözleme, poğaça türü hamur işleri, şeker alarak mezarlığa giderler. Her kadında mezarına gideceği ölü sayısı kadar söğüt dalı vardır. Kadınlarla birlikte aileleri

de mezarlığa gider, fakat bütün işlemleri kadınlar yaparlar. Erkekler mezarlığa gelecek olursa, genellikle orada bulunanlara veya oradan geçenlere ölülerin canları için şarap ikram ederler. Ölülerin canları için şarabı içenler ise, içmeden önce birkaç damla şarap mezarın üzerine damlatırlar.

Kadınlar; mezara birer dal saplar, su döker, getirdiği yemeklerden bırakırlar, mezarlıkta gördüğü insanlara getirdiği yemeklerden verirler. Kadınlar mutlaka mezarda mum yakar ve mezarı günlükle tütsülerler (Kırım 2006). Vulkaneştı'da kadınlar mezar kenarında ölüyü ısıtmak için ateş yakarlar (Jelez 2005). Kıpçak köyünde de bu gün mezarın kenarında ateş yakılmakta, fakat bu işlemin "ölüyü ısıtmak" gerekçesiyle değil, "etraftaki kuru otların, yaprakların, mezar üzerindeki çiçeklerinin kuru dalların toplanması" gerekçesiyle yapılmaktadır (Çavdar S. 2005, Malaçlı S. 2005). Bu durum, geleneğin şekil olarak devam etmesiyle birlikte, geleneğin manasının kaybolduğunu göstermektedir.

Gagauzlarda söğüt pazarında yapılan uygulamalar, komşu Bulgar halkı tarafından da uygulanmaktadır. Gagauzlarda olduğu gibi hem Bulgar halkında, hem aynı uygulamaları yapan Rus halkında söğüt pazarı âdeti çok eskilerden beri yapılmaktadır (Taylor 1989:273-274).

1.3.3.2.2.2. Ak Perşembe

Ak Perşembe günü sabit değildir. Paskalya Bayramı arifesinde perşembe günü yapılır. Gagauz halk inancına göre, Ak Perşembe'de ölülerin canları eve gelir. Ölülerin canlarını karşılamak için mutlaka hazırlıklar yapılır. Kadınlar çarşambadan temizlik yapar, "pesmet", "pusurka", "kolaç" denilen ekmekler pişirir, koliva ile şekerler hazırlarlar. Aynı şekilde genellikle kadınlar mezarlığa giderek mezarı ve etrafını temizler, toprağını düzeltir, gerekirse mezar ucunda bulunan masa ve bankaya boya yapar.

Gagauz kadınları çarşamba akşamı olduğunda anmak istedikleri ölü sayısı kadar porselen tabak koyar; içine koliva ve pişirdikleri ekmeklerden koyar; ekmeklere birer mum saplar; mumlara siyah ve beyaz iplerden oluşturan halkalar geçirirler. Perşembe sabahı erkenden kadınlar evin camlarını, kapılarını açar, “ölülerin canlarına” girmelerini teklif ederler. Eve giriş kapısının “sövesine” (=kasasına) bir yanar mum koyarlar.

Perşembe sabahı avluda ateş yakılır, ateşin yanına bir sehpa ve küçük masa üzerine tabakla koliva, ekmek ile mum konulur. Halk inancına göre, bu ateşte ölülerin canları ısınır. Günümüzde bu âdetin yapılmaya devam edilmesiyle birlikte, genç nesil ile 30-40 yaş arası nesil uygulamanın “ölülerin canlarını ısıtmak” için yapıldığını bilmemektedirler.

Kongaz kasabasında 1970’li yıllara kadar süregelen geleneğe göre, evin hanımı ölünün ruhunun yıkanıp silinebilmesi için evin girişinde bir tas suyla havlu koyardı. Günümüzde bu âdet sadece bazı yaşlı kadınlar tarafından uygulanmaktadır. Köyün geneli bu geleneği unutmuştur (Terzi 2006). Beşgöz köyünde ise, ölenin ruhu yorulduğunda dinlenebilmesi için yatak hazırlanır, yatağın başucuna ruhun susadığında içebilmesi için bir bardak su konulur (Kvilinkova 2002:87).

Ak Perşembe günü sabahtan, genellikle kadınlar, mezarlığa giderler. Mezarlığa gitmek için evden çıktıklarında avlu kapısını açık bırakırlar, kapının açık olarak bırakılması, halk inancına göre, gelecek olan ölülerin ruhlarına kapının engel olmaması için yapılır. Kongaz kasabasında ve Beşalma, Baurçi köylerinde mezarlığa giderken yanından geçilen bir su kuyusu veya köprüde bir sofra kolacı, gözleme veya pita, bir kaşık koliva, bir yanar mum, madeni para bırakılır (Dragan 2006; Kırım 2006; Terzi 2006; Tukan 2006). Kuyu kenarlarında, köprülerde yanar mumların bırakılması, ateşlerin yakılması, ölülerin yollarını aydınlatmak amacıyla yapılır (Kuroglo 1980:115). Mezarlıkta kadınlar mezara su veya şarap döker, biraz koliva koyar, mezar yanında ateş yakarlar. Yakılan ateş, inanca göre ölüleri ısıtacaktır. Bu inanç günümüzde zayıflamıştır. Bununla

birlikte, âdet uygulanmaya devam etmektedir. Mezarlıkta olanlara, oradan geçenlere koliva, şeker, ekmek, gözleme, poğaça vs. dağıtılır.

Kadınlar tabakla ekmek, koliva, şeker, beyaz ve siyah iplerden yapılan halkalar geçirilmiş yanar mum komşularına da dağıtırlar. Halk inancına göre, ölülerin ruhları bu iplerin yardımıyla "öteki dünyadan bu dünyaya çıkabilecek", mum ışığı ise, onların "yollarını aydınlatacak"tır (Kırım 2006; Terzi 2006).

Neredeyse 1980'lere kadar süregelen geleneğe göre, Beşalma köyünde Ak Perşembe günü ölülerin ruhları için bir kova su avluya dökülür ve avlu kapısından ev kapısına kadar kilim serilirdi. Bu kilimlerin üzerinden ölülerin ruhların geleceğine inanılırdı. Günümüzde bu inancın kalmadığı gibi, gelenek de neredeyse uygulanmamaktadır (Kırım 2006).

Papazlar bu geleneklere karşı çıkmakta ve halkı bu geleneklerden vazgeçmek için ciddi çalışmalar yapmasına rağmen, halk geleneklerini yapmaya devam etmektedir. Kiliselerde Söğüt Pazarı'ndan Küçük Paskalya'ya (=Paskalya Bayramından bir hafta sonra) kadar ölüler adına ayinler yapılmamakta, kolivalar okunmamaktadır. Gagauz kadınları buna rağmen okunmadık koliva ile de ölüleri anmaya devam etmektedirler.

Ak Perşembe gününde Gagauzların yaptığı âdetlerinin aynısı Moldovan, Romen, Bulgar, Rus ve Ukrayna halklarında da yapılmaktaydı[111]. Bu halklarda da ölülerin ısınması için ateşler yakılır, ölülerin ruhları için bağışlar yapılır, mumlar yakılırdı (Zelençuk 1959:79-83). XX. yüzyılda Ruslarda bu âdet unutularak uygulamadan kalkmıştır. Âdetin unutulup uygulanmamasının sebebi olarak Rusya'da Ortodoks kilisenin putperest âdetleri ile yaptığı mücadele gösterilmektedir (Kuroglo 1980:115–116). Gagauz, Bulgar, Moldovan, Romen halklarında âdetin günümüze dek gelebilmesi ise, Balkanlar'da Osmanlı döneminde Ortodoks din adamların faaliyetlerinin azalmasıyla, din adamlarının

---

[111] Adı geçen halklarda Ak Perşembe'de yapılan âdetlerinin açıklayıcı örnekleri ve kaynakça için bkz.: Derjavin (1914:150), Kuroglo (1980:115-116), Zelençuk (1959:79-83).

putperest âdetlerine karşı aynı mücadeleyi gösterememesiyle ve bu âdetlerin halkların takvim bayramlarına yerleşmesiyle bağlantılıdır (Kuroglo 1980:116).

Azerbaycan'daki halk inancına göre, ölülerin ruhları kendi vârislerinin yaşayışlarını kontrol etmek için, martın son günlerinde gelip evlerin üzerinde gezerler. Bu kutsal kabul edilen günlere Nahçivan'da "Ata – Baba Günü" denir (Kadimov 1996:230–238).

Iğdır'da Nevruz bayramının idrakinden önce "Kabir Üstü" veya "Ölü Bayramı" diye adlandırılan bir uygulama vardır. Bayramdan önceki salı ve perşembe günleri yöre sakinleri mezarlıklara giderek, ölülerine fatihalar okur, tahrip olmuş mezarları onarırlar (Bozyel 1996:49–61).

1.3.3.2.2.3. Küçük Paskelle (=Küçük Paskalya)

Küçük Paskalya günü de sabit bir gün olmayarak Paskalya Bayramından bir hafta sonra pazartesi günü yapılmaktadır. Bu günde Gagauzlar aileleri ile birlikte mezarlığa gider. Gagauzlar yanlarında yiyecek içecek, paskalya ekmeği, koliva, mum, boyalı yumurta, "kovrik" veya "kukla" denilen tatlı ekmekler getirirler. Papaz bütün bu getirenleri mezarlıkta okur ve listeyle sunulan ölülerin adlarını anarak, onların adına dualar okuyarak mezarlıkta ayin yapar.

Gagauzların mezarlarında mezar ucunda masa ile bankalar konulur. Gagauzlar yanlarında getirdikleri yemekleri masaya koyar ve tanıyıp tanımadığı, etrafta bulunan herkese ölülerin ruhu için ikramlarda bulunur; mezar üzerine koliva ve yemeklerden koyarlar. Gagauzlar, bu yemekleri ölülerin ruhları kuş şekline girip yiyeceğine inanırlar. Masa ile banka olmayan mezarlarda yere bir sofra bezi serilir ve bu bez üzerinde yemek yenilir. Gagauz kadınları yanlarında getirdikleri tatlı ekmekleri, koliva ile yumurtaları ölülerin ruhları için mezarlıkta bulunanlara dağıtırlar. Gagauz erkekleri ise, ölülerin ruhları için şarap veya rakı ikramında bulunurlar. Ekmekle yumurtayı, kolivayı, şarabı alanlar öncelikle haç çıkartır,

“Bo do prosti”, yani “Allah günahlarını affetsin” anlamına gelen ifadeyi söyler ve bundan sonra sunulanı alırlar. Mezarlıkta içilen şarap öncelikle mezara birkaç damla dökülür, ancak ondan sonra içilir. Gagauz kadınları aile mezarlarından başka tanıdıkların, arkadaşların da mezarlarına giderek mezara şarap döker, yemek (tatlı ekmek, şeker, yumurta) bırakırlar.

Din adamları, Gagauz halkına mezarlıkta yemeklerin yenilmesinin büyük günah olduğunu izah etmeye çalışırlar; fakat Gagauzlar yüzyıllarca yaptığı geleneklerden vazgeçmeyip, bu geleneği yaşatmaya devam etmektedirler. Gagauzların Küçük Paskalya’da yaptığı uygulamalar eskiden beri aynı kalmaktadır[112].

Küçük Paskalya’da Gagauzların mezarlıkta yemek yeme, mezar üzerine şarap dökme ve yemek bırakma, bağışlar yapma âdetlerinin uygulanması tüm komşu halklarında da bilinmektedir[113]. Bu âdetlerin komşu halklarında da uygulanmasıyla birlikte, uygulandığı gün açısından bazı yerlerde değişiklik göstermektedir: Örneğin, Rusya’nın bazı bölgelerinde pazartesi günü yapılırken, bazı bölgelerinde de pazar veya salı yapılmakta; Beyazrusya’da ise, Paskalya bayramından sonraki perşembe günü yapılmaktadır (Propp 1963:20). Küçük Paskalya bayramında mezarlığa çeşitli yiyeceklerle ve şarapla gelmek, orada yiyip içmek, mezar üzerine şarap ve yiyecek dökmek Yunanlılar tarafından da uygulanırdı (Listova 1983:116). Ata ruhlarına yiyecek verilmesi gerektiği inancı çok eskidir ve bu inanç Slav halkları ile Balkanlar’da yaşayan diğer halklarda olduğu gibi, eski kültürler (örneğin Beltirler, Göktürkler, Key Adaları halkları) tarafından da bilinmekteydi (bkz.: Frazer 1991:128-129; İnan 2000:189; Kalafat 1999:133; Ögel 1991:296). Ruhların kuş şekline girebildiği inancı Türklerde daha XIII. yüzyılda belgelenmiştir (Esin 2001:51, 53, 54).

---

[112] Günümüzde Gagauz Türklerinin Küçük Paskalyada yaptığı uygulamaları, XIX. yüzyılda ve XX. yüzılın başında yaptığı uygulamalarla karşılaştırmak için bkz.: Manof (1939:89), Moşkov (2004:332-333).

[113] Moldovan, Romen, Bulgar, Ukrayna, Rus, Beyazrusya halklarındaki bu âdetlerin uygulanmasıyla ilgili ayrıntılı örnekleri ve kaynakçası için bkz.: Kuroglo (1980:117), Listova (1983:166), Mitkov (1975:22), Moşkov (2004:348-349), Önal (1988:288), Propp (1963:19-20), Zelençuk (1959:83).

1.3.3.2.2.4. İspas (=İsa'nın Göğe Çıkış Günü)

Gagauzların ölüyü anma günlerinden biri de, İspas Hristiyan bayramına denk gelir. İspas, Paskalya Bayramından kırk gün sonra kutlanır. Gagauzların inançlarına göre, Ak Perşembe'de "bu dünyaya" gelen ölülerin ruhları İspas'ta geri dönmek zorundadır. Yaygın inanca göre, ölülerin ruhları İspas'tan bir gün önce mezarda ziyaretçilerini beklerler. Ölünün ruhuna ziyaretçi gelmez, "ikramlarda", "sunumlarda" bulunmazsa, ruh öteki dünyaya torbalarını toprak ile doldurarak dönmek zorunda kalacağına inanılır. Ruhların öteki dünyaya torbalarında toprakla dönmemeleri için, Gagauzlar, ki genellikle kadınlar, İspas'tan bir gün önce mezar ziyaretine gider, mezara su veya şarap döker, yemek bırakır, mezarlıkta ölülerin ruhları için bağışlar yaparlar. Mezarlıktan dönmeden önce, Gagauzlar ölülerin ruhları ile bir sonraki yılın Ak Perşembe'sine kadar vedalaşırlar.

Gagauzlar İspas günü ölülerin ruhları için akrabalara, komşulara, paskalya ekmeği, yumurta dağıtırlar. Bu gün Avdarma köyünde kadınlar yeni evlenmiş çifte veya ihtiyaç sahibi birine ölenlerin ruhu için canlı tavuk veya ördek kurban olarak verirler. Halk inancına göre, ruhlar bu dünyada yaptıkları gibi, öteki dünyada da tavuk, ördek yetiştirmeye devam etmektedirler. Bundan dolayı, onlara da bir aile üyesi gibi "pay" ayrılması gerek (Karayani 2006). Beşalama köyünde İspas günü sabah erkenden ölülerin ruhu için, kolaç ile bir kesim kumaş verilir (Kırım 2006).

İspas günü, yine Küçük Paskalya'da yapıldığı gibi, Gagauzlar mezarlığa çeşitli yiyecekler, şarap, paskalya ekmeği ve yumurtalarla gelir, bunları mezar üzerine koyar, yiyer içerler. Mezarlıkta kadınlar ölülerin ruhları için getirdiklerinden dağıtırlar ve kapkacaklardan bir şeyler verirler (Soroçanu 2006:190).

Eskiden birçok Gagauz köyü İspas gününde köy bayramlarını yapar, kurbanlar keser, güreş, koşu gibi yarışmalar düzenlerdi (Kvilinkova 2002:110). Ölüleri

anma gününde güreş, koşu gibi yarışların düzenlenmesini, kadim zamanlarda düzenlenen “cenaze oyunlarının ve ziyafetlerinin” (Kvilinkova 2002:111) kalıntısı olarak görebiliriz.

1.3.3.2.2.5. Moşa

Moşa günü, Moşa Cumartesi, Duşnitsa isimleriyle de bilinir. Moşa günü, “Troitsa” Hristiyan bayramının arife günüdür. Gagauz kadınları Moşa gününde mezarlıkları ziyaret eder, mezarlıkta karşılaştığı kişilere ölülerin ruhları için okutulan koliva ve yiyecekler dağıtırlar. Moşa günü kadınlar ölülerin ruhları için mutlaka kapkacaklardan bir şeyler akraba, komşu, ihtiyaç sahibi veya çocuklara bağışlarlar. Bardak, kupa gibi ufak kapları boş verilebilirken; tencere, kova gibi büyük olanların içine mutlaka süt, meyve, tahıl ve benzeri gibi şeyler konulur. Bağışlananların mutlaka öteki dünyada ölenin eline geçtiğine inanılır.

1.3.3.2.3. Mezar Taşı Töreni

Mezar başına mezar taşını dikmek Gagauzlarda, ölüye karşı hayatta kalan yakınlarının bir borcu olarak bilinir. Mezar taşları genellikle, ölenin öldüğü tarihten bir sene sonra “yılı” için dikilir. Günümüzde bir yıl beklemenin sebebi olarak, toprağın çökmesi gösterilir. Ölenin yılı için hazırlanan mezar taşı küçük törenle dikilir. Ölenin evinde en yakın akrabaları toplanır, ölenin ruhu için yemekler hazırlanır.

Mezar taşını dikecek grup belirlenir. Bu grup genellikle 6–9 kişiden oluşur: Grupta tek bir kadın, diğeri erkektir. Kadın mezarı günlükle tütsüler, mum yakar. Erkekler mezar taşını diker, toprağa “toparlar”, genellikle mezar kenarlarına küçük beton bloklarla “çerçeve” yaparlar. Mevsim müsait ise, kadın mezara çiçekler diker. Mevsimin müsait olmadığı durumlarda, mezara çiçek dikme

işlemi ilkbahara bırakılır. Mezar taşı dikilip, mezar "toparlanınca", mezara papaz getirilir ve mezar taşı okutulur. Yapılan bu işlemlerden sonra ölü adına yemek verilir.

Gagauzların mezar etrafını taşlarla çerçevelemeleri eski Türk geleneği kalıntısıdır (bkz.: Kiselev 1951:224, 260, 395, 400-401) ve günümüzde Bulgarlar tarafından da uygulanmaktadır (Şabaşov 2002:652).

Gagauzlarda mezar taşının ölünün yılında dikilmesinden, dikilme töreninden sonra ölü adına yemek verilmesiyle ölenin en yakınlarının yaslarının sona ermesinden yola çıkarak, mezar taşının dikilmesi, ölünün ruhunun kontrol altına almaya yönelik olduğunu söylemek mümkündür. Zira M. Eliade'nin (aktaran Selçuk 2004:136) da ifade ettiği gibi mezar taşları, ölünün ruhunu bağlamak ve avare dolaşmasını, tehlikeli olmasını engellemek, dolaysıyla ölünün ruhunu huzurlu kılmayı amaçlamaktadır.

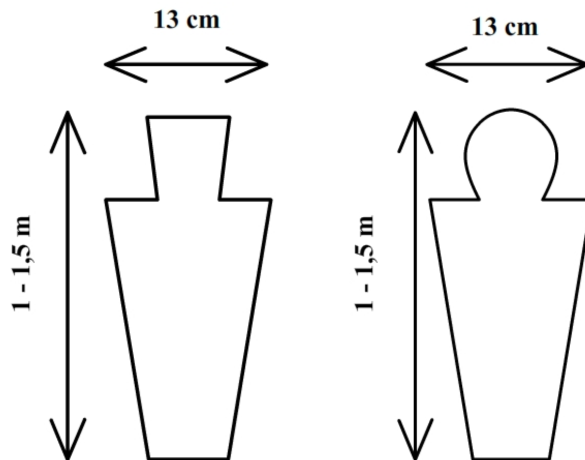
Günümüzde Gagauz mezarlıklarında üç çeşit mezar taşları mevcuttur. Birinci çeşide dâhil etteiklerimiz en eski mezar taşları olan büyük işlenmedik taşlardır. Bunlarda ölenin kimliği ile ilgili hiçbir bilgi yoktur, sadece damgayı andıran üçgen, dikdörtgen ve daire şeklinde şekiller mevcuttur. Mihail Guboglu'nun (1971:233–234) incelemiş olduğu Gagauzların hayvan damgalarını, mezar taşlarında yapılmış olan şekillerle karşılaştıran S. Kuroglo (1980:109), bu şekiller arasında büyük benzerlik olduğunu vurgulamaktadır. S. Kuroglo (1980:110) mezar taşları üzerinde yapılan şekillerin Gagauzların boy damgaları olabileceğini öne sürer. Göktürkler döneminden bazı mezar taşları üzerinde de damga bulunduğu bilinir (Ögel 1991:134–135).

İkinci çeşit mezar taşları kireç taşlarından yapılan haç şekli verilen mezar taşlarıdır. Bu tür mezar taşları 1900'lerden başlayarak 1970'li yıllara kadar yapılmış ve ölenin soyismi ile ismi, doğum ve ölüm yılları verilmiştir. 1900'lü yıllarda yeni yapılmaya başlayan bu mezar taşlarını sadece zengin Gagauzlar yaptırabilirdi. Mezar taşının ait olduğu mezarda kadın mı, erkek mi defnedilmiş

olduğunu belirtmek için (ilk yapılan bu taşlarda isim yazılmazdı), taşın üst kısmı kadınlar için yuvarlatılır, erkekler için köşelendirilirdi (Moşkov 2004:296).

Üçüncü çeşit mezar taşları ise, 1970'lerde yapılmaya başlayarak değişik geometrik şekillerde özel atölyelerde günümüzde de yapılmaya devam etmektedir. Bu mezar taşlarında ölenin fotoğrafı, adı soyadı, doğum ve ölüm tarihleri, kimin tarafından mezar taşı yaptırıldığı gibi bilgiler mevcuttur. Bazı mezar taşlarında dörtlük, beyit veya özdeyişler yazılır, gül, karanfil gibi çiçek motifleri, kuş figürleri işlenir. Bu mezar taşları şekil olarak kadınlar ve erkekler için farklılık göstermemektedir.

Yukarıda sözü geçen mezar taşları ile birlikte, bazı Gagauzlar mezar taşı yerine "krest", "kruça", "ştavro" (=haç) dikerler. Günümüzde dikilen bu haçlarda ölenin fotoğrafı, adı, soyadı, doğum ve ölüm tarihleri verilir. Bunlar ağaçtan haç şeklinde yapılır. V. Moşkov'un (2004:295–297) verdiği bilgilere dayanarak, XIX. yüzyıl, XX. yüzyılın başında Gagauzların mezar taşı yerine genellikle ağaçtan "haçlar" yaptığını söylemek mümkündür. Gagauzlar bunlara "kruça", "krest" (=haç) demeleriyle birlikte, bu "kruçaların" haçlara benzeyen yanları, hiç yoktu (Moşkov 2004:295–296). Gagauzların 1–1,5 metre uzunluğunda, yaklaşık olarak 13 cm genişliğinde olan bu "kruçaları" kadınlar için farklı, erkekler için farklı şekillerde yapılırdı. Kadınlar için hazırlanan "kruçalar"ın üst kısmı yuvarlatılır, erkekler için hazırlananların ise düz kesikli, sanki bir kalpak varmışçasına yapılırdı.

“Kruçalar” toprağa yarıya kadar gömülür, toprak üzerinde sadece 60-70 cm kısım kalır ve bu kısım günümüzde ne anlama geldiği bilinmeyen çeşitli oymalar ve kertiklerle süslenirdi. Bu tür “kruçalarda” ölen kişi ile ilgili bilgiler yazılmazdı (Moşkov 2004:296).

Sözü geçen “kruçalarla” birlikte, yontulmuş kirişlerden yapılan “kuklalar” da kullanılırdı. “Kuklaların” başları da “karı” ve “adam” başları olarak yapılırdı (Şabaşov 2002:651). A. Şabaşov’a göre (2002:651), “karı” başlar, kadınların başörtüsünü simgelerken, “adam başları” erkeklerin kalpaklarını sembolize eder. “Kruçalar” ile “kuklalar” Çadır-Lunga, Dimitrovka, Vinogradovka[114] Gagauzların mezarlıklarında günümüzde de mevcuttur (Şabaşov 2002:650). Gagauzların “kruça” ile “kuklaları” Ukrayna’nın Bulgar köylerinin mezarlarında olan tahta antropomorf (=insan şekilli) anıtlarıyla aynı yapıya sahiptir (Petrenko 1998a:124–130; 1998b:203–206).

“Kuklalara” benzer, sadece ebatları biraz daha küçük olan “krest”(=haç)lar günümüzde Kıpçak köyünde kadınların mezarlarında kullanılmaktadır. Erkek mezarlarında ise, Moşkov’un görüşüne göre, Gagauzlara Moldovanlardan geçmiş olan küçük ağaç haçlar konulmaktadır. Baurçi köyünde “kuklalar” sadece loğusalık döneminde vefat eden kadınlara konulmaktadır. “Kruçalar” ile “kuklaların” tepelerinde birer küçük oyuk yapılır. Bu oyuklar yağmur yağdığında suyun birikmesi ve kuşların buralardan su içmesi için yapılır (Moşkov 2004:297).

Mezar taşların yaptırılması evrensel niteliklidir. Toplumun hangi dine mensup olduğu fark etmeksizin hem putperest, hem Hristiyan, hem Müslüman vs. toplumların mezarlarında mezar taşları konulur.[115] Mezar taşların konulması, konulduğu zaman açısından farklı toplumlarda değişiklikler göstermektedir. Dobruca Türklerinde mezar taşı yedinci veya otuz yedinci günü, bir cuma günü, Kurban Bayramının arife günü altı ay sonra veya da senesinde konulur (Önal

---

[114] Dimitrovka ile Vinogradovka köyleri Ukrayna Cumhuriyeti sınırları içersindedir.

[115] Bu konu ile ilgili ayrıntılı örnekleri ve kaynakça için bkz.: Denisov (1969:91-96), Moşkov (2004:295-297,310-311), Önal (1998:286-287), Önder (1987:265-278), Örnek (2000:233-238), Santur (1991:110), Şabaşov (2002:648-653).

1998:286). Gagauzlarda olduğu gibi, Türkiye'nin bazı yörelerinde de mezar taşı ölüm olayından bir sene sonra yaptırılır (Santur 1991:110; Selçuk 2004:130).

Gagauzların eski "kruça" ve "kuklaları", büyük benzerlik Çuvaşların yupaları ile göstermektedir[116]. Gagauzların eski "kruça" ile "kuklalar", orta çağ İdil Bulgarların antropomorf anıtlarıyla da büyük benzerlik gösterdiği gibi, başka Türk toplulukların tahta anıtlarıyla da benzerlik göstermektedir[117].

Gagauzların eski mezar taşlarının genel biçimden, özellikle başı gösteren bölümünden, mezarda yatan kişinin kadın mı, erkek mi olduğu kolayca anlaşıldığı gibi, Türkiye Türklerinde bazı mezar taşların biçimlerinden mezar kadına mı, erkeğe mi ait olduğu anlaşılmaktadır. Ali Rıza Önder'in verdiği bilgilere göre (1987:278), bilhassa eski dönemlerde yapılan mezar taşlarının erkeklerin mezar taşı başlarında mesleklerine göre kavuk, sırık, fes, kalpak gibi simgeler yer alırken, kadın başlarında fese benzer sade bir biçimle yetinilmektedir. Buna karşılık kadın taşlarında süslemeye daha çok yer verilmektedir (Önder 1987:278).

1.3.3.4. Ölüm Merasimlerinde Yaşanan Toplumsal Değişimler

Ölüm merasimleri, doğum ve düğün merasimlerinden farklı olarak daha az değişim geçirdiği görülmektedir. Bu merasimlerin değişime az uğramasının sebebi, halk arasında ölüm merasimlerinin, bağışların gerektiği gibi yapılmayan durumlar, ölünün ruhunu rahatsız edip hiddetlendireceği ve bu hiddet sonucunda ölenin yakınlarına ruhun zarar verebileceği inancının yaygın olması olabilir. Bu inancın doğrultusunda, Gagauzlar bütün ölüm merasimleri "gerektiği" gibi, eskiden yapıldığı gibi yapmayı şart bilirler. Bununla birlikte Gagauzlar, ölüm merasimlerinin doğru şekilde yapılması hayatta kalanlardan çok, ölenin ruhunu

[116] Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Denisov (1969:94-96), Dıhanov (1999:186), Kahovskiy (1965:190-191), Şabaşov (2002:648-651).
[117] Bu konuyla ilgili açıklayıcı örnekler ve kaynakça için bkz.: Biçurin (1950:230), Denisov (1969:91-92), Kahovskiy (1965:190-191), Şabaşov (2002:649).

ilgilendireceğine inanırlar. Ruhun öteki dünyada zorluk çekmesini istemeyen Gagauzlar, ruhu “rahatlatabilmek” için elinden gelenini yaparlar. Yapılması gerekeni bilmeyen Gagauzların imdadına ise, komşu yaşlı kadınlar koşarlar.

Günümüzde Gagauzlar, özellikle gençler ile 30–40 yaşındaki jenerasyon, ölü merasimlerin bir kısmını, asıl anlamları ve fonksiyonları unutmuş, yeni anlamlar yüklenmiş şekli ile yapıyor olmalarıyla birlikte, bütün yapılanlar ölenlerin ruhlarını memnun etme inancıyla bağlantılıdır.

Ölüm merasimleri çok az değişiklik göstermesiyle birlikte, XX. yüzyılın başından beri bir düzine küçük toplumsal değişimler geçirmiştir. Bu değişimlere yukarıdaki bölümlerde değinmiş olmamızla birlikte, burada tekrar sıralayacağız. Gagauzlarda biri öldüğünde ölenin ruhu için avluya bir havlu asma geleneği günümüzde neredeyse hiç görülmemektedir. Evin saçağına veya kapı üzerine asılan beyaz bez ise bazı yerleşim yerlerinde (örneğin Komrat’ta, Çeşmeköy’de) siyah bez veya dantellerle değiştiğini görmekteyiz. Gagauzlarda matem renginin siyah olması bu değişime sebebiyet vermiş olabilir. Zaman içinde her köyde ekmek fabrikaların açılmasıyla Gagauz kadınları evde ekmek yapmamaya başlar, yapmaya devam edenler ise, sadece ailesine yetecek kadar yaparlar. Günümüzde ölüyü anma törenlerinde kullanılan kolaçlar sipariş üzerine ekmek fabrikalarında yapılır.

Ölünün mutlaka evde geleneklere göre yıkanıp giydirilme geleneği Sovyetler döneminde çok yaşlı olanlar hariç bütün ölenlere otopsi yapılması şartının konulmasıyla, değişime uğrar ve otopsi yapılan ölüleri morgta yıkayıp giydirmeye başlarlar. Bununla birlikte yıkama, giydirme geleneği günümüzde tamamen kaybolmuş değildir; sadece evde yıkama kuralının katılığı esnemek zorunda kalmıştır.

Temelinde ölü evine yardım etme amacı olan ölü sahiplerine yağ, tavuk, ekmek, elma gibi yiyeceklerin getirme âdeti, günümüzde sadece yaşlılar tarafında uygulanmakta ve unutulmak üzeredir. Yine unutulmak üzere olan âdetlerden biri mezarların saptırmalı şekilde kazılmasıdır. Moşkov’un verdiği bilgilere göre

(2004:294), XIX. yüzyılda Gagauzlar mezarlarını hep saptırmalı kazarlarmış. Günümüzde saptırmalı mezarlar neredeyse sadece Vulkaneştı şehrinde yapılmaya devam etmektedir. Bu tür mezarlar genellikle sadece yaşlıların vasiyeti üzerine yapılarak unutulmaya yüz tutmuştur.

XIX. yüzyılda Gagauzlarda intihar edenler ile vaftiz olmamış bebeklerin ölümleri ve bunların ruhları ile ilgili olan inançlar günümüzdeki Gagauzlarda mevcut değildir. Bu inançların unutulmasıyla birlikte, intihar edenlerin vaftiz olmamış bebeklerin ruhlarından korunmak için uygulamalar da unutulmuştur. Örneğin bu şekilde ölenin ruhu eve geri yolu bulmaması için cenazenin pencereden çıkarma geleneği günümüzde unutulmuştur. Aynı şekilde intihar edenlerle, vaftiz edilmeyen bebeklerin cenazelerinin mezarlıkta defnedilme yasağı kalkmıştır. Bu yasağın kalkma sebeplerinden en önemlisi Sovyetler döneminde ölen herkesin, ateist, dindar, intihar eden vs. olduğuna bakmaksızın, aynı mezarlıkta gömülmesi zorunluluğudur. XIX. yüzyılda Gagauzlar arasında çok yaygın olan hortlak inancı, günümüzde oldukça zayıflamış ve kaybolmak üzeredir. Hortlakla ilgili inancın zayıflamasına hem Gagauzların aldığı eğitim seviyesinin yükselmesi, hem de din adamlarının yaptığı açıklamalar sebep olmuş olabilir. Hortlakla ilgili inançlarının zayıflamalarıyla birlikte, yaşanan felaketlerden hortlakların sorumlu tutulması, felaketlere son vermek veya önlemek için hortlaklarla ilgili bazı uygulamalarının yapılması da sona ermiştir. Günümüzde yaşanan doğal afetlere, genellikle bilimsel açıklamalar yapılır.

Putperest dönemlerinden kalan âdetlerden Gagauzları arındırmaya çalışan din adamları, ölüyü defnetmeden önce, kazılmış mezar üzerinden kurban verilmesini, cenazenin etrafında kurbanın dolandırılmasını yasaklamaktadırlar. Bazı Gagauzlar bu yasağa uyarken, bazıları da hiç aldırmadan âdeti uygulamaya devam ederler. Bununla birlikte, mezar üzerinden kurban vermeyen Gagauzlar, kurbanı definden sonraki gün vermeye başlamıştır. Böylece bu âdet, din adamların etkisiyle şekil değiştirmeye yüz tutmuştur. Şehirlerde yaşayan Gagauzlar ise, bu geleneği nadiren uygulamaktadır.

Ölüyü anma törenlerinde belirgin değişikliklerin olmamasıyla birlikte bazı değişimler mevcuttur. Örneğin ölüyü anma törenlerinde bağışlanan tabak, kolaç vs. eskiden büyük bir mendil içine konup bağlı şekilde verilirken (Moşkov 2004:298), günümüzde kolaç üzerine küçük mendiller konulmakta, tabak açık şekilde verilmektedir. Ölünün yılından sonraki yıldönümlerinde Gagauzlar 10–15 yıl içersinde evde yemek vermek yerine, ölünün ruhu için kimsesiz çocuklar, öğrenciler yurtlarına yemekler götürmekte, finansal yardımlar yapmaktadırlar. Bununla birlikte Gagauzlar ölü aşlarını evde vermeye de devam etmektedirler.

Ölü aşlarında ölülerin ruhları için kurban kesme âdetleri günümüzde unutulmuştur. Bu âdet şekil olarak yapılmaya devam etmesiyle birlikte, Gagauzlar kesilen koyunları, tavukları ölünün ruhu için kurban olarak değil, yemeklerde kullanılacak et ihtiyacını karşılamak için bir uygulama olarak görmektedirler.

Defin sonrası yapılan arınma geleneği de değişiklik göstermektedir. Eski dönemlerde hem su, hem ateş ile arınma yapılırken, günümüzde sadece suyla arınma yapılmaktadır. Defin sonrası ateşle arınma yapıldığı ise, günümüz Gagauzları tarafından unutulmuştur.

Yüz yıllık zaman içersinde en büyük değişimi mezar taşları görmüştür. Neredeyse 1970'lere kadar mezar taşı şeklinden mezar kadına mı, erkeğe mi ait olduğu belli olurken, 1970'lerden beri hem kadınlara, hem erkeklere aynı şekilde standart taşlar yapılmaktadır. Eski geleneğe göre "kukla" ve "kruçaların" yapılması ise, çok nadir olarak görülmekte, bazı yerleşim yerlerinde unutulmaya yüz tutmaktadır. Sovyetler döneminde Gagauzlarda düzenlenen "ateist definleri" Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yapılmamaktadır. Cenazenin defnetmeye götürülüş sırasında bandoların yer alması, Sovyetler döneminde yapılan cenaze törenlerin etkisiyle olmuştur.

2. DİN VE GAGAUZ KADINI

2.1. GAGAUZ TÜRKLERİNİN DİNÎ GRUPLARI VE DİNLERİ

Gagauzlar, Hristiyan Türklerdir. Türklerin, dinî tarihlerinin belli bir döneminden itibaren temasa geldikleri evrensel ve büyük dinlerden biri olan Hristiyanlık ile ilk temasların başlangıcı konusundaki bilgiler oldukça bulanıktır. Bununla birlikte, Hristiyanlığın Orta Asya'daki varlığı ile bilgiler, IV. yüzyıldan daha gerilere gitmemektedir (Güngör 2007). Gagauzların ne zaman Hristiyan olduğu konusunda araştırmacılar tarafından kesin bir tarih verilmemektedir. Ancak, Gagauzların Balkanlar'dan Basarabya'ya Ortodoks Hristiyan olarak geldikleri kesin olarak bilinmektedir[118]. Gagauzların ne zaman Hristiyan olduğuna dair, bilinen kesin bir tarihin olmamasına karşılık, Gagauzlarla ilgili araştırmalar yapan araştırmacılar farklı görüşler (bazı araştırmacılara göre, IX-XI yüzyıl arası; bazılarına göre ise, XIII-XIV yüzyıl arası gibi) öne sürmektedir; bununla birlikte bu olayın, IX. yüzyıldan itibaren başladığı konusunda birleşmektedirler[119].

Günümüzde Gagauzların arasında Babtist ve Adventist Protestanlık da belli bir seviyede olmakla birlikte, Gagauzların çoğu Ortodokstur. Gagauzların Ortodoks olmasını M. Argunşah (1998:87), 1054 yılında Hristiyan kiliseleri arasında birtakım teolojik problemlerin ortaya çıkmış olmasıyla ilgili görür. Hristiyan kiliseleri, Ortodoks ve Katolik olmak üzere iki ana mezhebe ayrıldığında, Dobruca bölgesinde bulunan Gagauzlar, Ortodoks Bizans kilisesinin yetki sahası içinde kalmıştır. Böylece bu olgu ortaya çıkmıştır.

---

[118] Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Argunşah (1998:87), Çakir (2005:82,87), Kvilinkova (1994:2), Manof (1939:7-16,59-61), Moşkov (2004:199), Özkan (1996:31).

[119] Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Argunşah (1998:87), Çakir (2005:87), Gradeşliev (1998:34), Güngör (2007), Karanastas (2001:5), Kvilinkova (1994:2), Manof (1939:7-16), Özkan (1996:31), Pokrovskaya (1974:139).

Bizans kiliselerinin papaz sınıfını Rumlar oluşturuyordu. Rum papazları bölgede Helenistik çalışmaları yapmaktaydı. XII. yüzyıldan itibaren, Bulgarlar tarafından, dinî olmaktan ziyade millî ve politik amaçlı, kendi kiliseleri kurulmak istenmiş ve Rumların kültürel baskısından kurtulunmaya çalışılmıştır. Kiliselerin Rum ve Bulgar diye ikiye bölünmesi, bu kiliselerde papazların da yaptığı propagandalar sonucu, Gagauzlar gittiği kiliselere göre, kendilerini “Rum” ve “Bulgar” (“hâsıl Gagauzlar” veya “Bulgar Gagauzlar”) gibi görmeye başlamıştır. Bu bölünme, XIX. yüzyıla kadar süregelmiştir (Karanastas 2001:21–22).

Gagauzların bir kısmı 1751’den 1857’e kadar Rusya İmparatorluğu sınırları içersinde olan Basarabya’ya göç etmiştir. Dobruca’da kalan Gagauzlar, Bulgar kilisesinin nüfuz sahasında bulunduklarından, Bulgarlaştırma politikası ile karşı karşıya kalmışlardır (Karanastas 2001:23). Rus İmparatorluğu sınırları içersinde yaşamaya başlayan Gagauzları ise, Ruslar Ortodoks mezhebine bağlamaya gayret etmişlerdir (Çakir 2005:99–101). Ortodoks Hristiyan Gagauzlar, günümüzde Moskova Patrikliği’ne bağlıdırlar.

Eskiden olduğu gibi, günümüzde de, Gagauzlar arasında Babtist ve Adventist Protestan grupları mevcuttur (Aygil 1995:197). Protestan gruplarına katılan Gagauzların sayısı Sovyetler dağıldıktan sonra, yapılan misyoner çalışmaları sonucunda oldukça artmıştır. Bununla birlikte, Ortodoks Gagauzlar, Gagauzların büyük çoğunluğunu teşkil etmektedirler.

Protestan grupların kendilerine özgü kiliseleri vardır. Bu kiliselere “molitvennıy dom” (=dua evi) denilmektedir. Dua evleri, katılımcıların sayıları artmış olmasına rağmen, yine de az olmalarından dolayı, her köyde yoktur. Protestan gruplarında artış, genellikle Sovyetler döneminde ateist olan Gagauzlar ve nadir olarak Ortodoks Gagauzların katılımıyla olmuştur (Velçeva 2005; Erebakan 2006). Yapılan misyoner çalışmalarının sonucunda, Protestan gruplarına yoğun katılımlar olmasıyla birlikte, dua evlerinin cemaat sayısının düşük olmasının sebeplerinden biri ise, son 10–15 yıl içersinde Gagauzların Amerika ve Almanya’ya taşınması olmuştur.

Protestan Gagauzlar, Ortodoks olanlardan farklı olarak, ikonları kabul etmez ve kullanmazlar; haç çıkartmazlar; insan ve tanrı arasında papaz gibi “aracı”nın olmasını kabul etmezler; dinî inanışlarını gelenek ve görenekleriyle karıştırmazlar. Protestan grubundan olan Gagauzlar, yoğunlukla dinî kitapları okur ve incelerler.

Gagauzların İegovo[120] kolundan olan grubu, yoğun şekilde yapılan misyoner çalışmalarına rağmen, sayıları çok azdır. İegovo grubunun kendilerine ait kiliseleri yoktur. İegovo grubuna mensup olanlar, Ortodoks ve Katoliklerde olan “kilise” anlayışına karşı çıkmaktadırlar. İegovoculara göre, “kilise”, bir yapı, bir bina değildir, “asıl kilise” görünmez, duvarları, tavanı olmayan bir mekândır. Bu gruba mensup olanlar, vaftiz olmayı ve kokma almayı inkâr ederler. Onlar kendilerini “Tanrı’nın şaitleri” olarak görmektedirler. İegovocular, cemaatten birinin evinde toplanarak dinî kitaplar okumakta ve ayinler yapmaktadırlar. Bu gruba dâhil olan Gagauzlar, geleneksel hayatı tamamen reddederek, Gagauzların hiçbir gelenek ve göreneğini uygulamamaktadırlar (Trandafil 2005; Tatar 2005). Ortodoksluktan farklı olarak İyegovo grubuna mensup olanlar, İsa’yı Allah’ın oğlu olarak görmemekte; İsa’yı bir peygamber olarak kabul etmektedirler. İegovo’cular da haç çıkartmaz, ikon kullanmazlar.

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Gagauzlar, kelimenin tam manasıyla, din özgürlüğü yaşamaya başlamışlardı. Gagauzlar, “demir perdenin” kalkmasıyla birlikte, ülkeye yabancıların gelmesi ve Gagauzların da, kendilerinin yabancı ülkelere rahatça gidebilmesi sonucunda ve bunlara ilaveten basından ve internetten de, Hristiyanlıktan başka dinleri yakından tanımaya fırsat bulmuşlardır. Sözü geçen dönemde Gagauzlar, kendilerini Türk dünyasının bir parçası olarak da görmeye başlamışlardır.

Çok yakından tanınan dinlerden birisi de, Türklerin çoğunluğunun mensubu olduğu İslam olmuştur. Gagauzlar, İslam dinini Gagauz Yeri’ne Türkiye’den gelen öğretmen, öğrenci, iş adamlarından tanıyabildiği gibi, kendileri de

[120] İegovo, Hristyanlığın Protestan mezhebinden bir koldur. Bir grup olarak İegovo kolu, 1872 yılında ABD’de Protestan Adventistlerden ayrılmıştır.

Türkiye'ye eğitim, iş ve tatil için gelerek tanımışlardır. Türkiye, Türk dünyasının diğer birçok ülkeleri ve toplulukları gibi, Müslüman bir ülkedir. Bu Müslüman Türk topluluklarında halkın "Türk müsün?" sorusuna, "evet, Müslümanım" olarak cevaplamasıyla da belli olduğu gibi, "Türk" ile "Müslüman" kavramları özdeşlenerek, eşdeğer anlam taşımaktadır (Lurie 1998:244).

Gagauzlar da kendilerini Türk dünyasının bir parçası olarak gördüklerinden, kültür ve dil açısından bu topluluklar ile birçok benzerliği olmasından dolayı, birçok Gagauzun Müslümanlığı tercih edebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, İslam Gagauzların arasında pek görülmemektedir. İslam'ı kabul edenler, genellikle Müslümanlar ile evlenen kadınlar olmaktadır. Türkiye'de eğitim gören birkaç erkek öğrencinin de İslam'ı kabul ettiği bilinmektedir. Müslümanlığı kabul edenler, genellikle Müslüman halkın arasında yaşamaya devam ettiklerinden, bu durum Gagauz Yeri'nde yaşayan Gagauzların din görüşlerini etkilememektedir. Moldova'da yaşayan yabancı uyruklu veya vatandaşı olan Müslümanlar için Kişinev'de devletin yardımı ile mescitler açılmıştır (Mohammadi 2006). Gagauz Yeri'nde Komrat ve Çadır Lunga şehirlerinde de küçük mescitler açılmıştır.

Gagauzlar ile ilgili çalışmalarında V. Moşkov (2005:31,49) ile M. Çakir (2005:82,98), Gagauzlar için "dinin gereklerine uyan iyi Hristiyanlar" ve "fanatik Hristiyanlar" gibi sıfatlar kullanırlar. Daha sonra da, XIX. yüzyıl ve XX. yüzyıl başlarında, Gagauzların dinî inanışlarını ve dinî ayinlerini aktarırken bunların Hristiyanlıktan uzak, hatta bazı durumlarda Hristiyanlığa aykırı düştüğünü ileri sürmüşlerdir[121]. A. Manof'un (1939:47) verdiği bilgilerden, sözü geçen dönemde Gagauzların belli bir dinî kültürü olmadığı ve din hakkında vazıh bir fikirleri bulunmadığı görülmektedir. Gagauzlar atalarından kalma ananeleri gütmekte, Ortodoks oluşlarına rağmen, pek çok hususlarda, dinî vazifelerinin ifası sırasında farklı davranmakta, hatta mensubu bulundukları Hristiyan dininin akidelerine açıkça aykırı hareket etmekteydiler. Hiç kimse de, onları bu anlayış

---

[121] Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz.: Çakir (2005:92-93, 97-98, 100-101), Manof (1939:47), Moşkov (2004:199-226).

ile yaptıklarının yanlış olduğuna dair ikna edemezdi. Yapılan eleştirilere Gagauzlar “böyle bulduk, böyle götüreceğiz” demekteydiler (Manof 1939:47).

Basarabya’ya göç eden Gagauz ile Bulgar kolonistlerin idare başkanlığına 1812’de Rus generali İ. N. İnzov atanmıştı. Kendisi dindar biri olan İnzov, bir pazar günü Gagauz köyünde iken, her Pazar yaptığı gibi, kiliseye ayine gider ve kilisenin boş olduğunu görür. Papaza kilisenin niye boş olduğunu sorduğunda, Gagauzların Pazar günlerinde kiliseye gelmek yerine satış için şehirlere gittiğini, balık avlamaya çıktıklarını cevabını alır. Aynı soruyu köyün belediye başkanına sorduğunda, belediye başkanı Gagauzların kiliseye gitmeye gerek duymadığını, onlar çalışırken, onların yerine papazın kiliseye gidip onlar için de dua ettiğini söylediklerini ifade eder (Çakir 2005:100). Verilen örnekten de anlaşıldığı gibi, 1812’ye kadar Gagauzların kilise ayinlerine katılma alışkınlıkları pek yokmuş. Gagauzları “düzgün” Hristiyan yapmaya karar veren İnzov, Gagauzları kiliseye gitmeye, evde sabah akşam dualar etmeye alıştırmak için, köye bir alay asker gönderir ve köydeki her eve, ikişer, üçer asker yerleştirir. Askerler haftalarca Gagauzlarda kalarak dinî bayramlarda, pazarlarda marşlı, müzikli kiliseye giderek Gagauzlara “örnek” teşkil etmişlerdir (Çakir 2005:101). Köylülerden bazıları “utanç duymamak için” askerlerle birlikte kiliseye gitmeye başlamışlardı. Kiliseye gitmeyip çalışmayı tercih edenlerin sayısı da oldukça yüksek kalmaya devam etmekteydi. Bu durumda askerler “kendiniz işten dolayı gidemiyorsanız, karınızı ve çocuklarınızı gönderin” gibisinden hafif baskıya başvurmuşlardı. Haftalarca süren “din derslerinden” sonra, Gagauzlar, Pazar günlerinde kilise ayinlerine katılmayı öğrenmişlerdi. Bu asker alayı, bir köy halkına bu şekilde kiliseye gitmeyi “öğrettikten” sonra, diğer bir köye yerleşir; onlara da “din dersi” verirdi. Böylece, İnzov ve askerleri Gagauzlara dini ve kiliseye gitmeyi öğretmişlerdir (Çakir 2005:100–101).

Bir alay askerin köye gelip birkaç haftada Gagauzlara dini öğreterek, kilise ayinlerine katılma alışkanlığı kazandırabileceğine inanmak çok güçtür. Gagauzlar, Hristiyan dinini doğru düzgün bilmediklerinden kendilerine “Ortodoks Hristiyanım” demeleriyle birlikte, Hristiyanlık öncesi gelenek ve göreneklerini yapmaya devam ederlerdi. Bu gelenek ve göreneklerden bir alay askerin gelip

birkaç haftada Gagauzları vazgeçirmeleri beklenemez. Gagauzları eski gelenek ve göreneklerinden vazgeçirip, kilise ayinlerine katılmalarını, tanrıya dua etmelerini öğretebilmek için zamanında daha sert müdahaleler de yapılmıştır. Ayinlere katılmayanlar, eski gelenek ve görenekleri uygulayanlar, belediye ve papaz tarafından cezalandırılmaktaydılar. 1872 yılında putperest gelenek ve görenekleri uygulayana bir rubleden üç rubleye kadar para cezası ve bir günden üç güne kadar hapis cezası uygulanırdı. Ayinlere katılmayana, kilise önünde "ayıplama" cezası verilirdi. Örneğin, ayin sırasında kilise ayinine katılmayıp da, iş yapana yaptığı iş ile kilise önünde sergilenmek gibi. Bütün doğal afetlerden cemaati sorumlu tutarak, cemaatin tanrıya dua etmemelerinden, gerekeni yapmamalarından bu afetleri onlara tanrıdan ceza olarak gönderilmesi ile korkutmak gibi çarelere başvurulurdu (Kvilinkova 1994:2). Papazlar, cemaatin ayinlere katılıp katılmadığı, eski geleneklerini yapıp yapmadığı ile ilgili raporlar sunmak zorundaydı. Yapılan bütün bu baskılardan dolayı, Gagauzlar ayinlere katılmaya başlamalarıyla birlikte, eski gelenekleri de gizlice yapmaya devam etmişlerdi (Kvilinkova 1994:2).

Din adamlarının Gagauzların putperestliğine karşı yaptığı mücadele, şehirlerde belediyenin de yardımıyla belirli ölçüde "amaçlarına" ulaşmasıyla birlikte, köylerde köy muhtarların da "yarı putperest" olmalarından dolayı, eski geleneklerin birçoğu uygulanmaya devam ederdi. Eski geleneklerin uygulanmaya devam etmesi, papazların bu geleneklere ve cemaate yaklaşımı ile de doğrudan bağlantılıydı. Papazlardan bazıları, cemaatin eski geleneklerinden kolayca vazgeçemeyeceğini anlayarak bazı "zararsız" geleneklerinin uygulanmasına göz yumarlardı. Bazıları ise, örneğin Çeşmeköy kilisesinin papazı S. Kiranov, bütün gelenek ve göreneklere karşı çıkmaktaydı. Bu yaklaşımıyla S. Kiranov, Çeşmeköy cemaatini karşısına almış ve yarattığı nefret sonucunda 1891 yılında öldürülmüştü (Kvilinkova 1994:2).

XIX. yüzyılda, hatta XX. yüzyılın başında, Gagauzların dine karşı bu kadar "soğuk" olmaları, Gagauzların "dini anlayamamalarından kaynaklanmaktaydı" (Moşkov 2004:222–225). Yazılı kaynaklara göre, XIX. yüzyılda XX. yüzyılın başında Gagauzların dinî kitapları yoktu, kilisedeki ayinler yabancı dillerde

yapılıyordu: Balkan'larda iken Yunan ve Bulgar, Basarabya'da iken Rus ve Moldovan dillerinde ayinler yapılırdı (bkz.: Moşkov 2004:225; Çakir 2005:104-105). Dinî kitapların basımına Sen Sinod'un müsaade etmesiyle, kitap basma izni ilk olarak 1907'de verilmiş; ilk basılan kitap da, 1908'de yayımlanan *Psaltır* olmuştur (Özkan 1996:32). M. Çakir (2005:104–105) 1910'da *İncil,* 1911'de *Liturgia* (=Baş Ayin) ile *Ahdiatik*, 1912'de *Ahdicedit* ile *Akafist* Kiril alfabesiyle basıldığından bahsetmekte, fakat bu kitaplarla ilgili günümüzde fazla bir bilgi yoktur. Çocuklarla gençlerin 1930'larda Latin alfabesiyle eğitim aldıklarını göz önünde bulundurarak M. Çakir, 1932 yılında Romen gramerini kullanarak Gagauz dilinde Latin alfabesiyle *İncil'i* yayımlar (Çakir 2005:105). 1935'te *Dua Chitabâ* yayınlanır. Bu eserden, duanın yapıldığı yere ve zamana göre dualar ve kilise şarkıları tasnif edilmiştir (bkz.: Chiachir 1935). 1927'de İ. Todorov – St. Tomova tarafından Kiril alfabesiyle *Yuhanna İncili* yayınlanır. Bu kitaplar dışında Gagauzlar, Rumeli ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde yayınlanan Karamanlıca kitapları (bkz.: Argunşah 1998:101; Manof 1939:47; Özkan 1996:33; Pokrovskaya 1974:143), Kırım Tatar Türkçesi ve Özbek Türkçesi ile yazılmış olan Hristiyan misyonerlerin (bkz.: Agunşah 1998:101) kitaplarını okumuşlardır.

Bu çeşitlilik, Gagauzlarda kavram kargaşasına sebep olmuştur. Örnek olarak sadece "Tanrı" kavramını esas aldığımızda bile, bu çeşitliliği görmek mümkündür. Tanrı; Yunancada "Teos", Romencede "Domn, Domnezeu", Bulgarca ile Rusçada "Gospodi, Boje", Özbek Türkçesinde "Huda", Kırım Tatar Türkçesinde "Allah" kelimeleri ile ifade edilmektedir. "Allah, günah, hac, helal, melek, şeytan, oruç" vs. gibi İslamî terimlerin Gagauzlar tarafından kullanılması ile ilgili araştırma yapan L. A. Pokrovskaya (1974:139–144) bu terimleri Gagauzların Karamanlıca kitaplarından aldıkları sonucuna varmaktadır.

Günümüzde bile Gagauz Türkçesiyle kaleme alınmış dinî kitaplar çok azdır. 2001 yılında Selanik'te basılan M. Çakir'in tercüme ettiği Dua Kitabı'nın üçüncü basımı Gagauz halkına dağıtılmıştır. Ortodoks Gagauzların elinde bu kitaptan başka Gagauz dilinde dinî kitap yoktur.

İnzov'un, dinî adamların ve yönetimin yaptığı çalışmalar sonucunda kiliseye gitme alışkanlığını edinen Gagauzlar, Sovyetler döneminde köy ve kasabalardaki kiliselerinin çoğunlukla kapatılmasından sonra, bu alışkanlığı yine kaybetmiş olması gerek. Şehirlerde faaliyetini sürdüren kiliselere köylerde yaşayan Gagauz halkı sadece bayramdan bayrama gidebilmekteydi. Sovyetler döneminde devlet memurları ve öğrenciler kiliseye gittiklerini gizlemek zorundaydılar. Gizlemenin sebebi ise, işini kaybetmek ve ayıplanmak korkusuydu (Arnautova 2005; Topal 2005). Sovyetler döneminde kiliselerin yasaklanması, idarenin ve sisteminin ateistler yetiştirme çabaları Gagauz halkının dinî inançlarını sarsmaya başarmıştır[122]. Sovyetler dağıldıktan sonra ise, yeniden açılan ve faaliyete geçen kiliselerde yapılan propaganda sonucunda, orta yaş üstü ve genç kuşak Gagauzlar, genellikle de bayan kısmı, kiliselere daha sık gitmeye başlamıştır. Ortodoks Hristiyan olan Gagauzların her köyde ve şehirde kiliseleri vardır.

Ortodoks Gagauzlar, Ortodoks kiliselerince kabul edilen yedi kutsal ayini (vaftizlik, kutsal yağlanmak, günah çıkartmak, oruç tutup İsa'nın kurbanını kabul etmek, dinî nikâh kıymak, kutsal emirleri yerine getirmek, ölüye kutsal yağ sürmek) kabul etmektedir. Bu genel ayinlerin dışında, günlük olarak evde ve haftalık olarak kilisede ayinler yapılmaktadır. Günlük olan ibadetlerden biri sabah erken kalkıldığında, biri de akşam yatmadan önce olmak üzere, iki vakitte icra olunur. Haftalık olanlar ise, her hafta cumartesi akşamı ve Pazar sabahı kilisede yapılmaktadır. Şehirlerdeki kiliselerde her gün ayinler yapılırken, köylerdekilerde sadece haftalık ve dinî bayram ayinleri yapılmaktadır (Konstantin 2005).

XIX. yüzyılda kilisede yapılan ayinler sırasında kadınlar üst katta "mahfilde" bulunur ve sık parmaklıklar arasından bakarken, erkekler alt katta dururlardı. Kadınların erkeklere karışması uygunsuz telaki kabul edilirdi (Manof 1939:61). XX. yüzyılın başında erkeklerle kadınlar aynı katta, fakat karışmadan, erkekler

---

[122] Sovyetler döneminde Moldova Cumhuriyeti'nin tüm halkı olduğu gibi, Gagauzların da dinden uzaklaşması, bunun gerçekleşmesi için yönetimin düzenlediği ve yönettiği propaganda ile faaliyetlerin hakkında geniş bilgi için bkz.: Loskutova (1979:53), Maruneviç (1983:123-125), Tabakaru (1980:6-15).

önde, kadınlar arka tarafta olmak üzere dururlardı (Moşkov 2004:226). Günümüzde kilise ayinlerine erkekler pek fazla katılmamalarıyla birlikte, köy kiliselerinde erkekler kilisenin ön sağ tarafında durarak kadınlarla yine pek karışmazlar. Şehirlerdeki kiliselerde ise, kadın erkek karışık vaziyette ibadet etmektedirler. Günümüzde ayinler Moldovanca, Rusça ve Gagauz Türkçesi olmak üzere üç dilde yapılmaktadır. Vaazlar ise köylerde genellikle halkın anlayabileceği Gagauz Türkçesinde yapılırken, şehirlerde genellikle Rusça yapılmaktadır.

Ortodoks Hristyan Gagauzların ibadetlerinde ikonaların ve duaların önemli yeri vardır. Kiliselerde yapılan ibadetlerde Gagauzlar, ikonaları ibadet öncesi ve sonrası haç çıkartıp öperler. İbadet boyunca ikonaların karşısında mumlar yakarlar. Yapılan bu ibadetlerle birlikte, dindar Gagauzlar bir işe başlamadan önce ve işi bitirdikten sonra, yemeğe geçmeden önce ve yemekten sonra da haç çıkartıp dua ederler.

“Dindar” kavramı Gagauzlarda; kiliseye gitmek, oruçları tutup hiç değilse yılda bir defa komka almak, birkaç dua bilmek ve İncil’i okumak anlamına gelmektedir. Gagauz Yeri’nde yaptığımız araştırma sonucunda, kendilerine “dindar” diyenlerin birçoğunun nadir olarak İncil’i okuduğu, “kısmen dindarım” veya “çok inançlıyım” diyenlerin birçoğunun ise, hiç dini kitap okumadığı ortaya çıkmıştır. Gagauz Yeri’nde yapmış olduğumuz ankette yer alanlarının %50,5 kendisini dindar, %17,9 kısmen dindar veya çok inançlı olarak görürken, sadece %31,6 kendisini dindar olarak görmemesi ile birlikte, ankette yer alanlarının %45,8 sadece dinî bayramlarda, %21,1 yılda bir defa, %8,4 ayda bir defa kiliseye gitmekte, %7,9 hiç gitmemekte ve sadece %16,8 çok sık olarak kiliseye gitmekte olduğu tespit edilmiştir.

Gagauzların büyük çoğunluğunu oluşturan Ortodoks Gagauzların Hristiyanlığı eklektik bir karakter arz ettiğini söylemek mümkündür. Bu tutum, Hristiyanlık içinde, dinler tarihçilerince Mani dininin bir uzantısı kabul edilen Bogomilizmin,

İslam öncesi eski Türk dini sisteminin ve dinî terminolojide İslamiyetin izlerini bulmak mümkündür[123].

2.2. ORTODOKS HRİSTİYAN GAGAUZLARIN İMAN ESASLARI

A. Manof'un (1939:59–60) ve V. Moşkov'un (2004:222–223) verdikleri bilgilere göre, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başında Gagauzların on ilahi emir ile ilgili fazla bilgileri yoktu. On emirden en önemlisi, Gagauzlara göre, hırsızlığa dair olanı sayılıyordu. Bu emrin ihlal derecesi, ihlali icra eden kimsenin yaşı ile mütenasip addediliyordu. Genç yaşta hırsızlık yapanı Allah'ın affedebileceğine inanılırken, yetişkin veya yaşlıca bir kimsenin hırsızlık yapmasının asla affı olmadığına inanılırdı. Katillik de büyük bir günah olarak görülürdü; çünkü katilin öldürdüğü kişinin günahlarını da üzerine aldığına inanılırdı. Bu meselede, XIX. yüzyıl XX. yüzyılın başında Gagauzların görüşleri muhtelifti. Mesela, dilenci veya pek fakir bir adam, bilhassa bir sakat, bir kör vs. öldürmek en büyük günah addedilmektedir. Çünkü bu tür insanları öldürmemek bir yana, himaye etmek gerektiği düşünülürdü. Diğer taraftan, bir at hırsızını veya bir papazı öldürmek günah sayılmazdı. Papaz ile ilgili bu görüş garip görülmektedir. Fakat, XIX. yüzyıl Gagauzlar arasında yaygın olan, cehenneme ilkin papazların gideceği, sabahleyin bir papazla karşılaşmak hayırlı olmadığı hakkındaki bir inançla papazlara dair mevcut uygunsuz fıkralar göz önüne alınacak olursa, papazları neden at hırsızları derecesinde tuttuklarını kolayca anlarız[124]. Bu papazlara karşı garaz keyfiyeti, Gagauzların putperestlik telakkilerinin bir bakiyesi ve devamı olarak izah edilebilir. Gagauzlar putperest iken, papazları öz düşmanları olarak telakki etmiş olabilirler (Manof 1939:60).

Gagauzlar, papazlara ve umumiyetle ruhanî şahsiyetlere dair putperestlik zamanından kalma, aleyhte fikir beslemelerine rağmen, yüz yüze geldiklerinde

---

[123] Bu konuyla ilgili bkz.: Ciachir (1938:10), Güngör (2007), Maruneviç (1983:96), Moşkov (2004:199-223), Pokrovskaya (1974:139-144), Özkan (1996:31-32).

[124] Papazlara ilgili uygunsuz fıkralar ve hikayeler için bkz.: Manof (1939:60), Moşkov (1904:31-32,126-128,152-153,156-158,197,221-237).

bunlara karşı yine de hürmet ve tazimle muamelede bulunurlardı. Papazla karşılaşınca; erkekler kalpaklarını çıkararak selamlar, kadın ve çocuklar ise elini öperlerdi. Papazın bir isteğini red etmeyi günah sayarlardı (Manof 1939:60; Moşkov 2004:223). Günümüzde de çok inançlı Gagauzlar, papazla karşılaşınca şapka çıkartır; el öperler ve kilise için bir şeyler istenildiğinde yapmamayı günah olarak algılarlar. Bununla birlikte, günümüzde bu tür davranan ve düşünen Gagauz sayısı oldukça azdır (Konstantin 2005; Topal 2005).

2.2.1. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh

Gagauzlar, Ortodoks Hristiyanlığın Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan oluşan "teslis görüşünü kabul etmektedir" (Argunşah 1998:89).

Baba: Gagauzlar, beraber yaşadıkları ve komşuları olan Slav, Bulgar, Moldovan, Rus, Ukrayna halkları gibi, Tanrı için Boje, Gospodi, Domn, Dumnezeu gibi tabirleri kullanmalarıyla birlikte, en çok Allah sözünü kullanmaktadırlar. Gagauzların inancına göre, Allah yaratılmamış; görünen ve görünmeyen her şeyi yapmış ve yaratmıştır (bkz.: Ciachir 1935:10).

Allah, XIX. Ve yüzyıl XX. yüzyılın başındaki Gagauzların tasavvurunda uzun beyaz sakallı bir ihtiyar adamdı. Allah'ın göklerde tahtında oturarak dünyayı idare ettiği tasavvur edilmekteydi. Allah'ın, insan kılığına girerek insanlarla konuştuğuna, insanın işine karıştığına, insana nasihat ettiğine, cezalandırdığına inanılmaktaydı. Allah'ın bazen dilenci kılığına girip insanları sınadığına da inanılmaktaydı (Manof 1939:47; Moşkov 2004:201). Tanrı ile ilgili inanç, bu yönü ile Türklerin geleneksel Hıdır inancıyla bağdaşmaktadır. Zamanla Allah anlayışı gelişme göstermiştir. Eskiden bir yaşlı dede şeklinde tasavvur edilirken, günümüzde Allah'ın şekli ile biçimi hakkındaki tasavvurlar, zihinlerden silinmiş ve daha çok manevi bir ruh anlamına girilmiştir. Moşkov'un 1900'lerde Gagauzlardan derlemiş olduğu Allah'ın şeytanla mücadeleye girdiğini, insanlarla görüşüp konuştuğunu anlatan hikayelerin (bkz.: Moşkov 1904:1-29) birçoğu

günümüzde unutulmuş olup anlatılmamaktadır. Bununla birlikte, Allah'ın "bir insan olarak dünyaya inip" insanları sınadığı konulu Gagauz türküleri yaşlı Gagauzlar tarafından günümüzde de bilinmektedir. Örneğin böyle bir türküde şöyle söylenmektedir:

…Bizim gökte babamız
Bir vakit yere inmiş.
Bir vakit yere inmiş,
Köyün içine girmiş.
Bizim Allah'ımız
Kimse onu tanımamış,
Kimse onu doyurmamış.
Bizim Allah'ımız,
Alıp başını çıkmış
Kıra bayıra gitmiş.
Bizim Allah'ımız
Kıra bayıra çıkmış,
Akatsiya yaprağa yemiş…(Kvilinkova 2003:43).

Türküden de görüldüğü gibi, Gagauzlar Allah'ın bir insan gibi yemeğe gereksinim duyduğunu, insanlar ona yemek vermeyince, kendini doyuramayacak kadar aciz olduğunu ve ağaç yapraklarıyla beslenmek zorunda kaldığını düşünürlermiş.

Oğul: Gagauzlar Hz. İsa'ya "Allah'ın Oolu İsus Hristos" derler. Hz. İsa, Allah'tan doğmuş olup onunla aynı simada olduğuna inanılır. "Aziz Ruh'tan hem Maria Kız'dan tennenmiş, hem adam olmuş" ve insanların kurtulması için göklerden inmiştir (Ciachir 1935:10). İnsanlar için kendini feda eden Hz. İsa, ölümünden üç gün sonra tekrar dirilmiş, göklere çıkarak Allah Baba'nın sağ tarafına oturmuştur. Gagauzlar arasında İsa'nın doğumu, hayatı, çektiği eziyetler, ölümü ve dirilişiyle ilgili bir çok türkü mevcuttur (bkz.: Moşkov 1904:285; Kvilinkova 2003:28-41, 45-47, 50-54).

Kutsal Ruh: Gagauzlar, Kutsal Ruh'un Baba'dan çıktığına ve güvercin şeklinde görülebileceğine inanırlar.

Ortodoks Hristiyanlığın üçlemesine (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'a) dair örnek dua verecek olursak: "Bobanın hem Oolun hem Ayoz Duhun adına. Âmin. Şükür Bobaya, hem Oola, hem Ayol Duha, hem şindi hem hojma, hem daymaların daymalarınadak. Âmin. " (Çakir 2001:6–8).

2.2.2. Ayoz (=Melek) İle Azizler

Melekleri Gagauzlar, Allah'ın kanatlı hizmetkârları olarak düşünürler. Allah'ın, insanların canlarını melek vasıtasıyla aldığı inancı mevcuttur. Allah iyilik ve kötülük yapacağı zaman yine bu melekler eliyle yapar. Gagauzlar, herkesin birer koruyucu meleği olduğuna inanırlar. Bu meleğin, insanı şeytanın kötülüklerinden, insanların nazarından koruduğuna da inanılır (Malacılı 2002:61). Gagauzlar, meleklerin onların hayatlarında aldıkları öneme göre, kesin bir hiyerarşi oluşturmuşlardır (Kvilinkova 1994:2).

Gagauzların melekler ile azizleri karıştırdığına rastlamak mümkündür. Gagauz Türklerinin tasavvurunda meleklerin oluşturduğu hiyerarşiye benzer hiyerarşi azizler de oluşturmaktadır. Gagauzlar için çok fazla önemi olan azizler hiyerarşinin üst kısmında yer alır ve "Sveti" olarak adlandırılır. Bunların sayıları azdır: Sveti Petri, Sveti Nikola, Sveti Yorgi, Sveti Yuvan gibi melekler en çok bilinenlerin arasındadır. Hiyerarşinin daha aşağısında yer alan meleklerinin isimleri önlerine ise "Ay" sıfatı getirilmektedir: Ay Mina, Ay İliya, Ay Todur gibi. Bunların sayıları daha çoktur.

Gagauzlar arasında Allah'ın azizlere görevler ve sorumluluklar verdiğine inanılır. Örneğin, Ay İliya'nın idaresine şimşeklerle bulutlar, Ay Todur'un idaresine atlar ve Ay Görgi'nin ise, bütün diğer hayvanlar girmektedir (Moşkov 2004:201). Bu

inanış itibarıyla, Gagauzlar politeizm döneminde Tanrılara atfettikleri işleri azizlere aktarmışlardır.

Gagauzların tasavvurunda azizlerin de insanlar gibi iş yaptıkları, hatta insanlar gibi imece usulü iş yaptıkları inancı Gagauzların türkülerine de yansımıştır. Örneğin, bir Gagauz türküsünde Allah melekleri imeceye çağırır, gelmeyen olanları ise, insan gibi gücenip küser:

Allah yaptı bir meci,
Bir de meci fidan dikmää.
Her bir ayoza teklif etti.
Her bir ayoz teklife geldi
Salt Arhangel Mihail gelmedi.
Allah ta ona pek gücendi… (Kvilinkova 2003:60).

Gagauzlar arasında melekler ile azizlerin insan şeklinde insanlar arasında dolaştığına, insanlarla konuştuğuna, hatta insanlardan dayak yediğine dair hikaye ve türküler mevcuttur (bkz.: Kvilinkova 2003:55-60,64-68; Moşkov 1904:19-20, 22-27). Bu folklor ürünlerinin birçoğunda melekler ile azizler insanlara karşı acizdir ve onlara yalvarmak zorunda kalırlar:

Sveti Petriylän Sveti İlye
Yalvarêrlar insana.
Yalvarêrlar insana,
İnsan da yalvarsın Allaha.
İnsan da yalvarsın Allaha,
Allah ta ardını dönmesin.
Allah ta ardını dönärsä,
Yerdän maanayı alacek
Yerdän maanayı alacek
Er kara nadaz kalacek
Kızak dolu yüz kişi
Ardına gider bir kişi (Dragan P. 2006).

2.2.3. Şeytan

Gagauzlara göre, tüm şeytanlar erkek cinsindedir; bazıları boynuzlu, bazıları boynuzsuz, kuyruklu varlıklardır. Şeytanların en kurnazı "topal" olanlarıdır. Şeytanlar insanlar arasında dolaşıp "onları her türlü kandırma usulleriyle günah işlemeğe teşvik eden varlıklar olarak tasavvur edilmektedir" (Manof 1939:48).

Gagauzların şeytanla ilgili inanışları efsanelerine de yansımıştır. Şeytanın insan kılığına girmesi, Hz. Meryam ile anlaşma yapması, meleklerin şeytanı kandırması vs. gibi konulu efsaneler XIX. yüzyılda çok yaygındı (Moşkov 1904:22-23,30-31).

Gagauz Türklerinde şeytanın, Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın cennetten kovulmalarına neden olduğuna inanılmaktadır. Gagauzlar, baştan çıkarmanın da, şeytanın bir görevi olduğuna ve görevlerini yapmak için çaba sarf ettiklerine inanırlar (Manof 1939:48).

Gagauzlar, insanın sağ omuzunda nasıl bir meleğin oturduğuna inanırsa, aynı şekilde sol omzunda da bir şeytanın oturduğuna inanırlar. Şeytandan korunmak veya onu kovmak istedikleri zaman, buhar yakılır ve haç çıkartılır. Şeytanın haçtan korktuğuna, onun işaretini görünce kaçtığına inanılır. Bundan dolayı, inançlı Ortodoks Gagauzlar boyunlarında haç taşırlar.

Şeytanın insan şekline girerek, insanları günah işlemeye teşvik ettiğine veya insanların içine girerek, onları yönettiğine inanılır. İnsanın düşüncelerini şeytan tahmin edemez; o, sadece, söze ve harekete aktarılanı bilir. Bu yüzden iyi niyet, sesli söylenmemelidir ki, şeytan duyup bu iyi niyeti bozmasın (Malacılı 2002:61).

Yemek yerken ayaklarını sallamak, şeytanları oraya davet etmek ile sevindirmek ve onlarla ileride isteklerini yerine getirmek anlamında anlaşma

olacağına inanılır. Şeytanla anlaşma yapan insanın ruhunun cehennemde katran içinde kaynayacağına da inanılmaktadır.

2.2.4. Öbür Dünya (=Ahiret)

Gagauz Türkleri, insanlar öldükten sonra, ruhlarının öteki dünyaya gittiklerine inanmaktadırlar. İnsan ölürken melekler gelip onun ruhunu alarak, göklerde oturan İsa'nın önünde diz çökmesi için doğruca göğe çıkarırlar. Ölüm merasimlerini verdiğimiz bölümde de belirttiğimiz gibi, Gagauz Türkleri ruhun geri dönerek, insanı terk ettiği ve ölümünden sonra üç gün cenazesi bulunduğu yerin etrafında dolaştığına inanılmaktadır. Gagauz Türklerinin inançlarına göre, üç gün sonra melekler gelip ruhu alır ve yaşadığında nerelerde bulunmuşsa, ona oraları gezdirirler. Gezdirdikten sonra, cennet ve cehenneme götürerek oraları gösterirler.

Kırkıncı günde yine melekler gelip ruhu tekrar alır; günahları mı, yoksa sevapları mı daha fazla olduğunu anlamak için onu göklere çıkarır. Ruh, bir terazinin ortasına konur. Ruhun sevapları artması için ölenin akrabaları 40. gününde koliva yaparak komşulara, akrabalara, tanıdıklara, vs. dağıtırlar. Terazi meleklerin bulunduğu tarafa meylettiğinde, ruhun günahtan korunmuş olduğu anlamına geldiğine ve bu durumda meleklerin ruhu alıp cennete götürdüğüne inanılır. Terazi, günah tarafına meylettiği durumda ise; şeytanların ruhu alıp cehenneme götürdüğüne inanılır.

Ruhların kesin ayrılışının ise, Hz. İsa'nın ikinci gelişinde olacağına inanılır. Gagauzların inancına göre, Hz. İsa geldiği zaman mahkeme kurulacak, bu mahkemede insanlar hesaba çekilecektir. Bundan sonra "günahlılar" cehenneme, hayır amel işleyenler ise, cennete gideceklerdir.[125]

[125] Bu konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz.: Ciachir (1935:11); A. Manof (1939:52-54); Argunşah (1998:90-91).

Gagauzların bu inanışını yansıtan türküler de mevcuttur. Örneğin bir Gagauz türküsünde bu hayatın fani olduğu, kıyamet günü geldiğinde mahkemenin kurulacağı ve herkesin yaptığına göre cennete veya cehenneme gönderileceği anlatılır:

… Oh, canım, benim canım,
Te o zaman ne olacan,
Suda girilmiş olduynan.
Sabi bizä sormıycak
Nelär idik içtik
İkim nelär biz giyindik.
Sabi bizä soracak,
Kime ne iyilik yaptık,
Kimi de gücendirdik?
Te o zaman ayıracek,
Kendi insannarını
Herkes işine göre.
Günahsızlara deycek:
“Geliniz ardıma,
Diveç yaşamak kabledin”.
Günahkarlara diyecek:
“Gidiniz üzümden
Diveç ateşlere”.
- Oh, canım, benim canım,
Te o zaman ne olacam,
Sabiden kuulmuş olduynan (Kvilinkova 2003:48).

2.2.5. Cennet

Gagauzlar cennete “ray” (=cennet) demektedir. Bununla birlikte, Gagauz Türkçesi ile yazılmış dinî kitaplarda kullanılan “cennet” kavramı da bilinmektedir.

Cennetin; çiçekler, yeşillikler, çok kıymetli taşlar, inci ve mücevherlerle süslenmiş olduğuna inanılır. Orada insanlar kaygısızca, ehlileşmiş olan vahşi hayvanlarla birlikte yaşar. Gagauzların bu inanışı türkülerinde de işlenmiştir. Bir Gagauz türküsünde şöyle denilmektedir:

… Rayın içi yeşillik
Hem yeşillik, hem enginnik,
Raydakı enginnik
Ahrette geçmer zenginnik… (Kvilinkova 2003:44).

Cennetin üç kapısı vardır; bunların anahtarlarını Aziz Petr (Petros) muhafaza etmektedir. “Birinci kapı altındandır, bu kapıdan krallar girer. İkinci kapı demirdendir, zenginlere ve yüksek derecedeki memurlara aittir. Üçüncüsü ise, tahtadan olup, fakirler içindir (Manof 1939:53).

Gagauz Yeri’nde yapmış olduğumuz alan araştırmasında Gagauzların tasavvurlarındaki cennet hayatının, yeryüzündeki hayattan pek farklı olmadığı tespit edilmiştir. Dinî kitapları okuyanlar, cenneti kitaplarda verilen bilgiler doğrultusunda onu tasavvur ederken, dinî literatür okumayanlar ise, onu yaşadıkları hayatın bir devamı olarak görmektedirler.

2.2.6. Cendem (=Cehennem)

Cehennem, Gagauzların tasavvuruna göre yerin dibindedir. Cehennemde kazanlarda katran kaynadığına, katran içinde ise, “günahlıların” olduğuna inanılır. Cehennemde sadece günahlıların iniltileri işitilir. Cehennemin kapısında asılı olan bir tahtada ruhların ölmeden önceki yaptıkları günahlar yazılıdır. Ölünün günahlarını sildirmek için, ölünün akraba ve arkadaşları ölenlerin günahlarının affedilmesi için hayırlı işler, bağışlar yaparlar. Böylece, o listedeki günahların silindiğine inanılır. Gagauzlar, her cumartesi Sveti Petri’nin gelip tahtaya baktığına inanırlar. Bir ruhun tüm günahları silindiğinde Sveti Petri’nin o

ruhu cehennemden çıkarıp cennete kabul ettiğine dair inanç da mevcuttur (Manof 1939:56; Argunşah 1998:91-92).

2.2.7. Oruç

Ortodoks Hristiyanlarda önemli olarak kabul edilen bir yılda dört oruç (=perhiz) mevcuttur. Bu oruçlar şunlardır:

1. En büyük oruç "Paskelle" (=Paskalya) orucudur. Bu oruç "Maslenița"[126] bayramında başlar ve 56 gün sürer. Hicri takvimde belli bir tarihi yoktur; Yulian takvimine göre kutlanıldığından, Hicri takvimde her yıl on gün kadar kayabilmektedir[127].
2. "Kolada"[128] orucu 40 gün sürer. Bu oruç, 29 Kasımdan başlar ve 7 Ocakta sona erer.
3. "Panayıya"[129] orucu, 13 Ağustosta başlayıp ve 28 Ağustosta sona eren bir oruçtur. Bu oruç 15 gün sürer.
4. "Petrov"[130] orucu 15 günden bir aya kadar sürebilir. Petrov orucunun süresi Paskalya Bayramına bağlıdır; çünkü, Petrov orucu Paskalya'dan 50 gün sonra olan Troitsa bayramından 1 hafta sonra başlayarak 12 Temmuz günü sona ermektedir.

Bütün bu oruçlarda et, hayvansal yağlar, süt ve süt ürünleri, yumurta, balık gibi ürünler yenilmemektedir. Oruç boyunca yiyeceklerin bitkisel ürünler olması

---

[126] Maslenitsa, "Sırnaya Nedelya" ismiyle de bilinmektedir. Bu bayram, Rusya'da kışın bitip baharın başlaması ile ilgili kutlanan bir putperest bayramıdır. Hristyanlık öncesi bu bayram yaz gündönümünde kutlanılmaktaydı. Ortodoks Hristiyanlık, bu bayramı kendi bünyesine almıştır, sadece kutlama zamanı Paskalya orucuna ters düşmemesi için (bayramda inanca göre, mutlaka et ve krep yenilmesi gerek), Paskalya orucu başlamadan önce kutlanır. Maslenitsa ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: "maslenitsa" http://ru.wikipedia.org; http://www.maslenitsa.com; http://maslenica.best-party.ru.

[127] Gaguzların bağlı olduğu Rusya Ortodoks Kilisesi günümüzde kullanılan Grigoriyan (= Hicri) takvimini kabul etmeyerek, eski Yulian takvimine göre dinî bayramlarını kutlamaktadır. Bundan dolayı, dinî bayramların Hicri takviminde belli tarihleri yoktur.

[128] Kolada orucu, Noel perhizidir. Gagauzlar arasında bu oruç Krakuin, Kraçuin veya Kırım orucu adıyla da bilinmektedir.

[129] Panayıya orucu, Meryam Ana perhizidir.

[130] Petrov orucu, Aziz Petros ile Aziz Pavlos perhizidir.

gerekmektedir. Sadece orucun belirli günlerinde (mesela, Petrov orucun yarısında, Panayıya orucunun yarısında vs.) balık, süt ve süt ürünleri yenilebilir.

Gagauzlar tarafından Paskalya ile Panayıya oruçları en önemli oruç olarak görülmekte ve genellikle bu oruçları tutmaya çalışmaktadırlar (Kvilinkova 2002:63). Gagauz Yeri'nde uygulamış olduğumuz ankette yer alanlarının sadece %32,1 bütün oruçları tuttuğu tespit edilmiştir. Ankette yer alanların %40,5 hiç oruç tutmazken, %10,5 bütün oruçları olmamasıyla birlikte, yine de oruç tuttuğu; %16,8 ise, çok nadir olarak oruç tuttuğu tespit edilmiştir.

Oruçlar; vücudun, ruhun "temizlenmesi" ve böylece Hz. İsa'ya yaklaşabilinmesi için tutulduğundan, oruç boyunca alkollü içki içmek, birilerine kötü davranmak, kötü düşünmek, cinsel ilişkiye girmek, küfretmek, sigara içmek vs. yasaktır (Baboglu 2000b:139–140; Konsatntin 2005). Gagauzlar yukarıda sözü geçen oruçları tuttuktan sonra, "spiyada olur" (=günah çıkartır) ve komka (=Hz. İsa'nın kurbanını) alır. Oruç boyunca, yukarıda sözü geçen yasak işlemlerden sadece tek bir tanesi çiğnenmiş olduğu halde, komka alınamaz. Gagauz gençlerinin son 10 yıl içersinde oruç tutup komka almalarında büyük artış gözlemlenmektedir (Konstantin 2005; Topal 2005). Gagauz Yeri'nde uygulamış olduğumuz ankete göre, ankette yer alanların %59'nun günah çıkartıp komka aldığı, %41'i ise, hayatlarında hiç komka almadığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte ankette yer alanlarının sadece %14'ü çok sık komka alırken; %7'si yılda iki kez; %22'si yılda bir kez; %17'si çok nadir olarak komka almaktadır. Gagauzlar arasında genellikle kadınlar oruç tutup komka alır; erkeklerin oruç tutup kokma aldığı çok nadir görülmektedir (Konstantin 2005; Topal 2005).

Ruhi ve bedensel iradeyi kuvvetlendirmek, nefsini kontrol etmek, günahları azaltabilmek için yukarıda adı geçen oruçların tutulmasıyla birlikte, inançlı Gagauzlar yılın her Çarşamba ile Cuma günlerinde oruç tutmaktadırlar. Bu günlük oruçlar, büyük oruçlardan farklıdırlar. Genellikle günlük orucu tutanlar, bütün gün boyunca yemek yemez, su içmezler. Ancak, gün batımından sonra yemek yerler. Günlük oruçlar tamamen bitkisel yiyeceklerle açılır; et, hayvansal yağlar, süt ve süt ürünleri, yumurta ve balık gibi yiyecekler kullanılmaz. Günlük

oruçları tutmak isteyen, fakat sağlık durumu gün boyunca aç kalmaya müsait olmayan Gagauzlar, Çarşamba ile Cuma günlerinde hayvansal gıda yemeksizin, sadece bitkisel gıdalar tüketerek günlük oruçlarını tutmaktadırlar.

Çok inançlı Gagauzlar Paskalya orucunun ilk üç gününü "trimur"[131] denilen orucu tutarlar. Trimur orucu boyunca su içilmez, yemek yenilmez. Trimurun üçüncü gününde kilise ayinine katılarak komka alınır ve böylece oruç açılmış olur. Trimuru genellikle genç kızlar ile kadınlar, çok nadir olarak ta erkekler tutar (Konstantin 2005; Baboglu 2000b:139–140).

2.2.8. Hacılık

Ortodoks Gagauzların ibadetlerinden birini de hac oluşturmaktadır. Bu ibadeti yerine getiren erkeklere "hacı", kadınlara "hacıyka" denilirdi (bkz.: Ciachir 1938:10; Zajaczkowsky 1956:256; Bankova 2002:293). Gagauzlar hac için Kudüs'e giderlerdi. Gagauzların, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında hacılık ibadetlerini yerine ne şekilde getirdikleri ile ilgili pek fazla bilgi yoktur. Manof'un (1939:67) verdiği bilgilere dayanarak, biraz zenginleşen bir Gagauzun ilk işinin Kudüs'ü ziyaret etmek olduğunu; hacı adaylarının kilise tarafından yapılan büyük törenlerle uğurlandığını; dönüşte de aynı şekilde karşılandıklarını söyleyebiliriz. Hacılar dönüşlerinde o beldeden getirdikleri hediyeleri dağıtırken, akraba ve dostların da o mukaddes yerleri ziyaret edebilmeleri için dua edilirdi (Manof 1939:67). Gagauzlar hacdan ayrı olarak, "Allah'a dua etmek için" Aynaroz'a ve diğer manastırlara da giderlerdi. O dönemdeki Gagauzların inançlarına göre, Allah, Aynaroz'u kadınların ziyaretlerine yasakladığı için, Gagauz kadınları Aynaroz'a gitmezlerdi (Manof 1939:67).

Sovyetler döneminde Gagauzların hacıya gitmeleri ile ilgili hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Sözü geçen dönemde Sovyetler Birliği sınırları dışına

[131] Bu oruca Gagauzlar "trimur" demekle birlikte, Rusça "neyadenie" olarak da bilinmektedir. Trimur orucu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: "Duhovnoe Çtenie" http://bobruisk2004.narod.ru/dh6.html.

gidebilmek için çok uzun prosedürler gerekiyordu. Böylece, Gagauzlar için de hacılığa gitmek Sovyetler döneminde imkânsızlaşmıştır. Bu dönemde çok inançlı olan Gagauzlar Sovyetler Birliği sınırları içersinde bulunan büyük katedrallere ve manastırlara gitmekteydiler (Konstantin 2005; Jelez 2005).

Zamanla Gagauzlarda “hacılık”, “hacı” kavramları unutulmuştur. İnançlı Gagauzlar günümüzde de Moldova sınırları içinde ve başka ülkelerde olan katedral ve manastırlara gitmeye devam ederler. Bununla birlikte, günümüzde çok inançlı Gagauzların arasından bile Kudüs’e hacılığa gittiklerine dair bir bilgi, alan araştırması sırasında tespit edilememiştir.

2.2.9. Yortular (=Dinî Bayramlar)

Gagauzlar dinî bayrama “yortu” derler. Dinî bayramlar kilise, yani Yulian takvimine göre kutlanır ve bunların sayıları çok fazladır. Bunların büyük kısmı belirli Azizlerin günleri iken, bir kısmı da mukaddes sayılan hadiselerin oluşuyla ilgilidir. Dinî bayramlarda kiliselerde mutlaka ayinler yapılır ve inançlı Gagauzlar bu ayinlere katılırlar.

Dinî bayramlar kendi içinde “büyük yortu” ve sadece “yortu” olarak ikiye ayrılır. Yortu günlerinde yapılan ayinlere genellikle sadece yaşlı ve bebekli kadınlar katılırken, büyük yortularda inançlı olan Ortodoks Gagauzların çoğunluğu katılmaktadır. Büyük yortulara örnek verecek olursak Az.İvan, Paskalya, Az. Görgi, Petrov, Panayıya, Az. Dimitri, Kolada vs. gibi yortuları sıralamak mümkündür. Daha küçük yortulara ise, Az. Yordan, Az.Yani, Az.Trifon gibi yortular örnek teşkil etmektedir. Bu yortularda ikona önünde kandil veya mum yakılır, dua edilir, akraba veya dostlardan biri yortusu olan günün Azizinin adını taşırsa o kişi kutlanır. Büyük yortularda ise, yukarıda sözü geçen uygulamaların yapılmasının yanı sıra bahçelerde çalışılmaz, çamaşır yıkanmaz, dikiş dikilmez, örgü örülmez, hayvan kesilmez. Bazı dinî bayramlarda kadınlar bağışlar yaparlar. Belirli dinî bayramlarda belirli işlerin de yapılmaması yaygındır:

Örneğin, Az. Simon yortusunda kesici alet kullanılmaz, Kesik Başlı İvan yortusunda kırmızı renkte yiyecekler yenilmez vs. gibi (Topal 2005).

Dinî bayram günleri "kutsal" sayılmalarıyla diğer "sıradan" günlerden ayırt edilmektedir. Bu bayram günleri insana "ait" olmadığından, insan bunları işlerini yapmak için kullanamaz (Neçipurenko 1996:144). Bu yaklaşımdan dolayı, dinî bayramlarda "çalışmak" yasaktır.

Biz burada dinî bayramlarının ayrıntılı tasvirleri üzerinde durmadan, Gagauzlar tarafından yine yortu olarak kutlanan, fakat bu kutlamalarını Gagauzların putperest oldukları dönemlerden kalıp Hristiyanlıkla bağdaştırılmaya çalışıldığı bayramlar ile törenler üzerinde duracağız[132].

2.2.9.1. Baba Marta Yortusu

Baba Marta veya 1 Mart yortusu, eski Yulian takvimine göre kutlanarak, günümüzde kullanılan takvimde 14 Mart tarihinde kutlanmaktadır. Halk arasında bugün baharın ilk günü olarak kabul edilir[133]. Çokmaydan köyünde bu bayrama "Sfıntu Dokiya" (=Aziz Dokiya)[134] da denilir. O gün, sabah erkenden evin hanımı halıları, kilimleri, döşek yorganı vs. silkeler ve "pireler dışarı, Mart içeri" ifadesini söyler. Kadınlar, bütün evin kapılarını, camlarını aynı sözleri söyleyerek açar, evi havalandırırlar.

Eskiden bu günde genç kızların, çocukların el bileklerine veya boyunlarına kırmızı ve beyaz yün ip bağlanırdı. Günümüzde bu iplerin yerine yine kırmızı ve

---

[132] Gagauzların dinî bayramlarının ayrıntılı örnekleri ve kutlama şekilleri ile ilgili bkz.: Kvilinkova (2002; 2005:24-76), Malacılı (2002:219-222), Manof (1939:83-98), Moşkov (2004:320,342), Soroçanu (2006:52-71,179-199).

[133] Gagauzların 1918 yılında Yulian takviminden Gregorian takvimine geçmesiyle birlikte, Gagauzlar kendi bayramlarını eskisi gibi kutlamaya devam etmişlerdir. Böylece iki takvim arasında olan 13 günlük bir fark birçoğu bayramlarda ortaya çıkmıştır.

[134] Dokiya, bir kadın ismidir.

beyaz renklerde olan fabrika yapımı “martsişor” veya diğer adıyla martacık”[135] takılmaktadır. Bileklere veya boyunlara bağlanan ipler, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında kırlangıç ve leyleklerin gelmesine kadar çıkarılmazdı. Çocuklar bir leylek görünce, ipi çözerler ve “lelek, lelek havada, Marta, Marta savada” sözlerini söyleyerek bir taş altına saklarlardı (Derjavin 1914:161). Taş altına konulan ipler “Kırk Meçik” (=kırk çilekeş) bayramına kadar orada kalır ve bu bayramda (22 Mart’ta) ip olduğu yerde bulunanlara göre, o yıl hangi hayvanda daha çok yavru olacağına bakılırdı. Taş altında karıncalar bulunduğunda o yıl çok kuzu; kurtlar bulunduğunda çok tay; “paska böceği” bulunduğunda çok buzağı olacağına inanılırdı (Kambur 2005; Kvilinkova 2001a:3). Günümüzde bu âdet uygulanmamaktadır.

Kırmızı ve beyaz renklerde iplerin kullanılması halk arasında çok iyi bilinen bir efsane ile bağlantılıdır. Bu efsaneye göre, günün birinde Kış ile Bahar mücadele ederken, Bahar yaralanır ve al kanı bembeyaz kara damlar. Kanın damladığı yerde, kar erir ve kardelen biter. Böylece, kardelen, kraliçe Bahar’ın müjdecisi olur[136].

Güneşin daha iyi ısıtması için evin saçağına, ağaçlara, evcil hayvanların boyunlarına kırmızı kurdele veya iplik bağlanır (Kvilinkova 2002:70). Meyve ağaçlarının dibinde, duman çıkacak şekilde ateş yakarlar. Böylece dumanın; kötü ruhları ve kışı kovup, ağaçların iyi meyve vereceğine inanırlar. Burada ateşin arındırıcı olan işlevi ön plana çıkmaktadır.

Evin hanımı, eskiden halk arasında yaygın olan bir inanca göre, bu gün mutlaka dikiş yapmalıydı. Bir şey dikince, evdeki farelerin gözlerinin kör edilmiş olacağına ve bu yüzden evin, farelerden zarar görmeyeceğine inanılırdı.

---

[135] Marstişor, mart anlamına gelen Romence “marts” kelimesinden oluşmakta ve kırmızı ile beyaz iplerden genellikle çiçek veya çan şeklinde bir süs olmaktadır. Martacık da denilen bu süsün kırmızı rengi sağlık ile kuvvettin simgesi olduğuna; beyaz ise huzur ile saflığı simgelediğine inanılıyor. Martsişorlar 1 Mart’ta kıyafetlerin göğüs kısmına takılarak Mart ayı boyunca taşınmaktadır. Bu gelenek, Moldova, Ukrayna ve Balkan halklarında da yaygındır. Daha geniş bilgi için bkz.: Barbova (2004), Kösä (2001:6).

[136] Bu efsane ile ilgili bkz.: “S Prazdnikom Vesnı!”, *Nezavisimaya Moldova*, 27.02.1998:12.

Günümüzde bu inanış unutulmak üzere olup, sadece yaşlı kadınlar tarafından bilinmektedir (Malacılı 2002:224).

Baba Marta gününde başka işler yapılmaz. Bu günle birlikte, kadınların dokuz gün boyunca çalışmaları halk inanışına göre yasaktır (Kvilinkova 2002:70). Eskiden bu dokuz gün boyunca kadınlar çalışma yasağını çiğneyecek olurlarsa, Baba Marta'nın sinirleneceğine ve soğukların geri döneceğine inanılırdı (Kambur 2005). Günümüzde ise, bu inancın zayıflamasıyla birlikte, bu yasak bir günle sınırlanmıştır.

Avdarma köyünde eskiden Baba Marta gününde Mart ayında doğmuş olan kuzuyu içeri alma âdeti vardı. Bu kuzuya, "Marta Babusu" (Marta Kadını) olarak hitap edilirdi (Karayani 2006). Yukarıda söylediklerimizden, verdiğimiz efsaneden de gördüğümüz gibi, Gagauzların eski inançlarında mevsimlerin antropomorf ve zoomorf nitelikte oldukları tasavvuru mevcut imiş. Bu uygulama ise, bu tasavvurun bir kalıntısı olabilir.

2.2.9.2. Aziz Lazar Yortusu

Lazari bayramı Paskalya bayramından bir hafta öncesi cumartesi günü yapılır. Bu günün Aziz Lazar'in günü olduğuna inanılır. Halk inançlarına göre, o gün Aziz Lazar'ın ölülerden dirildiği gibi, bütün doğa da dirilecektir (Konstantin 2005; Malacılı 2002:230). Bu inanıştan dolayı Aziz Lazar gününde "Lazari", "Lazarki", "Menevşa" ve "Boyenets" adlarıyla bilinen bir tören düzenlenirdi. Lazari töreni 1970'lerden beri neredeyse hiç yapılmamaktadır.

Lazari töreni 1970'lere kadar, törende yer alanların yaşı, sayısı ve canlandırdıkları roller itibariyle üç şekilde yapılmaktaydı. En yaygın olarak Lazari/Lazarki/Menevşa adlarıyla bilinen tören şekli yapılmaktaydı. Bu törende yer alanlara lazarciler/lazarkiciler denilirdi. Tören genel çizgileri ile şu aşamalardan ibaretti: Sabahın erken saatinde, 7–9 yaşlarındaki üç kız çocuğu

bir araya gelerek, aralarından birini gelin seçerler. Gelinin elinde, bir sepet ile “basma”[137] olur. Kızlardan biri “gelin” olurken, diğer ikisi “düğüncü” olur. Bu grup, köydeki evleri dolaşıp türkü söyler. Türküyü genellikle “düğüncüler” söyler; bu esnada, “gelin”, türkünün temposuna göre oynar.

Gagauzlarda Lazari töreninde söylenen şu üç türkü bugün de, bilinmektedir:

1. Derede Menevşe gördüm
Bir kız, bir gelin bir yerde
Sordum evlerini nerede
“Karşıda, köşe başında
İçerde gümüş gerdana
Kadınım yastık altında
Üç yanı altın döşeli
Dört yanı sedef döşeli.”
— Kalk kadınım,
Ver bana yımırta (Malacılı 2002:230–231).
2. – Mari, Yanke, Lüştübanke,
Ne gezersin sokaklarda?
— Ben gezerim, kadın gibi,
Hem yanarım, odun gibi,
Yana-yana kül olurum
Sofranızda mum olurum (Malacılı 2002:231).
3. Uçtum, gittim dala kondum, Lazari, Lazari,
Dal da bana yemiş verdi, Lazari, Lazari,
Ben emişi göke verdim, Lazari, Lazari,
Gök ta bana yağmuru verdi, Lazari, Lazari,
Ben yağmuru yere verdim, Lazari, Lazari,
Yer de bana çimen verdi, Lazari, Lazari,
Ben çimeni koyuna verdim, Lazari, Lazari,
Koyun bana kuzu verdi, Lazari, Lazari,
Ben kuzuyu beye verdim, Lazari, Lazari,

---

[137] Basma, yaklaşık olarak 30x30 ebadında bir mendildir.

Bey da bana katır verdi, Lazari, Lazari,
Pindim gittim kara suya, Lazari, Lazari,
Kara suda kannar akar, Lazari, Lazari,
İki dilber durmuş bakar, Lazari, Lazari,
Küçüceene alma attım, Lazari, Lazari,
Büyüceene selam verdim, Lazari, Lazari (Malacılı 2002:231).

Genellikle, akrabaların ve tanıdıkların evlerine gelince uzun Lazari türküsü, yabancılarda ise, kısa türküler söylenirdi. “Gelin” elindeki mendili, evin hanımına verir ve ev hanımı da mendile yumurta veya para koyup geri verirdi. Toplanan yumurtayla paraları kızlar aralarında bölüşürlerdi (Malacılı 2002:232; Uzun 2005).

Boyanets/Boyenets adlarıyla bilinen tören de, aynı şekilde yapılır; sadece gruplar ikişer kızdan oluşurdu. İki kız çocuktan biri gelin, diğeri damat olurdu (Kvilinkova 2002:76). Yine Lazari/Menevşa adlarıyla bilinen törende, 13–15 yaşlarında genç kızlar, 8–10 kişilik gruplarla yer alırdı. Kızlar genç gelinlerin rolünü oynayarak başlarını “yeni gelin” şeklinde bağlarlardı (Kırım 2006; Terzi 2006).

Lazari töreni 1970’lerden 2000 yılına kadar neredeyse hiç yapılmıyordu. 2000’den itibaren Gagauzların Baurçi, Beşalma, Kıpçak köylerinde ve Kongaz kasabasında Lazari töreni yine yapılmaya başlanmıştır. Okullarda çocukların törenlerle ilgili bilgi almaları, bu törenleri drama gösterileri yaparak onları “yaşatmaları”, bu törenlerin yeniden canlanmasına neden olmuş olabilir[138].

Lazari bayramında yapılan törende sadece kızlarla kadınlar yer almaktadır. Erkek rollerini de kızlar oynamaktadır. Gagauzlarda yapılan bu tören Bulgar,

---

[138] Gagauzlarda yapılan Lazari töreni ve törende söylenen türküler varyantları için bkz.: Baboglo (2000b:140-142), Kvilinkova (2002:74-81; 2005:52-54), Manof (1939:87), Moşkov (2004:326-327), Soroçanu (2006:185).

Sırp, Makedon, Romen, Moldovan ve Ukrayna halklarında, 1950'lere kadar çok yaygın bir şekilde yapılmaktaydı (Kvilinkova 2002:53-54; Moşkov 2004:346).

J. G. Frazer'e (1991:103) göre, bu tür törenler baharda doğanın uyanışı ile ilgilidir. Törendeki çocuklar, evlere ziyaretleri para, ya da yiyecek şeklinde bir hediyeyle ödüllendirilen yararlı bitki ruhunun temsilleridir (Frazer 1991:91). Avrupa'da bitkinin ruhunu temsil eden kişi, kral, ya da kraliçe olarak bilinirken (Frazer 1991:91), Gagauzlarda bu kişi, "gelin" olarak çağırılır. Dramatik olarak temsil edilen bitki dünyası güçlerinin evlenmesi Gagauzlarda bir gelin ve damat ile temsil ediliyorsa, düşünülen şey bu şekilde temsil edilen güçlerin "bu törenle gerçekten de daha üretken olmalarının sağlanacağıdır" (Frazer 1991:103). Eskiden Gagauzlar yaratmak istenilen olayı dramatik olarak temsil ederek, bu temsilin istenen olayın meydana gelmesini etkilediğine ya da en azından ona katkıda bulunduğuna inanıyor olabilirdi, fakat günümüzde bu törenin uygulanmaya devam etmesine karşılık, törenin amacı tamamen unutulmuştur.

2.2.9.3. Pipiruda [139]

14 Mayıs'ta kilise takvimine göre, Aziz İeremiya günü olarak kutlanır. Gagauzların halk takvimine göre ise, bu tarihte, Aziz İeremiya ile hiçbir ilgisi olmayan "Germanço" veya "Pipiruda" töreni yapılmaktadır. Bu törenler, eski dönemlerde kuraklık olduğunda düzenlenmekteydi (Manof 1939:91). XIX. yüzyıldan beri ise, bu tören halk takviminde 14 Mayıs tarihinde düzenlenmektedir. Pipiruda terimi, "kelebek" anlamına gelen "peperuda" Bulgarca kelimesinden oluşmuştur (Derjavin 1914:166).

Törende Gagauz Yeri'nin her bölgesinin kattığı farklı özelliklerinin olmasıyla beraber, genel olarak şu şekilde yapılmaktadır: Sabah vakti 13–14 yaşındaki kız çocukları, 6–8 kişilik gruplar halinde toplanır, aralarından birini, genellikle öksüz olanı, "gelin" seçerler. Gelin olan kız ince elbiseler giyer, başına çiçeklerden

[139] "Pipiruda" terimi Bulgarca bir terim olup Gagauz Türkçesinde karşılığı yoktur.

yapılmış taç takar, bir eline kovayla su, diğerine otlardan yapılmış bir buket alır. Kızlar, köy evlerini teker teker dolaşarak türkü söyler, oynarlar. Gelin olan kız, buketini suya batırarak ev sakinlerine ve gruba su serper. Bu esnada grup şu türküyü söyler:

Pipiruda gezerim
Allah'a dua ederim:
"Ver Allah'ım yağmurcuk,
Tarlalara çamurcuk,
Teknelere hamurcuk,
Sinilere kolaççık,
Fırınnara ekmecik,
Ver, Boje, yağmurcuk (Malacılı 2002:228-229).

Evin hanımı "gelinin" üstüne su döker, kızlara ise un, yumurta, yağ, pirinç gibi armağanlar verir. Eskiden kızlar, dolaştıkları her evden bir torba içine toprak biriktirirlerdi. Bu topraktan çamur, çamurdan da "Germanço" denilen kukla yaparlardı. 1900'lerden beri, kızlar köydekileri kutlamaya çıkmadan önce bu kuklayı çamurdan, ya da ottan yaparak, kukla ile birlikte gezerlerdi (Derjavin 1914:166; Malacılı 2002:229). Ertesi gün gruptaki kızların birinin evinde toplanarak, Germanço kuklaya cenaze töreni düzenlenir. Toplanan erzaklardan yemek yapılır. Germanço'yu bir dere veya su kıyısında gömerken, ya da suya atarken herkes ağlar ve şu sözleri söylerler: "Germanço, Germanço, biz sana ağlıyoruz, sen de Allah'a ağla ve söyle, yalvar bize yağmurcuk versin". Defin esnasında, bütün hazır bulunanlar, birbirlerini suyla ıslatırlar ve bundan sonra hazırlanan yemekleri Germanço'nun şerefine yerler (Malacılı 2002:228–229).

Pipiruda törenini inceledikten sonra, bu törenin içinde iki ayrı tören olduğu anlaşılmaktadır. Pipiruda ve Germanço törenlerinin kökenleriyle ilgili değişik görüşler mevcuttur. Bulgar araştırmacılara göre, bu törenlerin kökenleri Balkan halklarının putperest geçmişinde saklıdır, zira Kaloyan ve German törenlerinin yayıldığı bölge, Trak kavimlerinin Kuzey grubunun yayıldığı bölge ile aynıdır (Kvilinkova 1999:102-103). Rus Etnografi Okulu (B. Rıbakov, V. İvanov, V.

Toporov, N. İ. Tolstoy ve S. M. Tolstoy gibi araştırmacılar) ise, "peperuda" törenin kökeninin Slavların gök ve şimşek tanrısı Perun ile ilgili olduğu düşüncesindedirler (İvanov 1974:106,108–109; Tolstoy 1978:97). Pipiruda törenin temelinde tüm Balkan-Karpat bölgesinde (Bulgar, Arnavut, Romen, Moldovan, Yunan, Sırp, Makedon vs. gibi halklarda) bilinen ölüp dirilen doğa tanrısı ile ilgili inancın yattığı düşüncesi de mevcuttur (Tokarev 1978:201, 224–226, 244, 262, 265, 275; Zelençuk 1976:195–196). Ayrıca Pipiruda ile Türkiye'de bilinen "Çömçe Gelin" oyunu büyük benzerlikler göstermektedir[140].

Germanço kuklanın törende yer almasıyla ilgili muhtelif görüşler vardır: Bir görüşe göre Germanço, doğanın gelişmesini engelleyen afet sureti iken; diğer bir görüşe göre, halkın afetlerden kurtulması için verilen bir kurbandır; başka bir görüşe göre ise, Germanço'nun suretinde halk, kuraklığın sonuçlarını canlandırmakta, tanrıyı merhamete getirmeyi amaçlamaktadır (Kvilinkova 1999:103).

Gagauz Türklerinin pipiruda yağmur yağdırma törenine benzer tören, âdet veya oyun Balkan-Karpat bölge halklarından başka, Asya, Kafkasya, Anadolu, Avrupa halklarında da, kısacası dünyanın birçok yerinde, mevcuttur ve *bodi, bodi bostan, dodu, dodole, gode, gelin gok, çömçe gelin, kepçe gelin, yağmur gelin, mindaki* vb. gibi isimlerle adlandırılmaktadır[141]. İ. Başgöz (1986:13–23) kendi çalışmasında bu adların "kurbağa, kurbağa yavrusu" anlamına gelen kelimelerden oluştuğunu ileri sürmekte ve Asya'nın Çin ve Hindistan gibi memleketlerinde kurbağanın yağmur tanrısı olarak tanındığına dair bilgiler sunmaktadır (Başgöz 1986:13–23).

Bütün bu törenlerin yalnızca seyirlik, ya da dramatik gösteriler olmadığı, en azından başlangıçta öyle olmadığı unutulmamalıdır. Bunlar, dramatik olarak temsil ettikleri etkiyi yaratmak için düzenlenmiş büyülerdir (Frazer 1991:103).

---

[140] Bu konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz.: Başgöz 1986 :13-23; İnan 1968:480-481.

[141] Bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi, örnekler ve kaynakçası için bkz.: Başgöz (1986:13-23), Frazer (1991:14-21, 85, 101-103, 236-237), Gordelevskiy (1962:61), Gözaydın (1987:165-171), İnan (2000:165; 1968:480-481), Kvilinkova (1999:103), Madaeva (1983:87-94), Şimşek (2003:78-87), Tan (1982:469-478), Taylor (1989:96),

XIX. yüzyılda pipiruda töreni bir putperest geleneği olduğu için, Gagauz Türklerinde törenin uygulanması papazlar tarafından yasaklanmıştı. Bu törenin yerine yağmur yağması için Allah'a toplu duaların yapılması alternatifi sunulmuştu (Kvilinkova 1994:2). Yasaklara uymayıp putperest geleneğini uygulamaya devam eden Gagauzlara cezalar verilmesine (bkz.: Kvilinkova 1994:2) rağmen, Gagauz halkı bu geleneği unutmadan neredeyse günümüze kadar getirmiştir. Pipiruda töreni daha az olmasıyla birlikte, Sovyetler döneminde de uygulanmaya devam etmiştir (Kırım 2006; Karayani 2006). Günümüzde okullarda Gagauz dili ve edebiyatı derslerinde öğretmenlerin bu tür törenleri anlatarak çocukların tören ile ilgili bilgi almalarını sağlamaktadırlar. Şehirlerde bu tören artık yapılmazken, köylerde törenin uygulanmasına rastlamak mümkündür.

2.2.9.4. Hederlez (=Hıdrellez)

Hıdrellez bayramı Gagauzlarda bütün Türk dünyasında olduğu gibi, 6 Mayıs'ta kutlanmakta ve diriliş, bereket, umut ve gençlik anlamına gelmektedir. Gagauzlar arasında Hıdrellez, yeni bir devreye bir geçiş bayramı olduğundan, yılın en büyük bayramı sayılırdı ve XX. yüzyıla kadar üç gün boyunca kutlanırdı (Kvilinkova 2001b:12). Günümüzde Hıdrellez, yine en büyük bayramlardan birini teşkil etmekle birlikte, onun ile aynı gün kutlanan Aziz Georgiy (=Saint Georges) veya Gagauzlarda yaygın olarak Sveti Georgi, Sveti Yorgi adlarıyla da bilinen dinî bayramı ile bugün bir sentez oluşturmuş durumdadır. Eskiden Gagauzlar için Hıdrellez, her şeyden önce bir yaz başlangıcı bayramıydı. Bu bayram, bir yılbaşı bayramı olarak kutlanır ve Kasım bayramına kadar sürecek yazın başladığını Gagauzlara müjdelerdi (Kvilinkova 2001b:12).

Hıdrellez bayramının temelini ölüler kültü, su kültü, kurban, hayvancılık ve çiftçilikle ilgili gelenek ve görenekler oluşturmaktaydı (Kvilinkova 2005:57). Zamanla, Hristiyanlığın da etkisiyle Gagauz Türklerinde bu gelenek ve

göreneklerin birçoğu unutulmuştur; uygulanmaya devam edenlere ise, yeni dinî yorumlar yüklenmiştir.

Hıdrellez bayramının en önemli hususunu 1950'lere kadar kesilen kurbanlar oluşturmaktaydı. Her Gagauz ailesi, o gün mutlaka bir kurban kesmeye gayret ederdi. Çok fakir olanlar kurban kesemediklerinden, kurbansız kalmamaları için, kurban kesenler mutlaka bu ailelere de kurbandan verirlerdi (Baboglu 2000b:147–148). Kurban için genellikle erkek cinsinden koyunlar bazen de boğalar seçilirdi. Kurbanlık hayvanın mutlaka sağlıklı ve iyi beslenmiş olması gerekirdi.

Kurban kesilmeden önce haç çıkartılır, dualar okunurdu. Kurban, hayvanın en az seviyede acı çekecek şekilde kesilmesine dikkat edilirdi. Kurbanın kanı kazılan küçük çukura akıtılırdı. Aile üyelerinin alınlarına, evin kapılarına kurbanın kanıyla haçlar çizilirdi. Bu uygulama ile kötü ruhlardan korunulabileceğine inanılırdı.

Kesilmiş kurban parçalanmadan iyice temizlendikten sonra, içi bulgur (zamanla bulgurun yerini pirinç almıştır) ile doldurarak özel kaplarda fırında pişirilirdi. Kurban yemeği, “kurban” olarak adlandırılırdı. Yemek hazır olunca papaz tarafından okutulur; fakir fukaraya, komşulara dağıtılır ve ancak bundan sonra, kurbanı kesen aile tarafından yenilirdi. Kurban kesilen hayvanın kemikleri rasgele bir yere veya köpeklere asla atılmaz; toplanarak derin bir çukura gömülürdü[142].

Günümüzde Gagauzlar, Hıdrellez'de, eskisi kadar çoğunluk bir şekilde olmasa da, kurban kesmeye devam etmektedirler. Kesilen kurbanların yanı sıra, canlı olarak da kurban bağışlandığı bilinmektedir (Soroçanu 2006:60). Kesilen kurban kanıyla yapılan uygulamalar günümüzde uygulanmamaktadır. Kurban kesilmesi

---

[142] 1950'lere kadar Gagauzlarda Hederlez'de kesilen kurbanlar, kurbanların kesilme şekilleri, kurban etiyle hazırlanan yemekleri vs. hakkında bkz.: Argunşah (1998:98), Baboglu (2000b:147-149), Dıhanov (1999:182,188-189), Kvilinkova (2001b:12; 2002:96-97; 2005:58-59), Manof (1939:89-90), Moşkov (2004:333-334).

günümüzde genellikle topluca kiliselerde yapılmakta; bunlar, köy veya şehir kurbanı olarak da adlandırılmaktadır (Konstantin 2005; Topal 2005).

Hıdrellez bayramında 1950 öncesi, köy ve kasaba merkezlerinde toplu horular, şenlikler düzenlenirdi. Horular bittikten sonra, koşular ve güreşler yapılırdı (Baboglu 2000b:148). Sovyetler döneminde yavaş yavaş uygulamadan kaldırılan bu gelenekler, Sovyetler dağıldıktan sonra tekrar yaşatılmaya başlatıldı. 2000 yılından beri her yıl Hıdrellezde, "Estrada Türkü hem Oyun Festivali 'Hederlez'" diye bir tören düzenlenmektedir. Kimi yerleşim yerlerinde, o yerlerin belediye başkanlarının inisiyatiflerine göre, koşular, güreşler de düzenlenmektedir.

Hıdrellez bayramında kiliselerde yapılan ayinlerde papazların dualar okuyup insanlara dağıttığı ayazmayı Gagauzlar, hayvanların sağlıklı olmaları için onlara verdikleri suya ilave ederler. Günümüzde, hayvanların sağlıklı olmasını sağlayabileceği büyüsel işlevi papazın okuduğu suya addedilirken, eskiden bu büyüsel işlevin doğanın kendi sularında olduğuna inanılırdı. Eskiden Hıdrellez sabahı düşen çiğ ile gözler, eller, ayaklar yıkanırdı. Bu uygulama yapılınca, bütün yıl boyunca bunların arımayacağına inanılırdı (Kvilinkova 2002:96). Kazayak köyünde Hıdrellez günü pınardan getirilen suyun büyüsel güçleri olduğuna inanıldığından, Gagauzlar bu "Georgi suyu" ile yıkanır, hayvanlara verirlerdi (Kazaklı 2005; İvanova 2005). Bitkilerin de Hıdrellezde büyüsel güçlerinin çok fazla olduğuna inanıldığından, kadınlar şifalı bitkiler toplayıp kuruturlardı. Günümüzde bu inanışın zayıflamış olmasından dolayı, Hıdrellez günü sadece bazı yaşlı kadınlar şifalı bitki toplamaya devam ederken, Gagauzların geneli bitkilerin şifa gücü ile Hıdrellez arasında bir bağlantı görmemektedirler.

Hıdrellez bayramına has olan ve günümüzde unutulmuş olup uygulanmayan âdetler arasında, bu gün gençlerin tartılma ve boy ölçme, salıncaklarda sallanma âdetleridir[143]. Boy ile kilonun niye illa Hıdrellez gününde ölçüldüğüne

---

[143] Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Baboglu (2000b: 148), Derjavin (1914:165), Manof (1939:90), Moşkov (2004:334).

dair bir bilgi halk arasında muhafaza edilmemiştir. Muhtemelen, bu günün yılbaşı günü görülmesinden dolayı, bir yıl içinde gençlerin ne kadar büyüdüğü ölçülmek istenirdi. Salıncaklarda sallanma uygulaması ise, yaz vakti işlerin "hafif" geçmesi için yapılırdı (bkz.: Moşkov 2004:334; Kvilinkova 2002:98).

Hıdrellezin ikinci gününde, Gagauzlar kıştan sonra ilk defa hayvanları tarlaya çıkarırlar. Hıdrellezde çobanlarla anlaşmalar yapılır ve bugünden Kasım bayramına[144] kadar koyunlar, keçiler çobanların sorumluluğunda kalır. Hıdrellezden önceki akşam koyunların kırkıldığı "kırklık" (=makas) bir iple sıkıca bağlanır. Bu uygulama ile koyunların kurtlardan korunduğuna inanılır. Gagauz Yeri topraklarında son 20–30 yıl pek kurda rastlanmadığından olsa gerek, bu inanış işlevselliğini kaybederek günümüzde oldukça zayıflamıştır. Bununla birlikte, yaşlı Gagauzlar "ne olur, ne olmaz, hayvanlara bir zarar gelmesin" diyerek, bir tedbir niyetinde bu uygulamayı yapmaya devam ederler (Çavdar S. 2006).

Gagauzlarda Hıdrellez bir anlamda ölüleri anma günü olarak da bilinir (Dıhanov 1999:182). Bu yanı ile Hıdrellez, en çok Komrat şehrinde Kıpçak Dağı'na yapılan toplu yürüyüş ile görülür. Komrat sakinleri ve dolayındaki köylerden gelenler, Hıdrellez sabahı, Komrat Kilisesinde yapılan ayine katılır ve ayinden sonra papaz ile birlikte Kıpçak Dağı'na giderler. Eskiden veba salgınlığı yüzünden bu Kıpçak Dağı'nda yüzlerce kişi ölmüştü. O zamandan beri Kıpçak Dağı, Hıdrellezde salıncakların kurulduğu yer olmuştu. Burada kurulan salıncaklarda salınanların refahı sağlanacağına, yaz boyunca işlerin rahatlıkla halledileceğine inanılırdı (Petroviç 2005). Günümüzde salıncaklarda sallanılmamasına karşılık, Kıpçak Dağı'na yapılan yürüyüşler devam ediyor.

Yukarıda söylediklerimizden de görüldüğü gibi, Gagauzlar Hıdrellezde eski Türk geleneklerini uygulamaktadırlar. Bu geleneklerin bir kısmı unutularak günümüzde artık uygulanmamakta, bir kısmı ise Hristiyanlığa uydurularak sanki bir Hristiyan geleneği imiş gibi uygulanmaktadır. Gagauzlar, Hıdrellezde

---

[144] Kasım bayramı 8 Kasım tarihinde kutlanmaktadır.

yaptıkları bir takım işlemlerin bereketi, sağlığı sağlayacağına inanmaktadırlar. Hıdrellez Bayramı, Türkiye Türkleri tarafından da kutlanmaktadır (Boratav 1994:222–224).

2.2.9.5. Rusali[145]

Rusaliler, insanlarla çeşitli suretler altında münasebette bulunduğu inanılan mitolojik varlıklardır (Kvilinkova 2000:16). Rusalilerle ilgili bayramlar, XIX. yüzyılda bir hafta boyunca sürüp törenlerle kutlanırken, XX. yüzyılda bu kutlamalar, 2–3 güne iner; günümüzde ise, alan araştırması yaptığımız Gagauz Yeri'nde, törenle kutlamaların hiç yapılmadığı, sadece bir gün süresince bazı kaçınmalara başvurulduğu tespit edilmiştir.

Rusali bayramları, XIX. yüzyılda "Troitsa" Hristiyan bayramından itibaren bir hafta boyunca kutlanırken, günümüzde sadece Paskalya Bayramından 25 gün sonra, Çarşamba günü kutlanılır ve "Rusali Çarşambası" denilir. Bu bayram, halk arasında "Karı Yortusu" (=Kadın Bayramı) olarak bilinmektedir. Günümüzde bu bayramın neden kadın bayramı olarak bilindiğini, kadınlarla ne tür bir bağlantısı olduğunu Gagauzlar bilmemektedirler. Oysaki, XX. yüzyılın başlarında Rusalilerin şerefine, onları merhamete getirmek için Gagauz kadınları tören yaparlardı.

Bu tören, Rusali Çarşambası yapılması ile başlar ve iki etaptan oluşurdu: Birinci etap "Rusalileri getirmää"; ikinci etap, "Rusalileri koolamaa"dır. Bu tören bazı lokal değişiklikler göstermesi ile birlikte (bkz.: Kvilinkova 2002:105-106), genel çizgileri ile bir düğün şeklinde yapılırdı. "Düğünde" yer alan erkek rollerini de (örneğin Avdarma köyünde törende "damat", "sağdıç" yer alırdı) kadınlar

[145] Rusali terimi Gagauzlara komşu halklarından geçmiştir ve Türkçe karşılığı yoktur. Bulgarlarda bu bayrama "rusalya" denilmesi, kiliseye çiçek açmayan, fakat hoş kokulu "Rozaliya" nebatından geldiğine inanılmaktadır. Eski Roma'da bu nebatın adını taşıyan "Rozaliya" bayramı (rosaria, dies rosal, rosation) Nisan ayında, Bizans'ta ise Paskalya'dan sonra icra kılındığı bilinmektedir (bkz.: Petroviç 2003:42).

oynardı. Tören, köy dışında kırlarda yapılmaya başlar ve törende yer alan bir kadının evinde gecenin geç saatlerine kadar devam ederdi. Törende en önemli rol gelin Rusali'ye düşerdi. Gelin Rusali'ye beyaz gelinlik giydirilir ve beline kırmızı kurdele bağlanırdı. Kulak arkasına kırmızı çiçekler takılırdı. Kırlarda düzenlenen eğlencede gelin Rusali, bütün kadınları horuya kaldırır ve herkes oynar, dans ederdi. Gelin, ağaca bağlanmış halat ile yapılmış salıncakta sallanırdı. Horu oynayanlara ve oradan geçenlere bir kadın su serperdi. Törende yer alan kadınlar, köy girişinde yine bir horu yapar ve aralarından en yaşlı olan bir kadın bir maşrapa su dökerek, "Buyurun, Rusaliler, bereketle" sözleri ile Rusalileri köye davet ederdi. Tören geç saatlere kadar yapılan eğlencelerle birinci etabını sonlandırmış olurdu (Kvilinkova 2002:105–106).

Rusali bayramlarının ikinci etabı bir hafta boyunca yapılan kaçınmalardan oluşurdu. Bu süre boyunca, Rusalileri kızdırmamak için tarlalarda çalışılmaz, çamaşır yıkanmaz, ciddi işler görülmez, dere ve göl gibi su kaynaklarında yıkanılmazdı. Rusalilerin şerrinden korunmak için, ayrıca, bir hafta boyunca evin odalarına, yataklara, giydikleri kıyafetlerin ceplerine pelin otu konulurdu. Rusali, haftanın son gününde ise, Rusaliler "kovulurdu" (bkz.: Kvilinkova 2000:16; Iusıumbeli 2005:217-218).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, günümüzde "düğün" şeklinde törenler yapılmamaktadır. Törenin yapılmamasıyla birlikte, Rusalilerden korunmak için yapılan bütün uygulamalar eskiden beri aynı şekilde uygulanmaktadır (Balaban 2006; Kambur 2005). Rusalilerin şerefine toplu şekilde yapılan törenlerden başka, Rusalileri her bir evde, her bir kadın ayrıca da karşılardı. Günümüzde artık unutulmaya yüz tutan geleneğe göre, Rusali Çarşambası sabahının erken saatlerinde evin hanımı bir maşrapa suyu avlu önüne döker ve Rusalileri davet ederdi. Bu uygulamayı yapmak ile, o yılın onlar için bereketli olacağına inanılırdı (Kvilinkova 2002:106).

Rusali bayramı süresince Gagauzların yaptığı kaçınma ve korunmalar Moldovan, Romen ve Bulgar halklarınkilerle büyük benzerlik göstermektedir. Bu

benzerlik, bayramın adlandırılmasında (Rusalya, Rusali, Rusalii) ve tören yapılışlarında da mevcuttur (Kvilinkova 2000b:16).

"Rusali", Hristiyanlık öncesi Slavların, ırmaklarda bulunan perilere verdikleri addır (Kurat 1948:12). Rusaliler sarhoş, dilsiz veya deli kişi suretinde görünebilirler. Ayrıca, Rusali Çarşambası dere boyunda, tarlalarda görünebilirler. Halk arasında Rusalileri görüp yaşanan olaylarla ilgili rivayetler vardır[146]. Rusalileri Gagauz Türkleri iki çeşide ayırtmaktadırlar: İyi Rusaliler ve kötü Rusaliler. İyi Rusalileri, bazen 5–6 yaşında olan uzun saçlı kızlar; bazen de, yetişkin insanlar suretinde tasavvur ederler. Bunlar, beyaz elbiseler giyer, su boyunda dans etmeyi, salıncakta sallanmayı çok sever ve insanlardan korkarlar. Ayrıca bu Rusaliler, ekinlere bakar, onları sularlar. Bu bağlamda, iyi Rusaliler, ekinler hamisidir. Kötü Rusaliler ise, siyah veya renkli elbiseler giyer, iri yapılı ve çirkin suretlerde görünebilirler. Bunlardan insanlar çok korkar, çünkü kötü Rusaliler, insanların aklını alabilir, felç edebilir, çeşitli kötülükler yapabilirler. Rusaliler, insan suretinde erkek de olabilirler. Kadın suretinde olan Rusaliler uzun saçlıyken, erkek suretindekiler kısa saçlıdır (Kvilinkova 2000b:16).

Gagauzların Rusaliler hakkında bu ikili tasavvuru, Gagauzların kötü ve iyi ruhlara olan inanışlarından kaynaklanmış olabilir (Kvilinkova 2000b:16). Rusalileri sinirlendirmedikçe, onlardan bir zarar gelmeyeceğine inanılır.

Romen, Moldovan ve Doğu Slav halklarında olduğu gibi, Rusaliler, Gagauzlarda da ekinlerin hamisi ve su kaynaklarının ruhları olarak tasavvur edildiği görülmektedir (bkz.: Iusıumbeli 2005:217-218; Kvilinkova 2000b:16).

---

[146] Rusalilerle ilgili rivayetlerinden birinde şöyle denilmektedir: "İki kardeş Rusali yortusunda kıra koyun otlatmaya giderler. Geceleyin, koyunları bir yamaçta otlatırken, 3 metre boyunda, kafası bir buğday ölçeği iriliğinde olan bir adam çıkagelir. Bu adam kaval çalmaya başlar. Az sonra, öteki gibi, yalnız daha kısa birisi de gelir, trampet çalmaya başlar. Sayıları on ikiyi buluncaya kadar başkaları da toplanır, da hep beraber horon tepmeye başlarlar. İki kardeş bunları seyrederler. Küçüğü onların yanına gidip horaya katılmak ister. Fakat büyüğü "Rusali" olduklarını söyleyerek küçüğünü bırakmaz. Yanlarında durmadan havlayan bir de köpek varmış ve Rusaliler köpeği daha çok havlasın diye kışkırtırlarmış. Rusaliler oğlanları kovalamaya, onlar da kaçmaya başlamışlar. Bu esnada Rusalilerin ayakları altındaki topraklar sarsılıyormuş. Oğlanlar bir dört yol ağzına gelince, Rusaliler kayboluvermiş. Hakikaten Rusali gördüklerini ve eğer dört yol ağzına varmaya muvaffak olmasaymışlar, mahvolmuş olacaklarını sonradan anlamışlar" (bkz.: Manof 1939:57). Rusalilerle ilgili rivayetler için ayrıca bkz.: Kvilinkova (2000b:16), Moşkov (2004:210-211).

Gagauzlara coğrafi konumlarından çok yakın olan bu halkların (Romen, Moldovan, Bulgar, Ukrayna halkları gibi) inanışlarına benzer inanış olmasıyla birlikte, Gagauzlarda olan Rusali ile ilgili kimi inanışlar, Avustralya halklarında olan göl ruhlarıyla ilgili inanışlarla da, büyük benzerlik göstermektedir. Bu halklarda, göllerde yaşayan su ruhunun yılın belirli günlerinde gölde yıkananları cezalandırdığını, kadınlara cehennem azabı ve ölüm getirdiğine inanılırdı (Taylor 1989:369). Hem Gagauz, hem de Avustralya halkında, su ile bağlantısı olan ruhlardan, bilhassa kadınların korunması gerektiği inancının olması dikkat çekicidir.

Halk arasında Rusali Çarşambası olarak kutlanan gün, kilise takvimine göre Prepoloveniye[147] dinî bayramı olduğundan kilisede ayinler yapılmaktadır. Gagauzların birçoğu bu gün için Rusali Çarşambası yerine, Prepolovenie bayramı olduğunu söylemeye başlamıştır.

2.2.9.6. Canavar Yortuları (=Kurt Bayramları)

Gagauzlar, 24–30 Kasım (Gagauzların eskiden kullandığı Yulian takvimine göre ise, 11–17 Kasım) günlerinde Canavar Yortularını kutlamaktadırlar. Bu kurt bayramları, Gagauzların dinî bayramları ile aynı günlere denk gelmediğinden dolayı, günümüzde de eskiden olduğu gibi, eski adıyla bilinmektedir. Bayramın temelinde kadın işlerine konulan ritüel yasaklar bulunmaktadır[148]. “Canavar yortuları” bayram eğlencelerini içermemektedir.

Kurdu, Gagauz Türkleri “kurt” kelimesini bilmelerine rağmen “canavar”, “yabani”, “bozkumi” ve “bozbey” olarak adlandırırlar. Eskiden Gagauzlarda olan inanca göre, “kurt” denildiğinde, kurdu davet etmiş olursun ve o hemen gelir. Kurdun

---

[147] Prepolovenie Hristiyan bayramı, “yarısında” anlamına gelmekte ve adını Paskalya ile Troitsa bayramlarının tam ortasında olduğundan almaktadır. Troitsa bayramı Paskalya’dan 50 gün sonra kutlanmaktadır.

[148] Bu konuyla ilgili bkz.: Iusiumbeli (2005:216-217), Kvilinkova (2000a:83-84;2002:17-20), Manof (1939:95), Moşkov (2004:338), Soroçanu (2006:51,65).

gelmesi ne gibi sonuçlar doğuracağı bilinmediği için de, Gagauzlarda “kurt” kelimesinin kullanılmasına tabu konulmuştur. Bu inanışın avcı-çobanlık döneminde oluştuğu düşünülmektedir. Gagauzlarda kurtla ilgili mevcut olan yeminlerin ve bedduaların oluşunu yine bu döneme ait izler olarak düşünebiliriz (Kvilinkova 2000a:83). 1960’lı yıllarına kadar Gagauzların kurdun adına çok yaygın olarak yemin ettikleri bilinmektedir. “Canavar ursun”(=kurt saldırsın) yemini “yalan söylüyorsam kurt beni cezalandırsın” anlamına gelmekte ve bu yemin Allah adına yemin etmekten daha çok geçerlilik arz etmekteydi (Çavdar T. 2006).

“Canavar Yortuları” bir hafta sürmektedir. Fakat kurt şerefine düzenlenen bayramlar bu bir haftalık bayramla kalmamakta, yılın muhtelif zamanlarında yapılmaktadır. Örneğin, Topal Canavar günü 4 Aralık, Canavar Günleri 27–29 Şubat, 20 Mayıs vs. Kurt bayramlarında yün ile ilgili bir iş yapmak (örmek, dokumak, dikmek vs.) ve sivri, kesici alet (şiş, tığ, makas gibi) kullanmak yasaktır. Gagauzların inanışlarına göre, bu bayramlarda dikilmiş, örülmüş bir kıyafet giyen insana kurt saldırır. Bilhassa, bu kaçınmalar erkeklerin kıyafetleri için geçerlidir. Gagauz kadınları kendileri ve çocukları için 2–3 gün dikmez ve örmez ise, kırlarda çalışan kocaları için bu süre 5–7 güne kadar uzar (Kabak 2005; Kırım 2006). Ayrıca, bu bayramlarda et yemek de yasaktır. Canavar bayramlarıyla ilgili tabular, insanları ve evcil hayvanları yırtıcı hayvanların saldırısından korumak amaçlıdırlar (Kvilinkova 2000c:83).

Kurt, Gagauz Türkleri’nin inanışlarında Tanrı temsilcisi olduğu için öldürülmez. Ayrıca kurdun, kılık değiştirebildiğine ve insanlara yardım edebileceğine, kehanette bulunabileceğine, âdetlere uymayanları da cezalandıracağına inanılır. Bu bağlamda, kurtların koruyucusunun, Tanrının ta kendisi olduğuna inanılmaktadır (Kvilinkova 2000a:83–84). Gagauzlarda, Kuzey Kafkasya halklarında da olduğu gibi (Kvilinkova 2000a:84), kurt sureti iyi alamet sembolüdür. Örneğin, Gagauz Türklerinde tarla ekimine gidenlerin yoluna tavşan rast gelirse, bu bir kötü alamet olarak kabul edilir ve ekimi başka bir güne bırakmak tavsiye edilir ve tam tersi yollarına kurt rast gelirse, çok iyi bir alamet olduğuna inanılır, uğurlu kabul edilir (Moşkov 2004:219).

Bilindiği gibi, Bozkurt kültü Hun, Hiung-Nu, Göktürk ve Uygurlarda da mevcuttu (Argunşah 1998:100). Türkler bozkurdu Tanrı olarak tanımamış, ona tapınmamışlardır. Bozkurt bazen ana, bazen devlet sembolü, bazen de yol gösterici olarak düşünülmüş, böyle olduğuna inanılmıştır (Tanyu 1980:47). Gagauzlar da kurdu Tanrı olarak kabul etmemiş, sadece ona korku ile karışık saygı göstermişlerdir.

2.2.10. Kurban

Gagauzların çok eski inanışlarından biri olan kurban, “bir adağı yerine getirmek için, yer ve gök arasındaki bağı kuvvetlendirmek için, Allah adına kesilecek hayvan” (Ciachir 1934:4) anlamına gelmektedir. “Kurban” kelimesiyle Gagauzlar hem Allah adına kesilen hayvanı, hem bu kesilen hayvanın etiyle hazırlanan ritüel yemeği, hem de kurbanı kesen ailenin düzenlediği ve bu ailenin akraba, komşu ve dostlarının da katıldığı kurban yemeğinin yenildiği ziyafeti adlandırmaktadırlar.

Kurban; eskiden genellikle Hıdrellez Bayramı’nda kesilmesiyle birlikte, hem eskiden, hem günümüzde de, kurban kesmenin kesin belli bir vakti yoktur. Gagauzlar genellikle kurbanları, ismini taşıdıkları Azizin gününde, Hıdrellez’de (6 Mayıs), Kasım Bayramı’nda (8 Kasım), Aliyiye gününde (2 Ağustos), dinî nikâh kıyıldığında çiftin koruyucu meleği olarak seçtiği bir Azizin gününde vs. keserler. Kurban kesmek âdeti Hristiyanlık öncesine aittir (Rıbakov 1987:120,122). Hristiyanlık, kurban kesme âdetini, putperestlik âdeti olarak gördüğü ve kurbandan sonra putperest oyunları, ziyafetleri de olduğu için, kurban kesmeyi yasaklamıştı (Rıbakov 1987:122). Halk, buna bakmaksızın kurban kesmeye devam edince, din adamları kurban kesme olayını “kontrol altına” almayı öngörerek, belirli kurallara bağlamış olsa gerek, çünkü bir din adamı tarafından araştırılan Gagauz Türklerinin kurban töreni dinen artık yasaklanmaması bir yana, önerilmektedir (bkz.: Ciachir 1934:4–8). Mihail Ciachir (1934:4–8) Gagauzlarda kurbanın beş çeşidinin olduğunu belirtir:

1. *Zorunlu kurban*: Bu tür kurbanlar, her yıl belirli bir günde kesilir. Bu gruba; uzun süre hasta olan kişinin iyileşmesi için, Aziz Georgi bayramında (=Hıdrellez'de) salgın hastalıklarından korunmak için, kilisenin adını taşıdığı Aziz için kesilen kurbanlar girmektedir. Bütün bu kurbanların mutlaka kesilip kanının akıtılması gerekir.

2. *Merhamet kurbanı*: Bu kurban türü, nikâh töreninde genç çift tarafından seçilen ailenin koruyucu meleği ve kişinin koruyucu meleği adına yapılan kurbanları kapsamaktadır. Bu tür kurbanların kanı akıtılmaz, bunlar canlı olarak fakirlere verilir.

3. *Günahların affedilmesi için kurban*: Bu tür kurbanlar, daha çok "bağış" olarak adlandırılabilir. Bağışlar; yiyecek türünden olabildiği gibi, giyecek, eşyaya veya para da olabilir. "Kurban" adı altında kilise inşaatı, kuyu veya çeşme, yol yapılması için büyük miktarlarda paralar bağışlanır.

4. *Bir kimsenin ölümünden sonra verilen kurban*: Kurban edilecek hayvan kesilmez, canlı verilir. Genellikle mezarlıkta, ölüyü toprağa vermeden önce fakir birine verilir.

5. *Allahlık kurban*: Bu tür kurbanlar mal mülk sahibi olan Gagauzlar tarafından Allah'a teşekkür etmek ve ailesine selâmet, işlerine refah dilemek için kesilir. Kurbanlık hayvan ya 3 yıllık koyun, ya da 5–7 yıllık boğadır. "Allahlık" adı verilen kurbanlık hayvan en iyi yavrulardan seçilir ve sürüyle birlikte otlatılmaz, ayrı beslenir. Allahlık, istediği yerde otlar. Bu hayvanı kimse çalmaz; bunu dövmek, hırpalamak büyük günah sayılır. Zamanı gelince, sahibi tarafından kesilir (Ciachir 1934:8; Argunşah 1998:114). Eski dönemlerde bir köyde yedi Allahlık toplandığı zaman onlara özel bir bakıcı tutulurdu. Bütün masrafları köylüler tarafından karşılanırdı. Kurban kesildiğinde sağ arka budu papaza, geri kalan kısmı davetlilere dağıtılırdı (bkz.: Argunşah 1998:115). Günümüzde bu tür kurban neredeyse unutulmak üzeredir.

Bu türlerden başka halk arasında “ilerlemek”, “hayvanların sağlığı için”, “ev kurbanı” kurban çeşitleri de bilinmektedir. “İlerlemek” kurbanı, bebek bir yaşını doldurunca kesilir ve genellikle yaş günü ile birlikte yapılır. “Hayvanların sağlığı için” kurban, hayvanların hastalanıp öldüklerinde hayvanların ölümünü önlemek için veya hayvanlar sağlıklıyken bir önlem olarak kesilir. “Ev kurbanı” ise, evin inşaatı bittikten sonra evde oturmaya başlayınca kesilir (Çavdar T. 2006).

XX. yüzyıla kadar bilinen bütün bu kurban türlerinden, günümüzde sadece ev kurbanı, koruyucu melek veya adını taşıdığı Azizin adına kesilen kurban, ölüler adına canlı verilen kurban ve nikâh töreninde seçilen ailenin koruyucusu Aziz adına kesilen veya canlı verilen kurban türleri bilinmektedir (Malacılı 2002:227). Günümüzde ölüler adına verilen kurbanlara daha çok “pomana” denilmekte ve din adamları bu kurbanların verilmesine karşı çıkmaktadırlar (Konstantin 2005).

Eski dönemlerde kurban olarak kesilecek veya verilecek hayvanların çatal tırnaklı erkek cinsinden olmasına dikkat edilirdi. Bunun nedeni halk arasında bilinmemektedir. Araştırmacı Kvilinkova’ya göre (2002:100–101), bunun nedeni göçebe tarzı hayatı sürdürürken oluşan bu âdet, Gagauzların bu tür hayvan yetiştirmesi ve “dişilerin” günahlı kabul edilmesi ile hayvanların türemesinde “dişilerin daha lüzumlu” olmasıyla ilgili olabilir. Gagauzların yerleşik hayata geçilmesiyle kurban olarak horozun da kullanıldığı bilinmektedir (Kvilinkova 2002:101). Günümüzde bu kural katılığını yetirmiştir ve dişi cinsinden de kurbanlar verilmesi veya kesilmesi de rastlanan durumlar arasındadır. Kurbanlık hayvan kesilmeden önce papaz tarafından okunur. Kurbanı keserken veya verirken mum yakılır, kurbanlığın boynuna kırmızı kurdele veya bir mendil bağlanır (bkz.: Derjavin 1914:165; Dron 1989:102; Manof 1939:89).

Kesilen kurbanın kanıyla, XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında, ev sakinlerinin alnına, çeneye ve yanaklara birer nokta yaparak, yüzlerine haç çıkartılırdı (Derjavin 1914:164; Manof 1939:89). XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kesilen kurbanın kanıyla haç yapma işlemi neredeyse kalmamıştır. Kesilen kurbanın kanı, işe yaramayan parçaları ve artakalan kemikleri köpeklerin yememesi için avludaki bir çukura gömülmektedir.

Kurban âdeti tüm Türk halklarında mevcuttur. Müslüman olan Türk halklarında kurbanların genellikle Kurban Bayramında kesilmesiyle birlikte, adak kurbanların, ölü aşı kurbanların da kesildiği bilinmektedir[149]. Gagauzların kurban âdeti içinde en dikkate değer olanı Allahlık adı verilen kurbandır. Günümüzde Gagauzlar tarafından pek bilinmeyen Allahlık kurbanı Divânü Lugat-it-Türk'te "ıdhuk" kelimesi ile (Kaşgarlı 1999:IV,215) ifade edilen kurban ile büyük benzerlik göstermektedir[150].

2.3. KADININ DİNÎ HAYATTA YERİ VE İŞLEVİ

Gagauz Yeri'nde olan herhangi bir kiliseye ayin yapıldığı zaman girildiğinde cemaatin çoğunluğunu kadınların oluşturduğunu görmek mümkündür. Bu durum günümüzde olduğu gibi, Sovyetler Birliği döneminde de aynı vaziyette idi (Çavdar S. 2006; Konstantin 2005). Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Gagauzlarda kendisini "dindar" veya "inançlı" olarak gören kişi sayısı yukarıda da belirttiğimiz gibi birden çoğalmıştır. Din özgürlüğü Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yaşanmaya başlandığından, Gagauz kadınlarının "dindarlığının artmasını" sadece aile gelenekleri, aldığı eğitim ve dinî toplumun etkisiyle açıklamak yanlış olur. Günümüzdeki kilise cemaatin çoğunluğu ateist eğitimi almıştır ve dine Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yönelmiştir.

Gagauz Yeri'nde 2006 yılında uygulamış olduğumuz anket sonuçlarına göre, ankette yer alanlarının ailelerinden ve akrabalarından, büyük çoğunlukla kadınların daha "inançlı" görüldüğü tespit edilmiştir.

---

[149] Bu konuyla ilgili açıklayıcı örnekler ve kaynakça için bkz.: Dıhanov (1999:182-183), Frazer (1991:174-175), İnan (2000:189-195), Loskutova (1979:73,80-81), Moşkov (2004:297-298,311), Önal (1998:270-274), Örnek (1971:88-89), Propp (1963:20), Taylor (1989:270-276), Uraz (1967:174-175), Zelençuk (1959:76-84).

[150] Karşılaştırınız, "ıdhuk": "Kutlu ve mübarek olan, aslında sahibinin yaptığı bir adak için saklanarak yünü kırkılmayan, sütü sağılmayan, yük vurulmayarak başı boş bırakılıp salıverilen her hayvana bu ad verilir" bkz.:Kaşgarlı (1999:IV,215).

Tablo 10. Aile ve akrabalarınızdan daha “dindar” veya “inançlı” olan kimlerdir?

Bayanlar	%87,35
Erkekler	%1,05
Bayanlarla erkekler aynı seviyede	%11,10
Hiç kimse	%0,50

Kadın kesiminin erkeklerden daha çok inançlı olması, Gagauzlarda görüldüğü gibi, “bütün büyük dinlerde ve dünyanın birçok ülkesinde gözlemlenmekte ve sosyologların, kadınların erkeklerden daha inançlı olmalarıyla ilgili hipotezler üretmeleri günümüzde de sürmektedir (Kotovskaya 1999). Kiliselerde cemaatin büyük çoğunluğunu kadınların oluşturmasıyla birlikte, kilise faaliyetlerinde aktif rol alanların çoğunluğunu da kadınlar oluşturmaktadır (Kara 2005; Konstantin 2005).

Gagauz Yeri’nde yapılan gözlemler sonucunda inançlı Gagauz kadınları üç gruba bölmek mümkün olduğu ortaya çıkmıştır. Birinci gruba altmış yaş ve üstü yaşlı kadınlar girmektedir. Bunlar genellikle ailelerinde dinî eğitim almışlardır. Sovyetler döneminde kilise ayinlerine sık katılmamış olmalarıyla birlikte, dinî bayramları kutlamaya, bazı dinî kaidelere uymaya devam etmişlerdir. İkinci gruba genellikle 30–60 yaş arası kadınlar girmektedir. Bu gruptakiler, “yarı ateist” iken ailelerinden “düzgün” şekilde dinî eğitim alamamış, ateist sisteminde yetiştirilmiş, sonradan büyük yaşta dine dönmüştür. Bu grup için kilisede davranış kaidelerine, kılık kıyafet şekline, bütün normlara uyum göstermek çok önemlidir. Üçüncü grubu, 13–30 yaş arası gençler oluşturmaktadır. Bu grup kendini kilisede çok rahat hissetmekte, sıradan genç tarz kıyafetlerle de kiliseye girebilmektedir. Kilise ayinlerine “kiliseye uygun” kıyafet ile geliyor olmalarıyla birlikte, kilise dışında kot, mini etek, şort, askılı bluzlar gibi modern kıyafetleri kullanmaktadırlar. Kısacası, bu grup Hristiyan kültürün geleneksel değerlerine

açık olduğu gibi, modern toplumun normları ve değerlerine de açıktır. Bu grup için dinsellik, hayat ve dünya görüşleri ile ilgili zorlukların üstesinden gelmeye yardımcı olan hayat tarzını ve hayatın sadece bir kısmını oluşturmaktadır.

Hristiyanlığın kadına bakış açısı hakkında, bazıları birbirlerine zıt olan, birçok görüş vardır[151]. Biz burada bu görüşler üzerinde durmadan, inançlı Gagauz kadınlarının "kadına" dinsel bakış açılarına değinmek istiyoruz. İnançlı Gagauz kadınlarının görüşlerine göre, kadın yasak meyveyi Âdem'e yedirerek onun cennetten kovulmasına, böylece insan neslinin de günahkâr olmasına sebep olmuştur (Çavdar S. 2006). Bu görüş Gagauzların folkloruna da yansıyarak türkü konusu da olmuştur. Örneğin, bir Gagauz türküsünde Havva ile Adem'in Allah ile birlikte cennette dolaşıp konuştukları, fakat yasak meyveden yedikten sonra cennetten kovuldukları ve o günden sonra bütün insanların günahkar oldukları anlatılır:

… Eva ile Adam yaşarkan
Lafederdilär Allah'nan,
Salt açan aldandılar,
Dışarı uradıldılar.
O gündän biz günahkârız,
Boşuna biz çok kaçêrız,
Ne ektin bırda, sän düşün… (Kvilinkova 2003:22).

Gagauz kadınların tasarrufuna göre, Allah, öncelikle erkeği yaratmış; kadını ise, daha sonra erkek için yaratmıştır. Bunun için kadın erkeğine bağlıdır vs. (Topal 2005). Dinî değerler ve normlar, kadının günlük hayatın ve toplumdaki davranış biçimlerini sınırlar ve düzenler. Örneğin, inançlı kadınlar erkeğin üstünlüğünü tanıyarak, erkeğin yolunu geçmezler, erkeğin kararına karşı çıkmazlar vs.

[151] Bu konu ile ilgili bkz.: Evdokimov (1999:140,152), Filatov (1993:141-149; 2002), Frazer (1985:13-15), Furman (2000), İlyunina (2003), Kuraev (1996:295), Kustodiev (1999:16-17), Legoyda (2002), Sventsitskaya (1995:156), Rauf Pehlivan http://prensip.com.Islamda:%20Kadin/289hk.htm; Hakkı Yiğit http://www.yesilyol.net/aile-ans/hristiyanlikta-kadin.html; Zlatoust (1994:129).

Bir taraftan din sosyologları, dinlerin yapısında kadına karşı diskriminasyonsi yaklaşım olduğunu vurgulamakta; diğer taraftan ise, kadının ve erkeğin farklı seviyelerde inançlı olmalarının analizini yaparak bu farklılıkların kadınlara diskriminasyon yarattığı gibi, emansipasiyon da yarattığını söylemektedirler. Kadınlar için din, dengeleyici, telafi edici işlevleri ile çekici kılınmaktadır. Kadın, “inançlı olmasını kullanarak bazı durumlarda ailede, işyerinde, sosyal hayatında otoritesini yükseltebilmesiyle birlikte, dinsel kuruluşlarda çeşitli özgül görevler (eğitici, finansal vs.) alarak, bu dinsel kuruluşlarda gayri resmi statü pozisyonları alabilir, otorite kazanabilir (Kotovskaya 1999).

Zaman içinde teşekkül etmiş ve günümüzde Rusya Patrikliği’ne bağlı olan Moldova Ortodoks Kilise yönetim hiyerarşi sistemi karar verme aşamasında, dinî kuruluşların yönetici pozisyonlarında kadının yer almasına izin vermemektedir. 1988 yılında kabul edilen Ortodoks Kilise Tüzüğü’ne göre, kadınlar Piskoposluk kurulunda, ruhanî daire oluşturulmasında, ruhanî daire kurulunun faaliyetlerinde yer alabilir, papazın kontrolü altında dinî eğitim verebilir (Konstantin 2005). Kadınlar, özel kurslarda eğitim aldıktan sonra, “Pazar okullarında”[152] görev alabilir veya kilise korosunun idaresini üstlenebilir. Görüldüğü gibi, Ortodoks kilisesi, kilise faaliyetlerinde kadının yer alabilmesini kesin olarak sınırlandırmaktadır. Bununla birlikte, kadınlar Ortodoks kiliselerinde yine de önemli roller üstlenmektedirler. Kadınlar, pazar okullarında çalışır; ayinler sırasında hem papaza, hem de cemaate yardımcı olur; korolarda yer alır; mum, dinî kitaplar, ikonlar vs. satar, kilisenin finansal işleriyle uğraşır, dindar cemaatin önderliğini yaparlar.

Kadınların kiliselerde korolar, dinî eğitim ve satış ile ilgili sürekli olarak çalışmaları, onları kilise için çok önemli kılmaktadır. Böylece kiliselerde çalışan kadınların ellerine belirli ölçüde hâkimiyet verilmekte ve bu kadınlar da kilisede yapılan bazı çalışmaları etkileyebilmektedirler.

---

[152] Pazar günleri kilisede belirli saatlerde çocuklara, yetişkinlere dinî eğitim verilmekte ve bu eğitim kuruluşuna “voskresnaya şkola” (=Pazar okulu) denmektedir.

Yaptığımız araştırmalar sonucu, kadınların kilisede gördüğü işlevleri üç grupta toplamak mümkündür:

1. Yardım işlevi: Kadınlar ayinlere ve törenlere hazırlık yapmaya yardımcı olurlar (vaftiz, dinî nikâh törenleri için gerekli olan araç gereçleri hazırlarlar vs.). Kilise “dükkânlarında” genellikle kadınlar çalışırlar. Sekreterlik görevlerini üstlenirler (ayinde adına veya ruhuna dualar okunacak kişilerin isim listesini çıkartıp papaza listeyi hazır haliyle sunarlar). Kadınlar bağışların toplanmasına yardımcı olurlar. Kilise korolarında yer alarak, kadınlar ayinlerin, törenlerin yapılmasında yardımcı olurlar.

2. Eğitici işlevi: Pazar okullarında görevler alarak çocukların ve yetişkinlerin dinî eğitim almalarına katkıda bulunurlar. Ayinler sırasında, cemaatten birileri “yanlış” bir şeyler yaptığında (örneğin, ayin sırasında konuştuğunda, haçın yanlış çıkardığında, diz çökmesi gerektiği yerde, diz çökmediğinde vs.) hemen müdahale ederek “doğrusunu” gösterirler.

3. “Hizmetçi” işlevi: Kiliselerde temizliği, süslemeyi kadınlar yaparlar. Kilisenin muhasebesinin tutulması da kadınlara düşer. Kilise törenlerinde yemek hazırlanması, sunulması, masaların kaldırılması, bulaşıkların yıkanması kadınların görevlerine girer. Fakirlere yardımların ayarlanıp götürülmesi, kadınların omuzlarına düşen görevlerdendir.

Kiliselerde kadınlara genellikle, “doğalarına uygun” (yemek hazırlamak, kilise ekonomisiyle uğraşmak, çocuk, hasta ve fakirlerle ilgilenmek gibi) görevler verilir. Bununla birlikte, kadınların bütün yaptıkları, bilhassa çocuklara verilen eğitim, papaz tarafından yönlendirilir ve gözetilir. Kadının bu rolleri üstlenmesiyle birlikte, kadın kilise hiyerarşisinde yer alamamaktadır.

Kadının kilise hayatında yer alması, ezcümle, kadının da papazlık yapabilme konusu son zamanlarda hem internette, hem de basında sıkça tartışılan bir

konu haline gelmiştir[153]. Kadın manastırların ve rahibelik kültürünün var olması kadına, sadece rahibeler toplumunda olmasıyla birlikte, dinî hiyerarşiyi taklit etme şansını vermektedir. Kadın manastırlarında başrahibeliği kadın yapmaktadır. Ortodoks Hristiyanlıkta kadının gayri resmi hiyerarşisini şu şekilde verebiliriz: Başrahibe, rahibe, kilise "starosta"sı (=mümessili), papazın karısı, kilisenin faal üyesi, kilisenin daimi cemaatinden olan kadın, "neofit" (=kilise cemaatine yeni katılan) kadın gibidir.

Gagauz Yeri'nde yaptığımız alan araştırması sonucunda kadınların dinî ayinlere katılmaları ve kilise tercihleri, oturdukları bölgeden çok kilisede görev yapan papaz ile bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Kadınlar, hallerinden anlayan, onların problemleriyle ilgilenen, hassas olan papazları tercih ederler. Sıradan ayinlere bölgede olan kiliseye gitmeleriyle birlikte, komka almak için veya dinî bayramlarda yapılan ayinlere katılmak için, tercih ettikleri papazların görev aldıkları kilise veya manastırlara gitmektedirler.

Araştırma yaptığımız sırada inançlı Gagauz kadınlar arasında, manastır başrahibelerinin, münzevi hayat sürdürmüş olan kadınların hayatlarını anlatan kitapların, bu tür kadınlar ile ilgili tarihsel inceleme çalışmalarının popüler olduğu tespit edilmiştir. Genellikle bu kitaplar uygun fiyatlarda satıldığı için herkese elverişlidir. Ortodoks Hristiyanlıkta yaklaşık olarak dört yüz kişi, evliya/aziz olarak kabul edilmiştir. Bunların üçte birini kadınlar oluşturur (Kotovskaya 1999). Azizliği kabul edilen kişiler arasında kadınların azınlığı oluşturmasına rağmen, aziz kadınların hayatlarını anlatan kitap sayıları, aziz erkeklerin hayatlarını anlatan kitaplardan çok daha fazladır. Bu tür kitaplardan Gagauz kadınların arasında günümüzde en popüler olanı ise, Aziz Matröna'nın (Kseofaniya 2002) hayatını anlatan kitaptır.

Azizlerin hayatını anlatan kitapları inceleyince, kadınların hayatları erkeklerinkinden farklı tarzda anlatıldığını görmek mümkündür. Erkek azizlerin hayatlarını anlatan kitaplarda, bu kişilerin yaptıkları amellere ve mucizelere

[153] Bu konuyla ilgili kaynakça için bkz.: Kotovskaya 1999.

vurgu yapılırken, aziz kadınların hayatını anlatanlarda ise, bu kadınların itaatliğine, kaderlerine rıza göstermelerine, hayvansı içgüdülerini denetim altında tutabilmelerine, dünya zevklerinden çekilmelerine, çilecilik hayat tarzını seçtiklerine vurgu yapılmaktadır. Aziz kadınları anlatan kitaplarda, bu kadınların "dinsel" yollarını yönlendiren papaz ile dindar dedelere önemli yer ayrılmaktadır. Bu tür literatür, kadına ve kadın hayatına koyu geleneksel bakış açısının propagandasını yapmaktadır. Aynı zamanda bunlar, Ortodoks Hristiyan kadının hayat prensipleri olarak dünya zevklerinden çekilmeyi, itaat etmeyi öğüt vermektedir[154]. Kanaatimizce, bu tür kitapların asıl amaçları, Ortodoks Hristiyan kadın cemaatini yönlendirmek ve eğitmektir.

İnançlı Gagauz kadınları, kocalarının ve çocuklarının görüşlerini de etkilemeye çalışarak, onların da kilise ayinlerine katılmalarını, oruç tutmalarını sağlamaya uğraşmaktadırlar. Ayrıca, geleneksel inançların genç nesillere aktarımını, geleneksel yortuların uygulanması gerektiği şekillerin eğitimini de, kadınlar üstlenmektedir. Bu bağlamda, Gagauz Yeri'nde yapmış olduğumuz araştırma sırasında, nesiller arası dinî ve geleneksel inançların aktarılmasında ve yaşatılmasında kadınların erkeklerden daha önemli rol aldıkları tespit edilmiştir.

---

[154] Bu tür kitaplara örnek teşkil edecek kitaplar için bkz.: Belozerov (2007), Daniil (2008), Gorbaçeva (2007), Kutsaeva (2007).

3. EĞİTİM VE KADIN

Yeni yüzyılın değişen şartlarına ayak uydurabilmek, öne çıkardığı değerlere sahip çağdaş bir toplum olarak yaşayabilmek için, günümüzde sadece okur-yazar olmak yeterli değildir. XX. yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen hızlı değişim süreci, bireyleri ve toplumları kontrol edemedikleri yönelimlere sürüklemekte; böylece günümüzün ve geleceğin bilgi toplumu oluşmaktadır. Bu oluşum kişinin bir taraftan merkezî konuma gelmesini sağlarken, diğer taraftan demokratik sivil toplum örgütlerinin güçlenmesi, gönüllü kuruluşların etkinleşmesi, doğal çevremize yönelen tehditler sonucu yeni bir çevre bilincinin gelişmesi, öğrenmeyi öğrenmek gibi, yeni oluşum ve kavramları da beraberinde getirmektedir[155].

Eğitim, en basit anlamıyla davranışları değiştirme sanatı, yani bireyde istendik davranışların yerleşmesi, olumsuz davranışların sonlandırılması amacıyla sürdürülen sistematik bir programdır[156]. Eğitim; çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine yardım etme, terbiyedir[157]. Eğitimin bu tanımları yanı sıra, birçok tanımı mevcuttur[158]. Bütün bu tanımlardan, eğitimin genç nesiller için ahlakî, aklî ve bedenî talimin temin edildiği ve onların bu bağlamda ideal ve kültürlerini kazandıkları devamlı bir işlem olduğu sonucuna varmak mümkündür. Eğitimciler “eğitim” kelimesini iki manada kullanırlar: Geniş manasıyla eğitim, fert ve milletin hayat tarzını şekillendiren fizikî, biyolojik, ahlakî ve sosyal tesirlerin tamamına; dar manasıyla, sadece okul, üniversite ve

155 Bekir Turgut, “Eğitimin Önemi Artarak Sürecektir.” http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/145/baskan.htm.
156 Barış Samancı, “Eğitim Nedir?”, http://www.ozelnaciakdogankoleji.k12.tr/seminer.htm.
157 Türkçe Sözlük, (Ed. Hasan Eren), Türk Tarih Kurumu Basım Evi, I.Cilt, Ankara, 1988:435.
158 Eğitim tanımlarıyla ilgili açıklayıcı örnek ve kaynakça için bk.: Ahmet http://www.beyaz.net/kriter/index.php?option=com_content&task=view&id=458&Itemid=1, Celkan (1992:258), Doğan (2007:225), Giddens (2005:91), Kogan (1969:3), Özbay (1982:171), Samancı http://www.ozelnaciakdogankoleji.k12.tr/seminer.htm; Shipley (1957:114), Turgut http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/145/baskan.htm, Volkov (2005:134).

diğer eğitim yerlerinde öğretmenlerce tertip ve teşkil olunan özel tesirlere işaret eder. Her iki halde de eğitim öğrencinin hayatının her veçhesine tesir eden çok yönlü bir işlemdir. Bundan dolayı bir milletin hayat tarzı, onun üyelerinin edindiği eğitime bağlıdır[159].

Eğitimin önemi her zaman yüksek düzeyde bir olgu olmasıyla birlikte, XXI. yüzyılda bu önem daha da artmaktadır. Rekabete dayalı olan yeni dünya düzeninde eğitime en fazla yatırım yapan ve eğitilmiş insan gücüne sahip ülkeler, bundan kendilerine avantaj sağlayacaktır. Böylece eğitim, eskiden de olduğu gibi, insan davranışlarını değiştiren, insanların birbirleri ile ve toplumla ilişkilerini sağlayan bir araç olarak XXI. yüzyılda da etkinliğini sürdürecektir[160]. Yukarıda söylediklerimizden, eğitimin sadece bir kamu öğrenimi olmadığı, bir milletin, onu oluşturan fertlerin şuurlarının geliştirmesiyle millet şuurunun ve milletin gelişmesinin geliştirdiği bir süreç olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreç içersinde Gagauz kadının yeri, rolü, işlevi nedir, ne olacaktır? Bu durumu tespit edebilmek için Gagauz Türklerinin Basarabya'ya göç etmelerinden günümüze kadar geçen zaman içinde nasıl bir eğitim aldıklarını ele alacağız.

3.1. RUSYA İMPARATORLUĞU DÖNEMİNDE GAGAUZLARDA EĞİTİM

Gagauzların Balkanlar'dan Basarabya'ya göç ettiklerinde eğitim ve kültür seviyesi, Basarabya'da yaşayan halkın eğitim ve kültür seviyelerinden daha düşüktü (Maruneviç 1983: 86; Jukov 1987:236). Balkan yarımadasındayken eğitim alabilen Gagauzlar, hem kendi alfabeleri, yazıları ve yazılı edebiyatları olmadığından, hem de eğitimi sadece dinî okullarda (=kilise okullarında) aldıklarından dolayı, Yunanca veya Eski Slav (dinî kitapların yazıldığı Slav) dilinde eğitim alırlardı (Grek 1993:9). Yunan veya kilise okullarında sadece din

---

[159] Hürşit Ahmet, "Eğitim Nedir?", http://www.beyaz.net/kriter/index.php?option=com_content&task=view&id=458&Itemid=1.
[160] Bekir Turgut, "Eğitimin Önemi Artarak Sürecektir", http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/145/baskan.htm.

adamların, tüccarların ve esnafın çocukları eğitim alabilirken, sıradan halkın çocukları eğitim hiç alamıyordu (Grek 1993:9).

1812 yılından itibaren, kiliselerde verilen eğitim dışında, Rusya İmparatorluğu tarafından okullarla ilgili çıkarılan yasaya göre, devlet okulları açılmaya başlamıştır. Basarabya'daki ilk devlet okulu Kişinev'de 1813 yılında açılmıştır. Bu okul öğretmen, memur ve papaz yetiştirmekteydi. Okulla ilgili kaynaklarda, hiç kız öğrencilerden söz edilmemektedir[161]. Açılan devlet okullarında Gagauzların sadece zengin olan kısmı çocuklarını okutabilirken, sıradan halkın çocukları kilise okullarında eğitim alabilmekteydi (Jukov 1987:236–237).

Çocuklar genel anlamda eğitimlerini aile içinde almaktaydılar. Aile içi eğitimde ise, en büyük rol annelere düşmekteydi. Bebeklikten çalışacak yaşa gelene kadar gün boyunca çocuklar anneleriyle kalarak, annelerinden görgü kaidelerini, ahlâk kurallarını, bazı becerileri vs. öğrenmekteydiler. Gagauzlar ataerkil toplumda yaşadıklarından dolayı, babanın aile reisi olarak çocuklarının eğitimde aldığı rol de küçümsenecek boyutta olmadığı söylenebilir. Erkek çocukları babalarının, kız çocukları annelerin yaptıkları işlere merak sarıp, izleyerek, deneyerek, ebeveynlerden işin püf noktalarını öğrenerek işi öğrenirlerdi. Sözü geçen dönemde çocuklar genellikle ailenin uğraştığı işi devam ettirir ve bu işin eğitimini de aile içinde alırdı. Bu söylenenlerden yola çıkarak, mesleklerin babadan-oğula ve çırak-usta yöntemiyle geçtiğini söylemek mümkündür. Bununla birlikte, Valentin Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:414:417), Gagauz çocukları, yine çırak-usta yöntemiyle, Basarabya'da el sanatlarında çok ünlü olan Alman kolonistlerden de eğitim almaktaydı.

General Orlov, askere alınan gençlerin eğitimsizliğini görerek, Basarabya'daki askerler için ilk "Lankaster"[162] okullarını açmıştır. Bu okullardaki eğitim sistemine göre, öğretmen birkaç öğrenciyi öğretip bilgilendirir, daha sonra bu

---

[161] Bu okul ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Jukov (1987:237).

[162] Lankaster okulları adını, İngiltere'de öğretmen J. Lancaster tarafından önerilen ve 1789 yılında başlatılan karşılıklı eğitim sisteminden almıştır. 1807 yılında bu sistemi kullanan okullar Amerika ve Fransa'da da açılmıştır. Bu eğitim sistemi ile ve onu kullanan okullarla ilgili geniş bilgi ve kaynakça için bkz.: Babanskii (1983), Grek (1993:21-36), Jukov (1987:237), Maruneviç (1983:86-87), Zaharov (2001).

öğrenciler, öğretmenin de yardımıyla diğer öğrencileri öğretirlerdi. Baştan Basarabya'da bu tür okullar sadece askerler için açılmakla birlikte, 1822 yılından itibaren siviller için de açılmaya başlamış ve bu okullarda, genellikle fakir aile çocuklarına eğitim verilmiştir. Lankaster okullarında temel bilgiler verilerek, bu okullar ilköğretim okulu işlevini görmüştür. Okul masrafları ve öğretmen maaşı sadece veliler tarafından karşılanmıştır. Bu okullardaki eğitim Rus dilinde yapılmıştır[163]. 1930'lu yıllarda bu tür okullar Komrat, Çadır Lunga, Dizginca, Karaağaç gibi Gagauz yerleşim yerlerinde mevcuttu (Grek 1993:21–22).

Okulların bütün masrafları veliler tarafından karşılanması, okulların çoğalmasına engel olmaktaydı. 1840 yılında göçmenlerin yaşadığı bölgeye devlet bakanı Kiselev'un yaptığı ziyaretten sonra, bakan tarafından verilen direktiflere göre, 1841 yılından başlayarak, köy belediyeleri, köyde okulların açılmasına yardımcı olmaya; imkânları olmayan ailelerin çocuklarını eğitim için, eğitimi ücretsiz olan Bolgrad devlet okuluna göndermeye; aileleri bu yolda teşvik etmeye zorunluydu. Bu direktifler akıbetinde, 1841 yılında Çeşmeköy, Etuliya, Kurçu, Coltay, Beşalma, Başköy, Haydar, Avdarma, Kongaz, Kazayak, Baurçi, Beşgöz, Tomay, Kıpçak, Çiyşi gibi Gagauz yerleşim yerlerinde okullar açılmıştı (Grek 1993:22–23). 1860'lı yılların başında ise, bu tür okullar göçmenlerin bütün yerleşim yerlerinde mevcuttu (Grek 1993:33).

Basarabya'da 1840 yılına kadar olan tüm okullar sadece erkekler için açılmış okullardı. 1840'tan başlayarak ise, kızlar da eğitim almaya başlamıştı (Grek 1993:24; Jukov 1987:239). 1840 yılında, sadece İzmail bölgesinde Bolgrad okulunda, kızlar için açılan ayrı sınıfta 28 kız öğrenci eğitim almıştır. 1842 yılında Komrat okulunda 10, Tomay okulunda 2 kız öğrenci okumuştur. 1843'te bu sayı 70'e çıkmıştır. Bolgrad okulu hariç, kızlar okullarda erkeklerle birlikte aynı eğitimi almıştır. 1853 yılında Komrat'ta da kızlar için ayrı bir sınıf açılmıştır. Ayrı kız sınıflarında, okuma ile yazma, aritmetiğin temel bilgileri, din dersleri ve el işi öğretilmiştir (Grek 1993:24,34). 1840'larda Basarabya'da soylular sınıfı

---

[163] Basarabya'daki lankaster okulları ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Grek (1993:21-36), Jukov (1987:237), Maruneviç (1983:86-87).

kızlar için de özel yatılı kız okulları açılmıştır. Bu okullarda da, temel bilgilerin verilmesi yanı sıra, en büyük önem el işi ile Fransız dili eğitimine verilmiştir (Jukov 1987:239).

Soylular sınıfından kızların okullarda el işi öğrenmelerine karşılık, halktan kızlar ailelerinde anne ve anneannelerinden el işi yapmaya öğrenirlerdi. Kızlar, evlilik yaşına gelmeden, iyi şekilde dikiş–nakış, örgüyü, dokumayı bilmek zorundaydı. Anneler kızlarını, evlendiklerinde kumaş dokuyup, bu kumaştan ailesine kıyafetler yapabilmesi için küçük yaştan beri eğitirlerdi. Gagauzlar genellikle tarım ile uğraştıklarından, tarlalarda işlerin çok olduğu dönemlerde, örneğin hasat döneminde, çocukları ileride ailesini geçindirebilmesi veya kocasına destek çıkabilmesi için, kız-erkek ayrılmaksızın, tarlaya alarak tarım işleriyle uğraşmayı öğretirlerdi. Gagauzlar için hem bu eğitimin daha önemli geldiğinden, hem de iş gücüne ihtiyaçları olduğundan, M. V. Maruneviç'in verdiği bilgilere göre (1983:87), Gagauz Türkleri hasat dönemlerinde çocuklarını okullara göndermezlerdi.

Lankaster okullarda hasat döneminde öğrencilerin okula gelmemesi, verilen eğitimin çok düşük seviyede olması, veliler için finansal açıdan ağır olması, karşılında ise çocukların pratikte kullanabilecek bilgi almaması; XIX. yüzyılın ikinci yarısında bu tür okulların kapatılmaya başlanmasına sebep olmuştu[164]. Bu okulların kapatılmasıyla birlikte, verilen eğitimin biraz daha yüksek seviyede olan özel okullar açılmaya başlamıştır. Özel okullarda eğitim Rus dilinde yapılmış; okuma yazma, temel aritmetik, dinî eğitim gibi dersler verilmiştir. Dinî eğitimin verilmesi bölge için dinî adamların yetişmesini sağlamıştır. Bu okullarda, ayrıca, kâtipler de yetişmiştir. Bu tür özel okullardan bir tanesini Gagauz Zaharey Çakir 1819 yılında kendi evinde açmıştır. 1830 yılında Z. Çakir'in vefatıyla, başka bir öğretmen bulunmamasından dolayı ise, bu okul kapatılmıştır (Grek 1993:16-18).

---

[164] Okulların kapanış sebepleri ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Grek (1993:33), Maruneviç (1983:87).

1840'lı yıllarda lankaster ve özel okullar yanı sıra, meslek okulları da açılmaya başlamıştı. Gagauz ile Bulgar göçmenlerin oturduğu bölgeyi 1840 yılında ziyaret eden devlet bakanı P. D. Kiselev bölgede eğitimli memurların az olduğunu görünce (bölgede olan memurlar da genellikle dışardan getirtilirdi), bölgede meslek okulların açılmasını ve göçmen çocuklardan mimar, orman ve tarım uzmanları gibi bilgili uzmanların yetiştirilmesini emretmişti. Bununla yetinmeyerek, göçmenlerin yönetim başkanı olan M. Butkov, göçmen çocuklarından 18 erkek öğrenci seçip, köylülerin finansmanlığıyla, Bolgrad şehrinde tıp eğitimi almalarını sağlamıştır. P. Kiselev ve M. Butkov'un direktifleri doğrultusunda, köy yöneticileri her köyde birer terzi, çilingir, marangoz, kiremitçi, taşçı, duvarcı, kunduracı vs. bulundurmak zorundaydılar. Bu direktifleri yerine getirmek için, öksüz olan çocukları veya toprakları az olan çok çocuklu ailelerin çocuklarını bu meslekleri öğrenmeye göndermişlerdi (Grek 1993:37-38).

XIX. yüzyılın ilk yarısında Basarabya'da 300 okulda yaklaşık olarak 10.000 öğrenciye eğitim verilmekteydi. 1858/59 öğretim yılında ise, okul sayısı 399 çıkarken, öğrenci sayısı da 12.000'i aşmıştır (Jukov 1987:239). Eğitim dört bölüme ayrılmıştı: Her bir yerleşim yerinde temel bilgileri veren ilkokullar, her kazada birer ortaokul, her vilayet merkezinde birer jimnazi (=kolej), her "okrugda" (=bölgede) üniversite vardı (Grek 1993:24–25).

Basarabya'da üniversite yoktu. Temel öğrenimi Basarabya'da aldıktan sonra, isteyenler ve maddi gücü yetenler, Rusya İmparatorluğun diğer vilayetlerinde de orta ve yüksek öğrenim görebilmekteydi (Jukov 1987:239). Ancak lankaster okullarında alınan zayıf eğitimden sonra, bu okulun mezunları orta öğrenim genellikle alamamaktaydılar. Örneğin, 1833/43 öğretim yılında köy okullarından mezun olan 485 öğrenciden, sadece 25'i köyde öğretmen, 7'si arazi ölçen ve mimar, 12'si kâtip, 15'i büro memuru olurken, geri kalan 426 öğrenci ailelerinde kalarak, tarlalarda çalışmaya devam etmiştir[165]. Köy okullarından mezun olup, diğer okullarda eğitimini sadece küçük bir grubun devam edebilmesinin; büyük

---

[165] Bu bilgiler *Polojenie Krestyan i Krestyanskoye Dvijenie v Bessarabii (1812-1861 godı)*, Sbornik dokumentov, 3.Cilt, II.bölüm, Kişinev, 1969:245-246'dan alınmıştır.

çoğunluluğun ise, bu okullara girememesinin en önemli sebepleri olarak, alınan eğitimin Rus dilinde olması, öğretmenlerin öğrencilerinin dillerini bilmemesi, dolaysıyla büyük anlaşmazlıkların ve eksikliklerin çıkması görülmekteydi (bkz.: Maruneviç 1983:88; Grek 1993:66). İlk başta özel okullarda öğrencilerin ana dillerinde yapılan eğitime karşı çıkılmamasıyla birlikte, 1860'lı yılların sonlarında devrimci hareketlerin çoğalmasıyla, ana dilde eğitim yasaklanmıştır (Jukov 1987:241).

Gagauzların yaşadığı bölgede kapitalist ilişkilerin gelişmesiyle birlikte, bilgili ve eğitimli işçilere talep de artmıştır. Bu taleplerin nihayetinde hem XIX. yüzyılın ikinci yarısında, hem de XX. yüzyılın başında ilk ve orta öğrenim veren birçok okul açılmıştır[166]. Bu okullarda verilen eğitim seviyesi de yükselmiştir. Biz burada bütün okulları sıralamadan, sadece kızların eğitim alabildiği okullardan kısaca bahsedeceğiz. 1860'ların başında Kişinev'de dört yıllık eğitim veren kız "projimnazi" (=kolej tipi), 1864'te kız dinî lisesi ve jimnazisi eğtim vermeye başlamıştır. 1868'de Komrat Yüksek Merkez Okulu, 1872'de Kamu İdare Kız Koleji, 1872'de Bolgrad ile Komrat şehirlerinde Ziraat Kız Liseleri, 1900'de Ticari Kız Lisesi, 1904'te Kişinev'de Özel Kız Lisesi, 1914'te Kız Öğretmen Okulu, 1915'te hem kızların hem erkeklerin eğitim alabildiği Öğretmen Enstitüsü ile 1916'da umumî tahsil sağlayan okul faaliyete geçmiştir. 1909/10 öğretim yılında Gagauzların yaşadığı 28 yerleşim yerinde bakanlığa bağlı olan hem kız hem erkek öğrencilere eğitim veren 36 okul ve 7 kız lisesi faaliyet göstermekteydi[167]. Ayrıca Beltsı, Soroki, Orgeev, Hotin, Bender, Tiraspol gibi şehirlerde de açılan birçok lise ve kolejde Gagauz çocukları da eğitim alabilirlerdi (Jukov 1987:245).

Sıralamış olduğumuz okulların adından da görüldüğü gibi, kızların eğitim alabilecek okulların sayısı önemsenecek sayıda artmıştır. Bununla birlikte, 1897 yılında Rusya İmparatorluğu tarafından yapılmış olduğu nüfus sayım sonuçlarına göre, Gagauzların ancak %21,12'si okur-yazar olarak tespit edilmişken, Gagauz kadınların arasında bu seviye %2,42 olarak belirtilmiştir.

---

[166] 1860 yılından 1918'e kadar Basarabya bölgesinde açılan okullar ile ilgili geniş bilgi için bkz. Jukov (1987:241-246), Maruneviç (1983:88-90).
[167] Bu konuyla ilgili geniş bilgiler için bkz.: Bulgar (2000b:1-2), Jukov (1987:241-242), Maruneviç (1983:88-89).

1897 yılında 55.615 Gagauz arasından ilköğretim üstü eğitim alanların sayısı 23 kişi olarak belirtilirken, bunlardan sadece 3'ü kadındır (Maruneviç 1983:90). Aynı durum, bütün Basarabya için geçerliydi: 1897 yılında Basarabya'daki nüfus sayımında yer alanların %82'si eğitimsizdi. Kadınlar arasında bu rakam daha da yükselerek %96'ya çıkmıştı. 1890'lı yıllarda yaşanan sanayi gelişmesiyle birlikte, okulların ve okuyanların sayısı da artmıştır. 1906 yılında Basarabya'da olan 2.014 okulundan (bunlardan 1.007'si ilköğretim okuludur) 74.000 öğrenci eğitim almıştır (Jukov 1987:343).

Gagauzlar arasında, tüm Basarabya'da da olduğu gibi, eğitimli olanların oranı çok düşük olmasının sebeplerinden biri de, Rus İmparatorluğu tarafından almış olduğu önlemler olmuştur. Devlet bakanı Delyanov verdiği bir genelgede, ilköğretim sonrası okullara "halktan çocukların" girmelerinin önlenmesini istemişti (Jukov 1987:242). Açıkça görülmektedir ki, köy halkın yüksek öğrenim görmeleri istenilmemekteydi. Sadece ilköğretim eğitimi alanların, aldıkları bilgileri pratikte kullanamadığından, yapılan büyük masrafların genellikle "boşa gittiğinden" dolayı, halkın büyük çoğunluğu için eğitim almak cazip gelmemekteydi. Kızların okulda para karşılığında nakış dikişi öğrenmelerini istemeyen halk (nasıl olsa bunları evde annesinden de öğrenebilirdi), kızlarını okula göndermemekteydi[168]. Sözü geçen dönemde halkın genel görüşüne göre, kızların evde annelerinden aldıkları dinî, ahlâki eğitimi yanında bir de ev ekonomisini bilmeleri, kızlar için yeterliydi (Maruneviç 1983:87). Yani, okuma yazmadan çok annenin verdiği terbiyeye önem verilirdi. Böylece, Rus İmparatorluğu döneminde Gagauzların eğitim alabileceği okulların sayısı çok artmakla birlikte, eğitim gören çocuk, bilhassa da kız çocuğu sayısı çok düşükmüş.

Rusya İmparatorluğu döneminde, Basarabya'da kızlar için birçok okul açıldığı görülmektedir. Nicelik ve nitelik açısından kentsel kesimde, özellikle büyük kentlerde yoğunlaşan eğitim programları, Gagauzların toplam nüfus

[168] Rus İmparatorluğu tarafından alınmış olan önlemler ve halkın ilk öğrenime bakış açısıyla ilgili geniş bilgi için bkz.: Jukov (1987:242-245), Maruneviç (1983:87-88,90).

çoğunluğunu oluşturan kırsal kesimde, oldukça yetersiz kalmaya devam etmiştir.

Sözü geçen dönemde kadın, erkeye kıyasla çok daha düşük statüye sahiptir. Kadın erkek arasındaki statü farklılaşmasının yüzyıllarca süregelen ataerkil düzen gereği olduğu bilinmektedir. Ataerkil düzen toplumsal hiyerarşide cinsiyet farklılaşması temeline dayanmaktadır. Aileden başlayarak, genişleyen halkalar biçiminde tüm toplumun örgütlenmesinde de görülen bu düzende yönetim, “nüfusun kadın olan yarısının erkek olan yarısı tarafından düzenlenmesi biçimindedir” (Özbay 1982:173). Gagauz kadını tamamen erkeğine ve erkeğin kararlarına bağlı olarak yaşamaktaydı. Akşam vakti bir yere gitmesi gerektiğinde, sadece erkeğin refakatinde gidebilir, her zaman bir erkeğe (bu erkek küçük bir çocuk olsa bile) yol vermesi gerekir vs. idi (Bkz: Filimonova 1976:21,23). 1840 yılında Gagauz kadının eğitim almaya başlaması ve 1840-1918 yıllar arası çok düşük oranda olmasıyla birlikte, mesleki eğitim de alabilmiş olması, Gagauz kadının hayatına, genel anlamda, fazla değişiklik getirmemiştir. Çocukların eğitimleri genellikle aile tarafından gerçekleştirilmekteydi. Böylece de, Gagauz kadını çocukları ahlakî, aklî, bedenî eğitimi vermek işlevleriyle hükümlü idiler.

3.2. ROMANYA KRALLIĞI İKTİDARI DÖNEMİNDE GAGAUZLARDA EĞİTİM

Gagauzlar, 1918–1940 ve 1941–1944 yıllar arası Romanya Hükümdarlığı altında yaşamışlardı. Gagauzların Romanya Hükümdarlığı altında bulundukları süre içersinde, yaşayabildikleri sosyal ve kültürel gelişmeler ile ilgili birbirlerine zıt kaynaklar mevcuttur. Kimi kaynaklara göre, bu dönemde Romen devleti Gagauzlara çok geniş sosyal, kültürel ve ekonomik imkanlar vermiştir (Argunşah 2007:78); kimi kaynaklara göre ise, bu dönemde Gagauzların eğitim seviyeleri daha da düşmüş, birçok okullar kapanmıştır (Maruneviç 1983:90,99; Şornikov 2006:308–309).

Bu dönem içersinde okullarda eğitim Romen dilinde yapılmış, ana dilinde konuşmak kesinlikle yasaklanmıştı. 1918 yılında okul müfettişlerden biri, yayınladığı genelgede, ilköğretim okullarının tüm sınıflarında sadece Romen dili kullanılacağını, başka bir dili kullanan ise, cezalandırılacağını yazmıştır (Andrus 1952:84). Romen dili dışında bir başka dil ile eğitim yapan öğretmenler, jandarma tarafından "dayak" ile cezalandırıldığına dair bilgiler mevcuttur (Maruneviç 1983:90). Basarabya'da o dönemde yaşanılan millî problem, suçsuzları vurarak çözülmeye çalışılır; Basarabya toprakları, bölgedeki okullar kapatılarak, halk sürgüne gönderilerek, terör estirerek elde tutulmaya çalışılırdı (Barbüs 1942:16; Dolnik 1945:148).

1930 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre, 7 yaş üstü Gagauzların üçte birinin okuryazarlığı olmadığı tespit edilmiştir. Kadınlar arasında bu rakam daha da yüksektir. Örneğin, Beşalma köyüne halkın %87'si, Kıpçak köyünde %85,3'ü eğitimsizdi. 1941 yılında Dizgince köyünde gençler arasında yapılan araştırmaya göre, erkeklerin %85,4, kızların %23,8'i okur yazar idi (Maruneviç 1983:91).

Gagauzların eğitim seviyesi tüm Basarabya halklarının eğitim seviyelerinden daha düşüktü. Örneğin, Basarabya'da 1930 yılında halkın %61,8'i eğitimsiz iken (erkek kısmın %48,5, kadınların %74,9'u) Gagauzlarda bu seviye Çeşmeköyde erkeklerde %57,2, kadınlarda %85,7, Etuliya'da erkeklerde %61,8, kadınlarda %90,8 çıkmaktadır (bkz.: Maruneviç 1983:99; Şornikov 2006:309). Gagauzlardan eğitim görenlerin oranı, Basarabya'daki diğer halklardan daha düşük olması, Gagauzların Romen dilini anlamadıklarından dolayı, okula hiç gitmemelerinden de kaynaklanmaktaydı. Örneğin, Kazayak köyünde 1925 yılında öğrencilerin sadece %14,3 okula gitmeye devam etmiştir. 5 Aralık 1924 tarihinde Dm. Kantemir Lisesi'ndeki altıncı sınıf öğrencileri ders dilini anlayamadıklarından, derse girmeyeceklerini ilan etmişti. Lisenin diğer sınıfları da, ilan edilen bu greve katılmıştı (Şornikov 2006:308).

Romanya iktidarlığı süresince, okul ve halk kütüphanelerin bazıları kapatılmış, faaliyetine devam eden kütüphanelerde ise, Rusça olan literatür atılarak,

sadece Romen dilinde, Gagauz dilinde bazı dinî kitaplar hariç, literatür konulmuştur (Maruneviç 1983:94; Şornikov 2006:308). Bu süre içersinde Basarabya'da bir tek okul inşaatı yapılmamasıyla birlikte, 600 yakın okul binası yıkılmış, 3 milyonu aşan ders, bilim ve edebiyat kitapları imha edilmişti (Maruneviç 1983:99; Şemyakov 1974:27). Romanya Krallığın bu yaptıkları ile Basarabya'da yaşayan milli azınlıklarına uyguladığı diğer politikalar neticesinde bu azınlıklar karşı koymak için birleşerek, ekipler kurarak illegal teşkilatlar oluşturmuşlardı (bkz.:Lungu 1979:68; Baçinskiy 1965:95; 1969:163).

Basarabya'da Romanya Hükümdarlığı sürdüğü süre içersinde, aynı Rusya Çarlığı döneminde olduğu gibi, sıradan halk orta ve yüksek öğrenim görememekteydi. Ancak “üst sınıftan” olanların çocukları orta ve lise, üniversite eğitimi alabilmekteydi (Şornikov 2006:309). Devlet okullarında verilen Romence eğitimi dışında, Romanya’da 1931–1944 yıllar arası Türkiye Büyükelçisi görevinde olan Hamdullah Suphi Tanrıöver’in çabalarıyla, Basarabya'ya Türkiye’den getirtilen 80 ilkokul öğretmenleri Basarabya'nın başlıca kasaba ve köylerinde Türkçe kurslar vermişlerdir. Hükümetten verilen müsaadeye göre, ahalinin arzu ettiği yerlerde Türkçenin serbest kurslar şeklinde verilmesiydi. Serbest Türkçe kursları Gagauz kasaba ve köylerinde büyük bir rağbetle karşılanıp, resmi mekteplerdeki derslerinden artan zamanlarda, Gagauz çocukları, ana dillerini ilerletmek için Türkiye’den getirtilen kitaplara dört elle sarılmış, ana dillerini bir kültür dili halinde öğrenmek fırsatını elde etmişti (Bulgar 2000a:17–18). Bu öğretmenler, Basarabya'ya Sovyetlerin gelmesine kadar Gagauz Türklerine eğitim vermeye devam etmişlerdi. Yine Tanrıöver’in çabalarıyla, 1930’lu yıllarda Basarabya’dan 123 Gagauz genci yüksek öğrenim yapmak üzere, Türkiye’ye gönderilmişti. Atatürk, o dönemde okullarda 300 Gagauz gencine kontenjan ayrılmasını buyurmuştu (Argunşah 2007:78). Gönderilen bu öğrencilerin arasında kızlar da var imiş[169].

Türkiye’de yüksek öğrenim gören öğrenciler, 1940 yılında Basarabya’yı Sovyetler Birliği ele geçirdikten sonra sınırların kapanmasıyla memleketlerine

[169] Türkiye’ye yüksek öğrenim için gelen Gagauz öğrencilerle ilgili geniş bilgi için bkz.: Argunşah (2007:77-78), Bulgar (2000a:16-34; 2003:28-35).

geri dönememişlerdir. Bu öğrencilerden bazıları Romanya, Amerika, Kanada, Avusturya'ya gitmişken, büyük çoğunluğu Türkiye'de kalmıştır. Türkiye'de eğitim alan Gagauz öğrencilerden bazıları çok yüksek derecelere ulaşmıştır. Örneğin, Prof. Dr. Selma Öztürk (İrina Bulgar), Prof. Dr. Özdemir Çobanoğlu (Vasiliy Çoban), Dr. Karel Güngör (Georgi Volontir), Op. Dr. Erol Biricik (Mina Vasilioglu), Prod. Dr. Emin Mutaf (Georgiy Mutaf), müzikolog Veysel Arseven (Vasili Öküzcü), Prof. Dr. Rustem Aksel (Leonid Gagauz), Prof. Dr. Ata Sever Cedikoğlu, Prof. Dr. Osman İkizli (Anatoliy İkizli), Av. Nikolay Kalpakçı, işadamı Yusuf Sakallı (İvan Sakallı), folklorist Petri Zavrak gibidir (Bulgar 2000a:19-20).

Sözü geçen dönem içersinde, Gagauz gençleri Romanya üniversitelerinde de eğitim alabilmiştir. Romanya üniversitelerinde eğitim alan öğrenciler arasından da yüksek mevkilere ulaşan Gagauzlar bilinmektedir. Örneğin, Komratlı A. Bırladyanu akademisyen, Romanya Başbakan yardımcısı, senato başkanı olmuş; Kıpçaklı G. Dragan akademisyen, enerji dalında bilim adamı olmuş; Tomaylı N. Topçu, bilim adamı olmuş; Beşalmalı, A. Makriş, Romanya ve Yugoslavya kahramanı unvanını alan mümtaz bir mühendis olmuştur (Şornikov 2006:310).

Gagauzların Romanya Hükümdarlığı altında bulundukları zaman, Gagauz gençlerin yüksek öğrenim görebilmesi, bu gençlerin hiç birinin geri dönmemelerinden dolayı, Basarabya'daki Gagauzların eğitim seviyelerini, gelişmelerini hiçbir şekilde etkileyememiştir.

Romanya Hükümdarlığı döneminde eğitim alan Gagauz kadının oranı, Rus İmparatorluğu dönemine kıyasla, yükselmiştir. Genellikle kadının aldığı eğitim, temel ilkokul eğitimi ile sınırlı kalmasıyla birlikte, eğitim alabilme olanağı, bir takım sosyo-kültürel değişimlere de yol açmıştır. İlkokul sonrası eğitimi sadece Gagauzların zengin kısmı alabilmiştir. Eğitimde bu sınıfsal ayrıcalık, özellikle de kadın nüfusunu etkilemiştir. Yüksek eğitim alabilen Gagauz kadının sayısı çok azdı. Eğitimde cinsiyet ayrımı kırsal kesimde olduğu gibi, kentsel kesimde de her yaş grubu için mevcut olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, düşük oranda olmasına rağmen, kadının eğitim alması, onun, bu dönemlerde mevcut olan

evde kapalı olarak, bütünüyle koca ve çocukların hizmeti işlevi ile sınırlı kalmasını gerektiren katı kural esnemeye başlamıştır. Böylelikle, kadına da dış dünyayı algılayacak bir pencere açılmış. Yapılan bu sosyo-kültürel değişimler kadının toplumsal hayata girişini sağlamıştır. Gagauz kadını yüksek eğitim alabilmek için ülke sınırları dışına bile çıkabilmiştir.

3.3. SOVYETLER BİRLİĞİ DÖNEMİNDE EĞİTİM

1944 yılında Basarabya topraklarında Sovyetler Birliği dönemi başlamıştır. Basarabya'nın Sovyetler Birliği'ne girmesiyle birlikte, Sovyetler Birliği'nde hükmü olan ve tüm çocukların eğitim almasını gerektiren kanun Basarabya için de geçerli olmuştur. Basarabya'da eğitim SSCB'nın kanunlarına göre, ücretsiz yapılmaya başlanmıştır. Halkın desteği ile de, okulların tadilatına başlanılmış, okul mobilyası, yakıt gibi gereken hazırlıklar çok kısa sürede yapılmıştır.

1944 yılında sadece Komrat bölgesinde 15 okul açılmıştır. 1 Ocak 1945 tarihli verilere göre, 89 okulda 3.420 öğrenci eğitim almaktaymış (Maruneviç 1983:100). Okul inşaatları Komrat bölgesinde olduğu gibi, Moldova'nın tüm bölgelerinde yapılmaktaydı. 1945/46 öğretim yılında 350.000 aşan öğrenci 1.461 ilköğretim, 300 ortaokul ve 64 lise, toplam 1.825 okulda eğitim alabilmekteydi[170]. Okulların yapılması halkın büyük desteği ile gerçekleşmekteydi. Okul için yapılan yeni binaların yanı sıra, hazır binalar da okul olarak kullanılmaktaydı (Maruneviç 1983:100; Şornikov 2006:360).

Okul çağındaki çocuklara eğitim verilmesinin yanı sıra, akşam saatlerinde, tatil günlerinde okuma yazması olmayan gençler ile yetişkinlere de eğitim verilirdi. Gençlerin ve yetişkinlerin eğitimi için, Moldova'da 2.000 öğretmen ile 20.000 "kultarmeets"[171] ayrılmıştı (Şemyakov 1974:31). Durum böyle olunca, öğretmen, bilhassa da ehliyetli öğretmen, açığı ortaya çıkmıştı. Örneğin, 1944/45 öğretim

[170] Veriler *Sovetskaya Moldaviya za 40 Let* (1964:147) istatistik bildiri kitabından alınmıştır.
[171] "Kultarmeets", eğitim ve kültür geliştirmelerinde gönüllü olarak yer alan tahsilli kişilere denilmekteydi.

yılında Komrat bölgesinde eğitim veren 85 öğretmenden, sadece 5'i pedagoji üniversite mezunu, 26'sı pedagoji lise mezunu, 47'si ise ortaokul mezunu idi. Bu durum göz önünde bulundurularak, 1946 yılında ilkokul öğretmen kursları açılmıştır. Bu kurslardan mezun olanların tayinleri köy okullarına yapılmıştır. Sadece Vulkaneştı kasabasında açılan kurstan 1946'da mezun olan 290 öğretmenin tayinleri Gagauzların yaşadığı bölgelere yapılmıştır (Maruneviç 1983:101). Öğretmenler kadrosu, 1944/45 öğretim yılında tekrar faaliyete geçen Komrat Pedagoji Uçilişçası[172] ve 1945'te yeni açılan Kagul Pedagoji Uçilişçası mezunlarıyla da tamamlanıyordu (Kravçenko 1968:163). Hem Moldova'da açılan üniversitelerden, hem de Ukrayna, Rusya üniversitelerinden mezun olan öğretmenler, öğretmen açığı olan okullara tayin edilirdi (bkz.: Maruneviç 1983:101, Şornikov 2006:360-361).

Yapılan bütün bu çalışmalara rağmen, 1945–1950 yıllar arası okula gitmeyen çocuk sayısı yine de yüksek kalmaya devam ediyordu. Çocukların okullara gitmemelerine yoksulluk, kuraklıktan dolayı yaşanan açlık, tifo salgını gibi gerekçeler sebep olduğu gibi, halk arasında "tüm çocuklar okumalılar" görüşünün yerleşmemiş olması da yetkisini gösteriyordu. Çiftçi Gagauzlar, bilhassa kızlarını okula göndermezlerdi. Çiftçilerin görüşlerine göre, kızların payına okumak yerine dokumak, el işiyle ev işi yapmak düşer. Bu sebepler yanı sıra, Rus dilini bilmemeleri, dersleri anlayamamaları da çocukların okulları bırakmalarına, çok fazla devamsızlık yapmalarına, okullara ilgisiz kalmalarına sebep olmuştur. Bu olumsuzlukları ortadan kaldırmak için, okullarda 6-7 yaş arası çocuklara konuşma Rus dilini öğrenebileceği ana sınıfına benzer sınıflar açılmış, velileri bilgilendirecek gruplar oluşturulmuştur (bkz.: Bırka 1960:358; Maruneviç 1983:102; Şornikov 2006:360).

Gagauz kadınları neredeyse tamamen eğitimsiz oldukları için, bilhassa kadınlarla ilgili çalışmalara daha çok önem verilmiştir. Kadınların okuryazar olmaları için bir düzine çalışma yapılmıştır. Örneğin, yapılan eğitim propagandası, yetişkinler için açılan gündüz ve akşam okulları yanı sıra, işleri

---

[172] Uçilişça, Türkiye'de meslek liselerine eşdeğerdir.

çok olması sebebiyle evden çıkamayan çok çocuklu kadınlara bireysel dersler verilmiştir (Filimonova 1976:28-29; Şornikov 2006:361). Yapılan çalışmaların sonucunu aşağıdaki verilerden de görmek mümkündür: Vulkaneştı'da eğitim alan 1.075 kişiden 672'si kadın, Çeşmeköy'de 357'den 197'si kadın, Etuliya'da 316'dan 252'si kadın vs. idi (Maruneviç 1983:103). Zamanla, Moldova'da 7–55 yaş arası nüfusun okur-yazar oranı yükselir ve 1951 yılında %98 seviyesine gelir (Frolov 1979:110).

1951/52 öğretim yılı için 7 yıllık eğitim zorunlu olmuştur. 1951/58 yıllar arası devlet tarafından 26.300 kişilik 68 okul, kolhozların finansmanlığında ise 21.300 kişilik 152 okul yaptırılmıştı (Şemyakov 1974:34). Okulların profesyonel öğretmenlerin çoğalmasıyla birlikte, eğitimin Gagauzlar için yabancı olan Rus dilinde yapılması, Gagauzlar için belirli zorlukları da getirmiştir. 1950'li yıllarda Gagauzların kendi ana dilinde Türkçe eğitim almaları için ilk adımlar atılmıştır. Eğitim dili, velilerin istekleri üzere belirleyeceğine kararlaştırılmıştır. Aslında, daha 12 Ağustos 1940 tarihli Moldova SSC'nin Halk Topluşu kararına göre, Milli Eğitim memurları tarafınca her okulun öğrencilerinin milleti ve velilerin dil tercihleri göz önünde bulundurarak, o okullarda hangi dilde eğitimin verileceğini belirlemek düşmüştür. Böylece eğitim; ana dilinde verilecek, okul çağındaki tüm çocukları (kız erkek ayırmaksızın) kapsayacaktı[173]. Yapılan araştırmalar sonucunda, velilerin %95'i eğitim dili olarak Rus dilini seçtiği tespit edilmiştir. Veliler bu seçimlerini, Gagauzlar arasında Rusçanın daha Rus İmparatorluğu döneminden yaygın olması, Rus dilin Gagauzların "dış dünya" ile bağlantı olması gibi gerekçelerle açıklamışlardı (Şornikov 2006:360).

1950'li yıllarda ise, anadilinde yapılan eğitim ile daha iyi sonuçlar alınabileceği düşünülerek, anadilinde eğitim tekrar gündeme gelmiştir. 1957 yılında Dionis Tanasoglu'nun çalışmaları ve gayretleriyle ve Lüdmila Pokrovskaya'nın da desteğiyle Gagauzlar için Kiril alfabesine dayalı bir alfabe hazırlanmış; D. Tanasoglu, N. Baboglu, A. Tukan tarafından okul programlarına uygun ders kitapları hazırlanmıştır (Tanasoglu 1998:1). 1957'de öğretmenler için özel

---

173 Bilgiler *Kultarmeyskoye Stroitelstvo v Sovetskoy Moldavii* 'den (1974:261) alınmıştır.

kurslar açılarak, Türkçe eğitim nasıl yapılacağı konusunda öğretmenler hazırlanmıştır. Yeni öğretim yılının başlamasıyla 1 Eylül 1958 tarihinden itibaren, Gagauz okullarında Türkçe eğitime geçilmiştir. 38 Gagauz okulunda 14.500 öğrenci ana dilinde eğitim almaya başlamıştır. Ana dilinde eğitim ile ilgili hem öğretmenler, hem veliler büyük takdir ile bahseder, hem de çocuklar büyük memnuniyetle derslere katılır, derste verilenleri rahatlıkla algılardı (Tanasoglu 1998:1–2). Ana dilinde eğitim ile ilgili büyük sevinç ile coşku, fazla sürmemiştir. 1961'de milli okullar kapatıldı, bu yetmezmiş gibi, Gagauz Dili ve Edebiyatı dersleri de kaldırıldı. Ana dilinde eğitimden tekrar Rus diline geçildi.

Rus dilinde eğitime geçilmesinin gerekçeleri olarak velilerin "şikâyetleri ve protestoları" gösterilmişti. Veliler Gagauz dilinde eğitim alan çocuklarının Rusçayı iyi bilmediklerinden, üniversitelerde okuyamayacaklarını öne sürerek, eğitimin Rusça yapılmasını arzuladıklarını ifade ettikleri binlerce mektubu parti ve yönetim makamlarına göndermişlerdi. Yapılan "protestolar"[174] sonucunda veliler toplantıları yapılmıştı. Bu toplantılara 6.000'i aşan veli katılıp, 500'e yakın veli söz almıştır. Sonunda Gagauz Türkçesinde eğitim projesi başarısızlığa uğradığı kabul edilmiştir (Bulgar 2006c:374).

Türkçe eğitiminden Rusça eğitime geçilmesi, velilerin arzuları doğrultusunda yapıldığını kabul etmek mümkün olmasıyla birlikte, Gagauz dili ve edebiyatı derslerin kaldırılması da, velilerin isteği üzerine yapıldığını kabul etmek mümkün değildir. Veliler, çocukların yüksek tahsillerinden endişe ederek, ana dilde yapılan yeter derecede hazırlanamayan eğitime karşı çıkmış olabilir. Fakat bu karşı çıkma, Gagauz diliyle edebiyatının ve kültürün gelişmesini de istemedikleri anlamına gelmiyordu. Oysa ki, 1961'de milli okulların kapatılmasıyla, Gagauz dili ve edebiyatı dersi, Gagauz dilinde yayınlanan bir sayfalık gazete eki, Gagauz dilinde yapılan radyo programı kaldırılmış; Gagauz okulları için öğretmenler yetiştiren üniversite ana bilim dalları kapatılmış; Moldova SSC'nin bilim akademisinde Gagauz dilini, folklorunu, tarihini ve etnografisini araştıran

[174] Sözde protestolarla ve bu protestoları organize edenler, protestolarda yer alanlarla ilgili araştırmalar yapan, dokümanlar arayan M. N. Guboglo bu konuda hiçbir bilgiye ulaşamamıştır (bkz.:Guboglo 2004:125). Süreli yayınlarda da bu protestolar kimin tarafından yapılmış, kimler yer ve söz almış hiç yansımamıştır (bkz.: Bulgar 2006c:385).

bölüm kapatılmıştır. Bütün bu kapanmaların altında başka sebeplerin olduğu, gayet bariz bir şekilde görülmektedir. Ana dilinde eğitim vermeye devam eden veya devam etmek isteyen öğretmenler milliyetçilikle suçlanarak okullardan atılmaktaydı. Sovyetler Birliğin uyguladığı Ruslaştırma politikası, Gagauzların ana dilinde ders alabilmelerini otuz yıla dondurmuştur.

Gagauz Türklerinde gerek Çarlık Rusya ve gerek ise Sovyet yönetimi sırasında, milliyet bilinci öldürülecek nitelikte, dil ve kültür politikaları izlenmiştir. Milliyet bilincini geliştirmek yolunda çaba gösteren aydınlar, ya sürülmüş, ya hapse atılmıştır. Gagauzlarda, Sovyetlere giren birçok toplulukta olduğu gibi, böl/parçala/ufala metodu, dil ile uygulanmış; millî asabiyet, tek ulus olma bilinci bu yolla, boy, kabile asabiyetine indirgenip yoğunlaştırılmıştır (bkz.: Yıldırım 1998:30-31).

Rus dilinde eğitim almaya devam eden Gagauzlar, 9 yıllık zorunlu eğitimden sonra isteğe göre orta eğitimine devam edebilir, daha sonra da kolej, üniversite gibi eğitim kurumlarında eğitim alabilirdi. 1965/66 öğrenim yılında 342 Gagauz üniversite eğitimi, 690 Gagauz kolej eğitimi alırken, 1972/73 öğrenim yılında bu sayı üniversiteler için 2,2 kat, kolejler için 2,6 kat artmıştır[175]. Gagauzlarda yüksek öğrenim görenlerin oranı, Moldova'daki tüm halklardan daha hızlı tempoyla yükselirdi. Örneğin, 1959–1970 yıllar arası tehnikum[176] ve üniversite mezunların artış oranı Moldovan ile Bulgarlarda %116,6, Ukrayinlerde %63,6, Ruslarda %6,9, Yahudilerde %11,1 artarken, Gagauzlarda bu artış %525 idi (Guboglo 1979:55). 1970/80 öğretim yılında ise, Moldova'da yaşayan Gagauzlarda yüksek okul mezunların oranı 32 kat artarken, Moldovanlarda 13,5 kat, Ruslarda ise 3,5 kat artmıştır (Bulgar 2006c:374).

---

175 Veriler *Narodnoe Hozyastvo Moldavskoy SSR v 1972 g.* (1974:186) istatistik broşüründen alınmıştır. Ayrıca bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz.: Bulgar (2006c:374), Maruneviç (1983:104-105).

176 Tehnikum, Sovyetler Birliği döneminde 9 yıllık öğrenimden sonra 5 yıl, 11 yıllık öğrenimden sonra ise, 2 yıllık mesleki eğitim veren kurumdur. Tehnikumlar, Türkiye'deki yüksek okullara eşdeğerdir.

Burada hemen belirtmeliyiz ki, Gagauzlarda yüksek öğrenim oranı artması ve bütün eğitim kurumlarının kapıları erkeklere açık olduğu gibi, kızlara da açık olmasıyla birlikte, yüksek öğrenim gören kızların oranı 1960'lı yıllarda hala çok düşüktü. 1959/60 öğretim yılında yüksek okulda okuyan Gagauzlardan 222'si erkek iken, sadece 79'u kızdır. Yani kızların sayısı erkeklerden 2,8 kat daha azdır. 1969/70 öğretim yılında, aşağıda verdiğimiz tablodan da görüldüğü gibi, bu fark 2,4'e kadar düşmüştür (Filimonova 1976:62).

Tablo 11. Yüksek okullarda eğitim alan Gagauzların sayısı[177]

		Üniversite						**Tehnikum**					
		1959/60		1963/64		1969/70		1959/60		1963/64		1969/70	
		Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız	Erkek	Kız
1	Gündüz Öğretim	99	42	192	61	333	122	219	123	200	81	1.083	480
2	İkinci Öğretim	2	-	5	1	5	1	3	1	5	-	13	4
3	Açık Öğretim	121	37	168	79	238	115	56	21	237	73	398	150
	Toplam	**222**	**79**	**365**	**141**	**576**	**238**	**278**	**145**	**442**	**154**	**1.494**	**634**

Yüksek öğrenim gören kadınların oranı erkeklerden daha düşük olmasıyla birlikte, Sovyetler döneminde kadınlara sunulan eğitim ve bu eğitim sonucunda olan iş imkânları, kasabalarda yaşayan Gagauz kadınların görüşlerini etkilediği

[177] Veriler Filimonova (1976:62)'den alınmıştır.

gibi, köylerde yaşayan kadınların da hem eğitime, hem de hayata bakış açısını kökten değiştirmiştir. Kadınlar, tarım dışı faaliyetlerde de yer alabileceğini anlayarak, hem kendileri eğitime yönelmiş, hem de bütün çocukların okumalarını istemiştir. Gagauzlardan 1980 yılında siyasal ve sosyal alanda yer alan erkeklerin oranı % 38,6 iken, kadınların oranı % 20,2 olmuştur (Maruneviç 1983:135). Bu durum Gagauz kadını için büyük bir ilerlemeydi. Ekonomik temellere dayanan toplumsal değerler, kadınların erkeklere oranla geri kalmışlığına sebep olmuştur. Sovyetler döneminde ise, kadının eğitim alıp tarım dışı işlere yönelmesiyle, kadının sosyo-ekonomik statüsü de değişmiştir. Sovyetler döneminde kadının eğitim düzeyinin yükselmesine bağlı olarak, evlenme yaşının yükseldiği, daha planlı ve kontrollü çocuk sahibi olunduğu görülmektedir. Eskiden kızların evlenme yaşları 15-17 iken (bkz.: Filimonova 1976:17; Kuroglo 1980:39), Sovyetler döneminde 19-22'ye yükselmiştir.

Eğitim düzeyi yükseldikçe, kadının kişilik yapısı da değişime uğrayarak, geleceği konusunda babasının veya ağabeylerin kararlarına boyun eğmek yerine, kendisi karar verebilecek, daha özgürce kişilik yapısına sahip olmuştur. Eğitim alan kadın, "geleneksel işler" dışında iş sektörlerinde de yer almaya başlamıştır. Kadının ekonomik faaliyetlere katılma oranı ve kadının girebileceği iş alternatifleri gittikçe artmaktaydı. Böylece, Sovyetler döneminde cinsiyet farkı gözetmeksizin yüksek eğitimin yaygınlaşması, Gagauzlarda olan ataerkil düzenini bir ölçüde sarsmıştır. Zira kadın, erkeğe bağlı olmaksızın, doğrudan toplumun bir üyesi olarak ele alınmış ve ona toplumun diğer üyeleri ile doğrudan ilişki kurabileceği bir beceri kazandırmıştır. Sovyetler döneminde kadına sağlanan eğitim, onun toplumdaki durumunu geliştirici ve daha etkili bir biçimde üretime katılmasını sağlayacak düzeye ulaşmıştır.

Sovyetler döneminden önce Gagauzlarda eğitimde görülen kadın erkek eşitsizliği, Sovyetler döneminde ilk ve ortaokul düzeyinde ortadan tamamen kalkmış, yüksekokul düzeyinde ise cinsiyet farkı azalmıştır. Kadınlar; ailede karar alma sürecine katılır, kanunların sağladığı erkek ile eşitliği sadece kâğıt üzerinde olmaktan çıkar, uygulamada kullanılır. Aynı şekilde kadın, politik alanda da aktif rol almaya başlamıştır. Örneğin, Komrat bölgesinde 1980 yılında

yapılan yerel seçimlerde belediye encümen üyeliğine seçilen 636 kişiden 322'si kadındı (Maruneviç 1983:135).

Kadınların Sovyetler döneminde işgücüne atılması, okul öncesi yaşta olan çocukların bakımını üstlenecek kreşlere ihtiyacı beraberinde getirmiştir. Her yerleşim yerinde devlet ve kolhoz kreşleri açılmıştır. 1 Ocak 1973 verilerine göre Vulkaneştı bölgesinde 20, Komrat bölgesinde 23, Çadır Lunga bölgesinde 19 kreş faaliyet göstermekteydi ve bunlarda Vulkaneştı bölgesinde 1622, Komrat bölgesinde 2097, Çadır Lunga bölgesinde 2061 çocuk okul öncesi eğitim almaktaydı (Filimonova 1976:29-30).

Eğitimli ve iş gücüne katılan kadınının çocuk yetiştirme tarzı da değişime uğramıştır. Eskiden kızların el işi ve ev ekonomisini en iyi şekilde yapabilmesine öncelik verilirken, Sovyetler döneminde iş gücüne katılan kadın, kızlarına el becerilerini öğretmeyi arka plana atmıştır. Ön plana kızın okul başarıları gelmiştir. Gagauz anneleri, kendileri yüksek eğitim alamamış olmalarıyla birlikte, çocukların iyi derecelere ulaşabilmeleri için, çocuklara derslerinde yardımcı olmuş, çocukların derslerini önemseyerek, çocukları ev işleri ile yüklememiştir (Çavdar S. 2006; Kambur 2005, Kırım 2006). 1960'lara kadar bir kızın iyi şekilde yetişip yetişmediğini, o kızın "pirdyanka", "horu" gibi toplantı yerlerinde gösterdiği davranışlar ile el becerilerinden anlaşılırken; sözü geçen dönemde ahlaki terbiyenin yanında, okulda gösterdiği başarı, üniversiteyi kazanması da bu kızın iyi şekilde yetişmesinin göstergesi haline gelmiştir (Kırım 2006;Topal 2005).

Kadının eğitim alması ve işgücüne katılması, aile içinde yapılan iş bölümüne de değişiklikler getirmiştir. Çalışan kadın, bulaşık yıkamak ile ev temizliğinde erkek çocukların da yer almasını sağlamıştır. Bulaşığın yıkanmasını, evin temizlenmesini bir erkeğin de yapılabileceği eğitimi alan erkek çocukları, büyüdüklerinde eşlerine de yardımcı olacaktır. Böylece kadının eğitim düzeyinin yükselmesi geleneksel iş bölümünü de değişime uğratmıştır.

Yukarıda verdiğimiz bilgilerden de görüldüğü gibi, Gagauzlar, Sovyetler döneminde okul öncesi eğitimden başlayarak, 9 yıllık zorunlu eğitimden sonra, kendi isteklerine göre, cinsiyet ve sınıfsal ayrıcalık olmaksızın yüksek eğitim alabilir, işgücüne katılabilirdi. Yukarda verdiklerimiz, çoğunlukla formal eğitim diye adlandırılan okul eğitim tarafını yansıtmıştır. Sovyetler döneminde verilen formal eğitimi yanı sıra, insanların kültürel seviyeleri yükselmesi için de, bir düzine sosyo-kültürel çalışma yapılmıştır. Örneğin, her yerleşim yerinde (hem şehirlerde hem de köylerde) kültür evleri ile kültür sarayları açılmıştır. Bu kültür evlerinde, halk müzik aletlerinde oynamayı öğreten ücretsiz kurslar açılmıştır. Kültür evi çalışanları yönetiminde kadınlar korosu, oyun ve türkü toplulukları oluşturulmuştur. Bu topluluklara her yaş grubundan ve her meslekten müziğe, oyunlara ve türkülere merakı olanlar katılırdı. Yapılan çalışmaların sonucunda konserler düzenlenirdi. Köy, kasaba, şehir kültür evleri Moldova Cumhuriyeti ve Sovyetler Birliği sınırları içersinde festivaller düzenleyerek aralarında yarışmalar yaparlardı.

Gagauzların yaşadığı her yerleşim yerinde kütüphaneler açılmıştır. 1950 yılında bütün köy kütüphanelerinde sadece 1.331.000 kitap varken, 1965 yılında bu sayı 8.361.000 kitaba ulaşmıştır. Kütüphane okurların sayısı yıldan yıla artmaktaydı ve neredeyse yarısını kadınlar oluşturmaktaydı. Örneğin, 1970'li yıllarda Çokmaydan köyün kütüphanesinde 410 okurdan 313 kadın, Dizginca köyün kütüphanesinin 702 okurundan 360'ı kadın, Kirsovo köyün kütüphanesinin 700 okurundan 420'si kadın, Çeşmeköy'de 1977 yılında 754 okurdan 344'ü kadındır (bkz.: Maruneviç 1983:130; Filimonova 1976:68). Kütüphaneler, sadece kitap, dergi, gazete alıp okunabilecek bir yerden çıkarak, çeşitli konularda konferanslar, seminerler ve yazarlarla buluşmalar düzenleyen bir kültür merkezine dönüşmüştür. Bu tür organizasyonlarda kadınlar da aktif roller almaktaydı (Filimonova 1976:66-68).

Gagauzların hayatına 1950'lerde radyo ve 1960'larda televizyonun girmesi, genel eğitimde büyük etken olmuştur. 1974'te köy kesiminde yaşayan Gagauz ailelerinin %66'sı radyo alıcısına, %47'si ise televizyona sahip olmuştur (Bulgar 2006c:375). Radyo ve televizyon aracılığı ile ve bunlara ilaveten süreli yayınlar

ile Gagauzların Ruslaştırma politikası adım adım ilerlemekteydi. Rus diline iyi şekilde hâkim olan Gagauzlar Moldova'nın sosyal hayatında önemli pozisyonlara gelebilmekteydi (Guboglo 2004:127). Uygulanan Ruslaştırma politikası sonucunda, Gagauzların bazıları ana dilleri olarak Rus dilini görmeye başlamıştır. Yapılan araştırmaya göre, 1979 yılında Gagauz Türkçesini Gagauzların %95,7'si, 1989'da ise %91,2'si ana dil olarak kabul etmekteydi. Gagauzların, Rus dilini ana dili olarak kabul edenlerin oranı ise, iki kat artmıştır: 1979'da %3,2 iken, 1989'da %7,4'e çıkmıştır. 1979'da Gagauzların %0,9'u, 1989'da ise %1,1'i ana dil olarak Moldovancayı kabul etmiştir (Bulgar 2006c:382). Bu rakamlar yine de bütün gerçeği yansıtmamaktadır. Ana dil olarak Gagauz Türkçesini kabul eden, fakat Gagauz Türkçesinde konuşmaya zorlanan Gagauz sayısı da oldukça fazladır. Gagauzların %95'i ilk, orta ve yüksek öğrenimi Rus dilinde görmektedir. Rus dili Gagauzlar için ikinci bir anadil konumundadır (Bulgar 2006c:382). Kendi ana dilinde televizyon ve radyo programların, gazetelerin, kitapların olmaması, Gagauzların Ruslaştırma politikasına karşı koymalarını biraz daha zorlaştırmıştır. Gagauzların artık bir alfabeye sahip olmalarına, ana dilde kitap yayınlama yasağı olmamasına rağmen, Gagauz yazar ile şairleri kitaplarını yayınlamak istediklerinde büyük zorluklarla karşılaşmaktaydılar. 30 yıl içersinde Gagauz Türkçesinde sadece 30 kitap (bunlardan 21'i şiir, 8'i ise hikaye kitaplarıdır) pek cüzi baskı sayısıyla basılmıştır (Guboglo 2004:24).

Kadınların da işgücüne katılmasıyla, küçük yaşta çocuklar (1,5-2 yaştan başlayarak) yuva ile kreşlere verilmekteydi. Bu kurumlarda eğitim dili olarak Rus dilinde ve yabancı kültür üzerinde eğitim gören Gagauz çocukları; milli çocuk oyunlarından, Gagauz masallarından yoksun bir şekilde yetiştirilmekteydi. Geniş ailelere sahip olan çocuklar, çekirdek ailede büyüyenlerden biraz daha şanslı olup, babaanne, anneanne veya dedelerden Gagauz kültürünü tanıyabilmekteydi. Eğitimli, özellikle de yüksek eğitimli olan anneler ise, çocuklarına genellikle Rus dilinde masallar okumakta, ninniler söylemekteydi.

1980'lerde Gagauz aydınların yaptığı tespitlere göre, Gagauz gençleri ataların folklorunu bilmemekte, çocuklarına Türkçe ninniler, türküler söylememekte,

masallar anlatmamakta ve çocuklar milli çocuk oyunları bilmemektedir. 1980'li yıllarda başlayan milli uyanış ile birlikte S. Kuroglo, G. Gaydarji, D. Tanasoglu gibi Gagauz aydınları, Gagauzların anadilini okullarda öğrenmeleri için mücadeleye başlamıştır. 1984 yılında Moskova'da yapılan bir ilmi kongreye katılarak S. Kuroglo ile G. Gaydarji'nin gösterdikleri çabaları sonucunda, kongrede Gagauz dilinin okullarda öğretilmesi gerektiği kararı alınmıştır. Bu karar, Moskova Komünist Parti Merkez Komitesi ile Moldova Komünist Partisine gönderilmiş ve kabul edilmiştir.

1986 yılında okullarda 7–10.sınıflarda Gagauz dili seçmeli ders olarak verilmeye başlamıştır. 23 Haziran 1988 tarihinde ise, Moldova Eğitim Bakanlığı yayınladığı bildiride Gagauzların okullarında Gagauz dili dersi verileceğini duyurmuştur. 1988'den 7. ve 8. sınıflarda haftada 2 saat Gagauz Dili ve Edebiyatı dersleri verilmeye başlamıştır. 1989'dan itibaren ise, Gagauz Dili ve Edebiyatı dersi 1. sınıftan başlayarak 11. sınıfa kadar bütün sınıflarda okutulmuştur. G. Gaydarji, N. Baboglu, İ. Baboglu, D. Tanasoglu gibi Gagauz aydınları, bu dersler için kitaplar hazırlamıştır. Kişinev Pedagoji Enstitüsü'nde Gagauz Dili ve Edebiyatı derslerine girebilecek öğretmenleri yetiştirilmesine tekrar başlanmıştır (bkz.: Argunşah 1998:81-82; Bulgar 2006c:373).

3.4. POSTSOVYETLER DÖNEMİNDE GAGAUZDA EĞİTİM

Sovyetler dönemi sonrasında Gagauzların okuma yazma oranı yüksek kalmaya devam etmiştir. Dokuz yıllık ücretsiz eğitim zorunluluğu günümüzde de geçerlidir. Gagauz Yeri'nde Sovyetler döneminde faaliyette olan 80 kreşten, günümüzde sadece 58 kreş faaliyetini sürdürmektedir. İlkokul, ortaokul ve lise düzeyinde eğitim veren 55 okul bulunmaktadır (bunlardan 2'si sadece ilkokul, 20'si hem ilkokul, hem ortaokul, 22'si lise ve 9'u jimnazi düzeyindedir). Bu okullarda 2006 yılında 28.035 öğrenci eğitim almaktaydı[178]. Sözü geçen okullar dışında, bir de Çadır-Lunga şehrinde olan kimsesiz çocuklar için ve Kongaz

---

[178] Veriler Gagauz Yeri istatistik bölüm şefi İ.P. Kömür'den (2006) alınmıştır.

kasabasında bulunan özürlü çocuklar için birer yatılı okul mevcuttur. Bütün bu okullarda 1896 öğretmen görev almaktadır. Öğretmenlerden %87'si bayan ve sadece %13'ü erkektir. Gagauz Yeri'nin başkenti Komrat'ta bir Devlet Üniversitesi ile bir Pedagoji Koleji[179] eğitim vermektedir. Ayrıca, Komrat ile Vulkaneştı şehirlerinde meslekî okullar vardır.

Sovyetler Birliği döneminde meslekî okulların açılmasından önce, marangoz, duvarcı, taşçı gibi meslekler babadan oğla veya ustalardan çıraklara geçerken, hayat şartlarının değişmesiyle bu tür mesleki eğitim formal kurumlara aktarılmıştır. Bu formal kurumlarda; aşçı, terzi, marangoz, kaynak vs. gibi meslekleri çocuklar kendi inisiyatiflerine göre seçmekte ve formal eğitim sonucunda meslek bilgilerine sahip olmaktadırlar. Sözü geçen bütün okullarda eğitim dili Rusçadır. Gagauz Türkçesi ise, Gagauz Dili ve Edebiyatı ders olarak tüm sınıflara okutulmaktadır.

Son birkaç yıl içersinde bazı Gagauz aydınların ortaya attığı Gagauz Yeri okullarında Gagauz Türkçesinde eğitim verilmesi gerektiği düşüncesi, halk arasında tartışmalara, bazen de tepkilere yol açmaktadır. Gagauz aydınları, Gagauzlar ana dilinde eğitim görmezler ise, yakın gelecekte Gagauz Türkçesinin yok olmasıyla karşı karşıya kalabileceklerini savunmaktadırlar. Gagauz Yeri şehirlerinde sadece yaşlıların Gagauz Türkçesini konuşabilmesi, Gagauz Türkçesinin de "ölümcül diller" arasına girdiğinin bir göstergesidir. Çünkü, sadece yaşlıların konuşabildiği dillere, dilbilimciler "ölümcül diller" demektedirler (Johanson 2002:42).

XXI. yüzyılda bu "ölümcül diller" arasında bulunan birçok dilin konuşanlarının tükeneceğinden, bu dillerin tarihe gömüleceği bildirilmektedir. Gagauz Türkçesi de, ne yazık ki, ölmekte olan diller listesine alınmıştır (Argunşah 2007:284). Avrupalı dilbilimciler de Karaim, Kırım Tatar, Gagauz, Şor, Teleüt ve Altay Türkçesinin yakın gelecekte yok olacak Türk dilleri arasında saymaktadırlar (Johanson 2002:42). Gagauz Türkçesi yaygın eğitimde kullanılmadığı, yani

---

[179] Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra eğitimde yapılan bazı reformların neticesinde tehnikumlar kolej diye adlandırılmıştır.

sosyal işlevlerin büyük bir bölümünü yerine getirmediği için, bünyesi yıllar içinde zayıflamış ve dış etkenlere karşı kendini koruyamaz durumuna gelmiştir. Bünyesine Rusça, Bulgarca, Moldovanca kelimelerin hızla girmesi karşısında gittikçe zayıflayan Gagauz Türkçesi, ifade imkânını kısmen kaybetmiştir.

İçersinde bulunduğumuz teknoloji ve bilişim çağı, dilleri daha fazla kelime kullanmaya itmekte, bu zorlama karşısında bünyesi zayıf olan dillerin dirençleri kırılmakta, ister istemez gelen yabancı unsurları olduğu gibi kabullenmek durumunda kalmaktadırlar. Yapıları güçlü, kelime türetme imkânları yeterli olan diller tedbirler alabilmekte ve her gelen kavrama karşılık yeni kelimeler türetebilmektedirler (Argunşah 2007:285). Ne yazık ki, Gagauz Türkçesi böyle bir direniş gösterecek güçlükte değildir. XX. yüzyılda Sovyetler Birliğin bazı bölgelerinde (Zaporojye, Kazakistan, Özbekistan, Letonya gibi), Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan ve Romanya’da yaşayan Gagauzlar o ülkelerin hâkim milletlerince asimile edilmiş, dilleri tamamen veya kısmen ortadan kalkmıştır. Sayıları daha çok olmaları, toplu olarak yaşamaları ve diğer bazı olumlu etkenler sebebi ile bugün Gagauz Yeri’nde yaşayan Gagauzlar anadillerini korumaya başarabilmişlerdir. Aynı durum kısmen Ukraynadaki Gagauzlar için de geçerlidir.

Gagauz Türkçesinde son yıllarda bir canlanma yaşanmakta ve dilin geliştirilmesi yolunda oldukça önemli adımlar atılmaktadır. 14 Ağustos 1980 tarihinden başlayarak Ana Sözü gazetesi, bazı yıllar ara vermiş olmasıyla birlikte, günümüzde de yayımlanmaktadır. Ana Sözü gazetesi sayfalarında Latin alfabe dersleri, Türkiye Türkçesi dersleri vererek, Gagauz dilinde eserler yayınlayarak, Gagauzları Gagauz Türkçesinde konuşmaya özendirmeye çalışırdı. Kişinev’de basılan bu gazeteden başka bir de Gagauz Yeri’nde basılan Gagauz Sesi gazetesi ile Sabaa Yıldızı dergisi ve bu derginin eki olan Güneşçik çocuk dergisi yayımlanmaktadır. Bu yayımlar dışında Gagauz Yeri şehirlerinde Gagauzca-Rusça olarak mahallî gazeteler de çıkmaktadır. Tirajları çok az olan bu yayımlar Gagauz Türkçesinin geliştirilmesi için yeterli değildir.

Gagauz dilinde radyo ve televizyon programlarının yayına başlaması da olumlu bir adım niteliğinde, fakat bu dili geliştirmek için yapılan programlar yeterli seviyede ve saatte değildir.

Gagauz Türkçesinde basılan kitap sayısı da çok azdır. Gagauz Yeri okullarında kullanılan Ana Dili ders kitaplarının Türkiye'nin desteği ile basıldığı bilinmektedir. Moldova'daki ekonomik krizler sebep gösterilerek, Gagauz Türkçesinde kitap yayımı için bütçe ayrılmamaktadır. Bunun yanında, Gagauzlarla ilgili Rus dilinde kitapların yayımı devam etmektedir. Son dönemlerde çıkartılan yüksek tirajda Gagauz Türküleri kasetleri ile de Gagauz Türkçesinin canlanması görülmektedir.

Gagauz aydınların uğraşları sayesinde yaşanan bazı canlanmaları görmemiz ile birlikte, Gagauz halkın büyük kısmının evde, sokakta, toplantılarda, okullarda, düğünlerde, sohbetlerde Rusça konuştuklarını da göz ardı etmemek gerek. Bazı tespitler gençlerin; televizyon, radyo, sinema, ders kitapları ve gazetelerin Rusça olması karşısında aşağılık kompleksine kapıldıklarını ve ana dillerinde konuşmaktan utandıklarını göstermektedir (Baboglu 2000b:85–86). Gençler arasında Rusça konuşma modası gittikçe yaygınlaşmaktadır. Aileler de, geleceklerini düşündükleri için, çocuklarını bilinçli olarak Gagauz Türkçesinden daha baskın, çekici ve prestij kazandırıcı dillerin (ki günümüzde bu dilleri Gagauzlar için Rusça, Moldovanca ve İngilizce dilleri oluşturmaktadır) öğrenilmesine yönlendirmektedirler. Görünen o ki, Gagauz Türkçesi gittikçe önemini kaybetmekte, Gagauzlar, ana diline artık ihtiyaç duymamaya başlamaktadır.

Ana dili ile eğitim dilleri farklı olan Gagauzlar aşağılık kompleksine kapılarak, kendi ana dilleri ile konuşmanın aydın olmayı engellediği ve toplumda prestijlerin de düşeceği kanaatini taşımaktadırlar. Bundan dolayı da, ana dilini ev dışında kullanmamaya özen göstermekte ve ev dışında genellikle baskın olan Rusçayı kullanmaktadırlar. Şehirlerde yaşayan Gagauzlar ise, özellikle de genç nesil, ev içinde de Rusçayı kullanmaktadır.

Durum bu şekildeyken, Gagauz Türkçesinde eğitim konusu velileri tedirgin etmektedir. Gagauz dilinde okul kitaplarından sadece Gagauz dili ve edebiyatı kitaplarının mevcut olması; Gagauz Türkçesinin kelime hazinesinin çok zayıf olması; fen, matematik gibi bilimler için bu dilin yetersiz olması velileri korkutmaktadır. Ders kitaplarının başka dillerden terimler alarak hazırlanması veya herhangi başka bir yöntemle bu problemin çözülüp ders kitapların hazırlanması ve ilk ile ortaokullarda ana dilde eğitim yapılmaya başlanılması, halk arasında yine de tedirginliğe ve tepkilere yol açacaktır. Çünkü halkın inanışına göre, ilk ve orta öğretimde ana dilde eğitim yapan okulları bitiren Gagauz öğrenciler, üniversite kapısında ciddi bir tehlike ile karşılaşacaktır. Zira Rusça ile Moldovancayı bir yabancı dil olarak yetersiz seviyede öğrenecek olan Gagauz gençlerinin, bu dillerde (ki günümüzde Gagauz gençlerin eğitim için gittikleri yüksek okulların çoğunluğu bu dillerde eğitim vermektedir) eğitim yapan yüksek okullara girmekte zorlanacaktır. Gagauz gençlerine, Rusça ile Moldovanca dillerde olan üniversite giriş sınavlarında, bu dilleri ana dili olarak bilen öğrencilerle rekabet etmek güç olacaktır.

Gagauz Türkçesi ile eğitim veren üniversitenin açılabileceğini farz etmiş olsak da, bu defa, Gagauz Türkçesi ile yüksek eğitim alan Gagauz gençlerin, yeter derecede Rusça veya Moldovanca bilemeyeceklerinden Gagauz Yeri dışında, Moldova veya BDT ülkelerinde iş bulma imkânları da azalacağından korkulmaktadır.

Bütün bu sebeplerden dolayı, Gagauz velileri Gagauz Türkçesinde eğitime geçilmesine karşı çıkmaktadırlar. Bu konu üzerinde araştırma yapan Mustafa Argunşah (2007:281-289) da, Gagauz öğrencilerin dünyayı iyi tanımaları, bilim ve teknolojik gelişmelerden geri kalmamaları için ana dille eğitimde ısrarcı olmamak gerektiğini savunmaktadır.

Yukarıda adı geçen okullardan başka, Gagauz Yeri'nde iki Türk lisesi de bulunmaktadır. İlk lise 23 Haziran 1993 tarihinde Fetih A.Ş. Türk kuruluşu ile Moldova Eğitim Bakanlığı arasında yapılan protokolle açılmış ve Ekim 1993'te Gagauz – Türk Lisesi adıyla eğitime başlamıştır. Öğretim süresi dört yıl olan bu

okulda eğitim dili İngilizcedir. 17 Haziran 1999'da Türkiye ve Moldova Eğitim Bakanlıklarının anlaşmasıyla kurulan Kongaz Süleyman Demirel Türk – Moldovan Lisesi'nin açılışı yapılmıştır. Bu okulda da eğitim dört yıl sürmekte ve eğitim dili İngilizce ile Rusça olmasıyla birlikte, Türk Dili ve Edebiyatı dersleri de verilmektedir.

Gagauz gençleri, Gagauz Yeri dışında, Moldova'nın kolej ve üniversitelerinde de eğitim alabilmektedir. Moldova'da 2006 yılında 51 kolej mevcuttu ve bunlarda 27.060 öğrenci öğrenim görmüştür. Kolejlerde eğitim gören çocukların %82,5 Moldovan, %15,7 Rus, %1,8 İngiliz dillerinde eğitim almıştır. Branşlardan en çok ekonomi (%13), hukuk (%13), tıp (%12), ulaştırma (%12), pedagoji (%8,7) branşları tercih edilmiştir. Kolejlerde öğrenim gören öğrencilerin %55,6'sını kızlar, %44,4'ü de erkekler oluşturmuştur.

Tablo 12. Moldova kolejlerinde kız öğrenci sayısı[180]

№	Yıllar	Toplam öğrenci sayısı (kişi)	Kız öğrenci sayısı (kişi)	Kız öğrenci oranı (%)
1	2000/01	19.897	11.382	57,2
2	2001/02	17.004	9.795	57,6
3	2002/03	15.207	8.738	57,5
4	2003/04	18.727	10.544	56,3
5	2004/05	23.618	13.138	55,6

[180] Veriler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü İ.G. Tüfekçi'den (2006) alınmıştır.

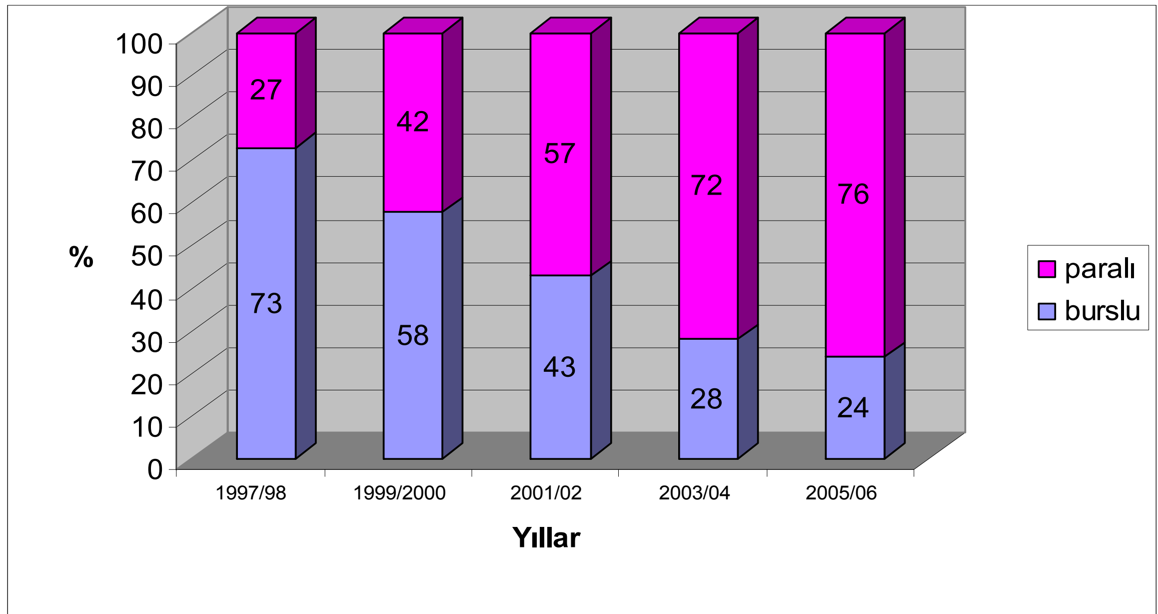
6	2005/06	27.060	15.045	55,6

Kolejlerde görev alan öğretmenlerin sayısı 2005/06 yılında iki bini aşarken, öğretmenlerin %57,3'nü kadınlar oluşturmuştur. Kolejlerde çalışanların %95,7'si üniversite mezunudur[181].

Gagauz Yeri başkentinde bulunan Komrat Devlet Üniversitesi Moldova'ya bağlıdır. Gagauz gençleri, bu üniversitede eğitim görebildiği gibi, Moldova'nın diğer üniversitelerinde ve ülke dışında çeşitli üniversitelerinde eğitim alabilmektedir. Moldova'da 2005/06 öğretim yılında 35 üniversite hizmet vermekteydi[182]. Bunlarda 126.132 genç tahsil görmektedir. Öğrencilerin %63,3'ü normal öğretim, %36,7'si açık öğretim görmekteydi. 35 üniversiteden 18'i devlet üniversitesi iken, 17'si özel üniversitedir. Devlet üniversitelerinde 1991 yılına kadar eğitim ücretsizken, 1997/98 öğretim yılında devlet üniversitelerinde öğrencilerin %27'si, 2005/06 yılında ise %76'sı paralı eğitim almaktaydı. Paralı eğitim alan öğrenci, sayısı aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi, her yıl artmaktadır.

[181] Bilgiler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü İ.G. Tüfekçi'den (2006) alınmıştır.
[182] 2000 – 2005 yıllar arası 14 özel üniversitenin faaliyeti durdurulmuş, iki devlet üniversitesi açılmış ve üniversite sayısı 2005 yılında 35 üniversiteden oluşmuştur.

Tablo 13. Devlet üniversitelerinde paralı ve burslu okuyanların oranı[183]

2005/06 öğretim yılında 126.132 üniversite öğrencisinden 104.426'sı devlet üniversitelerinde (bunlardan 79.846'sı, yani %77'si paralı) tahsil görürken; 21.706'sı özel üniversitelerde (bunlardan sadece %2'si burslu) tahsil görmekteydi. 2006'da mezun olan 17.400 öğrenciden %76,1'i devlet üniversitesinden, %23,9'u özel üniversiteden mezun olmuştur. Üniversitelerde toplam öğrenci sayısı artmasıyla birlikte, kız öğrenci sayısı da artış göstermektedir.

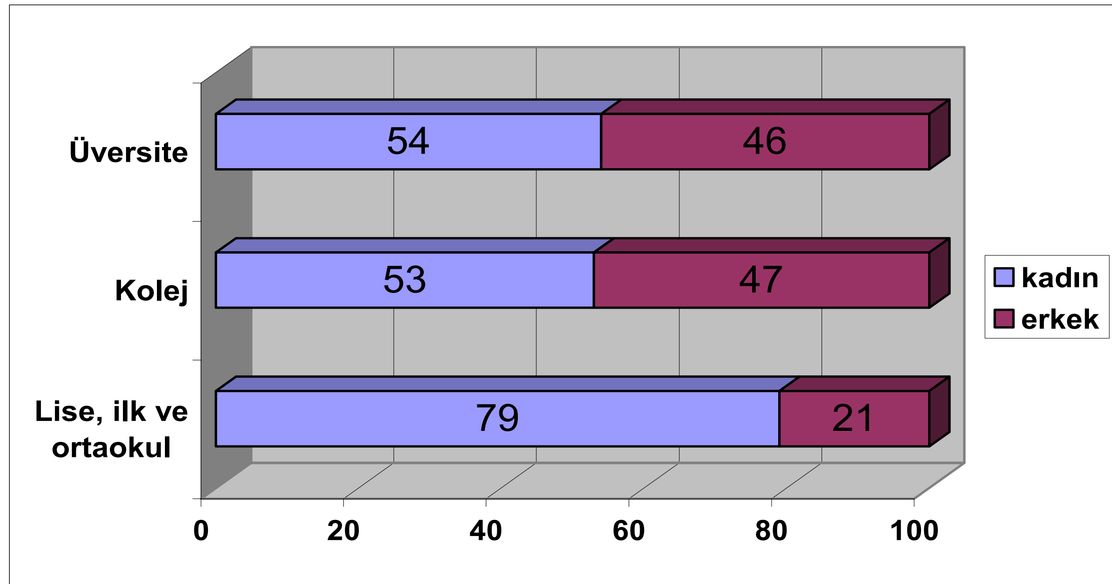
[183] Veriler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü Tüfekçi'den (2006) alınmıştır.

Tablo 14. Üniversitelerde kız öğrenci sayısı[184]

Yıl	Toplam Öğrenci sayısı	Bunlardan kız öğrenci	% kız öğrenci
2000/01	79.082	44.502	56,3%
2001/02	86.414	49.509	57,3%
2002/03	95.036	53.888	56,7%
2003/04	104.029	60.048	57,7%
2004/05	114.552	68.227	59,6%

Üniversitelerde 6.200 hoca görev yapmaktadır. Bunlardan %54,1'i bayan hocalardır. Moldova genelinde, aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi, ilk ve ortaokullarda bayan öğretmenlerin oranı daha fazla olduğu, kolej ve üniversite gibi daha yüksek öğrenim kurumlarında ise, bayan hoca oranın ortaokullara nazaran, düştüğü gözlemlenmektedir.

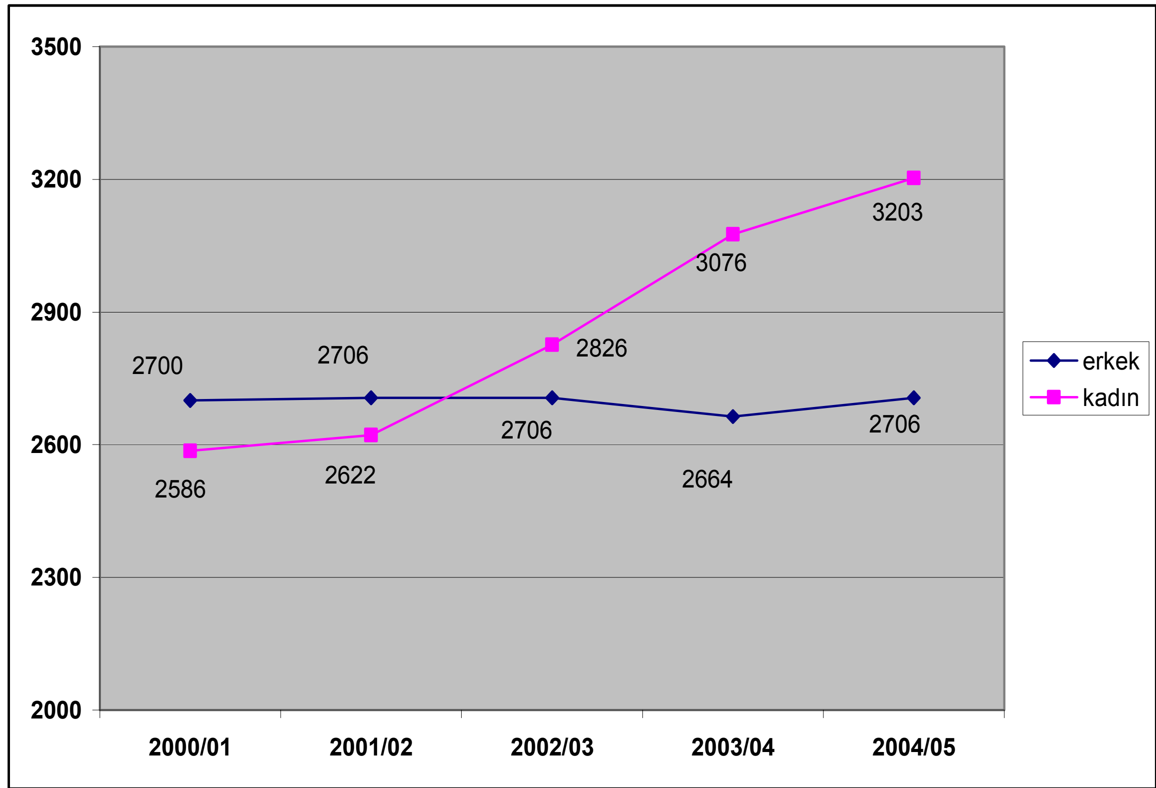
Tablo 15. Moldova'da bayan öğretmen oranı[185]

[184] Veriler *Women and Men in the Republic of Moldova*, Statistical Collection'dan (2005:65) alınmıştır.
[185] Veriler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü Tüfekçi'den (2006) alınmıştır.

Bununla birlikte, 2000 yılından beri üniversitelerde bayan hoca oranı artış göstermektedir. Burada belirtmeliyiz ki, üniversitelerde öğretim üyelerinin aldığı maaşlarının düşük olması, akademisyenliğin prestiji olan ve rağbet gören bir iş olmaktan çıkmasına sebep olmuştur (Çimpoeş 2003:116). Günümüzde üniversite öğretim üyeleri arasında bayan hocaların sayısının artmasında, bu etkenin büyük rol aldığını düşünüyoruz. Çünkü günümüzde erkekler daha çok para kazanabileceği işlere yönelmişlerdir. Bununla birlikte, düşük maaşlardan dolayı, genç neslin akademisyenliğe yönelmemesi, Moldova'daki üniversitelerde akademisyen kadrosunun yaşlanması gibi bir problemi de beraberinde getirmektedir.

Tablo 16. 2000 – 2005 yıllar arası üniversitelerde eğitmen sayısı[186]

Üniversitede okuyan gençlerin seçtikleri branşlar, cinsiyete göre farklılık göstermektedir. 2004/05 öğretim yılında kızlar ekonomi, eğitim, tıp, tiyatro ile

---

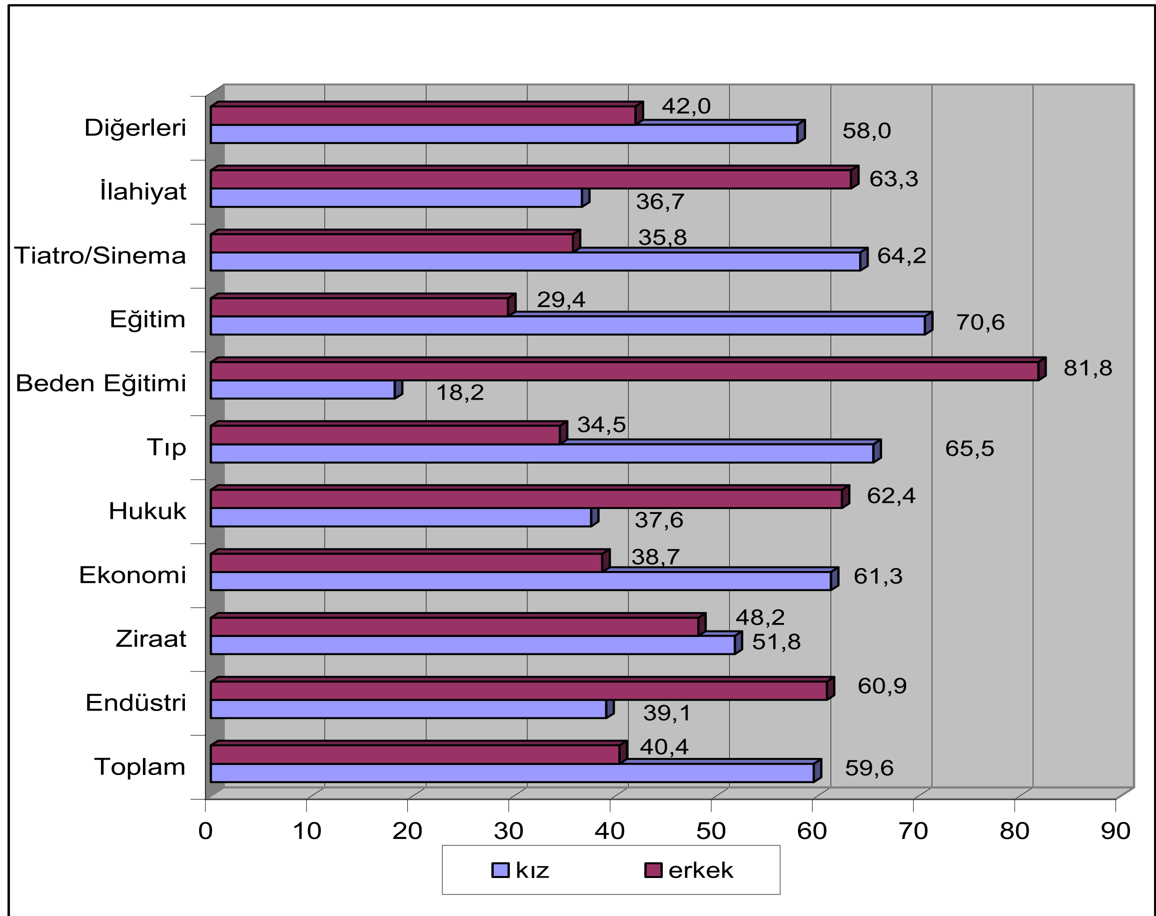
[186] Veriler *Women and Men in the Republic of Moldova,* Statistical Collection'dan (2005:69) alınmıştır.

sinema tercih ederken, erkekler beden eğitimi, ilahiyat, hukuk ile endüstriyi tercih etmiştir. Aşağıdaki tablodan da görüldüğü gibi, kızlar, kadının doğasına yakın olan branşları seçmektedirler. Kadının annelikle üst safhaya çıkan eğitici işlevi, kızların eğitim branşını seçip öğretmenlik yaparak bu işlevi sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Yine kadının doğasına yakın olan ve yüzyıllarca geleneksel yapıda "babuların" (=halk hekimliği yapan kadınların) üstlendiği sağaltma işlevi, kızların çoğunlukla tıp fakültesini seçmeleriyle devam ettiği ortaya çıkmaktadır. Yüzyıllarca kadınların ev ekonomisi ile uğraşmaları, belki de, kızların ekonomi fakültelerini seçmelerine sebep olmuştur.

Alan araştırması yaptığımız sırada yapılan mülakatlar sonucunda, çocukların meslek seçimlerine velilerin genellikle müdahale etmedikleri, çocukların kendi inisiyatiflerine göre mesleklerini seçtikleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte, genellikle anneler çocuklarla konuşarak, hayatı, hayatın zorunluluklarını, mesleklerin zorluklarını anlatmak suretiyle, çocukları eğitmeye ve yönlendirmeye çalışmaktadırlar. Meslek seçimi tamamen çocuğun inisiyatifine bırakıldığında bile, bu mesleğin eğitimini alacağı kurum seçiminde, velilerin rolü büyüktür. Gençlerin meslek seçiminde iş bulma imkanı ve maaş miktarı önemli rol oynamaktadır.

Tablo 17. Cinsiyete göre branş seçimi (2004/05 öğretim yılı verilerine göre)[187]

[187] Veriler *Women and Men in the Republic of Moldova*, Statistical Collection'dan (2005:66-67) alınmıştır.

Moldova dışında yüksek eğitim alan Gagauzlar genellikle Türkiye'yi tercih etmeleri ile birlikte, Rusya, Ukrayna, Azerbaycan, İngiltere ve Amerika gibi ülkelere de gitmektedirler. Adı geçen ülkelerde Gagauz öğrencileri üniversite eğitimi alabildikleri gibi, doktora eğitimi de yapabilmektedir. Yurt dışında öğrenim gören öğrenciler, genellikle Gagauz Yeri'ne dönmemektedirler. Gagauz Yeri'nde olan kötü ekonomi şartlardan dolayı, kendisini ve ailesini geçindirebilecek parayı kazanabilmek için bu öğrenciler, Rusya başta olmak üzere, Türkiye, Ukrayna, Amerika, Almanya gibi ülkelerde işe girip çalışmaktadırlar. Günümüzde de, aynı 1930'lu yıllarda olduğu gibi, yurt dışında eğitim alan öğrenciler, memleketlerine bir katkıda bulunamamaktadırlar.

Moldova'nın başkenti Kişinev'de Moldova İlimler Akademisi, Azınlık Milletler Enstitüsü'ne bağlı olarak çalışan bir "Gagauz Türklerini Araştırma Bölümü" vardır. Bölümde çalışma yapan araştırmacılar Gagauzların yaşadıkları çeşitli

bölgelerde etnografya, folklor, tarih, dil, toponimi gibi malzemelerini derleyerek Akademi'de değerlendirip kitap haline getirmektedirler. Ayrıca bu bölümde yüksek lisans ve doktora çalışmaları da yürütülmektedir. 2000 yılından beri, aşağıda verdiğimiz tablodan da görüldüğü gibi, Moldova'da doktora yapan öğrenciler arasında kız öğrencilerin oranı erkek öğrenci oranından daha yüksektir.

Tablo 18. Doktora eğitimi alanların sayısı[188]

	2000	**2001**	**2002**	**2003**	**2004**
Toplam öğrenci sayısı	1.248	1.387	1.563	1.613	1.698
Kız öğrenci sayısı	700	801	929	974	1.044
Kız doktora öğrencilerin oranı	% 56	% 58	% 59	% 60	% 61
Toplam yeterliliği geçen	365	448	495	473	535
Kız öğrenci sayısı	218	255	330	286	336
Kız öğrenci oranı	% 58	% 57	% 67	% 60	% 63
Toplam mezun olanların sayısı	261	237	243	305	291
Mezun olan kız öğrenci sayısı	144	133	144	179	169
Mezun olan kız öğrenci oranı	% 55	% 56	% 59	% 59	% 56

[188] Veriler *Women and Men in the Republic of Moldova*, Statistical Collection'dan (2005:69) alınmıştır.

Bu verilerden de görüldüğü gibi, yüzyıllar boyunca iş ve politika hayatının dışında tutuldukları gibi, bilim dünyasının da dışında kalan kadınlar, günümüzde iş ve politika hayatına adım attığı gibi, bilim dünyasına da girmiştir. Bilim, cinsiyet ayrımcılığın sağlam kalesi olmaktan çıkmış ve günümüzde kadın, erkekle eşit duruma gelmiştir.

Yukarıda bilgilerini sunduğumuz formal eğitim dışında, Sovyetler döneminde kurulan kütüphaneler, kültür evleri, etnografi müzeleri günümüzde de Gagauzlara eğitim ve kültür hizmeti vermektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yaşanan ekonomik krizlerden dolayı bazı kütüphanelerle etnografi müzeleri kapatılmıştır. Günümüzde Gagauz Yeri'nde okul kütüphanelerinden bağımsız 45 kütüphane hizmet vermektedir. Gagauzların kütüphanelerinde bulunan kitapların büyük bir kısmı Rusça olup, Gagauz Türkçesinde olan kitaplar kütüphane kitaplarının % 1'i bile oluşturmamaktadır (Argunşah 2007:283). 26 Temmuz 1998 tarihinde Komrat'ta TİKA'nın kurduğu Atatürk Kütüphanesi açılmıştır. Bir kültür merkezi, bir buluşma yeri ve çeşitli kültür faaliyetlerinin merkezi haline gelen ve bilimsel çalışma yapmak isteyenler için her türlü kaynak bulunduran bu kütüphanede Türkiye Türkçesinde de zengin kaynaklar mevcuttur.

Günümüzde Komrat, Çadır Lunga, Vulkaneştı şehirlerinde ve Beşalma köyünde bulunan ve Gagauz tarihi ile etnografisi ile ilgili önemli bir kaynak niteliğinde olan müzeler hizmet vermeye devam ederken, diğer köylerdeki etnografi müzeler hizmet vermeye sadece kağıt üzerinde devam etmektedir. Çadır Lunga şehrinde bulunan Gagauz Türkçesinde oyunların sahnelendiği Mihail Çakir Gagauz Milli Tiyatrosu da Gagauzlara eğitim ve kültür hizmeti vermektedir. Yukarıda sözü geçen Ana Sözü, Gagauz Sesi gazeteleri ile, Sabaa Yıldızı ve çocuklar için Güneşçik eki dergileri; Gagauz Yeri'nde yapılan radyo ve televizyon programları da Gagauz eğitim ile kültür gelişmelerinde katkıda bulunmaktadırlar.

Gagauz kadını postsovyetler döneminde de erkekle eşit durumda eğitim almakta, eğitim seviyesi yüksek olduğu için de rahatlıkla iş gücüne

katılabilmekte, erkekle eşit haklara ve statüye sahip olmaktadır. Kadının eğitim seviyesinin yükselmesi ve erkek ile eşit oranda iş gücüne katılması sonucunda, kadının sosyal statüsü yükselmiş ve sosyal işlevi artmış olmasıyla birlikte, çalışan insanlarda çağımızın büyük problemlerden biri olan zaman yetersizliği ortaya çıkarak, kadın çocuklarına masal anlatmak, türkü söylemek gibi faaliyetlere zaman ayıramayarak, eskiden kadınların üstlenmiş olduğu folklorun sözlü ürünlerini aktarma ve yaşatma işlevini kadınlar kaybetmek üzeredir.

Gagauz Yeri'nde 2006 yılında yapmış olduğumuz anket sonuçlarına göre, ankette yer alanların %48'i çocuklarına hiç ninni söylemezken, %52'sinin ninniler söylediği tespit edilmiştir. Ninniler söyleyenlerin arasından %64,6'sı herkes tarafından bilinen Rusça ninnileri, %14,1'i hem Rusça, hem Türkçe irticalen ninniler, %21,2'si ise hem bilinen Rusça ninniler, hem de irticalen ninniler söylediği ortaya çıkmıştır. Yine aynı anketin sonuçlarına göre, ankette yer alanların ailesinde %61,1 sürekli olmamakla birlikte çocuklara, yatmadan önce kitap okunmakta veya masal anlatılmaktadır. Çocuklara masal anlatılan veya kitap okunan ailelerden %50'sinde bu rolü sadece anne üstlenmekte, % 19'unda anne ile baba, %4,3 baba, %12,1 ninne, %5,2 dede, %3,4 abla, %6 anne ile nine üstlenmektedirler. Çalışan annelerin olduğu ailelerde, masal anlatma işlevini üstlenecek nine, dede veya abla gibi başka birinin olmadığı durumlarda, çocukların çoğunlukla izledikleri çizgi filmlerle oyalandıkları tespit edilmiştir. XXI. yüzyılda piyasaya sürülen üç boyutlu çizgi filmler, bütün çocukların ilgisini çekmekte ve ailede masal anlatacak kişinin bulunmasıyla birlikte, günümüzde çocuklar çizgi filmlerini masallara tercih etmektedir.

Gagauz Yeri'ndeki ekonomik sıkıntılardan dolayı, birçok Gagauz para kazanabilmek için yurt dışına çalışmaya gitmektedir. Yurt dışına çalışmaya erkeklerin gittiği gibi, kadınlar da gitmektedirler. Bazı ailelerde hem anne, hem baba çalışmaya gitmekte, çocuklar ise nineleriyle dedelerin veya büyük kardeşlerinin gözetiminde kalmaktadır. Bu durumlarda ebeveynler, çocukların bütün maddi ihtiyaçlarını karşılayabilirken, çocukların manevi ihtiyaçlarını karşılayamamakta, aile eğitimini doğru düzgün verememekte, çocukları yönlendirememektedirler.

Bütün olumlu ve olumsuz taraflarıyla birlikte, Sovyetler Döneminde (1944–1991) Gagauzların eğitim seviyesi çok yükselmiştir ve günümüzde de yüksek kalmaya devam etmektedir. 1989 yılında Gagauzların %40'ı lise, tehnikum ve üniversite mezunuydu. Sovyetler döneminde Gagauz kadını, tüm alanlarda (hukuk, politik) erkekle eşit haklara sahip olduğu gibi, eğitimde de eşit haklara sahip olmuştur. Gagauz kadınların eğitim seviyeleri yükseldikçe, iş gücüne katılma, ailede karar alma sürecine katılma, kısacası bir birey olarak hayatını sürdürebilme şansına sahip olmuştur. Alınan eğitim, beraberinde kültürel, toplumsal değişiklikleri de getirmiştir. Gagauz kadını, artık, akşam vakti bir yere gitmek zorunda kaldığında yanında bir erkeğin bulunması gerekmiyordu. Kadın, değişim gören sosyo-kültürel ortamla birlikte, özgürlüğüne kavuşarak, herhangi bir konumda, karar vermesi gerektiğinde, yakınlarına danışıyor olsa da, nihayetinde kararı kendi veriyor olmuştur. Sovyetler döneminde Gagauz kadın statüsünün, erkeğin statüsü ile eşit duruma geldiğini söylemek mümkündür.

4. KADININ TOPLUMDAKİ KONUMU

İnsanın toplumla ilişkileri hayat mücadelesiyle başlar. İnsanoğlu öncelikle hayatiyetini devam ettirmek için gerekli olanakları (yiyecek, giyecek ve barınak gibi) yaratmak üzere çalışır ve çevresindekileri de amaçlarını gerçekleştirmek için çalıştırır. İnsan hayatiyetini korumak için çaba gösterirken bu çabasını; geleneksel, ahlakî, dinî ve estetik bir takım unsurlar çerçevesinde gerçekleştirir. İnsan böylece varlığını koruma çabasına çevresindeki toplumsal unsurların yetkisini de katmak durumundadır (Gökçe 1990:205).

Toplumun iki ana unsuru olan kadın ve erkek biyolojik özellikleri bakımından farklıdır. Buna cinsiyet denilmektedir. Her insan dişi veya erkek olarak doğmaktadır ve cinsiyet belirleyici fiziksel özellikler bağlamında belirlenmektedir. Cinsiyet farklılıkları çocukluk döneminde ortaya çıkmaktadır. Erkek çocuklar kendi bakımını üstlenenlerden (ki bunlar genellikle anneleri olmaktadır) bağımsız olmak için çaba sarf ederler. Kız çocukları ise, kendilerini sosyal ilişkileri bağlamında tanımlar, karşılıklı bağımlılıktan hoşlanırlar. Yetişkinlerin ilişkileri de bu cinsiyet farklılıkların bir uzantısıdır. Başkaları ile kurdukları iletişimde; erkeklerin görevler üzerine, kadınların ise, ilişkiler üzerine odaklandığı bilinmektedir. Grup içi iletişimde erkekler bilgi vermeye ağırlık verir, kadınlar ise yaşamayı paylaşmayı, yardımlaşmayı veya birine destek olmayı öne çıkarırlar (Kaypakoğlu 2004:13-14).

Kadın ve erkek olmanın, biyolojik özellikler dışında toplumsal anlamı da vardır ve bu anlamı “toplumsal cinsiyet” ibaresi ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet, bir cinsiyet grubu için uygun görülen davranışlar hakkındaki toplumsal beklentilerdir. Toplumsal cinsiyet, erkek ya da kadınların birbirinden farklı olmalarına yol açan fiziksel niteliklerine değil, erillik ve dişilik hakkındaki toplum tarafından oluşturulmuş özelliklere göndermede bulunmaktadır (Giddens 2000:621). Toplum, kadın ve erkeğe farklı davranmakta, onlara farklı özellikler,

davranışlar, görevler yüklemektedir. Örneğin, genelde kadından çocuk yetiştirmesiyle ev işlerini yürütmesini istenirken, erkekten ailenin gelirini sağlaması beklenmektedir. Toplumsal cinsiyet sadece var olan bir şey değildir; hepimiz başkalarıyla olan toplumsal etkileşmelerimizde "toplumsal cinsiyeti oluşturmaktayız" (Zimmerman 1987, aktaran Giddens 2000:103). Toplumsal cinsiyet kavramı, kadın ya da erkek olmaya toplumun ve kültürün yüklediği anlamları ve beklentileri ifade etmektedir; kültürel bir yapıyı karşılamaktadır ve genellikle bireyin biyolojik yapısı ile ilişkili bulunan psikolojik özelliklerini de içermektedir (Dökmen 2004:5). Toplumsal cinsiyet rolleri erkeklerin ve kadınların yapabilecekleri faaliyetleri sınırlayan toplumsal beklentileri içermektedir. Toplumsal beklentiler, insanlara bu beklentilere uymaları konusunda bir baskı yaratmaktadır (Kaypakoğlu 2004:20).

İnsanlık tarihinin başlangıcından günümüze kadar bütün dünyada cinsiyete göre işbölümü yapıldığı için, kültürel değerler ve sosyal kabuller de buna göre şekillenmiştir. Erkekler dış dünya ile ilgili faaliyetleri üstlenirken, kadınlara ev içi faaliyet ve aile ilişkilerini düzenleme gibi sınırlı görevler verilmiştir. Bu iş bölümü sonucunda kadınlar dış dünya ile ilgili faaliyetlerde görev alıp kendilerini geliştirme, kanıtlama ve üretken olma şansından mahkûm olmuşlardır. Kadınlar, annelik ve eşlik görevleri dışında hayatın bütün alanlarında ikinci derecede rol almışlar veya bazı alanlardı hiç varlık göstermemişlerdir (Günay 2000:4). Bununla birlikte, kadın, "kadın, anne, eş, abla" vs. unvanlar ile aile içinde olduğu kadar, "kadın" kimliği ile de Türk toplumunda tarih boyunca önemli bir yere sahip olmuştur (Yılmaz 2004:112). Tu–küe ve Uygur yazıtlarında, kadının devlet idaresi içindeki rolü kesin hatlarla bellidir: Han ya da kağan ile birlikte devletin varlığı için vazgeçilmez öneme sahiptir (Türkdoğan 1992:42). Hatta Jean Paul Roux'un (1989:2002) ifadesi ile, "imparatorluğun kaderi kağanınkine olduğu gibi, kuşkusuz daha az ölçüde olmakla birlikte, hatunların kaderine de bağlıdır". O dönemlerde hatunlara da, hakana verildiği gibi, "bilge" unvanı verilmiştir (Türkdoğan 1992:44). Eski Türklerde kadın, erkeğin her çalışmasına katılmıştır. Avda, savaşta, ziyafetlerde, toplantılarda ve genel dinî, siyasî, ahlakî ve güzel

sanatlar, dil ve ekonomi alanlarında kadın erkekle beraberdi (bkz.: Gökalp 1978.144-146).

Türk toplumunda özellikle İslamiyet öncesinde kadınlara yaklaşımın çok katı olmamasına rağmen, hayatın aksi olan edebî eserlere ve tarihî kaynaklara bakıldığında kadınlar daima erkeğin hayatı içinde veya yanında oynadığı role veya erkeğin onlara verdiği değere göre belirmekte ve tanıtılmaktadırlar (Günay 2000:4).

Tüm toplumlarda, erkeklerin kadınlar üzerinde bir egemenlik kurmaları ve kullanmaları, kültürel açıdan hep kabul edilmiştir. Kadınların aşağı bir cins olduğu önyargısı ile ilgili olarak ortaya konan acı sonuçlarından biri, kavramları bir şemaya göre ayrı ayrı gözlere yerleştirecek şekilde yapılmış olan ayrım ve sınıflandırmadır. Böyle bir sınıflandırmada, “erkeklere ait” özellikler değerli, güçlü, başarılı, yetenekli gibi nitelikleri dile getirmekte; “kadınlara ait” özellikler ise itaat etme, köle gibi hizmet etme, bağımlı olma gibi niteliklerle eş anlama gelmektedir. Böyle bir kanı, insan düşüncesine o derecede kök salmıştır ki, uygarlığımız içerisinde değerli görünen her şey “erkekçe”, daha az değerli ya da gerçekten küçültücü olan her şey ise “kadınca” imiş gibi görünmektedir.

Kadınların erkekler karşısında bu denli düşük statülerinde değişiklik talepleri Fransız devrimi döneminde başlamıştır. Kadınların toplumsal statüsü köklü biçimde değiştirilmesi ve onların mülkiyet, velayet, konut seçimi, manevi kişilik, bağıt aktedilme ya da ticari bir etkinliğe girebilme olanağı konusundaki hukuksal yetersizliklerin ortadan kaldırılması yavaş yavaş zamanla yapılmıştır. Kadınların toplumsal statüsü konusunda gösterilen mücadele XX. yüzyıl boyunca ve günümüzde de, oldukça sistemli ve örgütlü bir şekilde sürmektedir. Kadının toplumsal ve aile içindeki statüsünün gerilemesi nasıl ki, üretim sürecinden kopması ve evine bağımlı olmasıyla bağlantılı olarak değişmişse, kişisel haklarını elde etme mücadelesi de, yine üretim sürecinde etkin bir şekilde katılmasıyla ilişkili olarak gelişmiştir. Kadının aile dışında kamu yaşamına katılması, kadının aile ve toplum ilişkilerini, konumunu ve rolünü değiştirmiştir. Gagauz kadınının toplumdaki konumunu anlayabilmek için, Gagauz kadınının

hukuksal, politik, ekonomik alanlarda durumunu ve aile içindeki konumunu inceleyeceğiz.

4.1. HUKUKSAL VE POLİTİK ALANLARDA KADININ KONUMU

Gagauz Yeri'nin hukuksal yapısı, Moldova Cumhuriyetin hukuksal yapısına bağlıdır ve Moldova'da olan bütün kanunlar Gagauz Yeri için de geçerlidir. Gagauz Yeri'ndeki yönetim, Moldova Cumhuriyeti Anayasası, "Gagauz Yeri Özel Hukukî Statüsü" Kanunu, Gagauz Ana Kanunu ve Gagauz Halk Topluşu'nun çıkardığı yerel kanunlara göre yürütülmektedir. Moldova Cumhuriyeti'nin, bağımsız devleti olarak statüsü değiştirildiği takdirde, Gagauz halkı kendi kaderini tayin etme hakkına sahiptir. Gagauz Yeri, siyaset, ekonomi ve kültür konuları ile ilgili sorunları "Gagauz Yeri Özel Hukukî Statüsü" kanununun verdiği yetkiler çerçevesinde bağımsız olarak çözmektedir. Ancak, Gagauz Yeri'nin getirdiği tam yetkilere sahip olduğunu söylemek güçtür. Örneğin, Gagauz Yeri kendi bütçesini yapamamakta, harcamaları merkezî (Kişinev) bütçenin izni dâhilinde yapabilmektedir.

Gagauzlar; Basarabya'ya göç etmelerinden beri Rus İmparatorluğu, Romanya Krallığı, Sovyetler Birliği ve Moldova iktidarları altında yaşadıklarından, bu iktidarların kanunlarına göre yaşamışlardır. Bununla birlikte, Sovyetler Birliği dönemine kadar Gagauzlar için en geçerli kanun töre olmuştur (Zahariya 1999:47). Kadının hukukî statüleri, töre ile belirlenmekteydi ve Gagauzlar ataerkil bir toplum olduğundan dolayı, kadın tamamıyla erkeğine bağlı durumundaydı. Bir kadın; tek başına ve kendi adına toplum içinde var olamazdı; bağlı olduğu erkeğinin yaşama alanı içinde kendini gerçekleştirebilir ve üretken olabilirdi. Gagauz kadını; baba, koca, oğul veya erkek kardeşinin statüsüne göre değerlendirilip, ancak bundan sonra kişisel nitelikleri söz konusu edilebilirken; erkek ise; kendi yetenek, faaliyet ve birikimlerine, başarı ile başarısızlıklarına göre değerlendirilmiştir. Her kadının başında bir erkeğin

olması gerektiğine inanılırdı ve kadını ilgilendiren bütün hukuksal konularda karar erkek tarafından verilirdi (Zahariya 1999:48).

Gagauz kadının pasaportu, Rus İmparatorluğu döneminde olmadığı gibi, Romanya Krallığı döneminde de olmamıştır. Kadınlar, kocaların pasaportlarına kaydedilmekteydi. Kimliklerinin olmamasından dolayı, kadının hiçbir politik hakkı da yoktu. 1937 yılında yapılan seçim propaganda kampanyasında, seçimde kadınların da oy kullanabileceği söylenmesiyle birlikte, arşiv belgelerine göre, kadınlar listede yer almamaktadırlar (Filimonova 1976:23).

Sovyetler Birliği iktidarlığı döneminde, kadın hakları, dolaysıyla da Gagauz kadınının toplumsal konumu da, biçim ve öz değiştirmiştir. Kadın, erkeklerde de olduğu gibi, 18 yaşında seçme hakkına kavuşmuştur. Bütün ilerici önlemler için, Gagauz kadını bir savaşım göstermemiştir; bu haklar âdeta Gagauz kadınına bağışlanmıştır. Günümüzde, Gagauz Yeri'nde kadın; 18 yaşında seçme hakkına sahip olduğu gibi, 21 yaşından itibaren Gagauz Halk Topluşu'na, 25 yaşından itibaren ise, Moldova Parlamentosu'na seçilme hakkına sahiptir.

Sovyetler döneminde Gagauz kadının, Sovyetler Birliği'nde olan tüm kadınlarının da olduğu gibi, kamu hayatında cinsler arasındaki eşitsizlikler tümüyle kaldırılmıştır. Kadın, tüm hukuksal ve politik alanlarda erkek ile eşit haklara sahip olmuştur (Filimonova 1976:49-51). Sovyetler Medenî Kanununa göre, taraflara eşit boşanma hakkı tanınmış; çocukların gözetimi, ana babanın her ikisine verilmiş ve boşanma halinde, ana babadan hangisine çocuğun vilâyetinin verileceği ise, hâkim takdirine bırakılmıştır. Oysaki, önceleri Gagauz kadını boşanmayı hiç düşünemezdi bile. Doğum, evlilik, ölüm ile ilgili tüm belgeler, kilise tarafından tutulmaktaydı ve kilise boşanmayı yasaklamaktaydı. Sovyetler döneminde, eşlerden birinin ölümü halinde, çocuğun velayeti geride kalan eşe verilmiştir.

Kanunen Gagauz kadını, tüm alanlarda erkek ile eşit duruma getirilmiş olmasıyla birlikte, 1960'li yıllara kadar bu kanunların bir çoğu Gagauzlar için kağıt üzerinde kalmıştır. Kanunlardan daha çok geleneklere önem veren bir

toplumda yaşayan Gagauz kadını, haklarını aramaya bu hakları kazanmalarından çok daha sonra başlamıştır. Örneğin, evliliğinde mutlu olmayan, kocasından şiddet gören kadın, kanunen kocasından boşanabilirdi; fakat, toplumda, boşanma kabul görmediğinden dolayı, boşanmaya pek de cesaret edemiyordu (Kabak 2005, Kara A. 2005). Boşanma hakkına sahip olduğunu bile bile, kadın her şeyi sinesine çekip evliliğini devam ettirmek zorunda kalırdı.

Gagauz Yeri'nde alan araştırması yaptığımız sırada, 50 yaş üstü Gagauzların günümüzde de boşanmalara genellikle karşı çıktığı tespit edilmiştir. 45 yaş altı kadınlar ise, boşanma hakkını kullanabileceklerini, fakat evlilik kurtarılacak gibi durumlarda, çiftin birbirine şans tanımaları gerektiğini vurgulamışlardır. Gagauz Yeri'nde uyguladığımız anket sonuçlarına göre de, ankete katılanlarının %64,7'si boşanmadan önce şans tanınması gerektiğini, olmazsa boşatılmalı cevabını verirken, %18'i boşanmaya karşı çıktığını, kadının sabredip katlanması gerektiğini vurgulamıştır.

Boşanma konusunda olduğu gibi, diğer konularda da, kadının geleneksellikten uzaklaşıp haklarını rahatça kullanabilmesi için, kadın, zamana ihtiyaç duymuştur. 1960'lı yıllarda Gagauzlarda boşanmalar çok nadir bir olay olarak karşımıza çıkarken, günümüzde artık sıradan bir olaymış gibi kabul görmektedir. Aşağıda sunduğumuz tablodan da görüldüğü gibi, günümüzde Gagauzlarda boşanma oranı çok yüksektir.

Tablo 19. Gagauz Yeri'nde evlilik ile boşanma sayıları[189]

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Evlenen çift sayısı	1.123	1.052	1.115	1.620	801	846	1.039

[189] Veriler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü Tüfekçi (2006) tarafından verilmiştir.

Boşanan çift sayısı	445	481	883	1.936	759	521	499

Günümüzdeki Gagauzlarda boşanma oranının yüksek olmasında değişik sosyal etmenler rol oynamıştır. Gagauz Yeri'nde yaşanılan ekonomik sıkıntılardan dolayı, halk para kazanabilmek için yurt dışına yönelmiştir. Çiftlerden birinin uzun zaman boyunca yurt dışında çalışması, bazı ailelerin dağılmasına sebep olmuştur. Bununla birlikte, istatistik bilgilere yansıyan boşanma sayısı, gerçek boşanma sayısından daha yüksektir. Bunun sebebi ise, Türkiye, Almanya gibi ülkelerde çalışan Gagauzlar, izinsiz çalışmalarından dolayı yakalanıp sınır dışı edildiklerinde, bu ülkelere tekrar giriş yapabilmek için, pasaportlarındaki soyadlarını değiştirmeye gerek duymuşlardır. Bundan dolayı, Gagauzlarda birçok kurmaca boşanma ve evlenme gerçekleştirmiştir.

Sovyetler döneminde erkeklerle eşit haklara kavuşan Gagauz kadınının bilgilendirilmesi, sosyal ve siyasi hayata dâhil edilmesi için 17 Temmuz 1945 yılında Moldova Komünist Partisi Komite Merkezinde alınan karar gereğince, Birlik genelinde kadınlarla toplantılar yapılmış ve tüm devlet işletmelerinde "Jensovet" (=Kadınlar Şurası) oluşturulması için seçimler gerçekleştirilmiştir. 1947 yılında kadının iş gücüne katılmayı, yönetimde yer almayı teşvik edilmesiyle ilgili çalışmalar yapılmıştır (Filimonova 1976:49). Bütün bu çalışmalar Gagauzların yaşadıkları bölgede de yapılmıştır. Çadır Lunga bölgesinde 1948 yılında Kadınlar Şûra toplantısında yer alan 663 kadın delegelerden 460'ı Gagauz Türkü idi (Filimonova 1976:50).

Kadınlar ile ilgili ve kadınlar ile yapılan çalışmalar sonucunda, kadın hem sosyal, hem de siyasî hayatta aktif rol almaya başlamıştır. 1960 yılında Moldova'da yapılan ilk kadınlar kongresinde Gagauz kadınları da yer almıştır. Erkeklerle eşit haklara sahip olan kadınlar, eğitim düzeylerinin de yükselmesiyle, seçim kampanyalarında aktif roller almışlardır. SSCB Yüksek Şûrası, Moldova Cumhuriyeti Yüksek Şûrası, İşçi Delegeler Şûrası, Şehir ve Köy Şûralarına seçilen iki milyon vekilden yarısını kadınlar oluşturmaktaydı. SSCB Yüksek Şûrasında 463 kadın milletvekili yer alarak, bütün vekillerin

%31’ni oluşturmuştur (Filimonova 1976:51-52). Lüdmila Gargalık, Lübov Küçük, Mariya Şihova, Nina Kısa gibi Gagauz kadınları Moldova Cumhuriyeti Yüksek Şûrasına milletvekili olarak seçilmiştir. Yerli yönetimde ise, Gagauz kadınların sayısı daha da yükselmiştir (bkz.: Maruneviç 1983:135; Filimonova 1976:52-53).

Gagauz kadınlarının politik ve iş hayatına aktif bir şekilde katılmalarında Kadınlar Şûrasının büyük rolü vardır. Her yerleşim yerinde oluşturulan Kadınlar Şûrası, 1970’li yıllarda sadece Komrat bölgesinde 27 sayıya ulaşmıştır; ve bunlarda 211 kadın aktif rol almaktaydı (Filimonova 1976:55). Kadınlar Şûrasına seçilen kadınlar, köy, kasaba ve şehirlerde yaşayan kadınların problemleriyle ilgilenir, gelişmeleri için bir düzine çalışma yapar, eğitim, bilim, tıp ve dinle ilgili konferanslar düzenler, antidinsel propagandalar üretirlerdi. Köy Kadınlar Şûrası; hijyenin nasıl sağlanası gerektiği, güzel giyim, komünist etiği gibi konularda da halka eğitici çalışmalar düzenlerdi (bkz.: Filimonova 1976:56). Sovyetler döneminde kurulan Kadınlar Şûrası günümüzde de varlığını sürdürmekte, kadınların problemleriyle (aile içi problemler dâhil) yakından ilgilenmektedirler.

Postsovyetler döneminde faaliyetleri ve işlev bakımından Kadınlar Şûrası ile büyük benzerlik gösteren sivil toplum kadın örgütleri oluşturulmuştur. Günümüzde sayıları çok fazla olan bu sivil örgütlerinin genel faaliyetleri, sosyal hizmet ile ilgilidir. Bu kadın örgütlerinde, şiddete maruz kalan kadınlar, ücretsiz avukat ve psikolog desteği alabilmekte, nerelere başvurması, neler yapması gerektiği hakkında yönlendirilmektedirler. Sivil kadın örgütleri, genellikle kadınlara sosyal hizmet vermesiyle birlikte, kimsesiz çocuklar, yaşlılar ve özürlülerle de yakından ilgilenmekte, onlarla ilgili çeşitli projeler hazırlayıp yapmakta, maddi yardımlar gerçekleştirmektedirler (Alamuradova 2006; Panaitova 2006; Vakarçuk 2006).

Sovyetler döneminde siyasette aktif rol almaya başlamış olan Gagauz kadını, Sovyetlerin dağılmasından sonra oluşan sıkıntıların etkisiyle de, siyaseten çekilmiştir. Son birkaç yıl içinde tekrar bir canlanma başlamış ve 2004 yılında Gagauz Yeri Halk Topluşuna seçilen 35 milletvekilinden 2 kadın milletvekili seçilmiştir. 2008 Mart ayında yapılan seçimlerde ise, kadın milletvekili sayısı 5’e

çıkmıştır. Aynı durum tüm Moldova kadınları için geçerlidir. Sovyetler döneminde milletvekillerin en az %30 oluşturan kadınların Postsovyetler döneminde siyasetten çekildiğini aşağıdaki tablodan da görmek mümkündür.

Tablo 20. 2005 yılında Moldova Cumhuriyeti yönetiminde kadın temsilci oranı[190]

	Toplam Kişi Sayısı	Kadın Sayısı	Kadın Oranı %
Parlamento Başkanı	1	-	-
Milletvekili	101	21	% 20,8
Bakan	15	1	% 6,7
Bakan yardımcıları	26	5	% 19,2
Departament başkanı	24	3	% 12,5
Başkan Yardımcıları	22	1	% 4,5

Yerel seçimlerdeki durum, ulusal seçimlerden pek de farklı değildir. Kadınların seçimlere katılmalarıyla birlikte, Büyükşehir, Şehir ve Köy Belediye başkanlığına genellikle erkekler seçilmektedir.

[190] Verilen *Women and Men in the Republic of Moldova* (2005:7) istatistik bildirisinden alınmıştır.

Tablo 21. Moldova'da Belediye Başkanı seçimi sonuçları[191]

	06.08.2003 sonuçları			14.10.2005 sonuçları		
	Toplam sayı	Kadın		Toplam sayı	Kadın	
		Sayı	%		sayı	%
Büyükşehir belediye başkanı	31	1	3,1	32	1	3,1
Şehir ve köy belediye başkanı	898	138	15,4	898	133	14,8

Gagauz Yeri'nde yapmış olduğumuz araştırmalar sırasında, kadınlarının siyaseti genellikle "erkek eşi" olarak algıladığı tespit edilmiştir. Kadının genel işlevleri ise, çocuk doğurmak ve iyi şekilde yetiştirmek gibi, geleneksel yapıda eskiden beri olan işlevler olduğu düşüncesi baskındır.

4.2. EKONOMİ ALANDA KADININ KONUMU

Gagauz kadını her dönemde çalışmış ve ekonomik faaliyette her zaman hayati önem taşımıştır. Kadının üretim hayatı içinde yer alması insanlık tarihi kadar eski bir oğlu olmasına karşın, ücret karşılığı çalışmaya başlaması XIX. yüzyılda teknik-teknolojik, ekonomik ve toplumsal bir takım değişikliklere yol açan sanayi devrimi ile birlikte gerçekleşmiştir (Ersöz 1999:46). Ücretli çalışma hayatına kadınların kitlevi bir biçimde girmeleri üzerinde en önemli etkiyi I. ve II. Dünya

[191] Verilen *Women and Men in the Republic of Moldova* (2005:2) alınmıştır.

Savaşları yapmıştır. Birçok ülkede, asli görevi ev işi olan kadınlar cepheye giden erkeklerin yerini almak üzere iş gücüne girmişlerdir (bkz.: Ersöz 1999:47; Tekeli 1982a:82;1982b:378).

Gagauz kadınının kitlevi bir biçimde ücretli iş hayatına girişi Sovyetler döneminde gerçekleştirilmiştir. Bütün özel mülkiyetin (örneğin; tarlaların, büyük ve küçükbaş hayvanların gibi) devlet eline geçmesi sonucunda sürekli kocasının yanında çalışan Gagauz kadını, devlet sektöründe çalışmadığı halde, kendini eve hapsolmuş olarak bulmak zorunda bırakılmıştır. Devlet tarafından oluşturulan kolhozlarda, kadınlar hayat boyunca yaptıkları işleri, ücret karşılığında yapmaya fırsat bulmuştur.

Diğer taraftan, devletin uyguladığı aydınlatma politikası sonucunda, yüksek öğrenim gören kadın sayısı artmıştır ve kadın, uzmanlık gerektiren işlerde de görevlendirilmeye başlamıştır. Giderek hayat şartlarının zorlaşması, ekonomik zorlamalar, yapılan çalışma propagandaları, öte yandan değişen toplumda aile görevlerinin bazı sosyal kurumlara aktarılması (kreş, yuva, okul gibi) gibi etkenlerle, iş hayatı içinde yer alan kadınların sayısında giderek artış olmuştur.

Çalışan kadınlar, çoğunlukla da norm üstü çalışan kadınlar; şeref diploması, Lenin ödülü, Devlet Ödülü, Çalışma Nişanı, “Orak ile Çekiç” altın madalyası, para primleri gibi ödüllerle mükâfatlandırılmıştır[192]. İş yerlerinde, köy ve şehir merkezlerinde kurulan şeref levhalarına öncü işçilerin fotoğrafları asılarak, üzerine de “Gururumuzdur!” gibi yazılar yazarak, bütün işçileri teşvik etmeye çalışmışlardır.

Gagauz kadınının yeni fark edilen ekonomik bağımsızlığının, kadının kendini farklı algılamasına, onun bağımsızlık duygusunun gelişimine, evde ve toplumda taşıdığı sorumluluklarına ve beklentilerine katkısı kaçınılmaz ve güçlü olmuştur. Kadının işgücüne katılımı, bir taraftan onun gücünü ve özgürlüğünü artırırken, diğer taraftan kadının yükünü ağırlaştırmıştır. Kadın, aile sorumluluklarının

[192] Öncü işçi olan Gagauz kadınları ve onlara verilen ödüller ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Filimonova (1976:31-49).

kadın-erkek arasında eşit paylaşımı gerekirken, var olan toplumsal işbölümü sonucu, bir taraftan ev işleri yapmaya mahkûm edilmiş, öte taraftan ekonomik bağımsızlığını elde edebilmek ve ailesine katkıda bulunabilmek için, ücretli istihdama yönelerek, ikili bir yükümlülükle karşı karşıya kalmıştır. Çalışan Gagauz kadını; ev kadını, eş ve anne rollerini geleneksel biçimde sürdürmeye devam etmiştir ve günümüzde de hala sürdürmeye devam etmektedir.

Sovyetler döneminde Gagauz kadınlarına, Sovyetler Birliğinde yaşayan tüm diğer kadınlara da olduğu gibi, erkeklerle eşit iş olanağı, eşit ücret, eşit meslekî eğitim, eşit sosyal güvence, eşit yükseltilme gibi haklar verilmiştir. Kadınların eğitim, sağlık, istihdam ve çalışma koşullarında eşit olanaklara sahip kılınmaları, kadın-erkek eşitliğini belirli bir ölçüde getirmiştir. Bununla birlikte, Gagauzlarda, birçok toplumda da olduğu gibi, kadın ve erkeye ilişkin değer yargıları ve beklentiler farklılık göstermektedir. Kadın, aldığı eğitim ve yaptığı işten çok, “kadın ve anne” olarak toplumda yer bulmaya ve saygınlık kazanmaya devam etmektedir. Kadının kendisi de; çalışmasını, aileye katkı için yapılan iş olarak değerlendirmekte ve önceliği evi ile ailesine vermektedir.

Kadınların liderlik yeteneğine sahip olmadıkları inancı, kadınların erkek çalışanlar üzerinde otorite olarak kabul edilmelerini önleyen sosyal değerler, davranışlar ve cinsiyet rolü sosyalleşmeleri; kadınların iyi bir liderlik için gerekli olduğu söylenen erkeksi özelliklere sahip olmadıkları algısı “cam tavan” etkisi yaratmaktadır (Dökmen 2004:229).

“Cam tavan” terimi, bireysel bir yetersizlik nedeniyle yükselememeyi değil, sadece kadın olmaktan dolayı yükseltilmemeyi ifade etmektedir. Kadın, çalıştığı örgütün yönetim hiyerarşisinde mevcut ama tanımlanmayan engellerle karşılaşmakta ve yükselememektedir. Bu nedenle de, hiyerarşinin tepesine doğru kadın sayısı azalmakta, hatta sıfırlanmaktadır. Cam tavan etkisinin olası nedenleri arasında, meslekteki ve yöneticilik düzeyindeki kadınlara yönelik geleneksel tutumlar gösterilmektedir (Dökmen 2004:229). Gagauz Yeri’nde alan araştırması gerçekleştirdiğimiz sırada, kadınlar arasında, kadınların erkeklere oranla kendilerini daha az işlerine verdikleri, olası hamilelik, doğum izni ve ev

işleri yüzünden üst yönetim basamaklarına getirilmemeleri görüşünün hâkim olduğu tespit edilmiştir. Üst yönetim basamaklarına ulaşmanın en önemli engeli olarak ise, kadınların çocuk doğurup büyütmesi için, kariyer süreçlerini yavaşlatmaları, bazı durumlarda ise, tamamen durdurmaları kabul edildiği belirlenmiştir. Gagauz kadını, genellikle önceliği çocuk ile aileye vermekte, iş onun için ikinci planda gelmektedir.

Yukarıda verdiğimiz tablodan[193] da görüldüğü gibi, politikanın şekillendirildiği, kararların alındığı ve gerçek iktidarın elde tutulduğu konumlarda neredeyse hiç olmayan kadınlar; araştırmamızda, hemşirelik, öğretmenlik, sekreterlik gibi memurluk ve büro işlerinde, tarımda büyük oranda yer aldıkları ortaya çıkmıştır. Aşağıda sunduğumuz tablodan da görüldüğü gibi, Moldova'da kadınlar ağırlıklı olarak eğitim, tıp, tarım, sanayide yer almaktadırlar.

Tablo 22. Moldova'da kadın işgücünün sektörlere göre dağılımı[194] (%)

	2000	2001	2002	2003	2004
Tarım, Ormancılık, Avcılık	22,4	19,7	18,8	16,7	15,3
Balıkçılık	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Sanayi – Toplam	14,3	16,1	16,2	16,8	17,1
Maden	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
İşleme sanayi	13,0	14,6	14,7	15,3	15,8
Enerji	1,2	1,4	1,4	1,4	1,2

[193] Bkz.: Tablo 20.
[194] Veriler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü İ. G. Tüfekçi'den (2006) alınmıştır.

İnşaat	1,1	1,0	0,9	0,8	0,7
Ticaret	4,6	5,4	5,0	5,3	5,9
Otel ve Restoran	1,2	1,3	1,4	1,4	1,5
Ulaştırma ve İletişim	4,0	4,2	4,2	4,3	4,5
Finans	1,0	1,4	1,5	1,7	1,8
Emlak	2,8	2,7	2,7	3,3	3,3
Personel İdaresi	5,4	5,6	6,0	6,0	6,6
Eğitim	25,3	25,0	25,7	26,4	26,1
Tıp ve sosyal hizmet	14,9	14,8	14,8	14,4	14,1
Diğer grup ve personel çalışanları	2,9	2,8	2,8	2,9	3,1
Kültür ve spor	2,3	2,3	2,4	2,4	2,5
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Gagauz Yeri'nde 2004 yılında 31.908 memurdan 16.971'i, yani %53'ünü kadınlar oluşturmaktaydı. 2004 yılında 19 işçiye kadar çalıştıran küçük işletmelerde çalışan toplam 3.395 işçiden, 2.086 erkek, 1.309 (yani %38,6) kadın idi[195]. Bu verilerden de görüldüğü gibi, Gagauz kadınları, Sovyetler döneminden de bir alışkanlık olarak kalmış olan, memurluk tarafından

[195] Veriler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü İ. G. Tüfekçi'den (2006) alınmıştır.

tercihlerini yapmaktadırlar. Alan araştırması yaptığımız sırada, bunun bir diğer sebebi; memurluk yapan kadınlarının hakları olan yılda bir ay ücretli izinleri yanında, 3-6 aya kadar ücretsiz izin alabilmeleri ve bu süre içersinde yurtdışında çalışabilmeleri olduğu tespit edilmiştir.

Sovyetler döneminde her Gagauz kadınının işgücüne katılması ve çalışmayan ev kadınların olmaması bir norm haline gelmiştir. Sovyetler iktidarı, direkt olmaması ile birlikte, dolaylı bir şekilde bazı uygulamalarla, çalışabilir durumda olan herkesin çalışmasını sağlamıştır. Sözü geçen dönemde, “ev kadını” diye bir kavram kalmamıştır. Sovyetlerin dağılmasından sonra, ekonominin serbest piyasaya geçişi ile birlikte, Gagauzların arasında “ev kadını” kavramı yeniden yerleşmeye başlamıştır. Günümüzde, eğitimli, meslek sahibi Gagauz kadınları tarafından da ev kadınlığının benimsendiğini gözlemlemek mümkündür. Bu benimseme, genellikle iş yerlerinde verilen düşük maaşlarla doğrudan bağlantılıdır. Hiçbir işe resmi olarak girmeyen Gagauz kadınlarının birçoğu; yılın birkaç ayını ev kadını olarak geçirmekte, yılın geri kalan kısmını ise, genellikle yurt dışında çalışarak geçirmektedir. Gagauz Yeri’nde bir işte çalışmayan, “kazanca” (=yurt dışında sezonluk çalışmaya) gitmeyen kadınlar, genellikle toplum tarafından ayıplanmaktadır.

Gagauz Yeri’nde her kadın ve erkeğin çalışması bir norm olarak kalmaya devam etmektedir. Bir Gagauz, kadın veya erkek ayırmaksızın; ister devlet işi, ister özel iş, ister ise yurt dışında sezonluk iş olsun, kendisinin çalışmak zorunda olduğunu kabul etmektedir. Resmi verilere göre, Moldova genelinde ekonomik aktif nüfus içersinde 2001 yılında 806.572 erkek ve 810.109 kadın yer almaktaydı. Bunlardan kadınların %12,3’ü 15-24 yaş arasında, %19,8’i 25-34 yaş, %45,1’i 35-49 yaş, %18,1’i 50-64 yaş, %4,7’si 65 yaş üstünde olan kadınlardı. Bu yaş gruplarından ekonomik aktif nüfus içersinde en yüksek pay 35-49 yaş arası gruba düşerek, grubun %80,4’ü resmi olarak çalışmaktadır. 25-34 yaş arasındaki kadın grubundan ise %72,1’i ekonomik aktif nüfus içersinde

pay alarak, çalışanların daha küçük grubunu teşkil etmektedirler[196]. Bunun en önemli sebebi ise, 25-34 yaş arası kadın grubunun annelik için en uygun grubu oluşturmalarıdır. Aşağıda sunduğumuz tabloda da görüleceği gibi, kadın nüfusu içersinde en çok 35-49 yaş arası kadın grubu iş gücüne katılım gerçekleştirmektedir.

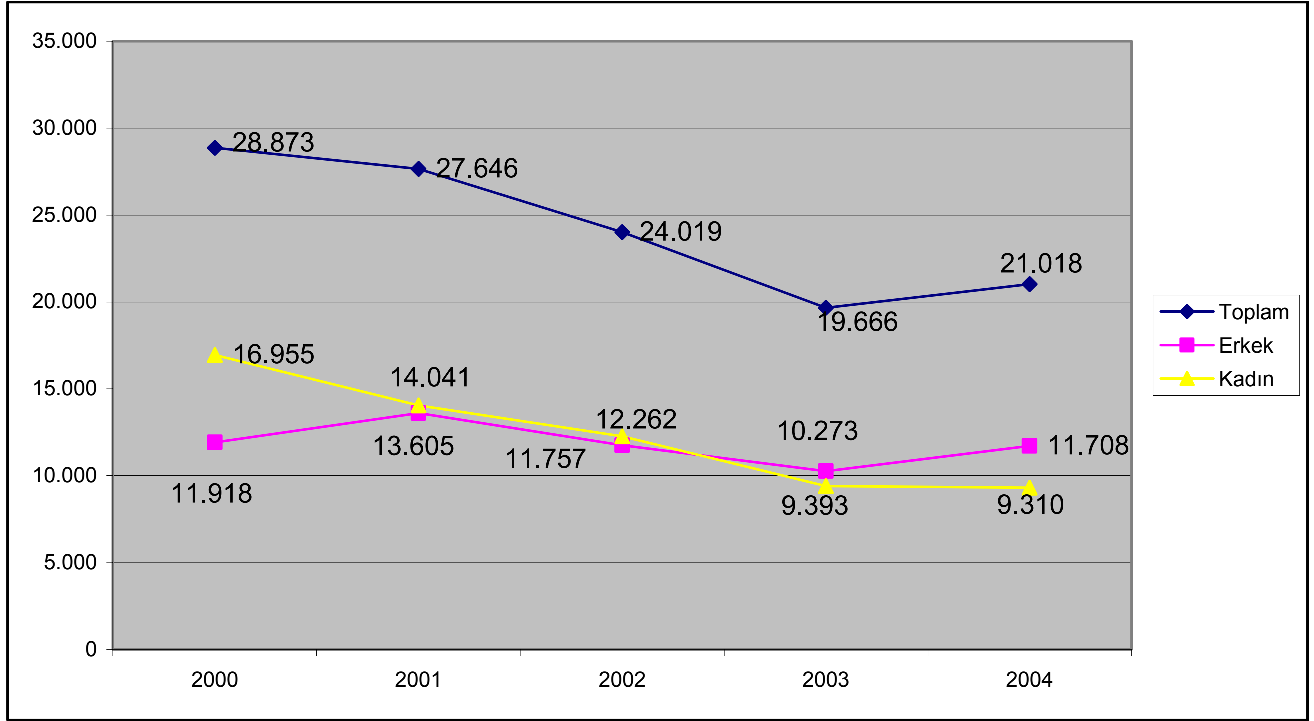
Tablo 23. Yaş gruplarına göre kadınların iş gücüne katılımı (yüzde %)[197]

Yaş	**2001**	**2002**	**2003**	**2005**
15-24	30,7	30,2	17,4	22,4
25-34	72,1	71,8	62,5	66,6
35-49	80,4	80,3	72,5	75,3
50-64	55,4	56,8	57,3	54,3
65 ve üstü	17,6	19,5	15,1	12,9

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Gagauz Yeri'nde de işsizlik oranı yüksek seviyelerde görülmektedir. 2000 yılında Moldova Cumhuriyetinde resmi verilere göre, işsiz kadın oranı aşağıdaki tablodan da görüleceği gibi, işsiz erkek oranından daha yüksekti. 2003 yılından itibaren ise, erkeklerin işsizlik oranı yükselerek, kadınlarınki düşmüştür: Örneğin, 2000 yılında işsizlerin %58,7'sini, 2001 yılında %50,7'sini, 2002 yılında %51,1'i, 2003 yılında %47,8'ini, 2004 yılında %44,3'ü kadınlar oluşturmaktaydı[198].

[196] Veriler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü İ. G. Tüfekçi'den (2006) alınmıştır.
[197] Veriler Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi Departmanı müdürü İ. G. Tüfekçi'den (2006) alınmıştır.
[198] Verilen Women and Men in the Republic of Moldova (2005:40) alınmıştır.

Tablo 24. Moldova'da iş ve işçi bulma kurumunda kaydedilmiş işsizlik durumu[199]

Durumun bu şekilde görülmesiyle birlikte, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Gagauz kadını resmi olarak bir işte çalışmadığı halde bile, evde işsiz oturmaz. Ailesine katkıda bulunabilmek için, Gagauz kadınları ailelerinden ayrı kalmak pahasına Türkiye, Rusya, Ukrayna, İtalya başta olmak üzere, dış ülkelere giderek genellikle vasıfsız işçiler niteliğinde çalışmaktadırlar.

Yukarıda bütün söylediklerimizden anlaşılmaktadır ki, önceleri toplumda mevcut olan "kadının yeri evidir" kalıp yargısında, Sovyetler döneminin ilk yılarında yumuşama olmuş, zamanla ise, tamamen ortadan kalkmıştır. Gagauz kadınının, çalışan kadın rolleri ile geleneksel rollerinin çatışmadığı, her iki rolü de birlikte uyumlu bir şekilde taşıdığı tespit edilmiştir. Günümüzde kadının çalışması, artık ailenin ekonomik sıkıntısına bağlı değildir. Ekonomik sıkıntısı olmayan ailelerin kadınları da çalışmaktadır. Çalışmayan biri, Gagauz toplumu tarafından

[199] Verilen Women and Men in the Republic of Moldova (2005:40) alınmıştır.

ayıplanmaktadır. Kadının çalışması bir norm haline gelmiştir. Kadının çalışmasıyla birlikte, evi erkeğin geçindirmesi gerektiği tutumu da, yaygınlığını korumaktadır. 2006 yılında Gagauz Yeri'nde tarafımızca uygulanan ankete katılanların %79'u bu tutum taraftarıyken, sadece %21'i evi geçindirmenin her iki tarafının görevi olduğunu söylemiştir.

4.3. KADININ AİLE İÇİNDE KONUMU

Kişinin çevresiyle ilk teması doğumla katılmış olduğu aile grubu içinde başlar. Çocukla aile üyeleri arasında başlayan etkileşim sürecine sosyalleşme denir. Sosyalleşme süreciyle kişinin içgüdüleri; toplumdaki hâkim değer yargıları ve davranış kalıpları içine yerleştirilir, çocuğun kişilik oluşumunda bir takım yetenekler, alışkanlıklar, tutumlar ve tepkiler geliştirerek yetişkinlikte aile içinde ve dışında oynayacağı rollere hazırlar (Gökçe 1990:205). Kişinin sosyalleşmesi konusunda bu kadar önemli görevlere sahip aile hakkında çok çeşitli görüşler ortaya atılmıştır[200]. Bu çeşitlilik ailenin doğuşu hakkındaki görüşlerden başlayıp, şekilleri hakkındaki görüşlere kadar gitmektedir.

Aile hakkında yapılmış tanımlardan ortak bir tanım üzerinde birleşmek oldukça güçtür, çünkü her tanım aileyi ayrı bir kategoride ele alıp incelemektedir. Bu tanımlardan her biri aileyi sosyal hayat ana şekillerinden biri olarak kabul etmekle beraber, onun sosyal bir grup, sosyal bir birlik, sosyal bir örgüt, bir topluluk, sosyal bir kurum ve hatta sosyal bir yapı şekli olarak ayrı kalıplar içerisinde değerlendirmektedir (Gökçe 1990:205-206). En yaygın tanımı ile aile "aralarında gerçek bir uzlaşma ve akrabalık bağı olan ve bütün sosyal münasebetlerini bir soy etrafında olan zümredir" (Ülgen 1943:268 aktaran Merter 1990:2) olmasıyla birlikte, ailenin toplum içersinde yerine getirdiği fonksiyonlarına ve sorumluluklarına göre de, birçok yaygın tanımları

[200] Bu görüşlerle ilgili geniş bilgi ve kaynakça için bkz.: Erdentuğ (1990:319-352), Eröz (1990:225-226), Gökçe (1990:205-207), Güler (1992:69-72), Maruneviç (1983:143), Merter (1990:1-4), Timur (1982:97-100).

mevcuttur[201]. B. Gökçe'ye göre (1990:207), aile; ana-baba, çocuklar ve tarafların kan akrabalarından (aile biçiminin gereğine göre) meydana gelmiş ekonomik ve toplumsal bir birliktir. Geniş anlamda ise aile; içinde insan türünün belli bir biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir biçimde düzenlendiği, ana-baba ve çocuklar (aile biçimine göre başka yakınlar) arasında belirli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok ölçüde yer aldığı toplumsal bir kurumdur (Ozankaya 1984:281).

Dünya nüfusunun hemen hemen tümü aile birimlerinde yaşamaktadır. Aile teşkilatına sahip olmayan insan sürüsü veya kabilesi bulunmamıştır (Freyer 1984:223). En eski topluluklardan günümüzün sanayileşmiş modern toplumlara kadar uzanan toplumların her birinde aile, çoğu zaman toplumun temel bir grubu olarak nitelendirilmiştir. Tüm sosyal kurumlarda olduğu gibi, aile kurumu da, toplumsal gelişmeye paralel olarak yapısal ve fonksiyonel olarak değişmektedir. Bu değişme toplumdan topluma farklılık gösterebildiği gibi, aynı toplum içindeki aileler arasında da farklılık göstermektedir.

4.3.1. Aile Düzeni Ve Aile İçinde Kadının Yeri

Aile, farklı statü ve rollere sahip bireylerin oluşturdukları küçük bir topluluktur. Aile içindeki bireylerin rolleri ve bu rollere bağlı olarak sahip olduğu statüsü, bireyin hiyerarşik kademedeki yerini belirtir. Aile reisliği denilen otorite yetkisi, aile biçimlerine göre değişmektedir.

Gagauzların Basarabya'ya yerleşmeleriyle ilgili kaynaklardan hareketle, XVIII-XIX. yüzyıllarda Gagauzlarda ataerkil aile yapısının mevcut olduğu söylenebilir. A. Skalkovskiy'in verdiği bilgilere göre (aktaran Maruneviç 1983:144), Gagauz Türkleri genellikle üç veya dört nesil bir çatı altında, yaşça en büyük erkeğin

[201] Bu tanımlarla ilgili açıklayıcı örnekler ve kaynakça için bkz.: Gökçe (1990:206-207), Freyer (1967:220), Merter (1990:2-4), Ozankaya (1984:280-281).

reisliğinde yaşamaktaydı. 1840'lı yıllarda Basarabya'da yaşayan göçmenlerin aile yapısıyla ilgili bilgiler veren Zaderatskiy (1845:161, aktaran Maruneviç 1983:144), bir çatı altında birkaç ailenin oturduğunu, bundan dolayı da, aynı çatı altında yaşayan bir ailenin "büyük reisinden" başka, çekirdek aile reislerin de mevcut olduğunu söylemektedir. İ. Meşçerük (1971:23), Gagauzların Basarabya'da bir çatı altında akrabalarından, çekirdek ailelerden oluşan bir "grup aile" olarak yerleştiklerini vurgulamaktadır. XIX. yüzyılın son yıllarında Gagauzlar arasında araştırma yapan V. Moşkov (2004:174), Gagauz ailelerin ataerkil yapıya sahip olduklarını belirtmektedir. 1827, 1835, 1859, 1870, 1930 yıllarında yapılan nüfus sayım belgelerini inceleyen L. V. Markova (aktaran Maruneviç 1983:145), Gagauz ailelerin ortalama 5 kişiden oluştuğunu, dolaysıyla geniş ataerkil yapıya sahip olmadığını belirtmektedir.

Gagauzların Basarabya'da yerleşme şekillerine baktığımızda, akrabaların birbirlerin yanlarında yerleşmelerinde; ekonomilerini umumi şekilde yürütmelerinde (örneğin; topraklarını birlikte işler, tarım araçlarını ortak kullanır, hayvanlarını "sıralık" (=sıra ile) otlatırlardı vs.); akrabalar arasında olan dayanışmada; çekirdek aileler üzerinde bile olan ataların otoritesinde geniş ataerkil aile yapısının izlerini görmek mümkündür. M. V. Maruneviç ile S. S. Kuroglo'ya göre (Maruneviç 1983:145), Gagauzların Basarabya'ya yerleştiklerinde karşılaştıkları barınak sorunu, toprağı işleyecek hayvan azlığı veya yokluğu gibi sorunlar, göçmenleri ilk zamanlar aynı çatı altında yaşamaya zorlamıştır. Bununla birlikte, Gagauzların geniş ailelerin nüfusu genellikle 10-14 kişiyi geçmemekteydi. Daha fazla nüfuslu aile Gagauzlar arasında çok nadir görülmekteydi.

Gagauzlarda XIX. yüzyıldan beri olan aile şekillerini anlayabilmek için, aile tiplerinin şekillenmesine etki eden faktörleri ele alarak inceleyeceğiz. Çalışmamızdaki kullanımıyla "aile" sözcüğü evdeş aile anlamına gelmektedir, aşağıda verilen aile biçimleri tanımlarıyla da aynı oturma birimini paylaşan bir dizi birbiriyle ilişkili insan kastedilmektedir. Rastlantısal çeşitlenmeleri göz önüne almadan, yapısal ve sistematik olarak farklılaşan aile biçimlerini sınıflandırdığımızda ve hane üyelerinin aile başkanına göre statüleri göz önüne

alınıp sıralandığında, Gagauzlarda XIX. yüzyıldan beri var olan dört temel biçim ortaya çıkmaktadır:

1. Aile reisi, eşi ve onların çocuklarından oluşan bir çekirdek aile;
2. Aile reisi, eşi ve onların evli oğulları, gelinleri ve torunlarından oluşan bir ataerkil geniş aile;
3. Aile reisi, eşi, bekâr çocukları ve erkeğin ya da kadının dul ana-babası ve/veya onların evli olmayan çocuklarından oluşan bir geçici geniş aile;
4. Ölüm veya boşanmaya bağlı olarak eşlerden birinin olmadığı parçalanmış aile veya eksik ailedir.

Bütün bu sıralamış olduğumuz aile biçimleri, Gagauzlarda XIX. yüzyıldan beri olmasıyla birlikte, Gagauz aileleri ile ilgili olan yazılı kaynaklar incelendiğinde, daha XIX. yüzyılda Gagauzlarda çekirdek ailenin baskın olduğunu görmek mümkündür[202]. Çekirdek ailelerin çok sayıda olması, 29 Aralık 1819 tarihli senatonun özel kararıyla ve 12 Mart 1820 tarihli İç İşleri Bakanlığının özel kararnamesiyle[203] tüm göçmen ailelere 60 desyatin toprak verilmesi ile doğrudan bağlantılıdır. Geniş ailelerin bünyesinde olan çekirdek aileler, toprak alabilmek için ayrı evlere çıkmışlardır (Maruneviç 1983:146). Böylece, devlet tarafından toprak dağıtılması, Gagauzlarda olan geniş ailelerin azalmasına, çekirdek ailelerin çoğalmasına sebep olmuştur. Skalkovskiy de (1848:20-20, aktaran Maruneviç 1983:146), XIX. yüzyılın ilk yarısında yeni evlenen çiftlerin, kendilerine ait özel bir işletmeye sahip olma arzusuyla baba evinden ayrı eve çıkmalarından söz etmektedir.

Nüfus sayım belgelerini inceleyip, göçmenlerin aile biçimleriyle ayrıntılı bir şekilde bilgi aktaran N. S. Derjavin (1914:102-105), 1835 yılında göçmenlerde

---

[202] XIX. yüzyılda Gagauzlarda olan aile tipleriyle ilgili bkz.: Derjavin (1914:99), Maruneviç (1983:145-147), Meşçerük (1971:23-24), Moşkov (2004:174-175), Zahariya (1999:47-48).
[203] Bu kararnamelerle ilgili daha fazla bilgi için bkz.: *Ustroystvo Zadunayskih Pereselentsev v Besarabii i Deyatelnost A.P.Ushnevskogo*, Sbornik Dokumentov, Kişinev, 1957:542.

geniş ailelerin pek görülmediğini, çekirdek ailelerin baskın olduğunu, var olan geniş aileler ise, ailelerin en küçük oğulların anne-babasının bakımıyla yükümlü olduğundan varlığını korumakta olduğunu söylemektedir. Göçmenlerin geniş aileleri en fazla 11-13 kişiden, en küçük çekirdek aileleri ise 3 kişiden oluşmaktaydı (Derjavin 1914:105).

Sovyetler Birliği döneminde Gagauzlardaki çekirdek ailelerin oranı daha da artmıştır. Geniş aile varlığında önemli bir etken olan toprak, özel mülkiyetten devlet mülkiyetine geçince, geniş ailelerin dağılmasına sebep olmuştur. Gagauz toplumunun geleneksel tarım toplumundan, sanayi toplumu haline doğru ilerlemesi, şehirleşme faaliyetlerinin yaygınlaşması, köyden kente göçün hızlanması, geleneksel aile bağlarının zayıflamasına ve çekirdek aile oranının yükselmesine neden olmuştur. Köylerde ailenin en küçük oğlu evlendiğinde, ailesiyle baba evinde yaşamaya devam ederek, geleneksel geniş ailenin varlığını sürdürmesine karşın; şehirlerde bu gelenek zamanla uygulanmamaya başlamıştır (Kambur 2005; Kara A. 2005). Gagauzlarda çoğunlukla çekirdek ailelerin olması, karı ve kocanın kendi ana-baba aileleri ve akrabaları ile hiçbir ilişkileri olmadığı anlamına gelmez. Karı-koca, ana-baba aileleri ve akrabalarıyla sıkı bir ilişki içindedirler, ancak bunlar çekirdek aile üzerinde pek fazla bir hak iddia edememektedirler[204].

Kadınların eğitim alıp işgücüne katılmaları, beraberinde düşük doğum oranlarını da getirmiştir. Hayat standartların değişmesiyle, kadınlar daha geç yaşta evlenmeye ve daha az sayıda çocuk yapmaya başlamıştır. Ailelerin "küçülmesi" şehirlerde olduğu gibi, köylerde de gerçekleşmekte, hatta köylerde daha yüksek tempolarla ilerlemekteydi (Zagorodnaya 1987:109-110). Aynı durum Moldova'daki tüm halklar ve Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinde yaşayan halklar için de geçerliydi[205]. Moldova'da 1985 yılında olan doğum oranı 1960 yılın doğum oranı ile karşılaştırdığımızda, doğum oranının %7,4 düştüğünü, 1950 yılın oranı ile nispeten ise, %17 düştüğünü görmek mümkündür. Aile nüfusu ise,

---

[204] Gagauzların sıkı akraba ilişkileriyle ilgili bkz.: Moşkov (2004:181-183).
[205] Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Mejgaylis (1970:231), Sonin (1977:28), Urlanis (1974:163-164), Zagorodnaya (1987:110-113).

1970 yılında 5,3 kişiden, 1983 yılında 3,1'e düşmüştür[206]. Yüksek eğitimli Gagauz kadınları 1980'li yıllarda genellikle 1-2 çocuk sahibi olurken, tarım ile uğraşan kadınlar daha yüksek sayıda çocuk sahibi olmuştur. Bununla birlikte, 4 çocuktan fazla genellikle 40 yaş üstü kadınlarda görülmekte, tarımla uğraşan orta yaş kadınlarda ise 2-3 çocuk olduğu görülmektedir. Dolaysıyla, ailedeki çocuk sayısı kadının eğitim seviyesiyle doğru orantılıdır (Maruneviç 1983:162). 1979 yılında Moldova'nın tüm ailelerinden %59'u 2-3 kişilik aileler oluşturmuştur (Zagarodnaya 1987:143).

Günümüzde Gagauz ailelerinde genellikle 1-3 çocuk (Protestan Gagauz aileleri hariç; çünkü bu Gagauzların inançlarına göre, aile planlamasını yapmak büyük günahtır) mevcuttur. Gagauz Yeri'nde 2006 yılında uyguladığımız anket sonuçlarına göre, Gagauzlarda 2 çocuklu ailelerin baskın olduğu tespit edilmiştir. Ankete katılanların %7,4'ü çocuksuz, %21,1'i tek çocuklu, %40,0'ı iki çocuklu, %21,6'sı üç çocuklu, %7,4'ü dört çocuklu, %2,1 beş çocuklu, %0,5'i ise altı ve üstü çocuklu aileleri olduğu tespit edilmiştir. Moldova genelinde ise 2004 yılında %19,7 tek çocuklu aile, %11,7'si iki çocuklu aile, %2,5'i üç çocuklu aile, %0,6'sı dört ve üstü çocuklu aile, %65,5 ise çocuksuz aileler oluşturmaktaydı[207].

Alan araştırması yaptığımız sırada, Gagauzlar arasında eskiden çok yaygın olarak kabul gören "Bir uşak (=çocuk) – yok uşak, iki uşak – yarım uşak, üç uşak – bir uşak" deyimi güncelliğini yitirdiği görülmüştür. Eskiden "tam" bir aile için üç çocuğun olması şart gibi görülürken; günümüzde tek bir çocuk bile yeterli, iki çocuk ise aileyi "büyük aile" yapmakta olduğu kabul görmektedir. Bunun sebebini ise, Gagauz kadınları ekonomik şartlarla açıklamaktadırlar. Gagauzların görüşüne göre, bugünkü ekonomik şartlarda, en fazla iki çocuğa iyi düzeyde eğitim verilebilir, evlendiğinde ev açılabilir. Gagauzlar arasında bu düşüncenin yaygın olmasıyla birlikte, yapılan araştırmada, ekonomik durumları

[206] Veriler *Narodnoye Hozaystvo MSSR v 1985 g.*, (1986:10,219,227,256)*; Narodnoe Hozaystvo Moldavskoy SSR v 1975 g.* (1976:7)'den alınmıştır. SSCB'nin 1970.yılın nüfus sayım sonuçları, *İtogi Vsesoyuznoy Perepisi Naseleniya 1970 goda,* cilt 4, Moskva*, (*1973:515)ten alınmıştır*.*
[207] Verilen *Women and Men in the Republic of Moldova*'dan (2005:71) alınmıştır.

çok iyi olan Gagauzların da, bir veya en fazla iki çocuk sahibi olduğu ortaya çıkmıştır.

Geleneksel ataerkil ailelerde 1950'lere kadar kız çocuklarına fazla önem verilmediği bilinmektedir (bkz.: Filimonova 1976:15). Geleneksel ataerkil ailelerde erkek çocuğu; ailenin devamını sağlayan, gelecekte ailenin yaşlı üyelerine bakan ve ailenin ekonomik sorumluluğunu yüklenecek olan bir kişi olarak görüldüğünden dolayı, kız çocuğundan ayrı bir statüye sahipti. Geleneksel aileler, erkek çocuğa sahip olmayı ailenin birinci görevi alarak görmekteydi. Bu tip ailelerde erkek çocuk, kadınların aile içersindeki statülerini de yükseltmekteydi.

Sovyetler döneminde sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişmeler neticesinde, erkek çocuk bir yaşlılık güvencesi olarak görülmekten çıkmıştır. Sovyetler döneminde yetişkin olan tüm insanlar çalışmaya başlamıştır. Çalışma neticesinde sosyal güvenceleri olmuştur. Kız çocukları da, erkekler gibi çalışarak ev geçindirebiliyordu. Bütün bunlar, Gagauzlarda erkek çocuğuna dair olan tutumlarının değişmesine yol açmıştır ve XIX. yüzyılda sözü edilmeyen kız çocuğun "daha sadakat ve daha hayırlı olduğu" kavramının yerleşmesine de sebep olmuştur. Sovyetler döneminde başlayan ekonomi ve sosyo-kültürel değişimler sonucunda, kız çocuklar da erkek çocukları kadar değerli olmuştur. Günümüzde kız çocukların statüsü erkek çocukların statüleriyle eşittir. Aile içinde çocukların statü yüksekliği cinsiyete göre değil, yaşa göre belirlenmektedir.

Ataerkil ailenin birinci görevi olarak kabul edilen nesli sürdürecek bir erkek çocuğa sahip olma tutumu, zamanla geçerliliğini kaybetmiş olduğunu da görmek mümkündür. Bazı istisna ailelerde bu geleneksel tutum devam ediyor olmasıyla birlikte, Gagauzların genelinde bu tutumunun kalmadığı tespit edilmiştir. Günümüzde, bebeğin cinsiyeti aile için fazla önem taşımadığı, erkek çocukları beklenildiği kadar, kız çocuklarının beklendiği tespit edilmiştir.

Gagauz ailenin reisi eskiden günümüze kadar erkek kabul edildiğinden, Gagauzlarda ataerkil aile yapısının korunduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte, XIX. yüzyılda olan ataerkil aile ile, günümüzdeki aileyi karşılaştırdığımızda, durumun hiç de öyle olmadığı ortaya çıkmaktadır. V. Moşkov'un (2004), M. Maruneviç ile S. Kuroglu'nun (Maruneviç 1983) XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında Gagauzların hayatlarıyla ilgili verdikleri teferruatlı bilgilerden, sözü geçen dönemde Gagauzlarda ataerkil ailelerin olduğu görülmektedir. Her ailenin reisi, kesin ve mutlak olarak baba idi. Aile üyeleri, evli oğulları da dâhil, aile reisine şartsız-koşulsuz itaat etmekteydi. Geniş ailelerde olan mülkiyet ortaklığı aile reisi denetimi altındaydı. Şayet, aile reisinin vefatı durumunda ise, erkek çocuğuna geçmekteydi. Kocalar, karıları üzerinde büyük güce sahipti. Kadın kocasının sözünden çıkmamalıydı. Kadın yanlış yaptığında kocası, fiziksel şiddet uygulayabilmekteydi. Bununla birlikte, Gagauz ahlâkına göre, kocaların "eşlerini cezalandırdığını" dışardan kimse anlamamalıydı (yani şiddet aşırıya kaçmamalı, eşi üzerinde izler bırakmamalıydı). Ancak, kocası kadına çok şiddet uyguladığında bile, toplum kaidelerine göre, kadın kocasını şikâyet edemezdi. Kocasını mahkemeye şikâyette bulunan kadını toplum ayıplamaktaydı. Toplumda yaygın olan kabule göre, bir erkek kadını dövmüş ise, mutlaka geçerli bir sebebi vardır. Bu tür şikâyet olduğunda, toplum koca tarafını tutmaktaydı (Moşkov 2004:175).

Neredeyse 1950'lere kadar aile içi ilişkiler, aile reisine tüm aile üyelerinin, yaşça büyüklere yaşça küçük olanların itaat etmeleriyle temelliydi, eşitlikçi değildi. Eş seçimi, ancak ana-babanın onayı ile belirlenirdi ve evlenme yaşının oldukça düşük olma eğilimi vardı. Yeni evlenen çift (ailenin en küçük çocuğu hariç) evi hazır olana kadar, 2-3 sene, erkeğin ana-babasıyla birlikte otururdu. Ailelerde kesin iş bölümü vardı. Fiziksel güç gerektiren işler erkeğin sorumluluğunda iken, ev içi işleri kadın işi olarak kabul edilirdi. Bununla birlikte, kadın tarla işlerinde erkeğine yardımcı olmalıydı. 1930'lu – 1940'lı yıllarda, Gagauzların arasında

çok yaygın bir şekilde uygulanan köy veya kasaba dışında mevsimlik çalışmalar da, erkek işi olarak görülmekteydi[208].

Sovyetler dönemine kadar kadın, aile ekonomisine katkıda bulunmasıyla birlikte, maddi güç tamamen erkeğin elinde idi. Kadının statüsü erkeğe göre, çok düşüktü ve kadın erkeğin her isteğini yerine getirmek zorundaydı. Kadın, ev içinde yabancı erkek olduğunda, erkeklerin konuşmalarına karışamazdı. Erkek dışardan eve döndüğünde, karısı onu kapıda karşılamak zorundaydı. Karşılamadığı durumda ise, bu durum itaatsizlik ve başkaldırı olarak algılanmaktaydı (Maruneviç 1983:148). Bu durum Gagauz türkülerinin konusu olarak da işlenmiştir. Örneğin, "Tudorka" adlı bir Gagauz türküsünde Dimu isimli genç adam, eşine kahvehaneye gideceğini, eve geç vakit döneceğini söylemekte ve döndüğünde ise, eşinin onu karşılamasını istemektedir:

— Tudorka, mari sevdicääm
Bän da gidecäm kırçmaya.
Bän da gidecäm kırçmaya,
Beş gümüşlük rakı içmää.
Geç vakit olacek, gelecäm
Sän bana tokada çıkasın.
Tokada da çıkasın,
İçänna teklif edäsin…

Tudorka eşini beklerken, ona bir gömlek diker, yedi iğ, iplik eğirir, yorgun düşer. Tudorka; kayınvalidesi ona yatıp dinlenmesini, Dimu'nun geldiğinde kendisine sesleneceğini söyleyince, yatar. Tudorka uykuya daldığında ise, Dimu eve gelir. Kötü niyetli kayınvalide ise gelinini uyandırmaz, çıkıp oğlunu kendisi karşılar:

… — Buyur be, oolum Dimule,
Portalardan içänna.
— Mali-ma, male, maliciim,
Nerdä o benim genç gelinim?

---

[208] Sözü geçen dönemde mevsimlik iş ve işçilerle ilgili bkz.: Filimonova (1976:13-15), Maruneviç (1983:147-148), Moşkov (2004:174-175).

- Dimule, oolum Dimule,
Senin o genç gelinin uyêr.
O yattı uyêr, dinnener
O da pek de yorgundu.
O, bu gece, bütün gece
İdi, içti çıraklarlan,
Çıraklarlan çobannarlan
Bütün gece konuştu…..

Bu duruma sinirlenen Dimu, annesinin de iftiralarına inanarak, gencecik Tudorkayı bıçaklar. Tudorka ise, son nefesini verirken Dimu'ya şöyle der:

… Ne yaptın sän, Dimule? Yanıldın.
Edi ii iplik işledim,
Sana da bir gölmek diktim.
Senin o ihtär anan, Dimu,
Benim da duşman kayınnam,
O geldi, bana bölä dedi
"Yatsana da dinnenäsin"
" Açan Dimule gelecek,
Bän da sana sesedecäm."
O bana hiç sesetmedi
O gidip portaları açtı
İçyanna da teklif etti.
Ah senin o ihtär anan, be Dimu,
Benim de düşman kayınnam (İngilis 2005)[209].

Kadınların ne kadar düşük statüye sahip oldukları, oy hakkı olmamasından ve toplumda kabul görmüş kadınların davranış normlarından da belli olmaktadır. Bir kadın, bir erkeğin yolunu geçemezdi. Orta yaşlı bir kadın bile, yol önceliğini erkeğe (o erkek bir genç olsa bile) tanımalıydı (Maruneviç 1983:149). Kadın, erkeği ile birlikte topluma çıktığında yanında değil, biraz arkasında "gelince"

[209] Tarafımızca derlenen bu "Tudorka" türküsünün tam metni Ek-1 Türküler'de verilmiştir.

(=kafası yere bakacak şekilde) gitmeliydi (Filimonova 1976:21). Halk arasında bilinen kadın ile ilgili atasözler de (örneğin, “Karının saçı uzun, aklı kısadır”) toplumun kadına bakış açısını yansımaktadır.

Aile içi ilişkilerde en zor durumda gelinler bulunmaktaydı. Gelin, hane halkı kalkmadan kalkmalı ve herkes yattıktan sonra yatmalı idi. Bütün gün boyunca kayınvalide yönetiminde çalışan gelin, yemek sofrasına ancak çağırıldıktan sonra geçebilirdi. Konuşmalara ise, gelin ancak ona bir şeyler sorulduğunda katılabilirdi (Maruneviç 1983:148). Bununla birlikte, gelin aileye büyük mal varlığı ile geldiği durumlarda, daha fazla hakka sahip olmaktaydı, dolaysıyla yeni geldiği ailede daha rahat edebilmekteydi (Maruneviç 1983:150). Görülmektedir ki, aile içi kadının statüsü, ekonomi gücüyle doğru orantılıydı.

Geniş ataerkil ailesinde kadınlar arasından en yüksek statüye aile reisinin eşi sahipti. O, çocuklar ve gelinler arasında iş bölümü yapar, ev işlerini yönetirdi. Bazı konularda “büyük maliye” (=aile reisin eşine) aile erkekleri de danışır, onun fikrini alırlardı. Çekirdek ailelerde ise, kadının durumu geleneksel geniş aileden daha rahat idi (Maruneviç 1983:149).

Sovyetler döneminde yapılan ekonomik ve sosyo-kültürel değişimler ile, Gagauz kadının hem toplum içinde, hem aile içindeki durumu da değişime uğramıştır. Kadının eğitim, ekonomi, hukuk, siyasi gibi alanlarda erkek ile eşit duruma gelmesi, kadının aile içindeki statüsünü de doğal olarak etkilemiştir. Yaşı ilerlemiş Gagauzların, geleneksel aile yaşamını sürdürmeye çalışmalarına karşın; yüksek eğitim almış, ekonomi özgürlüğüne kavuşmuş genç kuşak kadınları, diğer alanlarda olduğu gibi, aile içinde de eşitliği talep etmekteydi.

Sovyetler döneminde kadına verilen haklar ve imkanlar Gagauz kadınını “sürekli itaat eden ve hiçbir hakkı olmayan köle modundan, “esaretten” çıkartıp özgürleştirmiştir (Filimonova 1976:39). Doğal olarak bu “özgürleşme” süreci kısa bir süre içinde olup bitmemiştir. Geleneksel yapıya aykırı düşen davranışlar, toplumun tepkisini, genellikle de yaşça büyük olan Gagauzların tepkisini çekmekte; çoğunlukla da erkekler kadınların dışarıda çalışmasını kolaylıkla

kabullenememekteydi. Bununla birlikte, erkekler kadınların çalışmalarına karşı çıkamazlardı. Sovyetler Birliği zamanında uygulanan kadın-erkek eşitliği politikası kadınlara da söz hakkı tanınmasını sağlamıştır. Ayrıca, Sovyetler sistemi, çalışabilir yaşta ve durumda olan herkesi çalışmaya zorlamıştır. Bu yüzden, kadının çalışmasına karşı çıkma, sisteme karşı çıkma olarak algılanmaktaydı (Malacılı 2002:41). Sisteme karşı çıkanları ise, sistem “ezmekteydi”. Bununla birlikte, burada hemen belirtmeliyiz ki, Sovyetler döneminde Gagauzlarda, bilhassa da Gagauz kadınlarında, gerçekleşen bütün değişimler, herhangi belli bir faktör veya idari neticesinde değil, Sovyetler rejiminin ve ondan doğan yeni hayat şartlarının bütün kompleksinin, uzun yıllar sistematik bir biçimde devam edegelen tesiri neticesinde oluşmuştur. Örneğin, halkın topraklarına, hayvanlarına vs. devlet el koyduğundan, aileyi geçindirebilmek için aileden tek bir kişinin çalışması yeterli değildi. Kadının çalışma hayatına atılmasıyla ve ev ekonomisine erkek kadar katkıda bulunmaya başlamasıyla birlikte, kadının da ev içinde erkek kadar söz hakkı olmuştur. Zamanla ise, kadın tamamen erkek ile eşit duruma gelerek, günümüzdeki Gagauz ailelerin eşitlikçi yapıya sahip olmasını sağlamıştır.

Eşitlikçi aile yapısının geniş ailelere yerleşmesi, çekirdek ailelerden biraz daha uzun sürmüştür. Geniş aileler genellikle, ana-babayı bakmakla yükümlü olan ailenin küçük erkek çocuğun (erkek evladı olmayan ailelerde ise, en küçük kızın) evlenip, ana-babayla birlikte yaşamaya devam etmelerinden oluşmaktadır. Dolaysıyla, ev ve eve ait bütün varlık babanın varlığı olduğundan, baba baskın çıkmaya devam etmiştir. Ancak, Sovyetler döneminde yeni evlenen çifte köylerde devlet tarafından ev inşaatı için toprak verilmesi, Gagauz gençlerinin neredeyse tamamının meslek sahibi olup ekonomi özgürlüğünün olması, genç çifti ekonomi açısından babaya bağımlı kılmazdı. Anlaşamadıkları takdirde, gençlerin ayrı ev açtıkları, ana-babaların ise, tek başına kaldıkları durumlar mevcuttur. Dolaysıyla, ev ekonomisine katkıda bulunan gençlere de danışılarak, eşit haklar tanınılarak geniş ailelerde de eşitlikçi aile yapısı oluşmuştur. Çocuklar üzerinde anne-baba otoritesi ağır basmaya, nine ile dede tek başlarına, çocukların ana-babalarına danışmadan çocuklarla ilgili kararlar

alamamaya başlamıştır. Bütün gelişen bu değişmelerinin belirleyicisi sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişmelerdir.

Aile içindeki karı kocanın rolleri ve bu rollere bağlı olarak sahip oldukları statüler günümüzde eşitlenmiş olmasıyla birlikte, Gagauz Yeri'nde yapmış olduğumuz araştırmalar sırasında, kadınların yine de aile reisi olarak kocalarını gördükleri tespit edilmiştir. Kendi başına kararlar veren, bazı konularda kocasına danışmayı düşünmeyen kadınlar bile, aile reisi olarak kocalarını görmektedirler. Burada, "ailenin reisi erkek olmalıdır" geleneksel tutumunun günümüzde de devam ettiğini görmekteyiz. Gagauz Yeri'nde 2006 yılında uygulamış olduğumuz ankete kadınların sadece %15,5 ailelerinde reis olmadığını, herkesin eşit olduğunu söylemiştir. %6,8'i ise, karı-kocanın eşit olup her ikisinin de reis olduklarını vurgulamışlardır. Ankette yer alanların çoğunluğu ise, %54,2'si kocanın reis olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte, ankette yer alanların %12,1'i karının, %6,8'i kayınpederin, %3,7'i kayınvalidenin reis olduğu düşüncesindedir. Aile reisinin belirlenmesinde o kişinin aileye getirdiği gelirinin bir rol oynayıp oynamadığı sorusuna ise, %20 evet, %80 hayır, cevabını vermiştir. Bu verilerden, Gagauzlarda ataerkil aile yapısının, "formal" olmasıyla birlikte, devam ettiği söylenebilir.

4.3.2. Aile İçindeki İş Bölümü

Gagauzların Basarabya'ya yerleşmesinden 1940'lara kadar, aile üyeleri arasında yaş ve cinsiyet ayrımına göre, kesin bir rol farklılaşması vardı. Erkekler fiziksel güç gerektiren "daha ağır ve daha önemli" olan işleri yaparlardı: Örneğin; tarlada çalışır, hayvanlarla uğraşır, yakıt temin eder, hayvanlara kışlık yemler hazırlar, köy dışına mevsimlik çalışmalarına gider gibidir. Kadınlar ise; yemek pişirir, bulaşıkları yıkar, evin temizlik işlerini yapar, kışlık yiyecekler hazırlar, evin bahçesinde ailesi için meyve sebze yetiştirir, dikiş, örgü, dokuma gibi işlerle uğraşır, çocukları eğitir (Maruneviç 1983:147-148). Bununla birlikte mevsimlik işlerde, örneğin hasat döneminde, tüm Gagauz ailesi kadın erkek

ayrmaksızın tarlada çalışırlardı (Zaderatskiy 1845, aktaran Maruneviç 1983:153). Ailenin sosyal yaşantısı ve günlük yaşam düzeni, içinde bulunan mevsim, tarladaki çalışma düzeni ve yoğunluğu, sahip olunan hayvan sayısı ve bahçelerin büyüklüğü ile doğru orantılıydı.

Gagauzların geleneksel yapısında, aralarında iş bölümü olan karı-kocanın birbirlerine karşı hak ve görevleri kesinlikle belirlenmiştir. Kadının kocasına en birincil görevi kocasına erkek evlat doğurmak ve namusunu titizlikle korumaktır. Çocukların eğitimi, annenin yükümlülüğüne girmekteydi. Çocuk bakımı, genelde annenin yükümlülüğü olmakla beraber, diğer çocuklar da ailenin küçük bireylerinin büyütülmesine yardımcı olmaktaydı. Anne; çocukları erken yaştan iş yapmaya öğretirdi. Eğitimin en önemli kısmını ahlâk kapsardı. Çocuklara büyüklere saygı duymak, büyüklerin sözünden çıkmamak öğretilirdi. Söz dinlemeyen çocuklara “dayak yöntemi” de kullanılırdı (bkz.: Maruneviç 1983:151-152; Moşkov 2004:175).

Erkek çocukları belirli bir yaşa geldiklerinde (genellikle “erkek” işlerini yapabilecek yaşa geldiklerinde) anne yönetiminden çıkarak, baba yönetimi altında iş yapmaya, bu işlerin eğitimini almaya başlardı. Kızlar ise, annelerin önderliğinde “kadın işlerini” yapmaya öğrenirlerdi. Böylece, Gagauzlar küçük yaştan itibaren, kadın ve erkek iş bölümünü kesin olarak öğrenmiş ve alışmış olurlardı.

Çocukların yetişkin olarak topluma uyum sağlamak üzere yönlendirilmesi her iki veli tarafından da yapılmaktaydı ve günümüzde de yapılmaya devam etmektedir. Babanın rolü, erkek çocuklarının sosyalleşmesinde; annenin ise, kızlarınkinde daha aktiftir. Yetişkin erkek rolünün gereklerini yeterli bir biçimde erkek çocuğa baba aktarmakta; anne ise, toplumun yetişkin kadınla ilgili beklentilerini kız çocuğuna aktarmaktadır.

1940’lı yıllardan beri meydana gelen siyasi değişmeler, Sovyetlerin getirdiği yeni medeni hukuk ve yeni içtimai münasebetler; yeni sosyal dünyaya görüş tarzı; dinin esasına ve tatbikatına karşı alınan yeni vaziyet; yeni Sovyet ahlâk

kaideleri; yeni hayat şartları; Gagauzların, Sovyetler Birliği'ne giren tüm halkların da olduğu gibi, bütün hayat sahalarını kapsayan sistematik ve metodik devlet propagandası, geleneksel hayat tarzını derinden etkileyerek değişime uğratmıştır. Eskiden hüküm süren kapalı bir ev ekonomisi (örneğin, eskiden ailenin yiyecek, giyecek ve diğer ihtiyaçları aile içinde karşılanırdı, yani tümüyle üretim ve tüketim aile içinde gerçekleşirdi) ortadan kalkarak, ailedeki üretim görevini de neredeyse tamamen ortadan kaldırmıştır. Eğitim ve öğretim görevi de, ağırlıklı olarak toplumdaki eğitim ve öğretim kurumlarına bırakılmıştır. Ana-babanın çocukların sosyalleşmesinde önemli rolleri olmaya devam etmesiyle birlikte, aile dışında birtakım kurumların çocuğun sosyalleşmesine önemli katkıları olduğu da açıkça görülmektedir.

Gerçekleşen bütün değişimlere kadının iş gücüne katılmasına rağmen, 1970'li yıllarda dahi, aile içi iş bölümü geleneksel şekilde devam etmekteydi (bkz.: Maruneviç 1983:164). Ağırlıklı olarak köylerde yaşayan Gagauzlarda ev temizliği, çamaşır, bulaşık, yemek gibi işleri kadınlar; hayvan bakımı, yemlerin ve yakıtın hazırlanması, evin tadilatı gibi işleri ise erkekler yapmaktaydı (Karayani 2006; Kırım 2006). Kentsel kesimde ise, erkekler de "kadının işini" (genellikle yemek pişirmek, bulaşık yıkamak, ev temizliği yapmak gibi) yapmaya başlamıştır (Maruneviç 1983:164).

Sovyetler döneminde köylerde sosyal refah seviyesinin artmasıyla, köy-şehir farklılığı oldukça azalmıştır. Aile geliri yükselen köy aileleri de otomobil, televizyon, radyo, telefon gibi ulaşım ve haberleşme vasıtalarına sahip olarak, dış dünyaya daha fazla bağlanmış ve köylülerin de farklılaşmasına yol açmıştır. Ayrıca, Gagauzların eğitim, askerlik, çalışma, tatil gibi sebeplerden dolayı, farklı cumhuriyetlere gitmesi, orada gördüklerini kabullenerek evinde de uygulamaya başlamasına sebep olmuştur.

1980'lerin başında Gagauzlar arasında yapılan anket araştırması sonuçlarına göre, Gagauzların %5,79'da kocaların karılarına yardım etmediği, %46,26'da kocaların karılarının işlerine yardımcı olduğu, %24,35'de ise, ev işlerin karı-koca arasında eşit bölündüğü tespit edilmiştir. Bununla birlikte, aynı anket

sonuçlarına göre, ev ihtiyaçları için alış-veriş %25,77 erkek ve %52,39 kadın; yemek pişirme %6,03 erkek ve %62,22 kadın; ev temizliği %8,72 erkek ve %61,74 kadın; çamaşır yıkama ve ütü yapma %7,23 erkek ve %59,88 kadın; bahçe ile uğraşma %53,78 erkek ve %44,93 kadın; hayvanları kışlık yem hazırlanması ile ev tadilatı %56,27 erkek ve % 19,98 kadın; çocukların eğitimi %43,35 erkek ve %55,06 kadın uğraşmaktaymış (Maruneviç 1983:169-170). Verilerden de görüldüğü gibi, karı-koca, çocukların eğitimi ve bahçe işleriyle neredeyse eşit oranda ilgilenmekteymiş. Yemek, çamaşır, temizlik, tadilat gibi konularda ise, geleneksel iş bölümünün devam ettiği görülmektedir.

Aynı durum günümüz için de geçerlidir, sadece bazı konularda kesin sınırların silindiği görülmektedir. Örneğin, bulaşık yıkamak, evi temizlemek gibi işleri anneler erkek çocuklarına da yaptırmakta; bu çocuklar evlendiklerinde eşine bu konularda yardımcı olabilmektedir.

Sovyetler Birliğin dağılmasından sonra ekonomisinin çökmesi, Gagauzları dış ülkelerde para kazanmaya yöneltmiştir. Kimi ailelerden erkek, kimilerden kadın gitmiştir. Erkeğin gittiği ailelerde, kadın erkeğin tüm işlerini üstlenmiş oldu; ve tam tersi kadının gittiği ailelerde, erkek “kadın işini” yapar oldu. Bununla birlikte, Gagauz Yeri’nde uygulamış olduğumuz anket sonuçlarından, halk arasında geleneksel işbölümünün hala devam ettiği görülmektedir. Araştırmaya katılanların %62’si evlerinde aile üyeleri arasında işbölümü yapıldığını; %38’i ise, işbölümün yapılmadığını, durumu müsait olanın gereken işi yaptığını belirtmiştir.

Halk arasında geleneksel iş bölüşmesinin olduğu, Gagauzlarda “karı işi” ile “adam işi” kavramların yaygın olmasından da belli olmaktadır. Ankete katılanların %71 ailelerinde “karı işi” ve “adam işi” olarak işlerin bölündüğünü söylerken, sadece %29’u böyle bir bölüşmenin olmadığını söylemiştir. “Karı işi” kavramına; çamaşır yıkama (%43), yemek pişirme (%36), ev temizliği (%36), çocuk bakımı (%26), ev içi tüm işler (%21), bulaşık (%13) gibi işler dâhil edilmiştir. “Adam işi” kavramından ise; tadilat (%28), hayvanların bakımı (%21), badana-boya (%12), tamirat (%11), bahçe işleri (%13), ev içi olmayan tüm işler

(%17), fiziksel güç gerektiren ağır işler (%12) gibi işler anlaşıldığı tespit edilmiştir. Verilerden de anlaşıldığı gibi, Gagauzların zihniyetinde geleneksel iş bölümü aynı şekilde kalmıştır: Ev “içi” ile alâkalı tüm işler, kadın işi olarak; ev “dışı” ile ilgili olanlar ise, erkek işi olarak algılanmaktadır.

İşlerin, kadın işi ve erkek işi olarak algılanmaya devam etmesiyle birlikte, günümüzde Gagauzlar karşı cinsin işlerini de yapmaktadırlar. Oysaki, geleneksel yapıda böyle bir şey mümkün değildi (Çavdar Tr. 2006; Kambur 2005; Karayani 2006;). Günümüzde de, doğal olarak, karşı cinsin işlerini yapmayan Gagauzlar vardır. Ancak, genel olarak, “bir erkek kadın işi yapmaz” veya tam tersi “bir kadın erkek işi yapmaz” tutumu ortadan kalkmıştır. Bununla birlikte, ankete katılanların %35’i ailelerinde babaların “kadın işi yapmadığını”, %41’i de ailelerinde annelerin “erkek işi” yapmadığını belirtmiştir. Görüldüğü gibi, erkekler “ev içi” işlerini, kadınların “ev dışı” işlerini yapmalarından daha çok yapmaktadırlar.

Şehirlerde yaşayan Gagauz erkekler, köylerde yaşayanlarla kıyasladığımızda, daha fazla boş zamana sahiplerdir (örneğin, şehirdekilerin uğraşacak bahçeleri ve inek, koyun gibi davarları yoktur). Bundan dolayı, şehirlerde erkekler, köylü erkeklerden daha fazla yemek, bulaşık, temizlik gibi konularda eşlerine yardımcı olurlar. Ayrıca, eğitim seviyenin yükselmesiyle, erkeklerin eşlerine daha çok yardımcı olduğu da bilinmektedir (Maruneviç 1983:170). Araştırma sonuçlarına göre, erkekler en çok yemek pişirme (%20), temizlik yapma (%14), bulaşık yıkama (%6) gibi kadın işlerini yapmaktadır. Araştırmaya katılanların %35’i kadın işlerini karı-koca olarak hep birlikte veya yardımlaşarak yaptıklarını belirtmiştir. Kadınların ise, erkek işlerinden en çok davarları beslemeleri (%13), bahçe işleri (%7) yaptıkları belirlenmiş; ve araştırmaya katılanların %38’i kadınların erkeklere tüm işlerinde yardımcı olduklarını veya birlikte yaptıklarını belirtmiştir.

Köyde yaşayan Gagauz erkekleri, gerektiğinde eşlerine yardım ettiklerini kabul ederek, çamaşır ile bulaşık yıkadıklarını, genellikle afişe etmemektedirler. Yemeği hazırlamak, ütü yapmak bir Gagauz erkeği için o kadar gurur incitici

olmazken, çamaşır yıkama ile bulaşığı üstlenmek istemeyen köylü Gagauzlar bu işleri tam “kadın işi” olarak gördüklerinden, bir erkeğe yakıştırmamaktadırlar. Bu tür işleri yaptığını ifade eden erkekler ise, köylü erkekler arasında genellikle alay konusu olurlar.

Kesin sınırların silinmiş olmasıyla birlikte, Gagauzlar arasında cinsel işbölümünün var olması Gagauz Yeri’nde 2006 yılında uygulamış olduğumuz anket sonuçları da doğrulamaktadır. Öyle, örneğin, ev ihtiyaçları için alış verişi %52,63 kadın tarafından yapılırken, sadece %3,68 erkek tarafından ve %11,05 aile tarafından yapıldığı tespit edilmiştir. Yemek konusunda erkeklerin eşlerine yardımcı olmalarıyla birlikte, genel olarak yemeğin hazırlanması kadınlara bırakılmaktadır. Ankette yer alanların ailelerinde yemeği %57,37 anne, %14,74 anne ile kızı, %8,42 anne ile nine ve sadece %0,53 baba yapmaktadır. Bulaşık yıkamada da durum daha farklı değildir: %40,53 anne, %23,38 kız, %14,21 anne ile kız, %5,79 anne ile nine ve sadece %2,11 anne ile baba birlikte yıkamaktadırlar. Gagauzların yaşadığı köylerde dahi, tam otomatik çamaşır makinelerinin gelmesiyle birlikte, çamaşır yıkama işi yine de genelde kadın omuzlarına kalmaktadır: %55,26 anne, %19,47 anne ile kızı, %10,53 kız aile çamaşırlarıyla uğraşmaktadır.

Gagauz Yeri’nde yapılan mülakatlarda, birçok erkek ütü yapma konusunda eşine çok yardımcı olduğunu söylemesiyle birlikte, genel olarak, aile ütü işlerini de kadının yaptığı tespit edilmiştir. Yetişkin kızlar olan ailelerde yemek, bulaşık çamaşır konularında olduğu gibi, ütü konusunda da annelerine destek çıkmakta ve kendisini de ileride bu tür işleri üstlenmeye hazırlamaktadırlar. Ankete katılanların ailelerinde ütü işini %53,16 anne,% 14,74 kız, %13, 68 anne ile kız, %2,63 anne ile baba üstlenmektedir. Ev temizliği konusunda da durum daha farklı değildir: %26,84 anne, %20,53 kız, %15,79 anne ile kız, %10,53 ailece birlikte ev temizliği yapılmaktadır.

Bahçe işleri ile ilgili ise, Gagauzlarda radikal değişim olması söz konusudur. XX. yüzyılın ilk yarısında bahçe işleri kadın işi olarak algılanırken, günümüzde bahçe ile uğraşmak daha çok bir erkek işi olarak algılanmaktadır. Bununla

birlikte, yapılan araştırmalar sonucunda, bahçe işlerinde daha çok tüm ailenin yer aldığı görülmüştür: %40,53 tüm aile, %21,05 baba, %8,42 anne ile baba, %7,37 anne bahçe işlerini yapmaktadır.

Tadilat işi de erkek işi olarak algılandığından, bu işi genellikle erkekler yapmakta; kadınlar ise, boyama işlerinde yardımcı olmaktadırlar. Evde tadilat yapıldığında, bu iş içinde ailenin tüm üyeleri yer almaktadır. Örneğin, ankete katılanların ailelerin de tadilat işi genellikle %35,79 ailece,% 21,58 baba, %15,79 baba ile anne, %7,89 anne ve %4,74 anne ile kız tarafından gerçekleşmektedir. Son zamanlarda, tadilat işleri paralı olarak işçilere yaptırılmaya başlanmıştır.

Hayvanlarla uğraşmak eskiden beri bir erkek işi olarak bilinmektedir. Günümüzde de hayvanları beslemek, onlara yem hazırlamak vs. bir erkek görevi olarak bilinmektedir. Araştırmaya katılanların ailelerinde bu işlerle %49,47 babanın, %7,37 baba ile oğlunun, %7,37 ailece, %5,26 anne ile babanın uğraşması, bu konu ile bilinenleri destekler niteliktedir.

Günümüzde çocukların eğitim-öğretimi büyük ölçüde belirli kurumlara aktarılmasıyla birlikte, çocukların eğitimi genellikle annelerin sorumluluğu ve denetimi altındadır. Çocuklara ödevlerini yapmakta destek çıkmak ve yapılan ödevlerini kontrol etmek için, anket sonuçlarına göre, daha çok anneler vakit ayırmaktadır: %47,89 anne, %23,68 anne ile baba, %4,74 baba çocukların ödevleriyle ilgilenmektedir.

Yapılan araştırmalara göre, elektrik, gaz, telefon, su gibi kamu hizmetlerinden yararlanma faturalarını ödeme görevini de, Gagauzlarda çoğunlukla kadına bırakılmaktadır. Araştırmaya katılanların %41,58'nde anneler, %20,53'ünde babalar, %16,32'de anne ile babalar, %9,47 ailece fatura ödeme işlemleriyle uğraşmaktadırlar.

Yukarıda sunulan verilerden de görüldüğü gibi, Gagauzların çekirdek ve eşitlikçi olan ailelerinde bile, cinsel iş bölümü çoğunlukla geleneksel karakter

taşımaktadır. Kadının, erkekler gibi iş gücüne katılmasıyla birlikte, ev işlerinde yapılan cinsel iş bölümüne göre, kadının üzerine daha fazla iş düştüğü görülmektedir. Günümüzde erkeklerin eşlerine yardımcı olmalarıyla birlikte, bu işler yine de geleneksel olarak kadının görevi olarak algılanmaya devam etmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucunda, Gagauzlar arasında geleneksel olarak, annelik vazifesinin her türlü sosyal sorumluluktan daha önde gelen bir görev olduğu kabul edildiği de görülmektedir (örneğin, araştırmaya katılanların %19'u bu kaidei kesin olarak kabul ettiklerini, %59'u kabul ettiklerini, %22'si kabul etmediklerini belirtmiştir). Bununla birlikte, çocukların bakımı konusunda geleneksel tutum değişime uğrayarak, ankete katılanların %8'i çocuk bakımını anne görevi olarak görmeye devam ederken, %39'u genellikle annenin görevi olduğu, %53'ü ise, her iki velinin de görevi olduğu düşüncesindedir. Sonuç olarak, erkeğin de ev içi işlerde sorumluluk almaya başlamasıyla birlikte, çalışan Gagauz kadınları, geleneksel rollerini iş yaşamıyla uyumlu bir şekilde yürütmeleri, kadınlara çifte yükümlülük altında kalmalarına neden olmaktadır.

4.3.3. Kadının Karar Mekanizmasındaki Payı

Gagauzlarda gerek şehir, gerekse köy ailelerinde otorite, aile biçimlerine göre değişmesine rağmen, genellikle erkeğe aittir. Geleneksel Gagauz ailelerinde, özellikle XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında, önemli kararların alınmasında, gelenek gereği kadınlara fazla söz düşmezdi. Alınacak kararlar ne olursa olsun, son söz erkeğe (ki genellikle aile reisine) aitti. Ailede kesin bir otorite hiyerarşisi vardı. Geniş ataerkil ailelerde en yaşlı üye, ondan sonra sırasıyla en büyük oğul ve en yaşlı kadın gelmekteydi. Çekirdek ailelerde ise, kadının önemi, bu tip ailelerde en yaşlı üye kadının kaynanası değil, kadının kendisi olmasından, biraz daha artmaktaydı. Kadının otorite yetkisi düşük olduğundan, aile içinde alınan kararlara katılması sınırlıydı. Ailelede karara katılma ve karar verme konusunda, erkeğin karar verme durumunun hâkim

olduğu görülmekteydi (bkz.: Loskutova 1976:13,69; Maruneviç 1983:148-149; Zahariya 1999:48).

Sovyetler döneminde Gagauz toplumunun sanayileşmeye ve modernleşmeye başlamasına, kadınların da işgücüne katılmasına, paralel olarak, kadınların da kararlara katılma oranları yükselmiştir. Kadınların da ev ekonomisine katkıda bulunmaya başlaması, ona evde söz hakkı verilmesini sağlamış, erkeği tek yetkili karar merkezi olma durumundan çıkarmıştır. 1970'li yıllarda Gagauzlar arasında yapılan araştırmaya göre, Gagauzların %47,2'si evlerinde kararlar alınırken, tam bir işbirliği yapıldığı, karı kocanın her konuda tartışıp konuşabildiği, kararların da ona göre alındığı tespit edilmiştir. Gagauzların %32,16'sında kocaların, %6,63'ünde karıların, %1,77'sinde kayınpederlerin, %1,69'unda kayınvalidelerin aile kararlarını aldığı belirlenmiştir (Maruneviç 1983:170).

Kadın geleneğe uyarak, kocasına saygısını açık bir şekilde göstermeye, kocasını küçük düşürecek davranışlardan kaçınmaya devam etmesiyle birlikte, kadının bu davranışları, onun kocasından daha düşük statüye sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Aynı saygı ile kaçınmalar, günümüzde erkekten de beklenmektedir. Önemli kararlar alınırken, tam bir işbirliği yapılmakta, karı-koca ve çocuklar her konuda tartışıp konuşabilmekte, kararlarını ona göre almaktadırlar. Örneğin, 2006 yılında Gagauz Yeri'nde tarafımızca uygulanan anket sonuçlarına göre, ankette yer alanların %82,11'inin evinde önemli kararlar bu şekilde alınmakta olduğu tespit edilmiştir. Ankette yer alanların %2,11'inde ise, konuşup tartışmaların yapılmasıyla birlikte, kararı aile reisi vermekte ve sadece %6,32'sinde kararların aile reisin tek başına aldığı ortaya çıkmıştır.

Gagauz Yeri'nde yapılan araştırmalar esnasında, Gagauz ailelerinde bütçe dağılımı genellikle karı-kocanın birlikte yaptığı (%46,32) tespit edilmiştir. Bununla birlikte, karı-kocanın aralarında eğitim düzeyi farklı olduğu durumlarda, bütçe dağılımı, genellikle eğitimi daha yüksek olana bırakıldığı da ortaya çıkmıştır. Örneğin, ankete katılanların %35,26'da karı, %11,05'inde koca daha eğitimli olduğu için bütçe dağılımını yapmaktadır. Büyük miktarda para

harcamayı gerektiren büyük alış-verişlerde, genellikle karı-kocanın birlikte karar verdikleri belirlenmiştir. Örneğin, beyaz eşya (%56,32), küçük ev aletleri ile teyp gibi elektrikli eşyalar (%40,53), mobilya (%66,32), gibi eşyaların alımında çoğunlukla karar birlikte verilmektedir. Küçük alış-verişler ise, neredeyse tamamen kadının kararına bırakılır veya yine birlikte seçilir.

Çocukların hangi okula gideceği konusunda %45,26 birlikte karar alınırken, %32,63 anne ve sadece %3,16 baba karar vermektedir. Çocuklar için kurs seçimi ise, %46,32 çocuğun kararına bırakılırken, %21,58 ailece, %21,05 anne tarafından karar verilmektedir. Çocuklara giyim kuşam alımı, da annenin kararına bırakılmakta, gençler ise, genellikle giyim-kuşamlarını kendileri seçmektedirler.

Tatil yeri seçimi (%67,89), tatilde harcanılacak para miktarının ve yerlerinin belirlenmesi (%59,47) genellikle birlikte yapılmaktadır.

Yukarıda sunulan verilerden de görüldüğü gibi, Gagauz kadını kocasıyla eşit şekilde karar alma sürecine katılmaktadır. Gagauz ailelerinde kadının erkekle eşitlikçi durumu, halkın kendi görüşüne göre de, kadının çalışmasından kaynaklanmaktadır. Ankete katılanların %6'sı kadın çalışmasaydı erkekle eşit durumda olmayacağından emin; %53'ü kadının çalışmaması eşitliği bozabileceğine inanmakta; %41'i ise, eşitlik durumunun kadının çalışmasından kaynaklandığına inanmamaktadırlar. Durumun böyle olmasıyla birlikte, ankete katılanların %81,'i kadının çalışıp çalışmayacağına ancak kadının kendisinin karar vermesi gerektiğini düşünürken, %18'i bu kararın birlikte alınması gerektiğini savunmuştur.

Gagauz Yeri'nde yapılan araştırmaya göre, ailelerde karı-kocanın eşit haklar ve rollere sahip olduğuna ankete katılan Gagauzların %86'sı katılırken, %14'ü öyle olmadığını düşünmektedir. Tüm önemli konularda ailece tartışıp karar almaya çalışılmasına rağmen, ankete katılanların %31 ailede son sözün erkeğe ait olması gerektiğini düşünürken, %69'u bu düşünceyi kabul etmemektedir.

Yukarıda bütün söylediklerimizden yola çıkarak, Gagauzların günümüzde eşitlikçi aile yapısına sahip oldukları, karar mekanizmasında kadının önemli pay aldığını, fakat bununla birlikte, geleneksel tutumlarının da tamamen kalkmadığını söyleyebiliriz.

5. GAGAUZ KADINININ SÖYLEDİĞİ TÜRKÜLER

Geleneğin yaşatılması, toplum varlığının teminatıdır. Bir başka deyişle, gelenek, toplumun varlığını sürdürmesine vesile olan bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bir varlık olması sebebiyle insan, içinde yaşadığı cemiyete ait sosyal teşkilatlanmalara mecburî ya da gönüllü olarak bir bağ kurmaktadır (Tural 1992:40). Bu bağın nesilden nesle aktarımı "milli benlik"i oluşturur (Tural 1992:63). Gagauz Türklerinin kendi millî kimliklerini korumalarında ve dillerini yaşatarak günümüze taşımalarında masallar, atasözleri, bilmeceler, mâniler, türküler, dilkırmaklar, fıkralar gibi çeşitli türlerde sözlü olarak devam eden folklor unsurları mühim rol oynamıştır.

Gagauz folkloru, Gagauz halkının zengin kültürünü, tarihini, düşüncelerini, ülkülerini, mücadelelerini, duygularını, karakterini, tutumlarını ve bütün yönleriyle yaşayışlarını ortaya koymaktadır (Argunşah 2007:163). Canlı bir halk edebiyatına sahip olan Gagauz Türkleri, türkü türüne özel bir ilgi göstermektedir. Bütün halk edebiyatı ürünleri gibi, türküler de, halkın yaşadığı iyi veya kötü hadiseleri, hasret, gurbet, aşk, ölüm gibi durumlar karşısındaki hislerini dile getirdiği türlerden biridir. Türkülerde milli karakteri geliştiren unsurlardan günlük olaylara kadar her şeyi bulmak mümkündür. Bunun için Gagauz türkülerin içinde Gagauz kadınının acı, sevinç, korku, özlem, öfke gibi duyguları ile hayatına ait düşüncelerini de görmek mümkündür.

Gagauzlarda modernleşme süreci başlamadan önce, türküler çeşitli derneklerde, toplantılarda, iş yerlerinde, eğlencelerde vs. söylenmekteydi. Valentin Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:87), ister kırda iş yaparken, ister bir eğlence toplantısında eğlenirken, Gagauzlardan bir türkü söylemesi istenmedikçe, kendi inisiyatifiyle türkü söylemesi ahlâk kaidelerine aykırı düşmekteymiş. Aynı eserde, Gagauzların çok çeşit halk dansı bildiklerini, önlerine çıkan her fırsatta dans ettiklerini vurgulayan V. Moşkov; Gagauzların

türkülere çok fazla önem verdiklerinden dolayı, türkünün rastgele bir yerde söylenmediğini, sadece belirli yerlerde, belirli durumlarda söylediklerini iddia etmektedir. Örneğin; düğün törenlerinde, "sidyanka" toplantılarında, Kolada, Pipiruda, Lazari gibi törenlerde türkülerin söylenmesi ve genç kızlarla delikanlıların düzenlediği oyunlarda mâni atışması ahlâk normlarına uygun düşmekteymiş (Bkz.: Moşkov 2004:87-88).

Alan araştırması yaptığımız sırada tespit edilen bilgilere göre, Gagauz kadınları 1960'lı yıllara kadar "sidyanka" veya "pirdyanka" denilen akşam derneklerinde el işi yaparlarken sıra ile solo olarak, bazen de hep birlikte koro olarak türküler söylermiş. Bu toplantılara delikanlıların katıldıklarında ise, bunlar kızlar ile mâni atışırlarmış. Hasat döneminin sona ermesinden başlayarak, baharda tarlada işlerin başlamasına kadar, uzun kış gecelerinde düzenlenen bu tür toplantılara orta yaş ve yaşlı kadınlar da katılır, gençlerle birlikte onlar da türkü söylerlermiş. Yaşlı kadınlar genellikle, yaşlarına uygun "evvelki türkü" baladları söyleyerek, genç nesillerin bu tür türkülerinin öğrenmelerine vesile olurlarmış (Çavdar S. 2006; Jelez 2005; Kambur 2005).

Bu tür toplantılarda çeşitli temalarda söylenen türküler, ağırlıklı olarak eğlenme veya eğlendirme amaçla söyleniyor olmasıyla birlikte, bu önemli ve açık işleviyle birlikte, toplumsal kurum ve değerlerin günceleşmesini, güçlenip kökleşmesini sağlayarak, toplum kurumlarına ve törelere destek verme gibi gizli işlevi de görmekteydi. Kültürün aynası olan türküler; kültürü genç kuşaklara aktararak, eğitici işleviyle ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Mani atışmalarda ise, gençler en çok maniler aracılıyla birbirlerine mesajlar verdiklerinden, manilerin işlevlerinden "mesaj verme" işlevi, en önemli işlev olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sovyetler döneminde köylerde ve şehirlerde kulüplerin açılmasıyla, televizyon ve radyo iletişim araçlarının gelmesiyle, kısacası toplumsal yapıdaki değişimlerden kaynaklanan nedenlerle, akşam dernekleri "demode" olarak, zamanla yapılmamaya başlamıştır. Akrabalar veya tanıdıklar ile akşam toplantıları bir süre Gagauz Türkleri arasında yine de devam etmiştir; fakat bu

toplantılar artık televizyon karşısında, çeşitli programlar izleyerek yapıldığından, bu toplantılarda türküler söylenmez olmuştur.

Akşam derneklerinden başka, eski dönemlerde türkülerin en çok söylendiği yer düğün törenleriydi. Düğünün çeşitle âdetlerinde türkü, genellikle bir "ödeme", "fidye" olarak kullanılmaktaydı. Örneğin, gelini baba evinden almak için, geline gelinliği giydirmek için, çeyizi alabilmek için vs. türkü ile "ödeme" yapılırdı (Bkz.: Moşkov 2004:88). Günümüzde bu tür "ödemeler" genellikle para ile yapılmakta, türkü söylenmemektedir. Neredeyse 1970'li yıllara kadar, süregelen geleneğe göre, düğün ziyafetine katılanlar, onlara gençlerin şerefine kadeh ile içki sunulduğunda, kadeh geri alınmadan önce mutlaka bir türkü söylemesi istenirmiş. Türküyü söyleyecek olanın sesi, kulağı olup olmadığına bakmaksızın, sırayla herkesin türkü söylemesi beklenirmiş. Bu şekilde düğünün en önemli misafirlerinden başlayarak, teker teker herkes sırayla bir kadeh içki içer, türküsünü söylermiş. Türkü bilmeyenler ya da söylemeye çekinenler, türkü yerine mani söylerlermiş (Çavdar S. 2006; Dragan P. 2006).

Moşkov'un verdiği bilgilere göre (2004:88-89), XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın başında söylenen türkülerinin büyük çoğunluğunu irticalen söylenmekteymiş. "Usta malı" tabiriyle ifade edebileceğimiz türkülerin söylenmesi de mevcut olmasıyla birlikte, çoğunlukla türküler, icrada bulunanın kendi "malı" imiş. Bu türkülerin birçoğu sadece bir tek kez söylenirken, aralarından beğenilip sevilen türküler, diğer Gagauzlar tarafından da öğrenilerek söylenmeye devam edermiş. Bu durum, bize Gagauzların arasında sözü geçen dönemde, sözlü türkü söyleme geleneğinin canlı olduğunu açıkça göstermektedir.

1990'lı yıllara kadar köy düğünlerinde, güzel türkü söylemesiyle bilinen biri ziyafete katıldığında, ondan bir iki türkü söylenmesi istenilmekteydi. Türkücüden, genellikle türkünün isme söylenerek, yaygın olarak bilinen türkülerinin söylenmesi istenmekteydi. Türkücü de, "usta malı" olan türküleri kendince yorumlayarak, sanatını icra etmekteydi. Söylenilen türküler; düğün havasına uygun olan neşeli türküler olabildiği gibi, hüzünlü türkülerin de söylenmesi sıkça rastlanan durum idi. Hem neşeli, hem hüzünlü türkülerin

icrasından sonra, icrada bulunan “hopa!”, “şen olun!”, “iha!” gibi kalıp ifadelerle icrasını tamamlamaktaydı (Dragan P. 2006; Uzun 2005).

1990’lar sonrası ise, köylerde de düğün ziyafetini düzenleyenler kendilerini “modern” olarak gördüklerinden, düğündeki müzik ile türkü işini tamamen profesyonel müzisyenlere bırakmaya başlamışlardır. Eğlendirme işlevini müzisyenlerin üstlenmesiyle, halk türkücülerine ihtiyaç kalmamıştır. Düğüne katılanlar da halk türkücülerin icralarını, müzisyenlerin icralarına tercih ediyor olmuşlardı. Böylece halk türkücüleri düğünlerde dinleyicisiz kalarak, icralarını yapamamıştır. Türküler zamanla unutulmaya başlamış, yeni icracılar yetişememiş ve bu güzel gelenek uygulamadan tamamen kalkmıştır.

XIX. yüzyılda Gagauz düğün törenlerinin neredeyse her adımında türküler söylenirken, XX. yüzyılda bazı düğün törenleri söylenen türküleriyle birlikte uygulamadan kalkarak unutulmuştur. Örneğin “hamur” töreninde çok eskiden kızlar türkü söylerdi; zamanla bu türkülerin yerine sadece kemençecinin veya akordeoncunun müzikleri törene refakat etmiş (Gagauz 1998:27); daha sonra, Sovyetler döneminde ise, tören tamamen uygulamadan kalkmıştır. Bir başka Gagauz âdetine göre, gelin olan kıza eskiden belikler örülürdü. Gelinin saçı örülürken “pelik türküsü” söylenirdi. Günümüzde bu âdet yapılmadığı gibi, âdet sırasında söylenen türküler de neredeyse unutulmuştur. Aynı şekilde damada yapılan tıraş sırasında söylenen türküler, âdet uygulamadan kalkınca unutulmaya yüz tutmuştur. Günümüzde, “gelin” ile “damat” türküleri sadece yaşlı Gagauzlar tarafından bilinmektedir. Bazı yerleşim yerlerinde kimi Gagauzlar tarafından gelini süslerken türkü söyleme geleneği uygulanıyor olmasıyla birlikte, ne yazık ki, duruma uygun düşen Gagauz türküleri pek bilinmediğinden, Rus türküleri söylenmektedir.

Gagauz türkülerinin kadınlı erkekli katıldıkları törenlerinin birçoğunda türkü söyleme geleneği unutulmuşken, yalnızca kadınların katıldıkları törenlerde bu geleneğin devam etmesi dikkat çekicidir. Örneğin, “ponuda” veya “pita” törenlerinde kadınlar kendi aralarında eğlenip ziyafet çekerken, türküler söylerler. Günümüzde de yapılan bu törenlerde kadınlar, Gagauz türküleri yanı

sıra, Rus, Bulgar, Moldovan, Ukrayin türkülerini de söylemektedirler. Aynı şekilde düğün sonrasında yapılan "çingene" ve "kırmızı rakı" törenlerinde de, kadınlar bildikleri Gagauz, Rus, Bulgar vs. türküleri solo ve koro olarak söylemektedirler. "Ponuda" törenlerinde türkülere çaldığı müzik ile eşlik etmesi için bir müzisyen tutulurken, "çingene" töreninde genellikle türküler müzik refakati olmadan söylenmektedir.

Gagauz Yeri'nde türküler genellikle kadınlar tarafından icra edilmesiyle birlikte, alan araştırması sırasında, kadınlara özel, yani "kadın ağzı türküler" kavramının olmadığı tespit edilmiştir. Tüm Gagauz türküleri, kadınlar tarafından söylenebildiği gibi, erkekler tarafından da söylenebilmektedir. Gagauz Yeri'nde, kadının yaşadığı olayların, içinde bulunduğu şartların, kadına ait doğal, sosyal ve psiko-sosyal durumları açığa vuran kriterlerin izleri, yansımaları görülebilen türküleri kadınların söylediği gibi, erkeklerin de söyleyebildiği tespit edilmiştir.

Türküleri doğal bağlamda icra edenler, türküye mimik ve jestleriyle de eşlik etmektedirler. Böylece hem dinleyenlerin dikkatini kendi üzerinde toplamakta, hem de türküyü bir "bütün" olarak vererek, dinleyiciye türküyü adeta yaşatmaktadırlar. Türkü icrasında bulunanlar; jest ve mimiklerinin yanında, ses tonuyla da türkünün belirli yerlerinde vurgu yaparak, türkünün önemli yerlerine dinleyicinin dikkatini çekmektedirler.

Gagauz Yeri'nde doğal bağlamda türküleri, "ponuda", "çingene" ve "kırmızı rakı" gibi törenlerde duymak mümkündür. Bu törenlere katılan kadınlar, eğlenmek amaçla da geldiklerinden, türkü söylemeye veya dinlemeye ve halk danslarını oynamaya psikolojik olarak hazır gelmektedirler. Türküler, genellikle bütün davetlilerin gelip, ziyafet masasına geçtikten, yemekler yenildikten sonra söylenmeye başlar. Bununla birlikte, türküler söylenirken de yemek, tatlı ve içki ikramları devam eder. İlk türküler, genellikle törenin en önemli misafirine adanır ve onun karşısında söylenir. Neşeli türküler söylendiğinde, genellikle herkes alkışlarla türküye eşlik ederken; hüzünlü türkülerde sessizce, sadece kafaların hafif sallanılmasıyla eşlik edilir.

Alan araştırmaları yaptığımız sırada, bu törenlere katılarak, Gagauz kadınları tarafından sınırlı bir repertuvar bilindiği tespit edilmiştir. Bu tür kadın eğlencelerinde genellikle birçoğunun bildiği “Oglan”, “Çekirge”, “Keçicik”, “Dünür”, “Kız Toplamış Her Bir Çiçekten” gibi sevda ve oyun türküleri söylenmektedir. Birçok diğer türküler ise, ya yarım olarak bilinmekte, ya da hiç bilinmemekte; genellikle Rus türküleri söylenmektedir. Geniş Gagauz türküleri yelpazesinden diğer türküleri bilen kişi sayısı ise, her köy için bir iki kişi ile sınırlı kalmaktadır. Gagauz türkülerini bilen kişi sayısı çokluğundan ise, en zengin Beşalma köyü olduğu tespit edilmiştir.

Eski türkülerinin yanında, günümüzde yeni Gagauz şarkıları da üretilmektedir. Bu şarkılar, kaset ve CD şeklinde Gagauzlar arasında yayılmaktadır. Gagauz kadınları; beğendiği şarkıları, çoğunlukla kimin söylediğini bile bilmeksizin ve türkülerden ayırmaksızın, “ponuda”, “çingene” ve “kırmızı rakı” gibi törenlerde söylemektedirler. Bazı Gagauz şairlerinin (örneğin Dmitri Karaçoban, Dionis Tanasoglu, Petr Çebotar gibi) şiirleri, halk türkülerinin melodisine uyarlanılarak söylenmektedir. Bu tür türküleri söyleyen Gagauz kadınlarının birçoğu, şiir metninin kime ait olduğunu bilmemektedir. Bu durum, günümüzde az olmasıyla birlikte, yine de türkülerin oluşmaya devam ettiğini göstermektedir.

Günümüzde Gagauzların kendi türkülerini bilmediği (bilenlerin de repertuvarı sınırlı olduğu) ortaya çıkmasıyla beraber, köy ve şehirlerdeki Kültür Evlerinde türkü grupları oluşturulmaya başlanması, bu durumu hiç değilse bir nebze değiştirebilmiştir. Bu tür gruplarda genellikle orta yaş üstü kadınlar yer almaktadır. Bir Gagauz erkeği ise, türkü söylemeği kendisine yakıştıramamakta, türkü söylemeği “kadın işi” olarak görmekte olmasından gerek, bu tür gruplara katılmamaktadır. Oluşturulan bu türkü grupları ile Gagauzlar, Gagauz türkülerini yeniden canlandırmaya çalışmaktadır. Türkü grupları, hiçbir maddi destek almadan, kadınların kendi inisiyatifleriyle, haftada bir iki gün bir araya gelerek provalar yapmakta, repertuvarlarını genişletmektedirler. Gagauz Yeri'nde düzenlenen köy bayramlarında kendi köylerinde olduğu gibi, komşu köylerinin folklor gösterilerine de katılarak, bu gruplar, genç nesillerinin Gagauz türkülerini tanımalarına fırsat yaratmaktadırlar. Bu tür türkü grupları Gagauz Yeri köy ve

şehirlerin şenliklerine yer aldığı gibi, Ukrayna'da yaşayan Gagauzların düzenlediği şenliklere de katılmaktadırlar. Ayrıca, bazı gruplar Romanya, Türkiye gibi ülkelerde de hünerliğini sergilemektedir. Örneğin, Beşalma köyünün "Sedef" grubudur. Grubun önderi olan L. Karaçoban'ın çabalarıyla kurulan bağlantılar sonucunda sesini duyurabilen "Sedef" grubu Romanya'nın, Türkiye'nin davetiyeleri üzerine bu ülkelerde programlarını sunmuştur (Karaçoban 2006).

Gagauz Yeri'nde oluşturulan bu amatör grupların yanı sıra, profesyonel gruplar da (örneğin "Kadınca", "Düz Ava", "Gagauzlar" gibi) kurulmuştur. Bu gruplar bilinen eski Gagauz türküleriyle birlikte, yeni Gagauz şakılarını da söylemektedirler. 1996, 1997 yıllarında Gagauz Yeri'nin başkenti Komrat'ta "Gagauz Sesi" adı altında türkü yarışmaları düzenlenmiştir. Yarışmaya müzik eğitimini almış Gagauzlar katıldığı gibi, amatör türkücüler de katılmıştır[210].

2000 yılından beri kutlanmaya başlanan Hıdrellez şenliklerinde "Hederlez" adı altında Gagauz Estrada Türküleri ve Oyunları Festivali de düzenlenmektedir. Festivalde yer alan türkücü, şarkıcı ve dansçılara özel seçilmiş jüri puanlar vererek, festivalin çeşitli dallarında ilk üçleri belirlemektedir. Beğenilen estrada (=popüler) şarkılarının ise, kaseti çıkartılarak geniş kitlenin beğenisine sunulmaktadır.

Gagauz Yeri'nde araştırma yaptığımızda, aile ortamında türkülerin söylenip söylenmediği, tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda, Gagauz türkülerini genellikle orta yaş üstü ve yaşlı kadınların bildiği tespit edilmiştir. Geniş ailelerde ninelerin bazı türküleri bilmelerine rağmen, torunlarına bunları söylemedikleri tespit edilmiştir. Söylememelerinin sebebi olarak ise, çocukların ödevlerinin çok olması, boş zamanlarının hiç olmadığı için de türkülere "vakit kalmaması"; tatillerde ise, çocukların internete takılmaları, kendi zevklerine hitap eden müzikler dinlemeleri; türkülerin ise, ilgilerini çekmemesi, ihtiyaçlarına hitap etmemesi gibi nedenler olduğu belirlenmiştir.

---

[210] Gagauz Sesi adlı türkü yarışması ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.: Gagauz (1998:29), Romanov (1996:2).

Gagauz türküleri, Gagauzlar ile ilgili araştırmalar yapan araştırmacıların da ilgisini çekmiştir. Gagauz türküleri ilk olarak Valentin Moşkov tarafından derlenip yayımlanmıştır (Bkz.: Moşkov 1904:285-343). Moşkov'un XIX. yüzyılın sonunda derlemiş olduğu türkülerin bazıları, günümüzde de bilinmektedir. Bu türkülere "Sveti Petri", "Tudorka", "Şu Çayırda, Şu Bayırda" gibi türküler örnek teşkil etmektedir. Moşkov'un "Türklerden alınan türküler" olarak sınıflandırmış olduğu türküler ise, günümüzde bilinmemekte ve alan araştırması sırasında bu tür türküler tespit edilmemiştir.

A. Manof da, 1938'de yayımladığı kitabında (1938:163-173) 9 Gagauz türküsüyle 23 maniye yer vermiştir. Gagauz araştırmacıları D. Tanasoglu (1959) ile N. Baboglu (1969) Gagauz folklorunu derleyip yayımladıkları kitaplarda Gagauz türkülerine geniş yer vermişlerdi. Polonyalı araştırmacı W. Zajaczkowski (1966) Bulgaristan'daki Gagauzların Dili ve Folkloru çalışmasında Bulgaristan Gagauzların türkülerine yer vermiştir. Gagauz araştırmacısı Petri Zavrak da, Basarbya'daki Gagauz köylerini dolaşarak türküleri derlemiştir. Fakat çok kısa bir yaşamı olan Zavrak (34 yaşında vefat etmiştir) bu türkülerin sadece bir kısmını Halk Bilgisi Haberleri dergisinde (bkz.: Zavrak 1939:71-72) yayımlamıştır. Türkolog L. Pokrovskaya (1989) 1948-1961 yıllar arasında derlediği türkülerin bir kısmını notalarıyla birlikte yayınlayarak, Gagauz türkücülerinden derlenen bazı türküleri içeren bir plakla birlikte, 1989 yılında piyasaya sunmuştur.

Gagauzların epik türkülerini inceleyen Mariya Durbaylo, Balada Türküleri çalışmasını 1991'de yayımlamıştır. Araştırmacının 1969-1980 yıllar arasında yapmış olduğu derleme gezilerinden elde edilen türküler ise, 2001 yılında notalarıyla birlikte basılmıştır (Bkz.: Durbaylo 1991; 2001). 2002-2003 yıllar arası E. Kvilinkova tarafından derleme gezilerinden derlenen iki yüze yakın Gagauz türküsü ise Moldova Gagauzların Halk Türküleri çalışmasında (bkz.: Kvilinkova 2003) yayınlanmıştır.

Gagauz türkülerine araştırmacıların gösterdiği ilgi sevindiricidir. Birçoğu türkülerinin unutulmasına ramak kala türkü kitaplarında yer alması, bunların iz

bırakmadan tamamen yok olmasını önlemiştir. Aynı şekilde türkülerin Gagauz edebiyatı ders kitaplarında yer almaya başlaması, türküleri çocuklara tanıtmış olması açısından sevindiricidir. Yaşanan bu sevinçle birlikte, Sovyetler döneminde yayımlanmış olan kitaplarda tarihi olaylarla ilgili türkülerde yapılmış olan tahrifler, gerçeği çarpıtılmış, değiştirilmiş şekliyle yansıttığından, çağımız Gagauzlara olan durumu ters aksettiğinden bu tahriflerin neden yapıldığı hakkında düşündürmektedir. Birçok tarihî türkünün tahrife uğratıldığını ilk kez Mustafa Argunşah yazmıştır (bkz.: Argunşah 1992). M. Argunşah yapılan tahrifleri ne dereceye vardığını örnekle açıklamaktadır. Bu örnek için A. Manof'un Bulgaristan Gagauzlarından derlemiş olduğu "Varna" türküsünü (bkz.: Manof 1938:163-165; 1939:114-115) kullanmıştır. 1828 yılında Varna'nın Ruslar tarafından muhasara edilmesini yâd eden bu türkü Manof'un kitabında şu şekliyle verilmiştir:

1828'de Varna'nın Muhasarasını Yâd Eden Türkü

Varna gibi kale yoktur,
İçinde tımarı çoktur,
Varna'ya imdat yoktur,
Biz Varnalıiz aalar!
İmdat Varna'ya!

Varna Kalata'ya bakar,
Arasında dere akar,
Gemiler Varna'yı yakar,
Biz Varnalıiz aalar!
Padişahlar!
İmdat Varna'ya!

Varna'nın etrafı deniz,
Varna'yı sardı domuz,
Verin tabyalara omuz,
Biz Varnalıiz.

Varna'nın etrafı geriz,
Kapudan Paşa deer biz biriz,
Karpuz gibi güllei serperiz,

Biz Varnalıiz.
Varna'nın etrafı bayler
İçinde çeşme çayler,
Analar evlâdını ayler!
Biz Varnalıiz.
Varna'nın kalesi taştır,
Gözümde akannar yaştır,
Kâfir! Osmanlar baştır,
Biz Varnalıiz.
Düşman ve kâfir Moskof,
Denizden ve karadan,
Toplardan sık gülleri saçar,
Korkar Osmanlı toplarından,
Ve Moskof hücumdan kaçar,
Biz Varnalıiz.
Varna'nın etrafı çadır,
İçinde Osmanlı yatır,
Gâur Moskof bilmez hatır,
Biz Varnalıiz.
Gemi gemiylen çatılmış,
Arasında üç top atılmış,
Haber geldi Varna satılmış,
Biz Varnalıiz.

Türküden açıkça anlaşılan şudur: Ruslar, Osmanlı toprağı olan Varna'yı işgal etmişlerdir. Türküde "düşman ve kâfir Moskof denizden ve karadan Varna'yı topa tutmakta", fakat Osmanlı topların karşısında dayanamamaktadır. Türküden açıkça anlaşılıyor ki, Varna Türk'tür ve saldıranlar ise, "hatır bilmez gâvur Moskof"tur. Her şeyin çok açık ve net bir şekilde anlatıldığı, hatta tarihî kaynaklarla da birleşen bu türkü, 1959 ve 1969 yıllarında yayımlanan yukarıda adı geçen D. Tanasoğlu ile N. Babaoglu'nun derleyip yayıma hazırladığı kitaplarda oldukça farklı şekillerde yer almıştır. D. Tanasoğlu'nun hazırladığı

Bucaktan Sesler isimli kitapta, Gagauz edebiyatı ve folkloruyla hiç ilgisi olmadığı halde V. Stefoglu tarafından yazılan “Yeni Vakıtlar” başlığını taşıyan bir bölüm eklenmiştir. Yazar burada Gagauz halkının eski yaşayışıyla Sovyetler Birliği’ne dâhil olduktan sonraki yaşayışlarını mukayese etmekte ve komünizmin propagandasını yapmaktadır. Bu eserde verilen türküler arasında Varna türküsüne yer verilmemesiyle birlikte, Stefoglu bu türküden yazısında bahsetmektedir. Stefoglu; türkünün nasıl Gagauzlar, gelip onları Türklerden kurtarması için Rusları beklediğini anlattığını, Gagauzları Türklere ve padişaha karşı kalkınıp savaşmaya çağırdığını söylemektedir (Tanasoglu 1959:17-18). N. Baboglu’nun 1969’da yayımladığı Gagauz Folkloru isimli kitabında yer alan Varna türküsü da farklı bir şekilde verilmiştir. Bilhassa “kâmil Moskov ver bir yardım” ve “Moskov’dan geldi bir omuz” mısraları türkünün nasıl tahrife uğradığını açıkça göstermektedir. Baboglu’nun yayımladığı Varna türküsünün metni aynen şöyledir:

Varne

Varne gibi kale yoktur,
İçinde tımarı yoktur
Padişahtan yimdat yoktur.
Biz Varneliyiz, aman.
Aylere, beylere
Kolay Varne’de.

Varne’de kanı yaş akar
İçinde Osmannı basar
Çok analar evlatlarını brakar.
Biz Varne’liyiz, aman…
Aylere, beylere
Kolay Varne’de.

Varne çöşmeleri çaylar,
Oolları zorca zor iner,
Osmannı Varne’yi diner.
Biz Varneliyiz, aman.
Aylere, beylere

Kolay Varne'de.
Varne'nin etrafı çadır
İçinde Osmanlı yatır.
Kâmil Moskov ver bir yardım.
Biz Varneliyiz, aman.
Aylere, beylere
Kolay Varne'de.
Varne içinde biz, aman
Zavallı Osman'a kalan.
Biz Varneliyiz, aman.
Aylere, beylere
Kolay Varne'de.
Varne'nin umudu deniz
Ölürsek, dinimiz temiz.
Moskov'dan geldi bir omuz
Biz Varneliyiz, şükür (Baboglu 1969:21-23).

Türküde yapılan tahrifler açıkça görülmektedir. Yapılan tahriflerin gayesi; Türk insanını birbirine düşman etmek ve Türk tarihini karalamaktır (Argunşah 1992:21).

Gagauzlar türküyü "türkü" Türk sözcüğü ile adlandırmaktadır. Türkü, "Türk'e özgü anlamına gelen "Türkî" den gelmektedir" (Karaalioğlu 1979:235). Türk halk edebiyatının inceleme çerçevesi içinde "türkü" sözüne yüklenmekte ve türkü kelimesiyle gösterilmeyen ninnileri ve ağıtları da kapsamaktadır. Türkü, düzenleyicisi bilinmeyen, halkın sözlü geleneğinde oluşup gelişen, çağdan çağa ve yerden yere içeriğinde olsun, biçiminde olsun değişikliklere (zenginleşmelere, bozulmalara, kırpılmalara) uğrayabilen ve her zaman bir ezgiye koşulmuş olarak söylenen şiirler diye tanımlanmaktadır (Boratav 1982:150).

Genel olarak türkülerin konuları, kullandıkları yerler, gördükleri vazifeler ya da söylenmelerini şartlandıran vesileler dikkate alınarak sınıflandırılmaktadır[211]. Biz çalışmamızda Gagauz kadınlarının söylediği türküleri verirken, bu kadınların türküleri söylerken ayrı grup türküler için kullandığı ayrı fiillerden (yaşı ilerlemiş Gagauz kadınları lirik türküleri söylemek için "türkü çalmak", epik türküleri söylemek için "türkü söylemek", ağıtlar için "dizmek" ibaresini kullanmaktadırlar) ve Zajaczkowski'nin (1976:234–240) yaptığı sınıflandırmadan hareketle, türküleri üç ana gruba bölerek inceleyeceğiz:

1. Baladlar (=epik türküler);

2. Ağıtlar;

3. Lirik Türküler.

Gagauz türkülerini bu üç bölüme ayırmamızla birlikte, daima böyle bir sınıflandırmada bulunmak mümkün değildir; çünkü, bir çok epik türkülerde lirik unsurlar bulunduğu gibi, tersine lirik türkülerde de, çok kez epik benzerlikler görülmektedir.

Müzik bakımından Gagauz türkülerinin çoğu ifadesi kuvvetli karmaşık ezgileriyle, çeşitli formlarda, serbest ritimlerle ve çeşitli major-minor modelleriyle meydana gelmektedir. Metrik tarafından 2,3,4 vuruşlu "basit" ve 5,7,9 vuruşlu "birleşik" usuller kullanılmaktadır. Gagauzların türkü söylemelerinde genellikle monodi üslûbu kullanıldığından, Gagauz türkücülerin çoğu yüksek bir lokal ustalığı geliştirmiştir. Gagauz türkülerinde Batı'ya ait klasik major ve minor modlarından başka, "doriyen", "frigiyen" gibi dizelere de çok sık rastlamak mümkündür (Gagauz 1998:28).

---

[211] Türkü sınıflandırılmalarıyla ilgili bkz.: Boratav (1982:150-151), Dilçin (1992:290-296), Kvilinkova (2003:6), Pokrovskaya (1989:4), Yılmaz (2003:21), Zajaczkowski 1976:234-240;

5.1. BALAD TÜRKÜLERİ (= EPİK TÜRKÜLER)

Gagauz türkülerini araştıranlar, Gagauzların epik türkülerine "balad" demektedir (Bkz.: Durbaylo 1991:5; Pokrovskaya 1989:4; Zajaczkowski 1976:234-239). Halk arasında ise, bunlara "evvelki türkü" denilmekte, diğer türkülerden ayırt etmek için ise, diğerlerinin icrasına "türkü çalmak" derken, bu tür türkülerin icrasına "türkü söylemek" denilmektedir.

Gagauzların epik türkülerini incelerken Gagauzların "destan"ları olmadığını söylemek gerekmektedir (Zajaczkowski 1976:234). Gagauz balad türküleri, lirik-epik unsurlarını içeren, dramatik karakter taşıyan epik türkülerdir. Balad türküleri, çok kadim kökleri olan ve günümüze kadar ulaşamayan epik, lirik ve tören türkülerin karışımından ortaya çıkan "geçiş" türkülerini oluşturmaktadır (Durbaylo 1991:7). Gagauzların baladları; süje, kompozisyon, şekil ve kullanılan artistik unsurları açısından Balkan yarımadası halklarının baladlarıyla büyük benzerlik göstermektedir (bkz. Durbaylo 1991:7; Pokrovskaya 1989:4; Zajaczkowski 1976:234).

Günümüzde Gagauz balad türkülerini bilen kişi sayısı oldukça azdır. Çok türkü bildiği olarak kabul edilen kadınların repertuvarında balad türkülerin sayıları çok kısıtlıdır. Bunları, genellikle yaşlılar bilmekte ve her yıl geçtikçe bu türküler yavaş yavaş unutulmaktadır. Lirik türkülerin kaset ile CD'leri çıkartılırken, balad türküleri ilgi görmediğinden, unutulmaya mahkûm bırakılmış gibi görünmektedir.

Eski dönemlerde birçok törende, akşam toplantılarında bu tarz türküler yaygın olarak söylenirken, 1960'lardan beri, bilhassa da günümüzde, toplumsal yapıdaki değişimlerden kaynaklanan nedenlerle, balad icracıları dinleyicisiz kalmıştır. Bununla birlikte, bazı baladlar günümüzde de, nadir olmasıyla birlikte, söylenmeye devam etmektedir.

Balad türkülerinin oluşma tarihleri çok eskiye dayandığından, çok arkaik kelime, günümüzde kullanılmayan ekler içermektedir. İcracı bunları her defasında çok

farklı şekilde kullanmaktadır. Bu tür türküleri icra eden kişi, her icrasında türküyü adeta yeniden kompoze etmektedir.

Gagauz baladlarının konularında Güney İslav folkloru ile Yunanlılar, Arnavutlar, Romenler gibi diğer Balkan yarımadası halklarının baladlarında iyice bilinen birçok konu çeşitliliği vardır (Durbaylo 1991:7,11; Zajaczkowski 1976:234). Bütün bunları üç ana grup şeklinde toplamak mümkündür:

1 – İnançlar ve mitolojik motifler içeren baladlar;

2 – Ailevi konularda baladlar;

3 – Tarihsel olayların motiflerini içeren baladlar.

Baladların bu üç gruba bölünmesini katî bir şekilde yapmak mümkün değildir. Bir grubun baladlarında, öteki gruba ait motiflere de rastlamak mümkündür.

Gagauz balad türkülerin birçoğu, soru ve cevapları ihtiva eden diyaloglar biçiminde kurulmuştur. Örneğin, "Lenka Dünya Güzeli"[212] türküsünde şöyle bir diyalog geçer:

… Geliyorlar açan, e, babuya ölä derlär:
- Babo, va, babo, nända senin Lenkan?
- Benim Lenkam anidän öldü.
- Hadi, babo, gidelim, onun mezarına,
Biz onun ölüsünü de alacız… (Kabak 2005).

Bir başka **"**Mari, Maşu, Benim Sevdicääm" türküsünde ise, şöyle diyaloglar geçmektedir:

… Todurçu dedi, " – Mari Maşu,
Neredän sän peydahlandın
Neredän sän peydahlandın?

[212] Tarafımızca derlenen bu türkü Ek-1 Türküler'de verilmiştir.

— Bre gidi yolcu, nerdän sän bilersin,
Nerdän sän bilersin, ani te bän Maşu?
Vardır lafettiimiz mi? Emek mi idimiiz?
—Vardır lafettiimiz ta, ekmek ta idimiz.
— Mari Maşu, genç gelin, dedi,
Yok muydur nasıl konak kabledäsin
Beş yüz koyun kuzularınnan?
— Bre gidi yolcu, sorayım anama,
Sorayım anama, ihtiyar kayınnama.
— Mali ma, male, ihtiyar kayınnam,
Bir yolcu ister, konak kabledelim,
500 koyun kuzularınnan.
— Vardır nasıl gelsin, konakta kalsın
Bizim da Todurçu kim neredä
Kim neredä kırda bayırda.
Todurçu, dedi: - Mari, Maşu
Yok muydur nasıl başımı yıkayasın?
— Bre gidi yolcu, sorayım anama,
Sorayım anama, ihtiyar kayınnama.
— Mali, ma, male, ihtiyar kayınnam
Bu yolcu ister başını yıkayım.
— Vardır nasıl yıkayasın, gelin,
Bizim da Todurçu kim neredä
Kim neredä kir kihlä beslär.
Maşu da aldı, başını yıkamaa
Hem yıkayor, hem de lafederlar
Maşu da gördü başındaki nışanı
Todurçuya dedi, -Bre gidi, yolcu,
— Bre gidi, yolcu, ne pek benzersin,
Ne pek benzersin, binim Todurçuuma.
Kayınnası sa kapuda seslärdi,
Hem seslärdi, hem de baarardı:

— Mari Maşu, genç gelin, dedi,
—Ne ölä sän alemin adamnarını
Benzediyorsun benim Todurçuuma?
Girärsaydım içeri, cellat ederim,
Cellat ederim ikinizi da[213] (İngilis 2005).

Balada türküleri hemen hemen hep hitapla başlar. Örneğin: “Bre, İvane, bre, çobane, Ne gözäl kaval sän çalıyorsun…”; “Hay, Boyço, Boyço, hasta da Boyço….”; “Stuyane, olum, Stuyane …”; “Guguşçuum, üsüz guguşçuum, bän gittim senin evinä…” gibidir.

Gagauz balad türkülerinde kompozisyon-stil olarak en karakteristik öğe palilojidir; yani bir önceki mısrayı veya yarı mısrayı tekrarlamadır (Zajaczkowski 1976:236). Örnek olarak “Sanda” türküsünü verebiliriz:

Sandanın mamusu, erken kalktı
Erken kalktı, Sandaya ses etti:
“Kalk kızım Sanda, etär uyudun,
Kalk kızım Sanda, etär uyudun!”
“Nasıl kalkayum, maleciim, male?
Nasıl kalkayum, maleciim, male?
Ahrangil Mihail başı ucumda durer
Başı ucumda durer, bıçakları biler
Bıçakları biler, canımı ister
Canımı ister, canımı alacek …(Karayani 2006)

Tekrarlamalar, yalnız epik türkülere has değildir, Gagauzların lirik türkülerinde de sık sık tekrarlamalarla karşılaşmak mümkündür.

Balad türkülerin şekli konusunda ise, baladların hece veznine bağlı olduklarını söylemek mümkündür. Hece sayıları şiirde 5–14 arasında değişmektedir (Zajaczkowski 1976:236). Bütün şiirde ritim korunmamaktadır: Baladın başı 8–

[213] Tarafımızca derlenen bu türkü Ek-1 Türküler’de verilmiştir.

10 hece arası iken, devamı 12–14 olabilmektedir. Baladlarda oluşan bu tür "belirlenmemiş" şiir ritimleri, melodinin ritmik ses yapısına göre, balad söylendiği sırada hece eksik geldiği durumlarda, nida edatların veya anklitik "da" gibi eklemelerin bağlanmasına sebep olmaktadır. Türküler içinde mısralardaki hece sayılarının değişmesine, bu türkülerde zamanın getirdiği bozulmalar, kırpılmalar neden olmuş olabilir.

5.1.1. İnançlar Ve Mitolojik Motifler İçeren Baladlar

Bu grup balad türkülerini kendi içinde daha küçük gruplara bölmek mümkündür:

1. Mitsel baladlar
2. Dinsel baladlar
3. Totem inançları yansıtan baladlar.

5.1.1.1. Mitsel Baladlar

Bu grup türkülere çok sık olarak fantastik, masalsı öğeler yer almaktadır. Örneğin, "Dokuz Kardaş Bir da Kızkardaş" türküsünde, ailenin biricik kızına uzak bir köyden dünür gelir, kızın anası Tudorka'yı vermek istemez:

… Benim kızım biricik,
Hasta olsam işitmeyecek,
İşitse de gelemeyecek …

Fakat ailenin en büyük oğlu Kostanda, dünürlerini bildiğini, onların iyi insanlar olduğunu söyleyerek, Tudorka'yı "dokuz su, dokuz köy aşırı" vermeye kararını alır. Tudorka'nın evlenmesinden sonra az mı, çok mu zaman geçmiş, "Kara Çuma" (=veba) gelmiş, hepsi kardaşları almış". O zaman anası Kostanda'ya isyan eder:

"… Ah, olum, olum, Kostanda olum!
Erimeyesin, çürümeyesin,
Mezarında da rahat yatmayasın,
Kadın Tudorkimi eve getirmeyince…"

Kostanda Tudorki'yi anasına getirmek için "dirilir", tabutundan at, tabut kapağından eyer, "yol bezinden" kamçı, baş yastığından da çotra olur. Atına binen Kostanda, uzun yoldan sonra Tudorki'nin evine varır. Tudorka ile konuşur ve onu annesine götüreceğini söyler. Hep birlikte ana-baba evine dönerler; Tudorka evin kapısındayken daha, Kostanda mezarına döner (Bkz.: Durbaylo 1991:35-38). Görüldüğü gibi, bu balad türküsünde "dokuz" sayısı tekrarlanmakta, ölü dirilmekte, bir eşyadan canlı varlık oluşmakta, ölü ile diri insan konuşabilmekte gibi masalsı, fantastik unsurlar kullanılmıştır. Bununla birlikte, bu balad türküsü çok eskilerde kadının ailedeki olan konumu ile de bilgi vermektedir. Gelin olacak kızın hiç arzusu sorulmamakta; kız itiraz etmeyi bile düşünememekte, kızın verilip verilmeyeceği konusunda ataerkil ailelerde olduğu gibi, evin büyük erkeği, yani Kostanda son sözü söyler. Böylece, bu türkü kadının XX. yüzyılın öncesi olan konumunu da yansıtmış olmaktadır.

Balad türkülerinde 3,7,9 gibi sayılara çok sık rastlanmaktadır. Örneğin, Stuyan üç kere dünyayı kat eder. Dişi ayının üç yüz yavrusundan yalnız üçü hayatta kalır. Ormandan üç zincir esir geçer. Ölüm döşeğinde olan kız, mezarını üç pencereli yapmalarını rica eder. Stuyan'ın karısı kocasını yedi yıl bekler. Mirçu yedi yıl haydutluk yapar ve yedi bin altın paraya sahip olur. Bogdan dokuz yıl hasta yatar, dokuz döşek çürütür. Padişah dokuz yıl boyu Marinka ile evlenmek ister vb. (Bkz.: Durbaylo 1991:63,113; Zajaczkowski 1976:236).

Fantastik unsurların yer aldığı balad sayısı da oldukça fazladır. Örnek olarak, "Bogdani Oolum Ne Günah Yaptın" türküsünü verebiliriz. Bir eşkıya, yolda kızkardeşinin düğünü ile karşılaşır. Düğün alayının sağdıcı, herkese ikramda bulunurken, ona ikramda bulunmamasına sinirlenen eşkıya, düğün alayındaki herkesi, gelinle damat hariç, "kesip öldürür":

… Hepsini de, mali, kıydım dooradım,
Sade gelinnän güveyi diri braktım.
Aldım götürdüm Ulu Daayına.
Gelini astım bir kalın dala,
Güveyi astım bir kalın aaca.
Aldım başımı, gittim ordan da,
Çok mu gitmişim, az mı gitmişim,
Üç yıl da, mali, arası geçti.
Aldım başımı döndüm Ulu Daaya,
Ulu daaya, gelinen güveye.
Güvä olmuş, mali, bir kara çotuk.
Kara çotuk, mali kara üzümnen.
Aldım bir tene attım azıma,
Acı da mali, acı pelin gbi,
Gittim geline,
O olmuştu mali, biyaz üzüm çotuğu.
Aldım bir tene attım azıma.
Tatlı da mali, tatlı bal gibi.
Durdum, düşündüm, neçin böle.
Yukardan geldi bir incecik ses,
Kara üzüm dedi “”Sizin güvenizim”,
Biyaz üzüm dedi, “Senin kızkardaşınım”…
(Durbaylo 1991:112–113).

Görüldüğü gibi, bu türküde gelinle damat asma ağacına dönüşüp meyve verir, meyvelerinden yiyen eşkıya ile insan gibi konuşurlar.

Gagauzların mitsel baladlarında izleri bulunan eski mitolojik İslav düşlemesine bağlanan motifler ve manzaralar bulunmaktadır. Bunlar küçük parçalar halinde korunmuştur (Zajaczkowski 1976:235). Bu tür türkülerde en yaygın olan personaj Sarı Yılan’dır. Türkülerden birinde yılan Bulgar kızı kaçırır. Bir diğerinde (“Yanka” türküsünde) Yanka; bütün akrabalarını sırayla düşman Sarı Yılan’dan kendisini kurtarmalarını ister, ama arabalarından hiç kimse gelmez,

yalnız sevgilisi kızı kurtarmayı kabul eder. Annesi tarafından daha bebekken lânetlenen gencin, dev sarı yılanın tarafından kanı emildiğini anlatan balad varyantları günümüzde de bilinmektedir (Bkz.: Durbaylo 1991:28-32; Zajaczkowski 1976:235). Bu varyantların birisinde örneğin, şöyle denilmektedir:

Şu bayırın ardında var bir yeşillik başçä,
O başçenin içindä gümä gümä gül açmış.
O başçenin içindä gümä gümä gül açmış,
O yılanın azında var bir delikanlı çocuk.
O çocuk ta baarıyer, yolcularını çaarıyor.
O çocuk ta baarıyer, yolcularını çaarıyor,
Taa çabucakınız yolcular, geliniz kurtarınız,
Geliniz kurtarınız bu düşmanın elindän,
Bu düşmanın elinden, bu yılanın aazından.
Yolcular da acıdı, acıdılar geldilär,
Acıdılar, geldilär, kurtarayım ettilär.
Yılan da sıklık etti, “Geri durunuz yolcular,
Geri durunuz yolcular, hakkım dokunur sizä.
Bu genç bana adanmış küçücük yaştan beri.
Bu genç bana adanmış küçücük yaştan beri,
Bän de onu zeetliycäm, kırmızı kanını içecäm.
Kırmızı kanını içecäm, pembä tenini solduracam.
Ana-baba betvası Allah’tan da yazgısı,
Ana-baba betvası Allah’tan da yazgısı (Kabak 2005).

Günümüzde bu gruptan türküler sadece yaşlı Gagauzlar tarafından küçük parçalar halinde bilinmektedir.

5.1.1.2. Dinsel Baladlar

Dinsel konulu türküler de günümüzde pek fazla bilinmemektedir. Bu grup türküleri genellikle yaşlı kadınlar söylemektedir. Bununla birlikte, alan

araştırması yaptığımız sırada, dindar orta yaşlı kadınların da, bu tür türküleri yaşlılardan öğrenmeye çalıştıkları tespit edilmiştir. Böylece bu grup türküler için, bir canlanma söz konusudur.

Gagauz Yeri'nde dinsel baladlar, yaygın olmamasıyla beraber, genellikle dinî bayramlarda yaşı ilerlemiş birkaç kadının bir araya gelip söylediği tespit edilmiştir. Bu bir araya gelişlerinde söylenen dinsel konulu türkülerinin, diğer türkülerden farklı olarak, en önemli işlev olan eğlenmek ve eğlendirmek yerini, dinî bağlamda inancı geliştirme, bilgilendirme, eğitme işlevi almaktadır.

Bu grup türkülerde İbrahim tarafından kurban edilen Issak, hacılık, vaftizlik, Nuh'un gemisi ile tufan gibi konular yer almaktadır. Ayrıca Mereyem Ana ve azizlerle ilgili türküler de mevcuttur. Örnek olarak vaftizliği yücelten türkü verilebilir:

Ay göklerde, göklerde,
Ne pek üüsek yerlerde
Heruvinler söylerdi
Angelozlar yazardı.
Yazdılar da çizdiler
Çevresine yazdılar,
Ne mutlu bu dünyada
Vartizliini edene
Vartizliini edene,
Vartizliini tutana.
Allah düştü koluna,
Koluna kuvvedine
Vartizlii yıkansın
Raya da pak gitsin.
Allah düştü koluna,
Koluna kuvvedine
Aldı onu götüdü
Rayın orta yerine,

Rayın orta yerine
Yeşil çimen üstüne (Dragan P. 2006)

Zajaczkowski (1976:237) ile Kvilinkova'ya (2003:7-8) göre, dinsel konulu türkülerin oluşma kaynağı Karamanlıların dinî kitapları olmuştur. Gagauzlar bu dinî kitaplardan dinsel şiirleri öğrenmişlerdir. Bu grup türkülerde, Gagauzlar için anlaşılmayan birçok kelimenin, yer adının geçmesi; bu kelimelerin ve yer adların yanlış telaffuzuna yol açmıştır. Örneğin, "Panayıyanın Türküsü"nde şöyle denir:

Panayiya Pandalisa
Varın çıırın Karoliyi
Varın çıırın Karoliyi
Biz ayrılacez evlerimizden…
… Kirolisa, Erusalim
Şükür bizi yaradana
Parahotları yaladılar
Sülva boyuna baladılar … (Kvilinkova 2003:40).

Bununla birlikte, bazı dinsel türkülerde Rusça kelimeler geçmektedir. Bu da, bu tür türkülerin artık Basarabya'da iken yaratılmış olabileceğini akla getirmektedir. Örneğin, "Hristozun Türküsü"nde "uçenik", "slava", "sud" gibi Rus kelimeleri türkü içinde yer almaktadır:

Hristozun onbir uçenii,
Çıktılar Eleon bayırna,
Nerdä Hristos sımarladı,
Beklesinnär onar Onu.
Gelecek O slavıynan
Bu dünneyä O sud kesmää,
Ölülerä, dirilerä
Hem Hristozu brakannara.
Doru O sud kesecek
Hem dünneyi O pek ayıracek… (İngilis 2005).

5.1.1.3. Totem İnançları Yansıtan Baladlar

Bu tür baladlarda, insanın belirli temaslarda bulunduğuna inanılan hayvanların tasviri ile arkaik motifler yer almaktadır. Örneğin; baladlarda geçen kurt, at, köpek, kartal tasvirleri, bu hayvanların eskiden Gagauz Türklerinde totem olmalarıyla ilgilidir (Durbaylo 1991:13).

Bu gruba giren türküler, günümüzde oldukça azalmıştır. M. Durbaylo tarafından 1980'li yıllarda yapılan derlemelerde derlenen totem inançların izlerini taşıyan türküleri, günümüzde tarafımızca yapılan derlemelerde derlenen türküler ile karşılaştırdığımızda, bu grup türkülerinin unutularak çok kısaldığı tespit edilmiştir. Türkülerin kısalmış olan varyantlarından ise, olayların nasıl olduğu, neden olduğu tam olarak anlaşılmamaktadır. Bazı türküler ise, başka türkülerin süjeleriyle karışmış durumdadır.

Bu grup türkülerde, hayvan ile kuşlar çok sık insan konuşması kullanmaktadır. Bu türkülerden birinde tuzağa düşen bir ayı, yavrularına gidebilmesi için, kuyudan kendisini kurtarması için Stuyan'a yalvarır (bkz.:Durbaylo 1991:49-50). Bir diğer türküde, ayı düğün alayın önünü keser, düğün alayındakiler ayıya bir insana gibi ikramda bulunurlar:

—Hele, gel bırayı, ba ayı-kardaşlık, der
Hele, gel bırayı ikram sana edeyim
Bir düğün şarabı"
O der İvançu'ya:
"Ben sizin ikramınızı istemerim
Ben de sizin, der, telli gelininizi isterim" (Durbaylo 1991:48–49).

İvançu gelini vermeyeceklerini söyler ve ayı ile üç gün üç gece güreşerek galip gelir. Ayı ile insanın güreşmesine, M. Durbaylo'nun (1991:42–50) derlediği türküler arasında çok sık rastlanmasıyla birlikte, tarafımızca yapılan derlemeler sırasında hiç rastlanılmamıştır.

M. Durbaylo'nun derlemiş olduğu türküler arasında, kurt ile insanın konuşmaları, insanın kurda çocuğunu adamaları, insanın kurt tarafından cezalandırılması (bkz.: Durbaylo 1991:39-41) gibi motifler mevcut iken, günümüzde bunlara rastlanılmamıştır. 2006 yılında yapılan derleme gezisinde, kartal ile insanın konuştuğunu, birbirlerine yardım ettiğini içeren türkünün Gagauzlar arasında çok kısalmış bir varyant şeklinde olmasıyla birlikte hala bilindiği tespit edilmiştir. Örnek olarak, "Hay Boço, Boyço" türküsünü verebiliriz:

Hay Boyço, Boyço,
Hasta da Boyço.
Boyço da yatyer
Dokuz yıl hasta,
Boyçunun kapusunu
Kimselär açmêêr.
Kimselär açmêêr
Kimse dolaşmêêr.
Nändan, nänıı
Bir kara kartal
Açêr kapusunu
Sorêr zorununu.
O da ona ölä deer:
"Ninden nerayi
Söleyim sana
Neradan nerayi
Açan bozgun
Suuk ta olduydu,
O boş taligaları
Üstümden geçti
Üstümden geçti,
Kanadımı kırdı.
O mamusu aldı beni,
Aldı beni götürdü evinä
Doyurdu, suladı, kanadımı baladı.

Kanadımı baladı,
Yukarı da uçurttu.”
Ne mutlu dünyada
Kim iyilik yapıyor (Çavdar S. 2006).

Bazı türkülerde kartalın yerini “guguşun” (=güvercinin) yer aldığı görülmektedir[214].

Bu grup türküler arasında çok geniş bir yere sahip olan insanın kurban edilmesi konusudur (bkz.: Durbaylo 1991:51-57). Bu konu işlenilen baladlarda kurban olarak kadınlar seçilmektedir. Bazı türkülerde “yapılara” (=binalara) kurban getirilmesi anlatılırken, bazılarında ise, çocuğu olmayan karı-kocadan karıların Allah’a kurban olarak adandığı anlatılmaktadır. Örneğin:

Tudorka, Tudorka
Üç yıl lafetmişlär,
Evlat yüzü görmemişlär.
Allah’a dua etmişler.
Allah da versin bir evlat onara.
Allah’tan da ses gelmiş,
Kurban adasınnar …
… Tudorkayı Todurçu
Allah’a kurban adamış
Allah’a kurban adamış
Kasapçıya yollanmış … (Durbaylo 1991:54-55).

Kadınların Allah’a kurban edilmesiyle ilgili türküler tarafımızca tespit edilmemesiyle birlikte, binaların kurban istemesini ve kurban olarak kadının kullanılmasını anlatan türkü, yaşlı kadınlar arasında hala unutulmadığı tespit edilmiştir. Örnek olarak “Manoli” türküsünü verebiliriz:

On iki kardaş bir monastır çekettirmiş

[214] Güvercinin insan ile konuşması ve güvercinin insana yardım etmesi anlatılan türkü için bkz.: Ek-1 Türküler’de “Guguşçuum, Üüsüz Guguşçuum” (Çavdar S. 2006).

Gündüz işlärmişlär, gece göçärmiş,
Manoli, Manol Manastori
Kardaşlarına bölä da demiş:
— Ya geliniz kardaşlar bırayı,
Bän ne söylecäm kayıl olcanız mı?
Hepsi de bir aazdan barmış:
—Biz senin lafına kayılız.
—Akşama evä gidceyniz
Gelinnerinizä sımarlayasınız
Yarına da manastıra gelsinnär
Ne Allaa verdiysä imää getirsinnär.
Hepsi de bir azdan barmış,
Her sölärsäk, demiş, bırda kalalım
Mermer taşı da olalım.
Avşam olêêr, gün de kauşêr
On bir kardaş evinä daalışêr.
Manoli, Manol, Manastori,
Hepsinin pençerlerindä sesler
Hepsi de gelinnerinä söler.
Hem kaval çalêr, hem de alayer.
Tudorkasına bölä da der:
— Tudorka, gelinim Tudorka,
Bän çalacam, sän da oynaycan,
Bekim senin bitki oyunnarın.
Yarına da erken kalkasın,
Ne Allaa verdiysä imää yapasın,
İvançucuu suya koyasın,
Manastıra da getiräsin,
Gelinnerä “hadi” edäsin.
—Haydiyin manastıra gidelim!
Hepsi da ölä da demiş,
—Ha sän git, biz da gideciz.

Tudorka yola yollanmış,
Manoli da betvaya düşmüş:
— Ver Allahım, demiş, bir de büyük yaamur,
Tudorkanın mancalarını doldur.
Tudorka geri de dönsün.
Tudorka geri de dönmemiş,
Fıtacıını çözmüş, mancaları örtmüş,
Tudorka hep ileri gitmiş.
Manoli, Manol Manastori
Gene de duaya düşmüş:
— Ver Allahım, demiş, bir de büyük yılan,
Tudorkanın önünä çıksın.
Allaa verer bir de büük yılan.
Yoldan sapêr, ileri gider
Etişmiş manastıra da
— Kolay gelä, demiş, Manol, Manastori!
— Allaa raz olsun, gelinim Tudorka.
Hiç mi bulmadın bir çırak çoban
Mancalarını, demiş, veräsin
Kendin de geeri dönäsin,
Kendin de geeri dönäsin?
— Manoli, be, Manoli, demiş,
Neçin benim mancalarımı beenmedin?
— Tudorka, mari Tudorka,
Benim altın üzüm manastırın
Temelinä düştü.
—Ya, demiş, atlayıp çıkarayım.
Tudorka atlamış çıkarmaa
On iki kardaş dolaya almış,
Hem aalarmış, hem de baarmış.
— Manol be, Manoli, demiş,
Şaka mı sanêrsın, osa gerçek mi?

İvançuyu kimlär yıkaycek?
— Yayan yaamurlar yıkaycêk,
Havada uçan kuşlar doyuracêk,
Esen lüzgärlar da sallaycêk,
İvançu da ölä büüyecek.
Tudorka orda da kalêr
On iki kardaş da mermer taşı olêr (Sarsaman 2005).

Gagauzlarda Manoli adıyla bilinen bu türkü, çeşitli adlar altında bütün Balkan yarımadası halklarında mevcuttur (Bkz.: Zajaczkowski 1976:234).

5.1.2. Ailevi Konularda Baladlar

Bu grup baladlar da, diğer gruplardakiler gibi, günümüzde sadece yaşlılar tarafından bilinmektedir. Kaynak kişiler, bunları eskiden kış akşamları "pirdyanka" derneklerinde, düğün törenlerine toplandıklarında söylerlermiş. Bu toplantılarda söylenen ailevi konulu baladlar eğlence amaçlı söylendiğinden, ön planda olan eğlendirme işleviyle birlikte, toplumsal kurum ve değerlerin güncelleşmesini, güçlenip kökleşmesini sağlayarak, toplum kurumlarına ve törelere destek verme, gençleri bilgilendirme, eğitme gibi işlevleri de görmekteydi. Günümüzde ise, bu tür türküleri kaynak kişiler, neredeyse hiç söylemediklerini belirtmişlerdir. Günümüzde yaşı ilerlemiş kadınlar, aralarında toplanmaya devam etmeleriyle birlikte, türkü söylemek yerine televizyon izlemeyi tercih etmektedirler.

Bu grup içersine dâhil ettiğimiz türkülerde; uzun zaman gurbette olan kocanın veya sevgilinin eve dönmesi, kaynanaların iftirası, sevdiğine kavuşmak isteyen kızın ağabeyini zehirlemesi, kadının zor hayatı, sevmediğine varmamak için kızın kendisine kıyması gibi konular işlenmiştir. Bu grup türkülerin tipik yanı, açıklı bir şekilde bitmeleridir.

Uzun süre boyunca kocanın veya sevgilinin gurbette olmasına ilişkin balad türkülerinde, kocası veya sevgilisi eve döndüğünde, onu hiç kimsenin tanımadığı anlatılmaktadır. Bazı türkülerde, kocası veya sevgilisi sevdiğinin düğününe yetişir; bazılarında ise, karısı kocasını o kadar yıl boyunca sadakatle bekler, kayınvalidesinin sözünden hiç çıkmaz. Örneğin, “Mari Maşu, Benim Sevdicääm” türküsünde şöyle denilmektedir:

— Mari, Maşu, benim sevdicääm
Bän da gidecäm kazanmaa, Maşu
Yedi yılına yedi ayına
Brakêrım seni bez çözärkan
Bulayım seni bez dokuyarkan….

Kocası gurbete giden Maşu kayınvalidesi ile yaşar, kayınvalidesinin izni olmadan hiçbir iş yapmaz:

— Mali ma, male, ihtiyar kayınnam,
Bir yolcu ister, konak kabledelim,
500 koyun kuzularınnan.
— Vardır nasıl gelsin, konakta kalsın
Bizim da Todurçu kim neredä
Kim neredä kırda bayırda…

Evlerinde misafir olarak kabul ettikleri kişinin Todurçu olduğunu ne anası, ne de karısı anlar. Todurçu ev sahiplerinden başını yıkmalarını ister. Karısı başını yıkarken Todurçu’nun başındaki nışanı görerek, onu kocasına benzetir. Maşu’nun Todurçu ile konuşmasını dinleyen kayınvalide, bir yabancının onun oğluna benzetilmesine sinirlenirken “cellât” gibi içeri dalar ve her ikisini de öldürür:

… Bir keret çaktı, ikisini da vurdu.
Todurçunun başı kucayna düştü.
Alsa da baksa, hep ta Todurçu (İngilis 2005)

Zehirleme konulu türkülerde, çoğunlukla sevgilisine kavuşmasını engelleyen ağabeyin kız kardeşi tarafından zehirlenme motifi yer almaktadır. Ağabeyi zehirlemek için kız, yılandan yemek yapar veya ağabeyine zehirli çörek, şarap ikram eder (bkz.: Durbaylo 1991:66-74). Bu motiflerle birlikte, zehirleme konusu kıskançlık konusu ile birlikte de işlenmektedir. Örneğin, "Üç Hacı Çorbacı" türküsünde Yanka isimli kız babasının yengesini, onun yaptığı işleri övdüğünü, fakat Yankayı bunları yapamadığı için, ayıpladığını duyunca, kıskançlığından yengesini zehirler:

… — Ah benim gelinim, işçi gelinim,
Üç günün içindä,
Üç endezä bez dokudu,
Ama Yanka kızım,
Üç yılda da dokumadı.
Yanka kızı da
Kapudan seslärdi...
… Aldı o yılanı, yavrularını
Fıtasına koydu, evä getirdi.
Evä getirdi,
Kaynatmaa koydu
Bulüsuna baardı:
— Bulü, mari, bulü,
Hele-gel, bulü, batü geldi
Batü da geldi, balık getirdi
Balık getirdi
Kaynatmaa koydu.
Hele gel dat, bulü,
Nicäl, dadı var mı?
Bulüsu da geler, bütün kaçarak
Bulüsu da geleyor
Bütün kaçarak.
Nicäl da dattı
Üç keret ta bardı:

— Kirața, mari kirața
Ne yaptın sän bana?
Ne yaptın sän bana?
Ne ettim sana?
Batünu, kirața, eşindän ayırdın
Uşacıklarımı da, üssüz braadırdın (İngilis 2005).

Bu grup balad türkülerine dâhil ettiğimiz türkülerde kadınların zor hayatı, ailelerde erkek ile kayınvalidelerin despotluğu, kayınvalidelerin kıskançlığı ve iftiraları da birer konu olarak işlenmiştir (Bkz.: Durbaylo 1991:76-85).

Gagauz baladların çoğunun konusu ve kaynağı Osmanlının Balkanlardaki hüküm sürdüğü devreye rastlamaktadır. Bunların birçok kısımlarında halkın acıları ve kaderlerini iyileştirme konuları yer almaktadır (Zajaczkowski 1976:234). Osmanlı döneminde Türkler tarafından kaçırılan Lenka üstüne söylenen türkü, günümüzde de hala çok yaygındır. Bu türküde dünya güzeli olan Lenka Türklere gitmek istemediği için, Lenka'nın annesi Türklere onun öldüğünü söyler; fakat, Türkler ölüsünü görmek istediklerinde, Lenka saklandığı yerden mecbur çıkar. Gemideyken Lenka, Türkleri kandırır ve kendisini denize atar.

… Ay Türkler, Türkler,
Güzelce Türkler
Hele salveriniz beni gemide,
Hele salveriniz beni gemide.
Nasıl gözälim, taa göäl olacam
Türkler de inandı, Lenkayı salıverdi.
Lenka da üzer deniz içinde,
Hem üzüyor, hem böyle diyor
Hay Türkler, Türkler
Gözälce Türkler
Bir gözällik için aldanan Türkler
Ani bän size çirak olacam,

Denizde balıklara kurban olacam (Kabak 2005).

5.1.3. Tarihsel Olaylar Motiflerini İçeren Baladlar

Bu grup içine dâhil ettiğimiz balad türkülerinde genellikle savaş konusu ile haydutluk (=eşkiyalık) konusu işlenmiştir. Savaş konulu baladlar günümüzde neredeyse unutulmuştur. Muhafaza edilmiş olanlar ise, küçük parçalar halindedir ve içeriği genellikle tam olarak anlaşılmamaktadır. 1990 öncesi derlenen savaş konulu baladlar XIX. yüzyıldaki Osmanlı–Rus, Rus–Japon ve de I. Dünya savaşların intibalarına adanmıştır. "Varna", "Sevastopol", "Osman Paşa", "1877 Savaşı", "Port Artur", "Saldatlar Galitsiyada", "Telegrama Geldi" adlı türküler Gagauzlar arasında en çok bilinen savaş konulu balad türküleriydi (bkz.: Durbaylo 1991:20, 126-140; Pokrovskaya 1989:40-44; Zajaczkowski 1976:237). Bu türkülerde askerlerin, dolaysıyla halkın da, savaşlara bakış açıları yansıtılmakta, erler ile onların üstleri olan subayların ilişkileri, birbirlerine destek çıkmaları anlatılmaktadır. Bu grup türkülerde dikkati çeken bir durum vardır: XIX. yüzyıldaki Osmanlı-Rus savaşlarını konu eden türküleri o zamanlar Balkanlarda oturmayan Basarabyalı Gagauzlar tarafından da biliniyor olmasıdır. Bu türküler en iyi şekilde Bucak'ın güney bölgelerinde korunmuştur (Zajaczkowski 1976:237). Ancak, yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu türküler folklor kitaplarına birçok değişikliklere uğratılarak verilmiştir.

Günümüzde savaş konulu balad türkülerini bilenler çok azdır. Tarafımızca sadece "Part Artur", "Telegrama Geldi", "Padişahtan Kihat Geldi" isimli türküler derlenebilmiştir. "Telegrama Geldi" türküsünde Varşova savaşı anlatılmaktadır. Savaşta vurulan bir asker öleceğini anlayarak arkadaşlarından ailesine mektup yazmalarını, ailesinin onu artık beklememelerini söylemelerini ister:

Yagomyanın boyunda bir de saldat urulmuş
Ayaklarınnan kuyu kazarmış,
Elceezlerinnän – yeşil çimen yolarmış.
Aazçaazınnan lafcaaz sölärmiş:

- Ya geliniz bırayı, kardaşlarım, demiş,
Hem kardaşlarım, kafadarlarım
Yazınız bana bir parçacık kihat
Yollayın onu, ihtiyar anama
Hem de benim o bobama,
Hem de benim garip hazaykama
O evlensin, durmasın, o beni beklämesin
Bän da bırda evlendim keskin kılıçlara
Keskin kılıçlara, ateşli kurşunnara (Sarsaman 2005).

“Padişahtan Kihat Geldi” türküsünde ise, savaş döneminde her aileden birer oğul askere alındığı, oğlu olmayan ise, kendinin gitmesi gerektiği anlatılmaktadır. Tudorçu’nun dokuz kızı var, ama oğlu hiç yoktur. Bundan dolayı, Tudorçu’nun kendisinin gitmesi lazım. Tudorçu’nun kızı Tudorka, yaşlı babasına kıyamadığından dolayı ise, onun yerine askere gider. Dokuz yıl askerlik yapan Tudorka’nın kız olduğunu hiç kimse anlamaz. En sonunda askerler arasında bir kız olduğunu söylentileri gelir ve o kızı bulabilmek için, askerler sınava tutulur. Tüm sınavları Tudorka başarı ile geçer:

…Az mı geçti, çok mu geçti
Țari Nikolay dedi țarițasına,
Țari Nikolay dedi țarițasına:
“Bizim aramızda kız da var.”
“Haydayın askeri panayırlara
Kız olanlar boncuk alacek.
Kız olanlar boncuk alacek,
Çocuk olanlar çırtma alacek.”
Tudorka gitti hepsindän ileri
Aldı kendinä bir çırtma
Hem çalıyor, hem de geler
Armatasına karşı çıkêr.
Tudorkayı tanımadılar
Tudorka bıradan da geçti.

Țari Nikolay dedi țarițasına:
“Haydayın akeri denizä
Kız olanlar sakınıp duracek,
Çocuk olanlar soyunup geçecek.
Kız olanlar sakınıp duracek,
Çocuk olanlar soyunup geçecek.”
Tudorka gitti hepsindän ileri
Söktü saçlarını suya bandırdı
Kalın saalıcaynan armata
Bän kız geldim buraya, kız da giderim
Beni kimseycik tanımadı (Sarsaman 2005).

Eşkıyalık konulu balad türküleri de, günümüzde unutulmaya yüz tutmuştur. Tarafımızca düzenlenen derleme gezilerinde, Durbaylo’nun derlemiş olduğu türkülerin (bkz.: Durbaylo 1991:111-124) çok küçük parçaları derlenebilmiştir. Eşkıyalık konulu türkülerde eşkıyalar daima menfi tiplerdir. Eşkıyalar insanları soyar, öldürürler. Bu türkülerin birinde eşkıyanın karısı; kocasının kendisinin kardeşini öldürdüğünü, onun kesilmiş elinin parmağındaki yüzüğünü görerek anlar (bkz.: Durbaylo 1991:117). Bir diğerinde ise, eşkıyalık yapıp insanları öldüren Boydane isimli genç, sonunda insanların bedduaları üzerine hastalanıp dokuz yıl hasta yatar[215].

Eşkıyalar ile ilgili türkülerde kendi halindeki insanlara yapılan kötülükler ve onların eşkıyalara kin tuttuğu konu edilmektedir. Örneğin, Tudorka adlı kız, eşkıyalar ona köyün en zenginini sorduğunda dayısını söyler. Dayısının evine eşkıyaları davet eden Tudorka, eşkıyalara tuzak kurar ve dokuzunu da öldürür (bkz.: Durbaylo 1991:118-122; Tanasoglu 1959:33).

Bu grup türkülerinin günümüzde neredeyse hiç söylenmemesi ile birlikte, bunlar, tarihsel olayları, savaşları yansıtma, genç nesillere aktarma, bu konularda bilgilendirme ve eğitme gibi işlevlerini kaybetmiştir.

---

[215] Bkz.: Durbaylo 1991:111-113; Ek-1 Türküler’de “Küüdä vardı bir yavklum, mey”, “Boydane, olum Boydane” (Kurdova 2000).

5.2. AĞITLAR

Ağıt, Şükrü Elçin'in (1992:310) yaptığı tanım ile, insanoğlunun ölüm karşısında veya canlı-cansız bir varlığını kaybetme üzüntü, telâş, korku ve heyecan anındaki feryatlarını, isyanlarını, talihsizliklerini, şikayetlerini düzenli-düzensiz söz ve ezgilerle ifade edilen türkülerdir. Gagauzlar ağıtlara "dizmekler" veya "ağlamaklar" demektedirler.

Günümüzde Gagauzlarda ölüm olaylarında ağıt yakma geleneği devam etmektedir. Ağıtlar; ölenin yakınları ve tanıdıkları tarafından, ölüm anından cenaze defnedilene kadar yakılmaktadır. Bununla birlikte, bazı kadınlar mezar ziyaretlerinde de ağıtlar yakarlar.

Ağıt yakma geleneğinin günümüzde de devam etmesiyle birlikte, düzgün dörtlükler şeklinde, kafiyeli ağıtlar yakan neredeyse kalmamıştır. İrticalen söylenen ağıtların, mısra yapıları çoğunlukla kusurludur. Ağıtları, çok nadir olarak erkeklerin de yaktığı görülürken, genellikle kadınlar yakarlar.

V. Moşkov (2004:90) ile W. Zajaczkowski'yin (1976:238) verdikleri bilgilere göre, eski dönemlerde (XX. yüzyıl öncesi) Gagauzlarda biri aniden öldüğünde veya öldürüldüğünde, ölünün cenaze törenine yerli ağıtçı çağırılırmış. Cenaze törenine katılan ağıtçı ölenin yakınları tarafından yakılan ağıtları dinler, ölüm hikayesini öğrenir ve bütün derlenen bu bilgilerden yola çıkarak 2-3 hafta içinde türkü oluştururmuş. Ağıtçıya tanınan süre dolduktan sonra, ölenin yakınları cenaze evinde toplanır ve ağıtçının kurmuş olduğu türküyü dinlerlermiş. Türkü başarılı olduğu durumlarda başka köylere de yayılırmış. Ağıtçıya yaptığı iş karşılığında para veya armağan verilirmiş. Zamanımızda özel ağıtçıların ağıt yazma geleneği kalmadığı gibi, önceden yazılan ağıt türküleri de kalmamış denecek kadar az sayıda bilinmektedir.

Günümüzde unutulmaya yüz tutmuş ağıt türkülerini V. Moşkov'un (2004:91-96; 1904:312-318), M. Durbaylo'nun (1991:153-160), D. Tanasoglu'nun (1959:62-63) çalışmalarında bulmak mümkündür. Bu türkülerin ana konusu ölümdür. Zajaczkowski, Pokrovskaya ve Durbaylo gibi araştırmacılara göre, ağıt türküleri bir yandan halk balad geleneğini bir dereceye kadar devam ettirmiş, diğer yandan da cenaze törenlerinin yaslarıyla bağıntı kurmuş olmalarından dolayı, epik türküden lirik türküye bir geçiş lirik-epik türkü grubunu oluşturmuştur (Zajaczkowski 1976:237-238; Durbaylo 1991:22). Bütün ağıt türkülerinde dramatik unsur epik unsuru ile iç içe geçmiştir.

Sözlü ve yazılı kültürde günümüze kadar korunmuş olan ağıt türkülerde erken ölüm, cinayetler, bedbaht edici tesadüfler konu olarak işlenmiştir. Ağıt türkülerini kendi aralarında ikiye bölmek mümkündür:

1. Ölen kişinin üstüne söylenenler;
2. Ölen kişinin adından söylenenler.

Ölen kişinin üstüne söylenen ağıtlar genellikle ölümün nasıl gerçekleştiğini bir başkasının ağzından anlatmaktadır. Örneğin, "Tuna'da" türküsünde Tanas isimli gencinin öldüğü gün neler yaptığı ve sonunda nasıl öldüğü anlatılmaktadır:

…Tanaslan agası ruba aldılar,
Ruba aldılar kumaş seçtilär,
Kumaş seçtilär, şarap içtilär,
Kayıklara pindilär yarışlara girdiler.
Tanas hem agası
Üstün çıktılar, mükafat aldılar.
Tanaslan agası gene çıktılar
Su ortasında taa bir seyir yaptılar.
Neredän da esti bir fena lüzgär,
Bir fena lüzgär, ansızdan lüzgär.
Dalgalar üştü, karannık düştü
Tanaslan batüsü Tuna'da buldu (Dragan P. 2006).

Ölen kişi adından söylenen türkülerde ise, ölen "kendisi" olayın nasıl olduğunu anlatmaktadır. Örneğin bir türküde şöyle denmektedir:

… Düşmanlar da çıktı karşıma,
Açan urdular başıma
Kara kan indi kaşıma.
Görmüş çoktur, söyler yoktur.
Urma dinsiz, urma duşman,
Uşaklarımı bırakçan üsüz.
Saa yanımda Gandi durdu,
Sol yanında Bıcal urdu,
Üç gününde Petri buldu… (Moşkov 1904:315).

Bir diğer türküde ise, ölen kişi annesine hitap ederek, olayın nasıl gerçekleştiğini anlatmaktadır:

… Çıktın gittin, male, çıktın gittin, male,
Beni yalnızça braktın.
Taman yan geldiydim, taman yan geldiydim,
Kızkardaşım kaldırdı.
Kalk, bre batö, kalk, bre,
Kalk, bre batö, kalk, bre,
Bobamız sarfoş geldi.
Çıktım-gittim, male, çıktım-gittim, male,
O da geerdän sapladı… (Kurdova 2000).

Ağıt türkülerin başında, olayın nasıl gerçekleştiği konusunda bilgiler verildikten sonra, genellikle ölenin vasiyeti gelmektedir. Örneğin, yukarıda vermiş olduğumuz türkünün devamında ölen kişinin vasiyeti şu şekildedir:

… Ne yalvaracam, ma male,
Ne yalvaracam, ma male,
Taştan mezar yapasın.
O yavklucuumu, male,
O yavklucuumu, male,

Yanıma oturdasın.
O sol kolcaazına, o sol kolcaazına
Altın saat alasın,
O saa kolcaazında, o küçük parmacıına
Altın üzük alasın.
O duşman bobacıımı,
O duşman bobacımı
Ölümä kabletmäasin.
Her da gün, ma male ma,
Her da gün, ma male ma,
Mezarıma su dökesin (Kurdova 2000).

Ağıt türkülerin ikinci bölümü âdeta bir vasiyetname olmasıyla birlikte, günümüzde tek başına "vasiyetname" türkülerine de rastlamak mümkündür. Bu "vasiyetname" türküleri, muhtemelen, eski dönemlerde var olan uzun ağıt türkülerinin günümüze kadar korunabilmiş ikinci bölümleridir. "Vasiyetname" türküsüne örnek teşkil edecek aşağıdaki "Mari Länka, Bän Hastayım" türküsünü verebiliriz:

Mari Länka, bän hastayım,
Mari Länka, bän hastayım,
Mari Länka, bän ölecäm,
Seni yalnızça brakacam.
Uşaklarıma hatır güdäsin,
Uşaklarıma hatır güdäsin,
Hepsinä da sän söläasin,
Ani bobasız da yaptın.
En büük ooluma, mari Länka,
En büük ooluma, mari Länka,
Kalirovkaları veräsin,
Kalirovkaları veräsin.
Küçük oolumu, mari Länka,
Küçük oolumu, mari Länka,

Evlerä dä sän brakasın,
Evlerä dä sän brakasın.
Kızçaazıma da, mari Länka,
Kızçaazıma da, mari Länka,
Taligaynan çiiz yapasın,
Taligaynan çiiz yapasın,
Sokak sokak gezdiräsin,
Sokak sokak gezdiräsin,
Hepsinä dä sän sölääsin,
Ani bobasız yaptın.
Kırkımadak, mari Länka,
Kırkımadak, mari Länka,
Kara ruba sän giyäsin,
Kara ruba sän giyäsin.
Kırkımdan sora, mari Länka,
Kırkımdan sora, mari Länka,
Kim soracek sän gidäsin.
Kim soracek sän gidäsin.
Beni dä sän unutmaasın,
Beni dä sän unutmaasın,
Kırkımdan sora gidäsin,
Kırkımdan sora gidäsin (Kurdova 2000).

Ağıtlar, yaşanılan acı olay karşısında duyulan insancıl tepkileri belirtme ve anlatma işleviyle birlikte, ağıt söyleyenin “içini” ve duygularını döktüğünden dolayı rahatlatma işlevini de görmektedir. Toplumsal amaç ve işlevleri açısından ise, S. Çakır’ın da belirttiği gibi (1992:70), ağıtlar, kuşaklar arası ilişkileri düzenleyen, kişisel ve kolektif davranışları belirleyen, insanlar arasında dayanışma ve birliktelik bilincini yaratan sözlü ürünlerdir.

5.3. LİRİK TÜRKÜLER

Lirik türküler, Gagauz türkülerin en büyük grubunu teşkil etmektedir. Baladların, ağıtların günümüzde unutulmasına karşın, lirik türküler söylenmeye devam etmektedir. Eski dönemlerde Gagauz düğünlerinde de, en çok lirik türküler söylenmekteydi (Çavdar S. 2006, Kambur 2005). Yukarıda da belirttiğimiz gibi, düğün ziyafetine katılan herkes bir türkü veya mani söylemekteydi. Günümüzde bu geleneğin uygulanıyor olmamasıyla birlikte, türkü söyleme işlevini amatör ve profesyonel müzik grupları üstlenmiştir. Bu gruplar, günümüzdeki Gagauz düğünlerinde çeşitli çağdaş pop müzikleri çalmalarıyla birlikte, özellikle köylerde, Gagauz türkülerine ağırlık vermektedirler. Düğünlerde müzik grupların söylediği lirik türkülerinden başka, “ponuda” ve “kırmızı rakı” gibi törenlerde toplanan kadınlar, kendi aralarında eğlenirken de lirik türküler söylemektedirler. Bu tür türkülerinin; günümüzde kaset ve CD’lerin çıkartılması, çeşitli bayramlarda düzenlenen şenliklerde bu türkülerin söylenmesi, genç kuşak Gagauzlarının da bu türküleri öğrenmelerine yardımcı olmaktadır.

Moşkov’un verdiği bilgilere göre (2004:87-89), Gagauzlar nadir olarak türkü söylerlermiş: Genellikle kış akşamları derneklerde çoğunlukla kadınlar tarafından söylenir ve düğünlerde herkes türkü söylermiş. Sovyetler döneminde yapılan sosyo-ekonomik yapıdaki değişimler sonucunda, kadının türkü söyleyebilecek ortamı daha da azalmıştır. İşgücüne katılan kadın sabahtan akşama kadar mesai yapmakta, eve döndüğünde de ev işleriyle uğraşmaktadır. Bu durumda evde çocuklarına veya kendisine türkü söyleyebilecek kadın oranı doğal olarak azalmıştır. Oysa ki, kadının evde türkü söylemesi aile halkına nasıl bir etki yarattığı “Karının Türküsü”nde çok iyi bir şekilde yansımıştır:

Karı açan türkü çalêr,
Kämil şennik içer bulêr,
Hem da işlär islä gider,
Açan karı türkü çalêr.
Uşak sever anasını
Hem da onun türküsünü,
Angısından içerlerdä
Ürek çiçek açar güllär.

Karı açan türkü çalêr,
Güneş ta sansın seviner,
Ani öter bülbül gibi,
İçerlerdä karı sesi.
Yalpak bakêr güneş erä
Nicä karı uşaklarına.
Sansın ister o kendisi
Kavileşsin karı sesi (Velçeva 2006).

“Ponuda” ve “kırmızı rakı” törenlerinde kimi kadınlar, kendi inisiyatifleriyle icrada bulunurken, kimileri ise, onlara türkü söylemeleri rica edildiğinde bile, ilk önce kabul etmez, kendilerinin yetersizliğini öne sürerek, türküyü söyleyeyemiyor gibi yaparak, icralarını yaparlar. Böylece, burada icracı bir yönüyle icrayı gerçekleştirmeye muktedir olmadığını öne sürerek, ahlaki yönden tevazu gösterirken; icracının, icrasına paralel bir şekilde dikkati kendine yönelterek dengelediği bu tavır, aynı zamanda icrasal çerçevenin anahtarı işlevini de görmektedir (Çobanoğlu 1999:269-270). Adı geçen törenlerde icra edilen türkülerde “şen olun!”, “iha-iha, iha-hi-hi!”, “opa-a-a!” gibi özel formüller de, icrasal çerçevenin anahtarı işlevini görmektedir.

Yapmış olduğumuz alan araştırmalarında bu tür törenlere katılarak doğal bağlamı ile birlikte derlemiş olduğumuz türkülerde, çok bol şekilde görünen bu özel formüller; daha sonra, aynı icracılardan daha anlaşılır kayıtlar yapabilmek için ayarlanmış yapay bağlam içinde derlenmiş olan türkülerde bu formüllerin yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, türkü metni üzerinde ise, pek değişim olmadığı ortaya çıkmıştır. Türkülerin yapay ortamda neredeyse hiç değişime uğramamasının sebebi ise, günümüzdeki türkücülerin zihninde, lirik türkülerinin metinleri sabit bir metin olarak yerleşmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Gagauz kadınları bu türküleri basılmış veya elden yazılmış metinler olarak ezberlemektedirler. İcrada bulundukları zaman ise, bu metinden uzaklaşıldığında, bu türküleri bilenler tarafından uyarılmaktadırlar.

Lirik türküler genellikle eğlenmek ve eğlendirmek amacıyla söylenmektedir. Bu türkülerin eğlendirme işleviyle birlikte, çoğunlukla da manilerde, mesaj verme işlevi de görülmektedir.

Gagauz lirik türkülerini Gagauzlar ikiye ayrılmaktadır: Türküler ve maniler (Moşkov 2004:88). Günümüzde türküyü icra etme işlemine "türkü çalmak" denmektedir.

5.3.1. Türküler

Gagauz kadınların söylediği türküleri konuları bakımından şu şekilde tasnif etmek mümkündür:

1. Sevda türküleri;
2. Gelin türküleri;
3. Öksüz türküleri;
4. Mizahî – hicivli ve oyun türküleri;
5. Ninniler.

5.3.1.1 Sevda Türküleri

Sevda türküleri Gagauz türkülerinin en geniş grubunu teşkil etmektedir. Sevgi, her insanın ihtiyaç olduğu, dünyanın kuruluşundan itibaren yaşanan, insanın dünyayı farklı bir gözle görmesini sağlayan ve ayrıca, insanı insan yapan en önemli duygularından biridir. Gagauz geleneksel toplumunda iki cins arasında duygusal alışveriş yaşandığında erkek rahatlıkla duygularını çeşitli ifade yolları ile ortaya koyabilirken; kız, sevgisini toplumun değer yargılarını göz ardı etmeden yaşamak zorundadır. Bundan dolayı, türküler kadın için duygularını, kendini ifade edip ortaya koyan bir araç vazifesini üstlenmektedir.

Kadın sevgilisine kavuşmak için verdiği mücadeleyi, yaşadığı mutsuzlukları, aşka ilişkin müspet duygularını, ailesine, sevgilisine, kaderine sitemini, terk edilmenin acısını, terk eden sevgiliye intizarını, erkeği reddedişini türkülerde yansıtmıştır.

Gagauz türkülerinde kadın, sevgiye verdiği önemi açıkça ifade eder. Sevdiği insanın adını vermekten çekinmez, onda beğendiği özellikleri dile getirir. Örneğin “Oglan” isimli türkünün bir varyandında şöyle sözler geçmektedir:

Oglan, oglan, yalabık çoban
Oglan, oglan, yalabık çoban
Elim yaptı saçımdan sana bir yorgan,
Ne gözäl Oglan, yalabık çoban…
… Oglan, Oglan ne gözälsin sän
Seviyorum ben seni, gel yanıma,
Ne gözälsin sän, yanıyerım bän[216] (İngilis 2005).

“Bu Dünyada Pek Çok Yalnız Gezdim” isimli türküde ise, şu sözler yer almaktadır:

… Senin gözel gözlerin var
Onnar benim canımı yakar[217]… (Kurdova 2000).

Kadın-erkek arasındaki karşılıklı atışmalar kadının aşk konusunda oldukça açık yürekli davrandığını ortaya koymaktadır. Örneğin, “Menevşa” türküsünde bunu görmek mümkündür:

– Menevşa, mari, Menevşa,
Ne gözäl da boyun var!
– Benim boyum pek gözäl,
Dut fidanına pek benzär.
Dut fidanı ne takım,
Benim boyum o takım.

---

[216] Türkünün tamamı Ek-1 Türküler’de verilmektedir.
[217] Türkünün tamamı Ek-1 Türküler’de verilmektedir.

– Menevşa, mari, Menevşa,
Ne da gözäl yüzün var!
– Benim yüzüm pek gözäl,
Taazä piinirä pek benzär,
Taazä piinir ne takım,
Benim yüzüm o takım.
– Menevşa, mari, Menevşa,
Ne gözäl gözlerin var!
Benim gözlerim pek gözäl,
Çalıda güvemä pek benzär.
Çalıda güvem ne takım,
Benim gözlerim o takım.
– Menevşa, mari, Menevşa,
Ne gözäl kaşların var!
Benim kaşlarım pek gözäl,
Saz gaytanına pek benzär.
Saz gaytanı ne takım,
Benim kaşlarım o takım (Malaçlı S. 2001).

Sevda türkülerinde, ailesi isteği üzerine ayrıldığı sevgilisi yüzünden çekilen acı çok sık rastlanan bir motiftir. Bazı türkülerde kadın ailesine, annesine bu durumdan dolayı sitem etmektedir. Örneğin, “Benim Anam” türküsünde anne, kızını sevmediği ve yaşça büyük olan birine verdiğinden dolayı, kızın annesine intizarını görmek mümkündür:

Beni anam, beni anam
Güldürmedi, gülmesin.
Ötän horoz, ötän horoz,
Kapusunda görmesin.
Kakuyu verdi, kakuyu verdi,
Bir şanlı şalverliya.
Beni da verdi, beni da verdi.
Bir biyaz sakallıya… (Malaçlı N. 2006)

Bazı türkülerde ise (ki muhtemelen bu türküler daha eski dönemlerde oluşturulmuştur), kız “yavuklusuna” verilmeyip, sevmediği birine verildiğinde, ailesine karşı gelememekte, onlara çektiği zorlukları anlatamamakta, mutsuzluğunu uzun zaman boyunca gizlemektedir. Örneğin, “Küüdä Vardı Bir Yavklum” türküsünde kızın köyde olan yavuklusunu annesi beğenmediği için, kızı uzak köyden birine verdiği anlatılmaktadır. Annesinin beğenip ona kocalığa seçen kişiyi sevmemesine rağmen, kız onunla evlenir. Aradan yıllar geçer, kız mutsuzdur, acılar çeker, fakat ailesine aksettirmez. Günün birinde kızın annesi misafirliğe geldiğinde şöyle der:

… “Nasıl sizin yaşamanız, ma kızım?”
Utanmaktan, sakınmaktan, male,
Utanmaktan, sakınmaktan, mêy,
“Pek islä dä dedim, male ma, male.”
“Açan senin yaşaman islä, kızım,
Nerêda senin o gözelliin,
Nerêda senin o al yanakların?”
Bän da ozaman mamuya ölä dedim:
“Gidäsin tez geeri, male,
Yarım kila benzin getiräsin,
Rubalarımı tepä yapasın,
Rubalarımı toplayasın,
Bir dä tepä yapasın, mamo.
Tutuşturup yakasın, male.
Nesoy rubalar yanacek,
Bän dä ölä yanıyorum, male.
Sabaadan gezer, ma male, male,
Kannı ruba getiriyor,
Gözyaşımnan yıkadıyor, mamo,
Gözyaşımnan yıkadıyor, mamo.
Can soluumnan kurudyor bana,

Can soluumnan kurudyor, male[218]" (Kurdova 2000).

Gagauz türkülerinde, kız istediği halde ailesi sevgilisine vermediği için çekilen acı, genellikle âşık genç delikanlı ağzından söylenmektedir. Bununla birlikte, Gagauz kadınları bu türküleri diğer türkülerden ayırt etmeden söylemektedir. Bu tür türkülere "Gidäsin Male," "Dünür", "Saşo" gibi türküler örnek teşkil etmektedir.

Sözü ve adı geçen türküler, muhtemelen XX. yüzyılın öncesinde olmuştur. XX. yüzyılda, bilhassa da 1950'lerden sonra, Gagauz toplumunda gerçekleşen sosyo-ekonomik değişimler sonucunda, kadın bireysel haklarına kavuşarak evlenecek kişiyi kendisi seçmiştir. Bu durum da Gagauz Türklerinde yansımasını bulmuştur. Örnek olarak, birçok talebi olduğu ve bunların arasından kiminle evleneceğini kızın karar verdiğini anlatan "Ay Kızım" türküsünü gösterebiliriz:

Ay kızım, kızım,
Kırmızı gülüm.
Seni ister cambaz oğlu
Vereyim ona.
Ay, boba, boba
Ben gitmem ona
Cambazda da para çoktur
Saydırır bana.
Ay kızım, kızım,
Kırmızı gülüm.
Seni ister bir çobancık
Vereyim ona.
Ay, boba, boba
Ben gitmem ona.
Çobanda da koyun çoktur.
Güttürür bana.

[218] Tarafımızca derlenen türkünün tamamı Ek-1 Türküler'de verilmektedir.

Ay kızım, kızım,
Kırmızı gülüm.
Seni ister papaz oğlu
Vereyim ona.
Ay, boba, boba
Ben gitmem ona.
Popazda da kolaç çoktur
Tutturur bana.
Ay kızım, kızım,
Kırmızı gülüm.
Seni ister bir çalgıcı,
Vereyim ona.
Ay, boba, boba
Ben varcam ona.
O çalacek, ben oynaycam,
Ben ona varcam (Tatar 2005).

Gagauz türküleri arasında kadının sevgilisine kavuşmak için verdiği mücadeleyi yansıtan türküler de mevcuttur. Örneğin, “Mari Yeni” türküsünde kızın başka birine verileceği duyulduğunda sevgilisi kızla görüşmeye gelip, kızın ne yapacağını sorar. Kız, aşağıda verilen sözleri söyleyerek tüm cesaretini ortaya koymaktadır:

… Dalda çiçek gözäl kokêr
Üräät senin için kopêr.
Evlenmäk bir kere olêr
Alatlayan kahır dolêr.
Kimseyä bän bakmaycam,
Sana, Vasi, gidecäm,
Sana, Vasi, gidecäm
Seninnän bän yaşaycam[219]…. (Kurdova 2000).

[219] Tarafımızca derlenen türkünün tamamı Ek-1 Türküler’de verilmektedir.

“Mari Marinke” adlı türküde ise; sevgilisi kıza, onun yolunda olan zorlukları anlatıp, zorlukları kızın geçemeyeceğini anlatarak, kızın geri dönmesini, sevdasından vazgeçmesini önermektedir. Ancak, kız; sevgilisiyle olabilmek için, bütün zorlukların üstesinden gelebileceğini açıklamaktadır. Örneğin:

— Mari Marinke, yavklu Marinke
Dönsäne sän geri.
— Nasıl döneyim, nasıl kalayım
Açan bän senin?
— Benim yolumda var bir derin su
Sän onu geçämeyecän.
— Bän da olacam üzän balıcak
Üzüp de geçecäm.
Üzüp de geçecäm,
Seninlä olacam
Açan da bän senin.
— Mari Marinke, yavklu Marinke
Dönsäne sän geri
Benim yolumda var bir derin yar
Sän onu geçämeyecän.
— Bän de olacam bir mavi guguş
Uçup ta geçecäm.
Uçup ta geçecäm,
Senin de olacam
Açan da bän senin
— Mari Marinke, yavklu Marinke
Dönsäne sän geri
Benim yolumda var bir sık daa
Sän onu geçämeyecän.
— Bän de olacam bir vakla kuzu
Otlayıp geçecäm
Otlayıp geçecäm, seninlä olacam
Açan da bän senin.

— Mari Marinke, yavklu Marinke
Dönsäne sän geri
Benim da anam fena bir çuşka
Sän onunla yaşamayacan.
Bän de olacam ballı-şekerli,
Uyup ta yaşayacam.
Uyup ta yaşayacam, seninlä olacam
Açan da bän senin (Malaçlı S. 2005).

Gagauz türkülerinde sıkça rastlanan bir diğer konu ise, aldatmadır. Delikanlı bir kız ile çıkar, fakat onu bırakıp başka biriyle evlenir veya kız başka kocaya gider. Aldatma konusuna adanmış "Buyur Ralü" türküsü bu konuyu en iyi şekilde yansıtmaktadır (bkz.: Pokrovskaya 1989:34-37).

"Turneler" türküsünde ise, aldatılan kız yaralı, kanadı kırık kuş ile karşılaştırılmaktadır. Kız, gökte uçan turnaları görünce, yerde ona kısmet olmadığı için, onu göklere almalarını ister; fakat, turnalar kızın umutsuzluğa kapılmamasını, mutlaka yerde onu seven "yavuklu" bulabileceğini, kalkıp aramasını söyler:

… Beki göktä biriciniz
Eşsiz kaldınız.
Bana erdä kısmet yoktur
Gökä alınız.
Bana erdä kısmet yoktur
Gökä alınız.

Erdä kalmış o uçamaz,
Kırık kanadı.
Bir yere o sokulamaz
Yokkan kuvedi.
Bir yere o sokulamaz
Yokkan kuvedi.

Turnelär sivri kamaylan

Yarêr buludu.
Kalk, mari kız, kalk umutlan
Ara yavklunu.
Kalk, mari kız, kalk umutlan
Ara yavklunu… (Malaçlı N. 2006)

Aldatılıp bırakılma konusunda en yaygın ve en tanınmış türküler arasında "Biyaz Güller", "Çiyde Sabaylen", "Adadıydın Alacan Beni" gibi türküler de bulunmaktadır[220].

Ayrılma konulu türkülerde, kadının acı çektiği ve ayrılma durumunu kabullenemediği de yansımıştır. Örneğin, "Biyaz Güllär Açarlar" türküsünde sevgilisinden ayrılan kız, güneşte kuruyan bir güle benzetilmektedir. Ayrılmayı bir türlü kabullenemeyerek, kız şöyle der:

…Oh, şu senin gözäl gözlerin
O canıma, o canıma.
Oh, şu senin o biyaz ellerini
O canıma a-a-a-a-a.
Biyaz güllär kurusun
Benim dünnäm karardı.
Neçin sän beni braktın?
Nasıl bän gücenmeyim?
Neçin sän beni yaktın?... (Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006)

Ayrılık, iki sevgili arasında yaşandığı gibi, karı koca aralarında da yaşanmaktadır. Gagauz Yeri'nde, bilindiği gibi, şarap çok fazla tüketilmektedir. Bazı durumlarda bazı erkekler kendilerini tamamen içkiye vererek ailelerini kaybetmektedirler. Bu durum da Gagauz türkülerine yansımıştır. Sürekli içen, hiç aymayan kocayla hayatın zorluğu, örneğin "Kırçmaya da O Gitti" türküsünde anlatılmaktadır. Daha fazlasına dayanamayan kadın, kocasından boşanmaya karar vermektedir:

---

[220] Bu türküler için bkz.: Ek-1 Türküler.

… Aman Allahçım
Benim adamcım
Gecä-gündüz sarfoş gezer.
Yarın iştän kalacız
Varlıımızı paylaşçız
Of, of, şindi näbacız… (Karayani 2006)

Gagauz kadınların türkülerinde, terk eden sevgiliye kadının intizarını da görmek mümkündür. Örneğin, “Ko Acımasın o Senin Canın” türküsünden kendisini terk edip giden sevgilisine, kadın şöyle demektedir:

… Yak yaşamanı nicä bän yaktım.
Yak kısmetini, nicä bän yandım.
Kaybet sän de güneşini,
Te bän kaybettim…

Belki pişmanlık duyup geri dönen sevgilisini ise, kadın artık kabul etmemektedir:

… Bakma sän geri, zerä dönmeycäm
Çaarma sän beni, zerä gitmeycäm
Bizim güllär bölä gözäl bir kerä açêr
Bölä mavi bizim göklär bir kerä olêr[221]… (Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006)

Birçok türküde genç kızın güzelliği anlatılmaktadır. Örneğin, “Menevşa”, “Uzun Kavaklardan”, “Tepelär”, “Neçin Bän Seni Gördüm” hb. türkülerdir[222]. Yukarıda verildiği örneklerden de görüldüğü gibi genç kız çoğunlukla güle benzetilmektedir. Bu gülü itinasız bir şekilde koparmak isteyenlere, gül dikenlerini batırmaktadır[223].

---

[221] Tarafımızca derlenen türkünün tamamı Ek-1 Türküler'de verilmektedir.
[222] Adı geçen türküler Ek-1 Türküler'de verilmektedir.
[223] Bkz.: Ek-1 Türküler “Güllär” (Velçeva 2006).

5.3.1.2. Gelin Türküleri

Gelin türküleri grubuna, düğün törenleriyle ilgili ailevi-adetsel türküler girmektedir. Bunların sayısı oldukça azdır. Bu türküler eski dönemlerde ayrı bir ailevi-adetsel türküler grubuna ayrılabilirken; günümüzde düğün törenlerinde söylenilmediğinden, bazı düğün törenlerinin ise hiç yapılmadığından da (örneğin, "hamur", "pelik örme", "damat tıraşı" gibi törenler), bunlar lirik türkü olarak söylenmeye devam etmektedir. Bu tür türküler, çoğunlukla "ponuda" ve "kırmızı rakı", töreninde eğlenen kadınlar tarafından söylenmektedir. Bununla birlikte, bu türkülerin eskiden olan gelini ağlatma işlevi, günümüzde kalmamıştır.

Bu grup türküleri Gagauzlar genellikle "gelin türküsü" diye ortak adlandırmalarıyla birlikte, türkülerin içeriği ve söylendiği yeri (belik örülürken, gelin giydirilirken vs.) farklılık göstermektedir. Gelin türkülerinde konu olarak, gelinin yabancı eve gitme korkusu, baba eviyle, annesiyle vedalaşması, baba evi özlemi, evlilik işin zor olması yabancılığın ve gurbetin ağır olması, kızın sevdiğine varmak istemesi karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, "İlk Yaz Gelir" türküsünde kızı istemeye gelen dünürlere annesi ile babası kendince sebepler bularak, vermek istemezler; fakat kız, dünürleri sevgilisi gönderdiğinden dolayı, evliliği kabul eder:

İlkyaz gelir akan sular bulanır
Kız oturmuş sundurmanın başında
Gün da urmuş küpesinin taşına
Kız da basmış 14–15 yaşına
Dünürcülär toplaşmışlar başına
Mamusu därmiş, "verämeycäm ciizi yok"
Tätusu därmiş, "veremeycäm kız küçük"
Kız da därmiş yarim gelmiş bän gidecäm (Balaban S. 2005).

Eski dönemlerde gelinin saçı örülürken, gelini "ağlatmak" için söylenen türkülerde, geline ellerin acımasız olduğu, kayınvalidesi ile kayınpederinin ana-babası gibi olmayacağı hatırlatılmaktaydı:

Mari Lenko uyur musun?
Uyurmusun? Uyansana!
Vani geliyor, inansana!
El geliyor, el ayırıyor
Anadan da, bobadan da
Kardaştan da, kızkardaştan da.
Ana-boba kapusu
Fesleen kokusu.
El kapusu,
Acı pelin kokusu (Kabak 2005).

Eski Gagauz âdetlerine göre, gelin giydirilirken arkadaşları ona türkü söylemelidir. Bu âdet bazı Gagauzlar tarafından günümüzde de uygulanmaktadır, fakat gençlerin bu geleneksel gelin türkülerini bilmediğinden, gelinin arkadaşları genellikle Rusça şarkı veya türkü söylemektedirler. Günümüzde, artık pek bilinmeyen türküler arasında yer alan “Bän Bircäázdim” gelin türküsü eskiden gelin giydirilirken söylenmekteydi. Bu türküde yabancılığın zor olduğu anlatılmaktadır:

Bän bircäázdim, kral kızıydım
Anamın, bobamın sevgilisiydim
Evimizin şenlicäydim
Kapumuzun kilidiydim.
Ah bän näptım? Bän yanıldım.
Yanılmadım, yanılttılar.
Yanılttılar, aldattılar.
El elinä beni verdilär.
El elinä ilik tanıdılmaz,
İlik tanıdılsa da,
Meram annatılmaz.
Ana boba kapusu,
Yeşil fesleen kokusu,
Kayına kaynata kapusu,

Acı pelin kokusu (Sarsaman 2005).

Öksüz ile yetim olan gelinlerin saçı örülürken, anası ile babası hayatta olan gelinlere söylenen türkülerden farklı türküler söylenmekteymiş. Bu türkülerde gelinin evlenmeden önce de olan zor hayatı, acı kaderi anlatılmaktadır. Örneğin, bir “Üüsüz Gelin Türküsü”nde şöyle denilmektedir:

Hay, genç oldum, gezämedim,
Saçımı tarayıp düzämedim.
Saçımı tarayıp düzämedim,
Aalem arasına çıkamadım.
Aalem arasına çıkamadım,
Aalemnän bile olamadım.
Pençerelerde – herercii cam,
Bän da bu derttän ölecäm.
Bän da bu derttän ölürsäm,
Nerelerde duracam?
Kırmızı güllär açılêr,
Analı-bobalı seçiler.
Çiydem çiçecii açılêr,
Üsüz olanlar seçiler (Sarsaman 2005).

5.3.1.3. Öksüz Türküleri

Öksüz ve yetimler için yapılan türküleri Zajaczkowski (1976:238) “şikayet türküleri” olarak adlandırmaktadır. Bu türkülerin ana konusu öksüz ve yetim olanların zor kaderleri. Bu türkülerde öksüz ve yetim olan (ki türkülerde bu kişi genellikle kız olmaktadır) küçük yaşta yaşadığı zorluklardan, öksüz kalıp “sofralardan” kovulmaklardan, kötü kaderden şikâyet etmektedir. Kötü kaderden yakınabilecek kimsesi olmadığından, öksüz kız Allah’a kendisini anasının mezarına uçup ona kendi kötü kaderinden yakınabilmek için, bir kuş yapmasını ister. Öksüz ve yetim kız, acının bile tatlı olabileceğini; fakat ana-baba yerini, hiç

kimsenin dolduramayacağını yakarır. Örneğin, “Küçücüktüm Yaşıma” türküsünde, öksüz ve yetimlerin kötü kaderleri şöyle bir şiirsel formül içinde verilmektedir:

Küçücüktüm yaşıma, yaşıma
Nelär geldi başıma.
İki döktüm, bir içtim,
Aklım geldi başıma.
Anacımı öldürdülär,
Yan garada indirdilär
Biyaz ruba giydirdilär,
Dönmez yola çevirdilär.
Yan garanın taşına bak
Gözlerimin de yaşına bak.
Hey, Allah’ım, Allah’çıım,
Ne yalvaracam sana:
Yap beni bir kuş
Kanatlarımı gümüş,
Kanat altına lüzgâr,
Uçayım, konayım
Anacıımın mezarına
Topracıını iki tarafa açayım,
Diz çöküp de yalvarayım,
Tenceezini bir kere taa göreyim.
Aman, aman anacıım,
Yedi yıl oldu, anacım,
Nasıl bän üsüz kaldım.
Ne de zormuş üsüz kalmaa,
Bütün hafta işlemää,
Yortu Pazar aalamaa,
Gece gündüz hep kaçmaa
Acıyı tatlı yapmaa.
Acıdan tatlı olyer,

Bulüdan mamu olmêêr.
Acıdan tatlı olyer,
Batüdan boba olmêêr (Uzun 2005).

Öksüz ve yetim kalanın evden itildiğini, sokaklarda kaldığını anlatan türküler mevcuttur (bkz.: Tanasoglu 1959:59-61). Bir öksüz ve yetim için gökteki bulut, yorgan, ağaçtan düşen yapraklar veya çimler döşek olmaktadır. Örneğin, bir öksüz türküsünde söyle denmektedir:

Ne zordur, mali ma, üüsüz kalana,
Üüsüz kalana, üüsüz bakana
Yedi yaşımdan bän üüsüz kaldım
Hem anamdan, hem babamdan.
İlk kapulardan bän suudum, kuuldum,
İlk sofralardan bän itilip kuuldum.
Aldım başımı gittim mezarla,
Hem aaladım, hem de bardım.
Aalaya aalaya bän uyudum
Üüsüz döşecii – aaçtan düşän yapraklar
Üüsüz yastıcaa – taşlar, topaçlar
Üüsüzün yorgancı – gökteki bulutlar (Balaban S. 2005).

Tarafımızca yapılan derleme gezileri sırasında Gagauzlar arasında öksüz türkülerinin fazla bilinmediği tespit edilmiştir.

5.3.1.4. Mizahî – Hicivli Ve Oyun Türküleri

Bu grup içine dâhil ettiğimiz türküler; insanları güldürme, şenlendirme amacıyla söylenerek, eğlenme ve eğlendirme işlevini görmektedir. Bundan dolayı, bu tür türküler çoğunlukla düğünlerde, “ponuda” töreninde, “kırmızı rakı” töreninde, köy şenliklerinde söylenmektedir. Hicivli türküler, “kısa alaycı şiir kompozisyonlarıyla tekrarlanmalara bağlanır”lar (Zajaczkowski 1976:240). Konu olarak bu

türkülerde, çoğunlukla yanlış karı veya yanlış koca seçimi işlenmektedir. "Aman Karıcım", "Bizim Karı Pek Yavaş", "İlkyaz Oyunu", "Tanas" gibi türküler bu konuya örnek teşkil etmektedir[224]. Örneğin böyle bir türküde şöyle denilmektedir:

… Evlendim bän pek fızlı
Karı evä getirdim
O çıktı pek bir nazlı
Geç bän bunu üürendim.
Nakarat: Aman karıcıım,
Acyer kafacıım
Acyêr kafacıım
Nekadar varınca barmaa
Lääzım kudurmaa… (Murzakoy 2001).

Hicivli türküler grubuna giren bir çok türkünün geçmişte bir oyun karakteri vardı. Bu dans oyunlarının alaycı bir renkte karakterize edilmiş ritmik ölçülü yapıları vardı (Zajaczkowski 1976:240). Bu türkülere "Başım Arêr", "Üşüdüm", "Çekirge", "Keçicik" gibi türküler örnek teşkil etmektedir[225]. Günümüzde bu türkülerde oynanan halk danslarında alaycı yapıya rastlanmamaktadır.

Adı geçen türkülerden başka birçok Gagauz türküsünde "düz horu", "iki yana horu", "kadınca" halk dansları oynanmaktadır. Örneğin, "Koy Adımı", "Bizim Karı Pek Yavaş", "Keçicik", "Länko", "Oradan Bän", "Biyaz Güllär" gibi türkülerde "düz horu" veya "iki yanına horu" oynanmaktadır. "Tepelär", "Başım Arêr", "Koca Karı", "Aman Karıcım", "Yuha – Yuha", "Saat Giderdi Yediye", "Adi Mari Gidelim" gibi türkülerde ise, "kadınca" halk dansı oynanılmaktadır. "Geldik Kutlamakla", "Ya Buyurun Svatular", "Sadıca Karşı" gibi türkülerde "karşı ava" denilen halk dansı oynanmaktadır.

Günümüzde bu tür türküler, genç nesil tarafından da bilinmektedir. Gagauz Türküleriyle çıkartılan kasetlerde bu tür türkülere ağırlık verilmektedir. Yukarıda

[224] Adı geçen türküler Ek-1 Türküler'de verilmektedir.
[225] Adı geçen türküler Ek-1 Türküler'de verilmektedir.

adı geçen türkülerden, hiç değilse birkaç tanesi söylenmeden, hiçbir Gagauz düğünü yapılmamaktadır.

Burada belirtmemiz gerekir ki, Sovyetler döneminde Gagauzlarda gerçekleşen modernleşme süreci, düzenlenen türküleri de etkilemiştir. Bireysel haklarını elde eden kadının, yeni düzenlenen türkülerde aile içindeki konumu, toplum karşısındaki tavrı, evlilik ve evlenme şekli ve şartları ile ilgili düşünceleri umumiyetle olumlu bir tavır içindedir. Buna, tarafımızca derlenen “Ay Kızım”, “Sevda Gülleri”, “Hektarmı Kazdım”, “Poy Otunu Biçelim” vs. gibi türküler örnek teşkil etmektedir. Bu türkülerde kadın daha özgür, cesaretli ve hatta erkeklere karşı çok kurnaz olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin:

… Hektarımızı kazdım, kazdım,
Otçaazları bän gömdüm.
Kim ne därse, ko desin,
Bän hektarımı başardım.
Bir da baksam ardıma
Otçaazlar çiçek açêr.
Otçazlar çiçek açêr,
Brigadir de seseder:
“Aman mari, İlänko,
Ne yapmışsın sän bırda?
Otçaazlar kesilmedik,
Hektarın kazılmadık.”
Yaprak olsam, silkinsäm
Brigadiri aldatsam.
Brigadiri aldatsam.
Hektarcımı yazdırsam… (Malaçlı N. 2006).

Gagauz türküleri gözden geçirildiğinde, bunların arasında Anadolu’da ve Rumeli’de asırlarca söylenen birçok türkü mevcut olduğu anlaşılmaktadır (bkz.: Argunşah 1998:63-67; 2000:47).

5.3.1.5. Ninni

Ninni, küçük çocukları uyutmak için söylenen bir türküdür (Karaalioğlu 1979:244). Ninniler; çocukları uyutmak için anne, büyükanne, hala, teyze, abla gibi çocuğu bakan kimse tarafından ezgi ile söylenmektedir. Ninnileri, Gagauz Türkleri "uyku türküsü" veya "sallangaç türküsü" olarak adlandırmaktadır.

Gagauz Yeri'nde yapmış olduğumuz araştırmada, genç annelerin genellikle Rusça niniler söylediği tespit edilmiştir. Bazıları irticalen ninniler söylerken, büyük bir çoğunluğu herkes tarafından bilinen meşhur "Spyat Ustaliye İgruşki" ile "Bayu – Bayuşki, Bayu" ninnilerini söylemektedir. Yaşlı Gagauz kadınları ise, irticalen, kadınların deyimiyle "o anda akla ne gelirse", Gagauzca söylediği tespit edilmiştir.

Ninni, sadece metin veya söz olarak değil, müzik ve hareket bağlamında işlev görmektedir. Melodinin kendisi, ritmik hareketler (beşiğin sallanılması, ninni söyleyenin çocuğa ritmik olarak el değişi gibi) bir mesaj niteliği taşımaktadır. Melodi, ritmik hareket ve ninninin metni üçü bir arada işlevsel sonuca getirmektedir. Ninni, çocuğu sakinleştirir ve uyutur.

Göstergebilimsel işlevler açısından ninnileri inceleyen Zeki Karakaya (2004:44-57), pratik sonuçları itibariyle ninnilerin çok yönlü işleve sahip olduğunu belirtmiştir. Bu işlevler, kullanıldığı alana göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, psikolojik bağlamda rahatlatıcı, güven verici, telkin edici, motive edici ve caydırıcıdır; eğitim açısından çocuğun sosyalleşmesine ve çok yönlü olarak eğitilmesine katkıda bulunur; sanat ve edebiyat anlamında estetik yetiyi geliştirir; anne ile maddî ve manevî bağlarını güçlendirir; sözlü ve sözsüz iletişimi sağlayan dil yetisini geliştirir vs. (Karakaya 2004:56-57).

Umumiyetle dört mısralık bir bütün teşkil eden ninnilerin sonu bir bakıma nakarat gösteren "nani-nani-nani", "a-a-a-a" vb. sözlerle biter. Örneğin:

Nani, nani, nani,
Mamunun adı Yani,
Tätünun adı Mita
Papşoy unundan pita.
A-a-a-a (Kodjebaş 2005).

Veya diğer bir örnekte olduğu gibi:

Nani – nani, nani- na
Sarmaşêr uyku sana.
Ya dön sän saa yanına
Buluşuruz yarına
A-a-a-a (Karayani 2006)

Dört mısralık ninnilerden başka, daha nadir olmasıyla birlikte uzun ninniler de mevcuttur. Örneğin:

Uyu, uyu, piliççiim,
Artık hepsi uyudu,
Piliç tavuk altında.
Kuşlar, yeşil dallarda.
Pali, kapu önünde.
Kedi fırın üstünde,
Kuzu koyun yanında.
Sıçan, derin deliinde,
Tırtıl, yaprak seniindä,
Hepsinin de yataa var,
Hepsinin da yastıı var.
Uyu, uyu, küçücüğüm,
Aman gitti bobana,
Boban gitti pınara,
Şu pınarın dibi yok,
Senin gibi gözäl yok.
Uyu, uyu, yavrucuum,

Ana-boban gelincek,
Ballı pita pişincek.
A-a-a-a (Kodjebaş 2005).

Yaşlı kadınların söylediği irticalen ninniler, manzum sözlerden oluştuğu gibi, mensur sözlerden de oluşmaktadır.

Bütün ninnilerin ana konusu çocuk teşkil etmesiyle birlikte, bu tür ninnilerde, çocuğun fiziksel güzelliği, iyi huyu, öğrenimi ve evlenmesi gibi, geleceğe ait dilekler, koruyucu melekler, işte veya gurbette olan baba belli başlı konuları oluşturmaktadır. İrticalen söylenen ninnilere örnek olarak aşağıdaki ninni verilebilir:

Uyu, uyu, guguşçuum,
Uyu, uyu, kuzucuum,
Uyumaa sana lazım.
Büyüme sana lazım.
Büyücen de gidecen.
Sadiklän sän şkolaya
Üürenecän pek islä.
Yapacan sän büyük işlär
Ama şindi sän uyu
Gelsin bir tatlı uyku
Bän da işlermi yapayım
Sana ruba ütüleyim (Malaçlı S. 2005).

5.3.2. Mâniler

Mâni, “Arapça’nın “ma’nâ” sözünden doğmadır” (Karaalioğlu 1979:233). Mâni, Türk hece vezninin çoklukla 7 ve 8’lisi ile dört mısralık bir “bütün” içinde kendine mahsus ezgi ile söylenen manzumedir (Elçin 1992:308). Gagauz Türkleri sözlü

halk edebiyatının bu ürünlerine “maani” veya “maane”; söyleyenlere “maanici”; mani atışmalarında açılışı yapan kişiye de “maanici başı” demektedirler.

Gagauz mânilerin kafiye örgüsü çoğunlukla aaba olmasıyla birlikte, aaaa, aabb gibi kafiyelenişi de görülmektedir. Örneğin:

Kara beygir ahırda, a
Benim ürääm kahırda. a
Kahırcıımı bilseler, b
İstediime verseler b
(Jelez 2005)

Başçelerdä gezersin a
Bohça bulup çözersin. a
Hepsimizdän gözälsin, a
Gene de yarsiz gezersin. a
(Uzun 2005)

L. A. Pokrovskaya’ya göre (1989:6), Gagauz mani kafiyelerinin aaba şekli en eskidir; aaaa, aabb kafiye düzeni ise, sonradan oluşmuştur. Gagauz mânilerinin genellikle 4 mısradan oluşmasıyla birlikte, 2,5,6,8 ve 16 mısralı mânilere de rastlamak mümkündür. Örneğin, aşağıda verilen mâni 6 mısralı mânidir:

Pindim duvar üstüne
Baktım Valen yoluna
Valen yolu incecik
Benim yarim gencecik
Hem gencecik, hem gözäl
Gelmiş ardımdan gezär (Jelez 2005).

16 mısralı maniye örnek teşkil edecek mâni ise, şu şekildedir:

Bayırdan sular akêr, mari
Länka kapudan bakêr, mari
Pembe bariz başında, mari
Gözäl Peti karşında, mari

Nerdä Länka, neredä, mari
Petilerdä, büyük evdä, mari.
Salla, Länka, kolunu, mari,
Bul Petinin yolunu mari.
Nerdä Peti, neredä, mari
- Slujba yapêr Benderdä, mari,
Dokuz kılıç belindä, mari,
Onuncusu elindä, mari.
Ayna attım çayıra, mari,
Şafkı urdu bayıra, mari,
Çıktım bayır başına, mari,
Petri geldi karşıma, mari (Uzun 2005; Nedioglo 2005).

Gagauz mânileri genellikle yedi heceli ve 4+3 durkalıdır. Bu esas kural dışında değişik duraklı (örneğin, 3+2+2, 2+3+2, 3+4, 5+2) mâniler de, sayılar az olmakla birlikte, mevcuttur. Örneğin:

Ah derä, derin derä	3+4
Gölgesi serin derä,	3+4
Beni yardan ayıran	2+2+3
Boy versin kara yerä	3+4
Deniz gibi tekneli,	4+3
Gül karanfil ekmeli.	4+3
Kızlar kolay alınmaz	4+3
Biraz zahmet çekmeli.	4+3

(Jelez 2005).

Gagauz mânileri içinde 8 ve 9 heceli mânilere de rastlamak mümkündür.

Mânilerin konuları her türlü hayat hadiseleridir. Mâni mısralarına sosyal hayattaki aksaklıkları, çelişkileri, çatışmaları; toplumun değer yargılarını, inanç sistemini; inanç, töre veya yönetim baskısıyla açıkça ifade edilemeyen duygu ve düşünceleri; aşk anlayışlarını; hayata bakış tarzlarını, beklentileri, umutları

umutsuzlukları; yaşayış biçimini hb. birçok şeyi sığdırılmış olarak bulmak mümkündür (Çelik 2001:100). Mâniler; acı ve tatlı anıları, güzellik ve çirkinlikleri, iyilik ve kötülükleri, hoşgörü ve yobazlıkları, cömertlik ve cimrilikleri, hâsılı bütün insancıl özellikleri önümüze sererler (Çebi 2001:59).

Mâni konularının çok geniş olmasıyla birlikte, en önemli konu âşktır. Buna bağlı olarak ayrılık, hasret, gurbet, ölüm konuları sıralanır.

Mânilerde Gagauz kızları, kalbinin sesine uygun davranmakta ve içindeki duyguları dizileştirmektedirler. Az sözle derin duygular dile getirilmekte, niyetler cesaretli bir şekilde açıklanmaktadır. Örneğin:

İpek kuşam belimde,
Bir ucu da elimde
Aynaşma, yarim, bana,
Üräām ölä de sende (Kabak 2005).

Al almayı dişledim
Sapını gümüşledim.
Sevgilimin adını
Basmacıma işledim (Uzun 2005).

Mavi çorap giisäna
Büün de bize gelsänä
seni ne kadar sevdim
Gözlerimden bilsänä (Karayani 2006).

Mânicinin kendi duygularını, dilediğini açıkça ortaya koyan mâniler oldukça fazladır. Mânici kız, sevgilisinden artık dünür göndermesini açıkça ifade etmektedir:

Dadım çıktı nar yolla,
Üüräām yandı kar yolla.
Ana şüphelenmeden

Sen bana dünür yolla (Nedioglo 2005).

Gençlerin evlilik istekleri de mânilerde açıkça belirtilmektedir:

Kara baca tütünsüz
Benim yarim kusursuz.
Güze kadar bekläriz
Uzun bir düün yaparız (Kabak 2005).

Kara üzüm imeli
Güze ben ilenmeli.
Dünürcüler dönmezse
Kasıma evlenmeli (Jelez 2005)

Mânilerde, yukardaki örneklerden gördüğümüz gibi, düğün zamanı veya mevsimi (ki eski dönemlerde düğün mevsimi olarak güz kabul edilmekteydi) belirtilmektedir. Bununla birlikte, manilerde yaşdaş veya akran değerlendirilmesi yapılmakta, evlilik yaşı belirtilmektedir. Örneğin:

Armut dalda sararsın,
Yarim beni aararsın.
Ne büyüksün, ne küçük
Taman bana yararsın (Velçeva 2006).

Çekmiş rastık kaşına,
Dartmış bariz başına
Sevilecek yaştadır
Basmış onbeş yaşına (Nedioglo 2005)

Mâni geleneğinde işlenen konular arasında Gagauz erkeklerin dul kadın “karılığa” istemedikleri, genç kız tercih ettikleri konusu da yer almaktadır:

Armut attım yıkarı
İstemem ben dul karı

Eer olursa, kız olsun,
Al yanında gül olsun (Jelez 2005).

Mânilerde en çok işlenen konulardan biri de ayrılıktır. Gagauzlar, âşkın mutlu ve eğlenceli tarafını dile getirdiği gibi, ayrılıktan yaşanan acı ve hüzünleri de dile getirmektedir:

Fesleen ektim, gül bitti
Dalında bülbül öttü
Ötme bülbülüm ötme
Yarim Moskva'ya gitti (Uzun 2005)

Havada uçan kuş mudur?
Kanadı gümüş müdür?
Beni yardan ayıran..
Acaba gülmüşmüydü (Sarsaman 2005).

Ayrılıktan doğan acıyla, kızlar mânilerinde ayrılmalarına sebep olanlara beddua etmektedirler.

Havada uçan leelek,
Kanadı benek, benek.
Beni yardan ayıran
Kalbur satsın hem elek (Jelez 2005).

Havada uçan kırlangıç
Kanadı ayrıç ayrıç
Beni yardan ayıran
Kan kussun auç auç (Kırım 2006).

Sıra sıra kazannar
Kara yazı yazannar.
Cennet yüzü görmesin
Aramızı bozannar (Sarsaman 2005)

Beddua, sevgilileri ayıranlara edildiği gibi, sevgiliye de bir tehdit şeklinde beddua edilmektedir:

Ak dimi, kara kalpak,
Yar dilleri pek yalpak.
Eer sen beni almazsan
Kabletsin kara toprak (Kırım 2006).

Aldatılan kız can acısını şu dörtlükle dile getirmektedir:

Kızlar gölde yıkanêr
Canım keskin sancılêr
Yarim beni aldattı
Başkasınnan iilener (Kadın 2006).

Güzellik-çirkinlik konusu da Gagauz mânilerinde oldukça sık rastlanan konular arasındadır. Mânilerde çoğunlukla kızların güzelliği işlenmesiyle beraber, erkeklerin yakışıklığı da mâni konusu olmuştur. Örnek olarak aşağıdaki mânileri verebiliriz:

Yolda gider bir gözäl
Ne de pek kıvrak gezer.
Elinde bir testâ gül,
Kendisi güldän gözäl (Uzun 2005).

Ah alemi alemi
Anama çattım kalemi
Bu gözelik sendeyken
Çok yakarsın alemi (Uzun 2005).

Çiy düşmüş güzel güle
Gülcüler çile çile
Yarim çirkin ben gözäl
Nası yaşayacağız bile (Jelez 2005)

Pindim sergen üstüne
Baktım Çiişi yoluna.
Benim yârim gencecik
Yok benzeyen boyuna (Sarsaman 2005).

Manilerde kadın-erkek, gelin-kayınvalide ilişkileri de işlenmiştir. Örneğin:

Armut dalda sallanır
Yere düşen ballanır.
Bir iyit vizir olsa
Gene kıza yalvarır (Jelez 2005).

İki gelin yan yana,
Ben istemem kaynana
Kaynanaların dilleri
Aalatır gelinneri (Kırım 2006).

Ocaklık başı yarılmış
Kaynana bana darılmış.
Darıldıkça darılsın
Oolu boynuma sarılsın (Sarsaman 2005).

Mânilerde aynı şekilde komşuluk ilişkilerine de değinilmektedir:

Alçaklarda baa olmaz
Kara üzüm al olmaz.
Komşuykayı aldadan
İilik dünyada bulmaz (Uzun 2005).

Gagauz Yeri'nde çok içki tüketilmesi, bu tüketimin cemiyet hayatını olumsuz etkilemesi ve tüketimin getirdiği sonuçlar türkülerde yansıdığı gibi, mânilerde de yansımasını bulmuştur. Sarhoşluk konusunu işleyen mânilere örnek olarak aşağıdaki mâniyi verebiliriz:

Alma attım geline

Gelin almaz eline.
Yazık oldu ince beline
Düştün sarfoş eline (Nedioglo 2005).

Yaşlı-genç birlikteliğine de olumsuz bakan Gagauzlar, bunu da en güzel şekilde dile getirmektedirler:

Kaleden dokuz bakar
Öküzün annı sakar.
Sakallıya kim bakar
Tek bıyık ürek yakar (Nedioglo 2005).

Kaleden kızlar bakar
Boyunlarda left sarkar.
Sakallıya bakmayınız
Delikannı can yakar (Nedioglo 2005).

Gençler arasındaki kıskançlık, bir yâri paylaşamama da manilerin konusu olmuştur:

Pindim ben taş duvara
El ettim eski yâre,
Yenicesi duyarsa,
Çok fena gelir ona (Sarsaman 2005).

Süpürgesi yoncadan
Beli kayet inceden
Ben yarimi kıskandım
Şu göçün çingeneden (Kırım 2006).

Gagauz manilerinde bir köyün veya kasabanın ismi belirtilerek orasının insanı methedilmekte veya yermektedir:

Komradının buzları,
Bıcicidir kızları.

Yol süpürer, toz eder,
Oglan geçer göz eder (Kırım 2006).

Valkaneşin buzları,
Karagözdür kızları,
Mavidir boncukları,
Bıçakçı çocukları (Jelez 2005).

Kırbalının buzları,
Pek işçidir kızları,
Mavidir boncukları,
Yan yatan çocukları (Sarsaman 2005).

Yukarıda Gagauz mânilerinde belli başlı konularla ilgili örnekler vermeye çalışılmıştır. Bununla beraber, anlam bakımından hayatın her sahasını kaplayabilecek mânilerinin örneklerini vermek, başlı başına bir araştırma konusudur. Hayattan ölüme kadar her tavır Gagauz mânilerinin muhtevasına girdiğinden, biz burada son olarak Gagauzlarda çok sayıda müstehcen konulu mâni olduğunu da ekleyip, mânilerde konu bahsini tamamlamış olacağız.

Eski dönemlerde (1960'lardan önce) kış akşamlarında toplanılan derneklerde kadınlar mânileri sadece birer dörtlük olarak değil, bir türkü şeklinde de söylerlerdi (Velçeva 2006). Aşağıda böyle mâni-türküye örnek vermekteyiz:

Kıpçak ta dört köşeli, mari,
Kıpçak ta dört köşeli.
İçi sedef döşeli, mari
İçi sedef döşeli.
İçindä bir yär sevdim, mari,
İçindä bir yär sevdim.
Yanacıı menevşeli, mari,
Yanacıı menevşeli. İhi-hi-hi.
Keremettän su damnar, mari,

Keremettän su damnar.
Bana bir kız adarlar, mari,
Bana bir kız adarlar.
Bana bir kız adarlar, mari,
Bana bir kız adarlar.
    Bana bir kız çok muydur, mari?
    Bana bir kız çok muydur?
    Kıpçakta da yok muydur, mari?
    Kıpçakta da yok muydur? İhi-hi-hi.
Kıpçaklının şiredi, mari,
Kıpçaklının şiredi,
Geldi kaptı basmamı, mari,
Geldi kaptı basmamı.
    Bän isterim basmamı, mari,
    Bän isterim basmamı.
    O sa istärmiş beni, mari,
    O sa istärmiş beni. İhi-hi-hi.
Bilsäm kim o kızcaz, mari,
Bilsäm kim bän o, mari.
Astırırım kendimi, mari,
Astırırım kendimi,
    Payacanın ipinä, mari,
    Payacanın ipinä.
    Tsibritsanın dalına, mari,
    Tsibritsanın dalına. İ-i-i-ihi-hi-hi.
Kıpçak ta dört köşeli, mari,
Kıpçak ta dört köşeli.
İçi sedef döşeli, mari
İçi sedef döşeli (Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006).

Çalışmamızda örnek olarak verdiğimiz mânilerin tamamı eski dönemde oluşan, düğün ve derneklerde söylenen ve eskiden beri süregelen, tekrar edilen “eski”

mânilerdir. Sovyetler döneminde kolhozlarda, fabrikalarda vs. iş yerlerinde çalışan insanlar arasında karşılıklı söylenen “yeni” mâniler de oluşmuştur. Bu “yeni” mânilerde, Gagauz dilinde teknik ve sosyal terim eksikliğinden dolayı, bazı Rusça kelimeler de kullanılmıştır. Ayrıca, yaşanan sosyo-ekonomik değişimler de, mânilerin içeriğini değiştirmiştir. “Yeni” mâniler, bilhassa 1950–1970 yıllar arası, özellikle gençler arasında sürekli olarak muhayyele gücü ve yenileştirmeler ihtiyaçlara uygun, hayat şartlarıyla paralellik kurarak yeni intiba ve biçimleriyle bütün yönleriyle inkişaf etmekteydiler (Zajaczkowski 1976:240).

Sovyetler döneminde, devlet tarafından işçiler arasında yapılan yarışmalarda dereceye girenler para primleriyle ödüllendirilir, Moskova’ya sergiye gönderilirdi[226]. Bu durum mânilere, örneğin, şu şekilde yansımıştır:

İşe kendimi verdim
Beşer norma ben verdim.
Vıstavkaya gidecäm
Te neçin bän işledim (Baboglu 1969:93).

“Eski” dediğimiz mâniler, günümüzde, bilhassa orta yaş üstü Gagauzlar tarafından bilinmeye devam ederken, Sovyetler döneminde oluşturulan mâniler unutulmaya yüz tutmuştur.

Gagauzlarda mâni söyleme geleneği günümüzde neredeyse “ölme” noktasına gelmiştir. Eskiden dünlerde, derneklerde, işte bilinen ve irticalen mâni söyleyen Gagauzlar (Çavdar S. 2006; Dragan P. 2006; Moşkov 2004:89), günümüzde irticalen söylemek bir yana, herkes tarafından bilinen meşhur mânileri bile söylememektedirler. Yapılan alan araştırmasında, mâni bilenlere bu mânileri işte, düğünlerde veya derneklerde söyleyip söylemediklerini sorduğumuzda, genellikle aynı cevabı almaktaydık: “Yok. Bana gülmelerini mi istersin?”. Halkın mâni söyleyebilecek “yeri” kalmamıştır. Günümüzde mâni ancak sahnede söylenince, mâniyi söyleyene “gülmezler”. Mâniler, en azından, Kültür Evleri ve okullar tarafından düzenlenen gösterilerde veya şenliklerde söylenerek,

[226] Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bkz. Filimonova (1976:40–45).

tamamen unutulmaktan korunuyorlar. Son zamanlarda Gagauz gazete ile dergilerde sık sık mânilerin yayımlanması, mânilerin gençlere tanıtılıp, öğretilmesinde büyük rol oynamaktadır. Gagauz edebiyatı ders kitaplarında da çocuklara mâniler tanıtılmaktadır.

Günümüzde maniler mesaj verme işlevini tamamen yitirmiştir. İcra edilmeye devam eden maniler ise, sadece eğlenme ve eğlendirme amaçla söylenmektedir.

Gagauz mânilerini gözden geçirecek olursak, bunların birçoğunun Anadolu'da ve Rumeli'de söylenen manilerle aynı olduğu görülür (bkz.: Argunşah 2007:164).

5.4. Türkü Söylemenin Sosyal Ortamlardaki İşlevleri

Bütün sözlü edebiyat ürünlerinin olduğu gibi, türkülerin de birçok işlevi vardır. Yukarıdaki bölümlerde bunlara yeri geldiğinde değinmiş olmamızla birlikte, burada türkü söyleme geleneğinin sosyal ortamlarda ne tür fonksiyonları olduğunu sıralamaya çalışacağız.

İ. Başgöz'e göre (1992:8), bütün kültürlerde halk türküsünün en yüksek düzeydeki işlevi, ait olduğu "ulusun ortak ruhu" olmaktır. Türkü söyleme geleneğinin sosyal ortamda gördüğü işlevler; hoş vakit geçirme, eğlence ve eğlendirme, kültürel değerlerin devamını sağlama, kültürün aktarımı yoluyla eğitim, toplumsal ve kişisel baskılardan kurtulma sonucu sosyal kontrolün sağlanması gibi folklorun dört temel işlevi açısından bakıldığında tanımlanan (Bascom 1954; 1965, aktaran Çobanoğlu 1999:226), bütün bu işlevlerin, diğer sözlü kültür ürünleri gibi, türkü söyleme geleneği için de geçerliği olduğu söylenebilir.

Türküler, tamamen yerel özelliklerin birleştiği bir kültürel öğedir ve ait olduğu yörenin sesini ifade eder. Her bir türkü, bütün sözlü kültür yaratmaları gibi, ancak ait olduğu kültür içinde bir anlama ve işleve sahiptir. Etnomüzikologlar, bu gerçeği kabul ederek, belirli kültür çevrelerine mahsus halk türküleri ile, bu türkülerin doğduğu ve icra edildiği topraklarda mevcut kültür arasında organik bir bağ kurarlar ve kültürler arası karşılaştırmalara veya belli bir kültüre dayanan çeşitli çalışmalara ağırlık verirler (Seeger 1958, Nettl 1964; Lomax 1968; Keeling 1992; 1994; Ferris 1997, aktaran Mirzaoğlu 2003:66).

Etnomüzikoloji alanındaki araştırmalar sonucunda, türkülerin tespit edilen genel işlevlerine değinecek olursak, türkülerin işlevi konusunda Charles Seenger tarafından, halk türküsünün başlıca işlevi olarak, kültürü kuşaktan kuşağa taşımak olduğunu kabul edildiğini belirtmek gerek (aktaran Ferris 1997:87). Kazanılan özelliğin muhafaza edilmesi anlamına gelen kültürel gelenek sayesinde kişi bir önceki kuşağın sona ermesinden yeni bir kuşağın başlamasına kadar geçen zaman aralığında yaşamış insanlarla iletişimi mümkün kılan zaman birleştirici (time-binding) bir gelişme elde eder (Ferris 1997:87). C.Seeger, türkünün işlevini bireyin kültürle ilişkisi açısından şöyle ifade eder:

> “Musıki geleneği kültürün bir fonksiyonudur ve sürekli bir değişim içindedir. Halk türküleri vasıtasıyla birey hem bilinç, hem de bilinçaltı düzeyde kendi kültürünün kökleri ile teması sürdürebilmektedir. Halk türküleri kültürün bütünü ile olan ilişkisinde muhafaza edici (cohesive) bir element olarak rol oynar. Halk türkücüsü ve türkülerindeki mevcut değerler özel bir üslupla yansıtılır ki, bu üslup icracının çocukluğundan itibaren içinde bulunduğu sosyal ve kültürel çevresinin etkisiyle kişiliğinde belirginleşen bir eğilimler ve alışkanlıklar bütününden meydana gelir. Türkü darcığının oluşturulması bilinçli bir şekilde değil, kendiliğinden, doğal bir şekilde gerçekleşir. Türkü söyleme üslubu (stil) ise bu darcığın oluşturulmasından sonra gelir” (Seeger 1958:4, aktaran Ferris 1997:87-88).

Halk müziğinin kültür bağlamına dayalı işlev açıklayıcı çalışmaları yoğunluk kazanmaya başlamasıyla, Seeger’den sonra, bu alanda George Herzog (1958) ile Alan Lomax önemli adımlar atmışlardır. Türkünün sosyal ortamdaki rolüne dikkat çeken Herzog, bunların hem içerik, hem de üslubuyla, bir topluluğun geçmişteki ve bugünkü durumunu yansıtabileceği görüşünü benimser (Ferris 1997:88).

Türkü icrasının üslubu ile kültür arasındaki paralellikleri inceleyen Lomax, halk türkülerinin işlevi konusunda ulaştığı sonucu özet olarak şöyle ifade edilebilir: Müziğin kültür içindeki işlevi, dinleyicileri yurtlarına ve mensup oldukları toplumlara karşı besledikleri duyguları kuvvetlendirerek bir güvenlik duygusu oluşturmaktır. Türküler, bir yerli ile onun kökleri arasında temel bir bağ kuran unsurdur ve kişiyi, kendi kültüründeki doğal etkinliklere hazırlar; çalışma, tören ve eğlence kalıpların devamını sağlar (Ferris 1997:90).

Türkülerin genel olarak sayılan işlevleri folklorun temel işlevleri ile de örtüşmektedir. Yukarıda sözü geçen ana işlevlere icra bağlamında Gagauz Türkülerinin de sahip olduğu söylenebilir. Gagauz kadınlarının söylediği türküler açısından; birbiri içine girmiş, birbirine bağlı ve icra bağlamında eşzamanlı olarak gerçekleşen işlevlerin farklı cepheleri, Gülay Mirzaoğlu'nun (2003) çalışması örnek alınarak şöyle ifade edilebilir:

1. Gagauz kadınlarının söylediği türkülerinin, diğer türkülerinin de olduğu gibi, başlıca ve en genel işlevi, içinde yaşanılan mevcut kültürel birikimi kuşaktan kuşağa taşımaktır. Sözel şiir sanatının geçmiş zamanlara dair temsilcileri ve onların yaratımları, ve bu ürünlerinin içerdiği geleneksel yapıya ilişkin kültür birikimi, türkü söyleme geleneği ile yeni nesillere ulaştırılır. Bu kültür birikiminin ve bilginin sonraki nesillere iletilmesi, tamamen doğal yollarla; Seeger'in "zaman birleştirici" şeklinde ifade ettiği süreç içinde gerçekleşir (Mirzaoğlu 2003:67). Günümüzde, eski dönemlerdeki kadar canlı ve sık bir şekilde olmamasıyla birlikte, Gagauz halkının günlük hayatı içinde, bayramlarda düzenlenen şenliklerde, bazı geçiş törenlerinde veya çeşitli amaçlarla yapılan toplantılarda yer alan icralarda; kişi, hiçbir özel çaba sarf etmese de, dinleyici durumunda bulunarak, zaman zaman da katılarak, tecrübe yoluyla, bu türkülerin ifade ettiklerini öğrenme imkânını bulur. Böylece, eski dönemlerde yaratılmış olan türküler, nesilden nesle aktarılarak ve bu aktarım sürecinde bu türkülere özgü hem içerik, hem de üslup korunarak, günümüze kadar gelmiştir. Alan Merriam'ın (1964:223, aktaran Mirzaoğlu 2003:67), "kültürün süreklilik ve kalıcılığına katkı sağlama fonksiyonu" diye tarif ettiği bu işlevin varlığı, köy kesimlerinde devam ederken, şehir kesimlerinde ise, Gagauzca türkü söyleme geleneği de yavaş

yavaş ortadan kalktığından, Gagauz Türkçesi unutulduğundan dolayı, bu fonksiyonda, Türkünün diğer birçok fonksiyonunda da olduğu gibi azalma gözlemlenmektedir.

2. Türkülerin sosyal ortamlardaki ikinci işlevi ise, Gagauzlara özgü kültürün kuşaklar arasında aktarılmasında eğitici bir işlev yüklenmesidir. Merriam, türkü metinlerinde mitoloji, efsane ve tarih bulunduğunu ve bu metinlerin çoğu zaman kültürlendirici bir araç olarak kullanıldığını ifade eder (Merriam 1964:2008, aktaran Mirzaoğlu 2003:67). Bu durum özellikle Gagauzların ballad türküleri için geçerlidir.

Sovyetler döneminde türkülerin bu işlevi ne kadar çok önemsendiği, yukarıda vermiş olduğumuz tahrife uğratılmış tarihi türkülerden açıkça görülmektedir. Tarihi türkülerinin metni değiştirilerek "düşman Rus"tan "kurtarıcı Rus" yapılmakta ve "omuz veren Türk" yerini "düşman Türk" almaktadır. Komünist partisi tarafından görevlendirilmiş kişilerce tahrife uğratılan bu türküler yeni versiyonlarıyla "doğru" olarak kabul edilmediğinden, eski versiyonları ise muhtemelen, gözaltına alınmaya korkulduğundan söylenmez olmuştur. Burada, türkü metinlerinde icrada söz boyutunda kendini gösteren değişikliklere, ortamı paylaşan dinleyiciler tarafından tepki gösterilmesinin söz konusudur.

3. Türkülerin bir başka işlevi, ait olduğu sosyal çevrede iletişim unsuru olmasıdır. Bu özelliği ve işlevi, kuşaklar ve kişiler arası iletişim kurma yeteneğinin gücü diye açıklanabilir (Mirzaoğlu 2003:68). Kültürü bir kuşaktan diğerine taşıyan türküler, bu "zaman birleştirici" süreç içinde, sadece kültürün bilgisini taşımakla kalmaz, aynı etkinlikte (örneğin, ponuda, kırmızı rakı törenleriyle köy şenliklerinde) bir araya gelen farklı kuşaklar ve gruplar arasında iletişimi mümkün kılarak onları birbirine yaklaştırır; yakınlaştırır ve birleştirir. Günümüz çağdaş yaşam tarzı içinde genç neslin farklı eğitimleri, zevkleri taşıdığı dikkate alındığında, üç kuşağın hep bir arada söyleyebildiği veya dinleyebildiği bu türkülerin kuşaklar arasında belirli ölçülerde uzlaşmayı sağlayarak bir iletişim unsuru oldukları görülür. Böylece türküler, toplumun bütünleşmesine katkı sağlar; ve bu bağlamda, müziğin sembolik ifade

işlevinden bahsedilebilir (Merriam 1964:223, aktaran Mirzaoğlu 2003:68). Sembolik anlatım yoluyla müzik, günlük konuşma içinde doğrudan söylenemeyen konular hakkında mesaj iletilmesini sağlayarak, toplumda yaygınlıkla kabul gören dolaylı iletişimi gerçekleştirir (Merriam 1964:223, 229-258, aktaran Mirzaoğlu 2003:68). Gagauz türkü metinlerinde, bilhassa da mani metinlerinde, söz konusu kültür çevresine özgü sembolik ifadelerin sıklıkla yer aldığı görülür.

4. Gagauz türkülerinin dördüncü işlevi, aynı sosyal gruba mensup kişiler arasında, geleneğin paylaşım sonucu birlik duygusu yaratması, grup kimliğini oluşturması ve bu kimliğin ifade edilmesinde önemli bir geleneksel ve sanatsal dışavurum yolu olmasıdır. Grup kimliğinin belirginleşmesi ve dışavurumu, birlikte katılımın esas olduğu anlamlı bir etkinliğin gerçekleşmesiyle mümkün olur. Bu grup, türkülerin söylendiği ponuda veya kırmızı rakı törenine katılan kadınlardan oluşabildiği gibi, köy bayramı veya türkü festivali gibi müzik gösterimine katılan bütün bir topluluktan da oluşabilir. Bir sosyal veya kültürel grup, kendi özgü türkü ve dans etkinliğine katılarak grup olma hissini veya kimliğini onaylar. Bu grubun “ne olduğunu” belirlemesi suretiyle kimliğini ortaya koymasının yoludur. Aynı şekilde grup kendisi dışındakilerin folklorik davranışlarına dair kalıplaşmış ön yargılarını dışa vurmak yoluyla da, grup kendi içinde kimliğini bu defa “ne olmadığını” belirtmek suretiyle ortaya koyar. Geleneksel dışavurumlar yoluyla, bir sosyal düzlemde kabul görme ve birleştiricilik sağlama elde edilirken, aynı geleneksel dışavurumlar yoluyla “ayrımcılık” nedeni olmakta ve daha yüksek seviyede bir grup hissini ortaya çıkarmaktadır (Çobanoğlu 1999:228). Çünkü bu ayrılık olgusu, esasen sosyal birliği ve kimliği pekiştirmeye yaramaktadır.

5. Gagauz türkülerinin temel işlevlerinden bir diğeri ise, icracılarının ve dinleyicilerinin kendi memleketlerine, ait oldukları topluma karşı besledikleri duyguları kuvvetlendirilmesi ve böylece söz konusu toplumun üyelerinde bir güvenlik duygusu oluşturmasıdır.

Gagauz türküleri arasında memlekete duyulan bağlılık, özlem gibi duyguları kuvvetlendirecek niteleklere sahip birçok türkü mevcuttur (bkz.: Tanasoglu 1959:102; Durbaylo 2001:140-144; Kvilinkova 2003:151-155). Günümüzde dahi kadınların toplandığı geçiş törenleri şenliklerinde, genellikle hüzünlü melodili olan bu türküler söylenmektedir[227]. İcra edilen bu türkülerle meydana gelen duygulanmalar, türkülerde anlatılanlarla birlikte, özel karaktere sahip bu türkülerinin ezgisinden ve icra stilinden kaynaklanmaktadır. Dolaysıyla, birlik ve güvenlik duygusunu; yalnızca türkülerin içerikleri değil, ama aynı zamanda, bu türkülerin icralarının bağlı oldukları gelenek bağlamı da oluşturmaktadır. Paylaşılan geleneğin kendisi de bu emniyet duygusunu yaratacak niteliğe sahiptir. Türkü söyleme geleneğini paylaşan Gagauzlar, paylaşılan bu gelenekle, aynı zamanda, memleketine yönelik olumlu duyguları pekiştirme imkânı bulur.

6. Türkü söyleme geleneğinin bir başka temel işlevi de, ait olduğu toplumun mensuplarını kendi kültürlerindeki doğal etkinliklere; tören ve eğlencelere hazırlamasıdır. Bu suretle toplumun kuşakları arasında, tören ve eğlence kalıplarının devamını sağlamasıdır (Ferris 1997:90). Geleneğin bu işlevi bilhassa, eski dönem düğünlerde ve horularda bariz şekliyle görülmekteydi. Her yaştan, her kesimden, her gruptan ve cinsten insanların bulunmasına müsait olan bu ortamlarda türkü ve halk danslarına katılım en yüksek düzeydeydi. İnsanlar bu ortamlarda hem icracı, hem de izleyici ile dinleyici durumunda olup, geleneği uygulayıcısı konumunda bulunmaktaydı. Günümüzde, eski dönemlerdeki kadar yüksek düzeyde olmamasıyla birlikte (örneğin, günümüzdeki düğünlerde ve köy şenliklerinde sadece amatör ve profesyonel gruplar türkü söylemekte, kişiler ise bu türküleri dinlemekte veya türküler eşliğinde halk danslarını icra etmektedirler), halk yine de gelenek uygulayıcısı konumundadır. Bilhassa ponuda ve tatlı rakı gibi törenlerde, genç nesil kızlar büyüklerinden önce taklit yoluyla kendiliğinden türküler ve bunların belirli ortamlardaki söyleniş biçimlerini öğrenmekte; daha sonra ise, geleneksel tören ve eğlence kalıplarının genç kuşaklarca benimsenip sürdürülmektedir.

[227] Örnek olarak tarafımızca derlenen ve Ek-1 Türküler'de verilen "Vatan", "Çöşmä" türkülerini gösterebiliriz.

Günümüzde bu geleneksel kalıbın devam etmesiyle birlikte, Gagauz türküleri söyleme geleneği yerini, zamanla Rus türkülerin söylenmesi aldığı görülmektedir. Bu önemli değişime rağmen, sözü geçen törenlerle birlikte, düğün törenleri, köy ve şehir şenlikleri ortamlarında genç kuşak Gagauzlar, eğlenmenin, nasıl ve ne şekilde, hangi davranış kalıpları çerçevesinde mümkün olacağını öğrenmektedir.

7. Gagauz türkülerin temel işlevlerinden biri, günümüzde ise en önemlisi, eğlence ve eğlendirmedir. Gagauzlar çoğunlukla eğlence amaçla türkü söylüyor ve dinliyor olmasıyla birlikte, türküler sadece basit birer eğlence formu olarak düşünülemez. Türküler, kültüre ilişkin pek çok ayrıntılı bilgiyi yansıtırlar (Bascom 1965:290, aktaran Mirzaoğlu 2003:69). Gagauz toplumunun her yaştan, her kesimden, her gruptan ve cinsten katılan günümüzdeki düğünlerle herhangi bir vesileyle düzenlenmiş olan şenliklerde hoş vakit geçirmek için toplanan halka, özel gruplar tarafından çoğunlukla eğlenceli türküler söylenmektedir. Genellikle dinlemek için söylenen bu türküler icra bağlama göre oyun havası olabilmektedir. Söylenen bu türküler eşliğinde Gagauz Türkleri halk dansları oynamaktadırlar. Ancak, eski dönem düğünlerde ve günümüzdeki sadece kadınların katıldığı etkinliklerde icra edilen türküler arasında acıklı ezgilerle icra edilen türküler, insanlara ritmik bir eğlenme imkânı vermez. Bu türküler insanlara psikolojik boşalım, rahatlama fırsatı vererek, ikincil bir işlevi de yerine getirmektedir.

8. Türküler, eğlendirme işlevleriyle kültürel bir rol üstlenirken, aynı zamanda icra edildikleri sosyal ortamda sosyolojik ve sosyo-psikolojik işlevleri de üstlenmektedir. Türkülerin icrası hem icrada bulunanı, hem de icrayı dinleyeni psikolojik bağlamda rahatlatıcı, güven verici, telkin edici, motive edici ve caydırıcıdır. Örneğin; ağıtlarda, kişi duygularını türküye döktüğünden rahatlar; ninnilerle çocuk, sakinleşir ve rahatlar vs.

Gelenek, icra ortamlarına katılanların sosyalleşme sürecine katkıda bulunurken, esasen müzik icrası, genelde cinsiyete bağlı davranış kalıpların öğretilmesine ve toplumsallaştırılmasında temel bir araç olarak görülmektedir (Stokes

1998:143, aktaran Mirzaoğlu 2003:69). Gelenek, sosyal ortamlarda, ilişkileri ve rolleri de belirleyici ve pekiştirici bir işlev görmektedir. Örneğin, ponuda töreninde ilk söylenen türküler, bebeğin vaftiz annesi adına söylenmektedir. Eski dönem düğün ziyafetlerinde ilk söylenen türküler sağdıç adına söylenmekteydi; daha sonra ise, bütün düğüne katılanlar teker teker “sırayla” türkü söylemekteydi. Söylenen bu türküler solo olarak başlamasıyla birlikte, diğer türkücülerinin de katılmasıyla koro olarak devam etmekteydi (Çavdar 2006; Dragan P. 2006).

Günümüzde ponuda, küçük pita, kırmızı rakı törenlerinde de bazı türküler icracı tarafından tek başına solo olarak söylenirken, birçoğu; bir icracı tarafından başlatılarak ve birçok kişi bu icraya katılarak icra edilmektedir. Ancak hep birlikte icra edilen bu icra tam bir koro değildir. Bu icrada; bir kişinin öncülünde, icraya katılarak türkü söyleyen diğer kişiler vardır. Türkünün icra edildiği ortamda bulunan herkes düzenli bir şekilde icraya katılmaz. Türküyü söyleyen veya türküyü başlatan, bir süreliğine o ortamın lideri durumuna gelmektedir. Herkes o anda bu doğal liderin yönetimindedir. İcracı isteğine göre, türküyü uzatarak veya da başka bir türküyle devam ederek liderlik konumunu sürdürebilir. Bir başka icracı, icrasına başladığında liderlik konumu o icracıya geçmektedir.

Gagauz türkülerini iyi bilen kişinin mevcut ortamdaki hakimiyetinin ve saygınlığının ölçüsü, o ortamda bulunanlar içinde aynı kabiliyete sahip başka kişilerin ne ölçüde bulunduğuna bağlıdır. Türkü söylemede en başarılı kişiye, türkü söylemeye devam etmesi istenmektedir. Bu durumda da icracının türkü darcığı da önem kazanmaktadır. Zengin türkü darcığına sahip olan icracılar, ön planda tutulmakta ve toplum tarafından tanınmaktadır. Türkülerin icra ortamında dinleyici konumda bulunan kişiler; icracıları dinlemekle onlara destek vermek, saygı ve takdir duygularını göstermek gibi rollerini üstlenmektedirler. Dolaysıyla, türkülerin icrası, belirli bir süre içindeki ilişkilerin belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Böylece, ponuda, tatlı rakı gibi kadın toplantıları bu geleneğin yaşadığı sosyal ortamlar olduğunu söylemek mümkündür.

Türküler, ortak tarihî geçmişin ve kültür birikiminin ifadesidir. Türküleri icra eden ve dinleyen bir topluluğun sosyo-psikolojik açıdan da uyum ve uzlaşma içinde olması (Lomax 1968:118, aktaran Mirzaoğlu 2003:70) söz konusu icra ortamlarında gözlenebilir bir işlevdir.

9. Folklorun temel işlevleri arasında sayılan baskı altında tutulan isteklerin ifade edilmesi işlevi (Bascom 1965:290, aktaran Mirzaoğlu 2003:70) türkü söylemenin de işlevini oluşturmaktadır. Etnomüzikoloji araştırmaları hayal kırıklıkları, bilinçaltı fanteziler, toplumsal baskılar ve iç çelişkilerin neden olduğu sıkıntılardan kurtulmanın türküler ile mümkün olduğu üzerinde durmuştur (Lomax 1968:294-299; Merriam 1964:208, aktaran Mirzaoğlu 2003:70). Türkü metinleri, bir kültüre özgü geçerli davranışları ve değerleri gösterirken, aynı zmanda psikolojik özgürlük mekanizmalarını da yansıtır (Merriam 1964:208, aktaran Mirzaoğlu 2003:70).

Gagauz türkülerinde, çoğunlukla da manilerde, günlük konuşmalarda yer alması mümkün görünmeyen ifadelere rastlamak mümkündür. Böylece türküler, duygusal boşalıma imkan vererek, bu psikolojik işlevi gerçekleştirmektedir.

10. Türkülerin bir başka işlevi de, diğer “sözlü sanat” ürünleri gibi, sanat yaratımına imkân verir ve bu suretle estetik zevk ihtiyacını karşılar (Bascom 1965:290; Merriam 1964:223, aktaran Mirzaoğlu 2003:70). Türkülerin icrası özel bir kabiliyet ve tecrübe gerektirmektedir. Türkülerin yaratımı da dikkate alındığında, onların bu işleve sahip olduğu kolayca anlaşılacaktır. Eski dönemlerde çoğunlukla irticalen söylenen türkü ve manilerde bu işlev ön plana çıkmaktaydı. Günümüzde, özellikle de sevda türkülerinin ezbere, “doğru metine” bağlı olarak söylenmesinden dolayı, bu işlev arka plana itilmiş olmasıyla birlikte, tamamen yitirilmiş değildir. İcra edilen türküler, sanat ve edebiyat anlamında estetik yetiği geliştirmektedir. Ayrıca, türküler; günümüzde yaratılan yeni hi-pop ve popüler tarzda şarkılara hem melodi açısından, hem de şiir yapısı açısından kaynaklık etmektedir.

Sonuç olarak, türkü söyleme geleneği, esasında icra bağlamında eş zamanlı ve iç içe geçmiş bütün bu işlevlerle, kültürel değerlerin devamlılığını sağlamaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. DEĞERLENDİRME

Balkanlarda Osmanlı idaresi altında yaşayan Gagauz Türkleri, XVIII. yüzyılın sonunda ve XIX. yüzyılın başında Basarabya'ya göç etmiştir. Basarabya'ya yerleşmelerinden itibaren, Gagauz Türkleri burada dört farklı yönetim altında yaşamak zorunda kalmıştır. Gagauz Türkleri toplumunda yaşanan sosyo-kültürel değişimler karşısında Gagauz kadınının toplum ve aile içindeki konumuyla fonksiyonlarında ne gibi değişmelerin olduğunu tespit etmek ve kadının bu bağlamda söylediği türküleri incelemek bu araştırmanın temelini oluşturur. Araştırmanın ortaya koyduğu bulgular üzerine vardığımız sonuçları aşağıda değerlendirmeye çalışacağız:

1. Gagauz Türkleri toplumunun geçiş törenleri, gelenek ve görenekleri zaman boyutu içersinde XIX. yüzyıldan günümüze dek irdelenmiştir. Bu nedenle ortaya çıkan araştırma bulgularının, geçiş törenleri ile uygulamaların değerlendirilmesinde katkıda bulunacağı beklenmektedir.

2. Araştırma, Ortodoks Hıristiyan olarak tanınan Gagauz Türklerinin dinî inançlarının geleneksel inançları ile karıştığına dair tespitler ortaya koymaktadır. Bundan dolayı, Gagauzların eklektik bir karakter arz eden inanç sistemleri ile ilgili bulgular, Gagauzların inanç sistemi ile ilgili yapılacak yeni çalışmalara yardımcı olabilir.

3. Gagauz toplumunda, kadınının rolünde ve işlevlerinde, ekonomik ve toplumsal kalkınma ile birlikte değişimler yaşanmıştır. Araştırmamız, bu sosyal değişmeleri kapsadığından dolayı, Gagauz toplumunda

meydana gelen modernleşme eylemlerinin tespitinde yardımcı olacaktır, kanısındayız.

4. Toplumsal kurumların önemli bir boyutunu oluşturan aile kurumunun zaman boyutu içersinde iki yüz yıl içindeki değişimi bu araştırmada incelendiğinden dolayı, ortaya çıkan bulgular, hiç şüphesiz, aile kurumu ile ilgili yeni çalışmalara yardımcı olacaktır.

5. Gagauz kadını bir kültür taşıyıcısı ve yaratıcısıdır. Bu nedenle onun geçiş törenlerdeki, bayramlardaki işlevleri ve yaratıcılığı, söylediği türküler üzerinde durulmuştur. Araştırmanın bu konuda ortaya çıkardığı bulgular, kadın ile ilgili yapılacak yeni çalışmalara yardımcı olabilir.

6. Gagauz Türkleri ile ilgili araştırmaların bütünleştirilmesinde ve değerlendirilmesinde bu araştırmamızın yararlı olacağına inanıyorum.

Araştırmada Gagauz kadınların rolleri ve işlevlerini, söylediği türküleri en iyi şekilde anlayıp inceleyebilmek için performans teori, sözlü kompozisyon teorisi ve işlevsel teorinin bakış açıları ve çözümleme yöntemlerinden yararlanılmış; gözlem ve mülakat tekniği kullanılmış; konuyla ilgili olabildiğince objektif sonuçlara ulaşabilmek için anket uygulaması yapılmıştır. Anket; basit rastlantı örneklem sistemiyle seçilmiş ve Gagauz Yeri köyleri ile şehirlerinde yaşayan 190 kişiye uygulanmıştır.

Gagauz Yeri'nde uygulanan geçiş törenlerine, bayram törenlerine katılarak, halkın gelenek ve görenekleri, kadınların rolleri ile işlevleri, söylediği türküleri doğal ortamda tespit edilerek gözlemlenmiş; bazı durumlarda fotoğraflar ile video görüntüler alınmıştır. Ancak bu törenlere doğal ortamda katılabilmek sadece birkaç yerleşim yerinde yapılabildiğinden, diğer yerleşim yerlerindeki törenlerle ilgili bilgiler daha çok kaynak kişilerden derlenmiş, doğal ortamda gözlem yapılamamıştır.

Yapılan gözlemlerde kılavuz kişilerin yardımıyla da belirlenmiş olan kaynak kişilerle mülakatlar yapılmıştır. Mülakatlarda, kaynak kişilerden doğal ortamda tespit edilen ve dijital kayıt cihazıyla kayda alınan türküler, bir de yapay ortamda kayda alınmıştır. Bu türküler yazıya aktarılarak aralarındaki fark tespit edilmiştir. Ancak doğal ortamlarda gözlem yapılamayan yerleşim yerlerinde türkü derlemeleri sadece yapay ortamda derlendiğinden, bu fark tespit edilememiştir.

Kaynak kişilerin arasında bir yaş sınırlaması yapılmamış; gelenek görenekleri bilen, türkü söyleyen veya dinleyen bir yaş, meslek, eğitim ve cinsiyet grubundan olanlardan derlemeler yapılmıştır.

Balkanlar'dan Basarabya'ya göç eden Gagauz Türkleri, kendi maddi ve sözlü kültürünü beraberinde getirmiştir. Basarabya'da yaşadıkları süreç içersinde hem birlikte yaşadığı Moldovan, Rus, Bulgar, Ukrayna haklarından, hem de yaşadıkları coğrafyadan etkilenerek Gagauz Türklerinin kültürü değişime uğramış ve Basarabya'da kendilerine özgü yeni bir kültürel yapı şekillenmiştir. Balkanlardan beraberlerinde getirdikleri sözlü kültürün üzerine Basarabya'da yenilerini ekleyerek, Gagauz Türkleri kuşaklar boyunca kültürel değerleri aktararak günümüze kadar getirmişlerdir. XX. yüzyılda yaşanan hızlı toplumsal değişme, kentleşme ve sanayileşme Gagauz Türklerinin kültürünü derinden etkilemiştir. Bu etkilenme bilhassa Sovyetler döneminde çarpıcı boyutlara ulaşmıştır.

Sovyetler dönemi öncesi, özellikle de elektriğin olmadığı dönemde Gagauz Türkleri akraba ve tanıdıklarının bir birlik olma, vakit geçirme ihtiyaçlarıyla uzun kış geceleri "pirdyanka"lara, yaz günleri "horu"lara toplanarak bir araya geldiklerinde, vakti geçirmek için yaptıkları el işleri, eğlenmek için söyledikleri türküler, oluşturulan bağlam ve yüklenilen işlevle birlikte, önemli bir sosyal bağlam ve yaygın bir eğitim aracı olmuşlardır. Pirdyankalarda kadınların sergilediği duruşları ve yaptıkları el işleriyle, söyledikleri sözlü kültür ürünleriyle, genç nesle örnek teşkil etmekte ve onları eğitmekteydi. El işleri yapan kadınlar, genç kızların iş öğrenmesi, geleceğe hazırlanmasını sağlamaktaydılar. Bu toplantılarda söyledikleri türkü, mani, fıkra gibi sözlü kültür ürünleriyle, kadınlar

genç nesli eğitmekte, yaşama hazırlamakta, onlara kültürü ve toplumsal değerleri aktarmak suretiyle toplumun bir parçası olmayı öğretmekteydiler.

Bahar ve yaz aylarında yapılan horularda eğlenmek için toplanan tüm halk, halk danslarını oynar, gençler mani atışır, birbirleriyle tanışırlardı. Hoş vakit geçirmek ve eğlenmek için toplanılan horularda, aynı zamanda da toplumsal değerler, halk dansları, sözlü kültür ürünleri büyüklerden küçüklere geçerek aktarılmaktaydı.

Hızlı toplumsal değişme öncesi Gagauz Türkleri hoş vakit geçirmek, eğlenmek için toplandıkları pirdyanka ile horulardan başka geçiş törenlerinde, imece usulü çalışmalarda bir araya gelerek, aralarında tanışır, mani atışır, türkü söyler, toplumsal değerleri aktarırlardı. Bu tür toplantılarda Gagauz kadını üzerine büyük roller ve işlevler düşmekteydi. Kadının bu toplantılarda eğitici, toplumsal değerleri aktarıcı, gelenek ve görenekleri taşıyıcı ve yaşatıcı işlevleriyle birlikte, gençlerin tanışma durumunu kontrol altında tutma işlevi de Gagauz kadını işlevleri arasındaydı.

Sovyetler döneminde devletin uyguladığı politika ve sosyo-ekonomik şartların değişmesiyle Gagauz Türklerinde pirdyanka ve horu gibi toplantılar yapılmaz, geçiş törenlerinden de birçok tören uygulanmaz olmuştur. Bu değişimi, Gagauz Türklerine kitle iletişim araçların ulaşması da büyük ölçüde etkilemiştir. Gagauz erkekleri ile kadınları devlet iş yerlerinde mesailerini tamamladıktan, evdeki işlerini hallettikten sonra katıldıkları bol sohbetli ve türkülü gece toplantılarının yerini, televizyon seyretmeleri almıştır.

Sovyetler Birliği'nde yaşanan hızlı toplumsal değişme Gagauz gençlerinin tanışma ve evlenme biçimlerini de etkilemiştir. Gagauz gençleri, kendi aralarında tanışır, birbirlerini sever ve "anlaşarak evlenir" olmuştur. Eski dönemlerde gençlere eş bulma, gençleri araştırma ve bunları birbirlerine isteme gibi işlevleri Gagauz kadını Sovyetler döneminde kaybetmiştir.

Gagauz Türklerinin eğitim seviyesinin yükselmesi ve meslek sahibi olması ile birlikte, eş seçiminde millet, din gibi unsurlar hiçbir engel teşkil etmiyor olmuştur. Gagauz Türklerinin milletlerarası evliliklere çok açık olmasıyla birlikte, Gagauz kızları, Gagauz erkeklerine göre daha az karışık evlilikler yapmaktadır. XX. yüzyıla kadar Gagauz kızlarının ortalama evlilik yaşı olan 17 yaş, yaşanan sosyo-kültürel değişimler sonucunda günümüzde 22'ye çıkmıştır.

Araştırmamızda, Gagauz Türklerinde Sovyetler döneminde yaşanan sosyo-kültürel değişimler sonucunda birçok âdetin işlevlerini yitirip yapılmamaya başlamasıyla, Gagauz kadınının da bu âdetlerde eski dönemlerde aldığı rol ile işlevleri kaybettiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, günümüzde yapılan geçiş törenlerinde Gagauz kadınını çok önemli olan ve erkeklerden daha fazla olan rollere ve işlevlere sahiptir. Gagauz kadınlarının günümüzde yapılan geçiş törenlerinde XIX. yüzyıla nispeten daha aktif rol aldığı görülmüştür.

Gagauz Türkleri toplumunda yaşanan sosyo-kültürel değişimler, geçiş törenlerinden en çok düğün törenlerini etkilemiştir. Eski dönemlerde mutlak şekilde yapılması beklenen âdetler, işlevliğini yitirerek bu yaklaşımı da kaybetmiştir. Birçok âdet tamamen uygulamadan kalkarken, bunların bazıları deformasyon geçirmiş ve farklı zamanlarda, başka törenler içinde yapılmaya başlanmıştır. Yapılan törenlerde uygulanan âdetlerin başlangıçtaki amaçları uygulayanlar tarafından unutulmuş; uygulanması ise, "âdet yerini bulsun" yaklaşımıyla yapılmaktadır.

Günümüzde Gagauz düğün törenleri, XIX. yüzyılda olduğu kadar olmamasıyla birlikte, birçok büyüsel uygulamalar ile doludur. Bu büyüsel işlemler genellikle kötü ruhlardan korunmak, saadeti, doğurganlığı veya bereketi sağlamak amacı ile yapılmış olmasıyla birlikte, uygulamaları yapanlar bu amaçları bilmemektedir. Yapılan uygulamaları Gagauzlar bir hurafe, boş inanç olduğunu kabul etmelerine rağmen, yaşlı kadınların baskısıyla "ne olur, ne olmaz" diyerek bir tedbir olarak yapmaktadırlar.

Gagauz düğün törenlerinde yapılan büyüsel uygulamaların “hayvancılık” ve “tarımcılık” gelenekler kompleksinden olduğunu söylemek mümkündür. Gagauzların göçebe hayatından kalan inanç ve geleneklerine, yerleşik hayata geçmeleri ile tarımsal kökenli inanç ve gelenekler de eklenmiştir.

Gagauzlarda hayvancılık kökenli geleneklerinden en çok göze çarpanları koyun, koyun postu ve eti ile yapılan uygulamalardır. 1950’lere kadar Gagauz düğünlerinde yapılan koşular, düğün törenleri boyunca kullanılan atlı hizmetçiler de göçebe Türk geleneklerinin kalıntısı olduğu kanaatindeyiz.

Gagauz düğün törenlerinde kaniskanın kullanımı önemli yere sahip olduğu görülmüştür. Kaniska, kolaç ve söğüş piliçten oluştuğundan bunları ayrı ayrı ele almak mümkündür. Gagauz düğün törenlerin büyüsel uygulamalarında kolaçların kullanımı çok fazla olduğu görülmektedir. Törenlerde kolaçların kullanımı V. S. Zelençuk’un (1959:35) görüşüne katılarak, kadim zamanlarda Tanrılara yapılan ekmek kurbanlarının kalıntısı olarak görmekteyiz. Gagauz düğün törenlerinde hem kolaçla birlikte, hem de ayrı olarak, söğüş ve canlı şekilde piliçlerin kullanılmasını da; Tanrıları merhamete getirip genç çifte saadet, bahtiyarlık sağlamak için yapılan kurbanların kalıntısı olarak görmek mümkündür.

Gagauzlarda tarımsalcılık kökenli büyüsel uygulamalarda evlenen çiftin doğurganlığını, bereketini, saadetini sağlamak için yemiş, elma, üzüm, ceviz, buğday, darı, un, bal, rakı, su gibi ürünler kullanılmaktadır.

Gagauzların düğün törenlerinde kötü ruhlardan korunmak için yapılan bir dizi büyüsel uygulamalar eskiden beri yapılmaya devam etmektedir. Maşa üzerine basılıp geçilmesi, ateşin, mumların, eşiğin kullanımı vs. kötü ruhları ürkütmek, korkutmak için ve gelinle damada yaklaşmalarını önlemek için yapılmaktadır.

Gagauzlarda bayrağın, saçının eşik üzerinde yapılması, hediyelerin eşikte veya eşiğin yanında verilmesi ve damat gerdeğe girerken eşikte ensesine, sırtına vurulmasından yola çıkarak, Gagauzlarda günümüzde unutulmuş olmasıyla

birlikte, önceleri eşikte hami ruhların bulunduğu inancı mevcut olduğu ve bu uygulamalarının eşikte hami ruhların olduğu inancının kalıntıları olduğu söylenebilir. Gagauz Türkleri hayatın önemli anlarında, yeni bir devreye girmeden, evin içi ve dışı arasında sınır olan eşiğe büyülü anlam yüklemekte ve birçok büyüsel pratikler uygulamaktadır.

Gagauz Türklerinin düğün törenlerinde yapılan birçok geleneğin kökenleri anaerkil ve anaerkillikten ataerkilliğe geçiş dönemine dayandığını söylemek mümkündür. Kızların kaçkın gitmesi, gelinin düğünden sonra ana evine belirli bir süre kalmak için gelmesi, fentsälerin yapılması, nişanlı kızın oğlan tarafından akşam ziyaretlerin yapılması, fidye istenilmesi, nişanlanmış oğlanı "tebrik" edilmesi, gerdeğe girerken damada vurulması, gelinin nişan elbisesini, gelinliğini giymek istememesi gibi âdetlerin kökenleri bu geçiş dönemine dayandığı kanaatindeyiz.

M. Eröz'ün (1990:241) de vurguladığı gibi, bütün Tük düğünlerinde, sembolik savaş unsuru ile gerçek barış unsuru yan yana görülür. Gagauz düğün törenlerinde sözü geçen unsurları düğün bayrağı kullanma, ağırlık isteme, gelin kapma, gelini damat tarafı akrabalardan, damattan saklama, kapı parası, toprak bastı parası, isteme, su ile yol kesme vs. geleneklerinde görmek mümkündür. Gelin almaya damat tarafının kalabalık bir alay ile gelmesi, gelin alma töreni sırasında kız tarafının damat tarafına türlü güçlükler (günümüzde bu güçlükler oyun havasında yapılmış olması ile birlikte) çıkartması da, savaş unsurları olarak görmek mümkündür. P. Boratav'a göre (1994:186–187), bütün bu görenekler, savaşla, zor kullanarak yabancı topluluklardan kız alma töresinin bir artığı, bir anısı olmalıdır. Gagauzlarda gelini almaya gelen düğün alayını gelin evine almadan, her iki tarafın da birer zincir şeklini oluşturup karşılıklı oynamaları ve damat tarafı zincirinin gelin evine girmeye çalışması, gelin tarafı zincirinin ise, buna izin vermemesi, daha sonra her iki tarafın da birlikte horu oluşturup oynaması savaş ve barış unsurların ne kadar yan yana olduğunu göstermektedir.

Gagauz Türklerin düğün törenleri farklı dönemlere ait gelenek, görenek ve inançlarının karmaşık, iç içe geçmiş şeklinden oluştuğunu söyleyebiliriz. Yüzyıllar boyunca teşekkül edilen düğün gelenek ve görenekleri içlerine birçok kültürün unsurlarını almıştır. Gagauzlarda diğer geçiş törenlerinden farklı olarak yeniliklere, değişime çok açık olan düğün törenleri, geçirdiği birçok değişime rağmen, Tanrılara kurban verme ritüellerin kalıntısı olan gelenekler, kötü ruhlardan korunmak için ve çiftin bereketini, saadetini etkilemek için yapılan âdetler, bazı durumlarda anlamı değişmiş olması ile birlikte, uygulanmaya devam etmektedir. Bunların uygulanmaya devam edilmesinde Gagauz kadınların rolü çok büyüktür.

Yaşı ilerlemiş Gagauz kadınları, genellikle törenlerde gelenek ve göreneklerin nasıl yapılacağını göstererek, öğreterek eski âdetlerin uygulanmasına ön ayak olmaktadırlar. Yaşı ilerlemiş kadınlar, geniş aile yapısına sahip ailelerde, akraba ilişkileri daha sıkı olan köylerde, akraba ilişkilerinin kopuklu olduğu şehirlere nispeten, daha çok törenlerin akışına müdahale ederek gençlerin gelenek ve görenekleri atlamalarına izin vermemektedirler. Bunları yapmakla da, gelenek taşıyıcı, yaşatıcı ve eğitici işlevlerini üstlenmektedirler. Genç yaştaki Gagauz kadınları ise, diğer ülkelerde, halklarda veya şehirlerde gördükleri yeni düğün âdetlerini, kendi düğünlerinde yapmalarıyla yenilikleri uygulama işlevini görmektedirler.

Gagauz Türklerinde düğünlerin hiçbir aşaması kadınsız geçmez. Düğün törenlerinin her adımında kadınlar yer almaktadırlar. Kadınlar, erkeklerin yanında birer yardımcı olarak değildir. Tam tersi kadınlar töreni organize eder, kimin ne yapacağını belirterek yönetir, erkekler ise gereken malzemeleri temin ederek, düğün ziyafetinin geçeceği mekânı hazırlayarak kadınlara yardımcı olma mahiyetindedirler. Böylece, kadınların yönetici işlevini üstlendiklerini de söylemek mümkündür. Çingene gezme sırasında, kırmızı rakı töreninde, düğün konuşka sırasında vs. genellikle kadınlar tarafından uygulanan oyunlarla, kadınlar yaratıcılıklarını ortaya koymaktadır.

Gagauz Türklerinde toplumun temel birimi olan ailenin kuruluşu, başından itibaren gelenek ve görenekler doğrultusunda gelişen bir süreç olmaya devam etmektedir. Gagauzlarda evliliği, öncelikle kadın ile erkeğin müşterek bir hayat kurmasının toplumsal onay alınmasıyla ortaya çıkan ve "kutsal" kabul edilen bir müessese olmaya devam ettiğini de görmek mümkündür. Evliliğin toplumda kabulü için dini ve resmi nikâhların yeterli olmadığı, düğünün yapılması gerektiğini görülmektedir.

XIX. yüzyılda ve XX. yüzyılın ilk yarısında Gagauz Türklerinde, diğer Türk ve komşu halklarında olduğu gibi gebelik, doğum ve doğum sonrası kırk günlük dönemi ile ilgili bir dizi âdet, pratik ve inanç mevcut iken, 1950'lerden itibaren hem tıbbın gelişmesiyle, hem de Gagauzların eğitim seviyelerinin yükselmesiyle, bu âdet, pratik ve inançlar büyük değişime uğramıştır. Bunlardan bazıları şeklini değiştirip varlığını sürdürmeye devam ederken; bazıları ise, unutulmaya yüz tutmuştur. Gagauzların doğum folkloruna ait pratik ve inançlar, sihrî bir temel üzerine kurulmuş olduğunu, işlev özellikleri bakımından ise, dünya ölçüsünde bir benzerlik arz ettiğini söylemek mümkündür. Rasyonel temelli pratikler ise, günümüzde hem doktor tavsiyesi hem de büyük anne tavsiyesi olarak varlığını sürdürmektedir. Günümüzde uygulanan doğumla ilgili âdet ve pratiklerin temel işlevi, bebeğin ve annenin sağlığını sağlamak, onları kötü ruhlardan korumaktır.

Doğum ile ilgili bütün âdet ile pratikler, kadınlar tarafından yapılmakta ve yaptırılmaktadır. Böylece, bu âdetlerin ve pratiklerin sürdürülmesinde kadının büyük rolü mevcuttur. Kadın; hem gelenek taşıyıcı, hem kaybolan geleneklerin oluşturduğu boşlukları yeniliklerle doldurarak, yaratıcı işlevleriyle karşımıza çıkmaktadır. Kadınlar doğum öncesi, doğum, doğum sonrası yapılan pratik, âdet ve törenlerinde gösterdikleri komunikatif özellikleriyle eğitici, rahatlatıcı, koruyucu gibi işlevleri üstlenmektedirler.

Çalışmamızda, Gagauzlarda 1950'li yılara kadar, doğum ve doğum sonrası yapılan pratik, âdet ve törenlerde ebe kadınının çok büyük rolü ve birçok işlevi olduğu tespit edilmiştir. Zamanla, geleneksel ebe kültürü ortadan kalkarak,

ebenin yaptığı “ayrılma” işlevlerini (bebeğinin göbeğin kesilmesi, memeden ayrılması gibi) hekimler üstlenmiş durumundadır. Doğum yapılan kültürel ortamının değişmesi ile, bir takım inançlar, bunlara bağlı uygulamalar da, etkinliklerini kaybetmiştir. Bununla birlikte, doğumun artık hastanelerde yapılmasıyla, esas doğum ile ilgili âdetlerinin tamamen yok olmasından söz etmek çok yanlıştır. Bu âdetlerin bazıları unutulup uygulamadan kalkmış olmasıyla beraber; birçok âdet, şekil değiştirerek var olmaya devam etmektedir.

Eskiden beri süregelen pratiklere başvurulmasında, yaşı ilerlemiş Gagauz kadınlarının rolü çok büyüktür. Genç kadınların ise; yeniliklere yaşlı kadınlarla erkeklerden daha açık olduğundan, yenilikleri taşıyıcı işlevi ile ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla, geniş aileye sahip olan veya akraba ilişkileri daha sıkı olan köy kesiminde yaşayan Gagauzlarda, eskiden beri süregelen pratik, âdet ve törenlerin uygulandığını görmek mümkündür. Genellikle, çekirdek aileye sahip olduğu ve akraba ilişkileri daha kopuk olduğu şehirlerde ise, sosyal normların yaptırım gücünün azaldığını söyleyebiliriz.

Küçük pita, büyük pita, kumatriya vs. gibi törenlerin temel işlevi, çocuğun aileye ve topluma kabulü olduğu görülmüştür. Yüzyıllardan beri süregelen doğum ile ilgili âdet ve törenler, zamanla yapılan sosyo-kültürel değişimler sonucunda değişime uğramıştır. Bu âdet ve törenler; zaman zaman dinin, devlet politik düzeninin baskıları altında kalarak, geçirdiği deformasyonlara rağmen, temel işlevini yitirmemiştir. Devlet politik düzenine ters gelen âdet ve törenleri ortadan kaldırmak için düzenlenen yeni törenler; şehirlerde bir süre yapılırken, daha muhafazakâr olan köy kesiminde, çok kısa bir süre devam ettikten sonra, yapılmamaya başlamıştır.

Gagauz Türklerinde uygulanan doğum ile ilgili âdet ve törenler; büyüsel inanç ve bunlara bağlı uygulamalarla, koruyucu etkisi olduğu inanılan pratiklerle yüklüdür. Gagauzlarda, çocuğun sağlığı ve kısmeti için, aile büyüklerinin (ki genellikle de kadınlarının) baskısıyla, her şeyin “sırasınca” olmasına dikkat edildiği görülmektedir. Bu baskı; geniş aile yapısına sahip ailelerde, akraba ilişkileri daha sıkı olan köy kesimlerinde daha belirgindir. Akraba ilişkilerinin

daha kopuk olduğu şehirlerde ise, aile içi işlerine akrabalarının pek fazla karışamadıklarından, bu baskı fazla hissedilmemektedir.

Büyüsel uygulamalarının işlevleri ne olduğu, halk arasında zamanla unutulmuş olmasına rağmen, bu uygulamalar “öyle lâzım” gerekçesi ile, bazen sadece bir eğlence olarak yapılmaya devam etmektedir.

Çocuğun hayatındaki kendisiyle ilgili yapılan ilk törenlere sadece kadınlar katılmaktadır. Bu tür törenlere erkeğin katılmasına tabu konulmasını, anaerkillikten kalıntılar olarak kabul etmek mümkündür. Kadınlar; törenleri organize ederek organizatör işlevini; eskiden beri süregelen doğum âdetlerini uygulayarak, gelenek taşıyıcısı ve yaşatıcısı işlevini görmekte; törenlere yeni eğlenceler katarak yaratıcılıklarını göstermektedirler.

1970’lerden beri, Gagauzların geçirdiği sosyo-kültürel değişmeler sonucunda, çocuk ile ilgili yeni âdetler, törenler oluşmuştur. Bazı âdetler ise, günümüzdeki teknolojinin, tıbbın gelişmesiyle birlikte manasını, işlevini kaybederek ortadan kalkmıştır.

Çalışmamızda Gagauzlarda, başka birçok Türk toplumunda da olduğu gibi, hayvanlar, ruyalar, nesneler, astronomi ile ilgili olan bazı belirtilerin ölümün bir işareti, bir ön belirtisi olarak kabul edildiği görülmüştür.

Yaşı ilerlemiş Gagauzların, özellikle de kadınların, ölüme hazırlık yapmaları dini inançları ve öldükten sonra da hiç kimseye “ağırlık” yapmamak istekleriyle bağlantılı olduğu tespit edilmiştir. Gagauz kadınlarının geleneğe uygun ve dini inançları doğrultusunda kendi hazırlıklarını yapmakla kalmadıkları, eşlerininkini de yapmaya çalıştıkları görülmektedir. Hazırlanması gereken tüm tabak, kaşık, mendiller vs. günümüzde, Gagauzlar tarafından dini inançlarıyla bağlantılı açıklamalar getirilmesiyle birlikte, bu inançların kökenleri Hıristiyanlık öncesine kadar uzanmakta ve “öteki dünyanın” bu dünyanın devamı olduğu, “oradaki” haytının buradaki alışılmış hayatın aynısı olduğu, ölenin aynı canlılar gibi eşyayla yiyeceklere vs. ihtiyaç duyduğu inancından kaynaklanmaktadır. Aynı

şekilde saçların, tırnakların toplanmasını Gagauz kadınları Hıristiyan inançların doğrultusunda yaptıklarını düşünmektedir. Bu geleneğin kökenleri de çok derindir ve Hıristiyanlıktan çok geleneksel inançlarla bağlantılıdır.

Maddi hazırlıklarının yanı sıra yapılan manevi hazırlıklar da, "öteki dünya"ya geçişi hafifletmek ve orada rahat etmek amacıyla yapılmaktadır. Manevi hazırlıklarının genellikle sadece kadınlar tarafından yapılması Gagauz kadınlarının Gagauz erkeklerinden daha inançlı olmalarıyla bağlantılıdır. Kadınlar, erkekleri manevi hazırlıkları yapmaya teşvik ederek hem yakınlarına gösterdiği ihtimamı dışa vurmakta, hem de dini inançları yayma fonksiyonunu görmektedirler.

Günümüzde Gagauzların kimin ne kadar yaşayacağını Allah'ın belirlediğine inandıkları tespit edilmiştir. Temelinde bu inanç evrenseldir. Genellikle Gagauzlarda bu inancın Hıristiyanlığın etkisiyle geliştiğini kabul edilmesiyle birlikte, bu inancın Gagauzlara Hıristiyanlık öncesi de yabancı olmadığını varsaymaktayız. Gagauzlarda eskiden beri bebeğin doğduktan sonraki üçüncü gece "Lohusacının" gelip bebeğin kaderini belirlediği inancı mevcuttur. Kanaatimizce, bu inanç eski Türklerin Umay inancının kalıntısıdır. Bu bilginin doğrultusunda, bir ilahi güç tarafından insanın ne kadar yaşayacağı belirlendiği inancı, Gagauzlara hiç de yabancı olmadığı görülmektedir. Günümüzde Lohusacı ile ilgili inancın zayıflamasıyla birlikte, kaderin Tanrı tarafından belirlendiği inancı kuvvetlenmiştir.

Çalışmamızda Gagauzların insan ruhu ile ölüm meleğini cisimleştirdiği görülmüştür. Gagauzların ölümden hemen sonra yapılan gelenek göreneklerinin birçoğu, ölen kişinin ruhu evde üç gün daha kaldığı ve kırk gün de etrafta dolaştığı inancıyla bağlantılıdır. Ölümden hemen sonra yapılan işlemler ölünün ruhunun kötülüklerinden sakınmayı amaçlamaktadır. Gagauzlarda tespit ettiğimiz ölünün çenesinin bağlanması, gözlerinin kapatılması uygulamaları, diğer Türk toplumlarında da yer almakta ve geleneksel Türk inancının devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ruhun kötülüklerinden korunmayı amaçlayan diğer uygulamalar ise, ölüm anında ruhun uçabilmesi için kapı, camların

açılması, ruhun yararlanması için mumların yakılması, su ile ekmek konulmasıdır. Bütün bu uygulamalar, ruhun dolaştığına ve aynı hayattayken olduğu gibi ışık, su ile ekmeğe ihtiyaç duyabileceğine inanıldığından yapılmaktadır.

Mum veya ateş yakma âdeti Gagauzlarda öleceği inanılan kişinin daha can vermeden uygulanmaya başlar ve bütün ölüm merasimleri, ölüyü anma törenleri boyunca da, uygulanmaya devam etmektedir.

Günümüzde Gagauzların ölüm merasimlerinde mumların, günlüklerin kullanılması dini inançların doğrultusunda yapıldığı düşünülmektedir. Oysaki Hristiyanlıkta olmayan ve Gagauzlarda yapılan mumlar ve ateş ile ilgili diğer uygulamaları da göz önünde bulunduracak olursak, Gagauzlara mum ve ateş ile ilgili inanç ve âdetlerin Hristiyanlıkla gelmediğini, bunların politeizm dönemlerinin kalıntıları olduğunu anlamak mümkün olur. Günümüzde Gagauzlarda bu uygulamaların neden yapıldığını sadece yaşlıların bildiği ve yapılmasını gerekli kıldığı inançlarının zayıfladığı tespit edilmiştir. Uygulamaların genellikle ölü evine yardım etmeye gelen yaşlı kadınlar tarafından yapıldığı, orta yaş ile genç nesiller ise bu uygulamaları sadece şekil olarak yapmaya devam etmeleriyle birlikte, uygulamalarının nedenlerini bilmedikleri de görülmektedir.

Ölüm gerçekleştiği evde Gagauzların 40 gün boyunca ölenin ruhunun eve gelebileceği inancıyla bağlantılı olarak evdeki aynaları örtmekte ve kapı üzerine flama asmaktadırlar. Gagauzların yas evine flama asılmasında, ölüyü mezara bayraklı arabayla götürülmesinde, eski Türk geleneklerinin devamı olduğu çalışmamızda görülmüştür.

Ölüyü gömebilmek için Gagauzlarda ölünün yıkanması, giydirilmesi ve ölü için cenaze ayininin düzenlenmesi gerek din, gerek geleneksel bakımından zorunlu olduğu tespit edilmiştir. Bu üç işlemin etrafında dinsel olanların yanı sıra, birçok geleneksel âdet ve inanma da kümelenmiştir. Kümelenen bu âdet ve inançlar Gagauzlarda yaygın olduğu gibi, başka Türk topluluklarında ve Gagauzların

komşu halklarında da yaygın olduğu tespit edilmiştir. Gagauzlarda eskiden var olan ölülerini şarapla yıkama âdeti, günümüzdeki Gagauzlar tarafından tamamen unutulmuştur.

Düğün tarihine yakın zamanda ölen gençlerin düğün kıyafetiyle gömülme geleneği devam etmesiyle birlikte, XX. yüzyıla kadar hem Avrupa’da, hem Asya'da uygulanan “ölüm-düğün” geleneğinin Gagauzlar tarafından neredeyse 1950’lere kadar uygulamasına rağmen, günümüzde unutulmuştur. Bu “ilkel” geleneğinin Gagauzlarda ve komşu halklarında nerdeyse XXI. yüzyıla kadar süregelmesinin sebebi, halk inancında öteki dünyayı bu dünyadaki hayatının devamı olarak tasavvur edildiğinden, ölenleri nasıl yemek, giyecek, para, vs. ile “göndermeleri” gerekiyorsa, aynı şekilde ölen bekâr gencin de sembolik olarak evlendirilmesi gerektiğine inanmalarında görmekteyiz. Bu inancın zayıflamasıyla birlikte, geleneğin de uygulamadan zamanla kalktığı görülmüştür.

Gagauzlar arasında tespit edilen, öteki dünyanın buradaki hayatın devamı olacağı, dolaysıyla alışılmış hayatının öteki dünyada da süreceği ve ölünün para, yiyecek ve eşyaya ihtiyaç duyacağı inancı, ölüleri giydirme, tabutlarına para, bazı yiyecekler ve eşyalar koyma geleneğinin sürdürülmesine sebep olmuştur. Gagauzların, öbür dünyada akrabalarına ölen kişinin mutlaka görüşüp söyleyeceği inancıyla, ölen kişi aracılıyla akrabalarına selam ve haber göndermeleri de, ölümden sonra hayatın devam ettiğine inanmalarını göstermektedir.

Gagauzlarda tabutun “ölünün evi” olarak kabul edilmesi de ölümden sonra bir hayatın mevcut olduğu inancıyla bağlantılı olduğu kanaatindeyiz.

Gagauzlarda karşımıza çıkan sapıtmalı mezar yapma geleneği çok eski Türk geleneğidir. Mezarda ölüyü “laam” (=sapıtma) adı verilen mekana koyma uygulaması, ise eski Türklerdeki ölünün yerini gizlenmesi geleneğin bir devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde bu gelenek unutulmaya yüz tutmuştur. Mezarda ölünün ayakları doğu, başı batı tarafına, yüzü doğuya

bakacak şekilde gömülmesi Gagauzların dinî inançları doğrultusunda yapılmaktadır.

Gagauzlar arasında tespit edilen ölünün etrafında daire şeklinde toplanıp ağıt yakma geleneği, geleneksel Türk dinindeki cenaze törenlerinin devamı olarak karşımıza çıkmaktadır. Söylenen ağıtlar, yaşanılan olay karşısında duyulan insancıl tepkilerinin birer belirtisi ve anlatımı olması ila birlikte, toplumsal amaç ve işlevleri açısından üzerinde durulduğunda, kişisel ve kolektif davranışları belirleyen, insanlar arasında dayanışma ve birliktelik bilincini yaratan sözlü ürünler olduğu görülmektedir.

Gagauzlarda ölü tek başına bırakıldığında, ölüye kötü ruhların musallat olacağı inancı mevcuttur. Bu inanç doğrultusunda, Gagauzlarda ölüyü bekleme âdeti yapılmaktadır. XX. yüzyıla kadar ölüyü erkekler beklerlerken, XX. yüzyıl ve günümüzde genellikle kadınların beklediği görülmüştür.

L. D. Loskutova'ya (1979:72) göre, ölüyü bekleme âdeti hortlak inancıyla bağlantılıdır. Zamanımız Gagauzlarda hortlak inancı neredeyse tamamen unutulmuş ve sözü edilen âdet ölüyü şeytandan korumak için yapılmaktadır. Burada, Gagauzların eskiden beri uyguladığı ölüyü bekleme âdetini uygulamaya devam etmeleriyle birlikte, uygulama gerekçelerinin din etkisiyle değiştiğini görmekteyiz.

Gagauzlarda tespit edilen ölü ağacı geleneği, ağaç kültü ile ilgili olan çok eski bir Türk geleneğidir. Sözü edilen gelenek, S. Kuroglu'ya (1980:100) göre, Gagauzların öteki dünyaya inanışları ile açıklanmaktadır. Bu geleneğin Gagauzların öteki dünyaya inanmalarıyla bağlantılı olmasıyla birlikte, eski bir Şamanist geleneğinin devamı olduğu da açıkça görülmektedir. Geçen yüzyılda Hakaslar kamı gömdüklerinde yere bir ağaç dikip o ağaca bütün eşyalarını asarlardı (Çobanoğlu 2001:34). Aynı işlemi XIX. yüzyılda Gagauzlar da yapmaktaydı. Günümüzde ise, gelenek bazı değişimler geçirerek bütün ağaç veya fidan yerine, ağacın parçası olan dal kullanılmakta ve eşyaları ağaçta

bırakmak yerine muhtaç birine bağışlanmaktadır. Mezar başında fidan dikme de bu geleneğin devamı olduğu kanaatindeyiz.

Gagauzların ölüm merasimlerinde demir kültü kalıntısı olan âdetler de mevcuttur. Bunların arasında ölünün üzerine makas, bıçak veya mıknatıs koyma, ölünün yıkanıp giydirildiği yere demir parçası bırakma, cenaze kaldırıldığında, cenazenin yattığı yere demir bir şeyler bırakma vs. gibi âdetler bulunmaktadır.

Gagauzların yas âdetlerini ele aldığımızda, bu âdetlerinin temelinde ölüler ile atalar kültü kalıntıları olduğu görülmüştür. Gagauz kadınları erkeklere nispeten, daha uzun süre yas tutmaktadır. Yas süresince yapılan kaçınmalar, eskiden beri aynı kalarak, neredeyse hiç değişime uğramamıştır.

Gagauzlar arasında uygulanan ölüyü anma âdetleri iki gruptan oluştuğu tespit edilmiştir. İlk gruba ölünün üçüncü, dokuzuncu, yirminci, kırkıncı günleri, altı ayı ve yıl dönümlerinde düzenlenen ölü yemekleri girirken, ikinci gruba Gagauzların halk takvimine giren bazı günlerde yapılan bağışlar, kurbanlar, mezar ziyaretleri ve düzenlenen yemek ziyafetleri girmektedir. Gagauzların uyguladığı ölüyü anma âdetleri genel hatlarıyla eski Türklerde yaygın bir uygulama olan *ölü aşı* geleneğinin devamı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gagauzlar arasında tespit edilen ölünün üçüncü, dokuzuncu, yirminci, kırkıncı günleri, altı ayı ve yıl dönümlerinde, halk takvimin bazı günlerinde kurban verme veya kesme ve yemek ziyafeti verme geleneği ölüler kültü ile bağlantılıdır.

Ölüler kültü ile ilgili olan ölü için kurban kesme geleneği, Gagauzlar tarafından unutulmuş olması ile birlikte; ölüler için canlı kurban verme geleneği, din adamlarının o kadar bu gelenekle mücadele etmesine rağmen, günümüzde de uygulanmaya devam etmektedir. Eski bir gelenek olan, defin öncesi kurban kesme geleneğinin Kırgızlarda “hudayı”, Yakutlarda “hayılga” denilen gelenekleriyle devam ederken (İnan 2000:183), Gagauzlarda mezar üzerinden kurban verme şeklini almıştır. Kanlı kurbanların yerini alan horoz, ördek, kaz,

eşya, kumaş, kapkacak şeklinde verilen kurbanlar gibi kansız kurbanlar ölüyü anma törenlerinde de verilmektedir.

Gagauzların halk takviminde ölüleri anma günlerinin çoğunlukla ilkbaharda olması da, ölüler kültü ile bağlantılıdır. Günümüzde bu inançlar unutulmuş olmasıyla birlikte, gelenekler uygulanmaya devam etmektedir.

Gagauzların eskiden beri uygulana gelen ve yapılması zorunlu olarak kabul edilen geleneklerden birini mezar taşı dikilmesi geleneği teşkil etmektedir. Gagauzlarda mezar taşının ölünün yılında dikilmesinden, dikilme töreninden sonra ölü adına yemek verilmesiyle ölenin en yakınlarının yaslarının sona ermesinden yola çıkarak, mezar taşının dikilmesi, ölünün ruhunun kontrol altına almaya yönelik olduğunu söylemek mümkündür.

Gagauzların geleneksel mezar taşların genel biçiminden, özellikle başı gösteren bölümünden, mezarda yatan kişinin kadın mı, erkek mi olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Gagauzlar, eski Türklerde olan mezar taşları geleneğini günümüze kadar getirmeleriyle birlikte, günümüzde, mezar taşları atölyelerinde "standart" şekilde taşların yapılması, geleneksel mezar taşları geçmişin kalıntıları şeklinde kalmasına sebep olmuştur.

Çalışmamızda ölüm merasimlerinde, ölüyü anma törenlerinde en önemli rol yaşlı Gagauz kadınlarının payına düştüğü tespit edilmiştir. Yaşlı kadınlar, "her şeyin usulünce" olmasını sağlamaya çalışırken, bütün işlemleri eski geleneklere göre yapmaları ve yaptırmalarıyla hem gelenek uygulayıcı, hem de gelenek taşıyıcı ve yaşatıcı işlevleri ile karşımıza çıkmıştır. Yaşlı kadınlar ölüm merasimlerinin akışına her an müdahale ederek hem orta yaş, hem de genç nesil Gagauzların eski gelenek göreneklerini atlamalarına izin vermeyerek, neler yapılması gerektiğini de göstererek eğitici işlevini üstlenmektedirler.

Kadınların ölüme kendi manevi hazırlıklarını yapmalarıyla birlikte, eşlerini de bu hazırlıkları yapmaya zorlamalarıyla, aynı anda çocuklarına "ben öldüğümde şu

veya bu şekilde yapın" talimatlarıyla geleneğe uymayı zorlayıcı işlevini görmektedirler.

Gagauz kadınları ölüm merasimlerin her aşamasında yer almaktadır. Kadınlar, ölüyü yıkar (yetişkin erkekleri hariç), giydirir, bekler, ağıtlar yakar, defin törenine katılır vs. Çalışmamızda, ölüm merasimlerinde, ölüyü anma törenlerinde kadının erkekten daha aktif rol aldığı açıkça görülmüştür. Kadın sadece fiziksel gücünün fazla kullanılması gerektiği yerlerde erkekten daha pasif rolü üstlenmektedir. Bununla birlikte, bu işlemlerde de kadın mutlaka yer almaktadır. Kadının, ölüm merasimlerinde aktif rol almakla yetinmediği, bu merasimleri organize ettiği ve yönettiği tespit edilmiştir. Ölüleri anma törenlerinde yapılan bazı uygulamalarda erkekler hiç yer almazken, bazılarında ise erkeklerin yaptıkları, kadınlarına yardımcı olma mahiyette iş olduğu söylenebilir.

Gagauzlarda ölüm ile ilgili inanış ve uygulamalarda genellikle geleneksel Türk inancı etkin bir rol oynadığı ve bu inanış ile uygulamalarının günümüzde de olmasında Gagauz kadınlarının etkin rolü olduğu görülmektedir.

Ölümü düşündüren inanışlar, ölünün çenesinin bağlanıp gözlerinin kapatılması, ölüyü yıkayıp ölüye elbise giydirilmesi, cenaze evine bayrak asılması, ölünün tabutla defnedilmesi, tabutun sapıtmaya konulması, yas, ruhu memnun etmek amaçlı yapılan ölüyü anma törenleri ve ruh tasavvurları geleneksel Türk inancıyla ilgili hususlardır. Diğer taraftan ölümle ilgili inanış ve uygulamalardan Hristiyanlık ve Zerdüştilik kültürün etkisi de bulunmaktadır. Defin işlemlerinde kullanılan araçların elden ele verilmemesi, cenaze evine komşulardan alınan eşyaların belirli bir süre bekletilerek iade edilmesi, cenaze defninden sonra cenaze töreninde yer alan herkesin ateş ve suyla arınması, cenaze alayı geçerken kapı ve camların kapatılması uygulamaları ile ölünün ruhunun üç gün sonra öbür dünyadaki ruhlar tarafından kabul edilmesi yönündeki inanış Zerdüştilik ile ilgilidir. Bununla birlikte, ölüm meleğinin Aziz Mihail'e dönüşmesinde, ölünün mutlaka papazın okuması gerektiğine inanılmasında, mezar kazılma şeklinde, mezarda ölünün yüzünün doğuya doğru çevrilmesinde, cenaze alayın başında haç ile kilise bayrakların taşınmasında, ölünün üzerine

ve mezara haç konulmasında Hristiyan kültürün etkin rol oynadığı görülmektedir.

Yaşanılan sosyo-ekonomik değişimler Gagauzların ölüm ile ilgili inanış ve uygulamalarında da küçük değişimlere yol açtığı görülmektedir. Ölüm merasimlerinde en fazla değişim Sovyetler Birliği döneminde yapıldığı gözlemlenmektedir. Bununla birlikte, geçiş dönemlerinden doğum ile evlenmeden farklı olarak, ölüm çevresinde kümelenen inanma, âdet, törenler daha az değişim geçirerek, oldukça çok eskiye bağlı kalmış ve Gagauzların en eski inanç, gelenek göreneklerini yansıtmıştır. Gagauzların ölüm ile ilgili inanış ve uygulamaları bir yandan hem coğrafi, hem din açısından aynı konumda olan komşu halklarla benzerlik gösterirken, diğer yandan da kökenleri aynı olduğu halklarının âdetleriyle büyük benzerlikler göstermektedir.

Gagauz kadınlarının ölüm merasimlerin her aşamasında yer alarak, üstlendiği roller ve işlevlerle erkekten daha aktif olduğu anlaşılmaktadır.

Gagauzların büyük çoğunluğunu oluşturan Ortodoks Gagauzların Hristiyanlığı eklektik bir karakter arz etmektedir. Bu Hristiyanlık içinde İslam öncesi eski Türk dini sisteminin ve dinî terminolojide İslamiyetin izlerini bulmak mümkündür. Diğer Hıristiyan toplumlarda olduğu gibi, Gagauzlarda da dinin kadınların statüsüne etkisi, erkeklerin otoritesine boyun eğmelerini sağlamak olmuştur.

Din adamları, Gagauzların eski gelenek ve görenekleri, bayramları uygulamamaları için büyük mücadele göstermişlerdir. Eski inançlar doğrultusunda gelenekleri yapmaya devam edenler için ciddi cezaların uygulanmasına rağmen, Gagauzlar bu eski inanç sistemin doğrultusunda yapılan birçok âdeti günümüze kadar koruyabilmiştir. Bu âdetlerin bazılarına yeni dinî anlamlar yüklenirken, bazıların anlamı tamamen unutulmuş, bazıların ise, eski anlamlarıyla bilinmeye devam etmektedir. Gagauzlar kilise ayinlerine katılmayı XIX. yüzyılda yapılan baskılarla öğrenmişlerdir. Sovyetler döneminde uygulanan ateist politikası ile sistemin uyguladığı baskı sonucunda, Gagauzların dinî inançları derinden sarsılmıştır. Sovyetlerin dağılmasıyla din yasakların

kalkması sonucunda, Gagauzların Hıristiyanlığın farklı mezheplerine yöneldiği tespit edilmiştir. Protestan mezhebinde olan Gagauzların politeizm dönemlerinden kalan inançlardan arınarak, dini kitapların doğrultusunda dinlerini yaşarken, Ortodoks mezheplerine mensup olan Gagauzların Hıristiyanlığı senkretik bir karakter göstermektedir.

Gagauz Yeri'nde yapılan çalışmalar sonucunda Gagauz kadınların Gagauz erkeklerinden daha inançlı oldukları, kilise ayinlerine daha sık katıldıkları, dinî kitaplar ile daha fazla ilgilendikleri, nesiller arası dinî inançlarının aktarılmasında daha önemli rol aldıkları tespit edilmiştir.

Ortodoks kilise hiyerarşisi tamamen erkeklerden oluşmasıyla birlikte, Gagauz kadınlarının da kilise hayatı ve faaliyetlerinde önemli rolleri ve işlevleri üstlenmektedir. Kadınlar Pazar okullarında çalışır, ayinler sırasında hem papaza, hem de cemaate yardımcı olur, korolarda yer alır, sekreterlik görevini üstlenir, mum, haç, ikon, dinî kitaplar kilise dükkânında satar, kilisenin finansal işleriyle uğraşır, dindar cemaatin önderliğini yapar, kilise ekonomisiyle (kilise bahçesindeki, mutfaktaki gibi işler ile) ilgilenir vs. Kadınların kilisede gördüğü işlevleri ise, üç grupta toplamak mümkündür: Yardımcı, eğitici, "hizmetçi" işlevleri gibi.

Büyük dinî bayramlarının bütün Gagauzlar tarafından kutlanırken, günümüzde yine dinî bayram olarak kabul edilen, fakat putperestlik döneminden kalan ve din adamları tarafından kutlanması yasaklanan bayramların genellikle kadınlar tarafından kutlanıldığı tespit edilmiştir. Bu tür bayramlarda olan kaçınmalar da genellikle kadınlara yönelik kaçınmalardır.

Basarabya'ya göç etmeleriyle birlikte, Gagauzların eğitim seviyelerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Rusya İmparatorluğu döneminde Gagauzların ikamet ettikleri yerlerde birçok okul açılmıştır. 1840 yılına kadar okula hiç gitmeyen kızlar 1840'ta eğitim almaya başlamışlardır. XIX. yüzyılın sonunda Gagauz kızlarının meslekî eğitim de alabilmesiyle birlikte, alınan eğitim Gagauz kadının hayatına, genel anlamda fazla değişiklik getirmemiştir.

XX. yüzyılın ilk yarısında eğitim gören Gagauz kadının oranı yükselmiştir. Kadının bu dönemde aldığı eğitim, genellikle ilkokul ile sınırlı kalmasıyla birlikte, eğitim alabilme olanağı, birtakım sosyo-kültürel değişimlere yol açmıştır. 1944'de kadar eğitimde sınıfsal ayrıcalık görülmüştür. Bu sınıfsal ayrıcalık özellikle de kadın nüfusunu etkilemiştir. Ayrıca, sözü geçen dönem içersinde eğitimde cinsiyet ayrımı mevcut olduğu ve bu ayrımın kırsal kesimde olduğu gibi, kentsel kesimde de mevcudiyetini koruduğu tespit edilmiştir.

Zaman içinde eğitilmiş kadın oranında belli bir artış gözlemlenmesiyle birlikte, XX. yüzyılın ilk yarısında kadın-erkek arasında önemli bir statü farklılaşması söz konusudur. Eğitimin paralı ve Gagauzlar için yabancı olan Romen dilinde yapılması gibi olumsuzluklara rağmen, Gagauz kadının, düşük oranda da olsa, eğitim alabilmesi, onun, evde kapalı olarak bütünüyle koca ve çocukların hizmeti, ev ekonomisi idaresi gibi işlevleriyle sınırlı kalmasını gerektiren katı toplum kurallarının esnemesine yol açmıştır. Eğitim, kadına da dış dünyayı algılayacak bir pencere açmış ve sonucunda yapılan sosyo-kültürel değişimler, kadının toplumsal hayata girişini sağlamıştır. Sözü geçen dönemde, kızların formel eğitim almamasına fazla önem verilmezken, kızların aileden annesinden aldığı eğitimin çok önemsenmekteydi. Dini, ahlâki vs. konularda eğitim ağırlıklı olarak aile içinde verilmekteydi.

Sovyetler Birliği iktidarlığı altındayken dokuz yıllık zorunlu eğitimden sonra, cinsiyet farkı gözetmeksizin verilen yüksek eğitim sayesinde, Gagauz kadını geleneksel işler dışına çıkarak, devlet sektöründe çalışmaya başlamıştır. XX. yüzyılın ikinci yarısında Gagauz kadınının aldığı eğitim, onu toplumdaki durumunu geliştirici ve daha etkili bir biçimde üretime katılmasını sağlamış, toplum içindeki rol ve statülerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Kadınlar; aile içinde karar alma sürecine katılmış, ekonomik ve politik alanda aktif rol almaya başlamıştır.

Araştırmamızda sayıların da ortaya koyduğu somut gerçeklere dayanarak, Gagauz kızlarının Sovyetler döneminde olduğu gibi, günümüzde de yüksek kalmaya devam ettiğini göstermektedir. Günümüzde Gagauz Yeri'nde cinsiyet

ve sınıfsal ayrıcalık olmaksızın ilk, orta ve yüksek eğitim verilmektedir. Alınan eğitim kadının erkekle eşit haklara sahip olmasına ön ayak olmuş; kadının sosyal statüsünü yükseltmiş ve sosyal işlevini arttırmıştır. Bunun yanında, çağımıza kadar genellikle kadının işlevi olan eski gelenekleri, halk sözlü edebiyatını aktarmak ve yaşatmak işlevleri, zamani çalışan kadının yitirdiği söylenebilir. Öteki taraftan, kadın; iş gücüne katılmasıyla birlikte, geleneksel ev kadınlığı rolünden de tam olarak sıyrılamamıştır ve iki görevi birlikte yürütme zorunda bırakılmıştır. Kadının eğitim düzeyinin yükselmesine bağlı olarak, evlenme yaşının yükseldiği, daha planlı ve kontrollü çocuk sahibi olunduğu tespit edilmiştir.

Gagauzlar hayatları boyunca, yabancı dillerde eğitim almışlardır. Sadece Sovyetler döneminde 1958-1961 yıllar arası ilköğretim okullarında Gagauz Türkçesinde eğitime geçilmiştir. Günümüzde ana dilde eğitim yapılmasıyla ilgili tartışmalar gündeme gelmiştir. Fakat, Gagauz Yeri'nde Rusça ve Moldovanca gibi iki hâkim dili yok sayarak Gagauz Türkçesiyle eğitim yapıldığında, öğrenciler, Gagauz dilinde basılmış az sayıda yayınla sınırlı kalmaya mahkum edilmiş olacaktır.

Günümüzde Gagauzların formal eğitiminin yüksek seviyelere ulaşmasıyla birlikte, aile içinde verilen geleneksel eğitimin etkinliğinin azaldığı tespit edilmiştir. Çocukların ahlâki eğitiminde ise, aile, bilhassa anne, büyük rol almaya devam etmektedir. Aile üzerine düşen birçok işlev günümüzde kurumlara kaymıştır. Eğitim, koruma, sağlık gibi işlevlerin aile içinde de devam ediyor olmasıyla birlikte, bu işlevler aile içinde minimuma inmiştir.

XX. yüzyılın ikinci yarısına kadar hayatının her alanında ikincil konumunda olan Gagauz kadını, hakları olmadığından da tamamen erkeğine bağlı durumdaydı. Sovyetler döneminde başlayan sanayileşme ve modernleşmeye paralel olarak, Gagauz kadını, erkek ile eşit iş olanağına, eşit ücrete, eşit meslekî eğitime, eşit sosyal güvencesine, eşit yükseltilme gibi haklara kavuşmuştur. Erkek ile tamamen tüm alanda eşit haklara kavuşarak, kadın seçme ve seçilme hakkına da sahip olmuştur. Kadının erkek ile eşit olanaklara sahip kılınması, kadın-erkek

eşitliğini belirli bir ölçüde getirmiş olmasıyla birlikte, kadın ve erkeğe ilişkin değer yargıları ve beklentiler farklılık göstermeye devam etmiştir. Kadından beklenilen rollerin anne ve ev kadınlığı, erkekten beklenilen roller ise, aileyi geçindirmek olmaya devam etmiştir. Yasalarca tanınılan eşit olanaklara rağmen, toplumca genel kabul gören bu cinsiyet rollerinin değişime uğraması uzun bir süreç içersinde gerçekleşmiştir. Sovyetler döneminin başlamasıyla meydana gelen siyasi değişmeler, Sovyetlerin getirdiği yeni medeni hukuk ve yeni içtimaî münasebetler; yani sosyal dünyayı görüş tarzı; dinin esasına ve tatbikatına karşı alınan yeni vaziyet; yeni Sovyet ahlak kaideleri; yeni hayat şartları; Gagauzların bütün hayat sahalarını kapsayan sistematik ve metodik devlet propagandası geleneksel hayat tarzını derinden etkileyerek değişime uğratmıştır. Sosyo-ekonomik yapıda meydana gelen değişmeler, toplumda ve aile içi ilişkilerde gerçekleştirilen değişmelerinin belirleyicisi olmuştur.

Gagauz kadını tarih boyunca erkeğin yanında çalışmış ve ekonomik faaliyette her zaman hayati önem taşımıştır. Bununla birlikte, Gagauz kadınının kitlevi bir biçimde ücret karşılığı iş gücüne katılımı, Sovyetler döneminde başlamıştır. Toplumda “kadının yeri evidir” kalıp yargısında ilk önce yumuşama olduğu, zamanla ise tamamen ortadan kalktığı görülmektedir. 1940’lardan başlayarak Sovyet iktidarının oluşturduğu kadın hareketleri tarafından kadın-erkek eşitliği konusunda verilen önemli mücadeleler sonucunda, Gagauz kadınının aile ve toplum içindeki statülerini yükseltmeyi başardığı görülmektedir. Sözü geçen dönemde cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılarda meydana gelen değişmeler, özellikle cinsiyet rollerinin en katı göstergesi olan ev içi işlerin kadına bırakması yönündeki yargıyı da etkilemiştir. Erkeğin ev içi işlerde sorumluluk almasını etkileyen en önemli faktör, kadının ücret karşılığı çalışmaya başlaması olmuştur.

Gagauz kadınının çalışması ile kocasının ev içi işlerde sorumluluk alması arasında güçlü bir ilişki bulunmasıyla birlikte, çalışmamızda, hem köyde, hem şehirde yaşayan Gagauz kadınının ücret karşılığı çalışmasına rağmen, şehirlerdeki erkeklerin ev içi işlerinde köylü erkeklerden daha çok sorumluluk aldığı belirlenmiştir. Bu duruma, eğitim düzeyinden çok, köylü erkeklerin bahçe

ile büyük baş hayvanlar gibi uğraşları varken, şehirlerin böyle bir uğraşlarının olmaması, daha çok boş zamanlarının olması neden olduğu görülmüştür. XX. yüzyılın son çeyreğinden beri Gagauz erkeğinin ev içi işlerde kadınına çok yardımcı olmasıyla birlikte, erkeğin ev içi görevlere katılımı kadınlara göre oldukça düşük olmaya devam etmektedir. Gagauzlarda ev içi görevlerinin paylaşımında geleneksel tutumlarının devam ettiği ve kadınlar, kendilerine atfedilen geleneksel rollerini benimseyip içselleştirdiği görülmüştür.

Ev içi işlerde var olan cinsiyete dayalı ayrımlaşma mesleklerde de kendini göstermektedir. Gagauz kadını genellikle anne ve ev kadınlığı rollerinin uzantısı sayılan, alanlara yönelerek, öğretmenlik, doktorluk ile hemşirelik, sekreterlik gibi memurluk ve büro işlerini benimsediği sonuçlarına varılmıştır. Gagauz kadını her ne kadar her meslek alanında yer alsa da, eğitim, tıp, tarım ve ekonomi ile ilgili mesleklerde yer aldığı oranı oldukça yüksektir.

Gagauzlarda kadının çalışması bugünlerde bir norm olarak algılanmakta, çalışmayan kadın toplum tarafından ayıplanmaktadır. Bununla birlikte, kadından; önce anne ve eş olarak toplumsal rolleri üstlenmesi beklenmekte, mesleki başarı ve kariyer ikincil planda kalmaktadır. Kadınların istihdam ve çalışma koşullarında erkeklerle eşit olanaklara sahip kılınmalarıyla birlikte, çalıştığı örgütünün yönetim hiyerarşisinde mevcut ama tanımlanmayan engellerle karşılaşarak fazla yükselememektedir. Meslekî alanında kadının yükselmesi en çok Sovyetler döneminde gerçekleştirilmiştir. Sovyetlerin dağılmasından sonra ortaya çıkan sosyo-ekonomik yapıda değişmeler, ailesine daha fazla önem veren Gagauz kadınını tepe yöneticilikten uzaklaştırmıştır.

Aynı durum kadının politik alanında konumu için de geçerlidir. Sovyetler öncesi hiç politik hakkı olmayan Gagauz kadını, Sovyetler döneminde politikanın içinde aktif rol almıştır. Günümüzde ise kadın, politikanın şekillendirildiği, kararların alındığı ve gerçek iktidarın elde tutulduğu konumlarda yok denecek kadar az sayıda yer almaktadır. Bu durumun sebebi ise, kadın-erkek arasındaki eşitsizliklerde olmadığı (ki günümüzde öyle bir eşitsizlik kalmamıştır), toplumun kadına yaklaştırdığı ve kadının kendisinin benimsediği rollerde saklı olduğu

kanaatindeyiz. Bunun sonucunda, Gagauz Türklerinde halen erkek egemen anlayışın devam ettiği ve kadının geleneksel rollerinin önemini koruduğu görülmektedir.

Kadının hukuksal, politik, ekonomi alanlarında yasal olarak erkek ile eşit olması, kadının aile içindeki statüsünü de etkilemiştir. XIX. yüzyıldan beri, Gagauzlarda varlığını sürdüren dört temel aile biçiminde de (bunlar çekirdek aile, geniş aile, geçici geniş aile ve parçalanmış aile biçimleridir) 1950'lere kadar erkekten çok daha düşük statüye sahip olan kadın, 1950'lerden sonra erkek ile eşit statüye sahip olmaya başlamıştır. Gagauzların 1950'lere kadar olan ataerkil aile yapıları, gerçekleşen sosyo-ekonomik yapıda değişimler sonucunda, bu günlerde eşitlikçi aile yapısına dönüşmüştür. Kadının aile içi karar mekanizmasındaki payı erkek ile eşit durumdadır.

Gagauz toplumunda yaşanan sosyo-ekonomik değişimler, ailedeki çocuk sayısının değişmesine sebep olduğu gibi, ailelerin kız ve erkek çocuklarına karşı sergilenen tutumlarının değişmesine de sebep olmuştur.

Günümüzde hem kız, hem erkek çocuklarına eşit olanaklar sunulmakta, eşit haklar tanınmaktadır. Bununla birlikte, kadın ve erkeğin ev içinde oynadığı geleneksel rollerin çocuk için model oluşturarak, cinsiyete ilişkin toplumsal kalıp yargıların kuşaktan kuşağa değişmeden veya küçük değişmelere uğrayarak aktarılmasına neden olmaktadır.

Toplumların kültür tarihleri açısından sözlü edebiyat mahsullerinin önemli malzeme olduğu bilinen bir hakikattir. Varlığı çok eskilere dayanan sözlü edebiyat mahsullerinden türküler de, Gagauz kültüründe çok ehemmiyetli bir yere sahiptir. Gagauzlarda modernleşme süreci başlamadan önce, çeşitli derneklerde, toplantılarda, iş yerlerinde, eğlencelerde vs. türküler söylenirken, bu sürecin başlamasıyla, bazı törenlerin de ortadan kalkmasıyla türkülerin söylenebileceği alanların daraldığı görülmüştür.

Eski dönemlerde Gagauzların kültürel sisteminin işleyişine uygun düşen törenler, Sovyetler döneminde Gagauzların kültürel sisteminin işleyişinde meydana gelen önemli değişimler bu törenlerin birçok âdet ve pratikleri yeni oluşan kültürel sistemine uyum göstermediğinden ve bunların bazılarına doğal ihtiyaç kalmadığından ortadan kalkmıştır. Türkülerin ve manilerin bol bol söylendiği törenlerin ortadan kalkmasıyla ve türkülerin yer almaya devam ettiği törenlerde ise türkülerin elektronik ortamda çalınmaya başlamasıyla beraber, irticalen türkü ile mâni söyleme geleneği de tamamen ortadan kalkmıştır. Toplumsal yapıdaki değişimlerden kaynaklanan nedenlerle, günümüzde türküleri iyi bilen türkücüler dahi düğün törenlerinde dinleyicisiz kalmış, bu törenlerde halk sanatçılarının yerini müzik grupları almıştır.

Türkü söyleme geleneği ancak kadınların yer aldığı “ponuda” ile “kırmızı rakı” törenlerinde devam etmektedir. Bu toplantılarda ağırlıklı olarak söylenen sevda türküleri, günümüzde çıkartılan kasetlerin sayesinde de, genç nesillere tanıtılmakta, öğretilmekte, beğenilerine sunulmaktadır. Sevda ile oyun türküleri günümüzde Gagauz Yeri’nde bütün yönleriyle inkişaf etmektedir. Sözlü gelenekte bu grup türkülerinin çok çeşitliliği mevcut iken, Gagauzların yazılı kültüre sahip olmaları, türkü metinlerinin sabit bir metin olarak yayılmasını sağlamıştır. Türküler günümüzde sözlü olarak aktarılmak yerine, yazılı metinler halinde ezberlenerek, sözlü türkü söyleme geleneğinden uzaklaşmıştır. Gagauz kadınların zihninde sabit metin yerleşmiştir. “Doğru metin” anlayışı ortaya çıkmıştır ve bu da sözlü geleneğinin de ölüm süreci başlamış demektir (Çobanoğlu 1999:250). Gagauz kadınları “doğru metinden” uzaklaşan icracıya hemen müdahale ederek düzeltmeler yapmaktadır. Böylece, eski dönemlerdeki türkücüler sözlü şiirinin şairi olarak karşımıza çıkarken, günümüzdekiler sadece icracıdırlar.

Günümüzde Gagauzlar arsında pek fazla bilinmeyen balad türküleri için ise, yukarıda sözü geçen durum söz konusu değildir. Balad türküleri, söyleyen ve dinleyen arasında birebir iletişimde gerçekleşmekte, her söylenişinde bağlamından etkilenerek, adeta yeniden kompoze edilmektedir. Bu grup türküler; kadın toplantılarında, şenliklerde vs. neredeyse hiç söylenmeyerek,

kaybolmak üzeredir. Balad türkülerinin unutulup kaybolma sebebi olarak ise, bu türkü metinleri tepki gösterecek dinleyici kitlesini kaybetmesinden dolayı, işlevlerini yitirmiş olması görülmektedir. Gagauz Türkleri toplumunda gerçekleşen kültürel değişimler, dinleyici kitlesini ve onların ihtiyaçlarını da beraberinde değişime uğratmıştır. Dinleyici kitlesinin ihtiyaçlarına cevap veren türküler günümüzde de varlığını korurken; cevap vermeyenler, “ölüm” noktasına gelmiştir.

1960-1990 yıllar arsında çok nadir söylenen ve neredeyse unutulma noktasına gelen dinî türkülerinde ise, Sovyetlerin dağılmasından sonra, yeni doğan ihtiyaçlardan dolayı, tekrar bir canlanma yaşanmaktadır.

Gagauz Türklerinde modernleşme süreci başlamadan önce düzenlenen türkülerde Gagauz kadının gerek toplumda uygulanan gelenek ve görenekler karşısında takındığı tavrın, gerekse aile ve cemiyet içindeki yerini tartışmaya açmasının, duygu ve düşüncelerini çekinmeden ifade edebilmesinin örneklerine az rastlanmaktadır. Kadın hassas yapısı gereği daha ziyade bireysel konulardaki duygularını ifade etmiştir. Aşk, evlilik, ayrılık, kıskançlık, özgüven, kader gibi konular kadınların söylediği türkülerde konu olarak tercih edilmiştir.

Gagauz kadının bireysel haklarına kavuşmuş olduğu Sovyetler döneminde düzenlenen türkülerde, kadının aile içindeki konumu, toplum karşısındaki tavrı, evlilik ve evlenme şekli ve şartlarıyla ilgili düşünceleri umumiyetle olumlu bir tavır içinde olduğu görülmüştür. Her sosyal faaliyet içinde olan Gagauz kadını, Gagauz kültürüne ait pek çok güzelliği bünyesinde barındıran sanat ürünlerinden türkülerde bilhassa mânilerde kendini cesur bir şekilde ve özgürce ifade etmiştir.

Eski dönemlerde bir folklor unsuru olan türkülerin, kadının hayatında çok önemli yere sahip iken, günümüzde türküler bu önemi kaybetmiştir. Eski dönemlerdeki gibi olmamasıyla birlikte, kadınlar kendi aralarında toplanmaya devam etmektedirler. Bu toplantılarda, bir iki tören dışında, türkü söyleme geleneğinin yerini, televizyon, teyp gibi teknolojinin aldığı görülmektedir. Türkü, kadının

hayatındaki önemi kaybetmesiyle beraber, bazı işlevlerini de yitirmiştir. Bununla birlikte, genel işlevini korumuştur.

6.2. ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına dayanarak geliştirilen öneriler eğitim, kültür ve iletişim alanında çalışanlar açısından öneriler şeklinde olacaktır.

Gün geçtikçe unutulan Gagauz Türkçesini kurtarmak isteyen bazı yetkililer Gagauz Yeri okullarında Türkçe eğitime geçilmesini istemektedir. Gagauz Türkçesi eğitim yapılabilecek seviyeye gelmeden Gagauz Türkçesinde eğitime geçmek yerine, bu dilin yaşatılması için dilin işlenmesi, ilk ve orta öğretimde Gagauz dili ve edebiyatı, müzik, beden eğitimi, resim gibi derslerin Gagauz Türkçesinde yapılması, sözlü ve yazılı basının gücünün artırılması, konuşma dili olarak kullanılmasının teşvik edilmesi gibi önlemler alınmalıdır.

Gagauz Türkçesini canlandırabilmek ve aynı anda Gagauz türkülerini de yaşatabilecek radyo, televizyon, okul ve kültür evlerinde hem çocuklar kategorisinde, hem de yetişkinler kategorisinde türkü söyleme, şiir yazma yarışmaları düzenlenmelidir. Bu yarışmalar yeni türkücülerin yetişmelerine de olanak sağlayacaktır. Yarışmaların yaygınlaşması ve sürekliliği Gagauz türkülerini yaşatarak, bu türkülerinin törenlerde Rus türkülerine bırakmış olduğu yeri tekrar alabilecektir.

Okullarda müzik derslerinde Gagauz türkülerinin de verilmesi hem Gagauz dilini, hem de Gagauz türkülerini yaşatmak açısından faydalı olacaktır. Ayrıca okullarda düzenlenen sanat gecelerine veya oluşturulacak olan türkü günlerine, Gagauz türkülerini iyi bilip söyleyebilen kişiler davet edilerek, çocukların da katılmasıyla “pirdyanka”, “horu” gibi törenlerin drama gösterileri halinde oynayarak, doğal bağlama yakın ortamda söylenen türküler, çocukların hem kültürel, hem de dil gelişimi açısından oldukça faydalı olacaktır.

Gagauz Radyo Televizyon (GRT) çalışanları Gagauz Yeri'nde düzenlenen köy ve şehir şenliklerinde, kültür festivallerinde çekimler yaparak veya kendilerinin de düzenlediği Gagauz dilinde kültür programları hazırlayabilirler. Radyo ile televizyonda yayınlanan programlar da Gagauz dili ile kültürünü yaşatılması açısından çok faydalı olacaktır. Bu tür programlar, bilhassa yaşlı kadınlar tarafından rağbet görecektir. Yaşlı kadınların izlediği bu programları, bu kadınlarının baktığı torunlar da izlemiş olacaktır. Böylece, küçük yaştan Rus kültürüne dâhil olmak yerine, çocuklar kendi kültürünü tanıyıp benimseme olanağına sahip olacaktır.

GRT çalışanları aynı şekilde, köylerde yaşayan halk sanatçılarla çekimler yaparak türkü programları hazırlayabilirler. Bu tür programlar, ölüm noktasına gelen türkü söyleme geleneğine bir canlanma getirebilir.

Genç Gagauz neslin türkülere karşı olan ilgisizliğine rağmen, Gagauz dilinde popüler şarkılarına büyük ilgi göstermektedirler. Günümüzde yaşanılan Gagauz diliyle ilgili problemlere (genç neslin Gagauz Türkçesinde konuşmak istememesi, aşağılık kompleksine kapılması gibi) Gagauzca popüler şarkılarının dinlenmesi bir çözüm yolu olarak kullanılabilir. Gençlerin zevklerine hitap eden şarkıların çoğalması, bu şarkıları gençlerin ezbere bilip söylemesi, Gagauz Türkçesine de bir canlılık getirecektir.

Kültür evlerinde düzenlenen etkinliklerde, geleneksel kültür gösterileri yanında hi-pop, popüler tarzında Gagauz Türkçesiyle şarkılar söyleyen genç yeteneklere de yer verilmelidir. Böylece, bu tür gösterilere gençlerin de ilgisi artacaktır.

Eğitim bakanlığı, özellikle geleneksel olmayan dallardaki kadın istihdamını arttırmak amacıyla, pozitif ayrımcılık yapılarak, bazı meslek türlerinde kadınlara kontenjan ayırmalıdır.

Gagauz Türklerinin zihniyetlerindeki cinsiyetçi yaklaşımlarını ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bunun da en iyi yolu eğitimden geçmektedir. Ders

araç ve gereçleri ile medyanın cinsiyetçi yaklaşımlardan arındırılması önemli bir adım olacaktır.

KAYNAKÇA

ACIPAYAMLI, Orhan. *Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Erzurum, AÜEF Yayınları, 1961.

ADONİEVA S. B. ve O. A. OVÇİNNİKOVA, *Tradisionnaya Russkaya Magiya v Zapisyah Konsa XX veka,* Moskva, SPb Yayınları, 1993.

AHMET, Hürşit. "Eğitim Nedir?" 22 July 2007 <http://www.beyaz.net/kriter/index.php?option=com_content&task=view&id=458&Itemid=1>.

ALTAY, Halife. *Anayurt'tan Anadolu'ya,* Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1998.

ANDRUS, O. G. *Oçerki po İstorii Şkol Besarabii i Moldavskoy SSR v Pervoy Polovine XX v.,* Kişinev, 1952.

ANGELOV, Dmitriy. "Rastöt Kultura Kolhoznogo Sela." *Sovetskaya Moldaviya*, 25 Haziran 1960:3.

ANZERLİOĞLU, Yonca. *Karamanlı Ortodoks Türkler*, Proenix, Ankara, 2003.

ARGUNŞAH, Mustafa. "Tahrip Edilen Türk Tarihi ve Bir Türkü." *Milli Folklor,* sayı 13, 1992:18-21.

ARGUNŞAH, M. ve H. ARGUNŞAH. *Gagauz Yazıları*, Türk Ocakları Kayseri Şubesi Yayınları, Kayseri 2007.

ARGUNŞAH, M. ve H.GÜNGÖR. *Gagauz Türkleri: Tarih, Dil, Folklor ve Halk Edebiyatı*, Ankara, Atak Ofset, 1991; *Gagauzlar: Gagauz Türklerin Etnik Yapısı, Nüfusu, Dili, Dini, Folkloru Hakkında bir Araştırma*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1998; "Gagauz Edebiyatı." *Sabaa Yıldızı,* sayı 12, 2004:46-50.

AYGİL, Yakup. *Hristiyan Türklerin Kısa Tarihi*, İstanbul, 1995.

BABANSKİİ, Yu. K. (Ed.) "Klassno – Uroçnaya Sistema Obuçeniya." *Pedagogika*, Moskva, 1983. OCR Detskiysad.ru. 15 May 2007 <http://www.detskiysad.ru/ped/ped174.html>.

BABOGLU, Nikolay. *Gagauz Folkloru,* Kişinev, 1969; *Bir Öykümüz Var*, (Çev. Tayyar Tahiroğlu), Hür Efe Matbaası, İzmir, 1994; "Gagauz Türklerinde Düün Adetleri." *Saba Yıldızı,* sayı 12, 2000a:26–35; *Publitsistika Yazılarından*, Kişinâu, 2000b.

BAÇİNSKİY, A. ve M. DIHANOV. *Day Ruku Drugar,* Odessa, 1965; *İstinski Drugari*, Odessa, 1969.

BALAMAN, A.R. “Teve’de Oturakalma.” TFA, XIV, sayı 284, İstanbul, 1973:6575–6576.

BALASÇEV G. D. “Dъrjavata na Oguzite v Dobruca.” *Voenii İzvestiya*, 1917:33–36; “O Aftokrator Mihail.” *Palealogos*, Sofiya, 1930:19.

BANARLI, Nihat Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,* Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1971.

BANKOVA, İ. (ed.), P. ÇEBOTAR ve İ. DRON. *Gagauzça – Rusça – Romınca Sözlük,* Editura Pontos, Chişinău, 2002.

BARBOVA, Lüdmüla. “V Moldove Naçalsya Prazdnik Marstişor.” 01 Mar 2004. 21 Feb. 2006 <http://www.tvc21.md>.

BARBÜS, A. *Palaçi, Pravda o Belom Terrore v Rumınii i Bolgarii*, Moskva, 1942.

BARKAN Ö. Lütfi. *Osmanlı İmparatorluğunda Rumeli’nin İskânı İçin Yapılan Sürgünler Meselesi*, İstanbul, 1940.

BASCOM, William. “Four Functions of Folklore.” *The Study of Folklore* (ed. Alan Dundes), N.J.,Englewood Clifts, Printice-Hall Inc., 1965:279-298.

BASKAKOV N.A. “O Proishojdenii Etnonima Başkir.” *Etniçeskaya Onomastika*, Moskva, 1984:14–15.

BAŞGÖZ, İlhan. *Folklor Yazıları*, Adam Yayınları, İstanbul, 1986; *Sibirya’dan Bir Masal Anası*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

BELOUSOVA, E.A. *Predstavleniya i Verovaniya, Svyazannıe s Rojdeniem Rebenka: Sovremennaya Gorodskaya Kultura,* Moskva, 1999. 14 Apr. 2005 <http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Article/Bel_RodObr.php>; *Sovremennıy Rodilnıy Obryad,* Moskva, 2002. 14 Apr. 2005 <http://ruthenia.ru/folklore/belousova4.htm>; *Folklor v Sovremennom Rodilnom Obryade: Primetı i Sovetı,* 12 May 2006 <http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Article/Bel_FolkRod.php>.

BELOZEROV, Yu. E. *Jitie Svyatoi Blajennoi Ksenii Peterburgskoi*, Sankt-Peterburg, 2007.

BIRKA, G. İ. “İz İstorii Likvidatsii Negramotnosti v Pravoberejnıh Rayonah Moldavskoy SSR.” *İz İstorii Revolütsionnogo Dvijeniya i Sotsialnogo Stroitelstva v Moldavii,* Kişinev, 1960:357-369.

BİÇURİN, N. Ya. *Sobranie Svedeniy o Narodah, Obitavşih v Sredney Azii v Drevnie Vremena,* Moskva- Leningrad, 1950.

BİGAEV, R., P. DANİLOV ve M. UMAROV. "Orta Asya'da Yaşayan Gagauzlar'ın Folklorları Üzerine." (Çev. Harun Güngör), *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 22, 1983:188-195.

BLACKWELL, Carole. *Tradition and Soceity in Turkmenistan, Gender, Oral Cultura and Song,* Curzon Pres, Richmond, Surrey*,* 2001.

BORATAV, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 4. Baskı, 1982; *100 Soruda Türk Folkloru. İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyunlar*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 3. Baskı, 1994.

BOZYEL, İbrahim. "Iğdır, Nahçivan ve Tebriz Üçgeninde Nevruz Gelenekleri." *Nevruz ve Renkler,* (Haz. S. Tural ve E. Kılıç), Ankara, 1996:49–61.

BULGAR S.S. "Türkiye'ye Gelen 1934-1940'cı Yıllarda Gagauz Üürenicileri." *Sabaa Yıldızı*, sayı 13, 2000a:16-34; "Komrat'taki Üüsek Okulun İstoriyasından." *Gagauz Sesi*, 17.11.2000b:1-2; "Petri Zavrak Gagauz Folklorcusu." *Sabaa Yıldızı*, sayı 18, 2002:2-8; "Veysel Arseven (Vasili Öküzcü), Kompozitor, Muzikacı." *Sabaa Yıldızı*, sayı 22, 2003:28-35; "Uçastie Gagauzov v Russko – Yaponskoi Voyne 1904-1905gg.", S. BULGAR (Ed.) *İstoriya i Kultura Gagauzov*, Pontos, Chişinău, 2006a:270-297; "Gagauzı v Godı Velikoi Oteçestvennoi Voynı 1941-1945gg.", S. BULGAR (Ed.) *İstoriya i Kultura Gagauzov*, Pontos, Chişinău, 2006b:325-348.

BULGAR, S. S. ve P. M. ŞORNİKOV, "Ekonomiçeskoe i Sotsialno-Kulturnoe Razvitie Gagauzskogo Etnosa v 50-80-e godı XX v.", S.S. BULGAR (Ed.) *İstoriya i Kultura Gagauzov*, Pontos, Chişinău, 2006c:364-386.

BUTONAYEV V.Ş. "Svadebnıe Obryadı Hakasov v kontse XIX- naçale XX vv." *Traditsionnıe Obryadı i İskustvo Russkogo i Korennıh Narodov Sibiri*, Novosibirsk, 1987:178–195.

CASSIRER, Ernest, *İnsan Üstüne Bir Deneme,* (Çev. Necla Arat), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1980.

CELKAN, Hikmet Yıldırım. "Türk Ailesinin Yeni Dönemlerde Ele Alınışı." *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi,* T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1992:252-261.

CİACHİR, Mihail. "Obiceurile Religiose Ale Gagauzilor din Basarabia." *Viața Basarabiei*, Haziran 1934:4–8; *Dua Chitabâ, Gagauzlar İçin*, Chişinau, 1935; *Dicționar Gagauzo (Tiuurco)* – Roman, Chişinau, 1938.

CİNGÖZ, Meltem Emine. “Şükranlıda (Eskişehir) Evlenme Adetleri.” *Türk Halk Kültüründen Derlemeler,* Ankara, 1992:9-20.

CONSTANTINESCU O. ve T. STOİAN, *Din Datina Basarabiei*, Chişinău, 1938.

COSNİCEANU, M. *Studiu Asupra Numelor de Persoane*, Chişinau,1973.

ÇAKIR, Sabri. “Kozluca Kasabasında Yas Geleneği.” *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, *Gelenek, Görenek ve İnançlar*, IV, Ofset Repromat Matbaası, Ankara, 1992:59–71.

ÇAKİR, Mihail. “Basarabiyalı Gagauzların İstoriyası.” *Sabaa Yıldızı*, sayı 2, 1996:5-19; *Kısa Dua Kitabı: Gagauzça,* 3. Baskı, Selanik, 2001; “İsroriya Gagauzov Bessarabii.” S. BULGAR (Ed.) *Stranitsı İstorii i Literaturı Gagauzov XIX naç.XXvv.,* Chişinău, Pontos, 2005:80-108.

ÇEBİ, Hasan. “Gagauz Edebiyatında Örnek Mani Tahlilleri.” *Sabaa Yıldızı,* sayı 17, 2001:59-64.

ÇELİK, Ali. “Manilerdeki Gizler ve Bayburt Manileri.” *Milli Folklor,* sayı 51, 2001:100-108.

ÇİMPOEŞ, D. G. “Sovremennoe Sostoyanie i Perspektivı Razvitiya Oteçestvennogo Vıssego Obrazovaniya.” *Gagauz Halkın İstoriya Bilim Araştırmaları hem Büünkü Ekonomika Durumu,* III, KDÜ Yayınları, Komrat, 2003:112-122.

ÇOBANOĞLU, Özkul. *Halkbilimi Kurumları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999; “Sözlü Edebiyat.” *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*, I. Bölüm, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001:5–504; “Medya ve Geleneksel Kültür Bağlamında Âşıklık Geleneği Dinleyici Tipolojisine Doğru.” *VI. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Medya ve Geleneksel Kültür Seksiyon Bildirileri*, 2002:53-60.

ÇUBİNSKİY P. P. *Trudı Etnografiçesko-Statistiçeskoy Ekspeditsii v Zadunayskiy Kray*, SPb., IV. Bölüm, 1977.

DANİİL, Episkop. *Jitie Svyatoi Prepodobnoy Marii Egipetskoy*, Moskva, 2008.

DEMİDENKO, L. A. *Kultura i Bıt Bolgarskogo Naseleniya v USSR,* Kiev, 1970.

DENİSOV, P. V. *Etnokulturnaya Paraleli Dunayskih Bolgar i Çuvaşey,* Çeboksarı, 1969.

DIHANOV, V. Ya. “Kult Umerşih v Kalendarnoi Obryadnosti Bolgar i Gagauzov Ukrainı.” GREK İ. F. (Ed.) *İstoriya i Kultura Bolgar i Gagauzov Moldavii i Ukrainı,* Kişinev, 1999:177–189.

DİLÇİN, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi,* 2. Baskı, Ankara, 1992.

Dobruca, Etnografski, Folklorni i Ezikovi Prouçvaniya, Sofiya, 1974.

DOĞAN, İsmail. *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar,* Pegem Yayınları, Ankara, 2007.

DOLNİK, A. *Basarabiya pod Vlastyu Rumaınskih Boyar (1918-1940 gg.),* Moskva, 1945.

DÖKMEN, Zeliha Y. *Toplumsal Cinsiyet,* Sistem Yayıncılık, İstanbul, 2004.

DÖRFER, Gerhard. "Das Gagausische.", *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, Wiesbaden, 1959:260-271.

DRON, İon. *Gagauzskie Geografiçeskie Nazvaniya*, Kişinev, Ştiintsa, 1992.

DRON, İ. ve S. KUROGLO. *Sovremennaya Gagauzskaya Toponimiya i Antroponimiya*, Kişinev, Ştiintsa, 1989.

"Duhovnoe Çtenie." 23 May 2006 <http://bobruisk2004.narod.ru/dh6.html>.

DURBAYLO, Mariya. *Balada Türküleri,* Ştiintsa, Kişinev, 1991; *Gagauz Halk Türküleri*, Pontos, Chişinau, 2001.

EKREM, Mehmet Ali. "Nogay Türklerinde Kız İsteme, Söz Kesme ve Düğün Gelenekleri." *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, *Gelenek, Görenek ve İnançlar*, IV, Ofset Repromat Matbaası, Ankara, 1992:91-95.

ELÇİN, Şükrü. "Ağıt." *Türk Dünyası El Kitabı,* 3. Cilt, 2. Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları:121, Ankara, 1992:310-313.

EMELYAH, L. İ. *Zagadki Hristianskogo Kulta*, Lenizdat, Leningrad, 1985.

ERCİLASUN, Ahmet B. "Gagauzlar'dan Yeni Haberler." *Türk Kültürü,* XXVII, sayı 316, Ağustos 1989:28–35.

ERDENTUĞ, Aygen. "Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri." B. DİKEÇLİGİL ve A. ÇİĞDEM (Der.), *Yapı ve Tarihi Süreç*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1990:319-355.

EREMEEV, D.E. *Ürüki,* Moskva, 1969; *Etnogenez Turok,* Moskva, 1971.

EREMİYE, A. ve M. COSNİCEANU. *Nume de Persoane*, Chişinau,1974.

EREN, Hasan (Ed.). *Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 1988.

ERGİN, Muharrem. *Orhun Abideleri*, 10. Baskı, İstanbul, 1984; *Dede Korkut Kitabı, Giriş-Metin-Faksimile,* Türk Dil Kurumu Yayınları: 169, Ankara, 1997.

ERÖZ, Mehmet. "Türk Ailesi", Beylu Dikeçligil ve Ahmet Çiğdem (Der.), *Aile Yazıları, Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç,* T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Bilim Serisi: 5/1, Ankara, 1990: 225–247.

ERSÖZ, Aysel G. *Cinsiyet Rollerine İlişkin Beklenti, Tutum, Davranışlar ve Eşler Arası Sorumluluk Paylaşımı* (*Kamuda Çalışan Yönetici Kadınlar Örneği*), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

ESİN, Emel. *Türk Kosmolojisine Giriş,* Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.

EVDOKİMOV, P. *Jenşçina i Spasenie Mira*, Minsk, 1999.

FERRİS, William R. "Halk Şarkıları ve Kültür:Charles Seeger ve Alan Lomax." (Çev. F. Gülay Mirzaoğlu), *Milli Folklor*, sayı 34, 1997:923-932.

FİLATOV, S. B. (Ed.) *Religiya i Obşçestvo*, Letniy Sad, Moskva – S. Peterburg, 2002.

FİLATOV, S. B. ve L. M. VORONTSOVA. "Religioznost – Demokratiçnost – Aftoritarnost", *Polis*, № 3, 1993:141-149.

FİLİMONOVA, M. ve S. KUROGLO. *Proşloe i Nastoyaşee Gagauzskoi Jenşinı*, Kişinev,1976.

FRAZER, James George. *Folklor v Vethom Zavete (Folk-Lore in the Old Testament*), (Çev. D. Volpina), Moskva, Politizdat, 1985; *Altın Dal* (Çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, I, İstanbul, 1991; *Altın Dal* (Çev. Mehmet H. Doğan), Payel Yayınları, II, İstanbul, 1992.

FREYER, Hans. *Sosyolojiye Giriş,* (Çev. Nermin Abadan), Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1967.

FROLOV, N. P. (Ed.), *Naselenie i Trudovıe Resursı Moldavskoy SSR,* Ştiintsa, Kişinev, 1979.

FURMAN, Dmitriy (Ed.). *Starıye Tserkvi, Novıye Veruyüşçie (Religiya v Massovom Soznanii v Postsovetskoy Rossii)*, Letniy Sad, Moskva – S.Peterburg, 2002.

GAGAUZ, Dmitriy. "Gagauz Türklerin Halk Müzii." *Sabaa Yıldızı,* sayı 7, 1998:26-29.

GENÇ, Reşat. *Kaşgarlı Mahmut'a göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, Ankara, 1977.

GERÇEL, Alim, "Fırat Havzasında Ölüm ve Cenaze Merasimleri, Ölüm Üzerine Değişler, Mezarlıklar." *Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu 24–27 Ekim 1985*, Fırat Havzası Araştırma Merkezi, Elazığ, 1992:83–93.

GERODNİK G. *Dorogami Novıh Traditsiy*, Moskva, 1964.

GİDDENS, Anthony. *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2000; *Sosyoloji, Kısa Fakat Eleştirel Bir Giriş*, (Çev. Ulgen Yıldız Battal), Proenix Yayınları, Ankara, 2005.

GORBAÇEVA, Natalia. *Svyataya Kseniya*, Moskva, 2007.

GORDLEVSKİY V., "Rojdenie Rebyonka i ego Vospitanie." *Etnografiçeskoe Obozrenie*, Moskva, Nauka, №3-4, 1950:167-173.

GÖKALP, Ziya. *Türkçülüğün Esasları,* 2.Baskı, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1978.

GÖKÇE, Birsen. "Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme." *Aile Yazıları – Temel Kavramlar,* Beylu DİKEÇLİGİL ve Ahmet ÇİĞDEM (Der.), *Yapı ve Tarihi Süreç*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1990:205-223.

GÖRKEM, İsmail. "Türk Dünyasında Yas Törenleri va Ağıtlar." *Türk Dünyası Araştırmalar,* № 77, 1992:157–188.

GRAÇEVA, İrina. "Maslenitsa Kak Est." 3 Mar. 2008 <http://www.maslenitsa.ru/ma001.htm>

GRADEŞLİEV, İvan. *Gagauzı,* (Çev. S.A. Karliçuk), Odessa, Germes, 1998.

GREK, İvan. *Obşçestvennoe Dvijenie i Klassovaya Borba Bolgar i Gagauzov Yuga Rossii (Konets 20-h Seredina 50-h gg. XIX v.)*, Kişinev, Ştiintsa, 1988; *Şkola v Bolgarskih i Gagauzskih Poseleniyah Yuga Rossiyskoy İmpeerii v Pervoy Polovine XIX veka*, Kişinev, Ştiintsa, 1993; "Organı Upravleniya 'Zadunayskimi Pereselentsami' v Pervoy Polovine XIX veka." *Stranitsı İstorii i Etnografii Bolgar Moldovı i Ukrainı*, Ştiintsa, Kişinev, 1995:33-60.

GUBOGLO, Mihail. *Malıye Türkoyazıçnıye Narodı Balkanskogo Poluostrova* (K voprosu o proishojdenii gagauzov). Avtoref dis. na soiskanie Uçennoi Stepeni Kandidata İstoriçeskih Nauk, Moskva, 1967a; "Etniçeskaya Prinadlejnost Gagauzov (İstoriografiya Problemı)." *Sovetskaya*

Etnografiya, sayı 3, Nauka, Moskva, 1967b:160–167; “Gagauzskaya Terminologiya po Skotovodstvu.” *Türkskaya Leksikologiya i Leksikografiya*, Moskva, 1971:230–238; *Razvitie Dvuyazıçiya v Moldavskoi SSR*, Kişinev, 1979; “Gagauzların Aslına Ait Faraziyeler ve Kendi Fikirlerim.” *IX. Milletlerarası Türk Tarih Kongresine Sunulan Bildiri Özetleri*, Ankara, 1981:13; *Russkiy Yazık v Etnopolitiçeskoy İstorii Gagauzov,* ЦИМО, Moskva, 2004.

GÜLENSOY, Tuncer. *Manas Destanı (Türkiye Türkçesi ile),* Akçağ Yayınları, Ankara, 2002.

GÜLER, Ali. “İlk Yazılı Türkçe Metinlerde Aile ve Unsurları.” *Sosyo – Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi,* T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları № 71, I, Ankara, 1992:69-81.

GÜNAY, Umay. “İslamî Dönemde Türk Toplumunda Kadının Yeri ve Önemi.” *Milli Folklor*, Yıl: 12, sayı 46, 2000:4-9.

GÜNAY, Ü. ve H. GÜNGÖR. *Başlangıçtan Günümüze Türklerin Dinî Tarihi,* Ankara, 1997.

GÜNGÖR, Harun. *Türk Budun Bilimi Araştırmaları*, Kayseri, 1998; “Hıristiyanlık.” 23 May 2007 <http://www.alewiten.com/harun24.htm>.

HASAN, Eren (Ed.). *Türkçe Sözlük*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988.

HOPPE, E. M. “Die Türkischen Gagauzen – Christen.” *Oriens Christianus*, Wiesbaden, 1957:37-43.

IUSIUMBELI, İrina. “Gagauz Türklerinin Mitolojisi Üzerine Bir Deneme.” *Milli Folklor*, № 68 (Kış), 2005:208-221.

İLYUNİNA, L. A. *Jenşçina v Pravoslavii*, İzdatelskiy Dom Neva, Moskva, 2003.

İNALCIK, Halil. “Dobrudja”, *Encyclopedie de l’İslam*, Leiden, Nouvelle Edition,1965:625–629.

İNAN, Abdulkadir. *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara, 1968; *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materiyaller ve Araştırmalar,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, 5. Baskı, Ankara, 2000.

İREÇEK, Konstantin. *Knyajestvo Bılgariya*, Plovdiv, 1899.

İtogi Vsesoyuznoy Perepisi Naseleniya 1970 goda, IV. Bölüm, Moskva, 1973.

İVANOV V. ve V. TOPOROV. *İsledovaniya v Oblasti Slavyanskih Drevnostey*, Moskva, 1974.

JOHANSON, Lars. *Türk Dili Haritası Üzerinde Keşifler,* (Çev. Nurettin Demir – Emine Yılmaz), Grafiker Yayınları, Ankara, 2002.

JUKOV, V.İ. (Ed.), D. M. DRAGNEV, ve DİĞERLERİ, *İstoriçeskoe Znaçenie Prissoedinineniya Besarabii i Levoberejnego Pridnestrovya k Rossii*, Ştiintsa, Kişinev, 1987.

KADİMOV, Asker. “Nahçivan’da Nevruz Gelenekleri.” S. TURAL ve E. KILIÇ(Haz.), *Nevruz ve Renkler,* Ankara, 1996:230–238.

KAGAROV, E.G. “Sostav i Proishojdenie Svadebnoy Obryadnosti.” *Sbornik Muzeya Antropologii i Etnografii,* IIX, Leningrad, 1929:169.

KAHOVSKİY, V. F. *Proishojdenie Çuvaşskogo Naroda (Osnovnıe Etapı Etniçeskoi İstorii)*, Çeboksarı, 1965.

KAHRAMANYOL, Mustafa. *Makedonya’daki Türk ve Müslüman Toplumlarının Günlük Hayatı ve Gelenekleri,* Şenoğlu Matbaası, Ankara, 2003.

KALAFAT, Yaşar. *Doğu Anadoluda Eski Türk İnançlarının İzleri*, AKM Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1999; *Makedonya Türkleri (Türkmenler, Torbeş, Çenkeriler ve Yörükler) Arasında Yaşayan Halk İnançları*, İstanbul, 1994.

KALICANIN, Tatyana Zezelj. “Ustrumca ve Radoviş Yöresindeki Türk ile Makedon Düğünlerinin Temel Özellikleri.” *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, *Gelenek, Görenek ve İnançlar*, IV, Ofset Repromat Matbaası, Ankara, 1992:171–175.

KANTEMİR, D. *Opisanie Moldavii,* Kişinev, 1973.

KARA ÇOBAN, Dimitri. *Seçmä Yaratmalar,* Ankara, Türksoy Yayınları №21, Özkan Matbaacılık, 2004.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemal. *Türk Edebiyat Tarihi (Başlangıçtan Tanzimata)*, 2. Baskı, İstanbul, 1979.

KARAKAYA, Zeki. “Göstergebilimsel İşlevler Açısından Ninniler.” *Milli Folklor*, sayı 61, 2004:44–57.

KARAMAN, Kasım. *Göçmen Uygurlar’ın Dinî Yaşayışları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma (Kayseri Örneği)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, E.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.

KARANASTAS, Olga. *Gagauzı v Sostave Zadunayskih Pereselentsev i İh Poseleniya v Budjake (Konets XVIII – Pervaya Çetvert XIX vv.)*, Kişinev – Komrat, Tipografiya Komratskogo Gosudarstvennogo Universiteta, 2001.

KARPAT, Kemal. “Gagauzların Tarihi Menşei Üzerine ve Folklorundan Parçalar.” *I. Uluslar arası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, 1976:163–177.

KAŞGARLI, Mahmut. *Divanü Lûgat-it-Türk,* (Çev. Besim ATALAY), Türk Dil Kurumu Yayınları:522, 4. Baskı, Ankara, 1998.

KAYA, Özgür Alev. “Gelecekte Doğum Kontrolü.” 23 Aug. 2007 <http://www.genetikbilimi.com/genbilim/dogumkontrol.htm>.

KAYPAKOĞLU, Serdar. *Medyada Cinsiyet Stereotipleri*, Naos Yayıncılık, İstanbul, 2004.

KEELİNG, Richard. “Muzik and Culture History Among The Yorok and Neighboring Tribes of Northwestern Californiya.” *Journal of Antropological Research*, № 48, 1992:25-48.

KIRCI, Emine. “Türk Kültüründe Ateş il İlgili İnanışlar.” *Prof. Dr. Dursun Yıldırım Armağını, Folkloristik,* Ankara, 1998:3098–407.

KİSLYAKOV, N. A. *Oçerki Po İstorii Semyi i Braka u Narodov Sredney Azii i Kazahstana,* Leningrad, 1969.

KOGAN, L. N. “Obşçee i Spetsialnoe Obrazovanie kak Predmet Sotsiologiçeskogo İsledovaniya.” *Problemı Obşçego Obraovaniya Trudyaşçihsya Urala,* Sverdlovsk, 1969:3-28.

KOSVEN, M.O. *Oçerki İstorii Pervobıtnoy Kulturı,* Moskva, 1954.

KOŞAY, Hamit Zübeyr. *Türkiye Türk Düğünleri Üzerine Mukayeseli Malzeme,* Ankara, 1944.

KOTOVSKAYA, M. G. “Osobennosti Religioznogo Soznaniya Sovremennoy Rossiyskoy Jenşçinı.” *Dialog Jenşçin*, № 9 (25), 1999. 23 May 2007 <http://www.femme-autonome.com/sociology/zhenskaya-religioznost-v-sovremennoi-rossii>.

KOWALSKI Tadeusz, “Les Turcs et la langue Turque de la Bulgarie du Nort-est”, *Polska Akademiya Umcejetnascı*, Krakowie 1933:1-28; "Kuzey-Doğu Bulgaristan Türkleri ve Türk Dili." (Çev. Ömer Faruk Akün), *Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, III-IV, 1949:492-500.

KÖSÄ, N. “Martacık İçin Sözler.” *Gagauz Sesi*, 20.04.2001:6.

Krasnaya Bessarabiya, sayı 7, 1937:13.

KRAVÇENKO, V. T. “Podgotovka Uçitelskih Kadrov dlya Selskih Şkol Moldavskoy SSR (1944-1950gg).” *İz İstorii Sotsialistiçeskogo i Kommunistiçeskogo Stroitelstva Moldavskoy SSR,* Kişinev, 1968:155-172.

KSEOFANİYA, İegumeniya. *Jitiye i Çudesa Svyatoy, Pravednoy, Blajennoy Matrenı*, İzdaniye Pokrovskogo Stavropialnogo Jenskogo Monastırya, Moskva, 2002.

Kultarmeyskoye Stroitelstvo v Sovetskoy Moldavii, Kişinev, 1974.

KURAEV, Andrey. "Mujçina i Jenşçina v Knige Bıtiya." *Alfa i Omega*, № 2/3, 1996:293-296.

KURAT, Akdes Nimet. *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye kadar)*, Ankara, 1948; *IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadenizin Kuzeyinde Türk Kavimleri ve Devletleri*, Ankara, Ankara Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1972.

KUROGLO, Stepan. "Svadba i Svadebnıy Folklor Gagauzov." *Jenur şi Speciy Folklorice,* Kişinev, 1972:149-166; "Gagauzkie Obıçai, Obryadı i Verovaniya Svyazannıe so Smertyu i Pohoronami." *İzvestiya Nauk Moldavskoy SSR*, Kişinev: Obşçestvo Nauk, 1, 1977(a):88; "Liçnıe İmena u Gagauzov." *İstoriçeskaya Onomastika*, Moskva, 1977b:180-189; *Semeynaya Obryadnost Gagauzov v XIX – Naçale XX v.*, Kişinev, Ştiintsa, 1980.

KUSTODİEV, K. L. "Jenşçina v Vethom Zavete." *Alfa i Omega*, № 4, 1999:16-17.

KUTSAEVA, Natalia. *Efrosinia Polotskaya*, Minsk, 2007.

KUVENİOVA O. F. ve DİĞERLERİ, *Svyata ta Obryadi Radyanskoy Ukraini*, Kiev,1971.

KVİLİNKOVA, Elizaveta. "Otnoşeniya Tserkvi k Narodnım Obıçayam i Obryadam u Gagauzov i Bolgar Yujnoi Bessarabii v XIX. v." *Haberlär,* №20, 5 Temmuz 1994:2; "Pipiruda-Gagauzskiy Obryad Vızıvaniya Dojdya." *Sbornik Nauçnıh Trudov: İstoriya, Etnografiya, Obrazovanie, Kultura,* KGU Yayınları, II. Bölüm, Komrat, 1999:99–107; "Kult Volka u Gagauzov." *Mısli,* № 2, Kişinev, 2000a:83–85; "Rusali Jenskiy Prazdnik." *Nezavisimaya Moldova*, 16.06.2000b:16, "Çtobı Yarçe Svetilo Solntse." *Nezavisimaya Moldova*, 7.03.2001a:3; "Prazdnik Hederlez." *Nezavisimaya Moldova*, 04.05.2001b:12; *Gagauzskiy Narodnıy Kalendar,* Pontos, Chişinău, 2002; *Moldova Gagauzların Halk Türküleri,* İnessa, Kişinev, 2003; *Gagauzı Moldovı i Bolgarii*, Editura Pontos, Chişinău, 2005.

LEGOYDA, Vladimir. "A Bıl Li Matriarhat-to?", *Internet Journal*, Vers. 28.02.2002. 4 May 2005 <http://www.pravoslavie.ru/jurnal/society/muzh.htm>.

LİSTOVA, N. M. "Pişça v Obryadah i Obıçayah", *Kalendarnıe Obıçai i Obryadı v Stranah Zarubejnoy Evropı*. *İstoriçeskiye Korni i Razvitiye Obıçaev,* Moskva, Nauka, 1983.

LOBAÇEVA, N. P. “Razliçnıe Obryadovıe Kompleksı v Svadebnom Tseremoniale Narodov Sredney Azii i Kazahstana.” *Domusulmanskie Verovaniya i Obryadı v Sredney Azii,* Moskva, 1975:310-329.

LOMAX, Alan. *Folk Song Style and Culture*, American Association fort he Advancement of Science, Publication №88, Washington, 1968.

LOSKUTOVA, L. D. *Razvitie Semeynoi Obryadnosti v Sovetskoi Moldavii*, Kişinev, Ştiintsa, 1979; “Razvitie Traditsionnoy Semeynoy Obryadnosti Moldovan.” K.G. TİHONOVA (Ed.), *Narodnıe Traditsii i Sovremennost (Razvitie Traditsionnıh Çert Narodnoy Kulturı v Sovetskoy Moldavii),* Kişinev, Ştiintsa, 1980:26-38.

LOSKUTOVA, L.D. ve V.S. ZELENÇUK. *Novıe Grajdanskie Prazdniki, Obryadı i Ritualı,* Kartya Moldovenyaska, Kişinev, 1984.

LUNGU, V. *Politika Terrora i Grabeja v Besarabii (1918-1920 gg.)*, Kişinev, 1979.

LURİYE, S.V. *İstoriçeskaya Etnologia*, Aspekt Pres, Moskva, 1998.

MAKUŞEV V. *Zadunayskiye i Adriatiçeskiye Slavyane,* SPb., 1867.

MALACILI, İrina. *Kıpçak Köyü Monografisi,* Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002.

MALAY, K. “Prihod Çok-Maydan Benderskogo Uezda.” *Kişinevskie Eparhialnıe Vedomosti,* 1875: 20-24.

MALİNOWSKİ, Bronislaw, *Büyü, Bilim ve Din,* (Çev. Ender Gürol), Varlık Yayınları, İstanbul, 1964.

MANOF, Atanas. *Potekloto na Gagauzite: Tehnite, Obıçai i Nravı*, Varna, 1938; *Gagauzlar. Hıristiyan Türkler,* (Çev. Türker Acaroğlu), Ankara, Varlık Neşriyatı, 1939.

MARUNEVİÇ, M. ve S. KUROGLO, *Sosialistiçeskie Preobrazovaniya v Bıtu i Kulture Gagauzskogo Naseleniya MSSR*, Kişinev: Ştiintsa, 1983.

“Maslenitsa 2008 – Velikiy Post.” 4 Mar. 2008 <http://maslenica.best-party.ru>.

“Maslenitsa.” 12 May 2007 <http://ru.wikipedia.org>.
“Maslenitsa.” 3 Mar. 2008 <http://www.maslenitsa.com>.

MEJGAYLİS, B. Ya. *Aktualnıe Problemı Narodonaselenia v Latviyskoy SSR: Voprosı Demografi,* Moskva, 1970.

MENZEL, Th. “Gagauzlar.” *İslam Ansiklopedisi*, MEB, c.4:706-707.

MERRIAM, Alan. *The Anthropology of Music*, Nortwestren University Pres, Evanston, Illinois, 1964.

MERTER, Feridun. *1950-1988 Yıllar Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Değişimeler (Malatya Örneği)*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Bilim Serisi № 2, 2.Baskı, Ankara, 1990.

MEŞÇERÜK, İ. İ. *Pereseleniye Bolgar v Yujnuyu Bessarabiyu.* (1828-1834 gg.), Kişinev, 1965; *Sotsialno-Ekonomiçeskoe Razvitie Bolgarskih i Gagauzskih Söl v Yujnoy Bessarabii (1808-1855)*, Kişinev, 1971.

MİRZAOĞLU, F. Gülay. “Sözel Edebiyat ve Eğitim.” *8. Türk Müziği Günleri, Ülkemizde Halk Eğitiminin Amacı, Önemi ve Gerekliliği Sempozyumu* (23-25 Mayıs 2001), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001; *Çukurova Bozlağı*, Binboğa Yayınları, Ankara, 2003.

MİTKOV G. ve E. MİTKOVA. “Traditsionnıe Komponentı v Sovremennoi Semeynoi Obryadnosti Bolgar.” *Sovetskaya Etnografiya,* Moskva, Nauka, №2, 1975:12–23.

Moldovane, Oçerki İstorii, Etnografii i İskustvovedeniya, Kişinev, 1977.

MOŞKOV, V. A. “Nareçiya Bessarabskih Gagauzov.”, W. RADLOFF, *Proben Der Volkslitteratur Der Türkischen Stämme*, Sankt-Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk, X.Thell, 1904; *Gagauzı Benderskogo Uezda: Etnografiçeskie Oçerki i Materialı*, 2.Basım, Tipografiye Centrală, Kişinev, 2004; *Turetskiye Plemena na Balkanskom Poluostrove (Otçet o Poezdke na Balkanskii Poluostrov Letom 1903g.)*, (Haz. S. Bulgar) 2. Basım, Chişinau, 2005.

MUTAFÇİEV, Peter. *Die Angebliche Ein Wannderung von Seldschuktürken in die Dobrudscha im XIII Yahrhundert*, Sofiya, 1943.

Narodnoe Hozaystvo Moldavskoy SSR v 1975g., Statistiçeskiy Sbornik, Kişinev, 1976.

Narodnoe Hozyaistvo MSSR v 1962 Godu, Gosstatizdat, Kişinev, 1963.

Narodnoe Hozyastvo Moldavskoy SSR v 1972 g., Statistiçeskiy Sbornik, Gosstatizdat, Kişinev, 1974 .

Narodnoe Hozyastvo Moldavskoy SSR v 1975 g., Statistiçeskiy Sbornik, Gosstatizdat, Kişinev, 1976 .

Narodnoye Hozaystvo MSSR v 1985 g.,Statistiçeskiy Sbornik, Gosstatizdat, Kişinev, 1986.

NAUMENKO G. M. *Etnografiya Detstva (Sbornik Folklornıh i Etnografiçeskih Materialov),* Moskva, 1998.

NAYIR Yaşar Nebi. *Balkanlar ve Türklük*, Ankara, 1936.

NEÇİPURENKO, V., S. SAMIGİN ve İ. POLONSKAYA. *Religiovedenie: Sotsiologia i Psilogiya Religii,* Rostov na Donu, 1996.

NETTL, Bruno. *Theory and Method in Ethnomusicology*, The Free Press of Glencoe, London, 1964.

NİKOLSKİY, N. *Proishojdenie i İstoriya Belorusskoy Svadebnoy Obryadnosti,* Minsk, 1956; *Proishojdenie Belorusskoy Svadebnoy Obryadnosti,* Minsk, 1959.

NİSTOR İ. *İstoriya Bessarabii,* Çernovitsı, 1932.

ORKUN, Hüseyin Namık. *Yeryüzündeki Türkler*, İstanbul, Çinaraltı Yayınları, 1944.

OSTROUMOV, N. N. *Svadebnıe Obıçai v Drevney Rusi,* Tula, 1905.

OZANKAYA, Özer. *Toplum Bilimine Giriş,* Ankara, 1984.

ÖGEL, Bahaeddin. *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları,* 3. Baskı, İstanbul, 1988; *İslamiyetten Önce Türk Kültür Tarihi (Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre),* Türk Tarih Kurumu Basımevi, 4. Baskı, Ankara,1991; *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar),* Türk Tarih Kurumu, 3. Baskı, Ankara, 1998; *Türk Kültür Tarihine Giriş,* Kültür Bakanlığı Yayınları, 4. Baskı, IV, Ankara, 2000.

ÖNAL, Mehmet Naci. *Romanya Dobruca Türkleri ve Mukayeseleriyle Doğum, Evlenme ve Ölüm Âdetleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.

ÖNDER, Ali Rıza. "Mezar Taşlarında Halk Kültürü." *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, *Maddi Kültür*, V, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1987:265–281.

ÖRNEK, Sedat Veyis. *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara, TDK Yayınları, 1973; *Anadolu Folklorunda Ölüm*, 2. Baskı, Ankara, 1979a; *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk*, Ankara, Türküye İş Bankası Kültür Yayınları, 1979b; *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 2. Baskı, 1986; *Türk Halkbilimi*, Ankara, Kültür Yayınları, 1998.

ÖZBAY, Ferhunde. "Türkiye'de Kırsal/Kentsel Kesimde Eğitimin Kadınlar Üzerinde Etkisi." Nermin ABADAN-UNAT(Ed.) *Türk Toplmunda Kadın*, 2.Baskı, Kent Basımevi, İstanbul, 1982:171-197.

ÖZDEMİR, Hasan. “Etiyolojik Türk Halk Efsaneleri”, *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara, 1986:305-310; “Şarabın İcadı ve Dört Vasfı”, *Türkoloji Dergisi*, sayı 11, 1993:135-160.

ÖZKAN, F. ve B. MUSA. “Yabancı Dillerin Türkçenin Söz Dizimi Üzerindeki Etkisi.” *Bilig*, sayı 30, 2004:95-139.

ÖZKAN, İsa. “Köroğlu Destanı’nda Kahraman ve Atının Doğumu ile İlgili Motiflerin Tahlili.” *Türk Dili*, sayı 549, Eylül 1997:223-233; "Türkiye ve Makedonya'da "Mantifar/Mantufar/Martufal" Mani Söyleme Geleneği." *Atatürk ve Manastır Sempozyumu, Atatürk'ün Manastır Askerî İdadisinden Mezun Oluşunun 100. Yılı Hatırasına 12-13 Ekim 1998*, Ankara 1999:385-390; *Bengü İzler*, Pegem-A Yayıncılık, Ankara, 2007.

ÖZKAN, Nevzat. *Gagauz Türkçesi Grameri*, Ankara, TDK Yayınları, 1996.

PEHLİVAN, Rauf. “Hıristiyanlıkta Kadın.” 2 Feb. 2008 <http://prensip.com.Islamda:%20Kadin/289hk.htm>.

PETRENKO, M. ve V. STEPANOV. “Nadgrobni Pametnitsı ot Grobişçeto na Selo Kirniçki.” *B’lgarska Etnologia*, Sofia, № 3–4, 1998a:124-130; “Pohoronno Pominalnaya Obryadnost.” *Oçerki İstorii i Etnografii sela Kirniçki v Bessarabii”,* Odessa, 1998b: 203-206.

PETROVİÇ, Nina. *Gagauz Yeri’nde Özel Günler ve Bayramlar ile İlgili Uygulamaların Halk Bilimsel Değerlendirilmesi*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

POKROVSKAYA, Lüdmila. “Musulmanskie Elementı v Sisteme Hristiyanskoy Religioznoy Terminologii Gagauzov.” *Sovetskaya Etnografiya*, sayı 1, Moskva: Nauka, 1974:139-144; “Gagauz Dilinin ve Balkan Türk Ağızlarının Bazı Sentaks Özellikleri.” *Bilimsel Bildiriler*, Ankara: TDK Yayınları, 1975:231–235; *Grammatika Gagauzskogo Yazıka*, Kişinev, Lumina,1990; “K Voprosu ob Etimologii Etnonima ‘*Gagauz*’.” *Seriya Literaturı i Yazıka,* 54. Cilt, II. Bölüm, 1995:79–80.

POKROVSKAYA, L. ve M. ÇERNIŞEVA. *Narodnıe Pesni Gagauzov*, Sovremennıy Kompozitor, Moskva, 1989.

Polojenie Krestyan i Krestyanskoye Dvijenie v Bessarabii (1812-1861 godı), Sbornik dokumentov, III, Kişinev, 1969.

POPOV G. İ. “Russkaya Narodno-Bıtovaya Medisina.” D. TOREN, *Russkaya Narodnaya Medesina i Psihoterapiya,* SPb., 1996:431-446.

PROPP, Vladimer. *Russkie Agrarnıe Prazdniki*, Leningrad, 1963.

RADLOFF, W. *Sibirya'dan Seçmeler*, (Çev. Ahmet Temir), 2. Baskı, Ankara, 1982.

RIBAKOV, Boris. *Yazıçestvo Drevney Rusi*, Moskva, 1987.

ROMANOV, Vladimir. "İnternasional Gagauz Halk Türküsü Festivali Hem Yarışması 'Gagauz Sesi'." *Ana Sözü,* 7.03.1996:2.

ROUX, Jean Paul. "Orta Çağda Türk Kadını." *Erdem*, V, sayı 13, 1989:197-226; *Altay Türklerinde Ölüm,* (Çev.:Aykut Kazancıgil), İstanbul, 1999.

SALMİN, A.K. *Narodnaya Obryadnosti Çuvaşei*, Çeboksarı, 1994; *Russkiy Narodnıy Svadebnıy Obryad*, Moskva,1978.

SAMANCI, Barış. "Eğitim Nedir?" 23 Feb. 2008 <http://www.ozelnaciakdogankoleji.k12.tr/seminer.htm>.

SANTUR, Alparslan, "Bayburt İli, Harmanözü Köyünde Ölüm Adetleri." *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, Feryal Matbaacılık, Ankara, 1991:105–110.

SEEGER, Charles. "Prescriptive and Descriptive Writing." *The Musical Quarterly,* 44, №2, 1958a:184-195; "Singing Style." *Western Folklore,* №17, 1958b:3-11.

SELÇUK, Ali. "Tahtacılarda Ölüm Fenomeni." *Halkbilimi Araştırmaları,* 3. Kitap, E Yayınları, Özener Matbaası, İstanbul 2004:119–139.

SHIPLEY, Joseph. *Dictionary of Word Origin*, Ames Iowa, 1957.

SMİRNOV, A. "Obıçai i Obryadı Russkoy Narodnoy Svadbı", *Yuridiçeskiy Vestnik,* Moskva, № 7, 1878:989.

SNESAREV, G. P. *Mazdeidskaya Traditsiya v Pogrebalnom Obryade Narodov Sredey Azii, (Dokladı XXV Mejdunarodnogo Kongresa Vostokovedov),* Moskva, 1960; *Reliktı Domusulmanskih Verovaniy i Obryadov u Uzbekov Harezma,* Moskva, 1969.

SOKOLOVA, Z. P. *Kult Jivotnıh v Religiyah*, Moskva, 1972.

SONİN, M. Ya. *Sotsialno – Ekonomiçeskie Problemı Zanyatosti Jenşçin v kn: İzmenenie Polojenia Jenşçin i Semya,* Moskva, 1977.

SOROÇANU, Evdokia. *Gagauzların Kalendar Adetleri,* Kişinev, 2006.

Sovetskaya Moldaviya za 40 Let, Statistiçeskiy Sbornik, Kişinev, 1964.

"S Prazdnikom Vesnı!" *Nezavisimaya Moldova*, № 48–49, 27.02.1998:12.

STOKES, Martin. "Etnisite, Kimlik ve Müzik." *Dans Müzik Kültür/Folklora Doğru*, Boğaziçi Üniversitesi Folklor Kulübü Yayını, №63,1998:123-148.

STOLETNYAYA, A., V. KOTENKO ve K. VASİLİOGLO. *Pravila Orfografii i Punktuatsii Gagauzkogo Yazıka*, Kişinev, Lumina, 1995.

Stsenarii Obrydov i Prazdnikov, Kişinev, 1974.

SULTANGAREEVA, R. A. "Kult Predkov v Obryadovom Folklore Başkir." *Başkirskiy Folklor, İssledovaniya i Materialı*, Ufa, 1993:83-94.

SUMTSOV N. F. "O Slavyanskih Narodnıh Vozreniyah na Novorojdennogo Rebyenka." *Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosveşçeniya*, SPb, № CCX, 1880; *O Svadebnıh Obryadah Preimuşçestvenno Russkih,* Harkov, 1881.

SÜMER, Faruk. "Gagauzların Aslı." *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 52, Nisan 1991a:9–12; "Gagauzların Aslı." *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, sayı 53, Mayıs 1991b:3–5.

SVENTSİTSKAYA, İ. S. "Jenşçina v Rannem Hristianstve." *Jenşçina v Antiçnom Mire*, Nauka, Moskva, 1995:156-167.

ŞABAŞOV A. V. "K Probleme Etnogeneza Gagauzov. Novıe Podhodı." İ.GREK (Ed.) *İstoriya i Kultura Bolgar i Gagauzov Moldovı i Ukrainı,* Kişinev, 1999:154–176; *Gagauzı: Sistemı Terminov Rodstva i Proishojdenie Naroda,* Odessa, Astroprint, 2002.

ŞEMYAKOV, D. ve Ya. YATSENKO. *Razvitie Kulturı i Nauki v Moldavskoy SSR za 50 let,* Kişinev, 1974.

ŞİŞKOV, N. S. *B'ılgaro-Mohometanite (Pomaki),* Plovdiv, 1936.

ŞORNİKOV P. ve S. Bulgar "V Ryadah Revolütsionno-Osvoboditelnogo Dvijeniya Bessarabii", (Ed.) Bulgar S. S. *İstoriya i Kultura Gagauzov*, Pontos, Chişinău, 2006:298–312.

TABAKARU, D. N. "Utverjdenie Ateizma v Moldavskoy SSR", Tihonova K. G. (Ed.), *Narodnıe Traditsii i Sovremennost, Razvitie Traditsionnıh Çert Narodnoy Kulturı v Sovetskoy Moldavii,* Ştiintsa, Kişinev, 1980:6–15.

TAHİR, Mehmet (Çev.) "Yüz Yıl Önce Kırım Tatarları." *Emel,* № 180, 1990:42–44.

TANASOGLU, Dionis. *Bucaktan Sesler Literatura Yazıları*, Kişinev, Kartya Moldovenyaska, 1959; *Hoşluk*, Kişinev, 1970; "Gagauzların İstoriyası."

Ana Sözü, sayı 86–87, Mart 1991:6; *Ana Dili V.klas İçin*, Chişineu, Ştiintsa, 2. Baskı, 1994; "40 yıl! Gagauzça Şkolanın Başlanması – 1 Sentäbri 1958." *Ana Sözü,* 4.09.1998:1-5.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi. *Dağ Yolu,* (Haz. Fethi Tevetoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:739, Ankara, 1987a; *Günebakan*, (Haz. Fethi Tevetoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:741, İzmir, 1987b.

TANYU, Hikmet. *Türklerin Dinî Tarihçesi*, İstanbul, 1978; *İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı*, Ankara, 1980.

TAŞ, Hülya. "Erzurum'da Evlenme ve Düğün Adetleri." *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, Kültür Bakanlığı HAGEM Yayınları:170, Ankara, 1992:169-183.

TAYJANOVA G.E. (Ed.), *Kazahi. İstoriko-Etnografiçeskoe İssledovanie,* Almatı, İzdatelstvo "Kazahstan", 1995.

TAYLOR, Edward Burnett. *Primitive Culture*, (Çev. D. A. Koropçevskiy), Politizdat, Moskva, 1989.

TEKELİ, Şirin. *Kadınlar ve Sosyal Toplumsal hayat,* Birikim Yayınları, İstanbul, 1982a; "Türkiye'de Kadının Sosyal Hayattaki Yeri." Nermin ABADAN-UNAT (Der.), *Türk Toplmunda Kadın*, 2.Bsk., Kent Basımevi, İstanbul, 1982b:375-396.

TELBİZOV, K. ve M. VOLKOVA-TELBİZOVA, *Traditsionen Bıt i Kultura na Banatskite B'lgari (Sbornik za narodni umotvoreniya i narodopis),* Sofia, 1963.

TİMUR, Serim "Türkiye'de Aile Yapısının Belirleyicileri." Nermin ABADAN-UNAT (Der.), *Türk Toplumunda Kadın*, 2. Bsk., Kent Basımevi, İstanbul, 1982:97-107.

TOGAN, Zeki Velidi. *Umumî Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakultesi Yayınları, 2. Baskı, 1970.

TOKAREV, S. A. "K Postanovke Problemı Etnogeneza." *Sovetskaya Etnografiya,* sayı 3, 1949:14–21; *Proishojdeniye i Suşçnost Magii*, *İsledovanie i Materialı po Voprosam Pervobıtnıh Religioznıh Verovaniy*, Moskva, 1959; *Religii v İstorii Narodov Mira*, Moskva, 2. Baskı, 1965.

TOKAREV, S. A. (Ed.) *Kalendarnıe Obıçai i Obryadı v Stranah Zarubejnoy Evropı*. *Zimniye Prazdniki,* Moskva, Nauka,1973; *Kalendarnıe Obıçai i Obryadı v Stranah Zarubejnoy Evropı*. *Vesenniye Prazdniki*, Moskva, Nauka,1977; *Kalendarnıe Obıçai i Obryadı v Stranah Zarubejnoy Evropı*. *Letne-Osennie Prazdniki*, Moskva, Nauka, 1978.

TOLSTAYA S. M. “Beremennost, Beremennaya Jenşina.”, *Slavyanskie Drevnosti: Etnolingvistiçeskii Slovar,* Moskva, 1995a:163-164; “Beremennost, Beremennaya Jenşina.” *Slavyanskaya Mifologiya. Ensiklopediçeskii Slovar,* Moskva 1995b:43.

TOLSTOİ İ. “Polojeniye Krestyan i Krestyanskoe Dvijeniye v Besarabii, 1812 – 1861 gg.” *İstoriya Moldavii. Dokumentı i Materialı*, III, Kişinev, 1969:179–286.

TOLSTOY N. ve S. TOLSTOY. “Zametki po Slavyanskomu Yazıçestvu: Vızıvanie Dojdya v Polesie.” *Slavyanskiy i Balkanskiy Folklor*, Moskva, 1978.

TURAL, Sadık. *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler,* Ankara, 1992.

TURAN, Osman. *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi Tarihi*, İstanbul, 1969.

TURAN, Refik. “Osmanlıların Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi.” *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi,* I, Ankara, 1992: 82–91.

TURGUT, Bekir. “Eğitimin Önemi Artarak Sürecektir.” 22 Feb. 2008 <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/145/baskan.htm>.

TÜRKDOĞAN, Orhan. “Türk Ailesinin Genel Yapısı.” *Sosyo – Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi,* I, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara, 1992:29-66.

URAZ, Murat. *Türk Mitolojisi*, İstanbul, 1967.

URLANİS, B. Ts. *Problemı Dinamiki Naseleniya SSSR,* Moskva, 1974.

USPENSKİY, L. *Tı i Tvoe İmya*, Leningrad,1960.

“Ustroystvo Zadunayskih Pereselentsev v Besarabii i Deyatelnost A. P. Ushnevskogo.” *Sbornik Dokumentov*, II, Kişinev, 1957:243-542.

ÜLKÜSAL, Müstecip. *Dobruca ve Türkler*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1966.

VAKARELSKİ, Hristo. *Etnografiya na Bolgariya*, Sofiya, 1977.

VARBAN S.A. “Menedjment Obrazovaniya na Sovremennom Etape.” *Gagauz Halkın İstoriya Bilim Araştırmaları Hem Büünkü Ekonomika Durumu,* III. Bölüm, KDÜ Yayınları, Komrat, 2003:4-9.

VOLKOV, Yurii. *Sosyologiya,* Feniks, Moskva, 2005.

Vseobşçaya Deklaratsiya Prav Çeloveka, Kişinev, Ştiintsa, 1999.

WARİNG, Philippa. *The Dictionary of Omens-Supertitions,* London, 1985.

Women and Men in the Republic of Moldova, *Statistical Collection*, Chişinău, 2005.

YALMAN, Ali Rıza. *Cenupta Türkmen Oymakları*, Ankara, 1993.

YALVAÇ, Mehmet. "Güneydoğu Anadolu Projesinin Adıyaman İlinde Su Altında Kalacak Yerlerde Sosyolojik Bir Ararştırma." *Türk Dünyası Araştırmaları*, № 77, 1992:26–29.

YASA, İ. *Türkiye'de Kız Kaçırma Gelenekleri ve Bunlarla İlgili Bazı İdari Meseleler*, TODAİ Yayınları, Ankara, 1962.

YILDIRIM, Dursun. *Türk Bitiği/Araştırma İnceleme Yazıları,* Akçağ Yayınları, Ankara, 1998; "Tarihi Süreç İçinde İletişim Odakları, Ağları ve İşlevleri (XIII.-XX.Yüzyıllar Aralığı Türkiyesi)." *Türk Dünyası,* №10, 2000:327-353; "Türk Sözel Kültüründe Süreklilik (Osmanlı Hanedanlığı Döneminden Cumhuriyete)." *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları,* №1, 2001:130-171.

YILMAZ, Ayfer. *Türk Kültüründe Kadın ve Kadın Ağzı Türküler,* Ankara, 2003; "Türk Kültüründe Kadın." *Milli Folklor*, Yıl:16, sayı 61, 2004:111-123.

YİĞİT, Hakkı. " Hıristiyanlıkta Kadın." 12 Apr. 2007 <http://www.yesilyol.net/aile-ans/hristiyanlikta-kadin.html>.

YOLOĞLU, Güllü. *Türklerin Aile Merasimleri*, (Çev. Aljira Topalova), Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999.

ZAGORODNAYA E. ve V. ZELENÇUK. *Naselenie Moldavskoy SSR, Sotsialno-Demografiçeskie Protsessı,* Kartea Moldovenyaska, Kişinev, 1987.

ZAHARİYA, S. K. "Retrospektiva i Evolyutsia Semeynogo Prava u Kolonistov Bessarabii." *Sbornik Nauçnıh Trudov, İstoriya, Etnografiya, Obrazovanie, Kultura*, KDÜ Yayınları, Komrat, 1999:46-49.

ZAHAROV, İ. (Ed.) *Dekabrist Krivtsov,* İzdatelstvo Gelikon, Moskva, 2001. 26 Apr. 2006 <http://www.dekabristy.ru/ist_ros/ist_lit/lit-ra/decab/Gershen/G_Krivs/BKrivcov.htm>.

ZAJACZKOWSKİ, Wlodzimierz. "Przycznki do Etnografii Gagauzov." *Rocznik Orientalistyczczny*, XX, Warszawa, 1956:353-360; "Gagauz." *Encyclopedie de l'İslam, Nouvelle Edition,* II, Lieden, 1965:992-993; *Jezuk i Folklor Gagauzow z Bulgarii*, Krakow, 1966; "K Etnogenezu Gagauzov." *Folia Orientalia,* XV, Krakow, 1974:77-86; "Gagauz Folkloru." *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara, 1976:233–242.

ZAŞÇUK, A. İ. *Materialı dlya Voennoy Geografii i Voennoy Statistiki Rossii, Sobrannıe Ofitserami Generalnogo Ştaba, Voennoe Obozrenie Bessarabskoy Oblosti*, Sankt – Peterburg, 1862.

ZAVRAK, Petri. “Gagauz Türküleri.” *Halk Bilgisi Haberleri,* sayı 87, 1939:71-72.

ZELENÇUK, V. ve Yu. POPOVİÇ. “Antropomorfnıe Obrazı v Obryadah Plodorodiya u Vostoçno-Romançeskih Narodov v XIX – naçale XX vv.” *Balkanskiye İsledovaniya: Problemı İstorii i Kulturı*, Moskva, Nauka, 1976.

ZELENÇUK, V. S. *Oçerki Moldavskoy Narodnoy Obryadnosti (XIX, naçalo XX vv.)*, Kartea Moldovenyaske, Kişinev, 1959; “Materialı k İzuçeniü Moldavskogo Narodnogo Tkaçestva.” *İzvestiya*, 1961:5-57; “Etnografiçeskoe İzuçenie Naseleniya Moldavii.” *Sovetskaya Etnografiya*, sayı 6, Nauka, Moskva, 1974:3–12; *Naselenie Bessarabii i Podnestrovya v XIX v.*, Ştiintsa, Kişinev, 1979.

ZLATOUST, İoann. “Besedı na Knigu Bıtiya.” *Svyatoy İoann Zlatoust, Polnoe Sobranie Soçineniy v 12-ti Tomah*, IV Tom, Moskva, 1994:118-134.

SÖZLÜ KAYNAKLAR

ALAMURADOVA, Tatyana. Yaşı: Belirtilmedi (Yaklaşık 47 yaşında), Kadın, Doğum Yeri: Komrat, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: “Kontakt” sivil toplum örgütü başkanı olan kaynak kişiyle, Komrat şehrinde 28.07.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli’nin yaptığı görüşme notlarıdır.

ARNAUTOVA, Valentina. 2005. Yaşı: 28 (DT. 1977), Kadın, Doğum Yeri: Vulkaneştı, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Matematik öğretmeni, 1 çocuğu olan kaynak kişiyle, Vulkaneştı şehrinde, 27.07.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli’nin yaptığı görüşme notlarıdır.

BALABAN, Elena. 2006. Yaşı: 48 (DT. 1958), Kadın, Doğum Yeri: Tomay, Eğitim Durumu: Yüksek okul mezunu, İşi: Muhasebeci, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Tomay köyünde 01.08.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli’nin yaptığı görüşme notlarıdır.

BALABAN, Stefanida. 2005. Yaşı: 79 (DT. 1926), Kadın, Doğum Yeri: Tomay, Eğitim Durumu: Okuma yazma biliyor (3 yıl açık öğretim ilkokula gitmiş), İşi: Emekli çiftçi, 4 çocuğu olan kaynak kişiyle, Tomay köyünde 01.08.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli’nin yaptığı görüşme notlarıdır.

ÇAVDAR, Stefanida. 2005; 2006. Yaşı: 74 (DT. 1932), Kadın, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Okuma yazma biliyor, İşi: Emekli tütüncü, 6 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde, 04.09.2005 ve 12.09.2006 tarihlerinde İrina Iusıumbeli’nin yaptığı görüşme notlarıdır.

ÇAVDAR, Trifon. 2006. Yaşı: 73 (DT. 1933), Erkek, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Okuma yazma biliyor, İşi: Emekli tütüncü, 6 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde, 12.09.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli’nin yaptığı görüşme notlarıdır.

DRAGAN, Mariya. 2006. Yaşı: 63 (DT. 1943), Kadın, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Dil ve Edebiyat öğretmeni, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde, 09.09.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli’nin yaptığı görüşme notları ve ses kayıtlarıdır.

DRAGAN, Praskoviya. 2006. Yaşı: 66 (DT. 1940), Kadın, Doğum Yeri: Beşalma, Eğitim Durumu: İlkokul mezunu, İşi: Emekli çiftçi, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Beşalma köyünde, 05.09.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli’nin yaptığı görüşme notları ve ses kayıtlarıdır.

DUŞKOVA, Praskovya. 2005. Yaşı: 53 (DT. 1952), Kadın, Doğum Yeri: Kongaz, Eğitim Durumu: Ortaokul mezunu, İşi: Emekli bağcı, 5 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kongaz kasabasında, 24.07.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli’nin yaptığı görüşme notlarıdır.

EREBAKAN, Elena. 2006. Yaşı: 33 (DT. 1973), Kadın, Doğum Yeri: Baurçi, Eğitim Durumu: Ortaokul mezunu, İşi: Ev hanımı, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Komrat şehrinde, 09.07.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

HERGELECİ, Nina. 2006. Yaşı: 20 (DT. 1986), Kadın, Doğum Yeri: Çeşmeköy, Eğitim Durumu: Üniversite öğrencisi, İşi: Öğrenci, bekâr olan kaynak kişiyle, Çeşmeköy köyünde 13.08.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

İKİZLİ, Mariya. 2006. Yaşı: 66 (DT. 1940), Kadın, Doğum Yeri: Beşalma, Eğitim Durumu: İlkokul mezunu, İşi: Emekli çiftçi, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Beşalma köyünde, 10.09.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

İNGİLİS, Maria. 2005. Yaşı: 61 (DT. 1944), Kadın, Doğum Yeri: Beşalma, Eğitim Durumu: İlkokul mezunu, İşi: Emekli çiftçi, 4 çocuğu olan kaynak kişiyle, Beşalma köyünde 28.08.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notları ve ses kayıtlarıdır.

İVANOVA, Zinaida. 2005. Yaşı: 46 (DT. 1959), Kadın, Doğum Yeri: Kazayak, Eğitim Durumu: Yüksekokul mezunu, İşi: Konfeksiyon işçisi, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kazayak köyünde 25.08.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

JELEZ, İvanna. 2005. Yaşı: 72 (DT. 1933), Kadın, Doğum Yeri: Vulkaneştı, Eğitim Durumu: Okuma yazma biliyor, İşi: Emekli inşaat işçisi, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Vulkaneştı şehrinde, 28.07.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KABAK, Mariya. 2005. Yaşı: 61 (DT. 1944), Kadın, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: İlkokul mezunu, İşi: Emekli inek sağcısı, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Vulkaneştı şehrinde 02.08.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KADIN, Vasilisa. 2006. Yaşı: 49 (DT. 1957), Kadın, Doğum Yeri: Çadır Lunga, Eğitim Durumu: Yüksekokul mezunu, İşi: Anaokul öğretmeni, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Çadır Lunga şehrinde 24.08.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KAMBUR, Katerina. 2005. Yaşı: 70 (DT. 1935), Kadın, Doğum Yeri: Vulkaneştı, Eğitim Durumu: Okuma yazma biliyor (3. sınıftan terk), İşi: Emekli temizlikçi, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Vulkaneştı şehrinde, 02.09.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KARA, Anna. 2005. Yaşı: 55 (DT. 1950), Kadın, Doğum Yeri: Komrat, Eğitim Durumu: Ortaokul mezunu, İşi: Temizlikçi, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle,

Komrat şehrinde, 06.08.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KARA, İrina. 2006. Yaşı: 55 (DT. 1951), Kadın, Doğum Yeri: Beşalma, Eğitim Durumu: Yüksekokul mezunu, İşi: Hemşire, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kongaz kasabasında 17.06.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KARAÇOBAN, Lüdmila. 2006. Yaşı: Belirtilmedi (Yaklaşık 43 yaşında), Kadın, Doğum Yeri: Beşalma, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Beşalma Etnografi Müzesi müdürü ve "Sedef" Türkü grubunun kurucusu olan kaynak kişiyle, Beşalma köyünde 22.07.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KARAYANİ, Tatyana. 2006. Yaşı: 47 (DT. 1959), Kadın, Doğum Yeri: Avdarma, Eğitim Durumu: Yüksekokul mezunu, İşi: Tekstil mühendisi, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Avdarma köyünde 16.08.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KAZAKLI, Svetlana. 2005. Yaşı: 26 (DT. 1979), Kadın, Doğum Yeri: Kazayak, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Muhasebeci, bekâr olan kaynak kişiyle, Kazayak köyünde, 23.08.2005 ve 24.08.2005 tarihilerinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KINALI, Mariya. 2006. Yaşı: 58 (DT. 1948), Kadın, Doğum Yeri: Dizgince, Eğitim Durumu: Ortaokul mezunu, İşi: Sıvacı, 1 çocuğu olan kaynak kişiyle, Dizgince köyünde, 23.07.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KIRIM, Evdokiya. 2006. Yaşı: 50 (DT. 1956), Kadın, Doğum Yeri: Beşalma, Eğitim Durumu: Meslekokul mezunu, İşi: Aşçı, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Beşalma köyünde 07.08.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KISA, Antonina. 2004. Yaşı: 39 (DT. 1965), Kadın, Doğum Yeri: Çadır Lunga, Eğitim Durumu: Yüksekokul mezunu, İşi: Hemşire, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Ankara şehrinde 12.12.2004 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KODJEBAŞ, Larisa. 2005. Yaşı: 26 (DT. 1979), Kadın, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Gagauz dili ve edebiyatı öğretmeni, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde 21.08.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KONSTANTİN, Otets. 2005. Yaşı: 50 (DT. 1956), Erkek, Doğum Yeri: Kongazcik, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Papaz, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde 11.09.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KÖMÜR, İvan. 2006. Yaşı: 28 (DT. 1978), Erkek, Doğum Yeri: Komrat, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Gagauz Yeri İstatistik Departmanı şefi, 1 çocuğu olan kaynak kişiyle, Komrat şehrinde 10.07.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KÖR, Nadejda. 2005. Yaşı: 58 (DT. 1947), Kadın, Doğum Yeri: Haydar, Eğitim Durumu: Yüksekokul mezunu, İşi: Gıda mühendisi, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Haydar köyünde, 19.07.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

KURDOVA, Sofiya. 2000. Yaşı: 43 (DT. 1957), Kadın, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Ortaokul mezunu, İşi: Çiftçi, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde 18.12.2000 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşmenin ses kayıtlarıdır.

MALAÇLI, Nadejda. 2005; 2006. Yaşı: 55 (DT. 1951), Kadın, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Gagauz ve Rus dili ve edebiyatı öğretmeni, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde 18.07.2005 ve 13.06.2006 tarihlerinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notları ile ses kayıtlarıdır.

MALAÇLI, Sofiya. 2001; 2004; 2005. Yaşı: 64 (DT. 1941), Kadın, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: İlkokul mezunu, İşi: Emekli bağcı, 5 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde 2004 ve 2005 yıllarda Temmuz, Ağustos, Eylül aylarında, İrina Iusıumbeli'nin defalarca yaptığı görüşme notları ve ses kayıtlarıdır.

MOHAMMADİ, Mariya. 2006. Yaşı: 32 (DT. 1974), Kadın, Doğum Yeri: Baurçi, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Öğretmen, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kişinev şehrinde 17.09.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

MURZAKOY, İvan. 2001. Yaşı: 37 (DT. 1964), Erkek, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Yüksek okul mezunu, İşi: Müzisyen, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde, 26.08.2001 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notları ve ses kayıtlarıdır.

NEDİOGLO, Nadejda. 2005. Yaşı: 61 (DT. 1944), Kadın, Doğum Yeri: Kazayak, Eğitim Durumu: İlkokul mezunu, İşi: Muhasebeci, 4 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kazayak köyünde, 27.08.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notları ve ses kayıtlarıdır.

PANAİTOVA, Svetlana. 2006. Yaşı: Belirtmedi, Kadın, Doğum Yeri: Komrat, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Öğretmen, "Asstsiatsiya Jenşçin Gagauzii" sivil kadın örgütü başkanı, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Komrat şehrinde 26.07.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

PERÇEMLİ, Valentina. 2004. Yaşı: 31 (DT. 1973), Kadın, Doğum Yeri: Çeşmeköy, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Halkbilimci, bekâr olan kaynak kişiyle, Ankara şehrinde (Türkiye) 23.03.2004 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

PETROVİÇ, Anna. 2005. Yaşı: 55 (DT. 1950), Kadın, Doğum Yeri: Komrat, Eğitim Durumu: Meslekokul mezunu, İşi: İşçi, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Ankara şehrinde (Türkiye), 20.02.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

SARSAMAN, Elena. 2005. Yaşı: 70 (DT. 1935), Kadın, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Okuma yazma biliyor (3 sınıf okumuş), İşi: Emekli bağcı, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde 17.07.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

TAŞÇI, Marina. 2005. Yaşı: 44 (DT. 1961), Kadın, Doğum Yeri: Kazayak, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Anaokulu öğretmeni, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, şehrinde 22.07.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

TATAR, İnna. 2005 Yaşı: 21 (DT. 1984), Kadın, Doğum Yeri: Kongaz, Eğitim Durumu: Üniversite öğrencisi, İşi: Öğrenci, bekâr olan kaynak kişiyle, Kongaz kasabasında 13.08.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

TERZİ, Anna. 2006. Yaşı: 55 (DT. 1951), Kadın, Doğum Yeri: Kongaz, Eğitim Durumu: Ortaokul mezunu, İşi: Çiftçi, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kongaz köyünde 18.06.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

TOPAL, Nadejda. 2005. Yaşı: 54 (DT. 1951), Kadın, Doğum Yeri: Beşalma, Eğitim Durumu: Ortaokul mezunu, İşi: Aşçı, kilise işçisi, 1 çocuğu olan kaynak kişiyle, Komrat şehrinde 15.08.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

TRANDAFİL, Fedor. 2005. Yaşı: 55 (DT. 1950), Erkek, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Yüksekokul mezunu, İşi: Fotoğrafçı, 4 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde, 10.09.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

TUKAN, Larisa. 2006. Yaşı: 28 (DT. 1978), Kadın, Doğum Yeri: Baurçi, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Psiholog, amatör türkücü, 1 çocuğu olan kaynak kişiyle, Baurçi köyünde 25.06.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

TÜFEKÇİ, İvan. 2006. Yaşı: 50 (DT. 1956), Erkek, Doğum Yeri: Komrat, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Gagauz Yeri İstatistik ve Sosyoloji Analizi

Departmanı müdürü, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Komrat şehrinde 10.07.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

UZUN, Varvara. 2005. Yaşı: 64 (DT. 1941), Kadın, Doğum Yeri: Kazayak, Eğitim Durumu: Okuma yazma biliyor (3 sınıf okumuş), İşi: Emekli çiftçi, 5 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kazayak köyünde, 27.08.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notları ve ses kayıtlarıdır.

VAKARÇUK, Antonina. 2006. Yaşı: 49 (DT. 1957), Kadın, Doğum Yeri: Yukarı Kongazcık, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: "Obşestvennoe Dvijenie Mnogodetnıh Materey i Jenşçin – Predprinimateley Gagauzii" başkanı, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Komrat şehrinde 27.07.2006 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

VELÇEVA, Anastasiya. 2005; 2006. Yaşı: 57 (DT. 1949), Kadın, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Üniversite mezunu, İşi: Gagauz ve Rus dili ve edebiyatı öğretmeni, 2 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde 16.07.2005 ve 13.06.2006 tarihlerinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notları ve ses kayıtlarıdır.

VOYKOVA, Elena. 2005. Yaşı: 66 (DT. 1939), Kadın, Doğum Yeri: Beşalma, Eğitim Durumu: İlkokul mezunu, İşi: Emekli çiftçi, 4 çocuğu olan kaynak kişiyle, Beşalma köyünde 07.08.2005 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notlarıdır.

YÜSÜMBELİ, Anna. 2001. Yaşı: 45 (DT. 1956), Kadın, Doğum Yeri: Kıpçak, Eğitim Durumu: Yüksek okul mezunu, İşi: Muhasebeci, 3 çocuğu olan kaynak kişiyle, Kıpçak köyünde 14.07.2001 tarihinde İrina Iusıumbeli'nin yaptığı görüşme notları ve ses kayıtlarıdır.

EK 1: TÜRKÜLER

Gidäsin Male

—Gidäsin male,
Gidäsin, dedi,
Ankaya dünürlää.
Kolinin mamusu
Bir gitti geldi,
Ankayu vermerlär.
Mamusu verer,
Tätüsu verer,
Babusu vermiyor.
—Gidäsin male,
Gidäsin, dedi,
Pazara panayıra
Alasın bana,
Alasın, dedi,
Bir kat ruba kara.
Gidecäm male
Gidecäm, dedi, monastırlara.
Spiyada edecäm,
Konka verecäm,
Günahı soracam.
Ah, o Ankayı, ma male,
Bitkidä bırakacam.
—Ankam, mari, Ankam, dedi
Ne günah yaptım?
—Ah, o babumu, be Koli,
Yerler kabuletmesin
Seni da çirmayinca, be Koli,
Canını vermesin (Dragan P. 2006).

Sveti Petriyilän Sveti İlye

Sveti Petriylän Sveti İlye
Yalvarêrlar insana.
Yalvarêrlar insana,
İnsan da yalvarsın Allaha.
İnsan da yalvarsın Allaha,
Allah ta ardını dönmesin.
Allah ta ardını dönärsä,
Yerdän maanayı alacek
Yerdän maanayı alacek
Yer kara nadaz kalacek.
Kızak dolu yüz kişi
Ardına gider bir kişi (Dragan P. 2006).

Bre, İvane, bre, çobane

— Bre, İvane, bre, çobane,
Ne gözäl kaval sän da çalıyorsun
Ne gözäl çalıp çevirdiyorsun.
— Diilim bän İvane, diilim bän çobane
Bän Ahrangil Mihail, can alıcıyım.
Gözäl da çalêrım, çalıp çevirderim
Da bän bunnan da can da aldadêrım,
Da bän da bu çalmamnan, can da
aldadêrım.
Neredä biricik, bän onu alêrım
Anayı bobayı aalıyarak brakêrım.
Neredä beş altı, anayı alêrım
Uşacıklarını aalayarak brakêrım,
Aalayarak brakêrım, üüsüzlerä katêrım
(Dragan P. 2006).

Ay Göklerde, Göklerde

Ay göklerde, göklerde,
Ne pek üüsek yerlerde
Heruvinler söylerdi
Angelozlar yazardı.
Yazdılar da çizdiler
Çevresine yazdılar,
Ne mutlu bu dünyada
Vartizliini edene,
Vartizliini edene
Vartizliini tutana.
Allah düştü koluna,
Koluna kuvvedine
Vartizlii yıkansın
Raya da pak gitsin.
Allah düştü koluna,
Koluna kuvvedine,
Aldı onu götüdü
Rayın orta yerine,
Rayın orta yerine
Yeşil çimen üstüne (Dragan P. 2006).

Tuna'da

İşidiniz, söleyim,
Neler oldu Tuna'da,
Tuna'da, Tuna suyunda.
Tanas oglan yavklu oldu
Çarşamba günü perşembää karşı

Kalktı Tanas agasına vardı:
— Hadi, bre batö, kasabaya gidelim,
Genç gelinmä ruba seçelim, -
Kumaş bulalım, şarap içelim.
Tunada yarışmak gider,
Kayıkçılar suda üzer.
Tanaslan agası ruba aldılar,
Ruba aldılar kumaş seçtilär,
Kumaş seçtilär, şarap içtilär,
Kayıklara pindilär yarışlara girdiler.
Tanas hem agası
Üstün çıktılar, mükafat aldılar.
Tanaslan agası gene çıktılar
Su ortasında taa bir seyir yaptılar.
Nerdän da esti bir fena lüzgär,
Bir fena lüzgär, ansızdan lüzgär.
Dalgalar üştü, karannık düştü
Tanaslan batüsü Tuna'da buuldu
(Dragan P. 2006).

Saraylı Petri

— Petri, Petri, saraylı Petri
Çok çalıştın, çok kazandın.
Arta da kalsın senin kazanman
Posta da kalsın senin çalıştın,
Açan yok senin candan evladın
Candan evladın, erkek evladın.
— Ay Länkam, Länkam,
Bän gidecäm kuyumculara
Yazdıracam altından evlad,
Gümüştän da lülka,
Sen da üç gün, üç gece sallaycan
Mamu da deycek, tätü da deycek.
Petri de gider kuyumculara,
Kuyumculara can yazıcılara
Altından lülka yazdırıyor
Gümüştän da evlad.
Altından lülka yazdırıyor
Gümüştän da evlad,
Lenka da sallıyor üç gün, üç gecä
Ne mamu der, ne tätü der.
Arda kalsın senin çok kazanman,
Posta kalsın senin çok çalıştın,
Arta kalsın altından aulların,
Gümüştän de tokatların,
Açan yok senin candan erkek evladın
(Çavdar T. 2006).

Çuma Türküsü

Erbir kişiler diri giderlär,
Oglanlar yeşil ot biçärlär,
Kızlar biyaz bez çirpêrlar.
Sansın, ki bir üüsüz, dedi,
Yabancıdır o.
Açan baktılar küyü bayırına
Çuma geler.
Hepsi baarıp kaçtılar Çuma'dan,
Salt Stanke karşı çıktı.
— Ay, Stanke, Stanke, kızım, dedi,
Hepsi bendän baarıp kaçtılar,
Sän sade durdun.
— Ay, Çuma, Çuma, dedi,
Alsana sän beni.
Benim ne anam var, ne de bobam,
Ne kakum, ne kardeşim.
Bän bir üüsüz garibim, dedi.
— Ya tut, Stanke, çılbırlardan,
Çıkarayom, tefterä ederim.
Her sän varsaydın yazıda, dedi.
Alırım bän seni.
Stanke tuttu çılbırları, Çuma çıkardı tefteri.
Açan da baktı Stankiya,
Sän, dedi, yoksun yazılı.
Yirmi yaşında açan olacan, dedi,
Sän o zaman iyi olacan.
Yedi uşak anası açan olacan,
O zaman bän seni alacam.
Nicä, Stanke üüsüz büüdün, dedi,
Uşaklarını da üüsüz bırakacan
(Dragan P. 2006).

Haydi Gelin, Haydi Canım!

Haydi gelin, haydi canım!
Uyur musun? Uyansana!
Vani geliyor, inansana
Gelin olêrsin inansana,
Gül yastığına dayansana,
Kızlık saçın söküler
Gelinnik saçın örüler
Uzun yollar görüner
O yollardan geri dönülmer,
Dönülse de buna benzemeer.
Haydi, gelin uyansana
Eller geliyor, inansana.
El geliyor, el alıyor
Seni bizden ayırıryor.
Anadan da, bobadan da
Kardaştan da, kızkardaştan da
Ana-boba kapusu –
Eşil feslen kokusu,
Kayına kaynata kapusu
Acı pelin kokusu (Dragan P. 2006).

Şu Çayırda Şu Bayırda

Şu çayırda şu bayırda
Üç atlı, bre gidi canım, üç atlı:
Biri kara, biri doru,
Biri al, bre gidi canım, biri al.
Kara, doru sizin olsun
Al bizim, bre gidi canım, al bizim.
Şu çayırda, şu bayırda
Üç çöşmä, bre gidi canım, üç çöşmä:
Biri rakı, biri şarap,
Biri su, bre gidi canım, biri su.
Rakı, şarap sizin olsun,
Su bizim, bre gidi canım, su bizim.
Şu çayırda, şu bayırda
Üç insan, bre gidi canım, üç insan:
Biri ana, biri boba,
Biri kız, bre gidi canım, biri kız.
Ana, boba sizin olsun,
Kız bizim, bre gidi canım, kız bizim.
Şu çayırda, şu bayırda
Üç çiçek, bre gidi canım, üç çiçek:
Biri lale, biri zümbül, biri gül,
Bre gidi canım, biri gül.
Lale, zümbül sizin olsun,
Gül bizim, bre gidi canım, gül bizim
(Çavdar T. 2006; Çavdar S. 2006).

Kızıydım, Nazıydım, Gelin Ettilär

Kızıydım, nazıydım, gelin ettilär
Sırmalı saçımı pelik ettilär
Kınalı ellerimi hamur ettilär.
Kara da kaşıma külä kattılar,
Kara da gözümä güvem dediler.
Gül da yanacıım soldu, sarardı,
Biyaz da tenceezim soldu, karardı.
Anama gittim, çiiz gölmää diker,
Gözyaşı damnadıkça,
Gölmekler soluyor.
Babama gittim, sandık yapêr,
Gözyaşı damnadıkça, sandık soluyor.
Batüma gittim mezar kazêr,
Gözyaşı damnadıkça, mezar çöküyor
(Çavdar S. 2006).

Hristozun Türküsü

Hristozun onbir uçenii,
Çıktılar Eleon bayırna,
Nerdä Hristos sımarladı,
Beklesinnär onar Onu.
Gelecek O slavıynan
Bu dünneyä O sud kesmää,
Ölülerä, dirilerä
Hem Hristozu brakannara.
Dooru O sud kesecek
Hem dünneyi O pek ayıracek.
Saa yanında olannara
Gök merası o verecek,
Neredä bir fidan
Oniki türlü meyva yapacak.
Sol yanında olannara
— Gidiniz yüzümdän – deyecek, -
Aaçtım – doyurmadınız,
Susuzdum – sulamadınız.
Çıplaktım – giidirmediniz,
Yolcuydum – kabletmediniz,
Kapandaydım – gelmediniz,
Bana izmet etmediniz.
Gidiniz benim yüzümdän.
Gidiniz diveç ateşä.
Sol yanında olannar da
Kanı yaşlan aalıyceklar,
Bölä cuvap verecеklär:
- Ey Sabi, sän neradaydın
Da biz seni görämedik?
Sana izmet edämedik.
— Akkına beni görmediniz.
Bän yolladım kardaşlarmı.
Onara izmet etmediniz.
Bilin, ani bana da etmediniz
(İngilis 2005).

Mari, Maşu, Benim Sevdicääm

— Mari, Maşu, benim sevdicääm
Bän da gidecäm kazanmaa, Maşu,
Yedi yılına yedi ayına
Brakêrım seni bez çözärkan
Bulayım seni bez dokuyarkan.
Az mı da geçti, çok mu da geçti
Todurçu dedi çorbacısına:
— Bän da isterim kendi meralarıma
Kendi meralarıma kendi toprayıma
Çorbacı da bölä dedi:
— Verecäm sana beşyüz koyun,
Beşyüz koyun kuzularınnan.
Todurçu çeketti evä da gelmää,
Az mı da geldi, çok mu da geldi
Todurçu yetişti kendi meralarına,
Kendi meralarına, kendi toprayına,
Kendi toprayına, kendi memleketinä
Kendi memleketinä, çöşma yanına.
Bir da baksa küüdän yana
Bir genç gelin peydahlandı.

Al çukmannan, biyaz modaylan,
Biyaz modaylan, biyaz futaylan,
Altın suvacıylan, gümüş bakırlarlan
Gele gele çöşmeyä geldi.
Todurçu dedi, - Mari Maşu,
Neredän sän peydahlandın?
— Bre gidi yolcu, nerdän sän bilersin
Nerdän sän bilersin, ani te bän Maşu?
Vardır lafettiimiz mi? Emek mi idimiiz?
—Vardır lafettiimiz ta, ekmek ta idimiz.
Mari Maşu, genç gelin, dedi
Yok muydur nasıl konak kabledäsin
Beş yüz koyun kuzularınnan?
— Bre gidi yolcu, sorayım anama,
Sorayım anama, ihtiyar kayınnama.
— Mali ma, male, ihtiyar kayınnam,
Bir yolcu ister, konak kabledelim,
500 koyun kuzularınnan.
— Vardır nasıl gelsin, konakta kalsın
Bizim da Todurçu kim neredä
Kim neredä kırda bayırda.
Todurçu, dedi, - Mari, Maşu
Yok muydur nasıl başımı yıkayasın?
— Bre gidi yolcu, sorayım anama,
Sorayım anama, ihtiyar kayınnama.
— Mali, ma, male, ihtiyar kayınnam
Bu yolcu ister başını yıkayım.
— Vardır nasıl yıkayasın, gelin,
Bizim da Todurçu kim neredä
Kim neredä kir kihlä beslär.
Maşu da aldı, başını yıkamaa
Hem yıkayor, hem de lafederlar,
Maşu da gördü başındaki nışanı
Todurçuya dedi, -Bre gidi, yolcu,
— Bre gidi, yolcu, ne pek benzersin,
Ne pek benzersin, binim Todurçuuma.
Kayınnası sa kapuda seslärdi,
Hem seslärdi, hem de baarardı:
— Mari Maşu, genç gelin, dedi,
—Ne ölä sän alemin adamnarını
Benzediyorsun benim Todurçuuma?
Girärsaydım içeri, cellat ederim,
Cellat ederim ikinizi da.
Bir keret çaktı, ikisini da vurdu.
Todurçunun başı kucayna düştü.
Alsa da baksa, hep ta Todurçu.
Alsa da baksa, hep ta Todurçu
(İngilis 2005).

Tudorka

Hey – hey,
— Tudorka, mari sevdicääm
Bän da gidecäm kırçmaya.
Bän da gidecäm kırçmaya,
Beş gümüşlük rakı içmää.
Hey – hey.
Geç vakıt olacek, gelecäm
Sän bana tokada çıkasın.
Tokada da çıkasın,
İçyanna teklif edäsin.
Hey – hey.
Tudorka durdu, bekledi,
Taa geç vakıt oluncasına.
Edi ii iplik işledi,
Dimuya da bir gömlek dikti.
Hey – hey.
Tudorkanın kayınnası
Tudorkaya bölä dedi:
— Tudorka mari, genç gelinim,
Yatsana da dinnenäsin.
Hey – hey.
Dimule açan gelecek,
Bän da sana sesedecäm.
Dimule da açan gelecek,
Bän da sana sesedecäm.
Hey – hey.
Tudorka yattı dinnenmää
Edi ii iplik başı ucunda.
Hey – hey.
Edi ii iplik başı ucunda,
Dimunun gölmää ayakucunda,
Yattıcaa gibi uyukladı.
Bir de Dimule geldi.
Hey – hey.
— Tudorka mari, genç gelinim,
Çıksana tokatları da açasın,
İçyanna teklif edäsin.
Hey – hey.
Tudorkanın kayınnası
Tudorkaya seslenmedi,
Çıktı portaları açtı,
İçyanna da teklif etti.
Hey – hey.
— Buyur be, oolum Dimule,
Portalardan içyanna.
— Mali-ma, male, maliciim,
Nerdä o benim genç gelinim?
Hey, hey.
Dimule, oolum Dimule,
Senin o genç gelinin uyêr.
O yattı uyêr, dinnener
O da pek de yorgundu.
Hey – hey.
O, bu gece, bütün gece
İdi, içti çıraklarlan,
Çıraklarnan çobannarnan
Bütün gece konuştu.
Hey – hey.

— Mali – ma, male, maleciim,
Nerda bizim o büük bıçaklar?
Dimule aldı büyük bıçakları,
Nem bileyor, hem aalêêr.
Hey – hey.
Hem bileyor, hem alêêr
Tudorkayı o kesecek.
Dimule gitti büük başa
Tudorkanın da yanına.
Hey – hey.
Tudorka yatmış dinnener,
Edi iplik başı ucunda.
Edi iplik başı ucunda,
Dimunun gölmää ayakucunda
Hey – hey.
Açan bir kere çekti büük bıçaa
Tudorkanın biyaz boynusundan.
Elceezlerinnän el edärdi,
Aazçaazınnan da laf söylerdi.
Hey – hey.
— Ah! Dimule, Dimule,
Ne yaptın sän, Dimule? Yanıldın.
Edi ii iplik işledim,
Sana da bir gölmek diktim.
Hey – hey.
Senin o ihtär anan, Dimu,
Benim da duşman kayınnam,
O geldi, bana bölä dedi
"Yatsana da dinnenäsin"
Hey – hey.
" Açan Dimule gelecek,
Bän da sana sesedecäm."
O bana hiç sesetmedi
O gidip portaları açtı
İçyanna da teklif etti.
Hey – hey.
Ah senin o ihtär anan, Dimu
Benim de düşman kayınnam.
Ah senin o ihtär anan, be Dimu,
Benim de düşman kayınnam
(İngilis 2005).

Yanka

Yanka da gitti, daa içinä,
Daa içinä, çiidem toplama,
Çiidem toplarkan Yanka da buldu
Yanka da buldu bir küp altın.
Yanka da bardı, daa da innedi:
- Anacıım, anam, gel kurtar beni,
Gel kurtar, beni bu yılandan,
Bu yılandan, küllü yılandan.
Anası dedi: - Sensiz olarım
Sensiz olarım, elsiz olamam.
Yanka da bardı, daa da innedi:
- Bobacıım, bobam, gel kurtar beni,
Gel kurtar, beni bu yılandan,
Bu yılandan, küllü yılandan.
Bobası dedi: - Sensiz olarım
Sensiz olarım, elsiz olamam.
Yanka da bardı, daa da innedi:
- Agacım, agam, gel kurtar beni
Gel kurtar, beni bu yılandan,
Bu yılandan, küllü yılandan.
Agası dedi: - Sensiz olarım,
Sensiz olarım, elsiz olamam.
Yanka da bardı, nicäl baardı,
Nicäl da baardı, daa da innedi:
- Yavklucuum, yavkluum, gel kurtar beni
Gel kurtar, beni bu yılandan,
Bu yılandan, küllü yılandan.
Yavklusu dedi: - Elsiz olarım,
Elsiz olarım, sensiz olamam.
Yavklusu gitti Yankayı kurtarmaa,
Açan da gitti Yanka da bulmuş,
Yanka da bulmuş, bir küp altın.
Lay, lä, lä, lä, lä.
Lay, lä, lä, lä, lä (İngilis 2005).

Üç hacı çorbacı

Üç hacı çorbacı toplaşmışlar bireri,
İyip içerlär, gülüp söleerlär
Hacı çorbacı, gelinini övmüş:
— Ah benim gelinim, işçi gelinim,
Üç günün içindä,
Üç endezä bez dokudu,
Ama Yanka kızım,
Üç yılda da dokumadı.
Yanka kızı da
Kapudan seslärdi.
Yanka aldı başını,
Aldı başını
Ulu daaya gitti,
Ulu daayın içindä,
Bir büük taşı buldu.
Kaldırdı o taşı,
Bir yılan buldu
Yavrularınnan.
Aldı o yılanı, yavrularını
Fıtasına koydu, evä getirdi.
Evä getirdi,
Kaynatmaa koydu
Bulüsuna baardı:
— Bulü, mari, bulü,
Hele-gel, bulü, batü geldi
Batü da geldi, balık getirdi,
Balık getirdi

Kaynatmaa koydu.
Hele gel dat, bulü,
Nicäl, dadı var mı?
Bulüsu da geler, bütün kaçarak
Bulüsu da geleyor
Bütün kaçarak.
Nicäl da dattı
Üç keret ta bardı:
— Kiraţa, mari kiraţa
Ne yaptın sän bana?
Ne yaptın sän bana?
Ne ettim sana?
Batünu, kiraţa, eşindän ayırdın
Uşacıklarımı da, üssüz braadırdın
(İngilis 2005).

Cumaya Karşı Mali Ma

Cumaya karşı, mali ma,
Bän bir düş gördüm,
Hasta mı yatacam, mali ma,
O sa olăcäm mi?
Bizim evin ardında, male ma,
Bir da pınar var,
O pınarın dolaysı, male ma,
Fesleen ekili.
Bän islarım onarı, male ma,
Onnar kurêrlar.
Bulü islêr onarı, male ma,
Onnar eşirer.
O zaman bän annadım, male ma,
Ani ölecäm.
Yapasın bana, male ma,
Dört köşeylän bir ev,
Dört köşesi olsun, male ma,
Üç ta penceresi.
Birisi olsun, male ma,
Senin yoluna dooru,
Birisi de olsun, male ma,
Üülenä dooru,
Birisi de olsun, male ma,
Açan sän gelecän.
Açan sän gelecän, male ma,
Bän de görecäm.
Açan sän dizecän, male ma
Bän da yazacam
Açan sän gidecän, male ma,
Bän da okuycam
Hem okuycam, male mo;
Hem de aalaycam (İngilis 2005).

Oglan

Oglan, oglan, yalabık çoban,
Oglan, oglan, yalabık çoban,
Elim yaptı saçımdan sana bir yorgan.
Ne gözäl Oglan, yalabık çoban.
Oglanın evi sarı samandan,
İçinä da girilmäz toz-dumandan.
Ne gözäl Oglan, yalabık çoban.
Oglana almışlar sarı yemeni.
Onarı da kim almış o da bir deli,
Ne gözäl Oglan, yalabık çoban.
Oglanın sopası ceviz kökündän.
Oglanın sopası ceviz kökündän.
Yanına yaklaşamasın köpek sesinden.
Ne gözäl Oglan, yalabık çoban.
Oglan, Oglan ne gözälsin sän,
Oglan, Oglan ne gözälsin sän,
Seviyorum ben seni, gel yanıma,
Ne gözälsin sän, yanıyerım bän
(İngilis 2005).

Kırçmaya da o gitti

Kırçmaya da o gitti
Paracığını kaybetti,
Of, of, şindi näbaciz?
Aman, Allahçıım,
Benim adamcıım
Gece – gündüz sarfoş gezer.
Kırçmaya da o gitti
Şapkacıını kaybetti,
Of, of, şindi näbaciz?
Aman, Allahçıım
Benim adamcıım
Gecä-gündüz sarfoş gezer.
Yarın iştän kalaciz
Varlıımızı paylaşçiz
Of, of, şindi näbaciz?
Aman, Allahçım,
Benim adamcıım
Gece – gündüz sarfoş gezer.
Ömür çatı sarıldı
Uşaklar da çok oldu
Of, geç kaldık ayrılmaa.
Aman, Allahçıım,
Benim adamcıım
Gece – gündüz sarfoş gezer
(Karayani 2006).

Sanda

Sandanın mamusu erken kalktı
Erken kalktı Sandaya ses etti
— Kalk kızım Sanda, etär uyudun

Kalk kızım Sanda, etär uyudun.
— Nasıl kalkayum maleciim, male
Nasıl kalkayum maleciim, male?
Ahrangil Mihail başı ucumda durer
Başı ucumda durêr, bıçakları biler
Bıçakları biler, canımı ister.
Bıçakları biler, canımı ister,
Canımı ister, canımı alacek,
Canımı ister, canımı alacek
(Karayani 2006).

Bayırdan Sular Akêr

Bayırdan sular akêr, mari
Länka kapudan bakêr, mari
Pembe bariz başında, mari
Gözäl Peti karşında, mari
Nerdä Länka, neredä, mari
Petilerdä, büyük evdä, mari.
Salla, Länka, kolunu, mari,
Bul Petinin yolunu mari.
Nerdä Peti, neredä, mari
- Slujba yapêr Benderdä, mari,
Dokuz kılıç belindä, mari,
Onuncusu elindä, mari.
Ayna attım çayıra, mari,
Şafkı urdu bayıra, mari,
Çıktım bayır başına, mari,
Petri geldi karşıma, mari.
Bir taş attım yamaca, mari,
Bir kuş urdum alaca, mari,
Alacası boyunca, mari
Laf etmedim doyunca, mari,
Laf edeyim doyunca, mari
Anacıydın ömür boyunca, mari.
Süpürgeler önceden, mari,
Benim belim incedir, mari,
Yazık incä belimä, mari,
Düştüm sarfoş elinä, mari.
Baaya gittim üzümää, mari
Yar ilişti gözümä, mari
Yastıcaa dizim olsa, mari
Bu baacaaz bizim olsa, mari
(her satır ikişer defa söylenir)
(Uzun 2005; Nedioglo 2005).

Küçücüktüm Yaşıma

Küçücüktüm yaşıma, yaşıma
Nelär geldi başıma.
İki döktüm, bir içtim,
Aklım geldi başıma.
Anacımı öldürdülär,
Yan garada indirdilär
Biyaz ruba giydirdilär,
Dönmez yola çevirdilär.
Yan garanın taşına bak
Gözlerimin de yaşına bak.
Hey, Allah'ım, Allah'çıım,
Ne yalvaracam sana:
Yap beni bir kuş
Kanatlarımı gümüş,
Kanat altına lüzgâr,
Uçayım, konayım
Anacıımın mezarına
Topracıını iki tarafa açayım,
Diz çöküp de yalvarayım,
Tenceezini bir kere taa göreyim.
Aman, aman anacıım,
Yedi yıl oldu, anacım,
Nasıl bän üüsüz kaldım.
Ne de zormuş üüsüz kalmaa,
Bütün hafta işlemää,
Yortu Pazar aalamaa,
Gece gündüz hep kaçmaa
Acıyı tatlı yapmaa.
Acıdan tatlı olyer,
Bulüdan mamu olmêêr.
Acıdan tatlı olyer,
Batüdan boba olmêêr (Uzun 2005).

Gelin Türküsü

Nadinin mamusu kırma kıvırêr.
Hem kıvırêr, hem aalêêr.
Nadiyi mamusu yavklu etti
Yavklu etti, aşırıya verdi.
- Neçin verdin, mali, beni aşırıya?
Vermedin beni istediimä?
Aşırı yolun tozu dinmäz,
Benim gözümde yaş kurumaz.
Aşırı kapusu – acı pelin kokusu,
Ana-boba kapusu – eşil fesleen kokusu
(Uzun 2005).

Telegrama Geldi

Hey – la – la – la, la
Hey – la – la – ley
Tavşamskiy polktan telegrama geldi
Telegrama geldi, Varşava alınsın
Varşava alınsın, krepostiya düzülsün
Varşava alınsın, krepostiya düzülsün.

Varşavada da moleben okundu
Krepostiya düzülsün, saldat olan dizilsin

Saldat olan dizilsin, ileri de gidilsin
İleri de gidilsin, akoplara girilsin
İleri de gidene, ne zavallı o cana
O geri kalana, ne mutludur canına.
İleri de gidildi, akoplara girildi
Yagomyanın boyunda bir de saldat urulmuş
Ayaklarınnan kuyu kazarmış,
Elceezlerinnän – yeşil çimen yolarmış.
Aazçaazınnan lafcaaz sölärmiş:
- Ya geliniz bırayı, kardaşlarım, demiş,
Hem kardaşlarım, kafadarlarım
Yazınız bana bir parçacık kihat
Yollayın onu, ihtiyar anama
Hem de benim o bobama,
Hem de benim garip hazaykama
O evlensin, durmasın, o beni beklämesin
Bän da bırda evlendim keskin kılıçlara
Keskin kılıçlara, ateşli kurşunnara
(Sarsaman 2005).

Part – Artura

Part-Artura topu kurdu
Yaponya içindä durdu
Zapazardan kihat geldi,
Üç günädän tertip görülsün.
Aldı bizi, esir götürer
Yabancı erlär gösterer.
Basmalarımız sucaaz oldu
Deniz göz yaşınnan doldu
Bıçak, bıçak can kıyılêr
İvan, İvan ölü olêr.
İvan, İvan ölü olêr,
Alçak yerlär kannan dolêr
Ana-boba bizi görsä
Göreceynä taa iyi olsäk
Ana-boba bizi görsä
Göreceynä taa iyi olsäk
(Sarsaman 2005).

Padişahtan Kihat Geldi

Padişahtan kihat geldi
Oolu olanın saldat gitsin.
Oolu olanın saldat gitsin,
Oolu olmayanın, kendi gitsin.
Tudorçunun sa dokuz kızı var
O da läzım kendi gitsin.
Tudorçu aldı o kihadı
Hem okuyer, hem de aalêr,
En küçük kızı Tudorka
O da yanında oturêr
Bobasına dedi, "Boba, boba
Sus aalama, ihtär boba.
Yarınki günümüz perşembedir.
Yarın panayıra gidäsin
Alasın bana bir kat ruba
Bir kat ruba saldat rubası,
Bir da beygir saldat beygiri,
Bir da kılıç, bir ilin kılıç,
Bän da gidecäm senin yerinä
Dokuz yılına armataya.
Bän da gidecäm senin yerinä
Dokuz yılına armataya."
Todurçu kalktı çin sabaylin
Panayıra da o vardı,
Aldı bir kat ruba, saldat rubası
Bir da beygir, saldat beygiri
Bir da beygir, saldat beygiri
Bir da kılıç, bir ilin kılıç.
Tudorka giyindi, giyindi kuşandı
Giyindi kuşandı, beygirä pindi
Beygirä pindi, kılıçı aldı.
"Kalın saalıcaynan ihtär anam,
Kalın saalıcaynan ihtär bobam,
Kalın saalıcaynan kızkardaşlar,
Bän da giderim armataya
Bobanın da yerinä."
Az mı geçti, çok mu geçti
Țari Nikolay dedi țarițasına,
Țari Nikolay dedi țarițasına:
"Bizim aramızda kız da var."
"Haydayın askeri panayırlara
Kız olanlar boncuk alacek.
Kız olanlar boncuk alacek,
Çocuk olanlar çırtma alacek."
Tudorka gitti hepsindän ileri
Aldı kendinä bir çırtma
Hem çalıyor, hem de geler
Armatasına karşı çıkêr.
Tudorkayı tanımadılar
Tudorka bıradan da geçti.
Țari Nikolay dedi țarițasına:
"Haydayın akeri denizä
Kız olanlar sakınıp duracek,
Çocuk olanlar soyunup geçecek.
Kız olanlar sakınıp duracek,
Çocuk olanlar soyunup geçecek."
Tudorka gitti hepsindän ileri
Söktü saçlarını suya bandırdı
Kalın saalıcaynan armata
Bän kız geldim buraya, kız da giderim
Beni kimseycik tanımadı
(Sarsaman 2005).

Bän Bircääzdim, Kral Kızıydım

Bän bircääzdim, kral kızıydım
Anamın, bobamın sevgilisiydim
Evimizin şenlicäydim
Kapumuzun kilidiydim.
Ah bän näptım? Bän yanıldım.
Yanılmadım, yanılttılar.
Yanılttılar, aldattılar.
El elinä beni verdilär.
El elinä ilik tanıdılmaz,
İlik tanıdılsa da,
Meram annatılmaz.
Ana boba kapusu,
Yeşil fesleen kokusu,
Kayına kaynata kapusu,
Acı pelin kokusu (Sarsaman 2005).

Üüsüz Gelin Türküsü

Hay, genç oldum, gezämedim,
Saçımı tarayıp düzämedim.
Saçımı tarayıp düzämedim,
Aalem arasına çıkamadım.
Aalem arasına çıkamadım,
Aalemnän bile olamadım.
Pençerelerde – herercii cam,
Bän da bu derttän ölecäm.
Bän da bu derttän ölürsäm,
Nerelerde duracam?
Kırmızı güllär açılêr,
Analı-bobalı seçiler.
Çiydem çiçecii açılêr,
Üüsüz olanlar seçiler (Sarsaman 2005).

Manoli

On iki kardaş bir monastır çekettirmiş
Gündüz işlärmişlär, gece göçärmiş,
Manoli, Manol Manastori
Kardaşlara bölä da demiş:
- Ya geliniz kardaşlar bırayı,
Bän ne söylecäm kayıl olcanız mı?
Hepsi de bir aazdan barmış:
—Biz senin lafına kayılız.
—Akşama evä gidceyniz
Gelinnerinizä sımarlayasınız
Yarına da manastıra gelsinnär
Ne Allaa verdiysä imää getirsinnär.
Hepsi de bir azdan barmış,
Her sölärsäk, demiş, bırda kalalım
Mermer taşı da olalım.
Avşam olêêr, gün de kauşêr
On bir kardaş evinä daalışêr.
Manoli, Manol, Manastore,
Hepsinin pençerlerindä sesler
Hepsi de gelinnerinä söler.
Hem kaval çalêr, hem de aalayer.
Tudorkasına bölä da der:
- Tudorka, gelinim Tudorka,
Bän çalacam, sän da oynaycan,
Bekim senin bitki oyunnarın.
Yarına da erken kalkasın,
Ne Allaa verdiysä imää yapasın,
İvançucuu suya koyasın,
Manastıra da getiräsin,
Gelinnerä “hadi” edäsin.
—Haydiyin manastıra gidelim!
Hepsi da ölä da demiş,
—Ha sän git, biz da gideciz.
Tudorka yola yollanmış,
Manole da betvaya düşmüş:
- Ver Allahım, demiş, bir de büyük yaamur,
Tudorkanın mancalarını doldur.
Tudorka geri de dönsün.
Tudorka geri de dönmemiş,
Fıtacıını çözmüş, mancaları örtmüş,
Tudorka hep ileri gitmiş.
Manoli, Manol Manastori
Gene de duaya düşmüş:
— Ver Allahım, demiş, bir de büyük yılan,
Tudorkanın önünä çıksın.
Allaa verer bir de büük yılan.
Yoldan sapêr, ileri gider
Etişmiş manastıra da
— Kolay gelä, demiş, Manol, Manastori!
— Allaa raz olsun, gelinim Tudorka.
Hiç mi bulmadın bir çırak çoban
Mancalarını, demiş, veräsin
Kendin de geeri dönäsin,
Kendin de geeri dönäsin?
— Manoli, be, Manoli, demiş,
Neçin benim mancalarımı beenmedin?
— Tudorka, mari Tudorka,
Benim altın üzüüm manastırın
Temelinä düştü.
—Ya, demiş, atlayıp çıkarayım.
Tudorka atlamış çıkarmaa
On iki kardaş dolaya almış,
Hem aalarmış, hem de baarmış.
— Manol be, Manoli, demiş,
Şaka mı sanêrsın, osa gerçek mi?
İvançuyu kimlär yıkaycek?
— Yayan yaamurlar yıkaycêk,
Havada uçan kuşlar doyuracêk,
Esen lüzgärlar da sallaycêk,
İvançu da ölä büüyecek.

Tudorka orda da kalêr
On iki kardaş da mermer taşı olêr
(Sarsaman 2005).

İlk Yaz Gelir

İlkyaz gelir akan sular bulanır
Kız oturmuş sundurmanın başında
Gün da urmuş küpesinin taşına
Kız da basmış 14–15 yaşına
Dünürcülär toplaşmışlar başına
Mamusu därmiş, “verämeycäm ciizi yok”
Tätusu därmiş, “veremeycäm kız küçük”
Kız da därmiş yarim gelmiş bän gidecäm
(Balaban S. 2005).

Üüsüz Türküsü

Ne zordur, mali ma, üüsüz kalana,
Üüsüz kalana, üüsüz bakana
Yedi yaşımdan bän üüsüz kaldım
Hem anamdan, hem bobamdan.
İlk kapulardan bän suuldum, kuuldum,
İlk sofralardan bän itilip kuuldum.
Aldım başımı gittim mezarlaa,
Hem aaladım, hem de bardım.
Aalaya aalaya bän uyudum
Üüsüz döşecii – aaçtan düşän yapraklar
Üüsüz yastıcaa – taşlar, topaçlar
Üüsüzün yorgancı – gökteki bulutlar
(Balaban S. 2005).

Çiyde Sabaylin

Çiyde sabaylin bir kız başçedä
Çiçek toplamış
Nicä toplamış öyle uyumuş
Çiçeklik içindä.
Onun yanından sık sık geçärmiş
Genç genç çocuklar,
“Kalk mari kız, kalk mari kız
Yavklun evleniyor.”
“Ko evlensin, ko yavklu olsun
O beni beenmedi.
Benim yavklum havada bulut,
Göktä bir yıldız.”
Çiyde sabaylin bir kız başçedä
Çiçek toplamış (Dragan M. 2006).

Mavi çiçek

Mavi çiçek açacek
Lyanka bize kaçacek
Kaçtı kaçtı kurtuldu
Dar köprüdä tutuldu
Biyaz moda tozattı,
Görgi geçti göz attı.
Lyanka bırda annadı,
Başka yola yan aldı.
İnsan hepsi toplandı
Lyanka evdä saklandı.
İnsan içeri doldu
Lyanka da bizim oldu (Dragan M. 2006).

Oglan

Oglan, Oglan, kalk gidelim,
Granițanın boyunda koyun güdelim,
Ne gözäl oolan yalabık çoban.
Oglanın sopası ceviz kökündän,
Yaklaşamam yanına köpek sesindän,
Ne gözäl oolan yalabık çoban.
Oglanın evi sazdan samandan
Giremedim içinä tozdan dumandan
Ne gözäl oolan yalabık çoban.
Oglanın tarlasında fasulye bitmäz
Şimdiki kızlar oglana gitmäz
Ne gözäl oolan yalabık çoban.
Oglana almışlar sarı emeni
Kim de almış onları o da bir deli
Ne gözäl oolan yalabık çoban.
Oglanın anası arap karısı
Konuştum onlarda gecä yarısı
Ne gözäl oolan yalabık çoban.
Oglan, oglan yalabık çoban
Elim yaptı saçımdan sana bir yorgan
Ne gözäl oolan yalabık çoban.
Oglan, oglan ne gözälsin sän
Gecelär gibi gözlär, kıvrak boyun var
Ne gözäl oolan yalabık çoban.
Oglan, oglan yalabık çoban
Kırmızı fes başında, gençtir yaşından
Ne gözäl oolan yalabık çoban
(Dragan M. 2006)

Derelär Boyu

Derelär boyu, derelär boyu
Nanelik bitär.
Nanelerin kokuları
Länkaya etär.
Git ötää Länko, gel beri Länko
Yarindän ayrılma.
Vakıt geldi, ayrılmak oldu
Ölümü de geçtim.
O da benim çok gencecik

Üreemi haşladı.
Turnelär uçan, turnelär uçan
Kimlerä eş oldu.
Derelär boyu, derelär boyu
Nanelik bitär (Dragan M. 2006).

Tepelär

Ay, tepelär, tepelär, üüsek tepelär,
Karşıda yaamur yayar, bırda sepelär.
Karşıda yaamur yayar, bırda sepelär.
Ne durêrsın, mari kız, aul aşırı
Taramışın saçını, festän dışarı,
Taramışın saçını, festän dışarı,
Seni görän çocuklar
Oyunu şaşırır,
Tutup, tutup kolundan,
Bayrı aşırır,
Tutup, tutup kolundan,
Bayrı aşırır.
Tepärim, tepärim
Tepä düz olmaz
Öpärim, öpärim, al yanak solmaz
Öpärim, öpärim, al yanak solmaz.
Ay, tepelär, tepelär,
Üüsek tepelär,
Karşıda yaamur yayar,
Bırda sepelär.
Karşıda yaamur yayar,
Bırda sepelär (Dragan M. 2006).

Çekirge

Hay, çekirge, çekirge,
Sivri butlu çekirge,
Çekirgeyi nalladım
Edirneye yolladım
Beş para verdim elinä,
Tuz, sabun alsın gelinä.
Tuz, sabun almamış gelinä,
İçmiş, patlamış kendinä!
Urun, urun, uralım
Çekirgeyi kıralım.
Kamçı pindi arkaya
Çekirge atladı arpaya (Dragan M. 2006).

Hay Boyço, Boyço.

Hay Boyço, Boyço,
Hasta da Boyço.
Boyço da yatyer
Dokuz yıl hasta,
Boyçunun kapusunu
Kimselär açmêêr.
Kimselär açmêêr
Kimse dolaşmêêr.
Nändan, nänı
Bir kara kartal
Açêr kapusunu,
Sorêr zorununu.
O da ona ölä deer:
“Ninden nerayı,
Söleyim sana
Neradan nerayı.
Açan bozgun
Suuk ta olduydu,
O boş taligaları
Üstümden geçti,
Üstümden geçti
Kanadımı kırdı.
O mamusu aldı beni,
Aldı beni götürdü evinä
Doyurdu, suladı, kanadımı baladı.
Kanadımı baladı,
Yukarı da uçurttu.”
Ne mutlu dünyada
Kim iyilik yapıyor (Çavdar S. 2006).

Guguşçuum, Üüsüz Guguşçuum

- Guguşçuum, üüsüz guguşçuum.
- Bän gittim senin evinä
Evinä metin yerlerä
Yıkılmış, dört duvar kalmış.
- Gidäsin benim başçemä.
- Bän gittim senin başçenä,
Kurumuş, kuru dal kalmış
O dala üç guguş konmuş
Onnar da, üçü de üüsüz
Sabaleyin ötän guguşçuk
Bobası için ötüyor,
Ölennin ötän guguşçuuk
Kardaş kıskardaş için öter,
Auşamnin ötän guguşçuk
Anası için ötüyor
Mamusu onarı toplayor (Çavdar S. 2006).

Stuyane, Oolum, Stuyane

Hey-ey, Stuyane, oolum, Stuyane
Ne kadar kazdın o kuyuyu?
Kazasın dört metra genşlii
Sekiz da uzun olsun da
Sora ayı gelecek açan

Geldii gibi düşecek içinä çıkamayacek.
Senin de kocan seni sayacek
Uşaklarınnan da yaşayacan.
Stuyan, kazayor o kuyuyu
Nica dedilär
Karısı da bekleer yanında
Hem Stuyan sapladı kendini
Hem de karı atladı kuyuya
Hey-ey kuyu içindän bir kerä
Bir kerä bardı kocası, yok ses
İkinciye gene bardılar,
Geleyer bir ses karıdan
O da orda aalayor
Uşaklar bırda aalayor (Çavdar S. 2006).

Üüsüz oldum

Üüsüz oldum
Bir dinsizä çıkmadım.
Bir dinsizä, male, çıkmadım,
Sevdim rubamı giymädim.
Sevdim rubamı, male, giimädim,
Saçımı tarayıp düzmedim.
Saçımı tarayıp düzmedim,
Bu sokaklardan geçmedim
Bu sokaklardan male, geçirdilär
Bir filcan zehir içirttilär
Alıp başımı ölecäm
Ecelimä de yalvarayım.
Ecelimä de yalvarayım,
Hadi benim gençlicäm
Alıp başını çıkacam
Kırda deredä ölecäm
(Çavdar T. 2006; Çavdar S. 2006).

Mari Marinke

— Mari Marinke, yavklu Marinke
Dönsäne sän geri.
— Nasıl döneyim, nasıl kalayım
Açan bän senin?
— Benim yolumda var bir derin su
Sän onu geçämeyecän.
— Bän da olacam üzän balıcak
Üzüp de geçecäm.
Üzüp de geçecäm,
Seninlä olacam
Açan da bän senin.
— Mari Marinke, yavklu Marinke
Dönsäne sän geri
Benim yolumda var bir derin yar
Sän onu geçämeyecän.
— Bän de olacam bir mavi guguş
Uçup ta geçecäm.
Uçup ta geçecäm,
Senin de olacam
Açan da bän senin
— Mari Marinke, yavklu Marinke
Dönsäne sän geri
Benim yolumda var bir sık daa
Sän onu geçämeyecän.
— Bän de olacam bir vakla kuzu
Otlayıp geçecäm
Otlayıp geçecäm, seninlä olacam
Açan da bän senin.
— Mari Marinke, yavklu Marinke
Dönsäne sän geri
Benim da anam fena bir çuşka
Sän onunla yaşamayacan.
Bän de olacam ballı-şekerli,
Uyup ta yaşayacam.
Uyup ta yaşayacam, seninlä olacam
Açan da bän senin (Malaçlı S. 2005).

Başım Arêr

Başım arêr, başım arêr,
Ya bän çarşıya varayım
Al fes başıma alayım.
Ya bän çarşıya varayım
Al fes başıma alayım.

Kaşım arêr, kaşım arêr,
Ya bän çarşıya varayım
Rastık kaşma alayım.
Rastık kaşma
Al fes başma,
Oy dini dini, alayım.

Gözüm arêr, gözüm arêr,
Ya bän çarşıya varayım
Sürme gözümä alayım.
Sürme gözümä,
Rastık kaşma
Al fes başma,
Oy dini dini, alayım.

Burnum arêr, burnum arêr,
Ya bän çarşıya varayım
Emfä burnuma alayım.
Emfä burnuma,
Sürme gözümä,
Rastık kaşma,
Al fes başma,
Oy dini dini, alayım.

Dişim arêr, dişim arêr
Ya bän çarşıya varayım

Sakız dişimä alayım.
Sakız dişimä,
Emfä burnuma,
Sürme gözümä,
Rastık kaşıma,
Al fes başıma,
Oy dini dini, alayım.

Kulaam arêr, kulam arêr,
Ya bän çarşıya varayım
Küpä kulaama alayım.
Küpä kulaama,
Sakız dişimä,
Emfä burnuma,
Sürme gözümä,
Rastık kaşıma,
Al fes başıma,
Oy dini dini, alayım.

Boynum arêr,boynum arêr,
Ya bän çarşıya varayım
Sedef boynuma alayım.
Sedef boynuma,
Küpä kulaama,
Sakız dişimä,
Emfä burnuma,
Sürme gözümä,
Rastık kaşma,
Al fes başma,
Oy dini dini, alayım.

Kolum arêr, kolum arêr,
Ya bän çarşıya varayım
Bilezik koluma alayım.
Bilezik koluma,
Sedef boynuma,
Küpä kulaama,
Sakız dişimä,
Emfä burnuma,
Sürme gözümä,
Rastık kaşıma,
Al fes başıma,
Oy dini dini, alayım.

Parmaam arêr, parmaam arêr,
Ya bän çarşıya varayım
Üzük parmaama alayım.
Üzük parmaama,
Bilezik koluma,
Sedef boynuma,
Küpä kulaama,
Sakız dişimä,
Emfä burnuma,
Sürme gözümä,
Rastık kaşıma,
Al fes başıma,
Oy dini dini, alayım.
Kuma mari, kuma mari,
Ha şindi düünä varalım
Bir kadına oynaylım (Malaçlı S. 2001).

Menevşa

– Menevşa, mari, Menevşa,
Ne gözäl da boyun var!
– Benim boyum pek gözäl,
Dut fidanına pek benzär.
Dut fidanı ne takım,
Benim boyum o takım.
– Menevşa, mari, Menevşa,
Ne da gözäl yüzün var!
– Benim yüzüm pek gözäl,
Taazä piinirä pek benzär,
Taazä piinir ne takım,
Benim yüzüm o takım.
– Menevşa, mari, Menevşa,
Ne gözäl gözlerin var!
Benim gözlerim pek gözäl,
Çalıda güvemä pek benzär.
Çalıda güvem ne takım,
Benim gözlerim o takım.
– Menevşa, mari, Menevşa,
Ne gözäl kaşların var!
Benim kaşlarım pek gözäl,
Saz gaytanına pek benzär.
Saz gaytanı ne takım,
Benim kaşlarım o takım
(Malaçlı S. 2001).

Çekirge

Ay, çekirge, çekirge,
Sivri butlu çekirge,
Çekirgeyi nalladım
İstambula yolladım.
Beş para verdim elinä,
Tuz, sabun alsın gelinä.
Tuz, sabun almamış gelinä,
İçmiş, patlamış kendinä!
Dönmemiş o evinä
Gezmiş o bütün gecä.
Sabah olmuş alemdä,
Lobut olacek evdä.
Ay, çekirgä, çekirgä,
Sivri butlu çekirgä.
Ha çekirgä arpaya,
Pindi sopa arkaya.
Kaçan kaçtı kurtuldu,

Ama buncaz tutuldu.
Haydi urun uralım,
Ayaklarını kıralım.
Vazgeçsin bu gezmektän,
Tutunsun o evindän.
Ay, çekirgä, çekirgä,
Sivri butlu çekirgä.
Çekirgeyi nalladım
Stambula yolladım.
Beş para verdim elinä
Tuz, sabun alsın gelinä.
Tuz, sabun almamış gelinä,
Bir lülä almış kendinä!
(Malaçlı S. 2001).

Şu Bayırın Ardında Var Bir Yeşillik Başçä,

Şu bayırın ardında var bir yeşillik başçä,
O başçenin içindä gümä gümä gül açmış.
O başçenin içindä gümä gümä gül açmış,
O yılanın aazında var bir delikanlı çocuk.
O çocuk ta baarıyer, yolcularını çaarıyor.
O çocuk ta baarıyer, yolcularını çaarıyor,
Taa çabucakınız yolcular, geliniz kurtarınız,
Geliniz kurtarınız bu düşmanın elindän,
Bu düşmanın elinden, bu yılanın aazından.
Yolcular da acıdı, acıdılar geldilär,
Acıdılar, geldilär, kurtarayım ettilär.
Yılan da sıklık etti, "Geri durunuz yolcular,
Geri durunuz yolcular, hakkım dokunur sizä.
Bu genç bana adanmış küçücük yaştan beri.
Bu genç bana adanmış küçücük yaştan beri,
Bän de onu zeetliycäm, kırmızı kanını içecäm.
Kırmızı kanını içecäm, pembä tenini solduracam.
Ana-baba betvası Allah'tan da yazgısı,
Ana-baba betvası Allah'tan da yazgısı"
(Kabak 2005).

Lenka, Dünya Güzeli

Ay Türkler, Türkler
Gözelläa aldanan Türkler…
Nerden de işidiliyor,
Ani Lenka dünya gözeli.
Türkler de geliyor Lenkagilä,
Lenkanın mamusu Lenkayı saklıyor
Lenkayı saklıyor sandık içine
Türkler geliyor, Lenkagilin yanına
Geliyorlar açan e, babuya ölä derlär,
— Babo va babo, nändê senin Lenkan?
— Benim Lenkam aniden öldü.
— Hadi babo gidelim, onun mezarına
Biz onun ölüsünü de alacız.
Lenka da işidiyor, işidiyor çıkêr,
Türkler de kapêr Lenkayı gemiye atêr,
Türkler de kapêr Lenkayı gemiye atêr.
Az mı giderlar, çok mu giderlar.
Lenka da o zaman
Türklere diyor,
— Ay Türkler, Türkler,
Gözelce Türkler,
Hele salveriniz beni gemide,
Hele salveriniz beni gemide,
Nasıl gözälim, taa göäl olacam.
Türkler de inandı, Lenkayı salıverdi.
Lenka da üzer deniz içinde,
Hem üzüyor, hem böyle diyor,
— Hay Türkler, Türkler
Gözälce Türkler,
Bir gözällik için aldanan Türkler,
Ani bän size çirak olacam,
Denizde balıklara kurban olacam
(Kabak 2005).

Mari Lenko

Mari Lenko uyur musun?
Uyur musun? Uyansana
Vani geliyor, inansana,
Al gül yastıcıına dayansana.
Kızlık saçını söküyoruz
Gelinnik saçına tel örüyoruz
El geliyor, el ayırıyor
Anadan da, bobadan da
Kardaştan da, kızkardaştan da.
Uyan, ana- boba kapusu,
Fesleen kokusu.
El kapusu,
Acı pelin kokusu (Kabak 2005).

Yankayı Mamusu Yavklu Etmiş

Yankayı mamusu yavklu etmiş,
Erkencä kalkmış, betva etmiş.
— Alasın Yanka su bakırlarını,

Gidäsin Yanka Tuna boyuna,
Seslenip tä durasın Tuna boyunda
Nezaman da Tuna türkü çalacek,
Nezaman da balık sıklık edecek,
Bän dä seni ozaman everecäm.

Alyer Yanka su bakırlarını,
Gider Yanka Tuna boyuna,
Seslenip tä durayor:
Ne da Tuna türkü çalıyor,
Ne da balık sıklık ediyor.
Gider Yanka en büük başçeyä,
Toplêêr Yanka hertürlü çiçek.
Örer Yanka başına feneț,
Atlêêr Yanka Tuna içinä,
Feneț da çıkêêr suyun üstünä.

— Ay feneț, feneț, hertürlü çiçek,
Üzüp, gidäsin benim anama
Tuna boyunda bez çırpmasın,
Tuna boyunda bez çırpmasın,
Bulandırır benim duruk yaşımı.
— Ay feneț, feneț, hertürlü çiçek,
Seläm götüräsin benim bobama,
Seläm götüräsin benim bobama.
Tuna boyunda ot biçmesin,
Tuna boyunda ot biçmesin,
Biçär benim kula saçımı.
— Ay feneț, feneț, hertürlü çiçek,
Selâm götüräsin benim agama,
Selâm götüräsin benim agama.
Tuna boyunda pulug sürmesin,
Tuna boyunda pulug sürmesin,
Çıkarır benim kemiciklerimi
(Kabak 2005).

Biyaz Güllär

Başçelerdä güllär açêr,
Gül sendän kopêrılêr,
Üç yıl oldu buluşyerız
Kimseylän buluşmêdım.
Ondört, onbeş yaşında
Aldın beni gençecik.
Gençecik beni braktın,
Ne kız oldum, ne gelin,
Dullara kattın beni.
Biyaz güllär eşlendilär,
Sade bir bän yalnızça.
Anamı da, boba mı da
Birinä benzetmeycäm.
Güllär gene açacek,
Yıllar gene geçecek,
Yıllar gene geçecek,
Benim canım acıycek,
Ani güllär gençecik
(Kabak 2005).

Uzun Kavaklardan

Uzun kavaklardan, canım, uzundur
boyun.
İncä selvilerdän, canım, belin incädir.
Yarın varalım Tuna boyuna,
Nergiz kokalım, canım, gülün yerinä.
Gelinimi seveyim, canım, gezmäk
yerinä.
Cümnä serinä çıkar, canım, eşli eşinnän.
Sän da gelsänä, gülüm, horu başına.
Üreiimi şenlendir, gülüm,gözelinnän
(Kabak 2005).

Boydane, Oolum, Boydane

“Boydane, oolum, Boydane,
Sölesäne, oolum, ne günayın var.
Sölesäne, oolum, ne günaa yaptın.”
“Sölesäm dä, male, prost edämeycän.
Çok yıllar geeri, male ma, mamo,
Toplaştık, male, on oniki kişi,
Durduk, düşündük ne zanaat alalım,
Durduk, düşündük ne zanaat alalım,
Hepsindän dä kolay haydutluu bulduk.
Hepsindän dä kolay haydutluu bulduk.
Çekettik, male, haydutluk etmää.
Çekettik, male, haydutluk etmää,
Çekettik, male, bir uzun yola,
O uzun yolda bir bayır vardı,
O bayırda, male, bir Bulgar düünüydü.
O bayırda, male, bir düün vardı,
O düündä, male, batüynan bulöydu.
Batüda, male, çotraynan şarap,
Bulüda, male, bir çıkı gölmek.
Çeketti batü hepsinä şarap vermää,
Hepsinä verdi, beni bitkiyä braktı.
Bana sıra geldiynän, çotrada şarap bitti.
Bana sıra geldiynän, çotrada şarap bitti,
Bana da, male, pek zoor geldi.
Çeketti bulö hepsini çiizlemää.
Hepsini çiizledi, biyaz gölmek baaladı.
Bana sıra geldiynän, gölmeklär bitti.
Bana sıra geldiynän, gölmeklär bitti,
Bana da, male, pek zoor geldi.
Çıkardım kılıcımı, hepsini kıydım,
Hepsini kıydım, kıydım, dooradım,
Batüynan bulüyu braktım, ma male.
Batüyu götürdüm en büük başçeyä,

Batüyu da baaladım alma fidanına.
Bulüyu baaladım çotuun kökünä.
Bulüyu baaladım çotuun kökünä,
Bulüyu baalarkana, bana betva etti:
“Aman, draginko, draginko”, dedi,
“Allaa versin, dokuz yıl hasta yatasın,
Dokuz yıl hasta yatasın,
Kimseylär kapunu açmasın.”
Bulünun da betvası bana tutuldu.
Biraz vakıt geçtiynän, aklıma geldilär,
Gittim onnarı dolaşmaa, ma male,
İlkin dä gittim batüyä, male,
Fidan da yapmış kırmızı alma,
Almayı daladım, zehir kablettim.
Gittim da bulüyu dolaşayım, dedim.
Çotuk da yapmış beyaz da üzüm.
Üzümdän dattım, otalandım.
Üzümdän dattım, otalandım.”
(Kurdova 2000).

Küüdä Vardı Bir Yavklum

Küüdä vardı bir yavklum, male,
Küüdä vardı bir yavklum, mêy.
Mamu onu beenmedi, male,
Mamu onu beenmedi, mêy.
Beni ona vermedi, mamo.
Neradan dä nerêyı, male,
Neradan dä nerêyı, mêy,
Aşırılı bir çocuk geldi.
Mamu onu pek beendi, male,
Mamu onu pek beendi, mêy,
Beni ona mamu verdi, male.
Üç yıl geçti geçmedi, male ma,
Üç yıl geçti geçmedi, mêy,
Mamu dolaşmaa geldi, male,
Uzaktan taa uzaa sordu, male:
“Nesoy kızım senin yaşaman,
Nasıl sizin yaşamanız, ma kızım?”
Utanmaktan, sakınmaktan, male,
Utanmaktan, sakınmaktan, mêy,
Pek islä dä dedim, male ma, male.
“Açan senin yaşaman islä, kızım,
Nerêda senin o gözelliin,
Nerêda senin o al yanakların?”
Bän da ozaman mamuya ölä dedim:
“Gidäsin tez geeri, male,
Yarım kila benzin getiräsin,
Rubalarımı tepä yapasın,
Rubalarımı toplayasın,
Bir dä tepä yapasın, mamo.
Tutuşturup yakasın, male.
Nesoy rubalar yanacek,
Bän dä ölä yanıyorum, male.
Sabaadan gezer, ma male, male,
Kannı ruba getiriyor,
Gözyaşımnan yıkadıyor, mamo,
Gözyaşımnan yıkadıyor, mamo.
Can soluumnan kurudyor bana,
Can soluumnan kurudyor, male.”
(Kurdova 2000).

Ne Aalêêrsın, Male

Ne aalêêrsın, male, ne aalêêrsın, male,
Bana düün mü yapacan?
Çıktın gittin, male, çıktın gittin, male,
Beni yalnızça braktın.
Taman yan geldiydim, taman yan geldiydim,
Kızkardaşım kaldırdı.
Kalk, bre batö, kalk, bre,
Kalk, bre batö, kalk, bre,
Bobamız sarfoş geldi.
Çıktım-gittim, male, çıktım-gittim, male,
O da geerdän sapladı.
Ne yalvaracam, ma male,
Ne yalvaracam, ma male,
Taştan mezar yapasın.
O yavklucuumu, male,
O yavklucuumu, male,
Yanıma oturdasın.
O sol kolcaazına, o sol kolcaazına
Altın saat alasın,
O saa kolcaazında, o küçük parmacıına
Altın üzük alasın.
O duşman bobacıımı,
O duşman bobacımı
Ölümä kabletmäasin.
Her da gün, ma male ma,
Her da gün, ma male ma,
Mezarıma su dökesin
(Kurdova 2000).

Mari Länka, Bän Hastayım

Mari Länka, bän hastayım,
Mari Länka, bän hastayım,
Mari Länka, bän ölecäm,
Seni yalnızça brakacam.
Uşaklarıma hatır güdäsin,
Uşaklarıma hatır güdäsin,
Hepsinä da sän söläasin,
Ani bobasız da yaptın.
En büük ooluma, mari Länka,
En büük ooluma, mari Länka,
Kalirovkaları veräsin,

Kalirovkaları veräsin.
Küçük oolumu, mari Länka,
Küçük oolumu, mari Länka,
Evlerä dä sän brakasın,
Evlerä dä sän brakasın.
Kızçaazıma da, mari Länka,
Kızçaazıma da, mari Länka,
Taligaynan çiiz yapasın,
Taligaynan çiiz yapasın,
Sokak sokak gezdiräsin,
Sokak sokak gezdiräsin,
Hepsinä dä sän söläàsin,
Ani bobasız yaptın.
Kırkımadak, mari Länka,
Kırkımadak, mari Länka,
Kara ruba sän giyäsin,
Kara ruba sän giyäsin.
Kırkımdan sora, mari Länka,
Kırkımdan sora, mari Länka,
Kim soracek sän gidäsin.
Kim soracek sän gidäsin.
Beni dä sän unutmaasın,
Beni dä sän unutmaasın,
Kırkımdan sora gidäsin,
Kırkımdan sora gidäsin
(Kurdova 2000).

Bizim Karı Pek Yavaş

Oța nik ma, oța naş mêy,
Şara-rira-ra-ra-ra,
Bizim karı pek yavaş, mêy,
Şara-ra-ra-ra-ray,
O yavaş yavaşêcık, mêy,
Şara-ra-ra-ra-ray,
Boşaltmış o batlacıı, mêy,
Şara-ra-ra-ra-ray,
Kazan, kazan akıtmış, mêy,
Şara-ra-ra-ra-ray,
Stakan, stakan o içmiş, mêy,
Şara-ra-ra-ra-ray,
Bän iştän ayık geldim, mêy,
Şara-ra-ra-ra-ray,
Bir baksam bän karıya, mêy,
Şara-ra-ra-ra-ray,
Karıda sa var bıyık, mêy,
Şara-ra-ra-ra-ray.
Bän sorêrım “Kimim bän?”, mêy,
Şara-ra-ra-ra-ray.
O bana der “Komuşu”, mêy,
Şara-ra-ra-ra-ray
(Kurdova 2000).

Aman Karıcıım

Evlendim bän pek fızlı
Karı evä getirdim
O çıktı pek bir nazlı
Geç bän bunu üürendim.
Nakarat: Aman karıcıım,
Acyer kafacım
Acyêr kafacıım
Nekadar varınca barmaa
Läázım kudurmaa.
Kaç yıl oldu duracek
Deycäm “dur”, o kaçacek
Evdä bir iş yapmaycek
Yarım saat o sölenecek.
Nakarat: aynı
İmää bilmeer o yapmaa
Erken pek benyeer yatmaa
Geçti üç buçuk hafta
Bän oldum nicä tafta.
Nakarat: aynı.
Bän islä iş yapacam
Karımı evdän kolaycam
Kendimi bän doyuracam
Taa islä bän yaşaycam.
Nakarat: Aman karıcıım,
Bir var yuvacıım
Seni taa tez kolamaa
Yalnızça yaşama
(Murzakoy 2001).

Keçicik

Keçiciinin kafacıından
Çotra mı yapayım, male,
Çotra mı yapayım, male.
Nakarat: Zümbüllü ballara,
Keçi pinmiş dallara,
Bän sana ne dedim, male,
Bän sana ne dedim, male.
Keçiciinin kulacıından,
Tuzluk mu yapayım, male,
Tuzluk mu yapayım, male.
Nakarat: aynı.
Keçiciinin gözlerindän,
Ayna mı yapayım, male,
Ayna mı yapayım, male.
Nakarat: aynı.
Keçiciinin dişçeezindän,
Boncuk mu yapayım, male,
Boncuk mu yapayım, male.
Nakarat: aynı.
Keçiciinin şkembeciindän
Daul mu yapayım, male,

Daul mu yapayım, male.
Nakarat: aynı.
Keçiciinin bacacıından
Çırtma mı yapayım, male,
Çırtma mı yapayım, male.
Nakarat: aynı.
Keçiciinin kuyrucuundan
Süpürge mi yapayım, male,
Süpürge mi yapayım, male.
Nakarat: aynı.
Keçiciinin dericiindän
Yorgan mı yapayım, male,
Yorgan mı yapayım, male.
Nakarat: aynı.
(Murzakoy 2001).

Oradan Bän

Oradan bän, oradan,
Nerdä türkücü insan,
Nerdä çöşmelär kendi
Ayozlu sucaaz veryer.
Oradan bän, oradan,
Nardä sevişmiş Oglan.
Da demiş kızlar ona
Sän bizä hameh sevda.
Oradan bän, oradan,
Ruba nerdä keptardan.
İnsanım sevär onu,
Nicä gün yavklusunu.
Oradan bän, oradan,
Neredä Bucak topraam
Pelivan gibi oldu,
İşlerni käämil kurdu.
Oradan bän, oradan,
Nerdä çok dilli insan,
Ama dost gibi onnar
Gül tarafında yaşar.
Oradan bän, oradan,
Nardä sevişmiş Oglan.
Da demiş kızlar ona
Sän bizä hameh sevda.
(Murzakoy 2001).

Geldik Kutlamaklan

Adiyin cümlär, dini dini da
Gelin düünä, dini dini da.
Nakarat: Hopa-pa, hopa-pa
Geldik kutlamaklan
Gelinnän da güveyä gözäl yaşamak.
A oynaylım, dini dini da
Düünä karşı, dini dini da.
Nakarat: aynı.
A kaynata, dini dini da
Çık ayada, dini dini da.
Nakarat: aynı.
A saadıçlar, dini dini da
Gelin düünä, dini dini da.
Nakarat: aynı.
A dönelim, dini dini da
Düünä karşı, dini dini da.
Nakarat: aynı.
A şen olun, dini dini da
Çok saa olun, dini dini da.
Nakarat: aynı.
(Murzakoy 2001).

Ya Buyurun, Svatular

Gelinnän güvää geldi,
Musafiri getirdi.
Senselelär çoktan bırda,
Şarap içer içerdä.
Çıkın taa tez bakacız
Nelär getirdi bu kız.
Türlü türlü sandıklar,
Yorgannar hem döşeklär.
Nakarat: Ya buyurun, svatular,
Geçin aula,
Kırçmar bilyer işini, yaklaşın ona,
Kıpçakta da düün gider,
Sadıç sevinyer,
Koli yıraktan evä gelin getiryer.
Ama hepsindän gözäl
Çiizlerdän bırda, dostlar,
Güvää bulmuş kafadar
Uysunnar yaşasınnar.
Kayınna karşı çıkêr,
Elindä kolaç tutêr,
Bal akêr, şarap kaynêêr,
Kolidä düün çekedyer.
Nakarat: aynı
Kaynata, bak näbacan,
Nesoy oyun oynaycan.
Maazada o fıçıya
Bulun çepi erinä.
Kayınna kär kesildi,
Gölmeklän semeledi,
Güveeyä, gelinä bakêr
Aazı onun sulanêr.
Nakarat: aynı.
(Murzakoy 2001).

Sadıca Karşı

A şindi dönelim sadıca karşı
Sadıca karşı, kuzunun başı.
A şindi dönelim kresnițaa karşı,
Kresnițaa karşı, pipinin başı.
A şindi dönelim deverä karşı,
Deverä karşı, sopanın başı.
A şindi dönelim deverkaa karşı,
Deverkaa karşı, aracının başı.
A şindi dönelim kaynataa karşı,
Kaynataa karşı, okanın başı.
A şindi dönelim kayınnaa karşı,
Kayınnaa karşı, kavganın başı.
A şindi dönelim kirațaya karşı,
Kirațaya karşı, satıcının başı.
A şindi dönelim draginkuya karşı,
Draginkuya karşı, orozun başı.
(Murzakoy 2001).

Adadıydın Alacan Beni

Adadıydın alacan beni,
Bän da beklärdim seni.
İki yıl gelip te geçti,
Sän gelip yanımdan geçtin,
Hiç ta esap almadın beni.
Açan yanımdan geçärdin,
Bütün aklımı alyardın.
Nicä bırda gezinyärdik,
Her auşam da buluşyardık,
Sölä, ne oldu sana be.
Bekim genä horuya gelecän,
Yaklaşıp ta bana söleycän,
Sade sölä kimä vereyim,
Kiyatları sölä näbêyım,
Zere iki yıl yazdın sän.
Bana başka biri diil läätzım,
Acıdı canım sölemää.
Gel, gel gözäl görüşelim,
Gel, gel gözäl buluşalım,
Yalvaryerım, yakma canımı
(Yüsümbeli 2001).

Üşüdüm

Üşüdüm, üşüdüm,
Vay benim canım, üşüdüm!
Gii kürkü, gii kürkü;
Vay benim canım, gii kürkü!
Yok kürküm, yok kürküm,
Vay benim canım, yok kürküm,
Alsana, alsana,
Vay benim canım, alsana.
Yok param, yok param,
Vay benim canım, yok param.
Çalsana, çalsana,
Vay benim canım, çalsana.
Korkêrım, korkêrım,
Vay benim canım, korkêrım,
Tutarlar, asarlar,
En gözäl kızı kaparlar.
(Yüsümbeli 2001).

Koca Karı

Koca karı, koca karı,
Sattı bana ihtär kazı.
Edi kişi odun yarêr,
Sekiz kişi ateş eder.
Üç gün oldu kaynadyerım,
Çıkarıp ta oynadyerım.

Edi kila darı imiş,
Hepsindän da dadı gelmiş.
Üç gün oldu kaynadyerım,
Çıkarıp ta oynadyerım.

Babu kazı şu yoklêêr
Kaz sa çıkmış da otlêêr.
Üç gün oldu kaynadyerım,
Çıkarıp ta oynadyerım.
(Yüsümbeli 2001).

Kız Toplarmış Herbir Çiçektän

Kız toplarmış herbir çiçektän
Sabaaliin çiidä.
Nicä toplamış, ölä da uyumuş
Çiçekliin içindä.
Genç çocuk yoldan geçer
Çiidä sabaaliin:
- Kalk, mari kız, kalk, mari kız,
Yavklun evlenmiş!
- Ko evlensin, ko yavklu olsun,
O beni beenmedi.
Benim yavklum göktä bulut,
Göktä bir yıldız
(Yüsümbeli 2001).

Yuha -Yuha

Yuha-yuha, dumca-dumca,
Yuha dumca ca,

Mari ayol, sevgi canım, mari gözäl kız,
Sän da, oglan, gözäl oglan,
Tay dari diri da,
Gelin kadınca oynaylım, tay dari diri da.
Yuha-yuha, dumca-dumca,
Yuha dumca ca,
Çalsın, sevinsin, oynasın altıncık Bucak.
Şen oyunnar, bol yaşamak,
Tay dari diri da,
Yeni sabaa, güneş sıcak, tay dari diri da.
Yuha-yuha, dumca-dumca,
Yuha dumca ca,
Danım şılak, yarim yalpak,
Gözelim Bucak.
Nicä oglan, nicä uşak, tay dari diri da,
Bän taşıyerım seni kucak,
Tay dari diri da
(Yüsümbeli 2001).

Saat Gidärdi Ediyä

Saat gidärdi ediyä, uyu-yu-yu-yu,
Vani da geldi bizä, uyu-yu-yu-yu,
O teklif etti beni düünä,
Sora çeketti kendini üünmää:
Bizdä şarap olacek, uyu-yu-yu-yu,
İki fıçı dolacek, uyu-yu-yu-yu,
Ama şindi bän oldum semä,
Şaraptan gelämeem kendimä.
Açan dedim sana uyan, uyu-yu-yu-yu,
Sän bütün gün uyanmadın, uyu-yu-yu-yu
(Yüsümbeli 2001).

Poy Otunu Biçelim

Adi mari gidelim poy otunu biçelim,
Poy otunu biçelim, iki tepä yapalım,
İki tepä yapalım, gölgesindä yatalım,
Gölgesindä yatalım,
Erken erken kalkalım,
Erken erken kalkalım,
Çadıra panerä varalım,
Çadıra panerä varalım, poy otunu satalım,
Poy otunu satalım, gelinä ruble alalım,
Gelinä ruble alalım, geri evä dönelim,
Geri evä dönelim, bir da düün yapalım,
Bir da düün yapalım, düünä epsini çaaralım,
Düünä hepsini çaaralım; tatlı, gözäl konuşalım,
Tatlı, gözäl konuşalım, iha-opa oynaylım
(Yüsümbeli 2001).

Sevda Gülleri

Şu bayırın ardında
Gümä-gümä güla açêr,
Şu bayırın ardında
Genç bir olacık kaçêr.
O diil olak, o bir kız –
Kara güven gözleri,
Gaytan gibi kaşlar,
Kara bürcü saçları…
Yäri ardına gidir,
Gümä-gümä gülleri
Kızın saçına dizir
Hem de peliinä örür…
Şu bayırın ardında
Gümä-gümä gül açar,
Güllär sevdaya karıştı,
Sevda gülä yaraştı (Yüsümbeli 2001).

Dünürcülük Türküsü

Kız oturmuş sundurmanın başına,
Gün da urmuş küpesinin taşına.
Henüz basmış ondört onbeş yaşına,
Ne da gelmiş zavallının başına.
Dünürcülär, dünürcülär gelmişlär,
Kızı gelin, kızı gelin istemişlär.
Suya gidär, fidan gibi boyu var,
Sudan gelir, baldan tatlı dili var.
Boba demiş: ”Kız küçük taa, veremäm”,
Ana demiş: ”Çiizi yok taa, veremäm.”
Kız sa demiş: “Yärim geldi, gidecäm”
Kız sa demiş: “Vakıt geldi, gidecäm!”
(Yüsümbeli 2001).

Ay Kızım

Ay kızım, kızım,
Kırmızı gülüm.
Seni ister cambaz oğlu
Vereyim ona.
Ay, boba, boba
Ben gitmem ona
Cambazda da para çoktur
Saydırır bana.
Ay kızım, kızım,
Kırmızı gülüm.
Seni ister bir çobancık
Vereyim ona.
Ay, boba, boba
Ben gitmem ona.
Çobanda da koyun çoktur.
Güttürür bana.

Ay kızım, kızım,
Kırmızı gülüm.
Seni ister papaz oğlu
Vereyim ona.
Ay, boba, boba
Ben gitmem ona.
Popazda da kolaç çoktur
Tutturur bana.
Ay kızım, kızım,
Kırmızı gülüm.
Seni ister bir çalgıcı,
Vereyim ona.
Ay, boba, boba
Ben varcam ona.
O çalacek, ben oynaycam,
Ben ona varcam (Tatar 2005).

Lelö (Dünürcülük)

Deredä daul sesi var, lelö,
Kızlarda gelin fesi var, lelö,
İsındım, attım yorganı, lelö,
Üşüdüm, çektim yorganı, lelö,
İha iha ihi – hi hi.
Susadım, öptüm gerdanı, lelö,
Tanıdım candan sevdamı, lelö.
Bu gecä bırda kalmalı, lelö,
Bu gözäl kızı kapmalı, lelö,
İha iha ihi – hi hi.
Lelünun düünü hoş olsun, olsun
Elleri karanfil dolsun, dolsun.
Adamcıı karagöz olsun, olsun,
Bizlerä faydası olsun, olsun.
Kısmetim benim elimdä, lelö,
Sevdicääm kendi evimdä lelö,
Saa olsun, lelüm, dünürcüm, lelüm,
Saa olsun, dünürcü sözüm, lelüm,
İha iha ihi – hi hi.
(Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006)

Armut Aacı (Mani Türküsü)

Armut aacı dallandı
Erä diidi – ballandı.
Bir kız gördüm tellenmiş,
Sandım yarim evlenmiş.

Çii düşmüş gözäl gülä
Gülcülär çilä-çilä.
Yarim çirkin, bän gözäl,
Nasıl yaşaycız bilä?

Baaya gittik, eriklik,
Erä bastım, er peklik.
Benim vardı bir yarim
Lafı edär bir binnik.

Fesleen ektim aş için
Yandım kara kaş için.
Yedi yıl izmet ettim
Bir çift kara kaş için.

Ay duar gümüş gibi,
Gün duar sini gibi.
Benim vardı bir yarim,
Öpüşür guguş gibi
(Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006).

Ko Acımasın O Senin Canın

Ko acımasın o senin canın,
Ani çok sevdin, ani çok beendin.
İşitmedin, seslämedin laflarımı benim.
Anamadın, düşünmedin ne bän söledim.
İşitmedin, seslämedin laflarımı benim.
Anamadın, düşünmedin ne bän söledim.

Bakma sän geri, zerä dönmeycäm,
Çaarma sän beni, zerä gitmeycäm,
Bizim güllär bölä gözäl bir kerä açêr,
Bölä mavi bizim göklär bir kerä olêr.
Bizim güllär bölä gözäl bir kerä açêr,
Bölä mavi bizim göklär bir kerä olêr.

Yak yaşamanı nicä bän yaktım,
Yak kısmetini, nicä bän yandım.
Kaybet sän de güneşini, te bän kaybettim,
Ama sorma şindän sora, ne bän unuttum.
Kaybet sän de güneşini, te bän kaybettim,
Ama sorma şindän sora, ne bän unuttum.

Biz haşlanmayciz ilk yaz lüzgerindän
İlkyaz lüzgerlär gelip geçtilär.
Kaybet sän de güneşini, te bän kaybettim,
Ama sorma şindän sora, ne bän unuttum.
Kaybet sän de güneşini, te bän kaybettim,
Ama sorma şindän sora, ne bän unuttum.

(Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006).

Ko Ol Alemin Evinä Donak

Ko ol alemin evinä donak,
Ko ol alemä herkerä yalpak.
Diil läzım ikram hem hatır sendän,
Sade olma sän pek irak bendän.
Diil läzım ikram hem hatır sendän,
Sade olma sän pek irak bendän.

Ko ol aykırı sän bana deyni,
Ko sän herkerä saymaycan beni.
Bän prost edecäm seni bin kerä,
Sade bak bana sän kimär kerä.
Bän prost edecäm seni bin kerä,
Sade bak bana sän kimär kerä.

Açan yanımdan benim geçecän,
Dön bana dooru, ne yalvaracam.
Bari kim kerä yüzünü göreyim,
Da kutsuzluma bän ürek vereyim.
Bari kim kerä yüzünü göreim,
Da kutsuzluma bän ürek vereyim.
(Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006).

Tanas

(Her satır 2 defa söylenir)

Yalpıda da oolannar ot biçerlär,
Çalımda da dolaylarda kızlar seçerlär.
Tanasa da bu gecä bir kız kaptılar,
Tezicik da aldılar, taliga attılar.
Sabaylin evä geldilär, evä geldilär,
Haydi, gelin, in erä, hayın, dedilär.
Vay, vale-le, bacacıım, bacam acıyêr.
Brakın beni, anacıım, bacam acıyêr.
Çıkarınız tekerlää, çıkır ettilär.
Haydi şindi in erä, hayın, dedilär.
Vay, valele, vay belim, hem de bir elim.
Açan islä baktılar, o diilmiş gelin.
O bir kartça babuymuş, altmış yaşında.
Ne bir dişçääz aazında, ne saç başında
(Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006)

Koy Adımı

Koy adımı benim güneş,
Da çin sabaylän geleyim.
Dan erindän seftä ateş,
Suratına bän serpeyim.
Koy adımı, koy adımı,
Koy adımı benim güneş.
Koy adımı, koy adımı,
Koy adımı benim güneş.

Koy adımı benim lüzgär,
Üülen üstü bän geleyim,
Açan gündän kızêr erlär,
Soluk serin bän isteyim.
Koy adımı, koy adımı,
Koy adımı benim lüzgär.
Koy adımı, koy adımı,
Koy adımı benim lüzgär.

Koy adımı benim yıldız,
Her bir avşam bän geleyim.
Açan kalêrsın sän yalnız,
Derin uyku da vereyim.
Koy adımı, koy adımı,
Koy adımı benim yıldız.
Koy adımı, koy adımı,
Koy adımı benim yıldız.

Koy adımı benim gözäl,
Herkere aklına geleyim.
Açan açêrlar al güllär,
Benim o raatlıima çiçek.
Koy adımı, koy adımı,
Koy adımı benim gözäl.
Koy adımı, koy adımı,
Koy adımı benim gözäl.
(Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006).

Biyaz Güllär Açarlar

Biyaz güllär açarlar,
Kızlara kısmet adarlar.
Çemberlär geçirili,
Emeklär sincirlili.
Bu güllär bereketli
Gücenik bir gül durêr.
Güneştä o kuruyer.
Kahırmı benim biler
Yaprakları saurêr
Alık, alık alınêr.
Kahırmı benim biler
Yaprakları saurêr
Alık, alık alınêr. Hey…
O senin gözäl gözlerini
Bak bana, bak bana.
O senin biyaz ellerini
Uzat bana, uzat bana.
Oh, şu senin gözäl gözlerin
O canıma, o canıma.

Oh, şu senin o biyaz ellerini
O canıma a-a-a-a-a.
Biyaz güllär kurusun
Benim dünnäm karardı.
Neçin sän beni braktın?
Nasıl bän gücenmeyim?
Neçin sän beni yaktın?
Yakma canımı, yakma.
Kısmetindän sän sapma.
Hepsi güllär açarlar.
Geçär bendän kahırlar.
Yalvarêrım: "Dön bana".
Hepsi güllär açarlar.
Geçär bendän kahırlar.
Yalvarêrım: "Dön bana".
(Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006).

Derelär Boyu

Derelär boyu, derelär boyu.
Nanelik bitär.
Nanelerin kokuları
Länkaya etär.
Git ötä Länko, gel beri, Länko,
Yarindän ayrılmaa.
Senin yıldızlı bakışın, Länko,
Canımı yısıdır.
Senin da tatlı lafların, yarim,
Bana umut verir.
Seni açan bän görerim,
Üräām çiçek açêr.
Turnelär uçan, turnelär uçan,
Kimnerä eş oldu?
(Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006).

Vatan

İnsana lāzım bir er,
Neredä onu bekler,
Çıkıp küü kenarına,
Yaş döker uzun yola.
İnsana lāzım Vatan,
Halkına kalsın damar.
Kanında dedä sesi
Uzaktan evä çeksin.
Kanında dedä sesi
Uzaktan evä çeksin.
İnsana lāzım güneş,
Eritsin yalpak ateş,
Araya girän buzu,
Damnasın geçmiş sözü.
İnsana lāzım ana,
Unutmama, darsımamaa
Bir patlı yaşamakta
O ihtär, yorgun cana.
İnsana lāzım Vatan,
Halkına kalsın damar.
Kanında dedä sesi
Uzaktan evä çeksin.
Kanında dedä sesi
Uzaktan evä çeksin
(Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006).

Kıpçak Kızları

Kıpçak ta dört köşeli, mari,
Kıpçak ta dört köşeli.
İçi sedef döşeli, mari
İçi sedef döşeli.
İçindä bir yar sevdim, mari,
İçindä bir yar sevdim.
Yanacıı menevşeli, mari,
Yanacıı menevşeli. İhi-hi-hi.
Keremettän su damnar, mari,
Keremettän su damnar.
Bana bir kız adarlar, mari,
Bana bir kız adarlar.
Bana bir kız adarlar, mari,
Bana bir kız adarlar.
Bana bir kız çok muydur, mari?
Bana bir kız çok muydur?
Kıpçakta da yok muydur, mari?
Kıpçakta da yok muydur? İhi-hi-hi.
Kıpçaklının şiredi, mari,
Kıpçaklının şiredi,
Geldi kaptı basmamı, mari,
Geldi kaptı basmamı.
Bän isterim basmamı, mari,
Bän isterim basmamı.
O sa istärmiş beni, mari,
O sa istärmiş beni. İhi-hi-hi.
Bilsäm kim o kızcaz, mari,
Bilsäm kim bän o, mari.
Astırırım kendimi, mari,
Astırırım kendimi,
Payacanın ipinä, mari,
Payacanın ipinä.
Tsibritsanın dalına, mari,
Tsibritsanın dalına. İ-i-i-ihi-hi-hi.
Kıpçak ta dört köşeli, mari,
Kıpçak ta dört köşeli.
İçi sedef döşeli, mari
İçi sedef döşeli.
(Velçeva 2006; Malaçlı N. 2006)

Çekirgä

Hay çekirgä, çekirgä,
Kıvrak boylu çekirgä
Hay çekirgä, çekirgä,
İncä belli çekirgä
Çekirgeyi nalladım
Ederne'ye yolladım.
Beş para verdim elinä
Tuz sabun alsın gelinä.
Tuz sabun almamış gelinä
İçmiş patlamış kendinä.
Çeketmiş o evinä,
Tapmış başka gelinä.
Sabaa olmuş alemdä,
Lobut olacêk evdä.
Da çekirgä arpaya
Haydi, sopa arkaya,
Kaçan kaçtı kurtuldu,
Ama buncaz tutuldu.
Urun, kızlar, uralım,
Kanatlarını kıralım,
Urun, kızlar, uralım,
Boynuzlarını kıralım.
Vazgeçsin o içmektän,
Vazgeçsin o gezmektän.
Hay çekirgä, çekirgä,
Kıvrak boylu çekirgä.
Hay çekirgä, çekirgä,
İncä belli çekirgä.
(Malaçlı N. 2005)

Neçin Bän Seni Gördüm

Açan ilk kerä bän gördüm seni
Sokaktan geçärkän
Sän bana hiç bakmadın,
Ama canımı yaktın
O gündän beri ötää
Bän seni hiç unudamadım
O gözäl gözlerini
Hep görerim düşümdä
Nakarat:
Neçin bän seni gördüm,
Başka yoldan gitmedim,
Bän seni hiç bilmäydim
Canımı da yakmaydım.

Kar yayêr, yamur yayardı
Bän sizä küyä gidärdim.
Her avşam bän uyumazdım
Hep okadar seni görärdim.
Tätün de pek sevmäzdi
Mamun da pek kıynaş bakardı
Bän ona hiç bakmadım
Hep okadar seni aldım.
Nakarat:
Neçin bän seni gördüm,
Başka yoldan gitmedim,
Bän seni hiç bilmäydim
Canımı da yakmaydım.
(Malaçlı N. 2006)

Dünür

Şu komşu kızı, mali mo,
Kapu öndä gezinyer,
Onun o biyaz fistanı, mali mo,
Nica ayva çiçää
Onun o kula saçları, mali mo,
Nicä paun tüyü.
Gidäsiniz, male, mali mo,
Marinkaya dünürä,
Onu bana verärseylär,
Oyalanasınız.
Onu bana vermezlärsaylar,
Tez geri geläsiniz.
Gittik, oolum, Vani oolum,
Marinkaya dünürä.
Hepsi kayıl oldu, oolum,
Marinkayı vermää
Sade kayıl olmadı, olum,
İçerdä bulüsu.
Ah, onun o bulüsunu, mali mo,
Erlär kabletmesin, mali mo,
Kara kuşlar isin (Malaçlı N. 2006)

Hektarmı Kazdım

Yarim işä çeketti
Da bana bir ses etti:
"Haydi, Länka, tarlaya,
Hektarımızı kazmaya."
Hektarımızı kazdım, kazdım,
Otçaazları bän gömdüm.
Kim ne därse, ko desin,
Bän hektarımı başardım.
Bir da baksam ardıma
Otçaazlar çiçek açêr.
Bir da baksam ardıma
Otçaazlar çiçek açêr.
Otçazlar çiçek açêr,
Brigadir de seseder:
"Aman mari, İlänko,
Ne yapmışsın sän bırda?
Otçaazlar kesilmedik,
Hektarın kazılmadık."
Yaprak olsam, silkinsäm

Brigadiri aldatsam.
Brigadiri aldatsam,
Hektarcımı yazdırsam.
Kara tauk tepeli,
Brigadirim üfkeli,
Üfkelenmä sän bana
Paracımıı yaz bana.
Eşil çukman diktirdim,
Brigadiri aldattım.
Brigadiri aldattım,
Parayı elimä aldım.
Hektarım da kazılmış,
Otçaazlar da kesilmiş.
Kim ne därse, ko desin,
Bän hektarımı başardım
(Malaçlı N. 2006).

Türneler

Dan erlerdän çan çekiler
Çakır avada.
Turnelär yorgun uçêrlar
Serin avada.
Turnelär yorgun uçêrlar
Serin avada.

Beki göktä biriciniz
Eşsiz kaldınız,
Bana erdä kısmet yoktur
Gökä alınız,
Bana erdä kısmet yoktur
Gökä alınız.

Erdä kalmış o uçamaz,
Kırık kanadı.
Bir yere o sokulamaz
Yokkan kuvedi,
Bir yere o sokulamaz
Yokkan kuvedi.

Turnelär sivri kamaylan
Yarêr buludu.
Kalk, mari kız, kalk umutlan
Ara yavklunu,
Kalk, mari kız, kalk umutlan
Ara yavklunu.

Pek beenmiş bu dünnedä o
Kendi boyunu.
Seni erdä yavklun arêr
Ara sän onu,
Seni erdä yavklun arêr
Ara sän onu (Malaçlı N. 2006).

Tuna Başında

Tuna başında duruer
Bir Bulgar kızı.
Bän da gittim ona sordum,
Var mı anacıı.
— Ne anam var, ne bobam var
Bän bir üüsüzüm.
Sän bir üüsüz, bän bir garip,
Alayım seni,
Telefonun tellerinden
Sorayım seni,
Pembä şal fistannarına
Gidireyim seni,
Sän da sokakça gidärkän
Siredeyim seni,
Sän bir üüsüz, bän bir garip
Alayım seni.
Bän da gittim manastıra
Üç mumcaz yaktım
Hepsi bana ölä dedi
Alayım seni.
Hepsi bana ölä dedi
Alayım seni.
Sän bir üüsüz, bän bir garip
Alacam seni (Malaçlı N. 2006).

Saşo

Şu çotucaan altında, Saşo,
Gül-gülü üzüm var.
O üzümä baka, baka,
Gözüm süzüldü.
O üzümä baka, baka,
Gözüm süzüldü.

—Hele versen al gül basmanı
Üzümü sileyim,
Üzümü gözümü sildikça, Saşo,
Sana mı bakayım.
Üzümü gözümü sildikça, Saşo,
Seni mi göreyim.

Sana bakayım, mari Saşo,
Seni mi göreyim?
Seni bana vermezlerse,
Deli mi olayım.
Seni bana vermezlerse,
Karı mı alayım.

Şu Kıpçak alçaklarında
Köprü mü durayım?
Gelän geçän dostlara, Saşo,

Seni mi sorayım?
Gelän geçän dostlara, Saşo,
Seni mi sorayım?

Seni mi sorayım, mari Saşo,
Seni mi arayım?
Bulutta yıldızcıkları
Sana mı benzedeyim?
Bulutta yıldızcıkları
Sana mı benzedeyim?
(Malaçlı N. 2006).

Beni anam

Beni anam, beni anam
Güldürmedi, gülmesin.
Ötän horoz, ötän horoz,
Kapusunda görmesin.
Kakuyu verdi, kakuyu verdi,
Bir şanlı şalverliya.
Beni da verdi, beni da verdi.
Bir biyaz sakallıya.
İştän geldi, iştän geldi.
Yorulmuş tazı gibi.
Bän de yanında, bän de yanında,
Bir vakla kuzu gibi.
Keçi olsa, keçi olsa.
Kasaplara satayım.
Koyun olsa, koyun olsa.
Sürülerä katayım.
Kedi olsa, kedi olsa.
Pençeredän atayım.
Bän da bundan, bän da bundan,
Bän da bundan kurtulayım
(Malaçlı N. 2006).

Länko

Bän seni severim, Länko,
Aç gözlerini.
İlk yaz gülüşünnän
Yakma üreemi.
Bän seni severim,
Bak bana dooru.
Alemä bakêrsın
Yanımda durup.
Bän seni severim, Länko,
İnanmaa deyni.
Şafk olmak isterim, Länko,
Ayoz üzünä.
Bän seni severim, Länko,
Hepsinden saklı.
Näptın sän benimnän
Çelindi aklım.
Bän seni severim, Länko,
Neçin? Unuttun?
Kelebek gibi bän
Ateşinä uçtum (Velçeva 2005).

Dostlar

Haydi, dostlarım hem kardaşlarım,
Biz konuşalım, biz sarmaşalım.
Diil belli bizä, kaç yıl yazılı,
Azalêr vakıt, sade bu aslı.

Haydi, dostlarım, biz sevinelim,
Karşı karşıya şen biz oynaylım.
Ko aramızda olmasın şüpä,
Neredä filcan, neredä şişä.

Biz bu dünnedä durmadık aylak,
Ama göklärä var bir aalaşmak.
Neçin yaşamak bu kadar kısa,
Taa bir kerä genç olayım olsa
(Velçeva 2005).

Çöşmä.

Küüyümün kenarında
Neredä çöşmä
Yolcular bayırlardan
Su iner içmää.
Kim ister türkü çalmaa,
Ko gelip gelsin
Küüyümün kenarında
Su serin içsin, içsin
Bir türkü çalsın.
Siz benim tarafımda
Razgelärsaynız.
Küüyümün kenarında
Dinnenäsiniz.
Kim ister türkü çalmaa
Ko gelip gelsin
Küüyümün kenarında
Su serin içsin-içsin
Bir türkü çalsın.
Da birdän bir kuş gibi.
Yollanacâk çalma.
İsteycek kendi bırda
Yaşamaa kalmaa.
Kim ister türkü çalmaa
Ko gelip içsin
Küüyümün kenarında
Su serin içsin içsin
Bir türkü çalsın (Velçeva A. 2006)

Güllär

Güllär sokakata açêr,
Canım güleräk gezer.
Ne gözäl günün biri,
İçimä artık girdi.

Neytimä onu koydum
Saklıdan tez koparmaa.
Donaklı kıvrak gülün
Gözelliinää sevinmää.

Elimi koydum ona
Ateş sarıldı bana.
Avucum çalı doldu.
Canıma sancı kondu.
Yannaşık gülü birdän
Kopardım bän acıdan
(Velçeva 2006).

Karının Türküsü

Karı açan türkü çalêr,
Kamil şennik içer bulêr,
Hem da işlär islä gider,
Açan karı türkü çalêr.
Uşak sever anasını
Hem da onun türküsünü
Angısından içerlerdä
Ürek çiçek açar güllär.
Karı açan türkü çalêr,
Güneş ta sansın seviner,
Ani öter bülbül gibi,
İçerlerdä karı sesi.
Yalpak bakêr güneş erä
Nicä karı uşaklarına.
Sansın ister o kendisi
Kavileşsin karı sesi.
(Velçeva 2006).

EK 2: ANKET SORULARI (TÜRKÇE)

Bu anket, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi Moldova uyruklu İrina UISIUMBELI tarafından, Gagauz Yeri'nde kadınının ve geleneklerinin durumunu daha objektif bir şekilde tespit etmek amacıyla hazırlanmıştır. Soruları yanıtlarken aşağıdaki hususları göz önünde bulundurmanız rica olunur: Elinizdeki anket formu bir test değildir; anket sonuçları kişisel değil, genel olarak değerlendirilecektir; sonuçlar, anket sahibi İrina IUSIUMBELI tarafından istatiksel özet tablolar haline getirilerek Türkiye'de savunacağı doktora tezine dâhil edileceğinden ve konuya olabildiğince objektif sonuçlar getirilmesi istenildiğinden dolayı, her soruya içten ve samimi cevap vermeniz rica olunur. Katkılarınızdan Dolayı Teşekkür Ederiz!

SORULAR

1. Kişinin bilgileri (adı, soyadı, yaşı, medeni hali, eğitim durumu, işi, oturduğu il, ilçe. İsmini vermek istemeyen, hayali bir isim verebilir).
2. Aileniz kaç kişiden ve kimlerden oluşmaktadır? Bayan, erkek olarak ayrıca belirtiniz.
3. Siz ve değer aile üyeleri kısmi ya da sürekli olarak gelir getiren bir işte çalışıyor musunuz? Başka ülkelere çalışmaya gidiyor musunuz?
4. Ailenizde "aile reisi" var mıdır? Evet ise, aile reisi kimdir?
    a) Baba
    b) Anne
    c) Ağabey
    d) Büyükbaba
    e) Diğer (kim olduğunu yazınız).
5. Aile reisi seçiminde, bu kişinin eve getirdiği maddi gelir rol oynar mı?
6. Ailenizde aile kararları nasıl alınmaktadır?
    a) Ailece tartışılıp konuşulur
    b) Kararları aile reisi alır
    c) Herkes kendisi ile ilgili kararları kendisi alır
    d) Diğer (açıklayınız).
7. Ailenizde, aşağıda sunulan kararları kimler tarafından ve nasıl alındığını belirtir misiniz?
    a) Ailenizin aylık bütçesinin (harcamalarının) belirlenmesi
    b) Ev için kullanılan temizlik malzemelerinin alımına
    c) Aile bireylerinin kişisel bakım ürünlerinin alımına (şampuan, diş macunu, losyon, parfüm v.b.)
    d) Beyaz eşya alımına
    e) Elektronik eşya alınmasına
    f) Mobilya alımına
    g) Ev alımına
    h) Kiralanacak evin seçimine
    i) Ailece kullanılacak araba alımına
    j) Sizin giyim eşyalarınızın alımına
    k) Eşinizin giyim eşyalarının alımına
    l) Çocuğunuzun giyim eşyalarının alımına
    m) Aile adına verilecek hediyelerin alımına
    n) Tatile, tatilde yapılacak harcamalara

o) Tatil yerinin seçimine
p) Ailede yapılacak para tasarrufun miktarına
q) Banka kredisi kullanılmasına
r) Yakınlardan (komşulardan, tanıdıklardan v.b.) borç alınmasına
s) Ziyaret edilecek akrabalara
t) Ziyaret edilecek arkadaşlara
u) Çocukların okulların seçimine
v) Çocukların kurs veya sportif faaliyetlerinin seçilmesine
w) Düğün/nişan v.b. törenlere katılmaya
x) Ailece birlikte televizyon izlerken kanalların belirlenmesine
y) Bağış/yardım yapılmasına

8. Ailenizde iş bölümü yapılır mı? Yapılıyor ise, “kadın işi” ve “erkek işi” olarak ayırım yapılır mı?
9. “Kadın işi”ne neler girmektedir?
10. “Erkek işi”ne neler girmektedir?
11. Ailenizde kadınlar “erkek işi”, erkekler “kadın işi” hiç yapar mı? Yapar ise, örneğin neler yapar yazınız.
12. Aşağıda adı geçen işleri ailenizde çoğunlukla kim yapar?
    a) Alışveriş
    b) Yemek pişirilmesi
    c) Bulaşıkların yıkanması
    d) Çamaşırların yıkanması
    e) Ütü
    f) Evin temizlenmesi
    g) Bahçe işleri
    h) Evin küçük tamir ve onarımı
    i) Evde beslediğiniz hayvanlara (davar ile tavuk gibi) yem hazırlanması
    j) Hayvanların beslenmesi (bazılarını kadınlar, bazılarını erkekler besliyor ise, hangilerini kim besler belirtiniz)
    k) Çocuğun derslerine, ev ödevlerine yardım edilmesi
    l) Faturaların ödenmesi
13. Annelik rolü, evin geçimin sağlanması, kadının ekonomik rolü, bireysel eşitlik ile ilgili aşağıda sunulan ifadelere ne ölçüde katıldığınızı belirtir misiniz?
    a) Bir kadının hayatındaki en önemli rolü anneliktir.
    b) Çocukların bakımını anneler yapmalıdır.
    c) Çalışan bir kadın, ev hanımı kadar çocuklarıyla iyi ilişki kuramaz.
    d) Kadın çalışsa da, evin geçimini erkek sağlamalıdır.
    e) Kadının çalışması, ailede eşitliliği arttırır.
    f) Erkekler parayı kadınlardan daha iyi idare eder.
    g) Kadının çalışıp çalışmayacağına, kadın kendisi karar vermelidir.
    h) Kadın ve erkeğin ev içindeki sorumlulukları eşittir.
    i) Kadının eğitim düzeyinin yüksek olması, erkeği rahatsız eder.
    j) Kadının geliri yüksek olması erkeği rahatsız eder.
    k) Kadın yalnız başına tatile çıkabilir.
    l) Erkek yalnız başına tatile çıkabilir.
    m) Evde son kararları erkek vermelidir.
14. Ailenin küçük üyeleri yuvaya/kreşe/anaokuluna gider mi?
15. Ailenizde eşler birbirine nasıl hitap eder?
    a) Koca karısına
    b) Karı kocasına
16. Ailenizde ebeveyn ve çocuklar arasındaki ilişki nasıldır?
    a) Soğuk
    b) Dostça

c) İtaatkâr
d) Diğer (belirtiniz)

17. Ailenizde çocukların aldığı kararlara ebeveyn müdahale eder mi? Ediyor ise, ne suretle eder?
    a) Baskı
    b) Tehdit
    c) Tavsiye
    d) Diğer (belirtiniz)
18. Ailenizde ebeveyn büyük çocukların işlerine karışır mı? Karışıyor ise, kim daha fazla karışıyor belirtiniz?
19. Ailenizde ebeveyn çocuğun eş seçiminde etkili olur mu?
20. Size göre, evliliğinize anne-babanızın onayı ve rızası şart mıdır?
21. Ailenizde, akrabalarınızda başka milliyetten olan biriyle evlilik var mıdır? Var ise, hangi milliyettendir?
22. Eşinizin sizinle bir milliyetten olup olmaması sizin için önem taşır mı?
23. Ailenizde evlenenler kaç yaşında evlilik yapmıştır?
    a) Erkekler
    b) Kızlar
24. Ailenizde, akrabalarınızda düğün ve doğum törenlerinde gelenek ve göreneklere uyulur mu?
    a) Evet, tamamen
    b) Bazılarına uyulur
    c) Hayır, uyulmaz.
25. Evlenen çift ayrılma aşamasına geldiğinde, sizce:
    a) Mutlaka boşanmalıdırlar
    b) Boşanmamalı, birbirine katlanmalıdırlar
    c) Diğer (belirtiniz)
26. Akrabalarınızda yeni evlenenler çocuk sahibi nekadar süre içersinde olur
    a) Düğünden sonra bir yıl içinde olur
    b) Düğünden birkaç yıl sonra olur
27. Ailenizde, akrabalarınızda yeni doğan bebeğinin cinsiyeti önem taşır mı? "İlla oğlan olsun" tutumu mevcut mudur?
28. Bebeğin eve ilk gelişinde (yani hastaneden taburcu oldukları gün) "tütüçka/pita" gibi tören yapılır mı?
29. "Ponuda/büyük pita" (yörenizde bu tören farklı olarak adlandırılıyorsa, nasıl adlandırıldığını belirtiniz) töreni yapılır mı? Evet ise, bu törene kimler katılır?
30. "Kumatriya/kreşteni" töreni yapılır mı? Evet ise, törenle ilgili kısa bilgiler verir misiniz?
31. Ailenizde doğum günü kutlamaları yapılır mı?
32. Ailenizde dini nikâha önem verilir mi?
33. Kendinizi ve ailenizi dindar olarak görüyor musunuz?
    a) Kendiniz
    b) Aileniz
34. Ne kadar sıklıkla kiliseye gidersiniz?
35. Akrabalarınızdan kimler dine daha düşkündür?
    a) Kadınlar
    b) Erkekler
36. Siz ve aileniz oruçları tutar mısınız?
    a) Siz
    b) Aileniz
37. Siz ve aileniz günah çıkartıp "komka" alıyor musunuz? Evet ise, ne sıklıkla?
38. Akrabalarınızdan kimse halk türküleri söyler mi? Söylüyor ise, kim ve genellikle ne zaman ve nerede söyler?

39. Ailenizde bebekleri uyutmak için ninniler söylenir mi? Evet ise, genellikle kimler tarafından söylenir? Bu kişiler, ninnileri kendileri mi yaratır, yoksa herkes tarafından bilinen ninnileri mi söyler?
40. Ailenizde çocukları oyalamak veya uyutmak için masal, hikâye vs. anlatılır mı? Evet ise, kimler tarafından ve neler anlatır?
41. Ailenizde, türkü, hikâye ve masal yaratıcısı ve bunları anlatan var mı? Var ise, kimler?
42. Ailenizde, eski Gagauz türkülerini bilip söyleyen, eski Gagauz hikâyelerini, masallarını vs. bilen ve anlatan var mı? Var ise, kimler?

EK 3: ANKET SORULARI (RUSÇA)

Эта анкета подготовленна докторанткой Хаджеттепейского Университета Юсюмбели Ириной Ив. под руководством проф. др. Дурсун Йылдырыма для использования в докторской диссертации на тему «Женщина в Гагауз Ери».

Все ваши биографические и демографические данные будут использованны только для анализа и останутся тайными (нежелающие дать своё имя, могут написать вымышленное). В вопрсах где даются варианты ответов, достаточно отметить выбранный вами вариант.

1. Данные информатора: фамилия, имя; год рождения, соц. положение (женат/неженат), образование, профессия, национальность, место жительство ____
____
____
____
2. Состав вашей семьи. Перечислите. ______________________________
____
3. Имеете ли вы постоянную работу; едете ли на заработки?______________
4. В вашей семье есть глава семьи? Если да, то кто?
   a) Отец
   b) Мать
   c) Брат
   d) Дед
   e) Другое (укажите)______________________________
5. Влияет ли на выбор главы семьи получаемый им денежный доход?________
6. Как принимаются важные решения в вашей семье?
   a) Обсуждаем всей семьей
   b) Принимает решения глава семьи
   c) Каждый принимает свои решения сам
   d) Другое (укажите)______________________________
7. Как и кем разрешаются ниже указанные проблемы в вашей семье?
   a) Распределение семейного бюджета ____________________
   b) Покупка бытовой химии ____________________
   c) Покупка средств для личного ухода ____________________
   d) Покупка бытовых товаров ____________________
   e) Покупка электроприборов ____________________
   f) Покупка мебели ____________________
   g) Покупка дома ____________________
   h) Выбор квартиры для аренды ____________________
   i) Выбор и покупа машины ____________________
   j) Покупка одежды для вас ____________________
   k) Покупка одежды для супруга/и ____________________
   l) Покупка одежды для детей ____________________
   m) Покупка подарков от вашей семьи ____________________
   n) Распределение денег на отдых, море и распределение денег на отдыхе ____________________
   o) Выбор места отдыха____________________

p) Отложение денег на «чёрный день» ___________________________
q) Использование банковского кредита ___________________________
r) Одолжение денег у родственников, соседей и т.д. _______________
s) Посещение родственников ____________________________________
t) Посещение друзей ____
u) Выбор школы для детей ______________________________________
v) Выбор секций, факультативов для детей ________________________
w) Посещение свадеб / гулянок __________________________________
x) Выбор каналов телевизора, когда вы смотрите телевизор всей семьёй____
y) Пожертвование денег ____

8. Делается ли у вас в семье распределение обязанностей? Если да, то есть ли «чисто женские» и «чисто мужские» работы? _______________________________
9. Что входит в «чисто женскую» работу? ____________________________________ ____
10. Что входит в «чисто мужскую» работу?____________________________________ ____
11. В вашей семье делают ли мужчины «чисто женскую» работу, а женщины «чисто мужскую» работу? Если «да», то укажите например какие. ____
12. Кто чаще выполняет ниже перечисленные работы?

a) Покупки ____
b) Приготовление еды ______________________________
c) Мойка посуды____________________________________
d) Стирка ____
e) Глажка ____
f) Уборка дома _____________________________________
g) Работы на приусадебном участке__________________
h) Ремонт помещений _______________________________
i) Заготовка кормов ________________________________
j) Уход за домашними животными __________________
k) Помощь детям в выполнении уроков_______________
l) Оплата комунальных услуг _______________________

13. Как вы относитесь к данным ниже высказываниям? Система оценки: 1.«Полностью согласен», 2.«Согласен», 3.«Не согласен».

a) Самая главная роль женщины – материнство. ___
b) Уход за детьми, это дело матери.___
c) Работающая женщина не может иметь такие же хорошие отношения с детьми, как неработающая. ___
d) Даже если женщина и работает, всё равно семью должен обеспечивать мужчина. ___
e) Работа даёт женщине равноправие в семье. ___
f) Мужчинна тратит деньги экономнее женщины. ___
g) Работать женщине или нет – решать ей самой. ___
h) Права и обязанности женщины и мужчины в семье равны. ___
i) Если образование жены выше, чем мужа, то это задевает мужчину. ___

j) Если зарплата жены выше, чем мужа, то это задевает мужчину. ___
k) Женщина может уехать на отдых одна. ___
l) Мужчина может уехать на отдых один. ___
m) В доме последнее слово за мужчиной. ___

14. Дети в вашей семье посещали детсад? ___________________________________
15. Какие слова употребляют муж и жена при обращении друг к другу?
    a) Муж к жене ____
    b) Жена к мужу ____
16. Какие отношения в вашей семье между родителями и детьми?
    a) Холодные
    b) Дружеские
    c) Послушные (покорные)
    d) Другое (укажите) _______________________________________
17. Влияют ли родители каким-либо образом на принятые детьми решения? Если «да», то укажите каким образом
    a) Давление
    b) Угроза
    c) Совет
    d) Другое (укажите) _______________________________________
18. Вмешиваются ли родители в дела своих взрослых детей? Если «да», то укажите кто больше отец или мать? ____
19. Влияют ли родители на выбор супружеской пары своего ребёнка? __________
20. По вашему, обязательно ли согласие родителей на ваш брак? ______________
21. В вашей семье, в кругу ваших родственников имеется ли брак с представителем другой национальности? Если «да», то с представителем, какой национальности? ____
22. Важно ли для вас, чтобы супруги были одной национальности? _____________
23. Представители вашей семьи во сколько лет (укажите в каком году)
    a) Женились ____
    b) Вышли замуж ____
24. Соблюдаются ли народные традиции в вашей семье, в кругу ваших родственников?
    a) Да, полностью
    b) Частично да
    c) Нет, не соблюдаются
25. Как по вашему, если супружеская пара на грани развода, что должны делать?
    a) Развестись
    b) Дать друг другу ещё один шанс
    c) Не разводиться, терпеть друг друга
    d) Другое (укажите) _______________________________________
26. В вашей семье, в кругу ваших родственников молодожёны обзаводятся ребёнком
    a) В течении года
    b) Через пару лет
27. В вашей семье, в кругу ваших родственников имеет ли важное значение пол новорожденного? Бытует ли мнение «непременно должен родиться мальчик»?

____

28. В день выписки новорожденного с больницы, делается ли «тютючка/пита» или т.п. застолье? Если да, то как называется это застолье? ____________________

____

29. Делается ли у вас до крещения ребёнка застолье «понуда/бюок пита» (если у вас это застолье номинируется иначе, укажите)? Принимают ли участие на таком застолье мужчины?____
30. После крещения ребёнка делается ли «куматрия/крештени» и т.п. Если да, то раскажите коротко об этом обычае._____________________________________

____
____
____
____
____
____
____

31. Отмечаются ли дни рождения в вашей семье? ___________________________
32. Придаётся ли значение в вашей семье венчанию? _________________________
33. Можете ли вы себя назвать человеом религиозным? ____ А вашу семью? ____
34. На сколько часто посещаете церковь/молитвенный дом? ___________________
35. Из ваших родственников кто наиболее религиозен?
    a) Женщины
    b) Мужчины
36. Вы соблюдаете посты?_________________ А ваша семья? _________________
37. Ходите ли на исповедь и брать «комку»? Как часто? _______________________
    А ваша семья? ____
38. Из ваших родственников кто-то поёт народные песни? Если да, то обычно где и в каких случаях? ____
39. Поются ли у вас детям (или же пелись ли) колыбельные песни? _____________
    Если да, то кто их чаще поёт?____________________ Эти песни импровизация или всем известные колыбельные? ____
40. Рассказываются ли в вашей семье детям, чтобы усыпить их, увлечь или отвлечь от чего-то, сказки, небылицы? Если да, то кто и что рассказывает?

____
____

41. Есть ли в вашей семье сочиняющий песни, сказки, небылицы и т.п. или их поющий и рассказывающий? Если да, то кто? ____________________________

____

42. Имеются ли в вашей семье знающий старинные сказки, небылицы, песни?

____
____

Искренне благодарим за участие в анкетировании!

EK 4: ANKET SONUÇLARI

Soru 1

Medeni Hal

bekar	87	45,79%
evli	96	50,53%
dul	7	3,68%
	190	**100,00%**

kız	169	89%
erkek	21	11%
	190	100%

yaş oranı

18-20	59	31,05%
21-30	57	30,00%
31-40	34	17,89%
41-50	23	12,11%
51-60	14	7,37%
61-70	2	1,05%
71-80	1	0,53%
	190	100,00%

universite mezunu	49	25,8%
universite öğrencisi	67	35,3%
yüksek okul mezunu	34	17,9%
lise mezunu	28	14,7%
üniversiteden terk	1	0,5%
4. sınıftan terk	2	1,1%
liseden terk	4	2,1%
master	3	1,6%
cevapsız	2	1,1%
	190	100,0%

Soru 2

çekirdek	129	67,89%
geniş	61	32,11%
toplam	190	100,00%

çekirdek	**aile**	
1 çocuk	20	15,50%
2 çocuk	51	39,53%
3 çocuk	36	27,91%
4 çocuk	12	9,30%
5 çocuk	4	3,10%
6 ve üstü çocuk	1	0,78%
çocuksuz	5	3,88%
toplam	129	100,00%

geniş	**aile**	
çocuksuz	9	14,75%
1 çocuk	20	32,79%
2 çocuk	25	40,98%
3 çocuk	5	8,20%
4 çocuk	2	3,28%
	61	100,00%

Soru 3

giden	31	16,32%
gitmeyen	159	83,68%
	190	100,00%

gidelerden sürekli işleri olanlar	11	35,5%
gidenlerden işsiz olanlar	20	64,5%
toplam	31	100,0%

gitmeyenlerden

öğrenci	69	43%
emekli	5	3%
işte çalışan	76	48%
ev hanımı	9	6%
toplam	159	100%

Soru 4

baba	103	54,21%
anne	23	12,11%
ağabey	1	0,53%
dede	13	6,84%
nine	7	3,68%
nine/dede	1	0,53%
anne/baba	13	6,84%
yok	29	15,26%
	190	100,00%

Soru 5

hayır	152	80%
evet	38	20%
	190	100%

Soru 6

a) ailece tartışılıp konuşulur	156	82,11%
b) kararları aile reisi alır	12	6,32%
c) herkes kendisi ile ilgili kararları kendisi alır	10	5,26%
e) 1.ailece tartışılır, ama kararı aile reisi alır	4	2,11%
e) 2.probleme göre değişir	3	1,58%
e) 3.sadece karı-koca karar alabilir	2	1,05%
e) 4.ailece tartışılır, ama kararı herkes kendi alır	3	1,58%
	190	100,00%

Soru 7

a

karı	67	35,26%
koca	21	11,05%
karı koca	5	2,63%
ailece birlikte	89	46,84%
oğul + baba	1	0,53%
dede	2	1,05%
nine	2	1,05%
dede + nine	2	1,05%
herkez kendisi	1	0,53%
	190	100,00%

b

karı	127	66,84%
koca	8	4,21%
karı koca	2	1,05%
birlikte	18	9,47%
kız	5	2,63%
anne+kız	12	6,32%
kadınlar	10	5,26%
anne+çocuk	2	1,05%
nine	6	3,16%
	190	100,00%

c

karı	101	53,16%
koca	4	2,11%
karı koca	1	0,53%
ailece birlikte	7	3,68%
herkez kendisine	22	11,58%
anne + kız	16	8,42%
anne + nine	6	3,16%
gelin	1	0,53%
kız	25	13,16%
evin kadınları	1	0,53%
nine	3	1,58%
anne + çocuklar	3	1,58%
	190	100,00%

d

karı	18	9,47%
koca	41	21,58%
karı koca	9	4,74%
ailece birlikte	107	56,32%
oğul	6	3,16%
dede+nine	2	1,05%
anne+kız	1	0,53%
dede	1	0,53%
baba+oğul	2	1,05%
baba+dede	1	0,53%
çocuklar	1	0,53%
dede+anne	1	0,53%
	190	100,00%

Soru 7

e

karı	8	4,21%
koca	63	33,16%
karı koca	8	4,21%
ailece birlikte	77	40,53%
oğul	13	6,84%
dede+nine	1	0,53%
anne+oğul	4	2,11%
dede	2	1,05%
baba+oğul	6	3,16%
baba+dede	2	1,05%
çocuklar	3	1,58%
baba+kız	3	1,58%
	190	100,00%

f

karı	27	14,21%
koca	17	8,95%
karı koca	7	3,68%
birlikte	126	66,32%
oğul	3	1,58%
dede+nine	1	0,53%
anne+oğul	2	1,05%
gelin	2	1,05%
baba+oğul	2	1,05%
baba+kız	1	0,53%
kadınlar	2	1,05%
	190	100,00%

g

karı	13	6,84%
koca	15	7,89%
karı koca	4	2,11%
birlikte	88	46,32%
oğul	2	1,05%
kız	7	3,68%
anne+kız	2	1,05%
çocuklar	1	0,53%
yok	58	30,53%
	190	100,00%

h

karı	14	7,37%
koca	15	7,89%
karı koca	3	1,58%
birlikte	71	37,37%
oğul	2	1,05%
kız	7	3,68%
anne+kız	2	1,05%
çocuklar	1	0,53%
yok	75	39,47%
	190	100,00%

i

karı	2	1,05%
koca	59	31,05%
karı koca	4	2,11%
birlikte	66	34,74%
oğul	8	4,21%
kız	3	1,58%
dede	1	0,53%
çocuklar	1	0,53%
yok	32	16,84%
baba+kız	2	1,05%
baba+oğul	11	5,79%
baba+dede	1	0,53%
	190	100,00%

j

karı	9	4,74%
koca	2	1,05%
birlikte	18	9,47%
kendim	153	80,53%
kendisi+kız	1	0,53%
kendisi+kocası	5	2,63%
kendisi+karısı	1	0,53%
kadınlar	1	0,53%
	190	100,00%

k

karı	46	24,21%
koca	2	1,05%
karı koca	1	0,53%
birlikte	56	29,47%
kendisi	58	30,53%
kendisi+karısı	12	6,32%
kendisi+kızı	1	0,53%
yok	13	6,84%
kendisi+kocası	1	0,53%
toplam	190	100,00%

l

karı	53	27,89%
koca	3	1,58%
karı koca	2	1,05%
birlikte	34	17,89%
kendisi	62	32,63%
nine	1	0,53%
çocuklar seçer	12	6,32%
çocuk	2	1,05%
anne+çocuk	14	7,37%
yok	7	3,68%
toplam	190	100,00%

Soru 7

o

gitmiyoruz	11	5,79%
karı	14	7,37%
koca	18	9,47%
karı koca	5	2,63%
birlikte	129	67,89%
herkez ayrı gider	1	0,53%
anne+kız	1	0,53%
baba+kız	1	0,53%
nine	1	0,53%
dede/nine/anne	1	0,53%
çocuk	3	1,58%
oğul	2	1,05%
kız	3	1,58%
	190	100,00%

p

karı	71	37,37%
koca	16	8,42%
karı koca	3	1,58%
birlikte	39	20,53%
nine	5	2,63%
dede+nine	3	1,58%
yapılmaz	53	27,89%
toplam	190	100,00%

q

karı	26	13,68%
koca	33	17,37%
karı koca	14	7,37%
birlikte	9	4,74%
çocuk	2	1,05%
dede+nine	1	0,53%
kız	2	1,05%
oğul	1	0,53%
kullanmıyoruz	102	53,68%
	190	100,00%

r

karı	50	26,32%
koca	27	14,21%
karı koca	19	10,00%
birlikte	43	22,63%
nine	4	2,11%
dede+nine	1	0,53%
almıyoruz	43	22,63%
ihtiyacı olan	2	1,05%
kız	1	0,53%
	190	100,00%
	380	200,00%

s

karı	22	11,58%
koca	3	1,58%
karı koca	3	1,58%
birlikte	153	80,53%
çocuklar	1	0,53%
kız	1	0,53%
cevap yok	3	1,58%
arzuya göre	2	1,05%
anne+kız	2	1,05%
	190	100,00%

t

karı	9	4,74%
koca	6	3,16%
karı koca	6	3,16%
birlikte	72	37,89%
herkez kendi ar	93	48,95%
kız	3	1,58%
cevapsız	1	0,53%
	190	100,00%

u

karı	62	32,63%
koca	6	3,16%
karı koca	7	3,68%
ailece birlikte	87	45,79%
nine	2	1,05%
cevap yok	7	3,68%
okul seçilmez	3	1,58%
çocuk	14	7,37%
anne+çocuk	1	0,53%
baba+çocuk	1	0,53%
	190	100,00%

v

karı	40	21,05%
koca	2	1,05%
karı koca	3	1,58%
ailece birlikte	41	21,58%
anne+çocuk	7	3,68%
çocuk	88	46,32%
yok	7	3,68%
çocuk+velileri	2	1,05%
	190	100,00%

Soru 7

w

karı	4	2,11%
koca	4	2,11%
karı koca	10	5,26%
ailece birlikte	152	80,00%
arzuya göre	14	7,37%
çocuklar	2	1,05%
kız	3	1,58%
anne+kız	1	0,53%
toplam	190	100,00%

x

karı	8	4,21%
koca	46	24,21%
karı koca	4	2,11%
birlikte	15	7,89%
anlaşarak	69	36,32%
oğul	11	5,79%
çocuklar	5	2,63%
dede	1	0,53%
oylamayla	2	1,05%
kız	10	5,26%
baba+oğul	4	2,11%
baba+kız	1	0,53%
herkezin kendi	5	2,63%
kavga ederek	4	2,11%
kumandayı ilk a	3	1,58%
dede+baba	2	1,05%
toplam	190	100,00%

y

karı	49	25,79%
koca	16	8,42%
karı koca	16	8,42%
birlikte	62	32,63%
nine	6	3,16%
ded+nine	2	1,05%
yapmam	33	17,37%
anne+kız	2	1,05%
oğul	1	0,53%
kız	2	1,05%
kp	1	0,53%
toplam	190	100,00%

Soru 8

soru 8a

evet	117	62%
hayır	73	38%
	190	100%

soru 8b

evet	134	71%
hayır	56	29%
	190	100%

Soru 9

kadın işi diye ayrım yok	40	21%
badana,boya	4	2%
çamaşır yıkamak	82	43%
yemek hazırlamak	68	36%
temizlik	68	36%
hayvanları beslemek	1	0,5%
konserve yapmak	4	2%
bulaşık yıkamak	24	13%
çocuk bakımı	50	26%
ütü	18	9%
ekmek pişirmek	4	2%
ev içi tüm işler	40	21%
örgü	1	0,5%
masa kurmak	1	0,5%
dikiş	1	0,5%
alış-veriş	1	0,5%

Soru 10

erkek işi diye ayrım yok	40	21%
badana,boya	22	12%
tadilat,yapım	54	28%
para kazanmak	10	5%
ev dışı işler	32	17%
hayvanları besl	39	21%
odun kırmak	6	3%
çöp atmak	5	2,6%
tamirat	21	11%
araba bakımı	4	2%
bahçe işleri	24	13%
ağır işler	22	12%
un öğütmek	1	0,5%
çivi çakmak	2	1,1%
saman yıvmak	1	0,5%

Soru 11

koca

yapmaz	66	35%
badana,boya	2	1%
çamaşır yıkar	4	2%
tüm işlerde yardım eder	30	16%
yemek hazırlar	38	20%
temizlik	26	14%
fiziksel güç isteyen işlerde	1	0,5%
konserve yapar	3	1,6%
bulaşık yıkar	11	6%
birlikte yaparız	37	19%
süpürge tutar	1	0,5%
ekmek pişirir	2	1%

karı

yapmaz	78	41%
badana,boya	2	1%
tüm işlerde yardım eder	36	19%
birlikte yaparız	36	19%
hayvanları besler	24	13%
odun taşır	2	1%
un öğütür	1	0,5%
arabayı temizler	1	0,5%
bahçe işlerinde yardım eder	14	7%

Soru 12

a

anne	100	52,63%
baba	7	3,68%
ailece birlikte	16	8,42%
anne+baba	21	11,05%
anne+kız	16	8,42%
nine+anne	4	2,11%
kız	7	3,68%
oğul	1	0,53%
dede+nine	2	1,05%
nine	10	5,26%
dede	1	0,53%
evin hanımları	5	2,63%
	190	100,00%

b

anne	109	57,37%
baba	1	0,53%
ailece birlikte	6	3,16%
anne+baba	4	2,11%
anne+kız	28	14,74%
nine+anne	16	8,42%
kız	8	4,21%
oğul	1	0,53%
nine	11	5,79%
evin hanımları	4	2,11%
kendim	1	0,53%
gelin	1	0,53%
	190	100,00%

Soru 12

c

anne	77	40,53%
nine	8	4,21%
ailenin her üyesi	6	3,16%
anne+baba	4	2,11%
anne+kız	27	14,21%
nine+anne	11	5,79%
kız	45	23,68%
çocuklar	4	2,11%
anne+çocuklar	1	0,53%
evin hanımları	6	3,16%
kendim	1	0,53%
	190	100,00%

d

anne	105	55,26%
kv	6	3,16%
aile	4	2,11%
anne+baba	2	1,05%
anne+kız	37	19,47%
kv+a	9	4,74%
kız	20	10,53%
kv+kp	1	0,53%
g,k	3	1,58%
kendim	1	0,53%
kv,g,k	1	0,53%
kv,a,k	1	0,53%
	190	100,00%

e

anne	101	53,16%
baba	1	0,53%
ailece	4	2,11%
anne+baba	5	2,63%
anne+kız	26	13,68%
nine+anne	10	5,26%
kız	28	14,74%
nine	6	3,16%
gelin+kız	2	1,05%
nine + baba	1	0,53%
evin hanımları	4	2,11%
gelin	2	1,05%
	190	100,00%

f

anne	51	26,84%
baba	2	1,05%
ailece	20	10,53%
anne+baba	8	4,21%
anne+kız	30	15,79%
nine+anne	14	7,37%
kız	39	20,53%
oğul	1	0,53%
nine+dede	1	0,53%
nine	3	1,58%
çocuklar	4	2,11%
anne+çocuklar	7	3,68%
anne+oğul	3	1,58%
evin hanımları	6	3,16%
dede+çocuklar	1	0,53%
	190	100,00%

g

anne	14	7,37%
baba	40	21,05%
ailece	77	40,53%
anne+baba	16	8,42%
anne+kız	3	1,58%
oğul	4	2,11%
nine+dede	2	1,05%
nine	2	1,05%
çocuklar	2	1,05%
dede	2	1,05%
nine+baba	2	1,05%
anne+oğul	1	0,53%
baba+kız	2	1,05%
baba+oğul	11	5,79%

h

anne	15	7,89%
baba	41	21,58%
ailece	68	35,79%
anne+baba	30	15,79%
anne+kız	9	4,74%
nine+anne	1	0,53%
oğul	2	1,05%
nine+dede	2	1,05%
nine	2	1,05%
anne+oğul	2	1,05%
baba+kız	2	1,05%
baba+oğul	6	3,16%
işçiler	6	3,16%
hanımlar	1	0,53%

dede+baba	7	3,68%
yok	5	2,63%
	190	100,00%

dede+baba	3	1,58%
	190	100,00%

Soru 12

i

anne	3	1,58%
baba	94	49,47%
ailece	14	7,37%
anne+baba	10	5,26%
anne+kız	2	1,05%
kız	7	3,68%
nine	2	1,05%
dede	6	3,16%
anne+oğul	1	0,53%
baba+kız	2	1,05%
baba+oğul	14	7,37%
anne+çocuklar	1	0,53%
yok	15	7,89%
kv,b	1	0,53%
dede+çocuklar	2	1,05%
dede+baba	16	8,42%
	190	100,00%

j

anne	15	7,89%
baba	44	23,16%
ailece	28	14,74%
anne+baba	22	11,58%
anne+kız	2	1,05%
nine+anne	2	1,05%
kız	1	0,53%
oğul	10	5,26%
nine+dede	1	0,53%
çocuklar	3	1,58%
anne+çocuklar	1	0,53%
baba+oğul	10	5,26%
yok	13	6,84%
baba+çocuklar	1	0,53%
nine+baba	1	0,53%
nine	4	2,11%
dede+baba	7	3,68%
dede	6	3,16%
an./p,baba/dav.	19	10,00%
	190	100,00%

k

anne	91	47,89%
baba	9	4,74%
ailece	4	2,11%
anne+baba	45	23,68%
anne+kız	1	0,53%
nine+anne	1	0,53%
kız	7	3,68%
oğul	1	0,53%
kendisi yardımsız yapar	9	4,74%
çocuk yok	22	11,58%
	190	100,00%

l

anne	79	41,58%
baba	39	20,53%
aile	18	9,47%
anne+baba	31	16,32%
anne+kız	3	1,58%
nine+anne	4	2,11%
kız	3	1,58%
oğul	1	0,53%
nine+dede	2	1,05%
nine	5	2,63%
dede	1	0,53%
nine+oğul	2	1,05%
kendi	1	0,53%
dede+anne	1	0,53%
	190	100,00%

Soru 13

a

katılıyorum	113	59%
katılmıyorum	41	22%
tamamen katılyorum	36	19%
	190	100%

b

katılıyorum	74	39%
katılmıyorum	100	53%
tamamen katılyorum	16	8%
	190	100%

c

katılıyorum	37	19%
katılmıyorum	148	78%
tamamen katılyorum	5	3%

	190	100%

Soru 13

d

katılıyorum	104	55%
katılmıyorum	40	21%
tamamen katılyorum	46	24%
	190	100%

e

katılıyorum	101	53%
katılmıyorum	77	41%
tamamen katılyorum	12	6%
	190	100%

f

katılıyorum	55	29%
katılmıyorum	129	68%
tamamen katılyor	6	3%
	190	100%

g

katılıyorum	107	56%
katılmıyorum	35	18%
tamamen katılyorum	48	25%
	190	100%

h

katılıyorum	119	63%
katılmıyorum	27	14%
tamamen katılyorum	44	23%
	190	100%

i

katılıyorum	50	26%
katılmıyorum	134	71%
tamamen katılyorum	6	3%
	190	100%

j

katılıyorum	83	44%
katılmıyorum	88	46%
tamamen katılyor	19	10%
	190	100%

k

katılıyorum	58	31%
katılmıyorum	130	68%
tamamen katılyorum	2	1%
	190	100%

l

katılıyorum	57	30%
katılmıyorum	132	69%
tamamen katılyorum	1	1%
	190	100%

m

katılıyorum	54	28%
katılmıyorum	131	69%
tamamen katılyorum	5	3%
	190	100%

Soru 14

evet	167	87,9%
hayır	13	6,8%
çocuk yok	10	5,3%
	190	100,0%

Soru 15

a

adıyla	142	74,7%
sevgi sözcükleriyle	10	5,3%
adıyla+sevgi sözcükleriyle	24	12,6%
"mare"	7	3,7%
"karı"	4	2,1%
karı+adıyla	3	1,6%
	190	100,0%

b

adıyla	156	82,1%
sevgi sözcükleriyle	7	3,7%
adıyla+sevgi sözcükleriyle	18	9,5%
"adam"+adıyla	3	1,6%
"koca"	1	0,5%
"be"	4	2,1%
adıyla+"be"	1	0,5%
	190	100,0%

Soru 16

a-soğuk	5	2,6%
b-dostça	146	76,8%
c-itaatkar	26	13,7%
d-çok iyi	5	2,6%
d-orta	6	3,2%
d-b+c	2	1,1%
	190	100,0%

Soru 17

baskı	4	2,1%
tavsiye	181	95,3%
hayır	5	2,6%
	190	100,0%

Soru 18

hayır	71	37,4%
anne	56	29,5%
baba	19	10,0%
anne+baba	28	14,7%
nadir karışırlar	10	5,3%
sadece tavsiye etmek için	4	2,1%
baskı yugulamadan karışılır	2	1,1%
	190	100,0%

Soru 19

evet	29	15,3%
hayır	152	80,0%
sadece tavsiye eder	9	4,7%
	190	100,0%

Soru 20

evet	149	78,4%
hayır	40	21,1%
bilmem	1	0,5%
	190	100,0%

Soru 21

	Gagauz	4	2,1%
	Ukrain	34	17,9%
	Bulgar	28	14,7%
	Moldovan	39	20,5%
	Rus	35	18,4%

Soru 21

	Abaza	2	1,1%
	Türk	17	8,9%
	Belorus	8	4,2%
	Tatar	9	4,7%
	Alman	4	2,1%
	İtalyan	1	0,5%
	Türkmen	1	0,5%
	Özbek	1	0,5%
	Ermeni	1	0,5%
	Romen	1	0,5%
	Fransız	1	0,5%
	kendi millet	83	43,7%

Soru 22

1	evet	11	5,8%
3	hayır	179	94,2%
	toplam	190	100,0%

Soru 23

a		b	
16	6	16	6
17	2	17	11
18	5	18	23
19	7	19	22
20	14	20	44
21	18	21	33
22	34	22	30
23	28	23	17
24	23	24	6
25	14	25	6
26	17	26	6
27	6	27	1
28	6	28	1
29	3	29	1
30	1	30	0
31	1	31	1
32	1		
34	1		
39	1		

Soru 24

	evet,tamamen	38	20,0%
	bazılarına uyulur	139	73,2%
	hayır, uyulmaz	13	6,8%
		190	100,0%

Soru 25

mutlaka boşanmalı	25	13,2%
şans tanımalı	123	64,7%
boşanmayıp,katlanılmalıdır	34	17,9%
çaba gösterip olmazsa boşamalı	6	3,2%
ara verip dinlenmeli/zaman	2	1,1%
toplam	190	100,0%

Soru 26

	1yıl içinde	142	74,7%
	birkaç yıl	38	20,0%
	her iki şekilde de olur	10	5,3%
	toplam	190	100,0%

Soru 27

a

	evet	11	5,8%
	hayır	179	94,2%

	toplam	190	100,0%
	b		

Soru 27

	evet	14	7,4%
	hayır	176	92,6%
	toplam	190	100,0%

Soru 28

merasim hiç yapılmaz	76	40,00%
merasim yapılmaktadır	109	57,40%
yapanlardan mer. ismini bilenler 77 70,60 %		
yapanlardan mer. ismini bilmeyenler 32 29,40 %		
ailede yapılmaz, akrabalardan bazıları yapar	5	2,60%

Soru 29

erkekler katılmaz	137	72%
eşini almaya gelen katılır	6	3%
akraba olan erkekler katılır	7	4%
evet,katılırlar	3	2%
bu tören yapılmaz	37	19%
	190	100%

Soru 30

tören yapılır	157	83%
tören yapılmaz	14	7%
akrabalarda yapılır	19	10%
	190	100%

Soru 31

evet	177	93%
hayır	2	1%
bazen	11	6%
	190	100%

Soru 32

evet	171	90%
hayır	19	10%
	190	100%

Soru 33

	a)kendim	%	b)ailem	%
evet	96	50,5%	102	53,7%
hayır	60	31,6%	57	30,0%
kısmen	34	17,9%	31	16,3%
	190	100%	190	100%

Soru 34

yılda bir	40	21,1%
ayda bir	16	8,4%
nadir (dini bayramlarda)	87	45,8%
çok sık	32	16,8%
hiç gitmem	15	7,9%
	190	100%

Soru 35

bayanlar	166	87,4%
erkekler	2	1,1%
aynı seviyede	21	11,1%
hiç kimse	1	0,5%
	190	100,0%

Soru 36 **b) kendim**

evet	61	32,1%
hayır	77	40,5%
nadiren	32	16,8%

bazılarını	20	10,5%
	190	100,0%

Soru 36 **b) ailem**

evet	61	32,1%
hayır	69	36,3%
nadiren	36	18,9%
bazılarını	24	12,6%
	190	100,0%

Soru 37 **kendim**

a)

evet	113	59%
hayır	77	41%
	190	100%

ailem

b)

evet	119	63%
hayır	71	37%
	190	100%

c)

çok sık	26	13,7%
yılda bir	41	21,6%
yıda iki	14	7,4%
çok nadir	32	16,8%
hayır	77	40,5%
	190	100%

Soru 38

evet	68	35,8%
hayır	122	64,2%
	190	100%

nerede

evde	21	30,9%	21	11%
düğünde	6	8,8%	6	3%
kadın ziyafetlerinde	38	55,9%	38	20%
okulda	1	1,5%	1	1%
yolculukta	1	1,5%	1	1%
piknikte	1	1,5%	1	1%
	68	100,0%		
söylemez			122	64%
			190	100%

Soru 39

evet	99	52%
hayır	91	48%
	190	100%

söyleyenler ne söyler

irticalen	14	14,1%
bilinen ninni	64	64,6%
her ikisini de	21	21,2%
	99	100%

toplam

söylemez	91	47,9%
irticalen	14	7,4%
bilinen ninni	64	33,7%
her ikisini de	21	11,1%
	190	100,0%

Soru 40

evet	116	61,1%
hayır	74	38,9%
	190	100,0%

anlatılmaz	74	38,9%

Soru 40

anne	58	30,5%	58	50,0%
baba	5	2,6%	5	4,3%
anne/baba	22	11,6%	22	19,0%
nine	14	7,4%	14	12,1%
dede	6	3,2%	6	5,2%
abla	4	2,1%	4	3,4%
anne/nine	7	3,7%	7	6,0%
	190	100,0%	116	100,0%

Soru 41

var	46	24,2%
yok	142	74,7%
vefat etti	2	1,1%
	190	100,0%

anne	17	9%
baba	7	4%
nine	9	5%
dede	5	3%
kız	9	5%
oğul	5	3%

Soru 42

var	71	37%
yok	108	57%
vefat etti	11	6%
	190	100%

anne	12	6%
baba	6	3%
nine	27	14%
dede	11	6%

EK 5: SÖZLÜK

Ard babusu	–	ebeye yardımcı olan kadın
Aziz Georgi	–	Aziz Georges
Babu	–	1. yaşlı kadın; 2. ebe; 3. ocakçı kadındır
Boje	–	Tanrı
Büyük pita	–	ponuda olarak da bilinen, sadece kadınların katıldığı bebeğin doğumunu kutlamak için bebeğinin doğumundan sonra 40 gün içinde düzenlenen tören
Canavar yortuları	–	Kurt bayramları
Çuma	–	veba
Evvelki türkü	–	epik, balad türküsü
Dever	–	düğün törenlerinde damada yardımcı olan, birçok görevi üstlenen damadın bekar erkek kardeşi veya kuzeni (bazı Gagauz köylerinde ise, örneğin Kıpçak'ta, evli ağabeyi veya kuzeni)dir
Guguş	–	güvercin
Günlük	–	buhur, tütsü için kullanılan bir çeşit ağaç sakızı
Haydut	–	eşkıya
Hederlez	–	Hıdrellez
Horu	–	1. halka şeklinde tutunarak dans edilen halk dansı; 2. bahar ve yaz aylarında köy merkezlerinde düzenlenen halk şenlikleridir
İegovo,.	–	Hristyanlığın Protestan kolundan bir mezheptir
Jensovet	–	kadınlar şurası
Kaniska	–	törenlerde kullanılan ve üzerine söğüş piliç konulan ekmek
Kazanca gitmek	–	yurt dışına sezonluk çalışmaya gitmek
Kırçma	–	kahvehane, birahane
Kolaç	–	törenlerde kullanılan süslü ekmek
Kolada orucu	–	Noel perhizidir
Kolada	–	Noel, Marry Chrismas

Koliva – suda pişmiş ve tatlandırılmış buğday veya pirinçtir.
Komka – Ortodoks kiliselerinde törenle verilen ekmek ile şarap
Kreşçenie – vaftiz olma
Kumatriya – vaftiz töreninden sonra bebeğinin şerefine düzenlenen tören
Küçük pita – sadece kadınların katıldığı bebeğin doğumunu kutlamak için bebeğinin doğumundan sonra 3-7 gün içinde düzenlenen tören
Küü babusu – ebe
Lankaster okulları – karşılıklı eğitim sistemi kullanılan okul
Lofusnitsa – Albastı. Gagauzlar arasında “bet karısı” olarak da bilinmektedir
Maslenița – Paskalya ‘dan 50 gün önce kutlanan dinî bayram
Miru – kilisede ayin ile insanların alnına sürülen ve kutsal kabul edilen yağı
Mirudan çıkarma – kilisede sürülen yağı yıkamak için düzenlenen tören
Naşa – düğün sağdıcının karısı, evlenen çiftinin dinî nikâh şahidi olan kadın
Nuna – bebeğin anne-babasının düğünlerindeki sağdıçları olan ve bebeği vaftiz eden kişiler
Oktyabrinı – Sovyetler döneminde bebeğin doğumunu kutlamak için düzenlenen tören
Panayıya – Meryem Ana
Paskelle – Paskalya
Pelik – belik
Petrov – Aziz Petros ile Aziz Pavlos bayramı
Pipiruda – “kelebek” anlamına gelen, yağmur yağdırmak için çocuklar tarafından düzenlenen tören
Pirdyanka – “perdyanka”, “sidyanka” olarak da bilinen, sonbahar ve kış aylarında birinin evinde düzenlenen kadınlı erkekli toplantılar

Ponuda	–	“punuda” ve “büyük pita” olarak da bilinen, sadece kadınların katıldığı, bebeğin doğumunu kutlamak için bebeğin doğumundan sonra 40 gün içinde düzenlenen tören
Ray	–	cennet
Sidyanka	–	sonbahar ve kış aylarında birinin evinde düzenlenen kadınlı erkekli toplantılar
Strijba	–	çocuğun 3 yaşında ilk kez saçını kestirmek için düzenlenen tören
Spiyada olmak	–	günah çıkartmak
Svatu	–	dünür
Sveti	–	aziz
Tehnikum	–	yüksek okul
Trimur	–	üç gün boyunca yemek ve su tüketilmeyen oruç
Tütüçka	–	“küçük pita” olarak da bilinen, sadece kadınların katıldığı bebeğin doğumunu kutlamak için bebeğinin doğumundan sonra 3-7 gün içinde düzenlenen tören
Uçilişça	–	meslek okulu
Uşak	–	çocuk
Yapı	–	bina
Zılva	–	düğün törenlerinde gelinin kız arkadaşlarından ve kız akrabalarından geline ve gelin ailesine seçilen yardımcılar

Ek 6: RESİMLER

Foto – 1 Vaftiz töreni

Foto – 2 Ponuda töreni

Foto – 3 XIX. yüzyıl gelin ve damat kıyafeti

Foto – 4 1970'li yıllarda "telli" gelin

Foto – 5 Arkadaşların gelini süsleme âdeti

Foto – 6 Naşa tarafından çotrayla şarap ikram etme âdeti

Foto – 7 Damadın “prost olma” âdeti

Foto – 8 Damadın maşaya basma âdeti

Foto – 9 Duvak üzerinde pasta kesme âdeti

Foto – 10 Gelinle damada ebeveynler tarafından kolaç verme âdeti

Foto – 11 Eve girmeden önce kolaçla dolanma âdeti

Foto – 12 Ballama töreni

Foto – 13 Dinî nikah

Foto – 14 Amatör türkü grubu

Foto – 15 Folklor grubu

Foto – 16 Babu

Foto – 17 Pipiruda töreni

Foto – 18 Germanço töreni

Foto – 19 Germanço töreni

Foto – 20 Bağcılar

Foto – 21 Tütüncüler

Foto – 22 Ölü ile vedalaşma töreni

Foto – 23 Cenazenin son yolculuğa uğurlanması

Foto – 24 Erkek mezarında “kruça”

Foto – 25 Kadın mezarında “kukla”

Foto – 26 Eski dönem mezar taşları

Foto – 27 Mezar ucuna masa koyma âdeti

Foto – 28 Mezar başında ağıt okuyan kadın

EK 7: SESLİ VE GÖRÜNTÜLÜ KAYITLAR (DVD)

1. Gagauz Yeri
2. Resimler
3. Törenlerden video görüntüleri
4. Gagauz türküleri